

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**DOKTORA
TEZİ**

**SAHA (YAKUT) TÜRKLERİNİN KIIS DEBELİYE
DESTANI ÜZERİNE BİR GRAMER İNCELEMESİ**

DOĞAN ÇOLAK

ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI

EYLÜL 2019

**SAHA (YAKUT) TÜRKLERİNİN KIIS DEBELİYE DESTANI
ÜZERİNE BİR GRAMER İNCELEMESİ**

Doğan ÇOLAK

**DOKTORA TEZİ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI
ANABİLİM DALI
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI
BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

EYLÜL 2019

Doğan ÇOLAK tarafından hazırlanan ‘‘Saha (Yakut) Türklerinin Kıs Debeliye Destanı zerine Bir Gramer İncelemesi’’ adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / ~~OY~~ ÇOKLUĞU ile Gazi niversitesi ağdaş Türk Lehçeleri Anabilim Dalında ağdaş Türk Lehçeleri Bilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Mehmet Fatih KİRİŐİŐLU

Kuzey-Doğu Türk Lehçeleri ve Edebiyatları ABD, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Başkan : Prof. Dr. Grer GÜLSEVİN

Türk Dili ve Lehçeleri ABD, Ege Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

ye : Prof. Dr. Melek ERDEM

Güney-Batı Türk Lehçeleri ve Edebiyatları ABD, Ankara Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

ye : Prof. Dr. Yavuz KARTALLIOĞLU

Güney-Batı Türk Lehçeleri ve Edebiyatları ABD, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

ye : Prof. Dr. Feyzi ERSOY

uvaş Türkçesi ve Edebiyatı ABD, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Tez Savunma Tarihi: 09/09/2019

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Doktora Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Figen Zaif

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Doğan Çolak
09.09.2019

SAHA (YAKUT) TÜRKLERİNİN KIIS DEBELİYE DESTANI

ÜZERİNE BİR GRAMER İNCELEMESİ

Doktora Tezi

Doğan ÇOLAK

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Eylül 2019

ÖZET

Sahalar zengin bir destan külliyyatına sahiptir. Yazıya geç geçmesi dolayısıyla Sahalar hakkında oldukça değerli bir bilgi kaynağı durumunda olan destanlar, Saha kültüründe önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu tezde, başkahramanı kadın olan ve destanlar arasında önemli bir yere sahip olan KİİS Debeliye destanı üzerine gramer incelemesi yaparak bu destanın dil özelliklerini belirlemek ve çağdaş Saha Türkçesinin gramer hususiyetlerinden farklılık gösteren özelliklerini tespit etmek amaçlanmıştır. Tezin giriş bölümünde Sahalar, Saha Türkçesi, destanlar, KİİS Debeliye destanı ve bu destanın derlendiği oloñxohut Nikolay Petroviç Burnaşov ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Söz konusu bölümün sonunda ise çalışmanın yöntemi hakkında açıklamalar yapılmıştır. İkinci bölüm olan Dil İncemesi, Ses Bilgisi ve Şekil Bilgisi ana başlıklarından oluşmaktadır. Ses Bilgisi, Ünlüler, Ünsüzler ve Ses Olayları olmak üzere üç kısımda incelenmiştir. Şekil Bilgisi bölümü, Kelime Yapımı ve Kelime Türleri olmak üzere iki ana başlık altında ele alınmıştır. Kelime Yapımı başlığı altında basit kelimeler, türemiş kelimeler ve birleşik kelimeler; türemiş kelimeler içerisinde de yapım ekleri incelenmiştir. Kelime Türleri adı altında isim ve isim soylu kelimeler (isim, sıfat, zamir, zarf), fiil ve görevli kelimeler (edat, bağlaç ve ünlem) ele alınmıştır. Üçüncü bölüm olan Metinler başlığı altında KİİS Debeliye destanının Türkiye Türkçesine aktarılmış hâli ile metnin transkripsiyonlu orijinal hâline yer verilmiştir. Dördüncü bölüm olan Dizinler başlığı altında metnin gramatikal dizini ile karakter ve yer adları dizini verilmiştir. Sonuç kısmında incelenen metnin gramatikal olarak ön plana çıkan hususiyetleri maddeler hâlinde sıralanmıştır. Tezin en sonunda ise yararlanılan eserlerin kaynakçası verilmiştir.

Bilim Kodu : 30305
Anahtar Kelimeler : Saha, Yakut, Oloñxo, Destan, Gramer
Sayfa Adedi : 927
Tez Danışmanı : Prof. Dr. M. Fatih KİRİŞÇİOĞLU

A GRAMMAR REVIEW ON KIIS DEBELIYE EPIC OF SAKHA (YAKUT) TURKS

Ph. D. Thesis

Doğan OLAK

GAZİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
September 2019

ABSTRACT

Sakhas have a rich epic oeuvre. Since epics are very important information sources because they are written, they have a highly significant place in Sakha culture. In this thesis, it is aimed to carry out a grammar review on KİİS Debeliye epic which has a heroine and has an important place among epics, to define linguistic qualities of this epics, and to detect its different characteristics that differ from modern Sakha language's grammatical characteristics. In the introduction chapter of the thesis, information about Sakhas, Sakha language, epics, KİİS Debeliye epic, and Nikolay Petroviç Burnaşov that is the oloñxohut in which this epic was compiled is given. In the end of the mentioned chapter, explanations about the method of the study are provided. As the second chapter, Language Analysis consists of Phonics and Morphology main titles. Phonics is analysed in three parts as being Vowels, Consonants, and Sound Events. Morphology part is discussed in two main titles as being Word Production and Word Types. Under the title of Word Production, simple words, derivative words, and compound words are analysed; within derivative words, derivational affixes are analysed. Under the title of Word Types, nouns, noun based words (noun, adjective, pronoun, adverb), verbs, and words with function (postpositions, conjunctions, and interjection) are discussed. As the third chapter, under the title of Texts, Turkish translation of KİİS Debeliye oloñxo and the original text with transcription are given. As the fourth chapter, under the title of Indices (Index), grammatical index of the text and the index of the names of characters and places are given. In the Conclusion part, grammatically significant characteristics of the analysed texts are listed. At the end of the thesis, bibliography of the used works is provided.

Science Code : 30305
Key Words : Sakha, Yakut, Oloñxo, Epic, Grammar
Page Number : 927
Supervisor : Prof. Dr. M. Fatih KİRİŞÇİOğLU

TEŞEKKÜR

Tez konumun belirlenmesinden savunma anına kadar bilgi ve tecrübesini benden esirgemeyen danışmanın Prof. Dr. M. Fatih Kirişçiöğlü'na, yapıcı eleştiri ve yönlendirmeleriyle destek olan Prof. Dr. Yavuz Kartallıoğlu'na, destan metninin Türkiye Türkçesini destancı gözüyle okuyup son şeklini almasında önemli bir pay sahibi olan Prof. Dr. Naciye Yıldız ve Arş. Gör. Tuğba Bayrakdarlar'a, Rusça kaynakları okuma konusunda yardımını eksik etmeyen Arş. Gör. Dr. Fatih Yapıcı ve Arş. Gör. Dr. Tuğba Karagözlü Günör'e, teknik konularda beni yönlendiren Arş. Gör. Dr. Gülşah Yılmaz'a, tezimle ilgili devamlı görüş alışverişinde bulunduğum Arş. Gör. Erdem Tazegül ve kardeşim Mine Nur Çolak'a sonsuz şükranlarımı sunarım. Ayrıca Saha Türkçesine ait bir metni, hele ki bir destan metnini Türkiye Türkçesine aktarırken sözlüklerde dahi olmayan kelimeleri, tabirleri anlamam konusunda sabırla bana yardımcı olan Katya Savoshkina, İvan Vasiliyev ve Alexey Tomskiy'e ve Saha Türkçesinin bazı karmaşık durumlarında fikir teatilerinde bulunduğumuz Arş. Gör. Ümit Şahin'e teşekkür ederim. Ve son olarak, gece gündüz tezi bitirmek için çalışırken ihmal ettiğim, babalarından mahrum bıraktığım ve sabırlarının sınırını zorlamama rağmen büyük bir metanetle bu tezin bitmesini bekleyen eşim Sevda, oğlum Tuğsat ve kızım Gökçen'e teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR.....	x
SAHA TÜRKÇESİ ÇEVİRİ YAZI TABLOSU	xi
1. GİRİŞ	1
2. DİL İNCELEMESİ	17
2.1. Ses Bilgisi.....	17
2.1.1 Ünlüler	17
2.1.1.1. Saha Türkçesindeki ünlülerin genel özellikleri.....	17
2.1.1.1.1. Boğumlanma yerlerine göre ünlüler.....	17
2.1.1.1.2. Boğumlanmada dudak durumuna göre ünlüler	17
2.1.1.1.3. Boğumlanmada çene açıklığına göre ünlüler	17
2.1.1.1. İncelenen metinde yer alan ünlüler ve özellikleri	18
2.1.1.1.1. Kısa (normal) ünlüler	18
2.1.1.1.2. Uzun ünlüler.....	21
2.1.1.1.3. Diftonglar	24
2.1.2. Ünsüzler.....	26
2.1.2.1. Saha (Yakut) Türkçesinde ünsüzlerin genel özellikleri.....	26
2.1.2.1.1. Çıkış yerlerine göre	26
2.1.2.1.2. Boğumlanma biçimlerine göre	28
2.1.2.2. İncelenen metinde yer alan ünlüler ve özellikleri	30
2.1.3. Ses Olayları.....	38

2.1.3.1. Tarih içindeki (diakronik) ses olayları	38
2.1.3.1.1. Kısa ünlülerdeki ses olayları	38
2.1.3.1.2. Uzun ünlü ve diftonglardaki ses olayları.....	39
2.1.3.1.2. Ünsüzlerdeki ses olayları	43
2.1.3.2. Gramerlik ses olayları	45
2.1.3.2.2. Ses uyumları	45
2.1.3.2.3. Ünlü düşmesi.....	51
2.1.3.2.4. Ünlü daralması	51
2.1.3.2.5. Benzeşme	51
2.1.3.2.6. Aykırılışma	54
2.1.3.2.7. Ünsüz düşmesi.....	55
2.1.3.2.8. Ötümlüleşme	55
2.1.3.2.9. Diğer ses olayları.....	56
2.2. Şekil Bilgisi	59
2.2.1. Kelime Yapımı	59
2.2.1.1. Yapı bakımından kelimeler.....	59
2.2.1.1.1. Basit kelimeler.....	59
2.2.1.1.2. Türemiş kelimeler	59
2.2.1.1.3. Birleşik kelimeler	91
2.2.2. Kelime Türleri	92
2.2.2.1. İsim ve isim soylu kelimeler	92
2.2.2.1.1. İsim.....	92
2.2.2.1.2. Sıfat	117
2.2.2.1.3. Zamir	124
2.2.2.1.4. Zarf.....	137
2.2.2.2. Fiil.....	146
2.2.2.2.1. Fiil çekiminde kullanılan şahıs ekleri	146

2.2.2.2.2. Bildirme kipleri	150
2.2.2.2.3. Tasarlama kipleri.....	174
2.2.2.2.4. Birleşik fiil kipleri	196
2.2.2.2.5. Birleşik fiiller	208
2.2.2.2.6. Fiilimsiler	219
2.2.2.3. Görevli kelimeler	240
2.2.2.3.1. Edat.....	240
2.2.2.3.2. Bağlaç.....	249
2.2.2.3.3. Ünlem	252
3. METİNLER	257
3.1. Aktarma.....	257
3.2. Transkripsiyonlu Orijinal Metin	409
4. DİZİNLER	573
4.1. Gramatikal Dizin.....	573
4.2. Karakter ve Yer Adları Dizini.....	909
5. SONUÇ	919
KAYNAKLAR	923
ÖZGEÇMİŞ	927

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar

Açıklamalar

AT

Ana Türkçe

ET

Eski Türkçe

Rus.

Rusça

ST

Saha Türkçesi

TT

Türkiye Türkçesi

vd.

ve diğerleri

vb.

ve benzeri

bkz.

Bakınız

SAHA TÜRKÇESİ ÇEVİRİ YAZI TABLOSU

Saha Türkçesi (Kiril)		Çeviri Yazı (Lâtin)	
Büyük	Küçük	Büyük	Küçük
А	а	A	a
Б	б	B	b
В	в	V	v
Г	г	G	g
Ђ	ђ	Ǧ	ǧ
Д	д	D	d
Дь	дь	C	c
Е	е	E (Ye)	e
Ё	ё	Yo	yo
Ж	ж	J	j
З	з	Z	z
И	и	İ	i
Й	й	Y	y
К	к	K	k
Л	л	L	l
М	м	M	m
Н	н	N	n
Н	н	Ñ	ñ
Нь	нь	Ń	ń
О	о	O	o
Ө	ө	Ö	ö
П	п	P	p
Р	р	R	r
С	с	S	s
Һ	һ	H	h
Т	т	T	t
У	у	U	u
Ү	ү	Ü	ü
Ф	ф	F	f
Х	х	X	x
Ц	ц	Ts	ts
Ч	ч	Ç	ç
Ш	ш	Ş	ş
Щ	щ	Şç	şç
Ы	ы	I	ı
Э	э	E	e
Ю	ю	Yu	yu
Я	я	Ya	ya

1. GİRİŞ

Saha Türkleri ve Saha Türkçesi

Saha Türkleri

Saha adının meşei hakkında birçok araştırmacı birbirinden farklı veya yakın açıklamalarda bulunmuştur. Sonuç ise genel kanıdan çok bir benimsemeden öteye gidememiştir. Ön plana çıkan iki görüşten biri, Saha ve Yakut adının aslında iki farklı topluluğun adı iken bu toplulukların birleşmesiyle bu adlandırmaların bugün tek bir topluluğu ifade eder duruma gelmiş olduğu yönündedir (Uşnitskiy, 2016, s. 229). Diğer görüşe göre ise Türkçe “kıyı, kenar” anlamına gelen *yaka*’nın ses değişimleri neticesinde *saxa* şeklini aldığı yönündedir (Kirişçioğlu, 1999, s. 9).

Sahaların yazıyı geç kullanmaları nedeniyle tarihleriyle ilgili kendilerine ait tarihî-metodolojik bir kaynak bulunmamaktadır. Saha tarihi üzerine yapılan araştırmalar daha çok arkeolojik bulgular ve sözlü kültür mirası üzerinden yürütülmektedir. Hayit, Sahaların bugünkü yaşadıkları bölgeye XII. yy.’da geldiklerini ve bölgelerini Türkleştirdiklerini belirtmiştir. O, Sahaların, Köktürk kitabelerinde de zikredilen Kurıkanların torunları olduklarını ve ilk olarak Baykal Gölünün kuzey bölgelerinde yaşadıklarını, sonrasında ise daha kuzeye doğru bir göç hareketiyle zamanla yaşadıkları bölgeyi yurt edindiklerini ileri sürmüştür (Hayit, 1987, s. 44). Seroşevskiy’in **Saka Yakutlar** isimli eserini Türkçeye çeviren Arif Acaloğlu, çalışmaya kendisinin eklediği Sahaların tarihi ile ilgili bölümde, Sahaların yetiştirdiği ve Sahalarla ilgili birçok çalışmaya imza atan G. V. Ksenofontov’un Saha tarihinin eski dönemini üç aşamada değerlendirdiğini belirtmiştir: birinci aşamada, MS I. yy.’de Sahaca konuşan karma kökenli bir topluluk Baykal gölü kıyılarından Vilyü nehri kıyılarına doğru hareket etmiştir. Bunlar geyik besliyor, avcılık ve balıkçılık yapıyor ve demircilikle uğraşıyorlardı. İkinci aşamada, Çin yıllıklarında *Guligan*, Köktürk kitabelerinde *Kurıkan* olarak geçen topluluk, birinci aşamada Vilyü nehri kıyısına yerleşen halkın yaşadığı yere gelip olanları daha kuzeye itmiştir. Uygurların bünyesinde yaşayan bu grup kültür düzeyi olarak ilk aşamadakilerden daha yüksek seviyedeydi. Son aşamada ise Vilyü nehrine yerleşen grubun Sahaların bugün yaşadığı bölge olan orta Lena havzasına yerleşmesiyle son bulmuştur. Ksenofontov, Sahaların bugün yaşadığı bölgede XII. yy.’dan beri yaşadığını ileri sürmüştür (Ksenofontov, 1992’den aktaran: (Acaloğlu, 2007, s. 262-

263)). Ksenofontov'un birinci aşamada belirttiği grup, Sahalarla hemen hemen aynı dili konuşan ve bugün Saha Yeri'nin kuzeyinde yaşayan, hâlâ daha geyik yetiştiriciliği ile uğraşan ve nüfusları beş bin dolaylarında olan Dolgan Türklerinden başkası olmasa gerek.

Gömeç, Ksenofontov'dan farklı olarak Sahaların eski döneminin beş aşamalı olarak değerlendirilebileceğini beyan etmiştir:

- “1. Dönem: Eski Türk çağı (Kurikanlardan önce). Bu devir İskit (veya Saka) ve Hunlardan ibarettir.
2. Dönem: Kurikan dönemi bu dönem VI.-X. yy.'lar arasındadır. Saha ilim adamlarının büyük bir bölümü, Saha Türklerinin kökenini Baykal yakınlarındaki Kurikanlara bağlamaktadırlar...
3. Dönem: Moğol devridir ki, bu X. yy.'dan XII. yy.'a kadar sürmüştür. Moğol aşiretleri Baykal kıyılarına gelip, eski Sahalarla çeşitli temaslarda bulunmuşlardı. Bunun neticesi olarak Saha Türklerinin biçimlenmesinde onların bazı izlerini görmek mümkündür.
4. Dönem: Eski Saha dönemi. Bu dönem XII. yy.'dan XV. yy.'a kadar devam eder. Bu dönem göç dönemidir. Moğol akınları neticesinde Sahalar kuzeye doğru göç etmiştir.
5. Dönem: Geç Saha devri. Bu çağ XV. asırdan başlar XVI. asra kadar sürer. Bu dönem tamamen Saha Yeri'ndeki Orta Lena bölgesinde cerayan etmiştir. Baykal Gölü kıyılarındaki eski Sahaların büyük çoğunluğu bu yeni vatana gelip XVII. yy.'dan önce Saha Türklerini oluşturmuşlardır (Gömeç, 2003, s. 368-370)”.

Sahaların eski dönemleriyle ilgili araştırmalar ve çalışmalar devam etmektedir. Yukarıda da söylenildiği gibi, Saha tarihinin eski dönemleri arkeolojik bulgular ve sözlü kültür ürünlerine dayanılarak yapılmaktadır. Her yeni arkeolojik bulgu, Sahaların eski dönemleriyle ilgili yeni bilgiler vermekte, doğru bilinen bilgilerin niteliğini değiştirebilmektedir. XII. yy.'a kadar olan döneme dair eldeki bilgiler, XII.-XVII. yy.'a kadarki bilgilere göre üzerinde daha çok mütabakata varıldığından bu dönemi flu dönem, XII.-XVII. yüzyıllar arasındaki dönemi ise eldeki verilerin eksikliğinden hareketle karanlık dönem olarak adlandırmak yanlış olmayacaktır. XVII. yy.'da Rusların bölgeyi işgaliyle başlayan süreç, Sahalar hakkında daha geniş bilgilerin kaydedildiği dönemin başlangıcını oluşturur.

Rusların Sibir Hanlığı'nı yıkmasının ardından uçsuz bucaksız Sibiry toprakları önünde artık başka hiçbir güç kalmamıştır. Karşılaştığı halklar ateşli silahları ilk defa görüyor, düzenli ve teçhizatlı Rus ordusunun önünde çok fazla direnemiyordu. Ruslar 1619 yılında Tunguz topraklarını işgal eder ve onlardan Sahaların varlığını ve yaşadığı bölgeyi öğrenirler. 1630 yılında Ruslar, Yakutsk yakınlarına küçük bir kale inşa ederler ancak sonra bu kale Sahalar tarafından kısa bir süre sonra ortadan kaldırılır. Akabinde Ruslar Sahalara saldırır ancak bu saldırı da Sahalar tarafından püskürtülür. 1638 yılına kadar çarpışmalar devam eder. 1638 yılında Ruslar büyük bir ordu ile Saha yurduna girer ve Sahalar yaklaşık 50 yıl boyunca büyük bir direniş gösterir. Ancak 1682 yılından itibaren, dönemin en modern

askeri teçhizatlarıyla donatılmış Rus ordusuna karşı ok ve kılıçlarıyla daha fazla direnemeyen Sahalar, bu tarihten sonra hâlâ daha devam edecek olan Rus idaresi altına girmiş olurlar (Kirişçioğlu, 1999, s. 10). Topsakal, **Sibirya Tarihi** adlı eserinde bu istilayı detaylı bir şekilde şöyle açıklamıştır:

“Sibirya'nın en kuzeyinde bulunan Türk topluluğu Yakutların vatanları Yakutistan'a daha 1620 yıllarında Mangazey'deki kürkçüler gelip ticaret yapmaya başlamışlardı. Askeri olarak Rusların adına bölgeye ilk gelen Ataman Golkin oldu ve 1631 yılının ilkbaharında Yakut'a ulaştı. Yakut beyleriyle bir dizi anlaşmadan sonra bölgeye yerleşti; peşinden aynı yıl Yenisey'in komutanı P. Begetov da bölgeye asker çıkardı. Böylece Yakutistan Rusların egemenliği altına girerek vergi vermeye başladı. Yakut beyleri istilacı askerlere karşı geliyor, zorlamalara boyun eğmeyeceklerini dile getiriyorlardı. Zorla toplanan vergiler ve yapılan baskılar, ayaklanmalara sebep oluyordu. 1632 senesinde bölgeyi tahkimli hale getirmek için yeni bir ostrog kurulmuş, ancak sel yüzünden taşınarak günümüzdeki Yakut şehrinin temelleri atılmıştır. Hemen ertesi yıl 1633 yılının sonlarına doğru Yakutlar, Buryatlar ile anlaşarak birleştiler ve 1634 yılının ocak ayında Rus Kazakları ordu komutanı Golkin'i yenerek Lenskiy ostrogunu kuşattılar. Bu kuşatma 1636 yılının başlarına kadar devam etti, ancak teknik yetersizlik nedeniyle Rus ordusunu kaleden çıkarıp imha edemediler. Rus devleti, askerlerin kuşatıldığını duyunca bölgeye Tobolsk'tan Komutan Şahov'u yardıma gönderdi ve yerli birlikleri kontrol altına alma emrini verdi. 1634-38 yılları arasında Şahov bölgede kaldı; karşı gelenler yok edildi ve zamanla Rus hâkimiyeti tamamen sağlandı (Topsakal, 2017, s. 105).”

1917 Komünist devrimine kadar Çarlık Rusyasına bağlı kalan Sahalar, devrimden sonra kurulan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğine tabi olur. Komünist idarecilerle anlaşamayan Sahalar 1918 yılında bağımsızlıklarını ilan ederler. Ancak Sovyet ordusu, Sahalarların bağımsızlığından yaklaşık 11 ay sonra Saha Yeri'ni işgal etti. 1922 yılında da Yakut Avtonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyetini kurdu. Sovyetler birliğinin dağılma sürecinde Rusya Federasyonuna bağlanacak olan Saha (Yakut) Muhtar Cumhuriyeti kuruldu (27 Aralık 1991) (Uçar, 2009, s. 347).

Yaklaşık 3.103.000 kilometrekarelik yüz ölçümüyle, Rusya Federasyonu içerisinde, Slav olmayan en büyük cumhuriyettir. Ancak bu toprakların sadece %1'i tarıma elverişlidir. Fakat yeraltı kaynakları bakımından yadsınamamak zenginlikler barındırır. Altın, kömür, kurşun gibi değerli madenleri topraklarında bulundurmaktadır (Özkan, 2007, s. 220). Afrika'dan sonra dünyadaki elmas reverzlerinin büyük kısmına ev sahipliği yapmaktadır. Ülke, yedi yüz binden fazla göl ve sekiz yüzbinden fazla akarsu ile tam bir su cennetidir. Ancak kışların çok uzun ve soğuk geçmesi sebebiyle bu suların neredeyse tamamı yılın dokuz ayı donmuş vaziyettedir. Ülkenin en büyük nehri Lena'dır. Lena nehrinin otuz kilometreyi bulan geniş yerleri tam bir deniz görünümü vermekte ve üzerinde devasa gemilerle yük taşımacılığı yapılmaktadır. Ülkenin yaklaşık 2/3'si dağlar ve platolar; 1/3'i ise ovalar ve düzlükler ile kaplıdır. Ülkede on üç kent, kırk sekiz kasaba ve üç yüz altmış

sekiz köy bulunmaktadır. Başkent Yakutsk'tur (Atasoy & Soykan, 2008, s. 36-38; Arjakova, Pesterev, & Lıtkin, 2012). Başkent'in nüfusu yaklaşık iki yüz elli bindir. 2008 verilerine göre ülkenin toplam nüfusu 951.400'dür. Sahalar bu nüfusun yaklaşık yüzde 45'ini oluşturan en kalabalık halktır. Sahalardan sonra %41 ile Ruslar gelmektedir. Bu iki halktan başka ülkede Evenler, Evenkiler, Yukagirler, Dolganlar, Tatarlar, Buryatlar, Beyaz Ruslar gibi halklar da yaşamaktadırlar (Atasoy, 2008, s. 97).

Saha Türkçesi

Saha Türkçesi, Türk lehçelerindeki yeri konusunda farklı zamanlarda farklı araştırmacılar tarafından çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. Bu görüşleri toplamak gerekirse: Korş, Saha Türkçesini "Karışık Grup"un "b" kolunda, Çuvaş Türkçesi ile beraber; Ramstedt ve Ligeti, Çavuşça gibi ayrı bir Türk lehçesi olarak; Samoyloviç, d- grubunun (Uygur ya da Kuzey-Doğu) "t- alt başlığı" içerisinde; Räsänen, Saha Türkçesini ayrı bir başlık altında müstakil olarak; Baskakov, "Doğu Hun" grubu ana başlığının "Uygur" kolunun "Yakut alt grubu" başlığı içerisinde; R. R. Arat, "Türk Lehçe Grupları"nda, "II. t- grubu" içerisinde müstakil olarak; J. Benzing ve K. H. Menges "Kuzey Türkçesi" grubunda "Kuzey Sibirya grubu" alt başlığında; Doerfer ve Poppe, müstakil olarak (Tavkul, 2003, s. 25-30); Tekin, "atah" grubunda (Tekin, 1989, s. 157); Schönig, "Kıyı Dilleri" ana başlığının "Yaygın Türkçe Dışı Türk Dilleri" alt başlığının "Lena Grubu Türk Dilleri" ismi altında değerlendirmişlerdir (Schönig, 2013, s. 229-230).

1819 yılına kadar Sahaların bir alfabesi yoktu. Bu yılda, rahip Georgiy Popov tarafından Sahacaya çevrilen ve Rusça Kiril alfabesi temeline dayanan bir alfabe ile basılan **Tanrı Öğretisi** isimli eser, hem Sahaların bilinen ilk yazılı ürünü hem de bu alfabe ile yayınlanmış ilk çalışması olmuştur. Sonrasında Otto von Böhtlingk tarafından kaleme alınan **Über Die Sprache Der Jakuten** isimli eserde yer alan alfabe, ileride sistematik hâle dönüşecek Saha alfabesinin temelini oluşturmuştur. 1917 yılında ise Semen Andreyeviç Novgodorov, Sahaları, Latin alfabesine geçirmiş ve Sahalar böylelikle diğer Türk toplulukları içerisinde Latin alfabesine geçen ilk Türk boyu olmuştur. 1939 yılına kadar uzun bir süre bu alfabeyle kullanan Sahalar, bu tarihte, Sovyet yönetimi tarafından alınan kararlar, cumhuriyet sınırları içerisinde yaşayan diğer halklarla birlikte Kiril alfabesine geçirilmiş ve günümüze kadar bu alfabeyle kullanılmaya gelmişlerdir (Petrov, İvanov, Neustroyev, & Semenova, 2009, s. 58-59; Kirişçioğlu, 1999b, s. 123-126).

Sahalara ait ilk edebî eser 1848 yılında Uvarovskiy tarafından kaleme alınmış **Axtular** “Hatıralar” isimli eserdir. 20. yy.’ın başından itibaren de A.E. Kulakovskiy, A.İ. Sofranov ve N.D. Neustroyev, Platon Alekseevich Oyunskiy ve Vasiliy Vasiliyeviç Nikiforov’un öncülüğünde çağdaş edebiyat hızla gelişmeye başlamıştır. Şiir, hikaye, roman ve piyes türlerinde hızla eserler verilmeye başlamış ve bunlar günümüzde oldukça kuvvetlenecek çağdaş Saha edebiyatının temelini oluşturmuştur (Kirişçioğlu, 1999, s. 15). Bu türlerde ürün veren onlarca Saha yazar ve şair bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır: Semen Andreyevich Popov, İvan Vasilyeviç Migalkin, Vasiliy Tarasoviç Sivtsev, Mixail Eliseyeviç Timofeyev, Egor Petroviç Neymoxov, Rafael Dmitriyeviç Ermolayev, Andrey Vasiliyeviç Krivoşapkin, Semyon Titoviç Rufov, Nataliya İvanovna Xarlampyeva, Nikolay Alekseyeviç Luginov, Musa Dmitriyeviç Efimov, Savva İvanoviç Tarasov, İvan Mihayloviç Gogolev, Petr Nikolaeviç Toburokov, Vasiliy Sergeyevich Soloviyev, Vasiliy Semenoviç Yakovlev, Leonid Andreyeviç Popov, Nikolay Gavriloviç Zolotarev, Sofron Petroviç Danilov, Semen Petroviç Danilov, Vladimir Mixailoviç Novikov, Serafim Romanoviç Kulaçikov, Nikolay Egoroviç Mordinov, Dmitriy Kononoviç Sivtsev (Kıçkina, 2012; Okorokova & Popova, 2011, s. 136-140; Bosikov, İvanova, & Koryakina, 2011).

Çağdaş edebiyatın yanı sıra Sahalar zengin bir halk edebiyatına sahiptir. *Ös xohoonnoro* “atasözleri”, *oloñxo* “destan”, *algıs* “dua, alkış”, *bılırgı sehen* “efsane”, *ostuoruya* “masal”, *ıria* “türkü”, *kıris* “beddua”, *taabırın* “bilmece” ve *xohoon* “koşuk” Saha Türkçesinin halk edebiyatını oluşturan belli başlı türleridir (Kirişçioğlu, 1999, s. 14). Bu türlerden *oloñxo* “destan”, bugün dahi canlılığını muhafaza etmektedir. Halk arasında önemli bir yere sahip destanlara ait unsurları çağdaş yaşamın her köşesinde görmek mümkündür. Destanlara ait unsurlara gerek başkent Yakutsk’taki modern bir binanın bir köşesine büyükçe resmedilmiş bir şekilde, gerek bir tiyatro oyununda, gerekse bir sinema filmi içerisinde rastlama olasılığı oldukça yüksektir. Tüm bu durumlar *destanların* Sahaların hayatında ne denli büyük bir öneme sahip olduğunun göstergesidir.

Saha Türkçesi, Sahaların nüfusu ve siyasi statüleri göz önüne alındığında oldukça iyi durumdadır. Eğitim dili olmamasına rağmen Sahaca bilmeyen Saha neredeyse yoktur. Bugün Saha Türkçesi ile kaleme alınmış onlarca gazete ve dergi ile Saha Türkçesiyle yayın yapan TV ve radyo programları bulunmaktadır (Killi, 2006, s. 64). Dil hususunda oldukça hassas olan Sahalar, baskın dil Rusça olmasına rağmen kendi aralarına asla Rusça’yı kullanmamaktadırlar. Bu bilinç 7’den 70’e tesirini sürdürmektedir.

Saha (Yakut) Destanları: Oloñxolar

Saha Türkleri çok zengin bir destan geleneğine sahiptirler ve bu geleneği günümüzde de yaşatmaya çalışmaktadırlar. Yukarıda da belirtildiği gibi günlük hayatta destanlar ve destanlarla ilgili unsurları görmek mümkündür. Saha Yeri'nde sadece destanların sahnelendiği *oloñxo* tiyatrosu bulunmaktadır. Bunun yanı sıra “*Oloñxo Bölgesi*” projesi üzerine çalışmalar devam etmektedir. Bu proje ile destanlarla ilgili resim, heykel ve 3D görüntülerin ve daha bir çok çeşitli aktivitelerin yer alacağı büyük bir kompleks hayata geçecektir. Ayrıca Saha Yeri'nde, 2010 yılında, destanlar üzerine ilmî faaliyetlerde bulunan ***Oloñxo Araştırmaları Merkezi*** açılmıştır. Bu durum, destanlara verilen önemin ne denli büyük olduğunu ve genç-yaşlı, zengin-fakir tüm Saha halkının destanlarına hissettiği aidiyet duygusunu göstermektedir.

Saha Türkçesinde destan, *oloñxo* kelimesiyle karşılanmaktadır. *Oloñxo*, Pekarskiy'in sözlüğünde “kahramanlık destanı; bahadırların kahramanlıklarını anlatan şarkı” olarak izah edilmiş ve kelimenin köken olarak Kırgızca *ölön* “rubai, şarkı, şiir” kelimesi ile karşılaştırılması gerektiği kaydedilmiştir (Pekarskiy, s. 236). Kirişçioğlu, Ergun, Özergin ve Çobanoğlu de şekil ve anlam bakımından bu kelimenin Kazakça, Kırgızca ve Türkmencede de kullanılan *ölöng / öleng* kelimesiyle ilişkili olabileceğini kaydetmiştir (Kirişçioğlu, 2004, s. 124; Özergin, 1982, s. 34; Ergun, 2013, s. 17-18; Tural, Tural, & Çobanoğlu, 2001, s. 449). Antonov, keliminin son hecesindeki *xo / ko*'nun diğer birçok Türk lehçesinde de yer alan *koş-* “şiir, şarkı söylemek, yazmak” kelimesiyle ilişkili olduğunu, buna delil olarak Sahaca *kohuy-* “şiir, şarkı söylemek” ve *xohoon* “şiir” kelimelerini verdiğini; nihayetinde *oloñxo* kelimesinin *ölöñ + xohoon* “şiir” kelimelerin birleşimi ve zamanla *-hoon* ekinin düşmesiyle son şeklini aldığını belirtmiştir (Antonov, 1982, s. 29).

Ergun, Zakharov ve Gavriliev tarafından hazırlanan **Ehe Khara Eles Bootur Sakha Kamramanlık Destanı** adlı eserin önsözünü kaleme alan Prodyakonov, *oloñxoların* değerini şu sözlerle ifade etmiştir: “Olonkho; eski Sümerlerin *Gulgamiş*, Yunanlıların *İlyada ve Odesse*, Almanların *Nibelungen*, Amerika Kızılderililerinin *Gayavat*, Finlilerin *Kalevala*, Rusların *Bilina* gibi dünyaca tanınan destanları ile aynı sırada yer alır” (Ergun, Zakharov, & Gavriliev, 2017, s. 3). Seroşevskiy'in ise *oloñxolarla* ilgili tasviri şöyledir:

“Saha halk edebiyatında *olongo en oturmuş ve mükemmel bir türdür; burada kişisel yaratılıcığın payı asgari düzeydedir. Olongonun aliterasyon zenginliği ve nazım ağırlıklı oluşu, onun aynen*

ezberlenebilmesini kolaylaştırmaktadır. Olongo dili, eski çağları solumaktadır. Artık kullanım dışı kalmış ama anlamını tam olarak kaybetmemiş çok sayıda eski sözcüğün yanı sıra Moğol (özellikle kahramanların unvanlarında ve atların adlarında), Tungus sözcüklerine ve 'kökeni bilinmeyen' bazı diğer sözcüklere (dura, kuduk, sodas, surguy, sülüges, domi vb.) de rastlanmaktadır. Bu sonuncu gruba ait sözcükleri anlatıcılar kendileri de anlamıyorlar, buna rağmen belli ibareler içinde ısrarla kullanılıyorlar. Bu sözcükleri ünlü 'ifade süsleri'yle karıştırmamak gerekir. Bu süslemeler, değişik eklemelerden ve dilbilgisi konusunda belli özgürlüklerden oluşarak, hece sayısının eşitlenmesi ve karakteristik özelliklerin vurgulanması amacıyla kullanılmaktadır. Söz konusu ettiğimiz anlaşılmayan sözcükler ise herhalde destanların eski dönemlerdeki hayatıyla bağlantılıdır. Saha Destanlarında kahramanın kişisel özellikleri silik bir tarzda anlatılmakta olup karakterler tek tiptir; oysa doğa olayları bu metinlerde eşsiz biçimde tasvir edilmekte, ayrıntılar ve ifade güzelliği ise gerçek sanat ve zarafet düzeyine ulaşmaktadır... bazı Saha destanları, kahramanların hep aynı kişiler olması yüzünden veya bunlar arasındaki akrabalık bağları sayesinde zincirleme diziler oluşturabilir (Seroşevsky, 2007, s. 196-197)."

Destanların sayısı tam olarak tespit edilmemekle birlikte oldukça fazla olduğu söylenebilir. Ergun, Yakut İlimler Akademisi arşivinde 130'dan fazla destan olduğunu kaydetmiştir (Ergun, Yakut Destan Geleneği ve Er Sogotoh, 2013, s. 18). Yıldız ise Saha Dili, Edebiyatı ve Tarihi Bilimsel Araştırmalar Enstitüsünün folklor arşivinde 184 destan olduğunu belirtmiştir (Yıldız, 2015, s. 234). Gömeç ise destanların 150 tam metni ve 80'den fazla kısa özetinin olduğunu söylemiştir (Gömeç, 2003, s. 371).

Saha destanları yapı olarak nazım ağırlıklı olmakla birlikte nazım-nesir karışıktır. Nazım olan yerlerde belli bir ölçü kullanımı yoktur. Mısra sonu ve başı (alliterasyon) kafiye kullanımı oldukça yaygındır (Yıldız, 2015, s. 55). Destan icra edilirken herhangi bir müzik aleti kullanılmamaktadır (Ergun, Yakut Destan Geleneği ve Er Sogotoh, 2013, s. 22). Destanların uzunları ise oldukça değişkenlik göstermektedir. Kısa olarak nitelendirilen destanlar 2-3 bin mısra civarındayken uzun destanların mısra sayısı 20 bini aşabilmektedir (Puhov, 2015, s. 14).

Saha destanlarının muhtevasıyla ilgili Ergun şunları kaydetmiştir:

"Yakut olonhoları¹ temelde iki konu üzerine kurulur. Olonholardan bazıları, bahadırların evlilik için mücadele ettikleri olonholardır. Bu tür olonholar daha çok ev ve aile hayatıyla ilgili anlatım ve tasvirleri içerirler. Bahadırlar, evlenecekleri kadınları verdikleri mücadele ya da savaşlar sonucunda elde ederler. Bundan dolayı bu olonhoların konusu, kendisine eş aranmaya giden kahramanın bu yolda çeşitli engelleri aşıp çok sayıda kahramanlıklar sergilemesinden ibarettir. Bahadırların mücadeleleri ülke ya da zorda kalanlar için değil, mutlu bir evlilik adınadır ki, bu da soyun devamını sağlamaya yöneliktir. Bahadır, bu mücadeleleri sırasında çok sayıda abaasıyı yok edip Ayı bahadırlarını kurtarır. Bu tür olonholarda savaş maceralarının yanı sıra, ev hayatı hakkında oldukça geniş bilgiler de yer alır."

¹ Türkçe literatürde *oloñxo* teriminin yazımına yönelik bir birlik yoktur. Ergun ve Özergin *olonho*, Yıldız *olongko*, Kirişçioğlu ise daha yaygın kullanılan *oloñxo* yazımını kullanmıştır. Bu çalışmada Kirişçioğlu gibi yaygın kullanım olan *oloñxo* yazımını kullanmakla birlikte referans olarak kullanılan araştırmacıların yazımı olduğu gibi verilmiştir.

Olonholarda gündelik hayat ve çiftçilik tasvirleri, olonho kahramanının ve diğer bahadırların evlilikleri ve düğünleri, hayli geniş bir biçimde anlatılır.

Bir kısım olonholarda ise kahramanın ülkesini ve zor durumda olanları kurtarmak için yaptığı savaşları anlatır. Bu tür olonholarda da evlilik (kadın için savaş), çatışmanın temel nedenidir. Bu tür olonholarda savaşın gerekçesi, kahramanın savaş seferleri ile kahramanla rakiplerinin çatışmaları önemli bir yer tutar. Gündelik ya da sosyal hayat, bunların gölgesinde kalır. Bu destanlarda kahraman, daima ev dışındadır ve ancak bütün seferlerin bitimiyle evine, ailesine döner. Bu tür olonhoları “insanları korumak için verilen mücadeleleri anlatan olonholarda” olarak adlandırabiliriz.

Bu tür olonholarda, aile hayatı ve hayat tarzıyla ilgili motif ve çizgiler, ikinci plandadır. İlk planda, Ayu insanlarına ya da ülkesine saldıran düşmanlara karşı verilen mücadele yer alır. Olonholarda bu tür mücadeleler, büyük ve toplumsal olaylar olarak takdim edilir.

Bu olonholarda mücadelelerin temel nedeni, geleneksel olarak bahadırların Abaası ruhlar tarafından kaçırılan kadınları kurtarma düşüncesidir. Abaası ruhlar tarafından kaçırılan kadın; kız kardeş, anne, gelin, kahramanın ya da başka bir Ayu bahadırının eşi olabilmektedir.

Bu olonholarda bahadırların kahramanlıkları onların evlilikleriyle son bulur ki, bu da barış içinde sürdürülecek mutlu bir hayatın başlaması anlamına gelir. Bahadırların evlilikleri, bu olonhoları yukarıda sözü edilen evlilik konulu olonholara bağlar ve Yakut olonholarına özgü bir konu çerçevesini oluşturur (Ergun, Yakut Destan Geleneği ve Er Sogotoh, 2013, s. 23-24).”

Görüldüğü gibi kahramanın mücadelesindeki karşı taraf, *abaahı* adı verilen kötü ruhlardır. Saha inanç sisteminde yer altı ruhları olarak tasvir edilen *abaahı*ların destanlardaki durumu farklıdır. Seroşevskiy bununla ilgili olarak şunları kaydetmiştir:

“...destanlardaki abaahı ile şaman geleneğindeki abaahıların karıştırılmaması gerek. Bu son gruptakiler arasında, oloñxodaki kötü ruh adlarıyla hiç karşılaşmadım; oysa destanlardaki “kötü karakterler” kendilerinin Ulu Toyon, şaman vb. ile akrabalıklarına sık sık atıf yapar, onlardan yardım isterler. Bütün bunları, iyi karakterlerin “Yaratıcıya ve Tanrı Baba’ya” hitap etmeleri, kendilerine sempatiyle bakan beyaz Şamanlara yüz tutmaları gibi değerlendirmek gerekir. Bu konuda sorular yönelttiğim şamanlar doğrudan şunu söylediler: “bizim abaahılar (kötü ruhlar) başka, oloñxo abaahıları ise başkadır”. Oloñxodaki abaahılar insandır ve Sahalara düşmandır. Onlar insanlar gibi yaşar, kadınlara sahip olmak için kahramanlara karşı mücadele verir, onların hayvanlarını yağmalar; mallarına, evlerine ve sürülerine el koyarlar. Onların manevi özellikleri de destanlardaki iyi karakterlerden pek farklı değildir: her ikisi de kurnaz, sinirli, açgözlü, acımasız olabilir; yalnız anlatıcılar birisini sever, diğerini ise sevmeyiz. Bu abaahıların dış görünüşü ve silahları Sahalardan farklı, onlara yabancı olsa da insana özgüdür. Bazı oloñxolarda onları Nuçça (Rus), Horo veya Omuk (Tunguz) diye adlandırırılar (Seroşevsky, 2007, s. 197-198).”

Destan icracısı *oloñxohut* olarak adlandırılmaktadır. Türk dünyası destancıları ile paralel özellikler arz eden *oloñxohut*lar için Yıldız şunları kaydetmiştir:

“Olongko anlatan kişilere olongkohut adı verilir. Çeşitli çalışmalarda yer alan olonghosut terimiyse, aynı kelimenin Rusça’daki telaffuzudur. Eski dönemlerde şamanlar gibi hastalıkları tedavi etme görevleri de olan olongkohutlar, bugün bu işlevini yitirmişlerdir. Kabiliyetli kişiler, diğer geleneklerde de olduğu gibi, küçük yaşlardan itibaren bir olongkohut tarafından yetiştirilirler. Olongkohut olmak, aileden gelen irsi özelliklerle de mümkündür. Böylece, olongkohutluk Nallır Tatarinov tarafından torunu Akum’ın yetiştirilmesi örneğindeki gibi, babadan oğla, hatta nesilden nesile geçen bir meslek de olabilir. Bütün Türk dünyasının ozanlık, bahşılık geleneğinde etkili olan rüya motifi, olongkohutlar için de geçerlidir ve rüyada bir destanı baştan sona öğrenerek olongkohut olanlar da vardır. Olongkohutlar, kadın ve erkek olabilir; ancak, kadınların anlattıkları olongkolar ve icra ortamları birbirinden farklıdır. Kadınlar sadece kendi yakın çevrelerinde, akraba ve komşular içinde destan icra ederler, erkek olongkohutlar gibi dolaşarak destan icra etmezler. Kadın olongkohutların repertuarlarında kadın kahramanlarla ilgili destanlar daha yaygın olarak yer almaktadır. Yeni yetişmiş bir olongkohutun repertuarında 1-3, daha yetenekli ve tecrübelilerde 3-10, usta olanlarda 10’dan fazla olongko vardır. Çok az sayıda destancının repertuarında bu sayının üstünde olongko bulunur (Yıldız, 2015, s. 58).”

Hayit ise *oloñxohutlar* ile ilgili şunları kaydetmiştir:

“*Olonhosut, destanı söylemeden önce bir ayağını diğerinin üzerine koyar; gözlerini yumar; bir eliyle kulağını tutar ve destanı terennüme başlar. Olonhosut, meddah, aşık ve şair vasıflarını kendinde toplayan kişidir. Halk, olonhosutu dikkatle dinler... her bir olonhosut en azından 10 olonho söyleyebilir. Olonhoların halk huzurunda ezgiyle söylenip dinlenmesi günümüze kadar devam etmektedir. Bu gelenek Yakut aile ve cemaat hayatını tayin eden millî bir unsurdur* (Hayit, 1987, s. 56-57).”

Puhov, *oloñxohutlar*ın destanları icra ederken para talep etmediğini ancak onu davet eden kişinin *oloñxohuta* yiyecek, içecek ikram ederek onu ağırladığını belirtmiştir. Zengin kişilerin davet ettiği *oloñxohutlara* ise evsahibi tarafından yiyecek ve içeceğin yanı sıra giyecek, kimi zaman da bununla birlikte para verildiğini kaydetmiştir. Sahaların en önemli bayramı olan *ihıaxlarda* da *oloñxohutlar*ın en güzel şekilde ağırladığının da altını çizmiştir (Puhov, 2015, s. 15).

Destanlar üzerine yapılan çalışmalar G. F. Miller ile başlayıp A. F. Middendorf ve O. N. Bötlingk ile devam etmiştir. İ. A. Hudyakov’un da oldukça değerli çalışmaları mevcuttur (Kirişçioğlu, 2003, s. 228). Bu ilk dönem olarak isimlendirilebilecek araştırmacılar arasında E. K. Pekarskiy, V. M. İonov, V. F. Troşçanskiy, S. V. Yastremski, N. A. Vitaşevski, V. L. Seroşevski, V. N. Vasilyev, V. L. Priklonskiy, İ. Gamov, M. P. Ovçinnikov, Y. G. Romstedt, D. N. Anuçin, S. A. Novgodorov’un da isimleri zikredilebilir. Sonraki dönemde başlıca araştırmacıları arasında A. E. Kulakovski, G. V. Ksenofontov, P. A. Oyunski, P. L. Dravert, A. A. Popov, A. F. Boyarov, G. U. Ergis, S. Kulaçikov-Elley, A. Kudrin-Abaginski, S. İ. Bolo, A. A. Savvin, D. Sivtsev-Omollon, v. Y. Propp, A. P. Okladnikov, N. V. Emelyanov, N. K. Antonov, İ. V. Puhov ve V. V. İllarionov isimleri sayılabilir. Son dönem araştırmacıları arasında ise E. D. Androsov, V. F. Ermolayev, L. N. Semenova isimleri ön plana çıkmakla birlikte bu dönemde esas olarak *Külümnüür* gazetesi göze çarpmaktadır. Bu gazetede destanlarla ilgili araştırmacılar tarafından kaleme alınmış birçok makale yayınlanmıştır (Ergun, Yakut Destan Geleneği ve Er Sogotoh, 2013, s. 33-89).

Türkiye’de ise son dönemlerde Saha destanlarıyla ilgili çalışmalarda Metin Ergun ismi göze çarpmaktadır. Gerek inceleme-araştırma yayınları gerek de çeviri eserleriyle Saha destanlarıyla ilgili ciddi çalışmalar ortaya koymuştur. Ergun’un Türkiye Türkçesine aktardığı iki Saha destanı bulunmaktadır. Ancak ondan önce Fatih Kirişçioğlu Saha destanlarıyla ilgili ilk bilgilendirici yazıları kaleme alması bakımından önemlidir. Bu

isimlerin haricinde, Saha Türkçesinden Türkiye Türkçesine ilk destan aktarmasını yapan Murat Ersöz'ün adını da anmak gerekir. Bunların yanı sıra Sahalar veya destanlar üzerine hususi olarak çalışmayıp Saha destanlarının konu edinildiği yayınlar da mevcuttur.

Kus Debeliye Oloñxosu

1941 yılının Haziran-Temmuz aylarında, gazeteci Stepan Konstantinoviç Dyakonov, *oloñxohut* Nikolay Petroviç Burnaşov'dan *Kus Debeliye* isimli destanı derlemiştir. Bu destan ilk olarak SSCB'nin Sibirya şubesine bağlı Yakut Bilim Merkezi tarafından yayınlanıp arşivlenmiştir (Komisyon, 1993, s. 326). Dyakonov kaydı 21x33 cm ebatlarındaki bir deftere mor mürekkepli bir kalemle yazmıştır. Bu kayıt işlemi yaklaşık bir ay sürmüştür (Komisyon, 1993, s. 289). Sonrasında, Novosibirsk'te **Pamyatniki Folkloru Naradov Sibiri İ Dalnego Vostoka** isimli seri içerisinde **Yakutskiy Geroiçieskiy Epos Kus Debeliye** adlı çalışma yayınlanmıştır (1993). Bu çalışmanın giriş kısmını N. V. Emelyanov ve R. T. Petrov kaleme alarak destan ile ilgili 16 sayfalık bir inceleme yapmışlardır (Komisyon, 1993, s. 9-25). A. P. Rešetnikova ise "Muzıka Yakutskih Olonho" isimli destanın müziğine dair bilgilere yer verdiği bölümü kaleme almıştır (Komisyon, 1993, s. 26-69).

Kus Debeliye destanı, Saha destanlarının en iyi örneklerinden biridir. Bu destanın çok yönlü bir hikayesi vardır. Ahlaki esnetik özellikleri ve epik unsurlarının çeşitliliği yönünden Saha destanlarının bütün özelliklerini bünyesinde barındırır. Baş kadın kahraman *Kus Debeliye*, Sahalar için önemli bir figürdür (Komisyon, 1993, s. 326).

Kus Debeliye, esasında Yukarı Dünya'da yaşıyor olmasına rağmen, destanda Orta Dünya'da sürgün olarak yer alır. Orta Dünya halkının başı sıkıştığında yardımına başvurduğu önemli bir kahramandır.

Destandaki diğer bir önemli karakter ise *Çugdaan Buxatur*'dır. O, Orta Dünya'dan *Acına Baay Toyon* ve *Ecine Baay Xotun*'un oğlu, *ayu* kabilesi bahadırlarından biridir. Ülkesi *Saraxana Küükennik* tarafından işgal edilip yağmalanınca önce kendi başına ona karşı savaşır, başarılı olamayınca *Kus Debeliye*'nin yardımına başvurur.

Destanın olay örgüsündeki baş kötü karakter *Saraxana Küükennik*'tir. O *Abaahu* kabilesinden, meşhur *Arsan Duolay*'ın en küçük kızı olarak bilinir. *Saraxana*, Orta

Dünya’da, Batı Sibirya’da çok güzel bir yer görür ve burayı beğenerek buraya sahip olmak ister. Durumu derhal gelip babası *Arsan Duolay* ve annesi *İñneli Balay*’a anlatır. Ancak babası *Arsan Duolay* onun bu isteğine günahlarının daha çok artacağı, kendilerine rahat verilmeyeceğini söyleyerek reddeder. Bunun üzerine *Saraxana* anne ve babasına Orta Dünya’da kimseye zarar vermeyeceğini, hiçbir şeye dokunmayacağını söyleyerek yemineder. Sonra *abaahi* kabilesinin yaşlıları olaya müdahil olur ve *Saraxana*, üç küçük kardeşiyle birlikte Orta Dünya’ya girme izni alır ve oraya yerleşir. Ancak hemen ardından ettiği yemini unutarak kardeşlerinden Yukarı Dünya’dan *Kürüö Ceñke*’in, Orta Dünya’dan *Sabiya Baay Xotun*’un ve Aşağı Dünya’dan *Timir Temelekeen*’in yeni doğmuş bebeklerini kaçırmalarını ister. Daha sonra bu bebekleri *Saraxana* tarafından beslenip büyütülerek birkaç gün gibi kısa bir sürede on yaşını doldurdular. Bu çocuklar, on yaşında oldukça güçlü, kuvvetli bir yapıya sahip oldular. Yukarı ve Orta Dünya’nın çocukları da dahil olmak üzere onları açgözlü ve kötü birer karakter olarak yetiştiren *Saraxana*, akabinde bu çocuklardan Yukarı ve Orta Dünya’nın çocuklarını, en başta görüp beğendiği o güzel ülkeyi işgal etmek için gönderir. Çocuklar o ülkeyi talan edip yağmalar.

Ülkesinin yağmalandığını gören Orta Dünya bahadırı *Çugdaan Buxatur*, soluğu bu iki oğlanın karşısında alır. Onlara önce bu yaptıklarının yanlış olduğunu, esasında onların da *ayı* kabilesinden olduğunu, yaptıkları hatadan vazgeçmelerini ister. Onu dinlemeyen oğlanlarla üç gün üç gece savaşan *Çugdaan Buxatur*, üçüncü günün sonunda oğlanları öldüresiye dövmüştür. Bunun üzerine oğlanlar üçüncü kardeşleri olan Aşağı Dünya’nın oğlunu yardıma çağırırlar. Yapıca diğer iki oğlandan daha güçlü olan Aşağı Dünya’nın oğlu gelerek *Çugdaan Buxatur* ile ölümcül bir dövüşe tutuşurlar. Uzun bir süre sonra yenilemeyen ikili ayrılarak daha sonra tekrar karşılaşmak üzere kavgalarına son verirler. Bu sırada Orta Dünya’nın oğlu giderken *Çugdaan Buxatur*’ın kız kardeşini de kaçıır.

Evine dönen *Çugdaan Buxatur*, anne ve babasından kız kardeşinin kaçırıldığını öğrenir. Anne ve babası *Çugdaan Buxatur*’a, bu beladan tek başlarına kurtulamayacaklarını, daha önce hiç görmedikleri ama namını duydukları *Kus Debeliye*’den yardım istemeleri gerektiğini söylerler. Bunun üzerine *Çugdaan Buxatur* çok uzun, zorlu ve tehlikeli yolları aşarak soluğu *Kus Debeliye*’nin yanında alır.

Kus Debeliye önce *Çugdaan Buxatur*’a sitem eder. Zira Orta Dünya’da sürgün yaşadığı süre boyunca ayı kabilesinden kimse onun yanına gelmemiştir; ilk gelen *Çugdaan*

Buxatur ise ondan yardım dilemektedir. Uzun uğraşlar sonucunda *Çugdaan Buxatur*'ın güzel sözleriyle ikna olan *Kus Debeliye*, kendilerine yardım etmesi için kız kardeşi *Aan Axtaliya*'yı da çağırır. Bu sırada da *Çugdaan Buxatur*'ı, daha önceden hapsediği *Eriede Bergen*'i salması için görevlendirir. Nihayetinde *Çugdaan Buxatur*, *Kus Debeliye* ve *Aan Axtaliya* bir araya gelir. *Aan Axtaliya* ilk önce ablasına bu olayın kendilerini ilgilendirmediğini, karışmamaları gerektiğini ablasına anlatsa da *Kus Debeliye* onu ikna eder ve üçü birlikte silahlarını kuşanarak savaşın yapılacağı alana giderler.

Kus Debeliye Aşağı Dünya'nın oğluyla, *Çugdaan Buxatur* Orta Dünya'nın oğluyla, *Aan Axtaliya* da Yukarı Dünya'nın oğluyla eşleşerek savaşmaya başladılar. Uzun savaş devam ederken *Kus Debeliye*, kardeşi *Aan Axtaliya*'nın çok fazla yara aldığını fark eder ve onun derhal savaş alanını kaçarak terk etmesini ister. Savaş alanından uzaklaşan *Aan Axtaliya*, Yukarı Dünya'nın oğlunun ani bir hareketiyle yakalanacağı sırada, *Kus Debeliye*'nin hapisten serbest bıraktığı *Eriede Bergen* yetişir ve ona yardım eder. *Kus Debeliye* de o sırada savaş alanında peyda olan *Soluk Baatur*'ın yardımıyla Aşağı Dünya'nın oğlunu yener. *Kus Debeliye*, *Çugdaan Buxatur* ve *Eriede Bergen Buxatur*'a evlerine gitmelerini söyleyerek Yukarı ve Aşağı Dünya'nın çocuklarını sırtlayarak üç dallı söğüt ağacının asar.

Kus Debeliye, söğüt ağacının dallarına astığı oğlanları döverek içlerindeki kötülüğü temizler. Oğlanlar yeniden doğmuş gibi, bugüne kadar yaşadıklarını hatırlamayan *ayu* bahadırları olup çıkarlar. *Kus Debeliye* onlara olanları anlatır ve nasihat ederek onları serbest bırakır. *Kus Debeliye* de evine döner.

Saraxana tüm bu olanları öğrendikten sonra üç kardeşini de yanına alarak kaçar.

Kus Debeliye, daha sonra Orta Dünya'nın oğlu ile *Çugdaan Buxatur*'ın kız kardeşini evlendirir. Sonrasında *Kus Debeliye*, *abaahılar* tarafından yağmalanmış ülkenin yeniden inşası için üç gün üç gece *Ürüñ Aar Toyon*'a yalvarır. *Ürüñ Aar Toyon* bunun üzerine *Kus Debeliye*'ye yardım etmesi için şaman *Ayatalun*'ı gönderir. Şaman *Ayatalun*'nın duasıyla ülke eski görkemli ve güzel günlerine döner.

Kus Debeliye bu sefer güzel bir ev inşa etmek için *Cılğa Xaan Toyon*'dan yardım ister. *Cılğa Xaan Toyon* yedi yetenekli ustasını göndererek *Kus Debeliye*'nin istediği evi

inşa ettirir. Bu evi de evlendirdiği Orta Dünya'nın oğlu ile *Çugdaan Buxatur*'ın kız kardeşine verir.

Uzun bir süre sonra, *Kus Debeliye*'nin yolu *Çugdaan Buxatur*'ın ülkesinden geçer. *Çugdaan Buxatur*, *Kus Debeliye*'nin namına, ona teşekkür etmek için bir toy düzenler. Yedi gün yedi gece süren bu toyun ardından *Kus Debeliye*, *Çugdaan Buxatur*, *Ecine Baay Xatın* ve *Acına Baay Toyon* ile vedalaşarak evine döner ve destan burada son bulur.

Nikolay Petroviç Burnaşov

Kus Debeliye *oloñxosunun* derlendiği *Boocogos* mahlasıyla bilinen *oloñxohut* Nikolay Petroviç Burnaşov ile ilgili çok fazla araştırma yapılmamıştır. Onunla ilgili bilgiler, 1984-1988 yılları arasında onun doğduğu köyde yapılan araştırma neticesinde elde edilmiştir. Onun hayatıyla ilgili esas bilgiler yeğenleri P. G. Borisov ve İ. K. Borisov'dan derlenmiştir (Komisyon, 1993, s. 289-293).

Burnaşov 1846 yılında, Saha Yeri'ne bağlı *Ust-Aldan* bölgesinin *Singax* köyünde doğmuştur. Babasının adı Petra Olompo, annesinin adı ise Aanıka'dır. Annesinin esas mesleği terzi ve çömlekçilik olmakla birlikte iyi bir masal, efsane ve hikaye anlatıcısıydı. Öyle ki bu yeteneği sadece Burnaşov'a değil diğer iki kardeşi de usta birer hikâye anlatıcısıydı. En küçük kardeşleri ise annesinin esas mesleği olan terzi ve çömlekçiliği tercih etmişti (Komisyon, 1993, s. 290).

Yeğeni P. G. Borisov, Burnaşov'un fiziki olarak oldukça zayıf ve kısa boylu ancak boyuyla orantısız olarak geniş bir sırtı ve göğsü olduğunu aktarmıştır. İki kez evlenmiş ancak doğan çocukları ölmüştür (Komisyon, 1993, s. 290).

Burnaşov sadece bir *oloñxohut* değil, aynı zamanda iyi bir hikaye, masal, efsane anlatıcısıydı. Repertuarın da birçok hikaye, masal ve efsanenin yanı sıra bilmecenin de olduğu kaydedilmiştir (Komisyon, 1993, s. 290).

Çeşitli büyük toplantılara, düğünlere katılan Burnaşov, buralarda destan icra edip şarkılar söylerdi. O, destan icra ettiğinde yediden yetmişe herkesin soluksuz bir şekilde günlerce onu dinlediği, onun yeteneğine hayran kaldığı kayıtlar arasında yer almaktadır.

Her karakteri farklı bir ses tonuyla canlandıran Burnaşov'un icrası, dinleyenlere renkli bir konser havası vermekteydi (Komisyon, 1993, s. 291).

Ona kaç tane destan, masal, hikaye, efsane bildiğini sorduklarında, sayısını bilmediğini ancak bazılarını unuttuğunu söylediği nakledilmektedir. Ona yakın kişiler, onun repertuarının icrasının bir ay içinde bitmeyeceğini söylemişlerdir (Komisyon, 1993, s. 292).

1937 yılında başkent Yakutsk'ta düzenlenen bir yarışmaya katılmış ve ödül olarak bir gramofon kazanmıştır. Yine bu tarihe yakın bir zamanda katıldığı radyo programında destanlardan kısa bir bölüm icra etmiştir (Komisyon, 1993, s. 293).

Hayatında sadece birkaç defa hasta olan Burnaşov, 1950 yılının Aralık ayında ölmüştür. Mezarı köyünün yakınlarındaki *Hampa* nehrine civarında bulunan bir tepede bulunmaktadır (Komisyon, 1993, s. 292).

Çalışmanın Yöntemi

Tez; *Giriş, Dil İncelemesi, Metinler, Dizinler* bölümleri ile *Sonuç* kısmından meydana gelmektedir. *Giriş* bölümünde, Saha Türkleri ve Saha Türkçesi iki ayrı alt başlık altında ele alınmıştır. *Saha (Yakut) Destanları: Oloñxolar* başlığı altında ise *Oloñxolar* ile ilgili bilgilere yer verilmiş; *Kus Debeliye Oloñxosu* başlığı altında ise destanın derlenişi, yayınlanişı, destanın yer aldığı yayının içeriği, ana karakterler hakkında bilgi verildikten sonra destanın kısa bir özetine yer verilmiştir. *Nikolay Petroviç Burnaşov* başlığı altında destanın derlendiği *oloñxohut* Burnaşov hakkında bilgi verilmiştir.

Tezin esas kısmını oluşturan *Dil İncelemesi* başlıklı ikinci bölüm, *Ses Bilgisi* ve *Şekil Bilgisi* olmak üzere iki ana başlık altında ele alınmıştır. Her iki incelemede de metinde örneği olsun olmasın bütün ses ve şekil bilgisi başlıkları oluşturulmuş ve Saha Türkçesinin öz kaynaklarından yararlanmak koşuluyla gerekli teorik bilgilere yer verilmiştir. Çalışmanın konusu müstakil bir gramer oluşturmaktan ziyade metnin gramatikal özelliklerini ortaya koymak olduğundan teorik bilgilerin üzerinde çok fazla durmaktan kaçınılmıştır. Gerekli teorik açıklamalardan sonra metinde örnek varsa dize numarası ile birlikte örnek italik; vurgulanmak istenen yer koyu ve Türkiye Türkçesi karşılığı tırnak işareti içerisinde verilmiştir. Her bir gramer hususiyeti için verilen örnek sayısı, metindeki örnek sayısına göre

değişkenlik gösterebilmektedir. Ele alınan gramer olayı ile ilgili metinde çok fazla örneğin bulunduğu durumlarda örneklendirme genellikle beş örnek ile sınırlandırılmıştır. Saha Türkçesinin diğer Türk lehçelerine göre Türkiye Türkçesine uzak olması dolayısıyla eğer verilen örnekte bir ses hadisesi meydana gelmişse araştırmacıların kökü veya gövdeyi rahatlıkla anlayabilmesi için parantez içerisinde kök veya gövdenin ses hadisesine uğramamış şekline yer verilmiştir.

İnceleme, genel olarak Türkiye Türkçesi gramercilik anlayışı çerçevesinde yapılmış; Saha Türkçesinde farklı bir durum var ise bu ayrıca belirtilmiştir. Ses ve Şekil bilgisi bölümlerindeki başlıkların Türkiye Türkçesi gramerlerindeki karşılıklarına uygun olarak verilmiş; Türkiye Türkçesinde yer almayıp Saha Türkçesinde yer alan özel durumlarda, gramer olayının Saha Türkçesinden adından hareketle adlandırma yapılmıştır. Bazı yerlerde ise Fatih Kirişçioğlu'nun **Saha (Yakut) Türkçesi Grameri** isimli eserinden yararlanılmıştır. Tüm bu Türkiye Türkçesinde verilen başlıkların altında, gramer olayının Saha Türkçesindeki adı da ayrıca belirtilmiş, yanına tırnak içerisinde Türkiye Türkçesindeki kelime karşılığına da yer verilmiştir.

İncelemede yer verilen tabloların bir kısmı bazı çalışmalardan alınmış veya onlardan yararlanılarak oluşturulmuştur. Böyle durumlarda alıntı yapılan eserin kaynağı tablonun altında gösterilmiştir. Diğer tablolar ise anlaşılmayı kolay kılmak adına tarafımızdan yapıldığından bu tabloların altında kaynak yer almamaktadır. Diğer bir ifadeyle, altında kaynağın yer aldığı tablolar doğrudan başka eserden uyarlananlar; diğerleri ise paragraf şeklinde verilen bilgilerin daha net ve açık bir şekilde anlaşılması için tarafımızdan oluşturulmuş tablolardır. İkinci durumda olan tabloların kaynak bilgisi, tablodan sonra yer alan paragrafın sonunda gösterilmiştir. Fiil çekimi tablolarında teklik birinci şahsın yanına tırnak içerisinde Türkiye Türkçesi karşılığı yazılmıştır.

Metinler başlıklı üçüncü bölümde *Aktarma ve Transkripsiyonlu Orijinal Metin* yer almaktadır. Transkripsiyonda kullanılan harfler, *Giriş* bölümünden hemen önce *Saha Türkçesi Çeviri Yazı Tablosu* başlığı altında verilmiştir. Aktarmada orijinal metne sadık kalınmış; kafiyeler ve akıcılığın orijinal metin ile paralellik arz etmesine dikkat edilmiştir. Saha Türkçesine ait özel adlar ve tabirler orijinal hâliyle italik olarak gösterilmiştir. Bu özel adlar ve tabirler ile metnin anlaşılması zor yerleri sonnot yöntemi ile numaralandırmak suretiyle aktarmanın sonunda açıklanmıştır.

Çalışmanın son bölümünü oluşturan *Dizin* bölümü, *Gramatikal Dizin* ile *Karakter ve Yer Adları Dizini*'nden meydana gelmektedir. *Gramatikal Dizin* başlığı altında, metinde geçen kelimeler madde başı yapılmak suretiyle anlamları verilmiş; hemen altlarına, üzerlerine gelen çekim ekleri metinde geçtiği dize numarası verilmek suretiyle sıralanmıştır. Madde başı yapılan kelimeler, kelimenin yapım eki almış son hâlidir. Bunun nedeni, madde başı kelimelerin anlamlandırılmasının metin temelinde yapılmış olmasındandır. Yani, kelimenin kökünün anlamı, metinde yapım eki ile genişlemiş hâlinin anlamından farklı olacağından, kelimelerin metinde yer alan son hâliyle (yapım eki ile genişlemiş hâliyle) madde başı yapılmıştır. Netice olarak da madde başlarının altında gösterilen eklerin tamamını çekim ekleri oluşturmaktadır. Bu eklerin gösterimi de bugüne kadar gramatikal dizinde gösterilen şekilden farklıdır. Klasik gramatikal dizinlerde kök veya gövdenin üstüne gelen ekler bir bütün olarak, üst üste gösterilmekteydi. Bu tezde, bundan farklı olarak, kök veya gövdenin üzerine gelen ekler (+) ve (-) işaretleri kullanılarak tek tek gösterilmiştir. Bunun amacı, Türkiye Türkçesine, diğer Türk lehçelerine göre daha uzak olan Saha Türkçesinin ek sistematığının açık bir şekilde göstermektir. Dizinin hemen öncesinde verilen *Saha Türkçesindeki Çekim Ekleri* başlığı altında çekim ekleri, her biri kendi kategorisinde sıralanmış ve dizinde yer alan bir ekin buradan kontrol edilip hangi ek olduğunun anlaşılması sağlanmıştır. Böylelikle gramatikal dizinin daha işlevsel olması hedeflenmiştir. Gramatikal dizin ile ilgili diğer hususiyetler dizinden hemen önce *Açıklamalar* başlığı altında anlatılmıştır.

Sonuç kısmında ise incelenen metnin gramatikal olarak ön plana çıkan hususiyetleri maddeler hâlinde sıralanmıştır.

2. DİL İNCELEMESİ

2.1. Ses Bilgisi

2.1.1 Ünlüler

Ünlüler, “ciğerden alınan havanın ağzın değişik bölgelerinde ve dilin hareketleriyle boğumlanmasıyla oluşan seslerdir” (Karaağaç, 2010, s. 31). Saha Türkçesinde ünlü sesler *ahağas dorğoon* terimiyle karşılanmaktadır. Saha Türkçesinde yirmi ünlü bulunmaktadır. Bunların sekizi kısa (normal), sekizi bu kısa (normal) ünlülerin uzunları, dördü de diftongtur.

2.1.1.1. Saha Türkçesindeki ünlülerin genel özellikleri

Saha Türkçesindeki ünlülerin özellikleri şu hususlara göre açıklanabilir:

2.1.1.1.1. Boğumlanma yerlerine göre ünlüler

Dil ve damağın durumuna göre ünlüler tasnif edilebilmektedir. Bu tasnifte ünlüler kalın ünlüler-ince ünlüler veya art damak ünlüleri-ön damak ünlüleri olmak üzere ikiye ayrılır. Saha Türkçesinde kalın ünlüler *kelin* “arka”, ince ünlüler *ilin* “ön” terimleriyle karşılanırlar. Saha Türkçesindeki kalın veya art damak ünlüleri şunlardır: /a/, /ı/, /o/, /u/, /aa/, /ıı/, /oo/, /uu/, /ıa/, /uo/. İnce veya ön damak ünlüleri şunlardır: /e/, /i/, /ö/, /ü/, /ee/, /ii/, /öö/, /üü/, /ie/, /üö/ (Krueger, 1962, s. 50).

2.1.1.1.2. Boğumlanmada dudak durumuna göre ünlüler

Bu bölümde ünlüler düz ve yuvarlak olarak tasnif edilirler. Saha Türkçesindeki düz ünlüler şunlardır: /a/, /ı/, /aa/, /ıı/, /ıa/, /e/, /i/, /ee/, /ii/, /ie/. Saha Türkçesindeki yuvarlak ünlüler şunlardır: /o/, /u/, /oo/, /uu/, /uo/, /ö/, /ü/, /öö/, /üü/, /üö/ (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 41).

2.1.1.1.3. Boğumlanmada çene açıklığına göre ünlüler

Bu bölümde ünlüler geniş ve dar olarak tasnif edilirler. Saha Türkçesinde dar ünlüler *kıarağas* “dar”, geniş ünlüler *kieñ* “geniş” terimleriyle karşılanırlar (Daçkovskay, 2000, s.

21). Saha Türkçesindeki geniş ünlüler şunlardır: /a/, /aa/, /ıa/, /ee/, /ie/, /o/, /oo/, /uo/, /öö/, /üö/. Saha Türkçesindeki dar ünlüler şunlardır: /ı/, /ıı/, /i/, /ii/, /u/, /uu/, /ü/, /üü/. Görüldüğü üzere diftonglar geniş ünlüler arasında yer almaktadır.

		kalın			ince		
		kısa	uzun	diftong	kısa	uzun	diftong
dar	yuvarlak	<i>u</i>	<i>uu</i>		<i>ü</i>	<i>üü</i>	
	düz	<i>ı</i>	<i>ıı</i>		<i>i</i>	<i>ii</i>	
geniş	yuvarlak	<i>o</i>	<i>oo</i>	<i>uo</i>	<i>ö</i>	<i>öö</i>	<i>üö</i>
	düz	<i>a</i>	<i>aa</i>	<i>ıa</i>	<i>e</i>	<i>ee</i>	<i>ie</i>

Kaynak: (Kirişcioğlu, 1999, s. 20)

2.1.1.1. İncelenen metinde yer alan ünlüler ve özellikleri

2.1.1.1.1. Kısa (normal) ünlüler

Saha Türkçesinde kısa (normal) ünlüler *kılğas ahağas dorğonnor* “kısa ünlüler” olarak adlandırılır (Daçkovskay, 2000, s. 21). İncelenen metinde yer alan kısa ünlüler ve özellikleri şu şekildedir:

/a/

Düz, geniş ve kalın sıradan bir ünlüdür.

ilk hecede: ağıs “sekiz” 1030, *ahı* “acı, keder, üzüntü” 4859, *ahınığas* “merhametli” 1258

orta hecede: xaxaydaax “aslanlı” 3438, *xalğahalaax* “buzlu”, 3504, *kıtağas* “kerpeten” 248

son hecede: kıtax “kabarık” 2139, *kıstan-* “istif etmek” 3141, *muosta* “zemin” 2945

/e/

Düz, geniş ve ince sıradan bir ünlüdür.

ilk hecede: ehigi “siz” 989, *ebir* “dalgalı” 2830, *eğiriy-* “nefes almak, nefesini içeri çekmek” 1427

orta hecede: ilbirgesteex “püsküllü” 1755, *kineriy-* “yükselmek” 410, *sirelgen* “parlayan” 3420

son hecede: ilge “kutsal” 3036, *kiiste* “salkım” 4255, *siter-* “gelişmek, güçlenmek” 1243

/ı/

Düz, dar ve kalın sıradan bir ünlüdür.

ilk hecede: kıhan- “hissetmek” 4115, *sındaahın* “damar, sinir” 1631, *sımaan* “zarif” 4608

orta hecede: tardılık “halat” 2723, *tatınhaxtat-* “bağirtmek” 3818, *aarım* “geniş” 1708

son hecede: aartık “yalçın kayalar arasında bulunan dar geçit; dağ geçidi, yolu” 498, *aarık* “zil, çingirak” 4415, *atın* “başka” 2327

/i/

Düz, dar ve ince sıradan bir ünlüdür.

ilk hecede: illeree “evvelki” 2255, *ihegey* “keçeleşmiş” 1516, 971, *idemer* “isyan” 3378

orta hecede: keskilleex “talihli, kaderli” 1314, 4261, *ekkirie-* “sıçramak” 2961, *eğirgen* “yankı” 3666

son hecede: ebir “dalgalı” 2830, *eneliy-* “ağlayıp sızlamak” 3117, *ergiy-* “dönmek, çevirmek” 1178

/o/

Yuvarlak, geniş ve kalın sıradan bir ünlüdür.

ilk hecede: *odun* “kuvvetli” 1818, *oçur* “girintili çıkıntılı, çukur, engebe” 872, *oduulaa-* “dikkatlice bakmak, incelemek” 2833

orta hecede: *oğonñor* “yaşlı adam” 1236, *oloduyar* “güçlü” 3633, *ohoğostoox* “hamile” 470

son hecede: *ohox* “ocak” 4501, *ohol* “felaket” 3026, *olox* “hayat” 2878

/ö/

Yuvarlak, geniş ve ince sıradan bir ünlüdür.

ilk hecede: *örühüy-* “muhafaza etmek” 4728, *örüt* “taraf, yan, yön” 2378, *öy* “akıl, fikir, düşünce” 1345

orta hecede: *tölkölöö-* “kader tayin etmek” 3917, *tölönür-* “alevlenmek” 2018, *tölönür-* “alevlenmek” 2018

son hecede: *örgös* “ucu sivri silah” 2646, *ölörsör* “ölümcül” 3322, *ölör-* “öldürmek” 2816

/u/

Yuvarlak, dar ve kalın sıradan bir ünlüdür.

ilk hecede: *munus-* “toplanmak” 2867, *muñ* “sıkıntı” 2623, *kuhağan* “kötü” 3852

orta hecede: *kuruñax* “kuru” 3799, *kurtuyax* “yaban horozu” 2068, *kuturuk* “kuyruk” 245, 3055

son hecede: *kustuk* “kemik ya da demir uçlu ok” 1986, *xoruy* “cevap, yanıt” 297, *xonuk* “gece” 624

/ü/

Yuvarlak, dar ve ince sıradan bir ünlüdür.

ilk hecede: üñ- “dua etmek, tapınmak” 100, *ükten-* “adım atmak” 1295, *üller-* “azalmak” 1127

orta hecede: üögüles- “bağrıışmak” 1550, *üödüy-* “büyülemek” 1852, *tönürges* “kök” 4558

son hecede: tördüs “dördüncü” 255, *törüt* “soy, nesil, ata” 451 *külük* “karanlık” 3846

2.1.1.1.2. Uzun ünlüler

Saha Türkçesinde uzun ünlüler *uhun ahağas dorğonnor* “uzun ünlüler” olarak adlandırılır (Daçkovskay, 2000, s. 21). İncelenen metinde yer alan uzun ünlüler ve özellikleri şu şekildedir:

/aa/

Düz, geniş ve kalın sıradan bir ünlüdür.

ilk hecede: maanı “nazlı” 1715, *saal* “at boynundaki iç yağı” 1202, *saas* “bahar” 1021

orta hecede: tulaahın “direk, kiriş” 3249, *ulaatınnar-* “beslemek” 4401, *uunaaxtaa-* “uzatmak” 910

son hecede: sanaa- “düşünmek” 351, *salaa-* “yalamak, yalayıp temizlemek” 3850, *uoraan* “uzun mesafeye kadar işitilen keskin gürültü” 1017

/ee/

Düz, geniş ve ince sıradan bir ünlüdür.

ilk hecede: kees- “terk etmek” 456, *çeere* “seçkin” 2034, *meeçik* “top” 3714

orta hecede: ekkireemextii “zıplama” 2378, *iedeenik* “talih” 869, *öhönneextik* “intikam” 2781

son hecede: üksee- “uzamak, miktarı artmak” 2182, *üöhe* “yukarı” 1094, *ürdee-* “artmak” 4465

/u/

Düz, dar ve kalın sıradan bir ünlüdür.

ilk hecede: ur- “açmak, ayırmak” 2437, *uraax* “parmaklar arasındaki aralık” 3582, *ut-* “göndermek 4347

orta hecede: adırinnaax “karmakarışık” 661, *amırinnaax* “büyük” 453, *itustaax* “kapalı” 1218

son hecede: ahu “acı, keder, üzüntü” 4859, *aru* “tarlada ekilmeyen yer” 1027, *atur* “aygır” 4474

/ii/

Düz, dar ve ince sıradan bir ünlüdür.

ilk hecede: ün- “kuvvetten düşmek” 4757, *ür-* “çıldırma” 3450, *üreen* “isyankâr” 34

orta hecede: kehüileex “servetli” 62, *kerenüstii* “oyma” 1111, *meyiiileex* “beyinli, beyni olan” 1517

son hecede: ihür- “ıslık çalmak” 3076, *ilii* “el” 1482, *iñür* “sinir (anatomi)” 658

/oo/

Yuvarlak, geniş ve kalın sıradan bir ünlüdür.

ilk hecede: xooy “koyun, göğüs” 2924, *mooy* “boyun” 3701, *oon’oo-* “oynamak” 192

*orta hecede: doroo*bo “selam” 2611, *olomootoo-* “ayırarak” 777, *ordootoo-* “bağırarak” 3415

son hecede: toloon “vadi” 427, *tomoroon* “büyük, sağlam” 4196, *boxtoo-* “gerilemek” 3738

/öö/

Yuvarlak, geniş ve ince sıradan bir ünlüdür. İlk hecede bulunmaz.

orta ecede: öhööbüt “kin” 3671, *ölböödüy-* “kararmak” 797, *ölörööççü* “katil” 2203

son hecede: öllöydöö- “doyurarak” 4902, *ölöttöö-* “öldürmek” 1723, *öröö-* “ıstırahat etmek, dinlenmek” 178

/uu/

Yuvarlak, dar ve kalın sıradan bir ünlüdür.

ilk hecede: çuulaan “kiler” 1707, *duuha* “ruh” 1389, *kuudaanık* “kader” 869

orta hecede: kuyuurdaa- “döndürmek” 865, *oñohuulan-* “bir kadere sahip olmak” 1256, *sotuunnaa-* “çıban hastalığına yakalanmak” 495

son hecede: çuguun “dökme demir” 3704, *xomporuun* “kambur burunlu” 2844, *xonu* “kır, çayır” 1334

/üü/

Yuvarlak, dar ve ince sıradan bir ünlüdür.

ilk hecede: süüne “büyük, en büyük” 1045, *süür-* “koşmak” 1011, *süüs* “alın, yüz” 950

orta hecede: bñdññlee- “aynı anda görmesi mümkün olmak” 1090, *bñrññkee-* “engellemek” 3635

son hecede: ùñññ “mızrak” 3382, *ùörññ* “sevinç” 4025, *bñtññ* “uç, son” 3803

2.1.1.1.3. Diftonglar

Saha Türkçesinde diftonglar yine aynı adla kullanılmaktadır (Petrov, İvanov, Neustroyev, & Semenova, 2009, s. 63). İncelenen metinde yer alan diftonglar ve özellikleri şu şekildedir:

/ia/

Uzun kapalı fonem /ı/ ya da kısa daha açık /ı/ pozisyonunda başlar ve dilin ön sesli /a/ durumunda biter. Bu ünlünün telaffuzunda, dilin hareketi, uzun /ı/’da olduğu gibi, dilin ek yüksek noktasından başlar. Sonrasında dil hareketi aşağı doğru indiğinde biraz daha geniş bir /ı/ sesi duyulur. Buradaki ses /ı/ sesine de /e/ sesine de benzemez. Nihayet sona gelindiğinde ise /a/ sesi ortaya çıkar ve diftong son şeklini almış olur (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 47).

ilk hecede: kıa “koyu” 1164, *bıarık* “tef” 4180, *ıal* “komşu” 2002

orta hecede: xalıarıy- “sarhoş olmak” 3361, *kıtıahın-* “yükselmek” 3092, *sağıala* “torun” 1317

son hecede: xalıan “yabani, vahşi” 1085, *ırta* “türkü, şarkı” 2748, *kırta* “kırağı” 1020

/ie/

/ie/ diftongunun başlangıcı dar uzun /i/ veya kısa biraz geniş /i/ sesine benzerdir. Dar bir şekilde başladıktan sonra biraz geniş bir /i/ sesine geçiş yapar. Sonra /i/ ve /e/ arasında bir, çok dar bir /e/ sesi duyulur. Diftongun bitimine doğru ise kısa /e/ sesi iştilir (Daçkovskay, 2000, s. 31).

ilk hecede: sie- “yemek yemek” 1464, *siel* “yele” 1768, *tiere* “arka” 3706

*orta hecede: siri***edi**- “hazırlanmak” 1077, *tebi***ehir**- “sıçramak” 1016-2, *bet***tieme** “yonca” 1076

son hecede: kilie “baştan aşağı bir şeyle kaplı olma” 2728, *çegi***en** “sağlam” 1619, *ekki***rie**- “sıçramak” 2961

/uo/

Bu ses, hızlı bir şekilde telaffuz edildiğinde, uzun /u/ sesi gibi dar bir şekilde başlar, sonra dil aşağı doğru daha fazla hareket ederek /u/, akabinde de /o/ sesi oluşmaya başlar. Diftongun bitiminde dudaklar genişler, bittiğinde ise dar, zayıf bir /a/ sesi duyulur. Yavaş bir şekilde söylendiğinde ise, uzun /u/ veya /u/ sesi diftongun yaklaşık %52-59’unu, /o/ sesi % 24-36’sını, en sonda da /a/ sesi %12-17 arasında duyulur (Daçkovskay, 2000, s. 33).

ilk hecede: uol “oğlan” 1383, *buol* “olmak” 4824, *buor* “toprak” 1523

orta hecede: oxsuolaa- “dövüşmek” 1394, *onuoxa* “sonra” 2443, *oyuolas*- “zıplamak” 1018

son hecede: coruo “rahvan; bir tür at yürüyüşü” 146, *ostuol* “masa” 4511, *sostuoyuo* “zirve” 1650

/üö/

/üö/ diftongunun telaffuzunun ilk aşaması uzun /ü/ veya /u/ sesine benzer. Dar bir şekilde başladığında, önce hafiften /u/ sesi teleffuz edilir, sonra daha güçlü bir şekilde /ö/ sesi söylenir. Diftongun bitiminde, dudaklar yavaşça daralarak zayıf bir şekilde /e/ sesi duyulur (Daçkovskay, 2000, s. 32).

ilk hecede: süödeñnee- “ağır ağır hareket etmek” 904, *tüörex* “kehanet” 4067, *tüört* “dört” 23

orta hecede: sörüöhün- “saklanmak” 1592, *üktüölet*- “ayak basmak” 68, *ümüörüs*- “toplanmak” 2859

son hecede: sörüö “keçeleşmiş” 2791, *ühüö* “şüpheli” 1667, *üksüön* “yağmur, karla karışık yağmur” 1019

2.1.2. Ünsüzler

Ünlü seslerin dışında kalan ve sayısı hemen hemen her dilde ünlülerden fazla olan ünsüzler şöyle tanımlanabilir: “akciğerden gelen havanın çıkışı sırasında ses üretim organlarının kapanması veya daralması sonucunda bu havanın karşılaştığı engellere çarpmasıyla oluşan seslere ünsüz denir” (Karataş, 2019, s. 325). Saha Türkçesinde ünsüz terimi *bütey dorğoon* terimi ile karşılanmaktadır (Petrov, İvanov, Neustroyev, & Semenova, 2009, s. 60). Saha Türkçesinde yirmi ünsüz bulunmaktadır. Bunların haricinde Rusça alıntı kelimelerde kullanılan yedi ünsüz daha vardır.

2.1.2.1. Saha (Yakut) Türkçesinde ünsüzlerin genel özellikleri

Saha Türkçesindeki ünsüzler şunlardır: /b/, /g/, /ğ/, /d/, /c/, /y/, /j/, /k/, /l/, /m/, /n/, /ñ/, /ñ/, /p/, /r/, /s/, /h/, /t/, /x/, /ç/. Bunlardan /j/ sesi fonem değeri taşımasına rağmen alfabele gösterilmemektedir. Rusça alıntı kelimelerde kullanılan ünsüzler ise şunlardır: /v/, /j/, /z/, /f/, /ts/, /ş/, /şç/ (Xaritonov, 1947, s. 47-49). Rusçaya özgü sesler olan /ts/ ve /şç/ değerlendirmeye tabi tutulmamıştır. Ünsüzlerin tasnifinde Günay Karaağaç'ın Türkçenin Ses Bilgisi adlı eserinden faydalanılmıştır (Karaağaç, 2010, s. 34-41). Saha Türkçesindeki ünsüzlerin özellikleri şu hususlara göre açıklanabilir:

2.1.2.1.1. Çıkış yerlerine göre

Saha Türkçesinde çıkış yerlerine göre ünsüzler *üösküür müestetinen* “oluşum yerleriyle” başlığı altında ele alınmıştır (Daçkovskay, 2000, s. 63). Çıkış yerine göre ünsüzler şu şekilde tasnif edilebilir:

2.1.2.1.1.1. Dudak ünsüzleri

Saha Türkçesinde dudak ünsüzleri *uos bütey dorğoonoro* “dudak ünsüzleri” başlığı altında ele alınmıştır (Sleptsov, 2007, s. 148). Dudak ünsüzleri de kendi içinde ikiye ayrılır:

2.1.2.1.1.1.1. Çift-dudak ünsüzleri

Saha Türkçesindeki çift-dudak ünsüzleri şunlardır: /b/, /m/, /p/

2.1.2.1.1.1.1.1. Diş-dudak ünsüzleri

Saha Türkçesindeki diş-dudak ünsüzleri şunlardır: /f/, /v/

2.1.2.1.1.2. Diş ünsüzleri

Saha Türkçesinde diş ünsüzleri ile damak ünsüzleri ayrı başlıklar altında ele alınmadığı için bunlar için bir adlandırma yoktur. Saha Türkçesindeki diş ünsüzlerini şu şekilde tasnif edebiliriz:

2.1.2.1.1.2.1. Diş ünsüzleri

Saha Türkçesindeki diş ünsüzleri *tl innineeği bütey dorğoonoro* “dil ucu ünsüzleri” terimiyle karşılanmaktadır (Daçkovskay, 2000, s. 63). Diş ünsüzleri şunlardır: /t/, /d/, /n/, /s/, /l/, /r/

2.1.2.1.1.2.2. Diş arası ünsüzleri

Saha Türkçesindeki diş arası ünsüzü /z/’dir.

2.1.2.1.1.3. Damak ünsüzleri

2.1.2.1.1.3.1. Hırıltılı art-damak ünsüzleri

Saha Türkçesindeki hırıltılı art-damak ünsüzleri *tlçaan dorğoonoro* “art-damak sesleri” terimiyle karşılanmaktadır (Sleptsov, 2007, s. 170). Hırıltılı art-damak ünsüzleri şunlardır: /x/, /ğ/

2.1.2.1.1.3.2. Art-damak ünsüzleri

Saha Türkçesindeki art-damak ünsüzleri *tl kennineeği* “dil arkası ünsüzleri” terimiyle karşılanmaktadır (Sleptsov, 2007, s. 170). Art-damak ünsüzleri şunlardır: /g/, /k/, /ñ/

2.1.2.1.1.3.3. Ön-damak ünsüzleri

Saha Türkçesinde ön-damak ünsüzleri *tl ortotunnaağı bütey dorğoonoro* “dil ortası ünsüzleri” terimiyle karşılanmaktadır (Daçkovskay, 2000, s. 63). Ön-damak ünsüzleri şunlardır: /c/, /ç/, /ń/, /y/, /ý/

2.1.2.1.1.4. Gırtlak ünsüzü

Saha Türkçesindeki gırtlak ünsüzü *beles dorğoono* “gırtlak sesi” terimiyle karşılanmaktadır (Daçkovskay, 2000, s. 63). Gırtlak ünsüzü /h/’dir. Esasında gırtlaktan ziyade boğazın üst kısmından sürtünmeyle birlikte çıkan /h/ ünsüzüne, bu çalışmada *beles*’in kelime anlamından hareketle gırtlak ünsüzü adlandırması yapılmıştır. Türkiye Türkçesinde de bu ünsüz için Eker ve Coşkun’da gırtlak ünsüz olarak adlandırırken Karaağaç ön damak ünsüzü demeyi uygun görmüştür (Eker, 2010, s. 246; Karaağaç, 2010, s. 37; Coşkun, 2015, s. 56).

2.1.2.1.2. Boğumlanma biçimlerine göre

2.1.2.1.2.1. Patlamalılar

Saha Türkçesinde patlamalı terimine karşılık olarak *tastaax* “gürültülü, sesli” terimi kullanılmaktadır (Daçkovskay, 2000, s. 63). Patlamalı ünsüzler şunlardır: /b/, /g/, /d/, /c/, /k/, /p/, /t/, /x/, /ç/. Sahaca gramerlerde bu gruba giren sesler tonlu ve tonsuz olarak belirtilmesi de /p/, /k/, /t/, /ç/ tonsuz ünsüzlerinin tonlu karşılıkları Türkiye Türkçesindeki gibi /b/, /g/, /d/, /c/ ünsüzleridir. /x/ tonsuzunun karşılığı ise Sahaca gramerlerde sürtünmeliler başlığı altında verilen /ğ/ ünsüzüdür.

2.1.2.1.2.2. Sürtünmeliler

Saha Türkçesinde sürtünmeli terimine karşılık olarak *tastaax, ortoku* “gürültülü, sesli, ortanca” terimi bir arada kullanılmaktadır (Daçkovskay, 2000, s. 63). Sürtünmeli ünsüzler şunlardır: /s/, /h/, /ğ/, /j/, /ş/

2.1.2.1.2.3.1. Geniz sesleri

Saha Türkçesinde geniz sesleri terimine karşılık olarak *dieriyer*² terimi kullanılmaktadır (Daçkovskay, 2000, s. 63). Geniz sesleri şunlardır: /m/, /n/, /ñ/, /ñ/

2.1.2.1.2.3.2. Yan sesler

Saha Türkçesinde yan sesler terimine karşılık olarak *omurt dorğoono* “avurt sesi” terimi bir arada kullanılmaktadır (Daçkovskay, 2000, s. 63). Saha Türkçesindeki yan ses /l/’dir.

2.1.2.1.2.3.3. Titrek sesler

Saha Türkçesinde titrek sesler terimine karşılık olarak *iligiriir dorğoono* “titreyen ses” terimi bir arada kullanılmaktadır (Daçkovskay, 2000, s. 63). Saha Türkçesindeki titrek ses /r/’dir.

2.1.2.1.2.3.4. Yarı ünlüler

Saha Türkçesinde yarı ünlüler terimine karşılık olarak *ortoku* “ortanca” terimi kullanılmaktadır (Daçkovskay, 2000, s. 63). Yarı ünlüler şunlardır: /y/, /ý/

2.1.2.1.2.3. Ötümlü olup olmamalarına göre

2.1.2.1.2.3.1. Ötümlüler

Saha Türkçesinde ötümlüler terimine karşılık olarak *ñirgierdeex* “sesli, gürültülü” terimi kullanılmaktadır (Petrov, İvanov, Neustroyev, & Semenova, 2009, s. 71). Ötümlü ünsüzler şunlardır: /b/, /g/, /d/, /c/, /h/, /ğ/, /m/, /n/, /ñ/, /ñ/, /l/, /r/, /y/, /ý/

² Sahaca sözlüklerde bu kelimenin karşılığı bulunmamaktadır. Sahaca-Rusça gramer terimleri sözlüğünde ise bu terime karşılık olarak *sonorniy soglasniy* terimi kullanılmaktadır ve bu terimi Türkçesi de bulunamamıştır.

2.1.2.1.2.3.2. Ötümsüzler

Saha Türkçesinde ötümsüzler terimine karşılık olarak *nirgiere suox* “sessiz, gürültüsüz” terimi kullanılmaktadır (Petrov, İvanov, Neustroyev, & Semenova, 2009, s. 71). Ötümsüz ünsüzler şunlardır: /k/, /p/, /t/, /x/, /ç/, /s/

2.1.2.2. İncelenen metinde yer alan ünlüler ve özellikleri

/b/

Diş-dudak, patlamalılar ve ötümlü bir sestir. Kelime başında ve ortasında olur. Kelime sonunda sadece alıntı sözlerde karşılaşılr (Sleptsov, 2007, s. 148).

kelime başında: bilit “bulut” 397, *bıs-* “kesmek, biçmek” 2478, *bil-* “bilmek” 1024

kelime ortasında: bolbukta “kısa sedir ağacı” 1477, *ebir* “dalgalı” 2830, *elbex* “çok” 51

kelime sonunda: İncelenen metinde örnek yer almamaktadır.

/g/

Art-damak, patlamalı ve ötümlü bir sestir. Kelime başında daha çok alıntı kelimelerde kullanılan bu ses kelime sonunda yer almaz (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 62-63).

kelime başında: gın- “yapmak” 1257, *gien* “büyük” 4021

kelime ortasında: xalığıraa- “sallanmak” 3558, *ilbirgesteex* “püskülü” 1755, *kulgaax* “kulak” 1084

/ğ/

Hırıltılı art-damak, sürtünmeli ve ötümlü bir sestir. Kelime başında ve sonunda bulunmaz (Daçkovskay, 2000, s. 71-73).

kelime ortasında: köğül “perçem” 4771, *keleğey* “peltek” 3434, *doğor* “arkadaş” 1925

/d/

Diş, patlamalı ve ötümlü bir sestir. Kelime başında ve ortasında kullanılır, kelime sonunda yer almaz (Sleptsov, 2007, s. 152).

kelime başında: doydu “ülke” 1241, *duguy* “esnek” 1512, *düñür* “davul” 4192

kelime ortasında: adaar “sarkıt” 3178, *adağa* “pranga” 237, *adağy-* “takip etmek” 4213

/c/

Ön-damak, patlamalı ve ötümlü bir sestir. Kelime başında ve ortasında kullanılır, sonunda kullanılmaz (Sleptsov, 2007, s. 107).

kelime başında: caxtar “kadın” 2448, *cıl* “yıl” 01, *cie* “ev” 1107

kelime ortasında: xabcı “keklik” 2064, *iecegey* “süzme peynir” 1515, *kırcağas* “yaşlı” 3478

/y/

Ön-damak, yarı ünlüler ve ötümlü bir sestir. Kelime ortası ve sonunda kullanılır, kelime başında sadece alıntı kelimelerde kullanılır (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 61).

kelime başında: İncelenen metinde bu ses ile ilgili kelime başında örnek yer almamaktadır.

kelime ortasında: kıtya “büyük tahta kâse” 3511, *kihydeen* “canavar” 778, *beye* “kendi; dönüşlülük zamiri” 4675

kelime sonunda: kiptuy “makas” 247, *aaxay-* “önemsemek” 454, *aalay* “kırmızı” 2402

/ý/

Ön-damak, yarı ünlü ve ötümlü bir sestir. /y/ sesine çok benzer ancak bu seste hava yumuşak damaktan aşağı doğru hareket edip burun boşluğundan geçer. Saha Türkçesinde fonem olarak gösterilmesine rağmen alfabe de yer verilmemiştir (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 62). Daçkovskay, *iy*e “anne”, *ayu* “suç, günah”, *ayax* “kadeh”, *tayax* “sopa, değnek, baston” gibi kelimelerdeki /y/ sesinin esasında yazıda kullanılmayan /ý/ olduğunu aktarmıştır (Daçkovskay, 2000, s. 69). İncelenen metinde bu sesi bulandıran yukarıdaki kelimeler de yer almaktadır:

*iy*e “anne” 1388, 1614, 2286, 2315, 3924, 4109, *ayu* “suç, günah” 1823, 277, 351, 1314, 3037, *ayax* “kadeh” 1114, *tayax* “sopa, değnek, baston” 1750, 1756, 612

/k/

Art-Damak, patlamalı ve ötümsüz bir sestir. Kelime başında, ortasında ve sonunda bulunur (Sleptsov, 2007, s. 170).

kelime başında: kıs “kış” 1020, *kıtu* “kıyı” 1098, *kınat* “kanat” 1300

kelime ortasında: dieki “yan, taraf” 1094, *ekkirie-* “sıçramak” 2961, *erkin* “duvar” 3027

kelime sonunda: xannık “hangi” 1069, *xaalcık* “boyun bölgesindeki ilk omur, atlas kemiği” 2822, *ınçık* “inilti, inleyiş” 3175

/l/

Diş, ötümlü ve yan sestir. Kelime ortası ve sonunda kullanılır. Kelime başında sadece alıntı kelimelerde yer alır (Daçkovskay, 2000, s. 66).

kelime başında: lappaaki “rapata” 1529, *ligiy-* “vurmak” 732, *lokuora* “bir çeşit zehir” 148

kelime ortasında: olox “hayat” 2878, *kölöhün* “ter” 1976, *ilge* “kutsal” 3036

kelime sonunda: ol “o, işaret zamiri, sıfatı” 1244, *uol* “oğlan, çocuk” 1383, *kel-* “gelmek” 2342

/m/

Çift-Dudak, geniz sesi ve ötümlüdür. Kelime başında, ortasında ve sonunda kullanılır (Şirobokova, 2001, s. 43).

kelime başında: mas “ağaç” 1105, *menik* “aptal” 2794, *min* “ben” 1812

kelime ortasında: kömör “kömür” 3003, *kömüs* “gümüş” 1216, *kömögöy* “boğaz, gırtlak” 3623

kelime sonunda: kim “kim” 185, *kem* “vakit” 761, *tutum* “yarım yumruk” 883

/n/

Diş, geniz sesleri ve ötümlüdür. Kelime başında, ortasında ve sonunda kullanılır (Daçkovskay, 2000, s. 65).

kelime başında: narın “ince” 2016, *nomox* “efsane” 1413, *nilbek* “uyluk” 144

kelime ortasında: munus- “toplanmak” 2867, *könö* “düz” 3865, *enie* “yamaç” 2087

kelime sonunda: murun “burun” 613, *xaan* “kan” 2540, *dobun* “temiz” 3387

/ñ/

Art-damak, geniz sesi ve ötümlüdür. Kelime ortasında ve sonunda kullanılır. Kelime başında kullanılmaz (Sleptsov, 2007, s. 170).

kelime ortasında: neñerik “atik” 1408, *ceñker-* “temizlemek, parlamak” 1700, *cañsay-* “söylemek” 4908

kelime sonunda: öñ “renk” 3388, *teñ* “uzak” 525 *xatıñ* “kayın ağacı” 1991

/ñ/

Ön-damak, geniz sesi ve ötümlüdür. Kelime başında ve ortasında kullanılır. Kelime sonunda kullanılmaz (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 58).

kelime başında: ñaalbaan “teneke” 3959, *ñılbarañ* “gözü yaşlı” 4412, *ñilbek* “diz” 593

kelime ortasında: oğonñor “taşlı adam” 1236, *oonñoo-* “oynamak” 192, *sanñılıy-* “sarkmak” 943

/p/

Çift-dudak, patlamalı ve ötümsüzdür. Kelime başı ve sonunda kullanılır. Kelime ortasında alıntı kelimelerde kullanılır (Şirobokova, 2001, s. 63).

kelime başında: İncelenen metinde örnek yer almamaktadır.

kelime ortasında: şapsırıs- “şapırdaratak yemek yemek” 718, *şıppaat-* “körleşmek” 1631, *taptan-* “sevmek” 2928

kelime sonunda: şap “ip” 2151, *tep-* “gitmek” 204, *tap-* “taşımak” 320

/r/

Diş ünsüzü, titreşimli ses ve ötümlüdür. Kelime ortasında ve sonunda kullanılır. Alıntı kelimelerde kelime başında bulunur (Sleptsov, 2007, s. 157).

kelime başında: İncelenen metinde örnek yer almamaktadır.

kelime ortasında: örögöy “talih” 4891, *öröö-* “istirahat etmek, dinlenmek” 178, *sorgu* “kısmet” 4466

kelime sonunda: baar “var” 391, *bağar-* “istemek” 2886, *bier-* “vermek” 4592

/s/

Diş ünsüzü, sürtünmeli ve ötümsüzdür. Kelime başında, ortasında ve sonunda (ünsüz yanında) kullanılır (Sleptsov, 2007, s. 159-160).

kelime başında: sia “yağ” 3116, *sihu* “ova” 1333, *sağa* “kenar” 2054

kelime ortasında: sillastıgas “sarkık” 1452, *keskillen-* “talihe sahip olmak” 1255, *kepset-* “konuşmak” 154

kelime sonunda: saas “bahar” 1021, *sillastıgas* “sarkık” 1452, *sulus* “yıldız” 51, 52, 53

/h/

Gırtlak ünsüzüdür. Sürtünmeli ve ötümlüdür. Kelime başında daha çok yansıma sesler ve seslenme ünlemlerinde kullanılır. Kelime sonunda ise kullanılmaz. Daha çok kelime içinde kullanılır (Daçkovskay, 2000, s. 73).

kelime başında: hiay “seslenme ünlemi” 2568, *hoort* “seslenme ünlemi” 385

kelime ortasında: duuha “ruh” 1389

kelime sonunda: İncelenen metinde örnek yer almamaktadır.

/t/

Diş ünsüzü, patlamalı ve ötümsüzdür. Kelime başında, ortasında ve sonunda kullanılır (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 57).

kelime başında: tiis “diş” 1222, *tiit* “karaçam ağacı” 2736, *tutun-* “inşa etmek, yapmak, kurmak” 191

kelime ortasında: tomtor “yüksek yer” 4359, *töttörü* “aksi, negatif” 3039, *туруорута* “değeri olan” 1113

kelime sonunda: tot- “doymak” 4783, *töröt-* “doğmak” 4265, *turtañnat-* “parlatmak” 2564

/x/

Hırıltılı art-damak, patlamalı ve ötümsüzdür. Kelime başında, ortasında ve sonunda kullanılır (Daçkovskay, 2000, s. 71-72).

kelime başında: xayıt- “parçalamak” 1289, *xon-* “gecelemek” 1626, *xoton* “ağıl, ahır” 1591

kelime ortasında: ıaraxan “ağır” 2704, *köbüöxtee-* “titremek, sallanmak” 1462, *ıyaaxtan-* “kadere sahip olmak” 1254

kelime sonunda: ıhıax “Sahaların bahar bayramının adı” 1578, *kıtax* “kabarık” 2139, *kıtaanax* “sert” 3614

/ç/

Ön-damak ünsüzü, patlamalı ve ötümsüzdür. Kelime sonunda kullanılmaz. Kelime içindeki kullanımları nadirdir. Daha çok kelime başında kullanılır (Sleptsov, 2007, s. 163).

kelime başında: çegien “sağlam” 1619, *çıçaas* “sığ” 2232, *çolbon* “çoban yıldızı” 4185

kelime ortasında: çabıçax “bir tür kap” 1558, *çançık* “yan, taraf” 3007, *çeçegey* “şakak kemiği” 1555

/v/

Diş-dudak ünsüzüdür. Başta Rusça kelimeler olmak üzere alıntı kelimelerde bulunur. İncelenen metinde bu ses ile ilgili hiç örnek yer almamaktadır.

/j/

Sürtünmelidir. Başta Rusça kelimeler olmak üzere alıntı kelimelerde bulunur. İncelenen metinde bu ses ile ilgili hiç örnek yer almamaktadır.

/z/

Diş arası ünsüzüdür. Başta Rusça kelimeler olmak üzere alıntı kelimelerde bulunur. İncelenen metinde bu ses ile ilgili hiç örnek yer almamaktadır.

/f/

Diş-dudak ünsüzüdür. Başta Rusça kelimeler olmak üzere alıntı kelimelerde bulunur. İncelenen metinde bu ses ile ilgili hiç örnek yer almamaktadır.

/ts/

Rusça alıntı kelimelerde bulunur. İncelenen metinde bu ses ile ilgili hiç örnek yer almamaktadır.

/ş/

Sürtünmelidir. Başta Rusça kelimeler olmak üzere alıntı kelimelerde bulunur. İncelenen metinde bu ses ile ilgili hiç örnek yer almamaktadır.

/şç/

Rusça alıntı kelimelerde bulunur. İncelenen metinde bu ses ile ilgili hiç örnek yer almamaktadır.

2.1.3. Ses Olayları

2.1.3.1. Tarih içindeki (diakronik) ses olayları

2.1.3.1.1. Kısa ünlülerdeki ses olayları³

İlk Hecede

ET. /a/ > ST /ı/

al- > *ıl-* “almak” 1143, 1987, 2050, 2300, 2308, *yat-* > *sıt-* “yatmak” 2924, 3639, 4544, 4848, *ay* > *ıy* “ay” 2625, 3734, 1941, 54, *yazı* > *sıhu* “ova, düzlük yer” 286, 1333, *tamar* > *tımır* “damar” 1615, *saç-* > *ıs-* “saçmak” 3350, *ayt-* > *ıyt-* “sormak” 2300

ET. /a/ > ST /o/

katun > *xotun* “kadın” 469, 546, 577, 590 539, *artuk* > *orduk* “çok, fazla” 527, 837, 1460, 2951, 304, 680, 618

ET. /é/ > ST /i/

éki > *ikki* “iki” 1215, 1299, 1361, 1383, 1435, *éşit-* > *ihit-* “işıtmek” 1084, 1178, 1884, 2533, 2355, *élig* > *ilii* “el” 1482, 1483, 1484, 1760, 4178, *éş-* > *is-* “gitmek” 3719, 919, 896, 2824, 1016, *tériñ* > *diriñ* “derin” 2104, *témir* > *tımır* “demir” 593, 1480, 2728, 3491, 3832, *térii* > *tirii* “deri” 991, 1385, 2669

ET. /i/ > ST /ı/

ingek > *ınax* “inek” 3400

ET. /i/ > ST /ü/

³ Buradaki ses grupları ve E.T. örnek kelimeler Sleptsov, Kirişçioğlu ve Korkina vd.’lerinden alınmıştır (Kirişçioğlu, 1999, s. 23-24; Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 99; Sleptsov, 2007, s. 113-119). Bu örnekler buradakilerden ibaret değildir. Sadece incelenen metinde yer alan örneklere yer verilmiştir.

yit- > *süt-* “yok olmak” 892, 222, 711, 858, 4030, *bit-* > *büt-* “bitmek” 1664, 4522, 1426, 2931, 3291

ET. /*ö/* > ST /*o/*

öküz > *oğus* “öküz” 496, 3403, 3335, *tök-* > *tox-* “dökmek” 774, 2264, 2783, 3041

ET. /*u/* > ST /*ı/*

bulut > *bulıt* “bulut” 397, 1982, 1983, 1984, 1985

Diğer Hecelerde

ET. /*a/* > ST /*o/*

oçak > *ohox* “ocak” 4501, 956, *oyna-* > *oonhoo-* “oyynamak” 192, 4772, 4576, 1525, 170

ET. /*u/* > ST /*o/*

ortu > *orto* “orta” 2849, 3770, 427, 4795, 3199, *olur-* > *olor-* “yaşamak, oturmak” 2441, 2444, 2872, 4187, 653

ET. /*ü/* > ST /*ö/*

töbü > *töbö* “tepe” 3006, 3446, 510, 3217, 3285, *kömür* > *kömör* “kömür” 3003, *öçür* > *öhör-* “öldürmek” 3683, 1875

2.1.3.1.2. Uzun ünlü ve diftonglardaki ses olayları

Saha Türkçesi, bünyesindeki uzun ünlü ve diftonglarla karakteristik bir özelliklik sergiler. Bu uzun ünlü ve diftongların bir kısmı Eski Türkçeye dayanırken bir kısmı da çeşitli ses olayları neticesinde ortaya çıkmıştır. Bu uzun ünlüler ve diftonglardaki tarihi ses olayları şu şekilde ele alınabilir:

2.1.3.1.2.1. Aslı uzun ünlü ve diftonglardaki ses olayları

Ana Türkçedeki uzunlukların olduğu gibi korunması “aslı” olarak adlandırılmaktadır. Saha Türkçesi, Ana Türkçedeki uzun ünlüleri muhafaza etmesi bakımından Türkmence ve Halaçça ile birlikte diğer Türk lehçelerinden ayrılır. Ana Türkçedeki uzun ünlülerin bir kısmı olduğu gibi korunurken bir kısmı da diftong şeklini almıştır. Ana Türkçede uzun iken Saha Türkçesinde diftong olan sesler şunlardır⁴:

AT. /éé/ > ST /ie/

bée > bie “kısarak” 4491, 3404, 4480, *tée- > die-* “demek, söylemek” 2271, 2706, 2818, 392, 547, *éen > ien* “en, genişlik” 288, *yée- > sie-* “yemek” 1464, 618, 4522, 18, 4513

AT. /oo/ > ST /uo/

yool > suol “yol” 1009, 2113, 2227, 4603, 4604, *bool- > buol-* “olmak” 1250, 2294, 2624, 2625, 2704, *yook > suox* “yok” 1318, 1319, 2154, 2283, 2290, *oon < uon* “on” 626, 3277, 3564, 3582, 3628, *oot > uot* “ateş” 1464, 515, 3420, 3849, *tool- > tuol-* “dolmak” 160, 2970, 628

AT. /öö/ > ST /üö/

töört > tüört “dört” 23, 3221, 3712, 3766, 425, *kööl > küöl* “göl” 4173, *köök > küöx* “mavi” 2468, 3329, 3388, 3847, 4150, *tööş > tüös* “göğüs kemiği” 1460, 2951, 304, 680, 3481

2.1.3.1.2.2. İkincil uzun ünlü ve diftonglardaki ses olayları

İkincil uzunluklar denilen uzunluklar ve diftonlar, çeşitli ses olayları neticesinde ortaya çıkmış seslerdir. Saha Türkçesi bu bakımdan çok zengin bir lehçedir. Çeşitli ses olayları neticesinde oluşan uzun ünlü ve diftonglar şunlardır⁵:

⁴ Buradaki ses grupları ve E.T. örnek kelimeler Tekin ve Kirişçioğlu’dan alınmıştır (Kirişçioğlu, 1999, s. 22-23; Tekin, 1995, s. 38-44). Örnekler buradakilerden ibaret değildir. Sadece incelenen metinde yer alan örneklere yer verilmiştir.

⁵ Buradaki ses grupları ve E.T. örnek kelimeler Tekin, Radloff, Kirişçioğlu ve Korkina vd.’lerinden alınmıştır (Radloff, 1908, s. 6-7; Kirişçioğlu, 1999, s. 23-24; Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 99;

/la/

-ağ > -ia

tağ > *tu* “orman” 2470, 2633, 3622, 3623, 3625, *yağ* > *sua* “yağ” 3116, 4500, *bağ* > *bua* “bağ, ip” 4478, 4489, 2477

-ağı-, ağı- > ia

ağır > *iar* “ağır” 2333, 2629, 2703, 3203, 4198, *bağır* > *buar* “karaciğer” 2466, 1323, 1397, 3222, 885

/ie/

egi- > ie

teğir- > *tier*- “çevirmek” 3695, 530, 2950, 3449, 3423

/uo/

ağı- > uo

ağız > *uos* “dudak” 1626, 2495, 2563, 3880, 3881

-oğu- > uo

oğul > *uol* “oğul” 1383, 2355, 2858, 3124, 3166

/üö/

-gü > üö

Tekin, 1995, s. 38-44). Bu ses grupları ve örnekler buradakilerden ibaret değildir. Sadece incelenen metinde örneği yer alanlara yer verilmiştir.

edgü > *ütüö* “iyi, güzel” 115, 1265, 1988, 2069, 2183

ög- > *üö*

ögren- > *üören-* “öğrenmek” 3898

-öğü- > *üö*

sögüt > *üöt* “sögüt” 3836, 2295, 3808, 3221, 163

/u/

ıġ > *u*

kıdıġ > *kıtu* “kıyı” 1098, 126, 4355, *ısıġ* > *itü* “sıcak” 2561, 2832, 3152, 4146, 65

/ii/

-ig > *ii*

elig > *ilii* “el” 1482, 1483, 1484, 1760, 4178, *çerig* > *serii* “savaş; çok sayıda kişi” 3419

/uu/

uġ > *uu*

uluġ > *uluu* “büyük, ulu” 1491, 1913, 2451, 2800, 308, *uruġ* > *uruu* “nesil, soy” 4574, 1311, 1310

/üü/

-üġ > *-üü*

tüġ > *tüü* “tüy” 2829, 2834, 4160, 4164, *süñüġ* > *üñüü* “mızrak” 4541

2.1.3.1.2. Ünsüzlerdeki ses olayları⁶

ET b- > ST m-

buñ > muñ “sıkıntı” 2623, 2558, 2593, *burun > murun* “burun” 613, 1468, *boyun > mooy* “boyun” 3701, 3146, 3587, *bin- > miin-* “binmek” 2165, *ben > min* “ben” 1812, 2269, 2335, 2659, 3742

ET -ç > ST -s

küç > küüs “güç” 1418, 1653, 1801, 986, *bıç- > bıs-* “biçmek, kesmek” 2478, 3031, 347, 4481, 2485, *iç- > is-* “içmek” 642, *iç > is* “iç” 1002, 4139, 4282, 4611, 478, 2828, 4145, *üç > üs* “üç” 1102, 1121, 1169, 1208, 1241

ET -d- > ST -t-

ağak > atax “ayak” 1761, 1762, 3200, 3201, 3877, *ağgır > atur* “aygır” 4474, 3407, *ığuk > itık* “kutsal” 2334, 2630, 3204, 395, *kığığ > kitu* “kıyı” 1098, 126,4355

ET s- > ST ø

saç- > is- “saçmak” 3350, *süüt > üüt* “süt” 4047, 4363, 4374, 4455, 4461, *sen > en* “sen” 2686, 327, 4388, 474, 1268, *sok- > uk-* “sokmak” 3288, 3639, 2809, *sub > uu* 1512, 2191, 3366, 4895, *sayu > aayı* “her” 624, *sığta- > itaa-* “ağlamak” 127, 1751, 1757, *sıñar > añaar* “bir şeyin yarısı” 1760, 1761, 1762, 3200, 3201, *süür- > üür-* “kovmak” 4541, *süñüg > üñüü* “mızrak” 4541

ET -s- > ST -t-

ısığ > itii “sıcak” 2561, 2832, 3152, 4146, 65

⁶ Buradaki ses olayları ve E.T. örnek kelimeler Anderson, Radloff, Kirişçioğlu ve Korkina vd.’lerinden alınmıştır (Radloff, 1908, s. 10-17; Kirişçioğlu, 1999, s. 34-35; Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 98-99; Anderson, 1998, s. 8-16). Örnekler buradakilerden ibaret değildir. Sadece incelenen metinde örneği yer alanlara yer verilmiştir.

ET -ş > ST -s

baş > *bas* “baş” 678, 963, 2115, 3215, 346, *aş* > *as* “yemek, aş” 1353, 2341, 3813, 4774, 3486, *aaş*- > *aas*- “geçmek” 226, 232, 3085, 3088, *beş* > *bies* “beş” 1433, 1438, 607, 3525, 555, *kaaş* > *xaas* “kaş” 2021, *kümüş* > *kömüs* “gümüş” 1216, 1574, 1705, 1744, 2038, *taş* > *taas* “taş” 1497, 3466, 961, 1826, 2159, *taş* > *tas* “dış” 2161, 2280, 1107, 2051, *tuş/tuş* > *tiis* “diş” 1222, 2025, 2412, 4319, *tüş* > *tüs* “inmek” 1861, 3716, 3768, 1430, 1476

ET -ş > ST -t

-*müş* > -*mit* “geçmiş zaman sıfat fiili” 164, 2752, 1626, 302

ET y- > ST s-

yeti > *sette* “yedi” 1483, 160, 1690, *yağ* > *sia* “yağ” 3116, 4500, *yıl* > *sıl* “yıl” 3422, 3448, 3693, 4597, *yılkı* > *sılgı* “at sürüsü” 1767, 4068, 4550, *yat-* > *sıt-* “yatmak” 3639, 4544, 4848, *yastık* > *sittik* “yastık” 2487, 3003, *ye-* > *sie-* “yemek” 4522, 718, *yer* > *sir* “yer” 1034, 1042, 1053, *yool* > *suol* “yol” 2234, 3751, 3752, *yok* > *suox* “yok” 1318, 1319, 2154, 2283, *yürek* > *sürex* “yürek” 1843, 2246, 2583

ET -z > ST -s

kız > *kus* “kız” 2661, 3159, 3749, 4021, 3284, *kımız* > *kımıs* “kımız” 2588, 2609, 4718, 4722, 1199, *sekiz* > *ağıs* “sekiz” 103, 1030, 1043, 1395, 1639, *tokuz* > *toğus* “dokuz” 1044, 1054, 1174, 1281, 1391, *yüz* > *süüs* “yüz” 950, 1421, 1147, *küntüz* > *künüs* “gündüz” 992, 3966, 254, 4768, 4776

ET -z > ST -t

otuz > *otut* “otuz” 3734, 2049, 3456, 3631, 595, -*mAz* (geniş zaman olumsuz sıfat-fiili) > -*BAt* 352, 672, 4263 334, 3687, 4226

2.1.3.2. Gramerlik ses olayları

2.1.3.2.2. Ses uyumları

2.1.3.2.2.1. Ünlü uyumları

2.1.3.2.2.1.1. Damak (kalınlık-incelik) uyumu

Diğer birçok Türk lehçesinde olduğu gibi Saha Türkçesinde de damak uyumu bulunmaktadır. İlk hece kalın sıradan ünlü ile başladığında takip eden hecelerdeki ünlüler de kalın; ince sıradan ünlülerle başladığında takip eden heceler de ince sıradan olur (Daçkovskay, 2000, s. 39):

kalın sıradan: aǵalarinan “babalarıyla” 2452, *badaardaax* “okun demir ucuna sahip olan, uçlu” 3016, *bukkulunna* “yükseldi” 3393, *xaralǵan* “gözleri iyi görmeyen” 3405, *kuraanax* “boş” 4122, *morsuonnaax* “endam” 2395, 2853, *ohoǵostoox* “hamile” 470, *sarapaannaax* “entarili” 149

ince sıradan: erienneex “alacalı” 3637, *iteǵelleex* “kutsal” 2760, *kenierdeex* “Lanetli” 3721, *kerenüstii* “oyma” 1111, *minñigestik* “tatlı” 2912, *öhüönneextik* “öfkeli” 2814, *öndölüyer* “görkemli” 3052, *sebergene* “kiriş” 2033, *sinniges* “ince” 3825, *tilinnex* “besleme, evlatlık” 3155

2.1.3.2.2.1.2. Dudak (düzlük-yuvarlaklık) uyumu

Saha Türkçesindeki dudak uyumu ünlü yapısındaki çok çeşitlilik dolayısıyla diğer Türk lehçelerinden biraz farklıdır. Saha Türkçesindeki dudak uyumu en basit şekilde şu tablo ile ifade edilebilir:

ilk hecede olan ünlü	takip eden hecedeki ünlüler
/i/, /ii/, /e/, /ee/, /ie/	/i/, /ii/, /e/, /ee/, /ie/
/ı/, /ıı/, /a/, /aa/, /ıa/	/ı/, /ıı/, /a/, /aa/, /ıa/
/u/, /uu/, /uo/	/u/, /uu/, /uo/, /a/, /aa/
/ü/, /üü/, /üö/	/ü/, /üü/, /üö/, /e/, /ee/
/o/, /oo/	/o/, /oo/, /u/, /uu/, /uo/
/ö/, /öö/	/ö/, /öö/, /ü/, /üü/, /üö/

Kaynak: (Daçkovskay, 2000, s. 40)

İncelenen metinde dudak uyumu ile ilgili örnekler şunlardır:

/i/

İlk hecesi /i/ sesi ile başlayan kelimeler: *idemerdeex* “açgözlü” 1838, *iççitex* “ıssız, تنها” 4120, *ikkilenniler* “iki oldular” 604

/ii/

İlk hecesi /ii/ sesi ile başlayan kelimeler: *biirdenniler* “bir oldular” 603, *tiistere* “dişleri” 1457, *üççiğen* “urgan” 1480

/e/

İlk hecesi /e/ sesi ile başlayan kelimeler: *çeçegeyderin* “şakak kemiklerini” 1368, *ketexpütten* “ensemizden” 1423, *elbieğe* “artacak” 2181

/ee/

İlk hecesi /ee/ sesi ile başlayan kelimeler: *ekkireten keehiexpit* “peşlerinden gideceğiz” 1277, *çeeretinen* “demirle” 2034, *meeçik* “top” 4017

/ie/

İlk hecesi /ie/ sesi ile başlayan kelimeler: *cieleex* “evli” 4010, *ieniger* “açık alanda” 4120, *dietergit* “derseniz” 4202

/i/

İlk hecesi /i/ sesi ile başlayan kelimeler: *sıkkırur* “mırıldayan” 1380, *bihlaannaax* “gasplının” 02, *bılaayax* “tokmak” 4177

/u/

İlk hecesi /u/ sesi ile başlayan kelimeler: *bustarınan* “aralarından” 3823, *bustaraydaax* “(birşeyle) kaplı” 1029, *kuraytalan* “saldırıp” 2482

/a/

İlk hecesi /a/ sesi ile başlayan kelimeler: *allarattan* “aşağıdan” 1429, *açaaxtaax* “çatallı” 1152, *adırgannaax* “engebeli” 935

/aa/

İlk hecesi /aa/ sesi ile başlayan kelimeler: *aattaaxtarın* “meşhurları” 983, *aartiktarınan* “geçitlerinden” 3976, *aamaydaan* “mahvedip” 1168

/ia/

İlk hecesi /ia/ sesi ile başlayan kelimeler: *iağahınan* “kabıyla” 1560, *ılacıtı* “misafiri” 2457, *ıardık* “çok ağır” 2813

/u/

İlk hecesi /u/ sesi ile başlayan kelimeler: *turugurbut* “kuvvetlenmiş” 1074, *duguydanan* “kuvvetlenerek” 1239, *kulgaax* “kulak” 1357

/uu/

İlk hecesi /uu/ sesi ile başlayan kelimeler: *cuugutun* “anlamını” 1379, *duuhalara* “ruhları” 1389, *uulaabatax* “içmemiş” 1402

/uo/

İlk hecesi /uo/ sesi ile başlayan kelimeler: *uordaybıkkıtın* “hiddetinizi” 1312, *uottanna* “ateşlendi” 1293, *tuoyduñ* “konuştun” 1229

/ü/

İlk hecesi /ü/ sesi ile başlayan kelimeler: *büdüüleebetex* “görülmeden, görülmesi imkânsız” 1090, *sürexıtinen* “yüreğinizle” 1266, *ülügerdeex* “zararlı” 1273

/üü/

İlk hecesi /üü/ sesi ile başlayan kelimeler: *tüüleexten* “tüylüden” 1142, *süüsterin* “yüzlerini” 1147, *süürügün* “koşucuyu” 1207

/üö/

İlk hecesi /üö/ sesi ile başlayan kelimeler: *tüörtenniler* “dört oldular” 606, *küömeyin* “boğazını” 1496, *üögülehe* “bağrışa” 1550

/o/

İlk hecesi /o/ sesi ile başlayan kelimeler: *ortoluu* “ortasına kadar” 642, *oyoğostorun* “kaburgalarını” 1394, *bogdolorun* “yiğitlerini” 1513

/oo/

İlk hecesi /oo/ sesi ile başlayan kelimeler: *oonnúulaax* “neşeli” 2421, *moonnúgar* “boynunda” 2677, *xooymor* “koynuma” 2697

/ö/

İlk hecesi /ö/ sesi ile başlayan kelimeler: *ölböödüyen* “kararıp”, *kömölöötöxtörüne* “yardımlaşırırlarsa” 1250, *söhüöxteex* “boyunlu” 1325

/öö/

İlk hecesi /öö/ sesi ile başlayan kelimeler: *battaaan köörtörö* “göz atmak” 1095

2.1.3.2.2.2. Ünsüz Uyumu

Saha Türkçesindeki ünsüz uyumu diğer Türk lehçelerine göre oldukça çeşitli ve karışıklıktır. Ünsüz uyumundaki bu çeşitlilik Saha Türkçesinde eklerin varyant sayısının artmasında en büyük sebeptir. Öyle ki bir ekin, ünlü uyumu da işin içine girdiğinde, yirmi varyantı ortaya çıkmaktadır (Bkz. yönelme hâli eki, çokluk ikinci şahıs iyelik eki). Saha Türkçesinin bu karmaşık ünsüz uyumu şu şekilde gösterilebilir (Xaritonov, 1947, s. 73-75):

1. Fiil kip ve zaman ekleri üzerine gelen zamir kökenli teklik ve çokluk birinci şahıs eki *-BIn* ve *-BIt*, geçmiş zaman sıfat-fiili *-BIt*, olumsuz geçmiş zaman sıfat-fiili *-BAAtAX*, zarf-fiil eki *-BAkka* gibi ekler, ekleneceği kelimeye şu kurallar çerçevesinde eklenir:

ünlü, diftong, -l, -r ve -y'den sonra	b'li şekil
-k, -p, -s, -t ve -x sonra	p'li şekil
-m, -n, -ñ sonra	m'li şekil ⁷

2. Yönelme hâli eki +*ĜA*, çokluk ikinci şahıs iyelik eki +*ĜIt* gibi ekler, ekleneceği kelimeye şu kurallar çerçevesinde eklenir:

geniş ünlü ve diftonglardan sonra	ğ'li şekil
dar ünlü ve l, r, y'den sonra	g'li şekil
k, p, s ve t'den sonra	k'li şekil

⁷ İlgili örnekler için yukarıda da belirtildiği gibi zamir kökenli teklik ve çokluk birinci şahıs eki *-BIn* ve *-BIt*, geçmiş zaman sıfat-fiili *-BIt*, olumsuz geçmiş zaman sıfat-fiili *-BAAtAX*, zarf-fiil eki *-BAkka* eklerine, incelemedeki ilgili kısımdan bakılabilir. Tekrara düşmemek ve gereksiz yoğunluk oluşturmamak adına aynı örnekler burada tekrar edilmemiştir. Bu durum aşağıdaki diğer dört madde için de geçerlidir.

sonu x ile biten kelimelerden sonra x'li şekil

m, ñ ve n'den sonra n'li şekil

3. Ettirgenlik eklerinden *-TAr*, görülen geçmiş zaman eki *-TI*, şart kipi eki *-TAr* gibi ekler, ekleneceği kelimeye şu kurallar çerçevesinde eklenir:

ünlü, diftong ve -p, -t, -k, -s, -x'den sonra t'li şekil

-r ve -y ünsüzlerinden sonra d'li şekil

-l'den sonra l'li şekil

-m, -ñ ve -n'den sonra n'li şekil

4. Çokluk eki *+LAr*, çokluk üçüncü şahıs iyelik eki *+LArA*, isimden isim yapım eki *+LAAx* gibi ekler, ekleneceği kelimeye şu kurallar çerçevesinde eklenir:

ünlü, diftong ve l'den sonra l'li şekil

p,t,k, s ve x ünsüzlerinden sonra t'li şekil

r ve y ünsüzlerinden sonra d'li şekil

m, ñ ve n'den sonra n'li şekil

5. Çok kullanılmayan bu şekilde, isimden isim yapım eki olan *+HIt* gibi ekler, ekleneceği kelimeye şu kurallar çerçevesinde eklenir:

ünlü ve diftonglardan sonra h'li şekil

-p, -s, -t'den sonra ç'li şekil

-k ve -x'dan sonra s'li şekil

-y, -l ve -r'den sonra c'li şekil

Nazallardan sonra

ñ'li şekil

2.1.3.2.3. Ünlü düşmesi

Ünlü düşmesi olayı, Saha Türkçesinde sık görülür. Ünlü düşmelerinden sonra, benzeşme olayının da çok fazla olmasının tesiriyle, mevcut kök veya gövdeden oldukça farklı yapıların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Örneğin, *murun* “burun” + *um* (teklik birinci şahıs iyelik eki) > *murunum* > *murnum* > *munnum* “burnum”; *ilin* “ön” + *(i)ki* (aitlik eki) > *iliniki* > *ilniki* > *inniki* “öndeki”.

İncelenen metinde ünlü düşmesiyle ilgili örneklerden bazıları şunlardır:

tağıs- “çıkmaq” + *an* (sıfat-fiil) > *taxsan* “çıkan” 1237, 313, 2711, 2769, 2893, *oğus-* “vurmak” + *o* (zarf-fiil) > *oxso* “vurup” 1336, *arağıs-* “kurtulmaq” + *ar* (sıfat-fiil) + *um* (teklik birinci şahıs iyelik eki) 1263, *boğus-* “azaltmaq” + *on* (sıfat-fiil) > *boxson* “azaltan” 2143, *köğüs-* “göğüs” + *üm* (teklik birinci şahıs iyelik eki) 3220 > *köxsüm* “göğsüm”

2.1.3.2.4. Ünlü daralması

Bu ses olayı daha çok sonu uzun ünlü veya diftong ile biten kelimelerde görülmektedir. İncelenen metinde ünlü düşmesiyle ilgili örneklerden bazıları şunlardır:

sanaa- “düşünmek” + *ur* (sıfat-fiil) > *sanur* “düşünen” 1806, *ilcittaa-* “haber göndermek” + *iir* (şimdiki zaman eki) > *ilcittür* “haber gönderiyor” 2785, *die-* “demek” + *iir* (şimdiki zaman eki) > *diir* “diyor” 2271

2.1.3.2.5. Benzeşme

2.1.3.2.5.1. İlerleyici benzeşme

Saha Türkçesindeki ilerleyici benzeşmeler *tn* > *tt*, *ln* > *ll*, *yn* > *yd* sesleri arasında olur. Bu seslerle ilgili metinde yer alan örneklerden bazıları şunlardır:

tn > tt

tutun- “yapmak” – *an* (zarf-fiil) > *tuttan* “yaparak” 191, *otun-* “yakmak” – *batax* (sıfat-fiil) > *ottubatax* “yakmamış” 198, *simitin-* “korkmak” – *an* (zarf-fiil) > *simitten* “korkup” 2329

ln > ll

tardılın- “çekmek” – *an* (zarf-fiil) > *tardıllan* “çeken” 15, *ayılın-* “yaratılmak” – *bit* (sıfat-fiil) > *ayullıbit* “yaratılmış” 17, *ieğilin-* “eğilmek” – *en* (zarf-fiil) > *ieğillen* “eğilip” 27

yn > yd

İncelenen metinde bu benzeşme türünden örnek bulunmamaktadır.

2.1.3.2.5.2. Gerileyici benzeşme

Saha Türkçesindeki gerileyici benzeşme oldukça çoktur. Gerileyici benzeşmede *ln > nn*, *rn > nn*, *rl > ll*, *nm > mm*, *tk > kk*, *nñ > ññ*, *tp > pp*, *tç > çç*, *şç > çç*, *rt > tt*, *nt > tt* sesleri arasında olur. Bu seslerle ilgili metinde yer alan örneklerden bazıları şunlardır:

ln > nn

kelin “arka” + *e* (teklik üçüncü şahıs iyelik eki) + *ger* (yönelme hâli eki) > *kenniger* “arkasında” 367, *ilin* “ön” + *lere* (çokluk üçüncü şahıs iyelik eki) + *ger* (yönelme hâli eki) > *innileriger* “önlerinde” 258, *alın* “alt” + *a* (teklik üçüncü şahıs iyelik eki) + *gar* (yönelme hâli eki) > *annıgar* “altında” 278

rn > nn

murun “burun” + *ttan* (çıkma hâli eki) > *munnuttan* “burnundan” 613

rl > ll

caxtar “kadın” + *lar* (çokluk eki) > *caxtallar* “kadınlar” 153, *tur-* “durmak” – *ar* (sıfat-fiil) + *lara* (çokluk üçüncü şahıs iyelik eki) + *n* (yükleme hâli eki) > *turalların* “duranları” 158, *is-* “gitmek” – *er* (sıfat-fiil) + *lere* (çokluk üçüncü şahıs iyelik eki) + *n* (yükleme hâli eki) > *ihellerin* “gitmeleri” 162

rt > tt

örüt “yan, taraf” + *e* (teklik üçüncü şahıs iyelik eki) + *ger* (yönelme hâli eki) > *öttüger* “tarafında” 03, *oğonñor* “yaşlı adam” + *toro* (çokluk üçüncü şahıs iyelik eki) > *oğonñottoro* “yaşlı adamlar” 165

nt > tt

emeexsin “yaşlı kadın” + *ter* (çokluk eki) > *emeexsitter* “yaşlı kadınlar”, *uolan* “oğlan, delikanlı” + *tara* (çokluk üçüncü şahıs iyelik eki) + *n* (yükleme hâli eki) > *uolattarın* 242, *toyon* “efendi” + *toro* (çokluk üçüncü şahıs iyelik eki) > *toyottoro* “efendileri” 322, *xotun* “kadın” + *tara* (çokluk üçüncü şahıs iyelik eki) + *n* (yükleme hâli eki) > *xotuttarın* 577, *xatın* “kadın” + *tar* (çokluk eki) > *xatıttar* “kadınlar” 1687

nm > mm

duguydan- “inzivaya çekilmek” – *mit* (sıfat-fiil) > *duguydammit* “inzivaya çekilmiş” 186, *xon-* “gecelemek” – *mit* (sıfat-fiil) > *xommit* “gecelemiş” 893, *tun* “ruh” + *mit* (çokluk birinci şahıs iyelik) > *tummit* “ruhumuz” 941

tk > kk

üöskee- “oluşmak, yaratılmak” – *bit* (sıfat-fiil) + *kit* (çokluk ikinci şahıs iyelik) > *üöskeebikkitt* “yaratıldığınız” 1308, *suut* “çember” + *ka* (yönelme hâli eki) > *suukka* 1607, *e-* “imek” – *bit* (kesin geçmiş zaman eki) – *kin* (teklik ikinci şahıs eki) > *ebikkinn* 2363

nñ > ññ

xallaan “gök” + *ña* (yönelme hâli eki) > *xallaañña* “göğe” 2415, *oron* “yatak” + *ño* (yönelme hâli eki) > *oroñño* 2444, *sarsın* “yarın” + *ñı* (aitlik eki) > *sarsıññı* “yarınki” 2670

tp > pp

üöt- “ötmek” – *püt* (kesin geçmiş zaman eki) > *üöppüt* “ötmüş” 179, *süt-* “yitmek” – *püt* (sıfat-fiil) > *süppet* “yitmez” 222, *ket-* “giymek” – *pit* (sıfat-fiil) > *keppit* “giymiş” 301

tç > çç

İncelenen metinde bu benzeşme türünden örnek bulunmamaktadır.

şç > çç

İncelenen metinde bu benzeşme türünden örnek bulunmamaktadır.

2.1.3.2.6. Aykırılışma

Saha Türkçesindeki aykırılışma olayı, kelimeyi mevcut formundan oldukça farklı bir hâle sokmakta ve bu da metin içinde aykırılışmaya uğramış bir kelimenin sözlükte bulunmasını, bu ses olayını bilmeyenler için zora sokmaktadır. Saha Türkçesindeki aykırılışma *s > ñ*, *y > ñ*, *rn > nñ* ve *rt > lc* şeklinde meydana gelmektedir. Aykırılışma ile ilgili metinde yer alan örneklerden bazıları şunlardır:

s > ñ

as- “geçmek” – *ılın* (fiilden fiil yapım eki) > *anñılın* “dikilmek, dizmek” 1108, *sıus-* “ayrılmak – *an* (sıfat-fiil) + *nar* (çokluk eki) > *sınñannar* “ ayrılanlar” 1289, *mus-* “biriktirmek” – *a* (zarf-fiil) > *munña* “biriktirerek” 1330

$y > \grave{n}$

mooy “boyun” + *o* (teklik üçüncü şahıs iyelik eki) + *gar* (yönelme hâli eki) >
moonúgar “boynunda” 2677

$rn < n\grave{n}$

İncelenen metinde bu aykırılışma türünden örnek bulunmamaktadır.

$rt > lc$

sırit- “yürümek” – *an* (sıfat-fiil) + *nar* (çokluk eki) > *sılcannar* “yürüyenler” 1330,
sırit- “yürümek” – *bit* (sıfat-fiil) > *sılcıbit* 2457

2.1.3.2.7. Ünsüz düşmesi

Saha Türkçesinde fiillerin son sesi durumunda olan /y/ sesi, ünsüz ile başlayan bir ek geldiğinde çoğu durumda düşer. Bu ses olayı ile ilgili metinde yer alan örneklerden bazıları şunlardır:

çonoy- “başını arkaya doğru atmak” – *ççu* (fiilden isim yapım eki) > *çonuççu* “başını arkaya doğru atmış kişi, başı arkada duran kişi” 1350, *unaarıy-* “uzatmak; yayılmak” – *ççı* (fiilden isim yapım eki) > *unaarıççı* “uzatılmış; yayılmış” 1404, *miçiy-* “gülme” – *k* (fiilden isim yapım eki) > *miçik* “gülümseme” 4236

2.1.3.2.8. Ötümlüleşme

Saha Türkçesinde /p/, /k/, /x/, /t/ ve /s/ ünsüzleri iki ünlü arasında kaldığında sırasıyla /b/, /g/, /ğ/, /d/ ve /h/ ötümlü karşılıklarına döner. Bunlardan sadece /t/ ünsüzünün iki ünlü arasında kaldığında ötümlü karşılığına dönüşmesi nadirdir.

-t- > -d-

xoyut- “parçalanmak” – *an* (zarf-fiil) > *xoydon* 1664, *xayıt-* “parçalamak” – *ar* (sıfat-fiil) + *n* (yükleme hâli eki) > *xaydarın* “parçalananı” 991, *oyut-* “ayırmaq” – *o* (zarf-fiil) > *oydo* 3747

-k- > -g-

nilbek “uyuk” + *inen* (vasıta hâli eki) > *nilbeginen* 144, *oluk* “kertik”+ *u* (yükleme hâli eki) > *olugu* “kertiği” 2104, *orduk* “fazla” + *a* (teklik üçüncü şahıs iyelik eki) > *orduga* “fazlası” 1460

-p- > -b-

tep- “gitmek” – *-er* (geniş zaman eki) > *teber* “gider” 204, *tüp* “tat” + *e* (teklik üçüncü şahıs iyelik eki) + *n* (yükleme hâli eki) > *tübün* 3484, *sap-* “örtmek” – *-ılın* (fiilden fiil yapım eki) > *sabilın-* “örtünmek” 4229

-x- > -ğ-

ıhıax “kımız bayramı” + *ı* (yükleme hâli eki) > *ıhıağı* 2431, *ohox* “ocak” + *o* (teklik üçüncü şahıs iyelik eki) + *n* (yükleme hâli eki) > *ohoğun* “ocağını” 4501, *tügex* “dip” + *e* (teklik üçüncü şahıs iyelik eki) + *n* (yükleme hâli eki) > *tügeğın* “dibini” 2666

-s- > -h-

bus- “pişmek” – *-ar* (fiilden fiil yapım eki) > *buhar-* 2471, *bıs-* “kesmek” – *-a* (zarf-fiil) > *bıha* “keserek” 2486, *kıs* “kız” + *a* (teklik üçüncü şahıs iyelik eki) > *kuha* “kızı”

2.1.3.2.9. Diğer ses olayları

Saha Türkçesine has şöyle bir ses olayı yer almaktadır: Söz içinde -b-, -g-, -ğ-, -h- ve kelime sonunda -n varsa, ilk sesler ötümsüz karşılıklarına döner ve -n sesi de -t- ye döner. Bu ses olayı ile ilgili metinde yer alan örneklerden bazıları şunlardır:

bn > pt

sabın- “örtmek” – *-bit* (sıfat-fiil) > *saptıbit* “örtmüş” 4183, *tebin-* “yıkmaq” – *-er* (fiilden fiil yapım eki) > *tepter-* “yıkmaq” 2090, *xabın-* “yatmaq” – *-t-* (fiilden fiil yapım eki) > *xaptat-* “yatırmak” 4736

gn > kt

sügün- “diz üstü durmaq” – *-en* (zarf-fiil) > *sükten* 4345, *sügün-* “diz üstü durmaq” – *e* (zarf-fiil) > *sükte* 383

ğn > xt

toğun- “dökmek” – *-on* (zarf-fiil) > *toxton* “döküp” 4786, *oğun-* “düşmek” – *-on* (zarf-fiil) > *oxton* “düşüp” 61, *oğun-* “düşmek” – *-umañ* (çokluk ikinci şahıs emir) > *oxtumañ* 876

hn > st

köhün- “görünmek” – *-bet* (sıfat-fiil) > *köstübet* “görünmez” 2727, *köhün-* “görünmek” – *-ör* (sıfat-fiil) > *köstör* “görünen” 2742, *arğahın-* “geçmek” – *-ar* (sıfat-fiil) > *arğastar* “geçen” 3112

2.2. Şekil Bilgisi

2.2.1. Kelime Yapımı

2.2.1.1. Yapı bakımından kelimeler

2.2.1.1.1. Basit kelimeler

Yapım eki almamış, kök durumunda olan kelimelerdir: *ayax* “ağız” 3619, *ayu* “yaratıcılık ve iyilik unsurlarını temsil eden ruhların genel adı” 1191, *bar-* “varmak, gitmek” 2690, *bul-* “bulmak” 2633, *xara* “kara” 1083, *il-* “almak” 299, *ut-* “göndermek” 4347, *kus* “kız” 2661, *kör-* “görmek, bakmak” 1224, *muñ* “sıkıntı” 2623, *sia* “yağ” 3116, *tiis* “diş” 1222.

2.2.1.1.2. Türemiş kelimeler

2.2.1.1.2.1. İsimden isim yapım ekleri

2.2.1.1.2.1.1. +LAAx

Ek, sahiplik anlamı verir ve sıfat yapar (Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 25; Kirişçioğlu, 1999, s. 44-45). 16 şekli vardır. Ünlü, diftong ve l’den sonra *+laax*, *+leex*, *+loox*, *+lööx*; p, t, k, s ve x’den sonra *+taax*, *+teex*, *+toox*, *+tööx*; r ve d’den sonra *+daax*, *+deex*, *+doox*, *+dööx*; m, n ve ñ’den sonra *+naax*, *+neex*, *+noox*, *nööx* şeklinde gelir. Bu ekten sonra ünlüyle başlayan bir ek gelirse ekin sonundaki x sesi yumuşayarak ğ’ye döner. Oldukça işlek bir kullanıma sahip olan bu ekin bütün şekillerinden metinde örnek bulunmaktadır.

+daax

ñuurdaax “yanaklı” 1511, 3368; *adaardaax* “sarkıtlı” 3923; *andağardaax* “yeminli” 106, 277, 1230, 1729, 1783, 2504, 2889, 3941, 4088, 4210; *bustaraydaax* “birşeyle kaplı, çevrili” 1029, 1960, 4293; *nuoğaydaax* 80, 1748, 1854

+deex

kenierdeex “lanetli” 2131, 3500, 3721, 3763, 4962; *kirdeex* “kirli” 1483; *ülügerdeex* “zararlı” 1273; *sürgüördeex* “büyülü” 4206; *eñerdeex* “çevrili” 3180

+doox

doğordoox “arkadaşlı, arkadaşı olan, arkadaş olan” 33; *xotoğoydoox* “kuyruklu” 4956; *toğoydoox* 663, 937, 3920 “dönemeçli”; *moybordoox* “beyaz çizgili” 2677; *connordoox* “halklı” 3413

+döox

öydöox 1089, 4222

+laax

sanaalaax “düşünceli” 1258; *ağalaax* “babalı, babası olan” 824, 2209, 2301, 2426, 3295, 3678; *alahalaax* “evli, evi olan” 823, 1688, 2208, 2425, 4007, 4713, 4826; *oyuulaax* “süslü” 3814; *suollaax* “şöhretli” 132; *tillaax* “dilli” 4908; *adağalaax* “prangalı” 1235; *ahınılaax* “iyi kaplı” 1846, 1923; *arañaççılaax* “korumalı” 47

+leex

tüüleex “tüylü” 4409, 4410; *belieleex* “işaretli” 53; *cieleex* “evli, evi olan” 1691, 2211, 2428, 4010, 4829, 4878; *kispeleex* “çemberli” 75; *ölbürgeleex* “postlu, postu olan” 1747, 1759, 1853, 2407, 2787, 4075

+loox

sotoloox “baldırlı” 975, 2741, 2172; *xoloñsoloox* “pis kokulu” 203, 1557, 1721, 1834, 2135, 3905, 4231, 4966; *mocoğoloox* “çıkıntılı” 64; *xoçoloox* “vadili” 1026, 1961; *botoloox* “teyelti” 1983

+lööx

töbölööx “teveli” 1060; *tölkölööx* “feleki” 1661

+naax

adırgannaax “engebeli” 935; *cayıñnaax* “çevrili” 3178; *kıçımnaax* “kaşağılı” 1984; *ursunnaax* “kaplı” 421; *murunnaax* “burunlu” 1468

+neex

cebinneex “paslı” 530, 1471, 2949, 3194; *erkinneex* “duvar” 51, 65, 4442; *üünneex* “gemli” 2195, 2543, 4457; *tehiinneex* “dizgin” 189, 195, 1225, 1260, 2195, 2543, 4457, 4925; *nörüönneex* “gösterişli” 2653, 3713, 3791, 3938, 4881

+noox

dorğoonnoox “sesli” 4051; *oronnoox* “yataklı” 4437; *tolonnoox* “vadili” 123; *ottomnoox* “dikkatli” 138; *xohoonnoox* “nazlı” 4956

+nööx

öñnööx “renkli” 3586

+taax

itustaax “avuçlu” 1448; *bastaax* “kafalı” 561, 976; *aarıktaax* “çingıraklı” 1742, 1750, 1953, 2356, 2387, 2651, 2860, 4426, 4703, 4867, 4950; *kınattaax* “kanatlı” 4954; *muostaax* “boynuzlu” 80

+teex

silikteex “süslü” 77; *bittex* “sütunlu” 3651, 4109; *ilbirgesteex* “püsküllü” 1755; *külüüstee* “kilitli” 928, 1219, 1625; *sürextex* “yürekli” 187, 1226, 1920, 2331, 2535

+toox

ottoox “otlu” 142, 145, 148; *oxtoox* “oklu” 876

+töox

kölböxtöox “kirli” 2579, 4217; *kömnöxtöox* “karlı, karla kaplı” 1009, 2054, 2073, 2113, 2227; *öhöxtöox* “kanlı” 3382; *örgöstöox* “silahlı” 2193, 3137

2.2.1.1.2.1.2. +Kİ

Eklendiği ismi sıfat yapan bu ek kalıplaşmış aitlik ekidir (Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 25; Sleptsov, 2007, s. 214). 12 şekli bulunmaktadır: *+ki*, *+ki*, *+ku*, *+kü*; *+ği*, *+ği*, *+ğu*, *+ğü*; *+ñi*, *+ñi*, *+ñu*, *+ñü*. Metinde sadece *+ki* ve *+ku* şekliyle ilgili örnekler mevcuttur.

+ki

kenniki “arkadaki, sonraki” 3123

+ku

ortoku “ortadaki” 2446; *urukku* “eski kadim” 04, 3185, 3477

2.2.1.1.2.1.3. +Hİt

Daha çok meslek adı yapan bu ek, *+cıt* örneğinde görüldüğü üzere (*ıal* “komşu”, *ıalcıt* “misafir”) farklı anlamda kelimeler de türetmektedir (Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 24; Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 111; Sleptsov, 2007, s. 211). 20 şekli bulunan ek ünlü ve diftonglardan sonra *+hit*, *+hit*, *+hut*, *+hüt*; p, s, t’den sonra *+çıt*, *+çit*, *+çut*, *+çüt*; k ve s’den sonra *+sıt*, *+sit*, *+sut*, *+süt*; y, r ve l’den sonra *+cıt*, *+cit*, *+cut*, *+cüt*; m, n ve ñ’den sonra *+ñıt*, *+ñit*, *+ñut*, *+ñüt* şeklinde eklenir. Metinde sadece *+cıt*, *+çıt*, *+hit*, *+hut*, *+hüt* ve *+sıt* ekleriyle ilgili örneklere rastlanmıştır.

+çit

ıalcıt “misafir” 2591

+çıt

kuobaxçıt “tavşan avcısı” 4765

+hıt

kılıhıt “tek ayakla sekmede, koşmada usta olan” 1135, 4763; *ıriahıt* “şarkıcı” 1131;
ıstañahıt “atlayıcı” 1136; *manuhıt* “bekçi” 2170

+hut

oloñxohut “*oloñxocu*, *oloñxo* söyleyen kişi” 136, 1132

+hüt

kürüöhüt “zarar veren, yıkan, saldıran kişi” 451, 3238

+sıt

balıksıt “balıkçı” 2002

2.2.1.1.2.1.4. +msAx

Eklendiği kelimeye aşırılık, çok fazla düşkün olma anlamı katan bu ekin *+msax*, *+msex*, *+msox* ve *+msöx* olmak üzere dört şekli vardır (Böhtlingk, 1851, s. 253; Kirişçioğlu, 1999, s. 46). Metinde sadece *+msax* şekli ile ilgili örnek tespit edilmiştir.

+msax

ayağımsax “açgözlü” 207

2.2.1.1.2.1.5. +kA

Sevgi ifade eden bu ekin *+ka*, *+ke*, *+ko* ve *+kō* olmak üzere 4 şekli bulunmaktadır. Duyguyu daha yoğun ifade etmek için ekin ünlüsü uzayabilmektedir (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 112; Sleptsov, 2007, s. 212). Metinde sadece *+kaa* ve *+kee* şekilleri ile ilgili örnek tespit edilmiştir.

+kaa

ağakaam “babacığım” 1779

+kee

iyekeem “anneciğim” 1773

2.2.1.1.2.1.6. +kAy

Sevgi ifade eden bu ekin *+kay*, *+key*, *+koy* ve *+kōy* olmak üzere dört şekli bulunmaktadır (Sleptsov, 2007, s. 212; Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 112). Metinde sadece *+kay* ve *+key* şekilleri ile ilgili örnek tespit edilmiştir.

+kay

ağakayam “babacığım” 262; *ağakaytan* “babacığımdan” 265

+key

iyekeyiem “anneciğim” 264

2.2.1.1.2.1.7. +kAAAn

Sıfatlarda arttırma derecesi vazifesi taşıyan bu ekin *+kaan*, *+keen*, *+koon* ve *+kōön* olmak üzere dört şekli bulunmaktadır (Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 26; Kirişçioğlu, 1999, s. 47). Metinde sadece *+kōön* şekli ile ilgili örnek tespit edilmiştir.

+k66n

k66n66n “66k d66zg66n” 2281

2.2.1.1.2.1.8. +Tik

Daha 66k zarf yapan bu ekin farklı fonsiyonlarda isimler t66rettiği de g66r66lmektedir (Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 28; Kiriş66oğlu, 1999, s. 47). 16 şekli bulunan bu ek, 66nl66, diftong ve p, t, k, s ve x’den sonra *+tik*, *+tik*, *+tuk*, *+t66k*; l’den sonra *+lık*, *+lik*, *+luk*, *+l66k*; r ve d’den sonra *+dik*, *+dik*, *+duk*, *+d66k*; m, n ve ñ’den sonra *+nik*, *+nik*, *+nuk*, *+n66k* şeklinde gelir. *+dik*, *+dik*, *+lık*, *+lik*, *+luk*, *+l66k*, *+nik*, *+n66k*, *+tik*, *+tik*, *+tuk* ve *+t66k* ekleriyle ilgili 66rnekler tespit edilmiştir.

+dik

ıardik “66k ağır” 2813

+dik

b66teyedik “sessiz” 1918; *keleğeydik* “sessiz” 1919

+lık

tahillik “66ıkış” 289, 295, 687, 868, 272, 2965

+lik

ihillik “iniş” 272, 289, 295, 687, 701, 868, 2965

+luk

tutuluk “sap” 2154

+l66k

k66n66ll66k “h66r” 2615

+nik

türğennik “hızlıca” 3930

+nük

künnük “günlük, bir günlük mesefadaki yer” 1080, 1102, 1169, 1584, 1679, 3266, 4377

+tık

amaraxtıık “merhametli” 1907; *çaraastık* “incecik” 2855, 2911; *ularıybattık* “değişmez” 4571

+tik

çepçikitik “çok çabuk” 3929; *minñigestik* “tatlı” 2912; *öhönneextik* “öfkeli” 2781; *öhüönneextik* “öfkeli” 2814

+tuk

toptooxtuk “huzurlu şekilde” 324, 442; *soğustuk* “biraz” 2442

+tük

öydööxtük “akıllıca” 2400

2.2.1.1.2.1.9. +LII

Gibilik, benzerlik ifadeleri katarak zarf yapan bu ek aynı zaman da dil ismi de yapmaktadır (Sleptsov, 2007, s. 217). 16 şekli bulunan bu ek ünlü, diftong ve l’den sonra +*lu*, +*lii*, +*luu*, +*lüü*; p, t, k, s ve x’den sonra +*tu*, +*tii*, +*tuu*, +*tüü*; r ve d’den sonra +*du*, +*dii*, +*duu*, +*düü*; m, n ve ñ’den sonra +*nu*, +*nii*, +*nuu*, +*nüü* şeklinde eklenir. Metinde +*dii*, +*lu*, +*lii*, +*luu*, +*lüü*, +*nu*, +*nii*, +*nuu*, +*tu* ve +*tu* ekleriyle ilgili örnekler tespit edilmiştir.

+dii

eğetteydi “hızlıca” 2409

+lu

Saxalu “Sahaca” 1322

+lii

ennirgelii “süse benzer” 4423, 4694; *kihilii* “insanca” 1322; *settelii* “yedişer” 3422, 3448, 3693

+luu

oğoluu “çocuk gibi” 1757

+lüü

börölüü “kurt gibi” 2128

+nu

biarinu “karaciğer gibi” 1323; *tahanu* “sesi gibi” 1497

+nüi

teriitinüi “derisi gibi” 1324

+nuu

kulunnuu “tay gibi” 2127

+tu

tartarbittu “daralmış gibi” 799

+tu

kırınaastu “kakım gibi” 2126

2.2.1.1.2.1.10. +IAyAx

Sayılar da sınırlama yapan bu ekin *+ıayax*, *+ieyex*, *+uoyax*, *+üöyex* olmak üzere dört şekli vardır (Kirişçioğlu, 1999, s. 48). Metinde sadece *+üöyex* ekiyle ilgili örnek bulunmuştur.

+üöyex

ühüöyex “sadece üç” 4514

2.2.1.1.2.1.11. +s

Sayılar da derecelendirme yapar. Tek şekli vardır. Ünsüzle biten kelimelerde araya bağlayıcı ünlü alır (Sleptsov, 2007, s. 216-217; Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 26).

+s

ikkis “ikinci” 1284, 3617

2.2.1.1.2.1.12. +IA

Sayılar da birliktelik ve topluluk ifade eden bu ekin *+ia*, *+ie*, *+uo*, *+üö* olmak üzere dört şekli bulunmaktadır (Kirişçioğlu, 1999, s. 50). Metinde sadece *+ie* ve *+üö* ile ilgili örnekleri tespit edilmiştir.

+ie

ikkie “ikisi beraber” 1514

+üö

ühüö “üçü birlikte” 535, 1250

2.2.1.1.2.2. İsimden fiil yapım ekleri

2.2.1.1.2.2.1. +AA-

Geçişli ve geçişsiz fiiller yapar (Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 27; Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 219). +aa-, +ee-, +oo-, +öö-; +ia-, +ie-, +uo-, +üö- olmak üzere 8 şekli mevcuttur. Metinde sadece +aa ve +ee ile ilgili örnekler tespit edilmiştir.

+aa-

aygıraa- “övmek” 77; *kuugunaa-* “gürültü etmek” 3798; *ahaa-* “yemek yemek” 639, 724, 786, 1967, 2882, 3486

+ee-

biihee- “çoğalmak” 2217; *küörtee-* “körükleme” 2041; *ürdee-* “artmak” 4465

2.2.1.1.2.2.2. +Ar-; +r-

Geçişli ve geçişsiz fiiller yapar (Sleptsov, 2007, s. 222; Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 27). +ar-, +er-, +or-, +ör- ve ünlüyle biten kelimelere gelen +r- ile bitlikte toplam 5 şekli vardır. Metinde sadece +r- ile ilgili iki örnek tespit edilmiştir.

+r-

xaraar- “kararmak” 798; *sañar-* “konuşmak” 803

2.2.1.1.2.2.3. +LAA-

Çok işlek bir ektir. Yapma ve olma ifade eder (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 215-218; Kirişçioğlu, 1999, s. 51). Ünlü, diftong ve l’den sonra +laa-, +lee-, +loo-, +löö-; p, s, t, k, x’den sonra +taa-, +tee-, +too-, +töö-; d ve r’den sonra +daa-, +dee-, +doo-, +döö-; m, n ve ñ’den sonra +naa-, +nee-, +noo-, +nöö- şeklinde eklenir.

+laa-

ataralaa- “parçalamak, dağıtmak” 2088; *baltalaa-* “dövmek” 2040; *sağalaa-* “temizlemek” 4543; *xarabillaa-* “korumak” 2169; *uulaa-* “içmek” 1402, 4775

+lee-

bilgelee- “bellemek, kavramak” 695, 1412; *üüimlee-* “katletmek” 1161; *tireebillee-* “destek vermek” 952, 1423; *iççilee-* “sahip olmak, sahiplenmek” 3916, 4913; *keskillee-* “yetiştirmek” 4339

+loo-

ortoloo- “yarısına kadar yapmak” 642

+löö-

kömölöö- “yardım etmek” 1250; *öröhölöö-* “yığın yapmak” 1211; *tölkölöö-* “kaderi tayin etmek” 3917

+daa-

aamaydaa- “dağıtmak, mahvetmek” 232, 1168, 1795, 1869; *çuoxaydaa-* “sevinmek, sevinç nidaları atmak” 1596, 3167; *oğuurdaa-* “bağlamak” 3702; *tolkuydaa-* “anlamak” 1414, 2613; *duumaydaa-* “düşünmek” 3370

+dee-

biebeydee- “büyütmek” 737; *ixeydee-* “sevinmek, sevinç nidaları atmak” 1595; *keleşeydee-* “kekelemek, ötmemek” 3994; *külümürdee-* “parlamak” 1103, 1170, 1585, 1680, 2160, 2279, 2385, 4378, 4704; *küüleydee-* “ziyaret etmek” 2616

+doo-

oroydoo- “anlamak, bilmek” 1910, 4820

+döö-

öllöydöö- “pay vermek; kurtarmak” 4555, 4902; *öydöö-* “anlamak” 3560, 1381, 1630, 2204, 3910, 4484, 22

+naa-

ayannaa- “gitmek, seyahat etmek” 521, 1024, 2083, 3964; *obunnaa-* “abartmak” 2345; *sotuunnaa-* “Sibirya çıbanı hastalığına kapılmak” 495; *illañnaa-* “aralanmak” 3643; *kuuhunnaa-* “kucaklamak” 1358

+nee-

külümnee- “parlatmak” 4369

+nöö-

tölönnöö- “alevlenmek, hareret yapmak” 2018, 2345

+taa-

xaristaa- “korumak” 2920, 2917, 2808, 4898; *kırbutaa-* “zarifçe işlemek” 2042; *kuobaxtaa-* “tavşan avlamak” 4766; *ıalcıttaa-* “misafir olmak” 2591; *altaxtaa-* “yürümek” 1958, 1049

+tee-

emsextee- “emzirmek” 881, 1242, 4102; *sürextee-* “yürekli olmak” 3912; *ettee-* “parçalamak” 4499; *ilcittaa-* “haber göndermek” 2785; *seymextee-* “parçalamak” 773, 1329, 1329, 1162, 2668, 1799

+too-

doğoxtoo- “konuşmak” 1506, 3477; *ordootoo-* “bağırarak” 3415; *olomootoo-* “ayırarak” 777; *oloxtoo-* “yaşamak” 4123, 4338, 4911, 4215, 3895, 4105, 3373, 3613, 4747, 4546

+töö-

çömçöxtöö- “toplanmak” 510

2.2.1.1.2.2.4. +AIAA-; +IIAA-

Ünsüzle biten fiillere gelen bu ek geçişsiz fiiller yapar (Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 123). *+alaa-*, *+elee-*, *+oloo-*, *+ölöö-*; *+ılaa-*, *+ilee-*, *+ulaa-*, *+ülee-* olmak üzere 8 şekli vardır. Metinde *+oloo-*, *+ılaa-*, *+ulaa-* ve *+ülee-* örnekleri tespit edilmiştir.

+oloo-

oonnoxoloo- “oynamak” 226, 1166

+ılaa-

tırılaa- “çınılamak” 4492; *bahılaa-* (*bas*)“hakim olmak”4912

+ulaa-

tobugulaa- (*tobuk*) “ayakta durmak, topuğunun üzerinde durmak” 1762, 3200

+ülee-

körülee- “eğlenmek” 170, 287, 4516, 1153, 2576

2.2.1.1.2.2.5. +TIy-

Saha Türçesinin en çok şekli olan eklerinden biridir: *+ty-*, *+tiy-*, *+tuy-*, *+tüy-*; *+sıy-*, *+siy-*, *+suy-*, *+süy-*; *+diy-*, *+diy-*, *+duy-*, *+düy-*; *+liy-*, *+liy-*, *+luy-*, *+lüy-*; *+niy-*, *+niy-*,

+*nuy-*, +*nüy-*. Diğer eklerdeki eklenme kuralları bu ek için geçerli değildir. Karışık bir şekilde kelimeye gelebilmektedir. Geçişsiz fiiller yapar (Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 123; Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 220-221).

+diy-

tulxadıy- “sarsılmak” 2107, 3250; *uyadıy-* “yumuşamak” 4401

-diy-

ceñkerdıy- “temizlemek” 1334

+duy-

soyuoduy- “dikmek” 684

+siy-

küreñsiy- “konurlaşmak” 1770; *sergexsiy-* “kendine gelmek” 3863

+suy-

oloxsuy- “yaşamak” 292, 364, 443, 4396, 4270, 2423, 3967, 3379, 4571, 4273

+tıy-

uorastıy- “acımasız olmak” 2548, 3416

+tiy-

ürümetiy- “donmak” 4074

2.2.1.1.2.2.6. +rIy-

Geçişli ve geçişsiz fiiller yapan bu ekin dört şekli bulunmaktadır: *+rıy-*, *+riy-*, *+ruy-*, *+rüy-* (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 222; Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 124).

+rıy-

kılbaarıy- “parlamak” 1099

+riy-

ilciriy- “ezmek” 1614, 2315

+ruy-

sulburuy- (*sulburuta oğus-*: birden çekmek) 3333

+rüy-

cölörüy- “delinmek” 4179; *tölörüy-* “açmak, ayırmak” 928, 1219

2.2.1.1.2.2.7. +LAn-

Dönüşlü ve meçhul fiiller yapar (Kirişçiöğlü, 1999, s. 53). Ünlü, diftong ve l’den sonra *+lan-*, *+len-*, *+lon-*, *+lön-*; p, s, t, k, x’dan sonra *+tan-*, *+ten-*, *+ton-*, *+tön-*; d ve r’den sonra *+dan-*, *+den-*, *+don-*, *+dön-*; m, n ve ñ’den sonra *+nan-*, *+nen-*, *+non-*, *+nön-* şeklinde eklenir. Metinde *+lan-*, *+len-*, *+lön-*, *+tan-*, *+ten-*, *+dan-*, *+den-*, *+don-*, *+dön-* ve *+nan-* ekleriyle ilgili örnekler tespit edilmiştir.

+lan-

alahalan- “huzurlu olmak” 1787; *sargılan-* “nasip olmak” 4483; *bihulan-* “sahip olmak” 630; *buruolan-* “tutmek” 1253; *kıraaskalan-* “boyanmak 3512

+len-

iççilen- “sahip olmak” 4406; *ikkilen-* “iki yaşında olmak” 604; *keskillen-* “talihe sahip olmak” 1255; *kürüölen-* “çitle çevirmek” 4266, 4408; *sigiliilen-* “kötü huylu olmak” 2459

+lön-

tölkölön- “tayin etmek” 4265

+den-

biirden- “bir yaşında olmak” 603

+dan-

duydan- “kalaylanmak” 28; *duguydan-* “gizlenmek” 1392, 1582; *kurdan-* “kuşanmak” 3369

+don-

doğordon- “arkadaş olmak” 3071

+dön-

örögöydön- “gerçekleşmek” 4484

+nan-

bıyañnan- “çok, bol, bereketli olmak” 1911

+tan-

abırxatan- “düzelmek” 1873; *attan-* “atıyla gitmek, uzaklaşmak” 402; *baarıstan-* “fıskırmak” 3392; *caarıstan-* “dizilmek” 3144, 3148; *uottan-* “ateşlenmek” 1293

+ten-

bitten- “hissetmek” 992, 3966; *çiesten-* “dayanmak” 2914; *seymekten-* “paralanmak, parçalanmak” 1387, 1613, 3557; *sircitten-* “liderlik yapmak” 3067; *sürexten-* “yürekli olmak” 3912

2.2.1.1.2.2.8. +LAs-

Geçişsiz ve birliktelik ifade eden fiiller yapar (Kirişçioğlu, 1999, s. 53). Ekin 16 şekli vardır. Ünlü, diftong ve l’den sonra *+las-*, *+les-*, *+los-*, *+lös-*; p, s, t, k, x’den sonra *+tas-*, *+tes-*, *+tos-*, *+tös-*; d ve r’den sonra *+das-*, *+des-*, *+dos-*, *+dös-*; m, n ve ñ’den sonra *+nas-*, *+nes-*, *+nos-*, *+nös-* şeklinde eklenir. Metinde sadece *+las-*, *+les-*, *+lös-*, *+tas-*, *+tes-*, *+tös-*, *+das-*, *+dös-*, *+nes-* ve *+nos-* ile ilgili örnekler tespit edilmiştir.

+las-

birastulas- “vedalaşmak” 2999, 1668, 2671, 4929

+les-

cüögeles- “arkadaş olmak” 2571; *sübeles-* “danışmak” 1147; *üögüles-* “bağrışmak” 1550, 3348, 3383

+lös-

kömölös- “yardım etmek” 1266

+das-

sabaanaydas- (*sabaanaydahan kiiren is-*: kalabalık bir şekilde dolaşmak) 150

+dös-

öllöydös- “doymak” 2906, 2929

+tas-

tuoraaxtas- (*tuoraaxtahan kiiren is-*: koşuşmak) 166, 2103; *xahutas-* “bağrışmak” 548

+tes-

öttüktes- “birbirini kalça üstü düşürmek” 1551; *üömextes-* “toplanmak” 2960, 3145; *kürextes-* “güreşmek” 667, 759, 764, 2774, 4117; *ettes-* “birbirine vurmak, kesmek” 1372, 3354, 3535, 3616

+tös-

böğöstös- “güreşmek” 4760

+nes-

ülümnes- “birlikte yemek yemek” 717, 4518

+nos-

oybonnos- “delmek” 3359, 1554, 1367

2.2.1.1.2.2.9. +GAt-

Geçişli ve geçissiz fiiller yapar (Kirişcioğlu, 1999, s. 53). 12 şekli vardır: *+gat-/+get-*, *+gut-/+güt-*; *+nat-/+net-+nut-/+nüt-*; *+tat-/+tet-*, *+tut-/+tüt-*. Metinde sadece *+nat-*, *+tat-* ve *+tet-* ile ilgili örnekler tespit edilmiştir.

+nat-

ayannat- “çıkılmak” 2178

+tat-

tatináxtat- “bağırılmak” 3818; *oluktat-* “oymak” 2104; *sabıttat-* “üretmek” 3073

+tet-

emsextet- “emzirmek” 601, 3893

2.2.1.1.2.2.10. +GirAA-

8 şekli bulunan ek, p, t, k, s, ve x'den sonra *+kıraa-*, *+kiree-*, *+kuraa-*, *+kiree-*; ünlü diftong ve diğer ünsüzlerden sonra *+gıraa-*, *+giree-*, *+guraa-*, *+güree-* şeklinde eklenir (Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 127; Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 223). Metinde sadece *+gıraa-* ve *+guraa-* ekleriyle teşkil edilmiş örneklere rastlanmıştır.

+gıraa-

xalıgıraa- “sallanmak” 3558

+guraa-

toluguraa- “titremek” 3559

2.2.1.1.2.2.11. +msİy-

Geçişsiz fiil yapan bu ekin 4 şekli bulunmaktadır: *+msıy-*, *+msiy-*, *+msuy-*, *+msüy-* (Sleptsov, 2007, s. 223; Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 221). Metinde sadece *+msıy-* ekiyle teşkil edilmiş bir örnek tespit edilmiştir.

+msiy-

berdimsiy- “övünmek” 790

2.2.1.1.2.3. Fiilden isim yapım ekleri**2.2.1.1.2.3.1. -II**

Sık kullanılan fiilden isim yapma eklerinden biridir. İş, hareket isimleri yapar (Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 24; Böhtlingk, 1851, s. 227). Ekin dört şekli vardır: *-u*, *-ii*, *-uu*, *-üü*.

-ii

ayillu (*ayılın-*) “yaratılma” 1042; *ahınu* “merhamet” 1846, 1923; *attanu* “gitme, gidiş” 4665

-ii

bilsii (*bilis-*) “tanışıklık” 2627; *etii* “söz” 3650; *kepseetii* “konuşma” 2908, 2628; *kiirii* “giriş” 4873

-uu

oxsuhuu (*oxsus-*) “kavga, dövüş, savaş” 05, 1187, 2987, 3673, 2976; *uunuu* “uzatma” 909; *tutuu* “tutma, elinde bulundurma” 3750; *uuruu* “indirme” 4020

-üü

üörüü “sevinç” 4892, 4465, 2377, 4740; *köhütüü* “görünüş” 3621; *kötüü* “neşe” 2377, 4375, 4465; *tühüü* (*tüs-*) “inme” 2849, 2938

2.2.1.1.2.3.2. -Ax; -x

Sıfat yapan bu ek ünlü ile biten kelimelere *-x*, ünsüz ile biten kelimelere *-ax*, *-ex*, *-ox*, *-öx* şeklinde gelir (Sleptsov, 2007, s. 216). Metinde sadece *-ex* ile ilgili örnek bulunmuştur.

-ex

üömex “kalabalık” 2960, 3145

2.2.1.1.2.3.3. -Ik; -k

Sıfat yapan bu ek ünlü ile biten kelimelere *-k*, ünsüz ile biten kelimelere *-ık*, *-ik*, *-uk*, *-ük* şeklinde gelir (Sleptsov, 2007, s. 216).

-ik

tañnalık “tümsek” 702, 2966

-ik

iñnelik “çukur” 702, 2966

-uk

xonuk “gün” 1902, 2048, 3734

-ük

süürük “koşucu” 2466, 2467, 1285, 2261, 2262, 1568; *ürdük* “yüksek” 69, 116, 1045, 1987, 2062, 4039, 4076,

2.2.1.1.2.3.4. -I

Nesne, kavram isimleri ve sıfat yapar (Kirişçioğlu, 1999, s. 58). Ünlüyle biten kelimelere gelmektedir. Ekin başka şekli yoktur.

-I

kömüskeel “koruma” 2572, 4114; *sırğaal* “şölen” 4741; *ükteel* “ayakaltı” 2157

2.2.1.1.2.3.5. -AğAs; -ğAs

Sıfat yapan bu ekin 8 şekli mevcuttur: *-ağas*, *-eğes*; *-gas*, *-ges*; *-ıgas*, *-iges*, *-ugas*, *-üges* (Böhtlingk, 1851, s. 248). Metinde sadece *-ağas*, *-ğas* ve *-ıgas* ekleriyle yapılmış örnekler mevcuttur.

-ağas

bıhağas (*bıs-*) “yarım yamalak” 542, 543; *ırittağas* “uzun bacaklı” 1136

-ıgas

ahınıgas “merhametli” 193, 4926, 1258, 3913; *xartıgas* “kat, tabaka” 465; *sillastıgas* “alt dudak” 1452

-gas

sılaanıgas “düz” 286

2.2.1.1.2.3.6. -ĞAy

Sıfat yapan bu ekin 12 şekli vardır: *-ğay, -ğey, -ğoy, -ğöy; -xay, -xey, -xoy, -xöy; -kay, -key, -koy, -köy* (Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 26). Üzerine geldiği kelimeye ekleniş sistemeatiği yoktur. Metinde sadece *-köy* ile ilgili örnek tespit edilmiştir.

-köy

cölörköy “delikli” 4179

2.2.1.1.2.3.7. -ççI; -AAççI

Fail ismi ve sıfat yapan bu ek ünlülerden sonra *-ççı, -ççi, -ççu, -ççü*; ünsüzlerden sonra *-aaççı, -eeççi, -ooççu, -ööççü* gelir (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 118; Kirişçioğlu, 1999, s. 60). Metinde sadece *-ççi, -aaççı* ve *-ööççü* ekleriyle ilgili örnekler tespit edilmiştir.

-ççı

çoñkunaççı “çınlayıcı” 122; *kıñkınaççı* “çınlayıcı” 127; *talaççı* “soyguncu, hırsız” 2201

-aaççı

uoraaççı “hırsız” 2199

-ööççü

ölörööççü “katil” 2203

2.2.1.1.2.3.8. -Iİr

Çok işlek değildir. 4 şekli bulunmaktadır: *-ıır, -iir, -uur, -üür* (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 124). Metinde sadece *-uur* ile teşkil edilmiş örnekler tespit edilmiştir.

-uur

munuuuur “bir şeyin en iyisi” 833; *tuyguttuur* “güzel” 118, 182, 1101

2.2.1.1.2.3.9. -bİl

Hareketin ismini ifade eder ve hareketli ilgili nesne ismi yapar (Böhtlingk, 1851, s. 247; Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 24). 4 şekli bulunur: *-bıl, -bil, -bul, -bül*. Metinde *-bıl, -bil* ve *-bül* ekleriyle ilgili örnekler tespit edilmiştir.

-bıl

xarıstabil “koruma” 4113

-bil

tireebil “direk” 952, 1423, 3253, 4444

-bül

körcöbül “yalvarma, yakarma” 4142

2.2.1.1.2.3.10. -bA

Sıfat yapar (Kirişçioğlu, 1999, s. 63). *-ba, -be, -bo, -bö* olmak üzere 4 şekli bulunmaktadır. İşlek değildir. Metinde sadece *-ba* ile ilgili örnek tespit edilmiştir.

-ba

talba “en iyi, seçkin” 4689

2.2.1.1.2.4. Fiilden fiil yapım ekleri**2.2.1.1.2.4.1. -n-**

Dönüşlü ve pasif fiiller yapar (Sleptsov, 2007, s. 229; Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 259-265). Çok işlek kullanılır. Başka şekli yoktur. Ünsüzle biten fiillere geldiğinde araya bağlayıcı ünlü alır.

bilin- “bilinmek” 420, 526, 528, 1138, 2157, 2217, 2550; *bürün-* “giyinmek” 302; *küren-* “saklanmak” 4468; *kisten-* “gizlenmek” 3968; *muhun-* (*mus-*) “toplanmak” 3325

2.2.1.1.2.4.2. -IIn-

Pasif ve meçhul fiiller yapar (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 265-268; Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 137-140). 4 şekli vardır: *-ılın-*, *-ilin-*, *-ulun-*, *-ülün-*

-lın-

aağılın- (*aax-*) “sayılmak” 3855; *ayılın-* “yaratılmak” 1042, 133, 1179, 3987, 265, 17, 29; *taayılın-* “bilinmek, görünmek” 1141, 2152, 2723, 3395; *ıhulun-* (*ıs-*) “serpilmek, dökülmek” 259, 804

-lin-

ieğilin- (*iex-*) “eğilmek” 27; *terilin-* “yapılmak” 4470; *iherdilin-* (*ihert-*) “içirilmek” 2046; *similin-* “toplanmak” 1589, 1590

-lun-

xorulun- “kazılmak” 205; *xomulun-* “toplanmak” 3698; *toğulun-* “dökülmek” 259; *uurulun-* “yatırılmak” 3143

-lün-

tüürülün- “kıvrılmak”3096

2.2.1.1.2.4.3. -s-

İsteş çatıyı meydana getirir (Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 144-145; Sleptsov, 2007, s. 229). Tek şekli vardır. Ünsüzle biten kelimelere bağlayıcı ünlüleri alarak gelir.

-s-

dies- “söyleşmek” 1146; *bılcas-* (*bılcaa-*)“dövüşmek” 1644; *körüs-* “karşılaşmak” 1652; *turus-* “karşılıklı durmak” 3307; *aalis-* “çarpmak” 668; *bulus-* “karşılaşmak” 3732

2.2.1.1.2.4.4. -t-

Ettirgen çatıyı oluşturur (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 256; Kirişcioğlu, 1999, s. 66). Ünlü, r ve y ile biten kelimelerden sonra gelir. Eklendiği kelimenin uzun ünlüsü ve y sesi düşer.

aççat- (*aççaa-*) “azaltmak” 2141; *adağıt-* (*adağiy-*) “yerleştirmek 4624; *enelit-* (*eneliy-*) “sızlatmak” 2122; *namırat-* (*namıraa-*) “yavaşlat” 4655; *turtañnat-* (*turtañnaa-*) “parlatmak” 2564

2.2.1.1.2.4.5. -TAr-

Ettirgenlik yapar (Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 142; Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 256). Sonu r ile biten çok heceli fiiller ve y, p, t, k, s ve x’den sonra *-tar-*, *-ter-*, *-tor-*, *-tör-*; l’den sonra *-lar-*, *-ler-*, *-lor-*, *-lör-*; sonu r ile biten tek heceli fiillerden sonra *-dar-*, *-der-*, *-dor-*, *-dör-*; m, n ve ñ’den sonra *-nar-*, *-ner-*, *-nor-*, *-nör-*; şeklinde gelir. Metinde sadece *-tar-*, *-ter-*, *-tor-*, *-nar-*, *-ner-*, *-nör-* ve *-lar-* ile ilgili örnekler tespit edilmiştir.

-tar-

xomuttar- “toplattırmak” 4733; *iñurtar*- “çağtırmak”4732; *suultar*- “devirtmek”4737;
tahaartar- “çıkartmak” 3607; *uhaattar*- “erittirmek” 2037

-ter-

tepter- “değiştirmek” 2090; *teritter*- “yaptırmak” 2881

-tor-

oñottor- “kovdurmak” 2879

-nar-

kılannar- “feryat ettirmek”3819

-ner-

keğinner- “geriletmek” 1272, 2785

-nör-

könnör- “düzeltemek” 2234

-lar-

bullar- “arttırmak” 2883

2.2.1.1.2.4.6. -Ar-; -IAr-

Ettirgenlik ekidir (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 257). Sekiz şekli vardır: *-ar-*, *-er-*, *-or-*, *-ör-*; *-iar-*, *-ier-*, *-uor-*, *-üör-*. *-IAr-* şekli fazla kullanılmaz. Metinde sadece *-ar-*, *-er-*, *-or-* ve *-ör-* ile ilgili örnekler tespit edilmiştir.

-ar-

tuttar- “kaçırmak” 2527; *buhar-* (*bus-*) “pişirmek” 633, 4505, 2513

-er-

büter- “bitirmek” 2492; *tüher-* (*tüs-*) “düşürmek” 682, 2953, 3072, 3285, 4363

-or-

oxtor- (*oğut-*) “yıktırmak” 4734

-ör-

ölörbötöx “öldürmek” 2634, 2636, 2638, 2816

2.2.1.1.2.4.6. -Art-; -IArt-

Ettirgenlik ekidir (Kirişçiöğlü, 1999, s. 67). Yaygın değildir. Sekiz şekli vardır: *-art-*, *-ert-*, *-ort-*, *-ört-*; *-iart-*, *-iert-*, *-uort-*, *-üört-*. Metinde sadece *-ert-* ile ilgili bir örnek tespit edilmiştir.

-ert-

ihert- “içirmek” 2046

2.2.1.1.2.4.7. -AIAA-; IAIAA-

Tekrar yapılma anlamı ifade eder (Xaritonov, 1960, s. 31, 36; Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 154). 8 şekli vardır: *-alaa-*, *-elee-*, *-oloo-*, *-ölöö-*; *-ialaa-*, *-ielee-*, *-uolaa-*, *-üölee-*. *-oloo-* ve *-ölöö-* şekilleri hariç diğer eklerin metinde örnekleri mevcuttur.

-alaa-

utalaa- “salmak” 3783; *kıratalaa-* “bir kenara atmak” 3342; *ıyıtalaa-* “sormak” 2753

-elee-

süüreelee- “akmak” 2351

-ialaa-

xabialaa- (*xap-*) “yemek” 637, 1201

-ielee-

tebielee- (*tep-*) “tekmelemek” 794; *keyielee-* “kızarmak” 4313

-uolaa-

oxsuolaa- (*oğus-*) “vurmak” 795

-üölee-

kötüölee- “ oynamak” 287; *körüölee-* “göz gezdirmek” 2251

2.2.1.1.2.4.8. -tAlAA-

Ekin dört şekli vardır: *-talaa-*, *-telee-*, *-tolo-*, *-tölöö*. Genellikle eklendiği kelimeye anlam yönünden tesir etmez (Xaritonov, 1960, s. 12; Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 153-154). Metinde sadece *-talaa-* ve *-telee-* ile ilgili örnek vardır.

-talaa-

aahitalaa- (*aas-*) “geçmek” 3801; *bıstalaa-* “doğranmak” 2738; *xaamitalaa-* “yürümek” 3198; *ıñırtalaa-* “çağırma” 460

-telee-

biertelee- “sarmak” 1559; *sügütelee-* “yüklenmek, sırtlanmak” 1728, 3715, 3792

2.2.1.1.2.4.9. -Çiy-

Çok şekilli eklerden biridir. 20 şekli vardır: *-çiy-, -çiy-, -çuy-, -çüy-, -hıy-, -hiy-, -huy-, -hüy-, -gıy-, -giy-, -guy-, -güy-, -rıy-, -riy-, -ruy-, -rüy-, -liy-, -liy-, -lüy-*. Ekleniş sistematığı yoktur. Genellikle geçissiz fiiller yapar (Xaritonov, 1960, s. 139-143). Metinde sadece *-çiy-, -rıy-, -ruy-, -rüy-* ve *-liy-* ekleriyle ilgili örnekler tespit edilmiştir.

-çiy-

ergiçiy- (*ergiy-*) “dönmek” 45, 66

-lıy-

sanılıy- “sarkmak” 943

-rıy-

sapsıry- (*sapsıy-*) “ağzını şapırdatarak yemek yemek” 718

-ruy-

çuguruy- (*çuguy-*) “geri adım atmak” 1608; *suburuy-* (*subuy-*) “uçmak” 497

-rüy-

sügürüy- (*sügüy-*) “yalvarmak, diz çökmek” 2546, 1325, 2747

2.2.1.1.2.4.10. -ñnAA-

Çoğu zaman geçissiz fiiller yapar (Kirişcioğlu, 1999, s. 68). Dört şekli vardır: *ñnaa-, -ñnee-, -ñnoo-, -ñnö-*.

-ñnaa-

appañnaa- (*appay-*) “açmak” 1502, 1952; *biltañnaa-* (*biltay-*) “kırtarak konuşmak” 305; *sallañnaa-* (*sallay-*) “yutmak” 2488; *subuñnaa-* (*subuy-*) “açmak” 2563; *turtañnaa-* (*turtay-*) “parlamak” 2564

-ñnee-

telleñnee- (*telley-*) “atıstırmak” 2486

-ñnoo-

orcoñnoo- (*orcoy-*) “göstermek” 2495

-ñnöö-

törtöñnöö- (*törtöy-*) “kabartmak” 1222, 2412, 2792; *söllöñnöö-* (*söllöy-*) “buruşturmak” 2791

2.2.1.1.2.4.11. -LAA-

Geçişli fiillere gelerek yine geçişli fiiller yapar (Kirişçioğlu, 1999, s. 69). 12 şekli vardır: *-laa-*, *-lee-*, *-loo-*, *-löö-*; *-taa-*, *-tee-*, *-too-*, *-töö-*; *-daa-*, *-dee-*, *-doo-*, *-döö-*. Eklerin ekleniş sistematığı yoktur.

-lee-

meñilee- (*meñiy-*) “ağır ağır nefes almak” 2357

-loo-

çoxçoloo- (*çoxçoy-*) “yığmak” 3843

-daa-

duguydaa- “gizlenmek” 186, 1239

-dee-

süğüreydee- “selamlamak” 1763

-taa-

ağaltaa- “getirmek” 3778, *kırbastaa-* “parçalamak” 844, 3556, 3576

-too-

oñortoo- “yapmak” 4852

2.2.1.1.2.4.12. -AAxtAA-; -IAxtAA-

Sık kullanılan bir ek değildir. Ekin 8 şekli vardır: *-aaxtaa-*, *-eextee-*, *-ooxtoo-*, *-ööxtöö-*; *ıaxtaa-*, *-iextee-*, *-uoxtaa-*, *-üöxtee-* (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 225). Metinde sadece *-aaxtaa-*, *-eextee-* ve *-üöxtee-* ile ilgili örnekler mevcuttur.

-aaxtaa-

anaaraaxtaa- “hayran olmak”280; *uunaaxtaa-* “uzatmak” 910

-eextee-

bileextee- “bilmek” 845; *keleextee-* “gelmek”2649; *biereextee-* “vermek” 908

2.2.1.1.2.4.13. -AttAA-

Sık kullanılan bir ek değildir. 4 şekli vardır: *-attaa-*, *-ettee-*, *-ottoo-*, *-öttöö-* (Xaritonov, 1960, s. 30; Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 154). Metinde sadece *-attaa-* ve *-öttöö-* ile ilgili örnekler vardır.

-attaa-

ılattaa- “almak, toplamak” 392, 2007, 2988; *ugattaa-* (*uk-*) “yerleştirmek” 2009

-öttöö-

ölöttöö- “öldürmek” 1723

2.2.1.1.2.4.14. -lcİy-

Çoğunlukla sonu y ile biten fiilere gelir ve bu y sesi düşer (Xaritonov, 1960, s. 152-155). 4 şekli mevcuttur: *-lcıy-*, *-lciy-*, *-lcuy-*, *-lcüy-*. Metinde sadece *-lcıy-* ve *-lciy-* ile ilgili örnek tespit edilmiştir.

-lcıy-

kırtalcıy- (*kırtay-*) “parlamak” 2024; *kutalcıy-* (*kutay-*) “batmak” 3464; *matalcıybat* (*matay-*) “kabarmak” 72; *turtalcıy-* (*turtay-*) “parlamak” 2028

-lciy-

çirkelciy- (*çirbey-*) “uzamak” 888; *keybelciy-* (*keybel-*) “kımıldamak” 70

2.2.1.1.3. Birleşik kelimeler

Bir hareketi ifade eden, bir kavramı karşılayan veya bir nesneye ad olan iki veya daha fazla kelimenin bir araya gelerek oluşturduğu yeni kelimeye birleşik kelime denir. Saha Türkçesindeki birleşik kelimeler şu şekilde şu şekilde gösterilebilir:

Birleşik isimler

Birleşen unsurların isim olduğu birleşik kelime türüdür: *aal uot* “aile ocağı” 4259, *aan doydu* “anayurt, vatan; dünya” 2891, *altan ot* “solucan otu” 1029, *andı kul* “kılkuyruk ördek” 2834, *caxtar kihi* “kadın” 2397, *et uruu* “akraba” 1311, *xara tüüleex* “büyükbaş hayvan” 4410, *ürüñ tüüleex* “at sürüsü” 4409

Birleşik fiiller

Bu konu (2.2.2.2.5. Birleşik fiiller) kısmında detaylı olarak ele alındığından tekrara düşmemek ve gereksiz yoğunluktan kaçınmak için ayrıca burada yer verilmemiştir.

Birleşik bağlaçlar

İki veya daha fazla undurdan meydana gelmiş bağlaçlardır: *ol buollağa* “işte” 855, *ol ereeri* “fakat” 838, *buolan baran* “fakat” 3741, *ol gınan baran* “fakat” 3772

Birleşik sıfatlar

ugul sigil “sık sık” 1221, *ağıs uon* “seksen” 1948, *timir kilie* “baştan aşağı demirden olan” 2991, *oyuu biçik* “süslü püslü” 4239

2.2.2. Kelime Türleri

2.2.2.1. İsim ve isim soylu kelimeler

2.2.2.1.1. İsim

2.2.2.1.1.1. Somut ve soyut isimler

Somut isimler

muora “deniz” 2690, 3604, 42, 43; *kün* “güneş” 1805, 1844, 1922, 1979; *oron* “yatak” 4793, 2863, 1752, 2444; *kömüs* “gümüş” 1216, 1574, 1705, 1744; *atax* “ayak” 2772, 281, 1761, 1762

Soyut isimler

duuha “ruh” 1389; *kötüü* “sevinç, neşe” 4465, 2377; *sanaa* “düşünce” 3561, 4028, 1533, 1537, 3324; *sax* “şeytan” 1375, 1594, 3375; *sıana* “kıymet, değer” 1380, 2225

2.2.2.1.1.2. Özel ve cins isimler

Özel isimler

Aan Alaxçın Xatın 4235; *Çımarıttar Cılğa Xaan Toyon* 3665, 4071, 4324; *Bakalaan* 2040; *Buolak* 1649, 3182, 3493; *Ayu Cargıl* 4069, 4070

Cins isimler

xarax “göz” 1083, 1809, 2840; *at* “at” 320, 354, 669; *ağa* “baba” 4928, 3888, 236, 1043, 326; *iye* “anne” 1388, 1614, 2286, 2315, 3924; *mas* “ağaç” 1105, 1349, 1741, 4237, 4699

2.2.2.1.1.1. İsim çekim ekleri

2.2.2.1.1.1.1. Çokluk eki

Eklendiği ismin son ünlü ve ünsüzüne göre 16 şekli bulunan çokluk ekinin ekleniş sistematığı şu şekildedir: ünlü, diftong ve l'den sonra *+lar*, *+ler*, *+lor*, *+lor*; -p, -t, -k, -s, -x ünsüzlerinden sonra *+tar*, *+ter*, *+tor*, *+tor*; y ve r'den sonra *+dar*, *+der*, *+dor*, *+dör*; m, n ve ñ'den sonra *+nar*, *+ner*, *+nor*, *+nör* şeklinde eklenir. Metinde *+dör* ve *+nör* ekleri dışında diğer bütün eklerden örnek vardır.

+lar

tıalar “ormanlar” 1569, 4252, 4254; *suollar* “yollar” 871, 663; *xayalar* “kayalar” 3426; *cıllar* “yıllar” 911, 3044, 3926, 4605; *batıyalar* “mızraklar” 3380, 3384

+ler

biebekeler “yavrular” 558; *iyeler* “anneler” 268; *öbügeler* “atalar” 1810; *ütüöler* “iyiler” 666, 940; *üyeler* “yüzyıllar” 4225, 4269

+lor

oğolor “çocuklar” 169, 602

+lör

börölör “bozkurtlar” 1301; *bögölör* “güçlüler” 4759

+tar

bilıttar “bulutlar” 4148, 4151, 4152; *mastar* “ağaçlar” 2094; *uottar* “ateşler” 3327; *saxtar* “vakitler” 219; *mutuktar* “dallar” 2099

+ter

biileexter “silahlar” 3140; *küüsteexter* 667, 939; *mörsüönneexter* “görünüşlüler” 2240; *tiitter* “kayın ağaçları” 159; *beyeleexter* “görünüşlüler” 2242, 2364

+tor

sotoloxtor “bacaklılar” 2238; *oxtoxtor* “oklular” 876

+tör

bögöstör “pehlivanlar” 1133

+dar

buxatırdar “bahadırlar” 3469, 3529; *oyuırdar* “ormanlar” 3799; *atırdar* “aygırlar” 3407

+der

sirder “yerler” 826, 2428; *sireyder* “yüzler” 3326; *eciyder* “ablalar” 559

+dor

noxoydor “çocuklar” 838

+nar

çağılğannar “şimşekler” 4156

+ner

etiñner “yıldırımlar” 4154; *kimner* “kimler” 4656; *künner* “günler” 220, 485, 810, 1908; *üönnner* “sürüngenler” 3828

+nor

connor “halklar” 3413; *dorğoonnor* “sesler” 871

2.2.2.1.1.1.2. İyelik ekleri

Saha Türkçesindeki iyelik ekleri aşağıdaki gibidir.

Teklik 1. şahıs	+ <i>m</i>
Teklik 2. şahıs	+ <i>ñ</i>
Teklik 3. şahıs	+ <i>A</i> , + <i>TA</i>
Çokluk 1. şahıs	+ <i>BIt</i>
Çokluk 2. şahıs	+ <i>ĞIt</i>
Çokluk 3. şahıs	+ <i>LArA</i>

2.2.2.1.1.1.2.1. Teklik 1. şahıs iyelik eki

Saha Türkçesinde teklik 1. şahıs iyelik eki +*m*'dir. Ünlüyle biten kelimelere doğrudan eklenirken ünsüzle biten kelimelerde araya bağlayıcı ünlü alır.

töböm “tepem, kafam” 3217, 3285; *doydum* “ülkem, memleketim” 224, 1634, 4960; *ebem* “ninem” 3268; *ehem* “dedem” 3011, 3210, 4324; *iyem* “annem” 4062

aatum 1638; *sañahum* 4058; *sirim* 4961; *eciïyim* 2318, 2416, 2604, 2922; *uotum* 3010; *buruyum* 3039; *künüm* 1227, 3276, 3495, 4126; *küühüm* 1629

Hâl ekleriyle kullanımı

a. Yönelme/Bulunma Hâli Ekiyle

aartuk+m+ar > *aartukpar* “yolumda” 3042; *çeçegey+m+er* > *çeçegeyber* “şakağım” 3492

b. Belirtme Hâli Ekiyle

dulğa+m+ın > *dulğabin* “vücudumu” 1271; *iñiir+m+in* > *iñiirbin* “sinirimi” 1801

c. Vasıta Hâli Ekiyle

uhuk+m+u+nan > *uhukpunan* “ayak uçlarımla” 2797; *uoluk+m+u+nan* > *uolukpunan* “gırtlığımla” 2798

2.2.2.1.1.1.2.2. Teklik 2. şahıs iyelik eki

Saha Türkçesinde teklik 2. şahıs iyelik eki +*ñ*’dir. Ünlüyle biten kelimelere doğrudan eklenirken ünsüzle biten kelimelerde araya bağlayıcı ünlü alır.

cieñ “evin” 2880; *siruñ* “yolculuğun” 2232; *oğoñ* “çocuğun” 3749, 3750, 4579; *beyeñ* “kendin” 3225

ahıñ (*as*) “yemeğin” 2882; *kıhtıñ* (*kus*) “kızın” 3225; *etiñ* “etin” 3556, 3904, 3905; *ereyiñ* “sıkıntın, derdin” 2231, 2594; *buruyıñ* “günahın” 316; *suoluñ* “yolun” 2233, 3921, 4590, 4905; *küühüñ* (*küüs*) “gücün” 1931, 3554

Hâl ekleriyle kullanımı

a. Yönelme/Bulunma Hâli Ekiyle

doydu+ñ+ar > *doydugar* “ülkene” 3914; *et+ñ+er* > *ekker* “etine” 3894

b. Belirtme Hâli Ekiyle

sıñaaax+ñ+ın > sıñaaaxın “çeneni” 2437; *sanaa+ñ+ın > sanaağın* “düşünceni” 3672

c. Vasıta Hâli Ekiyle

atara+ñ+i+nan > atarağınan “zıpkınımla” 3023; *üörbe+ñ+i+nen > üörbeğinen* “mızrağınla” 3016, 3029, 3219

2.2.2.1.1.1.2.3. Teklik 3. şahıs iyelik eki

Saha Türkçesinde teklik 3. şahıs iyelik eki ünsüzlerden sonra *+a*, *+e*, *+o*, *+ö*; ünlülerden sonra *+ta*, *+te*, *+to*, *+tö*’dür.

+a

anna (*alın*) “altı” 435; *kuha* (*kus*) “kızı” 1594, 1595, 1597, 3376; *suola* “yolu” 2550; *buxatura* “bahadırı” 2696, 3609; *duoraana* “(sesin) aksi” 3721

+e

iine “çukuru” 3619; *eterbehe* (*eterbes*) “çizmesi” 2991, 3196; *düüle* “kararı” 1381; *miine* “çorbası” 401; *üöhe* (*üös*) “damarı” 3030

+o

xohoono “sözü” 3644 *dorğoono* “ahengi” 4045; *onolğono* “kederi” 3477; *toboğo* “artığı” 242; *toyono* “efendisi” 1173

+ö

öñö “rengi” 3388; *örgöhö* (*örgös*) “silahı” 2646; *öyö* “düşüncesi” 1345, 2582, 4484; *tördö* (*törüt*) “atası” 4824

+ta

akaarita “aptalı” 1331; *xayata* “dağı” 1649, 3182; *uuta* “yaşı” 4882; *algista* “duası” 858; *sanaata* “düşüncesi” 11, 1343, 1736, 1737, 1738, 1846, 2445, 2461, 2581

+te

eñiyete “kenarı” 1002; *iççite* “ruhu” 3010, 3208, 3259, 3263; *ütüöte* “iyisi” 1089; *teriite* “dersisi” 394, 395, 396, 1610, 3545, 4075; *süünete* “en büyüğü” 4206

+to

oğoto “çocuğu” 696, 703, 707, 2285, 2742; *ortoto* “ortası” 3199; *xoçoto* “alanı” 1082; *buruoto* “dumanı” 3245; *sototo* “baldırı” 2051, 3258

+tö

öröğötö “karnı” 2293; *töbötö* “tepesi, karnı” 3279; *kölötö* “at arabası, atı” 1988, 2069; *öhüötö* “kirişi” 3255

Hâl ekleriyle kullanımı*a. Yönelme/Bulunma Hâli Ekiyle*

aan+a+gar > *aanıgar* “(kapının) ağzında” 4737; *ilin+e+ger* > *inniger* “önünde” 2358; *oroy+o+gar* > *oroyugar* “üstüne” 3285; *xabarğa+ta+gar* > *xarbatıgar* “boğazında” 1344; *beye+te+ger* > *beyetiger* “kendisine” 2324; *xoço+to+gar* > *xoçotugar* “alanında” 1082; *öröhö+tö+ger* > *öröhötüger* “ucuna, kenarına” 1577, 3064

b. Belirtme Hâli Ekiyle

aat+a+n > *aatın* “adını” 3963; *et+e+n* > *etin* “vücudunu” 2668; *col+o+n* > *colun* “refahını” 2773; *ös+ö+n* > *öhün* “ağzını” 2277; *xaya+ta+n* > *xayatın* “dağını” 3493;

bergehe+te+n > *bergehetin* “kalpağı” 1749, 1855; *ordu+to+n* > *orduutun* “evini” 4397; *öhüö+tö+n* > *öhüötün* “kirişini” 3255

c. Ayrılma Hâli Ekiyle

xaptağay+a+tan > *xaptağayittan* “yatık duranından” 2033; *çeçegey+e+tten* > *çeçegeyitten* “şakak kemiğinden” 1470; *oroy+o+tan* > *oroyuttan* “tepesinden” 1064; *köntös+ö+tten* > *köntöhütten* “dizgininden” 1969; *daydı+ta+tan* > *daydıttan* “yurdundan” 3973; *cie+te+tten* > *cietitten* “evinden” 3971

ç. Vasıta Hâli Ekiyle

xarax+a+nan > *xarağınan* “gözüylü” 138, 2874, 3541, 4799; *uoluk+a+nan* > *uoluğunan* “gırtlığıyla” 729, 4947; *et+e+nen* > *etinen* “vücuduyla” 881; *ot+o+nan* > *otunan* “otuyla” 4298; *atara+ta+nan* > *ataratınan* “zıpkımıyla” 3675, 3690; *bergehe+te+nen* > *bergehetinen* “kalpağıyla” 3875; *öhüö+tö+nen* > *öhüötünen* “kirişiyle” 4053

d. Ortaklık Hâli Ekiyle

olbox+o+nuun > *olboğunuun* “yaşayanıyla” 4189

2.2.2.1.1.2.4. Çokluk 1. şahıs iyelik eki

Saha Türkçesinde çokluk 1. şahıs iyelik eki ünlü, diftong, l, r ve y'den sonra *+bit*, *+bit*, *+but*, *+büüt*; p, t, k, s ve x'dan sonra *+pıt*, *+pıt*, *+put*, *+put*; m, ñ ve ñ'den sonra *+mit*, *+mit*, *+mut*, *+mut* şeklinde eklenir.

+bit

bıarbit “karaciğerimiz” 1885; *uolattarbit* “oğlanlarımız” 2977

+bit

ciebit “evimiz” 1731, 2520, 2521; *kihibit* “adamımız” 2475; *silgebit* “damarımız”

658

+but

xolbut “kolumuz” 660; *buruybut* “hatamız” 1335; *oğobut* “çocuğumuz” 1928

+büt

üörbüt “sevincimiz” 4892

+pıt

kuspıt “kızımız” 391; *aappıt* (*aat*) “adımız” 4417; *kırısıt* “kızımız” 1867

+pıt

tiispıt “dişimiz” 1888; *ergienikpıt* “kurnazımız” 2975; *iñnelikpıt* “çukurumuz” 2966

+put

oyoğosput “göğsümüz” 752; *uoppıt* (*uot*) “ateşimiz” 1731

+püt

süüspüt “alnımız” 1421

+mıt

tummıt (*tun*) “ruhumuz” 941, 944

+mut

commıt (*con*) “halkımız” 1907; *muñmut* “sıkıntımız” 2623

+müt

kümmüt (*kün*) “günümüz” 2519

Hâl ekleriyle kullanımı*a. Yönelme/Bulunma Hâli Ekiyle*

iyebitiger > *iyebitiger* “annemize” 1144

b. Belirtme Hâli Ekiyle

xoçobutun > *xoçobutun* “vadimizi” 1868; *örögöybütün* > *örögöybütün* “talihimizi” 4891; *suraxpıtın* > *suraxpıtın* “şanımızı” 4418; *uotputun* > *uopputun* “ateşimizi” 328; *süürükpütün* > *süürükpütün* “koşucumuzu” 1796, 1797; *tunmutın* 4902

c. Ayrılma Hâli Ekiyle

alcarxaybıtın > *alcarxaybıtın* “felaketimizden” 2621; *ülügerbitten* > *ülügerbitten* “belamızdan” 2622; *suolbuttan* > *suolbuttan* “yolumuzdan” 2631; *ketexpititten* > *ketexpititten* “ensemizden” 952; *süüsputütten* > *süüsputütten* “alnımızdan” 950; *toyommuttan* > *toyommuttan* “toyonumuzdan” 4128

2.2.2.1.1.2.5. Çokluk 2. şahıs iyelik eki

Saha Türkçesinde çokluk 2. şahıs iyelik eki geniş ünlü ve diftonglardan sonra +*ğit*, +*git*, +*gut*, +*güt*; k, p, s ve t'den sonra +*kıt*, +*kit*, +*kut*, +*küt*; dar ünlü, l, r, ve y'den sonra +*git*, +*git*, +*gut*, +*güt*; x'dan sonra +*xıt*, +*xit*, +*xut*, +*xüt*; m, ñ ve n'den sonra +*ñit*, +*ñit*, +*ñut*, +*ñüt* şeklinde eklenir.

+ğit

beyeğit “kendiniz” 845

+ğut

buruoğut “dumanınız” 4547

+gıt

barıgıt “hepiniz” 4244; *suollargıt* “hepiniz” 871

+git

sirdergit “yerleriniz” 893, 895; *tiriigit* “deriniz” 991

+gut

uruugut “akrabanız” 1310, 1311

+güt

örütgüt “yanınız” 1441

+kıt

uordaybıkkıt “hiddetiniz” 1312

+kit

tiiskit “dişiniz” 4832

+kut

okkut “otunuz” 4251

+xıt

xaraxxıt “gözünüz” 4831; *cahaxxıt* “keyfiniz” 2435

+xît

sürexxît “yüreginiz” 1266

+xut

oloxxut “hâliniz” 2435; *uñuoxxut* “keyfiniz” 839

+ñît

tınñît “ruhunuz” 990

+ñut

conñut “halkınız” 3782

+ñüt

künñüt “güneşiniz” 4540

Hâl ekleriyle kullanımı*a. Yönelme/Bulunma Hâli Ekiyle*

cie+ğit+iger > *cieğitiger* “evinize” 3780; *cilbek+kit+iger* > *cilbekitiger* “dizinize” 3281; *uot+kut+ugar* > *uokkutugar* “ateşinize” 3781; *xotun+ñut+ıgar* > *xotunnutugar* “efendinize” 2222

b. Belirtme Hâli Ekiyle

cie+ğit+in > *cieğitin* “evinizi” 4542; *ayu+lar+ğit+in* > *ayulargıtın* “ayularınızı” 4568; *suol+gut+un* > *suolgutun* “yolunuzu” 1314, 1315; *kus+kit+in* > *kuskıtın* “kızınızı” 380; *et+kit+in* > *ekkitin* “etinizi” 844; *uot+kut+un* > *uokkutun* “ateşinizi” 4543; *tıñırax+xit+in* > *tıñıraxıtın* “tırnağınızı” 3277

c. *Ayrılma Hâli Ekiyle*

daydı+güt+ittan > daydıgütittan “yurdunuzdan” 4538

ç. *Vasıta Hâli Ekiyle*

silge+ğit+i+nen > silgeğitinen “sınırlerinizle” 981; *algıs+kıt+i+nan > algıskıtınan* “duanızla” 1264; *kulgaax+xıt+i+nan > kulgaaxıtınan* “kulağınızla” 694, 1781, 1849

2.2.2.1.1.1.2.6. Çokluk 3. şahıs iyelik eki

Saha Türkçesinde çokluk 3. şahıs iyelik eki ünlü, diftong ve l'den sonra *+lara*, *+lere*, *+loro*, *+lörö*; x, k, p, s, t'den sonra *+tara*, *+tere*, *+toro*, *+törö*; r ve y'den sonra *+dara*, *+dere*, *+doro*, *+dörö*; m, ñ ve ñ'den seslerden sonra *+nara*, *+nere*, *+noro*, *nörö* şeklinde eklenir.

+lara

sanaalara “düşünceleri” 1533, 1537, 3324; *suollara* “yolları” 205, 212; *uollara* “oğlanları” 1758

+lere

cüüllere “kararları” 1877; *beyelere* “kendileri” 1024; *iççilere* “sahipleri, tuhları” 4237, 4850

+loro

bogdoloro “zavallıları” 977; *xoloñsoloro* “pis kokuları” 3852; *oğoloro* “çocukları” 1245

+lörö

börölörö “kurtları” 1206; *kölölörö* “atları” 2167, 2183

+tara

kustara “kızları” 149; *aymaxtara* “akrabaları” 3696; *battaxtara* “saçları” 1479

+tere

iedestere “yanakları” 4313; *küüstere* “güçleri” 623, 4778; *süextere* “yürekleri” 1393, 1583

+toro

oğonhottoro “yaşlı adamları” 165, 2101; *tokoğostoro* “omur halkaları” 1391

+törö

öytörö “akılları” 1811

+dara

biardara “karaciğerleri” 1397; *bıcardara* “kirleri” 3851; *ıydara* “ayları” 3390

+dere

çeçegeydere “şakak kemikleri” 1368; *küömeydere* “gırtlakları” 1536

+doro

xotoğoydoro “kanatları” 3075

+dörö

kömöğöydörö “gırtlakları” 3323

+nara

kılamannara “kirpikleri” 1475; *xaannara* “kanları” 1386, 3314, 3317

+nere

künnere “güneşleri” 3391; *öhüönnere* “öfkeleri” 1535, 3322; *üönnere* “sürüngenleri” 3825

+noro

dorğoonnoro “sesleri” 3487

Hâl ekleriyle kullanımı*a. Yönelme/Bulunma Hâli Ekiyle*

kırdar+lara+gar > *kırdallara* “düzlüklere” 4356; *ilin+lere+ger* > *innileriger* “önlerine” 1301; *orto+loro+gar* > *ortolorugar* “ortalarında” 1156; *aartık+tara+gar* > *aartıktarıgar* “yalçın kayalıklarda” 823; *büürük+tere+ger* > *büürükteriger* “kenarlarında” 3805; *tonoğos+toro+gar* > *tonoğostorugar* “omurlarına” 1581; *sir+dere+ger* > *sirderiger* “yerlerine” 1691, 2211; *tomtor+doro+gar* > *tomtordorugar* “yüksek yerlerine” 4359; *obun+nara+gar* > *obunnarıgar* “öfkelerine” 1593; *oron+noro+gar* > *oronnorugar* “yataklarına” 2863

b. Belirtme Hâli Ekiyle

ostuol+lara+n > *ostuolların* “masalarını” 635; *cie+lere+n* > *cielerin* “evlerini” 534, 1695, 1696, 1697; *xol+loro+n* > *xolların* “kollarını” 625, 2896; *töbö+lörö+n* > *töbölörün* “teplerini, başlarını” 510, 3427, 3446; *kuturuk+tara+n* > *kuturuktarın* “kuyruklarını” 459; *et+tere+n* > *etterin* “etlerini, vücutlarını” 1371, 3827; *onoğos+toro+n* > *onoğostorun* “oklarını” 2007; *tımır+dara+n* > *tımırdarın* “demirlerini” 1615; *iniir+dere+n* > *iniirderin* “sinirlerini, damarlarını” 1243; *oroy+doro+n* > *oroydorun* “kafalarını” 1367; *ayan+nara+n* > *ayannarın* “seyahatlerini” 1688, 2208; *ien+nere+n* > *iennerin* “kurtlarını” 1276

c. *Ayrılma Hâli Ekiyle*

daydı+lara+tan > *daydılarittan* “ülkelerinden” 402; *ilge+lere+tten* > *ilgeleritten* “yemeklerinden” 2865; *oğo+loro+tan* > *oğoloruttan* “çocuklarından” 1244; *süürük+tere+tten* > *süürükteritten* “koşucularından” 1723; *sıray+dara+tan* > *sıraydarittan* “yüzlerinden” 4608; *sir+dere+tten* > *sirderitten* “yerlerinden” 406

ç. *Vasıta Hâli Ekiyle*

ağa+lara+nan > *ağalarının* “babalarıyla” 2452; *ilii+lere+nen* > *iliilerinin* “elleriyle” 3352; *örögö+lörö+nen* > *örögölörünen* “karınlarıyla” 1546; *toyon+toro+nan* > *toyottorunan* “efendileriyle” 2451; *oroy+doro+nan* > *oroydorunan* “kafalarıyla” 864, 2915; *cühün+nere+nen* > *cühünnerinen* “şekilleriyle” 3133; *toloon+noro+nan* > *toloonnorunan* “vadileriyle” 225

2.2.2.1.1.1.3. Hâl ekleri

Saha Türkçesinde hâl kategorisi içerisinde yalın hâl, yükleme hâli, yönelme hâli, bulunma hâli (partitif), ayrılma hâli, üstünlük/karşılaştırma hâli, vasıta hâli ve ortaklık hâli yer alır. İlgi hâli ise ek olarak yoktur. İlgi hâli bağlamdan çıkarılabilmektedir.

2.2.2.1.1.1.3.1. Yalın hâl

Saha Türkçesinde yalın hâl eksizdir.

subay “taze” 3115; *sıttık* “yastık” 2487; *kün* “gün” 2058; *cie* “ev” 856; *Kus Debiliye* 4791

2.2.2.1.1.1.3.2. Belirtme hâli

Saha Türkçesinde yükleme hâli ünsüzlerden sonra +*ı*, +*i*, +*u*, +*ü*; ünlü ve diftonglardan sonra +*nı*, +*ni*, +*nü*, +*nü*; iyelik eklerinden sonra ise +*n*, +*ın*, +*in*, +*un*, +*ün* şeklinde eklenir.

+ı

çağılğanı “yıldırım” 3073; *aanı* “kapıyı” 2356; *ahı (as)* “yemeği” 4774

+i

eti “eti” 2076, 2080; *ilciti* “haberi” 2827; *süreği (sürex)* “yüreği” 2909

+u

otu “otu” 344; *buoru* “toprağı” 1297; *toyugu (toyuk)* “şarkıyı” 4196

+ü

cüülü “kararı” 1827; *öyü* “düşünceyi” 3910; *tüünü* “geceyi” 3846

+nı

daydını “yurdunu” 3654; *bağananı* “kirişi” 733; *xabarğanı* “gırtlığı” 3107

+ni

cieni “evi” 4121; *sergeni* “direği” 4341; *kepsetiini* “konuşmayı” 2908

+nu

oğonu “çocuğunu” 571, 590, 3917; *orohunu* “torunu” 4123; *uygunu* “bolluğu” 4775

+nü

çüömçünü “izi” 2106; *süöhünü* “hayvanı” 3918, 4340

Ekin iyelik ekli kullanımları için bkz. *iyelik ekleri* > *hâl ekleriyle kullanımı* > *belirtme hâli ekiyle*.

2.2.2.1.1.1.3.3. Yönelme hâli

Saha Türkçesinde bulunma hâli eki olarak da kullanılan yönelme hâli eki geniş ünlü ve diftonglardan sonra +*ğa*, +*ğe*, +*ğo*, +*ğö*; dar ünlü ve l, r, y'den sonra +*ga*, +*ge*, +*go*, +*gö*; k, p, s ve t'den sonra +*ka*, +*ke*, +*ko*, +*kö*; sonu x ile biten kelimelerden sonra +*xa*, +*xe*, +*xo*, +*xö*; m, ñ ve ñ'den sonra +*ña*, +*ñe*, +*ño*, +*ñö*; iyelik eklerinden sonra +*ar*, +*er*, +*or*, +*ör* ve +(i)*gar*, +(i)*ger* şeklinde eklenir. Metinde +*ğa*, +*ğe*, +*ğo*, +*ğö*, +*ga*, +*ge*, +*ka*, +*ke*, +*xa*, +*xe*, +*xo*, +*ña*, +*ñe* ve +*ño* ekleriyle ilgili örnekler tespit edilmiştir.

+*ğa*

tağa “ormanda” 3838; *tusahağa* “avluya” 4873

+*ğe*

cieğe “eve” 2728; *bieğe* “kısrağa” 3404

+*ğo*

xoçoğo “alana” 1167

+*ğö*

böğöğö “serte” 3453, 3454

+*ga*

buorga “toprağa” 2423, 4087; *ostuolga* “masaya” 2472, 2481

+*ge*

sibiirge “Sibirya’da” 4119; *üyelerge* “zamanlarda” 4269

+*ka*

algıska “duaya” 194; *kırgıska* “savaşa” 1185, 2985; *xonukka* “günde” 2048

+ke

billirikke “başsedirde” 1590; *küöske* “kaba” 4503

+xa

ayaxxa “kadehe” 4721; *xaraxxa* “göze” 1823, 2454

+xe

üge^xxe “ambara” 1592; *tüüilleexxe* “uykuda” 4600

+xo

toboxxo “artığa” 791

+ña

ayañña (*ayan*) “yolculuğa” 1848; *xaañña* (*xaan*) “kanda” 879, 880

+ñe

belemñe “hazıra” 790; *içeeñne* (*içeen*) “büyücüye” 584

+ño

Tolooñño (*toloon*) “vadiye” 1165; *oroñño* (*oron*) “yatağa” 1746

Ekin iyelik ekli kullanımları için bkz. *iyelik ekleri > hâl ekleriyle kullanımı > yönelme/bulunma hâli ekiyle*.

2.2.2.1.1.1.3.4. Bulunma hâli

Bu hâl Saha Türkçesinde partitif fonksiyonunda kullanılır. Ünlü, diftong, p, t, k, s ve x'dan sonra *+ta*, *+te*, *+to*, *+tö*; r ve y'den sonra *+da*, *+de*, *+do*, *+dö*; l'den sonra *+la*, *+le*,

+*lo*, +*lö*; m, ñ ve ñ'den sonra +*na*, +*ne*, +*no*, +*no* şeklinde eklenir. Birkaç, bazı, biraz anlamı verir. Metinde sadece bir örneğine rastlanmıştır.

+de

ütüölerde “cesurların bazılarında” 1934

Sadece işaret zamirlerine eklendiğinde bulunma fonksiyonu görevinde kullanılır (Bkz. *zamirler* > *işaret zamirleri*).

2.2.2.1.1.3.5. Ayrılma hâli

Saha Türkçesi'nde ayrılma hâli eki, ünlü ve diftonglardan sonra +*ttan*, +*tten*, +*tton*, +*ttön* şeklinde; ünsüzlerden sonra +*tan*, +*ten*, +*ton*, +*ton* şeklinde eklenir. Metinde +*tan*, +*ten*, +*ton*, +*ttan*, +*tten* ve +*ttön* ekleriyle ilgili örnekler tespit edilmiştir.

+tan

uoltan “oğlandan” 2230; *iraaxtan* “uzaktan” 2360

+ten

iyelerten “annelerden” 268; *tiitten* “karaçamdan” 2296

+ton

oxtooxorton “oklulardan” 876

+ttan

doyduttan “yurttan” 1431, 3025, 4333, 4560, 4562; *ağattan* “babadan” 1179

+tten

ilgetten “yemekten” 4673; *iyetten* “anneden” 572, 1177, 3892

+ttön

böğöttön “canavardan” 3012

Ekin iyelik ekli kullanımları için bkz. *iyelik ekleri > hâl ekleriyle kullanımı > ayrılma hâli ekiyle*.

2.2.2.1.1.1.3.6. Üstünlük/karşılaştırma hâli

Saha Türkçesinde üstünlük/karşılaştırma hâli eki ünlü, diftong ve p, t, s, k ve x ünsüzlerinden sonra *+taağar*, *+teeğər*, *+tooğor*, *+tööğör*; r ve y'den sonra *+daağar*, *+deeğər*, *+dooğor*, *+dööğör*; l'den sonra *+laağar*, *+leeğər*, *+looğor*, *+lööğör*; m, ñ ve ñ'den sonra *+naağar*, *+neeğər*, *+nooğor*, *+nööğör* şeklinde eklenir. Metinde sadece *+taağar* ve *+teeğər* ekleriyle ilgili örnekler tespit edilmiştir.

+taağar

balıktaağar “balık kadar” 1919; *sımuttaağar* “yumurta kadar” 1918

+teeğər

sebirdexteeğər “yapraktan daha” 3929; *tüüteeğər* “tüyden daha” 3930

2.2.2.1.1.1.3.7. Vasıta hâli

Saha Türkçesinde vasıta hâli eki *+nan*, *+nen*, *+non*, *+nön*'dür. Ünsüzle biten isimlere geldiğinde araya bağlayıcı ünsüz alır. Metinde *+non* eki hariç diğer eklerle ilgili örnekler tespit edilmiştir.

+nan

kımihunan (*kımıs*) “kımızla” 1198, 1200; *baltanan* “çekiçle” 595; *bıhunan* “edayla”

+nen

süllügehinen (*süllüges*) “sürgüyle” 4227; *üñüünen* “mızrakla” 3339

+nön

töbönön “kafayla” 3147

Zaman isimlerinde görülen eski vasıta hâli eki +n ile ilgili de metinde örnekler yer almaktadır.

kıhun (*kıs*) “kışın” 1020; *sayın* “yazın” 65, 1022; *kühün* (*küs*) “güzün” 1019

Ekin iyelik ekli kullanımları için bkz. *iyelik ekleri > hâl ekleriyle kullanımı > vasıta hâli ekiyle*.

2.2.2.1.1.1.3.7. Ortaklık hâli

Saha Türkçesinde vasıta hâli eki ünlü, diftong ve l'den sonra +lın, +liin, +luun, +lüün; p,t,k, s ve x ünsüzlerinden sonra +tın, +tiin, +tuun, +tüün; r ve y ünsüzlerinden sonra +dın, +diin, +duun, +düün; m, ñ ve n'den sonra +nın, +niin, +nuun, +nüün şeklinde eklenir. Metinde sadece +lüün ve +tiin ekleriyle ilgili örnekler tespit edilmiştir.

+lüün

Tınıraxtaax Dıgıydaan Böğölüün “Tınıraxtaax Dıgıydaan Böğö'yle” 3299

+tiin

küüsteextiin “güçlüyle” 4117

Ekin iyelik ekli kullanımları için bkz. *iyelik ekleri > teklik 3. şahıs iyelik eki > hâl ekleriyle kullanımı > vasıta hâli ekiyle*.

2.2.2.1.1.1.4. Soru

Saha Türkçesinde isimlerde soru *duo*, *duu* edatları ve (ı)y ekiyle yapılır. Bu ek ve edatlar aynı zamanda fiil soruları için de kullanılır.

Ama alğas buoluo duo? “(Bunun) yanlış olması mümkün mü?” 692

Miigimsex buolar ebikkin duu? “Bana ihtiyacınız oldu, öyle mi?” 2595

Xaydax buoluo etey? “Nasıl olur?” 1146

Oloxxut-cahaxxit xaydağıy? “Hâlin, keyfin nasıl?” 2435

2.2.2.1.1.1.5. Bildirme

Saha Türkçesinde *kepsiire sıhıaruta* başlığı altında ele alınan bildirme ekleri şunlardır:

2.2.2.1.1.1.5.1. Şimdiki zaman (geniş zaman) kipi

Saha Türkçesinde şimdiki zaman ve geniş zaman anlamı veren bildirme kipi ekleri;

Teklik 1. şahıs için ünlü, diftong, l, r ve y'den sonra *-bin, -bin, -bun, -bün*; p, t, k, s ve x'dan sonra *-pin, -pin, -pun, -pün*; m, ñ ve n'den sonra *-min, -min, -mun, -mün*;

Teklik 2. şahıs için geniş ünlü ve diftonglardan sonra *-ğın, -ğın, -ğun, -ğün*; k, p, s ve t'den sonra *-kın, -kin, -kun, -kün*; dar ünlü, l, r, ve y'den sonra *-gın, -gin, -gun, -gün*; x'dan sonra *-xin, -xin, -xun, -xün*; m, ñ ve n'den sonra *-ñın, -ñın, -ñun, -ñün*;

Teklik 3. şahıs eksiz;

Çokluk 1. şahıs için ünlü, diftong, l, r ve y'den sonra *-bit, -bit, -but, -büt*; p, t, k, s ve x'dan sonra *-pit, -pit, -put, -püt*; m, ñ ve n'den sonra *-mit, -mit, -mut, -müt*;

Çokluk 2. şahıs için geniş ünlü ve diftonglardan sonra *-ğıt, -ğit, -ğut, -ğüt*; k, p, s ve t'den sonra *-kit, -kit, -kut, -küt*; dar ünlü, l, r, ve y'den sonra *-git, -git, -gut, -güt*; x'dan sonra *-xit, -xit, -xut, -xüt*; m, ñ ve ñ'den sonra *-ñit, -ñit, -ñut, -ñüt*;

Çokluk 3. şahıs için ünlü, diftong ve l'den sonra *-lar, -ler, -lor, -lör*; x, k, p, s, t'den sonra *-tar, -ter, -tor, -tör*; r ve y'den sonra *-dar, -der, -dor, -dör*; m, ñ ve ñ'den seslerden *-nar, -ner, -nor, -nör* şeklindedir (Xaritonov, 1947, s. 92; Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 155).

İncelenen metinde bu eklerden sadece teklik 1. şahıs eklerinden *-bın, -pın, -pin ve -pun*; teklik 2. şahıs eklerinden *-gin ve -xın*; çokluk 1. şahıs eklerinden *-bıt ve -mut* ile ilgili örnekler tespit edilmiştir.

Teklik 1. şahıs

Çugdaan Buxaturbin “Çugdaan Buxatır’ım” 2305; *cieleexpın* “eve sahibim” 1318; *astaaxpın* “yemeğe sahibim” 1319; *ostuollaaxpın* “masaya sahibim” 1320; *olboxtooxpun* “oturacak, yaşayacak yere sahibim” 1321

Teklik 2. şahıs

diekigin “neredensin” 2298; *aattaaxxin* “adlısın” 2299

Çokluk 1. şahıs

commut “milletiz” 1907; *uolattarabit* “oğlanlarıyız” 4660

2.2.2.1.1.1.5.2. Görülen geçmiş zaman kipi

Saha Türkçesinde görülen geçmiş zaman bildirme eki *e-* yardımcı fiili üzerine *-ti* görülen geçmiş zaman eki getirilerek yapılır. İyelik kökenli şahıs eklerini alır ve isimden ayrı yazılır (Daçkovskiy vd., 2008, s. 28-29). İncelenen metinde teklik 3. şahıs ve çokluk 1. şahıs ile ilgili örnekler tespit edilmiştir.

Teklik 3. şahıs

bağalaax ete “istekli idi” 2587; *mannik ete* “böyle idi” 4532

Çokluk 1. şahıs

baar etibit “var idik” 1914

2.2.2.1.1.1.5.3. Öğrenilen geçmiş zaman kipi

Saha Türkçesinde öğrenilen geçmiş zaman bildirme eki *e-* yardımcı fiili üzerine *-bit* öğrenilen geçmiş zaman eki getirilerek yapılır. Zamir kökenli şahıs eklerini alır ve isimden ayrı yazılır (Kirişcioğlu, 1999, s. 83). İncelenen metinde teklik 3. şahıs ve çokluk 2. şahıs ile ilgili örnekler tespit edilmiştir.

Teklik 3. şahıs

ottoox ebit “otlu imiş” 142; *mastardaax ebit* “ağaçlı imiş” 151; *mannik ebit* “böyle imiş” 3644; *murunnaax ebit* “burunlu imiş” 1468

Çokluk 2. şahıs

kihi ebikkin “biriymişsin” 2363

2.2.2.1.1.1.5.4. Şart kipi

Saha Türkçesinde isimlerde bildirmenin şartı;

isim	<i>buol-</i> “olmak”	<i>-TAx</i> (sıfat-fiil)	iyelik kökenli şahıs ekleri	<i>+İnE</i> (yer hâli eki ⁸)
------	----------------------	--------------------------	-----------------------------	--

İncelenen metinde teklik 3. şahıs ve çokluk 2. şahıs ile ilgili örnekler tespit edilmiştir.

⁸ *Mieste tihük* (+*TA*) olarak adlandırılan yer hâli eki Çağdaş Saha Türkçesinde artık kullanılmamakta olup kalıntılarıyla bu tarz şekillerde karşılaşılmaktadır.

Teklik 3. şahıs

ataxtaax buollağına “ayaklıysa” 854

Çokluk 2. şahıs

ucuora buollaxxit “nesliyseniz” 1316; *sağıala buollaxxit* “torunuysanız” 1317

2.2.2.1.2. Sıfat

Sıfatlar, isimlerin önüne gelerek onları niteleyen, nasıl olduklarını gösteren veya çeşitli şekillerde onları belirten sözlerdir (Korkmaz, 2007, s. 333). Saha Türkçesinde sıfata karşılık olarak *dağaaahın aat* terimi kullanılmaktadır. *Dağaaahın aat*, genel Türkçe ile işlev ve anlam bakımından paralellik arz eder.

2.2.2.1.2.1. Niteleme sıfatları

“Niteleme işlevli sıfatlar; nesne ve kavramların tanımlayıcı, ayırıcı, öznelleştirici özelliklerinin/niteliklerinin dile getirilmesini sağlarlar” (Yılmaz, 2004, s. 45).

culuxannaax dobon mañan xallaan “Pürüzsüz temiz beyaz gök” 25

alamay kün “parlak güneş” 55

maanı kııs “nazlı kız” 253

arbiya xara tiis “keskin kara diş” 306

moñol cie “büyük ev” 534

xaluñ tirii “kalın deri” 1385

xara xaan “kara kan” 1525

modun sanaa “cesur düşünce” 1737

cippihinneex ciel “nakışlı kapı” 1743

ütüö kölö “güzel at” 2069

ütüö til “güzel söz” 2196

kuda mañan xallaan “kar beyazı gök” 2221

aarıktaax aan “çingiraklı kapı” 2387

küöx dalay “mavi deniz” 2468

ütüö kiki “cesur insan” 2645

nörüönneex kögüs “gösterişli sırt” 2653

küöx çalaxay til “yeşil yapışkan dil” 2952

uhun uñuox “uzun kemik” 3149

caaxıla tıñırax “sakat tırnak” 3277

çegien et “sıhhatli vücut” 3557

xaralaabit anñu “eğri tırpan” 3626

kuruñax oyuur “kurumuş orman” 3799

2.2.2.1.2.2. Belirtme sıfatları

Belirtme sıfatları, adlara ait bir belirtiyi ya da söz söyleyen tarafından belirtilmesi istenen yönü ifade eden sözcüklerdir (Eker, 2010, s. 355). Belirtme sıfatları kendi içinde işaret sıfatları, sayı sıfatları, soru sıfatları ve belirsizlik sıfatları olmak üzere dörde ayrılır.

2.2.2.1.2.2.1. İşaret sıfatları

Gramer kitaplarında gösterme ve im sıfatları şeklinde de karşımıza çıkabilen işaret sıfatları, Zeynep Korkmaz tarafından “somut ve soyut varlıklarla türlü nesne ve kavramları yer, zaman ve tasavvurda uzaklığına göre işaret ederek belirten sıfatlardır” şeklinde tanımlanmıştır (Korkmaz, 2010, s. 134).

Saha Türkçesinde işaret sıfatları *bu* “bu”, *iti* “şu”, *ol* “o”, *sol* “işte o” *subu* “işte bu”, *bili* “bu, o” ve *siti* “işte o”’dir (Kirişçiöğlü, 1999, s. 84; Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 191). İncelenen metinde bu sıfatlardan *bu*, *iti*, *ol*, *subu* ve *bili* ile ilgili örnekler tespit edilmiştir.

bu “bu”

bu *ayıllıbit* “bu mahluk” 29; *bu* *arğaa Sibiir* “bu batı Sibiry” 113; *bu* *künnerge* “bu günlerde” 485; *bu* *oğolor* “bu çocuklar” 602; *bu* *suol* “bu yol” 2631

iti “şu”

iti *ülügerdeex* “şu zararlı” 1273; *iti* *tl* “şu söz” 2820

ol “o”

ol *xaya* “o dağ” 1650; *ol* *caxtar* “o kadın” 1842; *ol* *oğolor* “o çocuklar” 1244; *ol* *kus* “o kız” 2661; *ol* *uolattar* “o oğlanlar” 4106

subu “işte bu”

subu *tetiñ* “işte bu kayın ağacı” 1066

bili “bu, o”

bili *allaraa doydu* “o Aşağı Dünya” 3953; *bili* *kul* “o hayvan” 4648; *bili* *Öksökü kul* “bu Öksökü hayvanı” 4682; *bili* *üöt* “o söğüt” 3836

2.2.2.1.2.2.2. Sayı sıfatları

“Sayı sıfatları nesnelere sayılarını bildirmek suretiyle belirten kelimelerdir. Bunlar aslında ve tek başlarına sayı isimleridir. Sayı sıfatları nesnelere sayı bakımından ya yalnız adet olarak, ya dereceli olarak, ya bölük bölük, ya parça hâlinde veya topluluk şeklinde belirtirler. Bu fonksiyonlarına göre sayı sıfatları asıl sayı sıfatları, sıra sayı sıfatları, üleştirme sıfatları, kesir sayı sıfatları, topluluk sayı sıfatları ve olmak üzere beşe ayrılırlar” (Ergin, 2011, s. 249).

Saha Türkçesinde sayı sıfatları *axsaan aat* “sayı isimleri” başlığı altında, sıfatlardan ayrı olarak ele alınmıştır (Neustroyev, Vasilyev, & Semenova, 2009, s. 58).

2.2.2.1.2.2.2.1. Asıl sayı sıfatları

Asıl sayı sıfatları Saha Türkçesinde *töhö axsaan aat* başlığı altında ele alınmaktadır (Filippov & Vinokurov, 1996, s. 91). İncelenen metinde bu sıfatlarla ilgili tespit edilen bazı örnekler şunlardır:

ikki öttüger “iki tarafında” 3129; *üs doydu* “üç dünya” 3655; *tüört buxatur* “dört bahadır” 3766; *bies ıydaax* “beş aylık” 555; *alta ataxtaax* “altı ayaklı” 2464; *sette kihi* “yedi kişi” 617; *ağıs captalğa* “sekiz katlı” 2462; *toğus kün* “dokuz gün” 4635; *uon saas* “on yaş” 626; *otut bolguo* “otuz demir” 2049; *tüört uon tüört kıl* “kırk dört hayvan” 4598; *sette uon er* “yetmiş adam” 1940; *ağıs uon kihi* “seksen kişi” 1948; *toğus uon dovon buurganı* “doksan güçlü fırtına” 3070; *üs süüs kihi* “üç yüz kişi” 4515

2.2.2.1.2.2.2.2. Sıra sayı sıfatları

Sıra sayı sıfatları Saha Türkçesinde *keriske axsaan aat* başlığı altında ele alınmaktadır. Saha Türkçesinde sıra sayı sıfatı sayıya +(I)s eki getirilerek yapılır (Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 89). İncelenen metinde bu sıfatlarla ilgili tespit edilen örnekler şunlardır:

ühüs (üs) kün “üçüncü gün” 4144; *tördüs (tüört) kün* “dördüncü gün” 4373

2.2.2.1.2.2.2.3. Üleştirme sıfatları

Üleştirme sayı sıfatları Saha Türkçesinde *üllehik axsaan aat* başlığı altında ele alınmaktadır. Saha Türkçesinde üleştirme sayı sıfatı sayıya +III eki getirilerek yapılır (Filippov & Vinokurov, 1996, s. 95). İncelenen metinde bu sıfatlarla ilgili aynı sayıdan oluşan üç örnek bulunmaktadır.

setteli sıl “yedışer yıl” 3422, 3448, 3693

2.2.2.1.2.2.2.4. Kesir sayı sıfatları

Kesir sayı sıfatları Saha Türkçesinde *bitarxay axsaan aat* başlığı altında ele alınmaktadır (Afanasyev, Daçkovskay, & Sosin, 1972, s. 65). Saha Türkçesinde kesir sayı sıfatları iki sayının arasına ya *gımmıt* kelimesi getirilerek ya da asıl sayıya yönelme hâlinin ilavesiyle teşkil edilir (Kirişçioğlu, 1999, s. 86). Bunların haricinde oran ifade eden *añaar* “yarım, iki şeyden biri”, *çiepper* “çeyrek”, *baltaraa* “bir buçuk misli”, *ohumuoxa* “sekizde bir” kelimeleriyle kurulan sıfat tamlamaları da kesir sayı sıfatı olarak kabul edilir (Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 92). İncelenen metinde bu sıfatlarla ilgili tespit edilen bazı örnekler şunlardır:

üs gımmıt biirin “üçte birini” 1208; *añaar atax* “iki ayağından biri” 1761, 1762, 3200, 3201, 3837, 4527; *añaar iliitiger* “iki elinden biri” 1760; *çiepper siri* “dörtte bir yer, çeyrek yer” 889, 3530

2.2.2.1.2.2.2.5. Topluluk sayı sıfatları

Saha Türkçesinde topluluk sayı sıfatları, *xomuur axsaan aat* başlığı altında ele alınmaktadır (Filippov & Vinokurov, 1996, s. 96). Saha Türkçesinde topluluk sayı sıfatları sayıya +IA, +IAn ve +IAyAx ekleri getirilerek yapılır (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 184-185; Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 92). İncelenen metinde bu sıfatlarla ilgili tespit edilen örnekler şunlardır:

ühüöyex “üçü birlikte, sadece üçü” 4514; *altıan* “altısı birden, altısı birlikte” 3473

2.2.2.1.2.2.6. Yaklaşık sayı sıfatı

Yaklaşık sayı sıfatları Saha Türkçesinde *barillaahın axsaan aat* başlığı altında ele alınmaktadır ve sayıya +çA ve +çAka ekleri getirilerek teşkil edilmektedir (Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 90). İncelenen metinde bu sayı sıfatlarından örneğe rastlanmamıştır.

2.2.2.1.2.3. Soru sıfatları

Saha Türkçesinde kullanılan önemli soru sıfatları şunlardır: *Xas* “kaç”, *xaya* “hangi”, *tuox* “ne”, *xaydax* “nasıl”, *xannağı* “neredeki”, *töhö* “ne kadar”, *xannık* “hangi”, *xahıs* “kaçıncı” (Kirişçioğlu, 1999, s. 86-87). İncelenen metinde bu sıfatlarla ilgili tespit edilen örneklerden bazıları şunlardır:

xannık tılı “hangi sözü” 1228; *xannık künnerge* “hangi gün” 220; *xaya daydı* “hangi ülke” 1331; *xaya oyxol* “hangi uzak ülke” 3215

2.2.2.1.2.4. Belirsizlik sıfatları

Saha Türkçesinde belirsizlik sıfatları sayı kategorisi içerisinde çoççuta suox (bölöx) axsaan aat başlığı altında ele alınmıştır (Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 93). *Biir* “bir”, *kıra* “az”, *elbex* “çok”, *barı* “bütün, hepsi”, *xannık ere* “herhangi bir”, *ağıyax* “birkaç”, *xas biirdi* “her biri”, *xas dağanı* “bir kaç”, *xannık ere* “herhangi bir”, *kim dağanı* “kimse”, *biir dağanı* “hiç bir”, *xas eme* “bazıları”, *xas da* “bir kaç”, *sorox* “bazı”, *soroxtor* “bazı, kimi”, *ügüs* “birçok”, *atın* “öteki, diğer, başka”, *uratu* “öteki”, *kim da* “hiç biri”, *kim ere* “bir, birisi”, *xannık dağanı* “hiçbir”, *tuox da* “başka bir şey” belli başlı belirsizlik sıfatlarıdır (Kirişçioğlu, 1999, s. 86). İncelenen metinde bu sıfatlarla ilgili tespit edilen örneklerden bazıları şunlardır:

biir sarsıarda “bir sabah” 631; *ügüs sulus* “birçok” 52; *atın attaax* “başka meşhur” 2327; *atın sir* “başka ülke” 983; *ağıyax xonuk* “birkaç gün” 1872

2.2.2.1.2.3. Sıfatlarda pekiştirme

a. Sıfatın tekrarlanmasıyla yapılan pekiştirmeler: *kıra-kıra* “küçük küçük”, *kılğas-kılğas* “kısa kısa”.

İncelenen metinde bu pekiştirme türü ile ilgili bulunan örnekler şunlardır:

bıdan-bıdan “çok eski” 911, 3040, 4605; *möl-möl* “yumuşak yumuşak” 4883, 1217.

b. Sıfatın ilk hecesine *+p* veya bu *+p* ekinin üzerine *+Is* ekinin de ekilenip tekrarlanmasıyla yapılan pekiştirmeler: *kıhıl* “kızıl, kırmızı” > *kıp-kıhıl* “kıpkızıl”, *könö* “düz” > *köbüs könö* “dümdüz”.

İncelenen metinde bu pekiştirme türü ile ilgili bulunan örnekler şunlardır:

tebis teñne “çok çabuk” 3458; *tobus toloru* “çok dolu” 4722

c. Sıfatın ilk hecesine *+rI* ekinin ekilenip tekrarlanmasıyla yapılan pekiştirmeler: *çuru-çulbugur* “çok sivri”, *börü-bökçögör* “tamamen eğri, kambur”.

bürü büttüün “büsbütün, bütün herkes” 4861

Sıfatın ilk hecesine *+s*, *+n* ve *+ç* eklerinin ekilenip tekrarlanmasıyla yapılan pekiştirmeler: *büüs-bütün* “büsbütün”.

İncelenen metinde bu pekiştirme türü ile ilgili bulunan örnek şudur:

uun-utarı “tam karşısı, tersi” 4001

ç. Çıkma hâli ekli sıfatların tekrarlanmasıyla yapılan pekiştirmeler: *sırdıktan sırdık* “çok parlak”, *keretten kere* “çok güzel”.

İncelenen metinde bu pekiştirme türünden örneğe rastlanmamıştır.

d. *Soğus* “oldukça; sadece”, *ağay* “oldukça”, *axan* “oldukça”, *olus* “çok”, *nahaa* “pek fazla, çok”, *samaay* “en”, *cikti* “fevkalade”, *sürdeex* “pek” ve benzeri zarflarla yapılan pekiştirmeler.

İncelenen metinde bu pekiştirme türü ile ilgili bulunan örnekler şunlardır:

ottoluu soğus “sadece yarım” 2493, *olus delegey* “çok sayıda” 3824

e. +çAAn, +kAAn, +tñI, +sIAr ve +çIk ekleri vasıtasıyla yapılan pekiştirmeler: *kıra* “küçük” > *kıraçaan* “çok küçük”, *üçügey* “iyi” > *üçügeykeen* “çok iyi”, *xara* “kara, siyah” > *xaratıñı* “çok kara, kap kara”, *menik* “aptal” > *meniksier* “çok aptal”, *xahuun* “çevik, atik” > *xonuukçuk* “çok çevik”.

İncelenen metinde bu pekiştirme türü ile ilgili bulunan örnek şudur:

tükterikeen beyeleex “çok güzel görünüşlü” 3864

f. Sıfatın son hecesinin daralıp uzatılarak tekrarlanmasıyla yapılan pekiştirmeler: örneğin *ıraax* “uzak” > *ırux-ıraax* “çok uzak”, *sinniges* “tatlı” > *sinnigiis-sinniges* “çok tatlı”, *narun-narin* “çok narin”.

İncelenen metinde bu pekiştirme türünden örneğe rastlanmamıştır.

g. da bağlacının araya girip sıfatın tekrarlanmasıyla yapılan pekiştirmeler. Örneğin *uhun da uhun* “uzun mu uzun, çok uzun”, *üçügey de üçügey* “iyi mi iyi, çok iyi” (Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 78; Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 158-160).

İncelenen metinde bu pekiştirme türünden örneğe rastlanmamıştır.

2.2.2.1.3. Zamir

Zamir, çeşitli nedenlerle isimleri kişi, işaret, soru, dönüşlülük ve belgisizlik yollarıyla temsil eden isim soylu sözcük türüdür (Ergin, 2011, s. 262; Banguoğlu, 2007, s. 356; Karaağaç, 2012, s. 430). Saha Türkçesinde zamir için *solbuyar aat* terimi kullanılmakta ve şöyle açıklanmaktadır: İsim, sıfat ve sayıların yerine kullanılan cümle ögesine zamir denir (Afanasyev, Daçkovskay, & Sosin, 1972, s. 69).

2.2.2.1.3.1. Şahıs zamirleri

Varlıkları şahıslar hâlinde temsil eden zamirlerdir (Ergin, 2011, s. 265). Saha Türkçesinde *sirey solbuyar aattar* olarak adlandırılmıştır. Saha Türkçesinde şahıs zamirleri şunlardır:

Şahıs (Sirey)	Teklik (Bür Axaan)	Çokluk (Elbex Axaan)
I	<i>min</i>	<i>bihigi</i>
II	<i>en</i>	<i>ehigi</i>
III	<i>kini</i>	<i>kiniler</i>

Kaynak: (Filippov & Vinokurov, 1996, s. 99)

min

min *kiiren ilcikkın eten* “ben gidip söylemek istediklerinizi iletip” 2269; *ama dağanı min* “ben bile” 2449; *min dağanı* “ben de” 3742

en

en samantan tus xotu... “sen buradan doğrudan kuzeydeki...” 2686; *bu suolbuttan en tölörüppet buollaxxına* “Bu yolumuzdan sen bizi kurtarmazsan” 2631; *en suo-ceñke...* “sen saygılı bir şekilde...” 4388

kini

kini suo surağın suraan... “o saygın şöhretini sorup öğrenerek...” 3962

bihigi

ce, bihigi, innibit çugahaabit... “işte, biz, geleceğimizi kısaltmış” 4914

ehigi

ehigi da sereppetergit “siz de söylemezseniz” 989

kiniler

İncelenen metinde bu zamir ile ilgili örnek bulunmamaktadır.

2.2.2.1.3.1.1. Şahıs zamirlerinin hâl ekleri ile kullanımı

Teklik şahıs zamirlerinin hâl ekleriyle kullanımı şu şekildedir:

Yalın hâl (Törüt)	min	en	kini
İlgi hâli (<i>Tardu tühük</i>)	<i>miene</i>	<i>eyiene</i>	<i>kiniene / kini kiene</i>
Yükleme hâli (<i>Tuoxtuu tühük</i>)	<i>miigin</i>	<i>eyigin</i>	<i>kinini</i>
Yönelme hâli (<i>Sıhuru tühük</i>)	<i>miexe (miexeğe)</i>	<i>eyiexe (eyiexeğe)</i>	<i>kiniexe</i>
Çıkma hâli (<i>Tahaaru tühük</i>)	<i>miigitten</i>	<i>eyigitten</i>	<i>kinitten</i>
Vasıta hâli (<i>Tuttuu tühük</i>)	<i>miiginen</i>	<i>eyiginen</i>	<i>kininen</i>
Ortaklık hâli (<i>Xolbuu tühük</i>)	<i>miiginniin</i>	<i>eyiginniin</i>	<i>kiniliin</i>
Karşılaştırma hâli (<i>Teñnü tühük</i>)	<i>miiginneeğer</i>	<i>eyiginneeğer</i>	<i>kiniteeğer</i>

Kaynak: (Kirişcioğlu, 1999, s. 88)

Çokluk şahıs zamirlerinin hâl ekleriyle kullanımı şu şekildedir:

Yalın hâl (<i>Törüt</i>)	<i>bihigi</i>	<i>ehigi</i>	<i>kiniler</i>
İlgi hâli (<i>Tardu tühük</i>)	<i>bihiene</i>	<i>ehiene</i>	<i>kiniennere / kiniler kiennere</i>
Yükleme hâli (<i>Tuoxtuu tühük</i>)	<i>bihigini</i>	<i>ehigini</i>	<i>kinileri</i>
Yönelme hâli (<i>Siharu tühük</i>)	<i>bixiexe (bihiexeğe)</i>	<i>ehiexe (ehiexeğe)</i>	<i>kinilerge</i>
Çıkma hâli (<i>Tahaaru tühük</i>)	<i>bihigitten</i>	<i>ehigitten</i>	<i>kinilerten</i>
Vasıta hâli (<i>Tuttuu tühük</i>)	<i>bihiginen</i>	<i>ehiginen</i>	<i>kinilerinen</i>
Ortaklık hâli (<i>Xolbuu tühük</i>)	<i>bihiginniin</i>	<i>ehiginniin</i>	<i>kinilerdiin</i>
Karşılaştırma hâli (<i>Teñni tühük</i>)	<i>bihiginneeğer</i>	<i>ehiginneeğer</i>	<i>kinilerdeeğer</i>

Kaynak: (Kirişcioğlu, 1999, s. 88)

İncelenen metinde şahıs zamirlerinin hâl ekli kullanımlarından sadece ilgi hâli, yükleme hâli, yönelme hâli ve çıkma hâli ekli örneklerine rastlanmıştır:

a. İlgi Hâli Eki ile Kullanımı:

İncelenen metinde şahıs zamirlerinin ilgi hâli ekli kullanımlarına rastlanmamıştır. Ancak, şahıs zamirlerinin çekimsiz hâllerin ilgi hâli eki vaziffesinde kullanıldığı örnekler mevcuttur:

min aan daydıbinan “benim özyurdumdan” 4630; *en ayuñ* “senin günahın” 327; *ol bihigi xotummüt* “o bizim efendimiz” 2236; *bihigi* ürdük aappıtın üöten “bizim yüce adımızı söyleyip” 4417; *onuoxa bihigi kihibit* “sonra bizim adamımız” 2475; *Kıus Debiliye dien ehigi xotuñnutugar* “sizin Kıus Debiliye denen efendinize” 2222.

b. Yükleme Hâli Eki ile Kullanımı

eyiigin “seni” 3885, 2372

c. Yönelme Hâli Eki ile Kullanımı

bihixe “bize” 2373

d. Çıkma Hâli Eki ile Kullanımı

eyigitten “sizden” 4556

2.2.2.1.3.2. Dönüştürülük zamirleri

“Dönüştürülük zamirleri, şahıs zamirlerinden daha güçlü bir anlam taşıyan, onları anlamca katmerli kılan pekiştirilmiş bir tür şahıs zamirleridir. Bunlara dönüştürülük denmesinin sebebi, zamirin, yapılan işin yapana dönüşünü gösteren bir işlev yüklenmiş olmasındandır” (Korkmaz, 2007, s. 414-415). Saha Türkçesinde bu zamirler *beyeni solbuyar aat* başlığı altında ele alınmaktadır. Saha Türkçesinde dönüştürülük zamiri ise *beye*’dir.

Beye zamirinin şahıs eklerine göre çekimi şu şekildedir:

Şahıs (<i>Sirey</i>)	Teklik (<i>Bür Axaan</i>)	Çokluk (<i>Elbex Axaan</i>)
I	<i>beyem</i>	<i>beyebit</i>
II	<i>beyeñ</i>	<i>beyeğit</i>
III	<i>beyete</i>	<i>beyelere</i>

Kaynak: (Filippov & Vinokurov, 1996, s. 104)

beyem

beyem “kendim” 2417

beyeñ

beyeñ “kendin” 2436

beyete

beyete “kendisi” 1957, 2551

beyebit

beyebit “kendimiz” 4675, 4676

beyeğit

beyeğit “kendiniz” 845

beyelere

beyelere “kendiler” 1024

İyelikli dönüşlülük zamirinin hâl ekleriyle çekimi şu şekildedir:

	1. Şahıs	2. Şahıs	3. Şahıs
Yükleme hâli (Tuoxtuu tühük)	<i>beyebin</i>	<i>beyeğın</i>	<i>beyetin</i>
Yönelme hâli (Sıhuaru tühük)	<i>beyeber</i>	<i>beyeğer</i>	<i>beyetiger</i>
Çıkma hâli (Tahaaru tühük)	<i>beyebitten</i>	<i>beyeğitten</i>	<i>beyetitten</i>
Vasita hâli (Tuttuu tühük)	<i>beyebinen</i>	<i>beyeğinen</i>	<i>beyetinen</i>
Ortaklık hâli (Xolbuu tühük)	<i>beyebiniin</i>	<i>beyeğiniin</i>	<i>beyetiniin</i>
Karşılaştırma hâli (Teñni tühük)	<i>beyebineeğer</i>	<i>beyeğineeğer</i>	<i>beyetineeğer</i>

	1. Şahıs	2. Şahıs	3. Şahıs
Yükleme hâli (Tuoxtuu tühük)	<i>beyebitin</i>	<i>beyeğitin</i>	<i>beyelerin</i>
Yönelme hâli (Sıhuaru tühük)	<i>beyebitiger</i>	<i>beyeğitiger</i>	<i>beyeleriger</i>
Çıkma hâli (Tahaaru tühük)	<i>beyebititten</i>	<i>beyeğititten</i>	<i>beyeleritten</i>
Vasita hâli (Tuttuu tühük)	<i>beyebitinen</i>	<i>beyeğitinen</i>	<i>beyelerinen</i>
Ortaklık hâli (Xolbuu tühük)	<i>beyebitiniin</i>	<i>beyeğitiniin</i>	<i>beyeleriniin</i>
Karşılaştırma hâli (Teñni tühük)	<i>beyebitineeğer</i>	<i>beyeğitineeğer</i>	<i>beyelerineeğer</i>

Kaynak: Yukarıdaki iki tablo Korkina, Ubryatova, Xaritonov & Petrov, 1982, s. 202-204'ten yararlanılarak oluşturulmuştur.

İncelenen metinde iyelikli dönüşlülük zamirinin hâl ekleriyle çekimlenmiş örneklerinden sadece yükleme hâli, yönelme hâli ve vasıta hâli ekli örneklerine rastlanmıştır:

a. Yükleme Hâli Eki ile Kullanımı

beyetin 2263, beyebin 1798, 2752

b. Yönelme Hâli Eki ile Kullanımı

beyetiger 2324

c. Vasıta Hâli Eki ile Kullanımı

beyebinen 2228

İyelikli dönüşlülük zamirinin ilgi hâli çekimi ise zamirin önüne kiene kelimesi getirilerek yapılır: *beyem kiene, beyeñ kiene, beyete kiene, beyebit kiene, beyeğit kiene, beyelere kiene* (Xaritonov, 1947, s. 166). İncelenen metinde iyelikli dönüşlülük zamirinin ilgi hâli eki örneğine rastlanmamıştır.

2.2.2.1.3.3. İşaret zamirleri

“Bunlar işaret etmek, göstermek suretiyle nesnelere karşılayan kelimelerdir. İşaret zamirleri nesnelere bir yer içinde gösterir, onlara yerlerine göre işaret ederler. Yani bu zamirlerle belirtilen varlıklar şu veya bu vasıfları ile değil, yerleri ile ifade edilmiş olurlar” (Ergin, 2011, s. 273). Saha Türkçesinde bu zamirler *ıyar solbuyar aat* başlığı altında ele alınmaktadır. Saha Türkçesindeki işaret zamirleri şunlardır: *Bu* “bu”, *iti* “şu”, *ol* “o”, *siti* “işte şu, hakikaten şu”, *subu* “işte bu, tam bu”, *sol* “işte o, tam o, ta kendisi” *bili* “bu, o”. İncelenen metinde bu işaret zamirlerinden bu, ol ve subu işaret zamirlerinden örnekler tespit edilmiştir:

bu

bu “bu” 1138, 2279, 2872, 3538, 4137

ol

ol “o” 360, 2236, 3640, 3719,

subu

subu “işte bu” 3126

İşaret zamirlerinin hâl ekleriyle çekimi şu şekildedir:

	<i>Bu</i>	<i>İti</i>	<i>ol</i>
Yükleme hâli (<i>Tuoxtuu tühük</i>)	<i>manı</i>	<i>itini</i>	<i>onu</i>
Yönelme hâli (<i>Sıhtaru tühük</i>)	<i>manıaxa</i>	<i>itiniexe</i>	<i>onuoxa</i>
Çıkma hâli (<i>Tahaaru tühük</i>)	<i>mantan</i>	<i>itinten</i>	<i>onton</i>
Vasıta hâli (<i>Tuttuu tühük</i>)	<i>manan</i>	<i>itinen</i>	<i>onon</i>
Ortaklık hâli (<i>Xolbuu tühük</i>)	<i>manun</i>	<i>itinniin</i>	<i>onnuun</i>
Karşılaştırma hâli (<i>Teñni tühük</i>)	<i>mannaağar</i>	<i>itineeğer</i>	<i>onnooğor</i>
Yer hâli (<i>Mieste Tühük</i>)	<i>manna</i>	<i>itinne</i>	<i>onno</i>

	<i>subu</i>	<i>siti</i>	<i>sol</i>
Yükleme hâli (<i>Tuoxtuu tühük</i>)	<i>samanı</i>	<i>sitini</i>	<i>sonu</i>
Yönelme hâli (<i>Sıhtaru tühük</i>)	<i>samanıaxa</i>	<i>sitiniexe</i>	<i>sonno</i>
Çıkma hâli (<i>Tahaaru tühük</i>)	<i>samantan</i>	<i>sitinten</i>	<i>sonton</i>
Vasıta hâli (<i>Tuttuu tühük</i>)	<i>samanan</i>	<i>sitinen</i>	<i>sonok</i>
Ortaklık hâli (<i>Xolbuu tühük</i>)	<i>samanun</i>	<i>sitinniin</i>	<i>sonnuun</i>
Karşılaştırma hâli (<i>Teñni tühük</i>)	<i>samannağar</i>	<i>sitineeğer</i>	<i>sonnooğor</i>
Yer hâli (<i>Mieste Tühük</i>)	<i>samanna</i>	<i>sitinne</i>	<i>sonno</i>

Kaynak: Yukarıdaki iki tablo Kirişçiöğlü, 1999, s. 89’den alınmıştır.

a. Yüklem Hâli Eki ile Kullanımı

manı “bunu” 1137, 1212, 1292, 2596, 3549; *itini* “şunu” 2379, 2640, 574; *onu* 473, 487, 507, 2702, 2883

b. Yer Hâli Eki ile Kullanımı

manna “burada” 173, 175, 177, 179, 4031; *onno* 1366, 1364, 1365, 1377, 2691

c. Çıkma Hâli Eki ile Kullanımı

itinten “şundan” 837; *samantan* “işte buradan” 2686

d. Vasıta Hâli Eki ile Kullanımı

samanan “işte burada” 1732

Yukarıdaki zamirlere, isimden isim yapım eki *+tlk* getirilmek suretiyle yeni anlamda işaret zamirleri türetilmektedir: *mannık* “böyle”, *itinnik* “şöyle”, *onnuk* “öyle”, *samannık* “işte böyle”, *sitinnik* “işte şöyle”, *sonnuk* “işte öyle” (Neustroyev, Vasilyev, & Semenova, 2009, s. 67). Bu zamirlerin hâl ekleriyle çekimleri şu şekildedir:

	<i>mannık</i>	<i>itinnik</i>	<i>onnuk</i>
Bulunma / Partitif hâli (<i>Araarı tühük</i>)	<i>mannıkta</i>	<i>itinnikte</i>	<i>onnukta</i>
Yükleme hâli (<i>Tuoxtuu tühük</i>)	<i>mannığı</i>	<i>itinnigi</i>	<i>onnugu</i>
Yönelme hâli (<i>Sihıaru tühük</i>)	<i>mannıkka</i>	<i>itinnikke</i>	<i>onnukka</i>
Çıkma hâli (<i>Tahaaru tühük</i>)	<i>mannıktan</i>	<i>itinnikten</i>	<i>onnuktan</i>
Vasıta hâli (<i>Tuttuu tühük</i>)	<i>mannığınan</i>	<i>itinniginen</i>	<i>onnugunan</i>
Ortaklık hâli (<i>Xolbuu tühük</i>)	<i>mannıktun</i>	<i>itinniktiin</i>	<i>onnuktuun</i>
Karşılaştırma hâli (<i>Teñnü tühük</i>)	<i>mannıktaağar</i>	<i>itinnikteeğər</i>	<i>onnuktaağar</i>

	<i>Samannık</i>	<i>Sitinnik</i>	<i>sonnuk</i>
Bulunma / Partitif hâli (<i>Araarı tühük</i>)	<i>samannıkta</i>	<i>sitinnikte</i>	<i>sonnukta</i>
Yükleme hâli (<i>Tuoxtuu tühük</i>)	<i>samannığı</i>	<i>sitinnigi</i>	<i>sonnugu</i>
Yönelme hâli (<i>Sihıaru tühük</i>)	<i>samannıkka</i>	<i>sitinnikke</i>	<i>sonnukka</i>
Çıkma hâli (<i>Tahaaru tühük</i>)	<i>samannıktan</i>	<i>sitinnikten</i>	<i>sonnuktan</i>
Vasıta hâli (<i>Tuttuu tühük</i>)	<i>samannığınan</i>	<i>sitinniginen</i>	<i>sonnugunan</i>
Ortaklık hâli (<i>Xolbuu tühük</i>)	<i>samannıktun</i>	<i>sitinniktiin</i>	<i>sonnuktuun</i>
Karşılaştırma hâli (<i>Teñnü tühük</i>)	<i>samannıktaağar</i>	<i>sitinnikteeğər</i>	<i>sonnuktaağar</i>

Kaynak: Yukarıdaki iki tablo Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 195'ten yararlanılarak oluşturulmuştur.

İncelenen metinde bu zamirlerin sadece yalın hâlleri ile ilgili örnekler mevcuttur:

a. Yalın Hâlli Kullanımı

mannik “işte böyle” 180, 2171, 3205, 3644; *onnuk* “işte öyle” 291, 2323, 2335, 2567; *samannik* “işte böyle” 1223, 1405, 1764, 2413, 3551; *sonnuk* “böyle” 2197

Bunun haricinde, işaret zamirlerine +çA eki getirilerek yeni anlamda işaret zamirleri de oluşturulmaktadır: *baçça* “bunca”, *itiççe* “şunca”, *oçço* “onca”, *sabaçça* “bunca”, *sitiççe* “şunca”, *soçço* “onca”. +tlk ve +çA eki ile türetilen bu işaret zamirleri, Saha Türkçesi gramer kitaplarında *bihaarulaax solbuyar aat* başlığı altında ele alınmaktadır. Bu zamirlerin hâl ekleriyle çekimleri şöyledir:

	<i>baçça</i>	<i>itiççe</i>	<i>oçço</i>
Bulunma / Partitif hâli (Araarı tühük)	<i>baççata</i>	<i>itiççete</i>	<i>oççoto</i>
Yüklem hâli (Tuoxtuu tühük)	<i>baççanı</i>	<i>itiççeni</i>	<i>oççonu</i>
Yönelme hâli (Sihuaru tühük)	<i>baççağa</i>	<i>itiççeğe</i>	<i>oççoğö</i>
Çıkma hâli (Tahaaru tühük)	<i>baççattan</i>	<i>itiççetten</i>	<i>oççotton</i>
Vasıta hâli (Tuttuu tühük)	<i>baççanan</i>	<i>itiççenen</i>	<i>oççonon</i>
Ortaklık hâli (Xolbuu tühük)	<i>baççalın</i>	<i>itiççeliin</i>	<i>oççoluun</i>
Karşılaştırma hâli (Teñnii tühük)	<i>baççataağar</i>	<i>itiççeteeger</i>	<i>oççotooğor</i>

	<i>sabaçça</i>	<i>sitiççe</i>	<i>soçço</i>
Bulunma / Partitif hâli (Araarı tühük)	<i>sabaççata</i>	<i>sitiççete</i>	<i>soççoto</i>
Yüklem hâli (Tuoxtuu tühük)	<i>sabaççanı</i>	<i>sitiççeni</i>	<i>soççonu</i>
Yönelme hâli (Sihuaru tühük)	<i>sabaççağa</i>	<i>sitiççeğe</i>	<i>soççoğö</i>
Çıkma hâli (Tahaaru tühük)	<i>sabaççattan</i>	<i>sitiççetten</i>	<i>soççotton</i>
Vasıta hâli (Tuttuu tühük)	<i>sabaççanan</i>	<i>sitiççenen</i>	<i>soççonon</i>
Ortaklık hâli (Xolbuu tühük)	<i>sabaççalın</i>	<i>sitiççeliin</i>	<i>soççoluun</i>
Karşılaştırma hâli (Teñnii tühük)	<i>sabaççataağar</i>	<i>sitiççeteeger</i>	<i>soççotooğor</i>

Kaynak: Yukarıdaki iki tablo Korkina, Ubryatova, Xaritonov & Petrov, 1982, s. 196'ten yararlanılarak oluşturulmuştur.

Fazla kullanılmayan bu zamirler ile ilgili incelenen metinde iki örneğe rastlanmış olup görev ve mana bakımından işaret zamiri işlevi bulunmamaktadır: **baççağa** “böyle bir zamanda” 2807; **oççoğö** “o zaman” 2626.

2.2.2.1.3.4. Belirsizlik zamirleri

“Kesinlikle bir kişi, bir nesne göstermeksizin adların yerine kullanılan, adları belgisiz biçimde karşılayan sözcükleridir” (Atabay, Kutluk, & Özel, 1983, s. 127). Bu zamirler Saha Türkçesinde bir başlık altında verilmemiş, kendi içinde çeşitli sınıflandırmalara tabi tutularak *bıhaaruta suox solbuyar aattar* (belirsizlik zamirleri), *tümer solbuyar attar* (genellik ifade eden belirsizlik zamirleri), *tümer-buolbat solbuyar aattar* (genellik ifade eden olumsuz belirsizlik zamirleri) ve *xomuur solbuyar attar* (topluluk ifade eden belirsizlik zamirleri) başlıkları altında ele alınmıştır.

a. *Bıhaaruta suox solbuyar aattar* (belirsizlik zamirleri) başlığı altında, soru zamirlerine *ere* ve *eme* kelimeleri eklenmesi vasıtasıyla teşkil edilmiş zamirler ele alınmıştır. Bunların haricinde, esasında *tümer-buolbat solbuyar aattar* başlığı altında ele alınan zamirleri teşkil eden *da* kelimesi ile oluşturulmuş *xas da* “birkaç” zamirine de yer verilmiştir. *Bıhaaruta suox solbuyar aattar* (belirsizlik zamirleri) başlığı altında ele alınan zamirler şunlardır:

Kim ere “birisi”, *tuox ere* “bir şey”, *xannık ere* “birisi”, *xas ere* “birkaçı”, *xanna ere* “bir yerde, herhangi bir yerde”, *xaydax ere* “biri”, *töhö ere* “birkaçı”, *xaya ere* “birisi”.

Kim eme “biri, birisi”, *tuox eme* “her şey”, *xannık eme* “herhangi biri”, *xaya eme* “herhangi biri, her biri”, *xas eme* “birkaçı, bazıları”, *töhö eme* “çoğu”, *xanna eme* “bir yerde, herhangi bir yerde”.

İncelenen metinden bu zamir türlerinden örneğe rastlanmamıştır.

b. *Tümer-buolbat solbuyar aattar* (genellik ifade eden olumsuz belirsizlik zamirleri) başlığı altında soru zamirlerine *da* (*dağani*) kelimesi eklenmesi vasıtasıyla teşkil edilmiş zamirler ele alınmıştır. Bu zamirler şunlardır:

Kim da (dağanı) “kimse, hiç kimse, hiç biri; herhangi bir”, *tuox da (dağanı)* “hiçbir şey”, *xannık da (dağanı)* “herhangi biri”, *xaya da (dağanı)* “hiçbiri, herhangi biri”, *xaydax da (dağanı)* “hiçbiri”, *biir dağanı* “hiç biri”.

İncelenen metinde bu zamir türünden tespit edilen örnekler şunlardır:

Kim da “herhangi bir” 568; *xaya da* “herhangi biri” 2237, 560, 564

c. *Tümer solbuyar attar* (genellik ifade eden belirsizlik zamirleri) başlığı altında soru zamirlerine *bağarar* ve *barıta* kelimelerinin eklenmesi vasıtasıyla teşkil edilmiş zamirler ele alınmıştır. Bu zamirler şunlardır:

Kim bağarar “herkes”, *tuox bağarar* “herkes, herşey”, *xannık bağarar* “herkes, hepsi”, *xaya bağarar* “herkes”, *xaydax bağarar* “herkes, hepsi”.

Kim barıta “herkes”, *tuox barıta* “herşey”.

Ayrıca bu başlık altında, esasında “kaç” anlamına gelen *xas* sıfatına, “herkes” anlamıyla yer verilmiştir.

İncelenen metinden bu zamir türlerinden örneğe rastlanmamıştır.

d. *Xomuur solbuyar attar* (topluluk ifade eden belirsizlik zamirleri) başlığı altında *barı* “herkes, herşey, hepsi, bütün(ü)”, *barıta* “bütün(ü), hepsi” ve *bütün* “bütün” zamirlerine yer verilmiştir (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 187-213; Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 94-116).

İncelenen metinde bu zamir türünden tespit edilen örnekler şunlardır:

barı “hepsi” 2639; *buka barı* “hepiniz” 4244, 4860; *bürü büttüün* “hepiniz, tamamımız” 4861.

e. Bunların haricinde *atın* “başka, diğer”, *sorox* “bazı, birkaç”, *aayı* “her biri” kelimeleri de belirsizlik zamiri olarak kullanılmaktadır (Kirişçioğlu, 1999, s. 90).

İncelenen metinden bu zamir türlerinden örneğe rastlanmamıştır.

Yukarıda belirtilen zamir grupları dışında incelenen metinde belirsizlik zamiri olarak kullanılan zamirler şunlardır:

Kim xaya “her biri, herkes” 185, 2205, 2419, 2751, 3224, 3660; *tuox xaya* “her şey” 186; *deli dexsi* “bütün herkes” 4862; *kihi ere* “herkes” 778; *acas* “hiç kimse” 1926;

2.2.2.1.3.5. Soru zamirleri

“Bunlar nesnelere soru şeklinde temsil eden, onların soru şeklindeki karşılıkları olan, onları soru hâlinde ifade eden, onları sormak için kullanılan zamirlerdir” (Ergin, 2011, s. 276). Saha Türkçesinde bu kategori *ıyitar solbuyar aat* başlığı altında ele alınmaktadır. Saha Türkçesindeki soru zamirleri *kim* “kim” ve *tuox* “ne”dir. Bunların çokluk şekilleri de *kimneex* “kimler” ve *tuoxtar* “neler”dir (Kirişçiöğlü, 1999, s. 90). Soru zamirlerinin hâl ekleriyle çekimi şu şekildedir:

	<i>kim</i>	<i>tuox</i>	<i>kimneex</i>	<i>tuoxtar</i>
Bulunma / Partitif hâli (<i>Araarı tühük</i>)	<i>kimne</i>	<i>tuoxta</i>	<i>kimneexte</i>	<i>tuoxtarda</i>
Yükleme hâli (<i>Tuoxtuu tühük</i>)	<i>kimi</i>	<i>tugu (tuğu)</i>	<i>kimneeği</i>	<i>tuoxtan</i>
Yönelme hâli (<i>Sıhıaru tühük</i>)	<i>kimiexe</i>	<i>tuoxxa</i>	<i>kimneexxe</i>	<i>tuoxlarga</i>
Çıkma hâli (<i>Tahaaru tühük</i>)	<i>kimten</i>	<i>tuoxtan</i>	<i>kimneexten</i>	<i>tuoxtartan</i>
Vasıta hâli (<i>Tuttuu tühük</i>)	<i>kiminen</i>	<i>tuogunan (tuğunun)</i>	<i>kimneeğinen</i>	<i>tuoxtarınan</i>
Ortaklık hâli (<i>Xolbuu tühük</i>)	<i>kimniin</i>	<i>tuoxtuun</i>	<i>kimneextiin</i>	<i>tuoxtardıun</i>
Karşılaştırma hâli (<i>Teñni tühük</i>)	<i>kimneeğer</i>	<i>tuoxtaağar</i>	<i>kimneexteeğer</i>	<i>tuoxtardaağar</i>

Kaynak: Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 197’ten yararlanılarak oluşturulmuştur.

İncelenen metinde soru zamirleriyle ilgili tespit edilen örnekler şunlardır:

Kimi-xayarı bileğın? “kimi, neyi biliyorsun” 767

Kim kelen keskilbin keğinnerie dien “kim gelip bahtımı geriletecek diye” 1272

Kimner-xayalar kepsii tohuydular dietergin “kim benimle konuşup karşıladı dersin” 4656-57

Tuox kelen dulğabın xamsatıa “ne gelip vücudumu parçalayacak” 1271

Tuox bierbit tulxatınan “ne tarafından verilmiş üstün zekânız” 979

2.2.2.1.4. Zarf

Zarf, fiillerin, fiilimsilerin, sıfatların ve kendi türünden sözcüklerin önlerine gelerek onların anlamlarını çeşitli yönlerden niteleyen, belirten, değiştiren, sınırlayan isim soylu sözcük türüdür (Güz, Huber, Senemoğlu, & Öztokat, 1980, s. 35; Demir & Yılmaz, 2003, s. 222; Korkmaz, 2010, s. 451). Saha Türkçesinde zarf terimi için *sıhuat* terimi kullanılmaktadır. Saha Türkçesinde zarf genel olarak şöyle tanımlanmaktadır: sözcük olarak sabit bir anlamı olan ve değişmeyen, bir hareketi veya durumu belirten veya niteleyen, aynı zamanda bir başka belirtiyi (sıfat) de belirten ve derecesini gösteren sözcüktür (Germogenov & Moruo, 1930, s. 26; Xitrov, 1858, s. 132; Neustroyev, Yadrixinskaya, & Semenova, 2009, s. 45).

2.2.2.1.4.1. Zaman zarfları

“Zaman zarfları bir oluş ve kılışın zaman içindeki yerini bildiren, daha açık bir anlatımla fiillerin, sıfat-fiillerin ve zarf-fiillerin anlamlarını zaman açısından belirleyen, sınırlandıran veya kesinleştiren sözlerdir” (Korkmaz, 2007, s. 495). Saha Türkçesinde bu zarflar *kem sıhuattara* “zaman zarfları” veya *birieme sıhuattara* “zaman zarfları” başlığı altında ele alınmaktadır. Saha Türkçesi gramer kitaplarında zaman zarfı olarak şu kelimeler yer almaktadır:

<i>ağay</i>	“demin”	<i>melcii (meer)</i>	“her zaman”
<i>anı</i>	“şimdi”	<i>ol ikki ardıgar</i>	“o esnada”
<i>arıt</i>	“bazen”	<i>omos</i>	“birdenbire, ansızın”
<i>begehee</i>	“dün”		
<i>bılır</i>	“eski çağlarda, zamanlarda, önce, çoktan”	<i>ör</i> <i>örüütün</i> <i>össö erde</i>	“uzun süre” “daima” “daha erken”
<i>bıyıl</i>	“bu yıl”	<i>ötör</i>	“az sonra”
<i>biligin</i>	“şimdi”	<i>öyüün</i>	“ertesi gün”
<i>bu ikki ardıgar</i>	“bu sırada”	<i>saahın</i>	“baharda”
<i>bügün</i>	“bugün”	<i>sañardı</i>	“son zamanlarda”
<i>çaastatik</i>	“sıkça”	<i>sarsıarda</i>	“sabahleyin”
<i>dörün</i>	“ara sıra, zaman zaman”	<i>sarsın</i> <i>sayın</i>	“yarın” “yazın”
<i>ehiil</i>	“gelecek yıl”	<i>sıllata</i>	“her yıl”
<i>erde</i>	“erken”	<i>sibiligin</i>	“demin”
<i>erdetine</i>	“önceden, erkence”	<i>soğotoxta</i>	“birdenbire, ansızın
<i>ere</i>	“hemen, derhal”	<i>soroğor</i>	“bazen, ara sıra”
<i>ilik</i>	“henüz, daha”	<i>sorox ardıgar</i>	“bazen, arasıra”
<i>illeree sarsıarda</i>	“önceki sabah”	<i>sotoru</i>	“yakında, birazdan”
<i>innine</i>	“önce”	<i>tuta</i>	“hemen, derhal”
<i>iti genñe</i>	“bundan sonra, daha”	<i>türgennik</i> <i>tüün</i>	“hemen, derhal” “gece”
<i>kennitten (kelin)</i>	“sonra”	<i>urukkuttan</i>	“çoktan beri”
<i>kıhın</i>	“kışın”	<i>urut</i>	“önce”
<i>kiehe</i>	“gece”	<i>ustata</i>	“zarfinda”
<i>kuruuk</i>	“daima”	<i>xaa-caa</i>	“ara sıra, zaman zaman”
<i>kühün</i>	“güzün”		
<i>künnete</i>	“her gün”	<i>xahan dağanı (da)</i>	“asla, hiçbir zaman”
<i>kün ortoto</i>	“öğlen”		
<i>künüs</i>	“gündüz”	<i>xahan eme</i>	“bazen, bir zaman”
<i>maağın</i>	“son zamanlarda”	<i>xoyut</i>	“geç, geç vakit”
<i>mañnay</i>	“önce, ilk, ilkin”		

Yukarıdaki zarflardan incelenen metinde tespit edilenlerden bazıları şunlardır:

*ıyn kihil ini toluutun, tuolaaxtura **bügün** kelle* “kırmızı dolunayın çıkma zamanı bugün geldi!” 2973

*kuollaraan suollara xorulla **ilik** ebit* “yer altı yolları henüz kazılmamış imiş” 205

***illeree** sarsıarda kiire silcubar* “ önceki sabah duydum” 2255

*ubaya tiiyien **innine** uora oxson ilan* “ağabeyi gelmeden önce kaçırp”

***sibiligin** sieten killeriem* “şimdi içeri alacağım” 2339

soğotoxto suburus gınan xaalla “aniden uçup gitti” 2681

***tuta** soboloñ, köstö manña kördöböppüt* “hemen ödül, açıkça lütuf istemedik” 4404

*toğus kün **ustata** toxtoon uoskuyan körbökkö* “dokuz gün boyunca durup dinlenmeden” 3355

Yukarıdaki listede olmayıp incelenen metinde tespit edilen bazı zaman zarfları şunlardır:

***iti kennitten** itii tial il-il oxsuolaata* “bundan sonra sıcak bir rüzgâr esti” 2832

***bu kennitten** atıgar taxsan* “sonra atına atlayıp” 2057

*törüön tüört uon tüört sil **innitten** tüört uon tüört kul tñurağar surullubuta* “doğumundan kırk dört yıl önce, kırk dört çeşit hayvanın pençesine ismi yazılmış” 4597

2.2.2.1.4.2. Yer ve yön zarfları

“Bu gruba giren zarflar, fiildeki oluş ve kılışın yerini ve yönünü belirleyen zarflardır” (Korkmaz, 2007, s. 467). Saha Türkçesinde bu zarflar *mieste sıhiattara* “yer zarfları” başlığı

altına ele alınmaktadır ve şu şekilde açıklanmaktadır: Bu zarflar eylemin nerede gerçekleştiğini gösterir ve nerede, nereden, hangi taraftan, hangi taraf sorularını karşılar (Neustroyev, Yadrixinskaya, & Semenova, 2009, s. 47; Filippov & Vinokurov, 1996, s. 164). Saha Türkçesindeki belli başı yer ve yön zarfları şunlardır:

<i>alın</i>	“alt”	<i>itinten</i>	“şuradan”
<i>allara</i>	“aşağı”	<i>kelin</i>	“arka”
<i>annıgar</i>	“altında, altına”	<i>kenniger</i>	“arkasında”
<i>antax</i>	“ötede, öteye, orada, oraya”	<i>kier</i>	“geri”
<i>attıgar</i>	“arasında”	<i>manan</i>	“bu yer”
<i>bettex</i>	“bu tarafta”	<i>manna</i>	“burada, buraya”
<i>çugas</i>	“yakın”	<i>mantan</i>	“buradan”
<i>deli</i>	“her tarafta, her yerde”	<i>onno</i>	“orada, oraya”
<i>ıksa</i>	“yakın”	<i>oyuççu</i>	“uzakta”
<i>ıraax</i>	“uzak”	<i>teyiççi</i>	“uzakta”
<i>ihiger</i>	“içine, içinde”	<i>tula</i>	“çevresinde, etrafında”
<i>ihirce</i>	“içeride, içerde”	<i>uñuor</i>	“karşı tarafta”
<i>ilin</i>	“ileri”	<i>ürdüger</i>	“üzerine, üstüne, üzerinde, üstünde”
<i>inniger</i>	“ileride, ileriye”	<i>ürüt</i>	“yukarı, üst
<i>is</i>	“içeri”		

(Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 346)

Yukarıdaki zarflardan incelenen metinde tespit edilenlerden bazıları şunlardır:

Antax köröññüt *kurux gınıñ* “oraya bakıp kederlenin” 3274

Altan sergetin attıgar turuortaan kebiste “bakır direğin altına koydu” 4424

Bettex köröññüt *miçik gınıñ* “buraya bakıp gülümseyin” 3273

Inniger ürbelenen “önünde hayvanları sürüp” 366

Inniger-kenniger süürer “onun için ileri geri koşup” 2817

Manna sabutaabit “burada ürermiş” 173

Oxsuhuu dien ulaxana onno buolla “savaşın büyüğü orada oldu” 1366

Tulatgar mustan “etrafında toplanıp” 363

Xaņas itihın ürdüger turuortaan “sol avucunun üstüne koyup” 3858

2.2.2.1.4.3. Tarz zarfları

“Tarz zarfları bir oluş ve kılışın niteliğini, nasıl yapıldığını, ne durumda olduğunu bildiren zarflardır” (Korkmaz, 2007, s. 464). Tarzın kapsamının geniş olması, bu başlık altında ele alınan zarf miktarını oldukça arttırmaktadır. Günümüz gramer kitaplarında bir kısım tarz tarzlarının hâl zarfları başlığı altında ele alındığı da görülmektedir. Bu çalışmada hâl ve tarz zarfları olarak belirtilen zarfları tek bir başlık altında, tarz zarfları başlığı altında incelenmiştir.

Saha Türkçesinde tarz zarfları, *buoluu sıhiattara* “nitelik zarfları” ve *törüöt sıhiattara* “neden/sebep zarfları” başlıkları altında, iki kısımda incelenmiştir. *Buoluu sıhiattara* başlığı altında ele alınan zarfların *xaydax* “nasıl” sorusuna cevap verdiği, *törüöt sıhiattara* başlığı altında ele alınan zarfların ise *toğö* “neden, niçin” sorusuna cevap verdiği belirtilmiştir (Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 232, 235; Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 344, 346). *Buoluu sıhiattara* başlığı altında verilen zarflar şunlardır:

<i>abına-tabına</i>	“dağınık bir şekilde”	<i>ehelii</i>	“ay gibi”
<i>arguy</i>	“yavaş yavaş”	<i>ereydeextik</i>	“zahmetle, zahmetli olarak”
<i>bıha</i>	“düz bir şekilde”		
<i>bılçaççı</i>	“şişercesine, şişene kadar”	<i>ergiççi</i>	“etrafıca”
<i>bilerdii</i>	“tanıdık tarafından, tanıdık olarak”	<i>ıbilı</i>	“sımsıkı”
		<i>ıraastık</i>	“temizce, temiz gibi”
<i>bökçöççü</i>	“kambur”	<i>ile</i>	“açıkça”
<i>çaxçı</i>	“doğru”	<i>kırcık</i>	“doğru”
<i>çugastu</i>	“yakında”	<i>kudu</i>	“gizlice”
<i>delbi</i>	“tam olarak, tamamiyle”	<i>kuhağannık</i>	“kötü, kötüce”
<i>deleççi</i>	“bol, bolca”		

<i>lihırgeççi</i>	“gürültülü, takırtılı bir şekilde”	<i>taastu</i>	“taş gibi”
<i>mañnarı</i>	“tersine, ters bir şekilde”	<i>turuoru</i>	“dikine, dik bir şekilde”
<i>meñni</i>	“aynı hizada”	<i>ulam</i>	“yavaş yavaş”
<i>miere</i>	“tersinden”	<i>üçügedik</i>	“iyi, iyice”
<i>nimsi</i>	“düpedüz”	<i>ültü</i>	“küçük parçalar hâlinde”
<i>ölbüttüü</i>	“ölü gibi”	<i>ürey-saray</i>	“dağınık olarak”
<i>satu</i>	“yayan, yürüyerek”	<i>ürütün-üöhe</i>	“her zaman”
<i>senieleextik</i>	“süratle”	<i>xalbi</i>	“çapraz”
<i>sıba</i>	“yan yana, bitişik olarak”	<i>xaltı</i>	“hafifçe”
<i>suha</i>	“yanlışlıkla”	<i>xam-xam</i>	“tekrar, ikinci kez, bir daha”
<i>sura-saarı</i>	“en kısa sürede”	<i>xaya</i>	“ayrı ayrı”
<i>suya-baaya</i>	“yavaş yavaş; azar azar”	<i>xolbu</i>	“kenardan”
<i>sılaybıttı</i>	“yorgun bir hâlde”	<i>xolbuu</i>	“beraber”
<i>sıtarı</i>	“yatay olarak”	<i>xomoybuttu</i>	“üzüntülü olarak, üzgün bir şekilde”
<i>subu-subu</i>	“hızlıca”	<i>xoroççu</i>	“dik, dimdik”
<i>suostaaxtik</i>	“tehditkâr bir biçimde”		
<i>suptu</i>	“tümüyle, baştan başa”		

(Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 344-345)

Törüöt sıhıattara başlığı altında ele alınan zarflar ise daha azdır: *soruyan* “özellikle”, *çoğoyon* “boş yere, nafile”, *meene* “şöyle böyle”, *meneek* “rastgele, amaçsızca”, *cügeer* “boşuna, fuzuli”, *bostuoy* “boşuna, fuzuli” (Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 235; Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 346).

Kirişcioğlu, Saha (Yakut) Türkçesi Grameri isimli eserinde tarz zarfları altında şu zarflara yer vermiştir:

<i>baçça</i>	“şöyle, bunun gibi”	<i>inne</i>	“böylece”
<i>bitaannık</i>	“yavaşça”	<i>kıratık</i>	“yavaşça”
<i>bu kurduk</i>	“böylece”	<i>mannık</i>	“böyle, bu şekilde”
<i>bukatın</i>	“tamamen, bütünüyle”	<i>orguy</i>	“yavaşça”
<i>emiske</i>	“aniden, çabucak”	<i>su-hallık</i>	“çabukça”
<i>ihin</i>	“için”	<i>türgennik</i>	“çabuk, hızlı”

ulaxannik “büyük, geniş” *ütüötük* “iyice”
üçügedik “iyice”
 (Kirişcioğlu, 1999, s. 92)

Görüldüğü üzere tarz zarfları geniş bir yelpazeye sahiptir ve burada verilen zarflarla sınırlı değildir. İncelenen metinde geçen bazı tarz zarfları şunlardır:

tüüteeğer türgennik kömüs çuçaax buolan “tüy gibi hızlıca, gümüş bir kuşa dönüşüp” 3930

bu kurduk oxsusputunan-sullaspıtınan “böylece vuruşup dövüşürken” 3615

mannik alcarxaytan “böyle helak olmadan” 1262

ile melittibit “alenen yok ettik” 1891”

suha sıruubar sıtan baran “boş yere hapis yatıp” 2811

sıtarı tuttaxxa sınalıyan barar “eğik tuttuğunda inleyen” 2013

ültü simillen baran “parça parça toplanmaya başlayıp” 1589

üreyiki-sarayıkı üllerbit “çabucak pay edilmiş” 1127

Yukarıda verilen zarflar dışında incelenen metinde tespit edilen bazı tarz zarfları şunlardır:

köstö süterdibit “göz göre göre kaybettik” 1892

burayıktı-sarayıkı buharbit “bolca pişirilmiş” 1125

ugul-sigil tuna “sık sık nefes alıp” 1221

üs tögül üllen üöskeetin “üç defa yeniden yarat” 4814

acas aaxaybatax “hiç önemsememiş” 454

ahara atillur aartiktara “hızlı yürüdüğü yolları” 208

2.2.2.1.4.4. Miktar zarfları

“Bir kılış ve oluşun veya bir vasfin miktarını, derecesini belirtmeye yarayan zarflara miktar zarfları adını veririz” (Banguoğlu, 2007, s. 372). Saha Türkçesinde miktar zarfı için *keemey sıhiata* terimi kullanılmaktadır ve şu şekilde açıklanmaktadır: eylemin veya sıfatın ölçüsünü veya derecesini gösteren ve *töhö* “ne kadar”, *töhötö* “ne kadarı”, *xasta* “kaç defa” sorularına cevap veren kelimelerdir (Afanasyev, Daçkovskay, & Sosin, 1972, s. 178). Saha Türkçesinde en çok kullanılan miktar zarflarının bazıları şunlardır:

<i>ağay</i>	“oldukça, pek”	<i>dele</i>	“fevkalâde”
<i>ağay ere</i>	“ne az ne de çok”	<i>elbextik</i>	“çok”
<i>ağaydık</i>	“oldukça, pek”	<i>kıratık</i>	“az”
<i>ağıyaxtıq</i>	“az”	<i>naa</i>	“pek çok”
<i>alıs</i>	“çok fazla, çok”	<i>Naaha</i>	“pek çok”
<i>bert</i>	“pek, çok”	<i>olus</i>	“çok”
<i>bert ağıyax</i>	“son derece az”	<i>össö</i>	“daha”
<i>bert elbex</i>	“pek çok, sonsuz”	<i>össö birde</i>	“bir daha”

(Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 344)

İncelenen metinde yukarıda miktar zarflarından sadece **alıs** “çok fazla, çok” ile ilgili örnekler mevcuttur:

alıs atağastaan “çok fazla rahatsız edince” 319

alıs da andağaydıñ “haddinden fazla yemin ettin” 359

ebeter alıs axtan “veya çok fazla özleyip” 2884

alıs atağastaabıttar “çok rahatsız etmişler” 2901

alıs aattaağın kitta “çok meşhur” 3727

Yukarıda verilen zarflar dışında incelenen metinde tespit edilen bazı miktar zarfları şunlardır:

berke da kemirinniñ “çok hayıflandı” 358

olus ükse xoydubut “oldukça gelişmiş” 1120

orduk xohu ıraax da sirderge “çok daha uzak yerlere” 527

2.2.2.1.4.5. Soru zarfları

“Soru zarfları, fiildeki oluş ve kılışı çeşitli yönlerden soru yoluyla belirleyen zarflardır: hani, nasıl, ne, ne denli, ne biçim, neden, nerede, nereden, ne kadar, nice, niçin gibi” (Korkmaz, 2007, s. 482). Saha Türkçesi gramerlerinde zarf kategorisi içerisinde soru zarfları ele alınmamıştır. Ancak, Korkmaz’ın yukarıda belirttiği soru zarflarına göre Saha Türkçesindeki soru zarfları için şunları gösterebiliriz:

<i>toğo</i>	“niçin, niye”	<i>xanna</i>	“nerede”
<i>töhö</i>	“ne kadar”	<i>xannık</i>	“nasıl”
<i>tuoxtan</i>	“nereden”	<i>xaydax</i>	“nasıl”
<i>xahan</i>	“ne zaman”		

İncelenen metinde geçen soru zarflarından bazıları şunlardır:

toğo beyetiger eppekke turağın? “neden kendisine söylemiyorsun?” 2324

töhöttön cüögelehen... “ne kadardan beri benimle arkadaş oldun da...” 2571

xahaaññıttan bilseññin “ne zamandan beri tanıyorsun beni de” 2569

xanna bilsen “benimle nerede karşılaşmış” 2553

xaydax buoluo etey “nasıl olur?”

2.2.2.2. Fiil

“Varlıkta meydana gelen veya varlığa bağlı olarak zaman ve mekân içinde ortaya çıkan her türlü hareketi karşılayan kelimelerdir” (Eraslan, 2012, s. 310) şeklinde uzunca; “hareketi karşılayan kelimeler” (Ergin, 2011, s. 280) şeklinde kısaca tanımlanan fiil, Saha Türkçesinde *tuoxtuur* kelimesiyle karşılanmaktadır ve benzer şekilde tanımlanmaktadır: Hareketi karşılayan kelimelerdir (Afanasyev, Daçkovskay, & Sosin, 1972, s. 79).

2.2.2.2.1. Fiil çekiminde kullanılan şahıs ekleri

Saha Türkçesinde fiil çekiminde zamir kökenli ve iyelik kökenli şahıs ekleri kullanılmaktadır. Emir kipinin ise kendine has şahıs ekleri bulunmaktadır.

2.2.2.2.1.1. Zamir kökenli şahıs ekleri

Zamir kökenli şahıs ekleri şu zaman ve kiplerde kullanılmaktadır:

- Şimdiki zaman (1. tipte)
- Kesin geçmiş zaman
- Yakın geçmiş zaman
- Arasına olan geçmiş zaman (1. ve 2. tipte)
- Şimdiki zaman gereklilik
- Gelecek zaman gereklilik (1. ve 2. tipte)
- Şart (1. tipte)
- Endişe kipi
- Olumluluk kipi
- Alışılmışlık kipi (Kirişçioğlu, 1999, s. 93-94; Korkina, Ubryatova, Xaritonov & Petrov, 1982, s. 305-343).

Zamir kökenli şahıs ekleri şunlardır:

Teklik birinci şahıs

Ünlü, diftong, -l, -r ve -y'den sonra *-bin, -bin, -bun, -bün*

-k, -p, -s, -t ve -x sonra -pın, -pın, -pun, -pün

-m, -n, -ñ sonra -mın, -mın, -mun, -mün

Teklik ikinci şahıs

Geniş ünlü ve diftonglardan sonra -ğın, -ğın, -ğün, -ğün

Dar ünlü, -l, -r ve -y'den sonra -gın, -gın, -gün, -gün

-k, -p, -s, -t'den sonra -kın, -kın, -kun, -kün

-x'dan sonra -xın, -xın, -xun, -xün

Nazallardan sonra -ñın, -ñın, -ñun, -ñün

Teklik üçüncü şahıs

Zamir kökenli iyelik eklerinde teklik üçüncü şahıs eksizdir.

Çokluk birinci şahıs

Ünlü, diftong, -l, -r ve -y'den sonra -bıt, -bıt, -but, -büt

-k, -p, -s, -t ve -x sonra -pıt, -pıt, -put, -püt

-m, -n, -ñ sonra -mıt, -mıt, -mut, -müt

Çokluk ikinci şahıs

Geniş ünlü ve diftonglardan sonra -ğıt, -ğıt, -ğüt, -ğüt

Dar ünlü, -l, -r ve -y'den sonra -gıt, -gıt, -güt, -güt

-k, -p, -s, -t'den sonra -kıt, -kıt, -kut, -küt

-x'dan sonra -xıt, -xıt, -xut, -xüt

Nazallardan sonra -ñıt, -ñıt, -ñut, -ñüt

Çokluk üçüncü şahıs

Ünlü, diftong ve -l'den sonra -lar, -ler, -lor, -lör

Sedasızlardan sonra -tar, -ter, -tor, -tör

-y ve -r'den sonra -dar, -der, -dor, -dör

Nazal seslerden sonra -nar, -ner, -nor, -nör

2.2.2.2.1.2. İyelik kökenli şahıs ekleri

İyelik kökenli şahıs ekleri şu zaman ve kiplerde kullanılmaktadır:

- Görülen geçmiş zaman
- Duyulan geçmiş zaman
- Arasına olan geçmiş zaman (3. tipte)
- Şimdiki zaman (2. ve 3. tipte)
- Gelecek zaman,
- Şart (2. tipte)
- Geçmiş zaman gereklilik
- Dilek kipi
- Faraziye kipi (Kirişçioğlu, 1999, s. 93-94; Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 305-343).

İyelik kökenli şahıs ekleri şunlardır:

Teklik birinci şahıs

Ünlülerden sonra -m

Ünsüzlerden sonra -im, -im, -um, -um

Teklik ikinci şahıs

Ünlülerden sonra	-ñ
Ünsüzlerden sonra	-iñ, -iñ, -uñ, -üñ

Teklik üçüncü şahıs

Ünlülerden sonra	-ta, -te, -to, -tö
Ünsüzlerden sonra	-a, -e, -o, -ö

Çokluk birinci şahıs

Ünlü, diftong, -l, -r ve -y'den sonra	-bit, -bit, -but, -büt
-k, -p, -s, -t ve -x sonra	-pit, -pit, -put, -püt
-m, -n, -ñ sonra	-mit, -mit, -mut, -müt

Çokluk ikinci şahıs

Geniş ünlü ve diftonglardan sonra	-ğit, -ğit, -ğut, -ğüt
Dar ünlü, -l, -r ve -y'den sonra	-git, -git, -güt, -güt
-k, -p, -s, -t'den sonra	-kit, -kit, -kut, -küt
-x'dan sonra	-xit, -xit, -xut, -xüt
Nazallardan sonra	-ñit, -ñit, -ñut, -ñüt

Çokluk üçüncü şahıs

Ünlü, diftong ve -l'den sonra	-lara, -lere, -loro, -lörö
-------------------------------	----------------------------

Sedasızlardan sonra	- <i>tara, -tere, -toro, -törö</i>
-y ve -r'den sonra	- <i>dara, -dere, -doro, -dörö</i>
Nazal seslerden sonra	- <i>nara, -nere, -noro, -nörö</i>

2.2.2.2.2. Bildirme kipleri

Saha Türkçesinde geçmiş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zaman ekleri *kepsiir kieptere* başlığı altında ele alınmaktadır (Neustroyev, Yadrinskaya, & Semenova, 2009, s. 17). Şimdiki zaman eki aynı zamanda geniş zaman anlamı da ifade eder. Saha Türkçesindeki zaman ekleri şu şekildedir:

2.2.2.2.2.1. Geçmiş zaman

2.2.2.2.2.1.1. Görülen geçmiş zaman

Saha Türkçesinde *biligin aaspıt kem* olarak adlandırılan bu zamanda kullanılan ek -*TI* dir. Ek, eklendiği fiilin son ünlü ve ünsüzüne göre şu şekilleri almaktadır (Daçkovskiy, Sleptsov, Fedorov, Çerosov, & Kolodeznikov, 2008, s. 58; Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 200):

Ünlü, diftong ve -p, -t, -k, -s, -x ünsüzlerinden sonra	- <i>ti, -ti, -tu, -tü</i>
-r ve -y ünsüzlerinden sonra	- <i>di, -di, -du, -dü</i>
-l'den sonra	- <i>li, -li, -lu, -lü</i>
-m, -ñ ve -n'den sonra	- <i>ni, -ni, -nu, -nü</i>

Şahıs ekli olarak iyelik kökenli şahıs ekleri kullanılmaktadır. Teklik üçüncü şahısta ekin sonundaki dar ünlü şekiller genişleyerek kelimenin kalınlık-incelik uyumuna göre *a, e, o, ö* şeklini alır (-*ta, -te, -to, -tö; -da, -de, -do, -dö; -la, -le, -lo, -lö; -na, -ne, -no, -nö*).

Ekin olumsuz şekli fiil kök veya gövdesine -*BA* eki getirilmesi vasıtasıyla yapılır. Bu olumsuzluk eki de eklendiği fiilin son ünlü ve ünsüzüne göre şu şekilleri almaktadır:

Ünlü, diftong, -l, -r ve -y'den sonra *-ba, -be, -bo, -bö*

-k, -p, -s, -t ve -x sonra *-pa, -pe, -po, -pö*

-m, -n, -ñ sonra *-ma, -me, -mo, -mö*

Görülen geçmiş zamanın çekimi şahıslara göre şu şekilde yapılmaktadır:

Şahıs	Olumlu	Olumsuz
Teklik 1. Şahıs	<i>kellim</i> “geldim”	<i>kelbetim</i> “gelmedim”
Teklik 2. Şahıs	<i>kelliñ</i>	<i>kelbetiñ</i>
Teklik 3. Şahıs	<i>kelle</i>	<i>kelbete</i>
Çokluk 1. Şahıs	<i>kellibit</i>	<i>kelbetibit</i>
Çokluk 2. Şahıs	<i>kelligit</i>	<i>kelbetigit</i>
Çokluk 3. Şahıs	<i>kelliler</i>	<i>kelbetiler</i>

Kaynak: (Afanasyev, Daçkovskay, & Sosin, 1972, s. 108)

İncelenen metinde görülen geçmiş zaman ekiyle ilgili örneklerden bazıları şunlardır:

-ti

sağalaatım “temizledim” 4543, *sanaatular* “düşündüler” 1400, *xar battılar* “atıldılar” 1893

-ti

ettiñ “konuştun” 3661, *melittibit* “yok ettik” 1891, *etim* “idim” 2930

-tu

subustular “peş peşe geldiler” 4151, *toxtular* “döktüler” 2264, *oybonnostular* “deldiler” 1367

-tü

köttüñ “uçtun” 3654, *köttüler* “uçtular” 1012, *öydöötüler* “anladılar” 1399

-ta

alğaata “dua etti” 916, *busta* “pişti” 3390, *sanaata* “düşündü” 784

-te

ette “söyledi” 2354, *kette* “giydi” 4303, *kepseete* “konuştu” 4325

-to

totto “doydu” 4756, *oñosto* “açtı” 2403

-tö

öydöötö “anladı” 785, *möltöötö* “azaldı” 1629

-dı

kuustardıbt “göz yumduk” 1893, *bardılar* “gittiler” 795, *andağaydıñ* “yemin ettin” 359

-di

teriydim “hazırladım” 4542, *kiirdiñ* “girdin” 2371, *bierdiler* “verdiler” 589

-du

olordular “oturdular” 720, *tuoyduñ* “şarkı söyledin” 1229, *oñordubut* “yaptık” 4397

-dü

ölördüler “öldürdüler” 1796, *kördüm* “gördüm” 3735, *süürdüñ* “koştun” 3655

-*da*

barda “gitti” 1504, *andağayda* “yemin etti” 355, *sañarda* “konuştu” 3762

-*de*

bierde “verdi” 2474, *kiirde* “girdi” 644, *ceñkerde* “temizledi” 1198

-*do*

olordo “yaşadı” 742, *xorğoydo* “gizlenmek” 1591

-*dö*

kördö “gördü” 779

-*lı*

ağallım “getirdim” 2763, *xaallıtar* “kaldılar” 2982

-*li*

kelliñ “geldin” 3224, *kellim* “geldim” 4852

-*lu*

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

-*lü*

öhöllüler “kuvvetten düşürdüler” 1801

-*la*

xaalla “kaldı” 2681, *illa* “aldı” 2056, *tuolla* “doldu” 628

-le

kelle “geldi” 1419

-lo

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

-lö

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

-ni

xaayılınım “hapsoldum” 3741, *gınnım* “yaptım” 1257, *bıhulannılar* “sahip oldular”
630

-ni

kemirinniñ “hayıflandım” 358, *körünnenniler* “göründüler” 629, *tilinnibit* “ayrıldık”
3861

-nu

toğunnular “düştüler” 3826, *uhugunnubut* “uyandık” 3862

-nü

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

-na

muhunna “toplandı” 3325, *gınna* “yaptı” 298, *taraana* “taradı” 2402

-ne

köhünne 1106, *kürenne* “saklandı” 4468, *tebinne* “koştu” 2084

-no

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

-nö

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

İncelenen metinde görülen geçmiş zamanın olumsuzluk ekiyle teşkil edilmiş örneklerden bazıları şunlardır:

-ba

bulbatılar “bulmadılar” 1552, *anaarbatılar* “görmediler” 2947, *sanaabatılar* “düşünmediler” 1599

-be

bilbetiler “bilmediler” 1024, *billerbetiler* “bildirmediler” 3486

-bo

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

-bö

körbötüler “görmediler” 2941

-pa

aaxpatılar “saymadılar” 1553

-pe

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

-po

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

-pö

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

-ma

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

-me

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

-mo

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

-mö

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

2.2.2.2.1.2 Duyulan geçmiş zaman

Saha Türkçesinde *urut aaspıt kem* olarak adlandırılan bu zamanda kullanılan ek -*Bit*'tir. Ek, eklendiği fiilin son ünlü ve ünsüzüne göre şu şekilleri almaktadır (Ubryatova, 1972, s. 586; Filippov & Vinokurov, 1996, s. 129):

Ünlü, diftong, -l, -r ve -y'den sonra *-bit, -bit, -but, -büt*

-k, -p, -s, -t ve -x sonra *-pıt, -pıt, -put, -püt*

-m, -n, -ñ sonra *-mıt, -mıt, -mut, -müt*

Ekin olumsuz şekli fiil kök veya gövdesine *-BAAtAx* eki getirilmesi vasıtasıyla yapılır. Bu olumsuzluk eki de eklendiği fiilin son ünlü ve ünsüzüne göre şu şekilleri almaktadır:

Ünlü, diftong, -l, -r ve -y'den sonra *-batax, -betex, -botox, -bötöx*

-k, -p, -s, -t ve -x sonra *-patax, -petex, -potox, -pötöx*

-m, -n, -ñ sonra *-matax, -metex, -motox, -mötöx*

Ekin çekiminde iyelik kökenli şahıs ekleri kullanılmaktadır. Duyulan geçmiş zamanın çekimi şahıslara göre şu şekilde yapılmaktadır:

Şahıs	Olumlu	Olumsuz
Teklik 1. Şahıs	<i>kelbitim</i> “gelmişim”	<i>kelbeteğim</i> “gelmemişim”
Teklik 2. Şahıs	<i>kelbitiñ</i>	<i>kelbeteğiñ</i>
Teklik 3. Şahıs	<i>kelbite</i>	<i>kelbeteğe</i>
Çokluk 1. Şahıs	<i>kelbippit</i>	<i>kelbetexpit</i>
Çokluk 2. Şahıs	<i>kelbikkıt</i>	<i>kelbetexxıt</i>
Çokluk 3. Şahıs	<i>kelbittere</i>	<i>kelbetextere</i>

Kaynak: (Filippov & Vinokurov, 1996, s. 129)

İncelenen metinde duyulan geçmiş zaman ekiyle ilgili örneklerden bazıları şunlardır:

-bit

barbıtara “gitmişler” 2977, *xaaybitım* “hapsetmişim” 2701, *kuohaabitüñ* “susamışsın” 4670

-bit

küömçüleebitiñ “rahatsız etmişsin”, *iñerbite* “doldurmuş” 4104, “*üskeebippit* “yaşamışız” 1926

-but

surullubuta (*surulun-*) “yazmış” 4599, *turbuttara* “durmak” 1384, *uurbuta* “atmış” 2481

-büt

körbüttere “görmüşler” 1038, *köhütbüte* “görünmüş” 4600, *körbüte* “görmüş” 2148

-pıt

xaampıtım “atlamışım” 2802, *aaspıta* “götürmüş” 2095, *sıppıttara* “yatmışlar” 3425

-pıt

ispıte “gitmiş” 2824, *keespıte* “itmiş” 1437, *tübespıtım* “maruz kalmışım” 2456

-put

ukputa “sokmuş” 2809

-püt

tüspüttere “inmişler” 4360, *tüspüte* “inmiş” 1430

-mit

tummıttara “nefes almışlar” 2915, *tummita* (*tun-*) “nefes almış” 3215

-mit

çiestemmittere (*çiesten-*) “dayanmışlar” 2914

-mut

İncelenen metinde bu ek ile teşkil edilmiş örnek yer almamaktadır.

-müt

İncelenen metinde bu ek ile teşkil edilmiş örnek yer almamaktadır.

İncelenen metinde duyulan geçmiş zamanın sadece *-petex* olumsuzluk ekiyle teşkil edilmiş bir örneği bulunmaktadır:

eppeteğe (*et-*) “söylememiş” 846

2.2.2.2.1.3. Kesin geçmiş zaman

Saha Türkçesinde *tümükteex aaspıt kem*'in ilk şekli olarak adlandırılan bu geçmiş zamanda kullanılan ek *-Blit*'tir (Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 202). Ek, duyulan geçmiş zaman ekiyle aynıdır ancak duyulan geçmiş zaman ekinin şahıs ekleri iyelik menşeyliken kesin geçmiş zamanın şahıs ekleri zamir menşeylidir. Bu zaman eki, “konuşanın gözü önünde ve bilgisi dâhilinde olmayan ama muhakkak bitirilmiş olan bir hareketi ifade etmek için kullanılır” (Kirişçioğlu, 1999, s. 98). Ek, eklendiği fiilin son ünlü ve ünsüzüne göre şu şekilleri almaktadır:

Ünlü, diftong, -l, -r ve -y'den sonra *-bit, -bit, -but, -büt*

-k, -p, -s, -t ve -x sonra *-pıt, -pıt, -put, -püt*

-m, -n, -ñ sonra *-mit, -mit, -mut, -müt*

Ekin olumsuz şekli fiil kök veya gövdesine *-BAAtAx* eki getirilmesi vasıtasıyla yapılır. Bu olumsuzluk eki de eklendiği fiilin son ünlü ve ünsüzüne göre şu şekilleri almaktadır:

Ünlü, diftong, -l, -r ve -y'den sonra *-batax, -betex, -botox, -bötöx*

-k, -p, -s, -t ve -x sonra *-patax, -petex, -potox, -pötöx*

-m, -n, -ñ sonra *-matax, -metex, -motox, -mötöx*

Kesin geçmiş zamanın çekimi şahıslara göre şu şekilde yapılmaktadır:

Şahıs	Olumlu	Olumsuz
Teklik 1. Şahıs	<i>körbüppün</i> “görmüşüm”	<i>körbötöxpün</i> “görmemişim”
Teklik 2. Şahıs	<i>körbükkün</i>	<i>körbötöxxün</i>
Teklik 3. Şahıs	<i>körbüt</i>	<i>körbötöx</i>
Çokluk 1. Şahıs	<i>körbüppüt</i>	<i>körbötöxpüt</i>
Çokluk 2. Şahıs	<i>körbükküt</i>	<i>körbötöxxüt</i>
Çokluk 3. Şahıs	<i>körbütter</i>	<i>körbötöxter</i>

Kaynak: (Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 202)

İncelenen metinde kesin geçmiş zaman ekiyle ilgili örneklerden bazıları şunlardır:

-bit

istañalaabit “sıçramış” 1136, *tahaarbittar* “dizilmişler” 1291, *sinalybit* “kopmuş”

3175

-bit

ihitbikkit “duymuşsunuz” 1850, *iitilibikkit* (*iitilin-*) “beslenmişsiniz” 1306, *üöskeebikkit* “yaratılmışsınız” 1308

-but

tustubuttar (*tuhun-*) “güreşmişler” 1133, *uurullubut* (*urulun-*) “yan yatırılmış” 3143, *oxsullubut* “vurulmuş” 3146

-büt

İncelenen metinde bu ek ile teşkil edilmiş örnek yer almamaktadır.

-pIt

üöppüt (üöt-) “ötmüş” 179, *sütüspütter* “görüşmüşler” 2866

-pit

kittisput “toplanmış” 3173, *üömextespit* “toplanmış” 3145

-put

tupputtar (tut-) “tutmuşlar” 4771, *tuora kuusput* “kucaklamış” 4181

-püt

İncelenen metinde bu ek ile teşkil edilmiş örnek yer almamaktadır.

-mit

duguydammit (duguydan-) “inzivaya çekilmiş” 186, *kıstammit* (kıstan-) “dizilmiş” 3141, *caaristammit* (caaristan-) “dizilmiş” 3144

-mit

İncelenen metinde bu ek ile teşkil edilmiş örnek yer almamaktadır.

-mut

İncelenen metinde bu ek ile teşkil edilmiş örnek yer almamaktadır.

-müt

İncelenen metinde bu ek ile teşkil edilmiş örnek yer almamaktadır.

İncelenen metinde kesin geçmiş zamanın olumsuzluk ekiyle teşkil edilmiş örnek bulunmamaktadır

2.2.2.2.1.4. Yakın geçmiş zaman

Saha Türkçesinde *tümükteex aaspıt kem*'in ikinci şekli olarak adlandırılan bu geçmiş zamanda şu şekilde teşkil edilir:

Fiil	<i>-n; -an, -en, -on, -ön</i> (zarf-fiil eki)	<i>tur-</i> (yardımcı fiil)	şimdiki zaman eki	zamir kökenli şahıs eki
------	--	-----------------------------	-------------------	-------------------------

Kaynak: (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 312)

Zarf fiil eki ünlü, uzun ünlü ve diftong ile biten fiillerden sonra *-n*; ünsüz ile biten fiillerden sonra *-an, -en, -on, -ön* şeklinde eklenir.

Bu zamanın olumsuz şekli şu şekilde yapılıdır:

Fiil	<i>-(I)mInA; -BAkka</i> (zarf fiil eki)	<i>tur-</i> (yardımcı fiil)	şimdiki zaman eki	zamir kökenli şahıs eki
------	--	-----------------------------	-------------------	-------------------------

Kaynak: (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 312)

Olumsuzluğun teşkilinde fiilin üzerine *-mInA* veya *-BAkka* eklerinden biri getirilir. *-mInA* zarf-fiilinin dört şekli vardır: *-mInA, -mIne, -mIna, -müne*. Ünlüyle biten fiillerden sonra olduğu gibi gelirken ünsüz ile biten fiillerde araya bağlayıcı ünlü alır. *-BAkka* zarf-fiili ise şu esaslara göre 12 şekilde eklenmektedir (Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 203; Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 312):

Ünlü, diftong, -l, -r ve -y'den sonra *-bakka, -bekke, -bokko, -bökkö*

-k, -p, -s, -t ve -x sonra *-pakka, -pekke, -pokko, -pökkö*

-m, -n, -ñ sonra *-makka, -mekke, -mokko, -mökkö*

Yakın geçmiş zamanın çekimi şahıslara göre şu şekilde yapılmaktadır:

Şahıs	Olumlu	Olumsuz (1. Şekil)	Olumsuz (2. Şekil)
Teklik 1. Şahıs	<i>ılan turabın</i> “aldım”	<i>ılbakka turabın</i> “almadım”	<i>ılımına turabın</i> “almadım”
Teklik 2. Şahıs	<i>ılan turağın</i>	<i>ılbakka turağın</i>	<i>ılımına turağın</i>
Teklik 3. Şahıs	<i>ılan turar</i>	<i>ılbakka turar</i>	<i>ılımına turar</i>
Çokluk 1. Şahıs	<i>ılan turabit</i>	<i>ılbakka turabit</i>	<i>ılımına turabit</i>
Çokluk 2. Şahıs	<i>ılan turağıt</i>	<i>ılbakka turağıt</i>	<i>ılımına turağıt</i>
Çokluk 3. Şahıs	<i>ılan turallar</i>	<i>ılbakka turallar</i>	<i>ılımına turallar</i>

Kaynak: (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 312)

İncelenen metinde yakın geçmiş zamanın sadece *-an* ve *-en* zarf-fiil ekleriyle teşkil edilmiş örnekleri tespit edilmiştir:

-an

culayan turabın “cesaret edemedim” 2330

-en

kelen turabın “geldim” 2228, *kelen turar* “geldi” 2336, 2420

İncelenen metinde yakın geçmiş zamanın olumsuzunun sadece *-bakka*, *-bökkö* ve *-pekke* zarf-fiil ekleriyle teşkil edilmiş örnekleri tespit edilmiştir:

-bakka

sıanalaabakka turabın “niyetinde olmadım” 1632

-bökkö

öydöbökkö turabın “düşünmedim” 1630

-pekke

eppekke (et-) turağın “söylemedin”²³²⁴

İncelenen metinde *-(I)mInA* zarf-fiil eki ile teşkil edilmiş olumsuz çekim örneği bulunmamaktadır.

2.2.2.2.1.5. Ara sıra olan geçmiş zaman

1. Tip

Geçmiş zamanın bu şekli, adından da anlaşılacağı üzere arasına meydana gelen olayları anlatmak için kullanılır. Aynı zamanda belirsiz durumları ifade etmek için de bu zaman eki kullanılır. Bu zaman, Saha Türkçesinde *eleges aaspıt kem* olarak adlandırılmaktadır. Saha Türkçesinde bu geçmiş zaman şekli şu şekilde teşkil edilir (Kirişcioğlu, 1999, s. 99; Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 313):

<i>Fiil</i>	<i>-BIt</i> (Sıfat-fiil eki)	<i>+tAAx</i> (sahiplik eki)	zamir kökenli şahıs eki
-------------	------------------------------	-----------------------------	-------------------------

-BIt sıfat-fiili iise şu esaslara göre 12 şekilde eklenmektedir:

Ünlü, diftong, -l, -r ve -y'den sonra *-bit, -bit, -but, -büt*

-k, -p, -s, -t ve -x sonra *-pıt, -pıt, -put, -püt*

-m, -n, -ñ sonra *-mit, -mit, -mut, -müt*

1. tipinin olumsuz şekli şu şekilde yapılır:

<i>Fiil</i>	<i>-BAAtAx</i> (Sıfat-fiil eki)	<i>+tAAx</i> (sahiplik eki)	zamir kökenli şahıs eki
-------------	---------------------------------	-----------------------------	-------------------------

Kaynak: (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 313)

-BAAtAx sıfat-fiil eki, eklendiği fiilin son ünlü ve ünsüzüne göre şu şekilleri almaktadır:

Ünlü, diftong, -l, -r ve -y'den sonra *-batax, -betex, -botox, -bötöx*

-k, -p, -s, -t ve -x sonra

-patax, -petex, -potox, -pötöx

-m, -n, -ñ sonra

-matax, -metex, -motox, -mötöx

Ara sıra olan geçmiş zamanın 1. tipinin çekimi şahıslara göre şu şekilde yapılmaktadır:

Şahıs	Olumlu	Olumsuz
Teklik 1. Şahıs	<i>aaxpittaaxpın</i> “arasıra/bazen saydım”	<i>aaxpataxtaaxpın</i> “arasıra/bazen saymadım”
Teklik 2. Şahıs	<i>aaxpittaaxxın</i>	<i>aaxpataxtaaxxın</i>
Teklik 3. Şahıs	<i>aaxpittaax</i>	<i>aaxpataxtaax</i>
Çokluk 1. Şahıs	<i>aaxpittaaxpıt</i>	<i>aaxpataxtaaxpıt</i>
Çokluk 2. Şahıs	<i>aaxpittaaxxıt</i>	<i>aaxpataxtaaxxıt</i>
Çokluk 3. Şahıs	<i>aaxpittaaxtar</i>	<i>aaxpataxtaaxtar</i>

Kaynak: (Kirişçiöğlü, Saha (Yakut) Türkçesi Grameri, 1999, s. 100)

İncelenen metinde 1. tip arasıra olan geçmiş zaman ekiyle ilgili örnek bulunmamaktadır.

2. Tip

Saha Türkçesinde arasıra olan geçmiş zamanın 2. tipi şu şekilde teşkil edilir:

Fiil	-n; -An (zarf-fiil eki)	tur- (yardımcı fiil)	-ar (sıfat-fiil)	+daax (sahiplik eki)	zamir kökenli şahıs eki
------	----------------------------	----------------------	---------------------	-------------------------	----------------------------

Zarf fiil eki ünlü, uzun ünlü ve diftong ile biten fiillerden sonra -n; ünsüz ile biten fiillerden sonra -an, -en, -on, -ön şeklinde eklenir.

2. tipinin olumsuz şekli şu şekilde yapılır:

Fiil	-mInA; -BAkka (zarf fiil eki)	tur- (yardımcı fiil)	-ar (sıfat-fiil)	+daax (sahiplik eki)	zamir kökenli şahıs eki
------	----------------------------------	-------------------------	---------------------	-------------------------	----------------------------

Kaynak: (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 313)

-*mInA* zarf-fiilinin dört şekli vardır: *-mina*, *-mine*, *-muna*, *-müne*. Ünlüyle biten fiillerden sonra olduğu gibi gelirken ünsüz ile biten fiillerde araya bağlayıcı ünlü alır. *-BAkka* zarf-fiili ise şu esaslara göre 12 şekilde eklenmektedir:

Ünlü, diftong, -l, -r ve -y'den sonra *-bakka*, *-bekke*, *-bokko*, *-bökkö*

-k, -p, -s, -t ve -x sonra *-pakka*, *-pekke*, *-pokko*, *-pökkö*

-m, -n, -ñ sonra *-makka*, *-mekke*, *-mokko*, *-mökkö*

Ara sıra olan geçmiş zamanın 2. tipinin çekimi şahıslara göre şu şekilde yapılmaktadır:

Şahıs	Olumlu	Olumsuz (1. Şekil)	Olumsuz (2. Şekil)
Teklik 1. Şahıs	<i>xaalan</i> <i>turardaaxpın</i> “arasıra/bazen kaldım”	<i>xaalbakka</i> <i>turardaaxpın</i> “arasıra/bazen kalmadım”	<i>xaalımına</i> <i>turardaaxpın</i> “arasıra/bazen kalmadım”
Teklik 2. Şahıs	<i>xaalan</i> <i>turardaaxxin</i>	<i>xaalbakka</i> <i>turardaaxxin</i>	<i>xaalımına</i> <i>turardaaxxin</i>
Teklik 3. Şahıs	<i>xaalan turardaax</i>	<i>xaalbakka turardaax</i>	<i>xaalımına turardaax</i>
Çokluk 1. Şahıs	<i>xaalan</i> <i>turardaaxpıt</i>	<i>xaalbakka</i> <i>turardaaxpıt</i>	<i>xaalımına</i> <i>turardaaxpıt</i>
Çokluk 2. Şahıs	<i>xaalan</i> <i>turardaaxxit</i>	<i>xaalbakka</i> <i>turardaaxxit</i>	<i>xaalımına</i> <i>turardaaxxit</i>
Çokluk 3. Şahıs	<i>xaalan</i> <i>turardaaxtar</i>	<i>xaalbakka</i> <i>turardaaxtar</i>	<i>xaalımına</i> <i>turardaaxtar</i>

Kaynak: (Kirişçioğlu, Saha (Yakut) Türkçesi Grameri, 1999, s. 100-101)

İncelenen metinde 2. tip arasıra olan geçmiş zaman ekiyle ilgili örnek bulunmamaktadır.

3. Tip

Saha Türkçesinde bu geçmiş zaman şekli şu şekilde teşkil edilir:

<i>fiil</i>	<i>-BIt</i> (zaman eki)	iyelik kökenli şahıs eki	<i>baar</i>
-------------	-------------------------	--------------------------	-------------

Kaynak: (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 313)

-BIt eki, eklendiği fiilin son ünlü ve ünsüzüne göre şu şekilleri almaktadır:

Ünlü, diftong, -l, -r ve -y'den sonra *-bit, -bit, -but, -büt*

-k, -p, -s, -t ve -x sonra *-pıt, -pıt, -put, -püt*

-m, -n, -ñ sonra *-mıt, -mıt, -mut, -müt*

3. tipin olumsuz şekli şu şekilde yapılır:

<i>fiil</i>	<i>-BIt</i>	iyelik kökenli şahıs eki	<i>suox</i>
-------------	-------------	--------------------------	-------------

Kaynak: (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 313)

Ara sıra olan geçmiş zamanın 2. tipinin çekimi şahıslara göre şu şekilde yapılmaktadır:

Şahıs	Olumlu	Olumsuz
Teklik 1. Şahıs	<i>aspıtım baar</i> “arasıra/bazen açtım”	<i>aspıtım suox</i> “arasıra/bazen açmadım”
Teklik 2. Şahıs	<i>aspıtıñ baar</i>	<i>aspıtıñ suox</i>
Teklik 3. Şahıs	<i>aspıta baar</i>	<i>aspıta suox</i>
Çokluk 1. Şahıs	<i>aspıppıt baar</i>	<i>aspıppıt suox</i>
Çokluk 2. Şahıs	<i>aspıkkıt baar</i>	<i>aspıkkıt suox</i>
Çokluk 3. Şahıs	<i>aspıtıara baar</i>	<i>aspıtıara suox</i>

Kaynak: (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 313)

İncelenen metinde 3. tip ara sıra olan geçmiş zaman ekiyle ilgili örnek bulunmamaktadır.

2.2.2.2.2. Şimdiki (geniş) zaman

Saha Türkçesinde *biliñni kem* olarak adlandırılan bu zaman hem şimdiki hem de geniş zamanı ifade etmektedir. Saha Türkçesinde şimdiki zamanın eki:

1. ve 2. teklik ve çokluk şahıslarda -a, -e, -o, -ö

3. teklik ve çokluk şahıslarda -ar, -er, -or, -ör

Ek, ünlü ve diftongla biten fiillere geldiğinde daralır ve uzayarak -u, -ii, -uu, -üü şeklini alır (Xaritonov, 1987, s. 69). Örneğin *ülelee-* “çalışmak” > *üleliir* “çalışıyor”; *üleliibin* “çalışıyorum”.

Olumsuz şekli fiil kök veya gövdesine -BA*t* eki getirilerek yapılır. -BA*t* eki, eklendiği fiilin son ünlü ve ünsüzüne göre şu şekilleri almaktadır:

Ünlü, diftong, -l, -r ve -y'den sonra -bat, -bet, -bot, -bö

-k, -p, -s, -t ve -x sonra -pat, -pet, -pot, -pöt

-m, -n, -ñ sonra -mat, -met, -mot, -möt

Şimdiki zamanın çekimi şahıslara göre şu şekilde yapılmaktadır:

Şahıs	Olumlu	Olumlu	Olumsuz
Teklik 1. Şahıs	<i>bulabın</i> “buluyorum/bulurum”	<i>diibin</i> (die-) “diyorum/derim”	<i>bulbappın</i> “bulmuyorum/bulamam”
Teklik 2. Şahıs	<i>bulağın</i>	<i>diigin</i>	<i>bulbakkın</i>
Teklik 3. Şahıs	<i>bular</i>	<i>diir</i>	<i>bulbat</i>
Çokluk 1. Şahıs	<i>bulabıt</i>	<i>diibit</i>	<i>bulbappıt</i>
Çokluk 2. Şahıs	<i>bulağıt</i>	<i>diigit</i>	<i>bulbakkıt</i>
Çokluk 3. Şahıs	<i>bulallar</i>	<i>diiller</i>	<i>bulbattar</i>

Kaynak: (Xaritonov L. N., 1987, s. 67)

Ekin olumsuz teklik ve çokluk 1. şahıs çekiminde tp > pp; teklik ve çokluk 2. Şahıs çekiminde tk > kk ünsüz benzeşmesi görülür: *bul-bat-pın* > *bulbappın*, *bul-bat-pıt* > *bulbappıt*, *bul-bat-kın* > *bulbakkın*, *bul-bat-kıt* > *bulbakkıt*.

İncelenen metinde şimdiki zamanın bu tipi ilgili örneklerden bazıları şunlardır:

-a

xañkiyabın “selamlıyorum” 1326, *utaarabın* “kovalıyorum” 3514, *nuoğayabın* “eğiyorum” 1327

-e

bileğın “biliyorusun” 767, *sügürıyebıt* “diz çöküyoruz” 4676, *bierebin* “veriyorum” 2418

-o

olorobun “yaşıyorum” 2546, *oloroğun* “yaşıyorsun” 2436

-ö

kördöhögün (*kördös-*) “yardım istiyorum” 2572

-ar

tuoyar “ağıt yakıyor” 677, *kepsii turar* (*kepsee-*) “konuşuyor” 2206, *sarbiyar* “buduyor” 3040

-er

eñseliyer “duyuluyor” 3476,

-or

toğor (*tox-*) “döküyor” 3041

-ör

köstör (*köhün-*) “görünüyor” 1462, *köstöllör* (*köhün-*) “görünüyorlar” 1458

-ur

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

-iir

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

-uur

doğoxtuur (*doğoxtoo-*) “konuşuluyor” 3477

-üür

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

İncelenen metinde şimdiki zamanın olumsuzu ilgili *-bat*, *-bet*, *-böt* ve *-pat* ekleriyle teşkil edilmiş örnekleri mevcuttur:

-bat

*sügün sılcı**bakkın*** (*sırt-*) “sakin durmuyorsun” 3657

-bet

*kerey**beppin*** “tereddüt etmiyorum” 2639, *billibet* “bilinmez” 4918

-böt

kördöoböppüt “istemiyoruz, istemeyiz” 4405, 4420

-pat

batan xaampakkın “sakin durmuyorsun” 3659

2.2.2.2.3. Gelecek zaman

Saha Türkçesinde *keler kem* olarak adlandırılan bu zaman fiil kök veya gövdesine -*ia*, -*ie*, -*uo*, -*üö* veya -*iax*, -*iey*, -*uox*, -*üöx* ekleri getirilerek teşkil edilir. Gramer kitaplarında bu iki ek farklı tip olarak değerlendirilmediğinden bu çalışmada birlikte verilmiştir (Filippov & Vinokurov, 1996, s. 133). Bu zaman ekleri ünlü ve uzun ünlü ile biten fiillere geldiğinde onların yerini alır. Diftogla biten fiillere ise şahıs eki doğrudan eklenir (Kirişçiöğlü, 1999, s. 103).

Gelecek zamanın olumsuz şekli 3 türlü yapılıır:

<i>fiil</i>	-IA / -IAx (Gelecek zaman eki)	iyelik kökenli şahıs ekleri	<i>suox</i> “yok”	teklik 3. şahıs iyelik eki
<i>fiil</i>	-(I)mA (Olumsuzluk eki)	-IA (Gelecek zaman eki)	iyelik kökenli şahıs ekleri	
<i>fiil</i>	-(I)mA (Olumsuzluk eki)	-IAx (Gelecek zaman eki)	iyelik kökenli şahıs ekleri	

Kaynak: (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 307)

Teklik 3. Şahısta zaman ekinden sonra şahıs eki gelmesi gerekirken burada gelmez. Örneğin: *kel-* “gelmek” *keliex suoğa* “gelmeyeceğim”.

Gelecek zamanın çekimi şahıslara göre şu şekilde yapılmaktadır:

Şahıs	Olumlu	Olumlu
Teklik 1. Şahıs	<i>buoluoğum</i> “olacağım”	<i>buoluom</i> “olacağım”
Teklik 2. Şahıs	<i>buoluoğuiñ</i>	<i>buoluoñ</i>
Teklik 3. Şahıs	<i>buoluoğa</i>	<i>buoluo</i>
Çokluk 1. Şahıs	<i>buoluoxtut</i>	<i>buoluoxtut</i>
Çokluk 2. Şahıs	<i>buoluoxxut</i>	<i>buoluoxxut</i>
Çokluk 3. Şahıs	<i>buoluoxtara</i>	<i>buoluoxtara</i>

Şahıs	Olumsuz	Olumsuz	Olumsuz
Teklik 1. Şahıs	<i>buoluom suoğa</i> “olmayacağım”	<i>buolumuom</i> “olmayacağım”	<i>buolumuoğum</i> “olmayacağım”
Teklik 2. Şahıs	<i>buoluoñ suoğa</i>	<i>buolumuoñ</i>	<i>buolumuoğuiñ</i>
Teklik 3. Şahıs	<i>buoluo suoğa</i>	<i>buolumuo</i>	<i>buolumuoğo</i>
Çokluk 1. Şahıs	<i>buoluoxtut suoğa</i>	<i>buolumuoxtut</i>	<i>buolumuoxtut</i>
Çokluk 2. Şahıs	<i>buoluoxxut suoğa</i>	<i>buolumuoxxut</i>	<i>buolumuoxxut</i>
Çokluk 3. Şahıs	<i>buoluoxtara suoğa</i>	<i>buolumuoxtara</i>	<i>buolumuoxtara</i>

Kaynak: Her iki tablo için bkz. (Filippov & Vinokurov, 1996, s. 133-134)

Metin bulunan gelecek zaman ilgili örneklerden bazıları şunlardır:

-ia

xamsatia “parçalayacak” 1271 *biraiam* (*birak-*) “fırlatacağım” 3676, *kıyiam* “etrafını dolaşacağım” 3751

-ie

kehiem “gececeğim” 3760, *elbie* “artacak” 2627, *teriyiem* “hazırlayacağım” 3755

-uo

buoçarani oñoruom “engel olacağım” 3756, *oymuom* (*oymoo-*) “rahatsız edeceğim” 3758, *tohuyuom* “bekleyeceğim” 3753

-üö

kölbögürüö “pislenecek” 1705

-iax

uunnaaxtiaxxit (*uunnaaxtaa-*) “uzatacağız” 910, *bariaxxin* “gideceksin” 4920, *xaaliiaxxit* “kalatacağız” 2204

-iex

bieriexxit “vereceksiniz” 2200, *mekkihiexpit* “mücadele edeceğiz” 665, *kürextehiexpit* “güreşeceğiz” 667

-uox

toxtuoğa (*toxtoo-*) “sekteye uğrayacak” 2705, *xololohuoxput* (*xololos-*) “ölçüşeceğiz” 986, *olomoottuoxput* (*olomoottoo-*) “paryaca ayıracağız” 777

-üöx

öhölüöxtere “azalacaklar” 1251, *körsüöxpüt* “karşılaşacağız” 1652, *ütürühüöxpüt* “kapışacağız” 666

İncelenen metinde gelecek zamanın olumsuz şekillerinden sadece *suox* kalıbı ile ilgili örnekler yer almaktadır:

Küömçülüöm suoğa “incitmeyeceğim” 341, *atağastiam suoğa* “üzmeyeceğim” 343, *tohtuom suoğa* “kırmayacağım” 345

2.2.2.2.3. Tasarlama kipleri

Saha Türkçesinde kip türleri *oyoğos kiepter* başlığı altında ele alınmaktadır (Neustroyev, Yadrinskaya, & Semenova, 2009, s. 17). Saha Türkçesinde kullanılan kipler şunlardır:

2.2.2.2.3.1. Şart kipi

Saha Türkçesinde şart kipine *bolcuur kiep* denmektedir. Şart kipinin iki tipi bulunmaktadır.

1. Tip

Saha Türkçesinde, şart kipinin 1. tipinde kullanılan ek *-TAr*'dır (Xaritonov, 1947, s. 206). Ek, eklendiği fiilin son ünlü ve ünsüzüne göre şu şekilleri almaktadır:

Ünlü, diftong ve -p, -t, -k, -s, -x ünsüzlerinden sonra *-tar, -ter, -tor, -tör*

-r ve -y ünsüzlerinden sonra *-dar, -der, -dor, -dör*

-l'den sonra *-lar, -ler, -lor, -lör*

-m, -ñ ve -n'den sonra *-nar, -ner, -nor, -nör*

1. tip şart kipinin olumsuzluk eki *-BAAtAr*'dır. *-BAAtAr* eki, eklendiği fiilin son ünlü ve ünsüzüne göre şu şekilleri almaktadır:

Ünlü, diftong, -l, -r ve -y'den sonra *-batar, -beter, -botor, -bötör*

-k, -p, -s, -t ve -x sonra *-patar, -peter, -potor, -pötör*

-m, -n, -ñ sonra *-matar, -meter, -motor, -mötör*

Şart kipinin 1. tipinin şahıslara göre çekimi şu şekilde yapılmaktadır:

Şahıs	Olumlu	Olumsuz
Teklik 1. Şahıs	<i>isterbin</i> “içersem”	<i>ispeterbin</i> “içmezsem”
Teklik 2. Şahıs	<i>istergin</i>	<i>ispetergin</i>
Teklik 3. Şahıs	<i>ister</i>	<i>ispeter</i>
Çokluk 1. Şahıs	<i>isterbit</i>	<i>ispeterbit</i>
Çokluk 2. Şahıs	<i>istergit</i>	<i>ispetergit</i>
Çokluk 3. Şahıs	<i>isteller</i>	<i>isteller</i>

Kaynak: (Xaritonov L. , Sovremenniy Yakutskiy Yazık, 1947, s. 206)

İncelenen metinde şart kipinin bu tipi ile ilgili sadece *ter*, *-der* ve *-lar* eklerinden örnekler bulunmaktadır.

-ter

dietergin “söylersen, sorarsan” 2420, *dietergit* “söylerseniz, sorarsanız” 1229

-der

bierdergit “verirseniz” 381

-lar

ıyitalahar buollargin “sorarsan” 2753,

İncelenen metinde 1. tip şart kipinin olumsuz şekli ile ilgili sadece *-peter* ekinden örnek bulunmaktadır:

sereppetergit “söylemezseniz” 989

2. Tip

Şart kipinin bu tipinde kullanılan ek *-TAx*'tir (Ubryatova, 1972, s. 591). 1. tipten farklı teşkil edilen bu tipin oluşum şekli şöyledir:

<i>fiil</i>	-TAx (sıfat-fiil)	iyelik kökenli şahıs eki	-na (yer hâli eki)
-------------	-------------------	--------------------------	--------------------

Bu tipin teşkilinde, yukarıdaki tabloda gösterildiğinden daha karmaşık bir vazifet söz konusudur. Şart ekinden sonra gelen şahıs eki zamir kökenli şahıs ekleriyle karıştırılmaktadır. Esasında bu ek, çeşitli ses olayları neticesinde son şeklini almış iyelik ekidir. İyelik ekinden sonra gelen ek ise bugün çağdaş Saha Türkçesinde kullanılmayan, eski metinlerde karşılaşılan arkaik +TA yer hâli (*mieste tühüük*) ekidir (Filippov & Vinokurov, 1996, s. 81). Örnek olarak, şahsa göre çekimlenmiş 2. tip şart kipini morfolojik tahlil etmek gerekirse:

il- “almak” > *illaxpına* “alırsam”;

<i>il-</i>	<i>lax</i>	<i>ım</i>	<i>na</i>
Fiil kökü	Şart kipi eki	Teklik 1. Şahıs iyelik eki	Yer hâli eki

Kaynak: (Filippov & Vinokurov, 1996, s. 81)

-TAx eki, eklendiği fiilin son ünlü ve ünsüzüne göre şu şekilleri almaktadır:

Ünlü, diftong ve -p, -t, -k, -s, -x ünsüzlerinden sonra *-tax*, *-tex*, *-tox*, *-töx*

-l'den sonra *-lax*, *-lex*, *-lox*, *-löx*

-r ve -y ünsüzlerinden sonra *-dax*, *-dex*, *-dox*, *-döx*

-m, -ñ ve -n'den sonra *-nax*, *-nex*, *-nox*, *-nöx*

2. tip şart kipinin olumsuz şekli şu şekilde teşkil edilmektedir:

<i>fiil</i>	-BAAtAx (Sıfat-fiil)	iyelik kökenli şahıs eki	-ına (yer hâli eki)
-------------	----------------------	--------------------------	---------------------

Kaynak: (Ubryatova, 1972, s. 591)

Oluşum şekli olumsuzunun mantığıyla aynıdır. Örneğin; *il-* “almak” > *ilbataxpına* “almasam”. -BAAtAx eki, eklendiği fiilin son ünlü ve ünsüzüne göre şu şekilleri almaktadır:

Ünlü, diftong, -l, -r ve -y'den sonra *-batax*, *-betex*, *-botox*, *-bötx*

-k, -p, -s, -t ve -x sonra

-patax, -petex, -potox, -pötöx

-m, -n, -ñ sonra

-matax, -metex, -motox, -mötöx

Şart kipinin 2. tipinin şahıslara göre çekimi şu şekilde yapılmaktadır:

Şahıs	Olumlu	Olumsuz
Teklik 1. Şahıs	<i>üleleetexpine</i> “çalışırsam”	<i>üleleebetexpine</i> “çalışmazsam”
Teklik 2. Şahıs	<i>üleleetexxine</i>	<i>üleleebetexxine</i>
Teklik 3. Şahıs	<i>üleleeteğine</i>	<i>üleleebetegine</i>
Çokluk 1. Şahıs	<i>üleleetexpitine</i>	<i>üleleebetexpitine</i>
Çokluk 2. Şahıs	<i>üleleetexxitine</i>	<i>üleleebetexxitine</i>
Çokluk 3. Şahıs	<i>üleleetexterine</i>	<i>üleleebetexterine</i>

Kaynak: (Ubryatova, 1972, s. 591)

İncelenen metinde şart kipinin bu tipi ile ilgili sadece *-tex*, *-töx*, ve *-döx* eklerinden örnekler yer almaktadır:

-tex

saba sırsan tiiyen istexpitine “hemen cevap verirsek” 2918, *dietexxine* “dersen” 2338, 2340

-töx

kömölöötöxtörüne “yardımlaşsalar”1250

-döx

kördöxxütüne “bakarsanız” 1310, 1311

İncelenen metinde 2. tip şart kipinin olumsuz şekli ile ilgili örnek yer almamaktadır.

2.2.2.2.3.2. Gereklilik kipi

Saha Türkçesinde gereklilik kipine *buoluoxtaax kiep* denmektedir. Saha Türkçesinde gereklilik kipi; 1. ve 2. tip gereklilik olmak üzere 2 farklı şekilde yapılmaktadır.

1. Tip

“Bu kip konuşma anına göre şimdiki zamanda muhakkak yapılması istenilen hareketi ifade eder” (Kirişçioğlu, 1999, s. 107). İncelenen metinde bu tipin olumlu ve olumsuz çekimiyle ilgili örnek bulunmamaktadır.

2. Tip

2. tip gereklilik kipi, hareketin daha sonra mutlaka gerçekleşmesi gerektiğini ifade eder (Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 222). Gelecek zaman gereklilik kipi 2 türdür:

1. Tür

Bu gereklilik kipi şu şekilde teşkil edilir:

fiil	-IAx (sıfat-fiil eki)	+tAAx (sahiplik eki)	zamir kökenli şahıs ekleri
------	-----------------------	----------------------	----------------------------

Kaynak: (Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 221)

Bu gereklilik kipi iki şekilde teşkil edilir. *-(I)mIAxtAAx* kalıbı çağdaş Saha Türkçesinde çok nadir kullanılır.

fiil	-IA (sıfat-fiil eki)	<i>suox</i> “yok”	+taax (sahiplik eki)	zamir kökenli şahıs ekleri
fiil	-(I)mA (olumsuzluk eki)	-IAx (sıfat-fiil eki)	+taax (sahiplik eki)	zamir kökenli şahıs ekleri

Kaynak: (Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 221)

Bu gereklilik kipinin 1. tipinin şahıslara göre çekimi şu şekilde yapılmaktadır:

Şahıs	Olumlu	Olumsuz	Olumsuz
Teklik 1. Şahıs	<i>bieriexteexpin</i> “(sonra) vermeliyim”	<i>bierie suoxtaaxpin</i> “(sonra) vermemeliyim”	<i>bierimiexteexpin</i> “(sonra) vermemeliyim”
Teklik 2. Şahıs	<i>bieriexteexxin</i>	<i>bierie suoxtaaxxin</i>	<i>bierimiexteexxin</i>
Teklik 3. Şahıs	<i>bieriexteex</i>	<i>bierie suoxtaax</i>	<i>bierimiexteex</i>
Çokluk 1. Şahıs	<i>bieriexteexpit</i>	<i>bierie suoxtaaxpit</i>	<i>bierimiexteexpit</i>
Çokluk 2. Şahıs	<i>bieriexteexxit</i>	<i>bierie suoxtaaxxit</i>	<i>bierimiexteexxit</i>
Çokluk 3. Şahıs	<i>bieriexteexter</i>	<i>bierie suoxtaaxtar</i>	<i>bierimiexteexter</i>

Kaynak: (Kirişçiöğlü, Saha (Yakut) Türkçesi Grameri, 1999, s. 107)

İncelenen metinde bu gereklilik kipinin 1. tipinin olumlu çekimiyle ilgili sadece *-tax* ve *-uox* eklerinden örnekler yer almaktadır:

-tax

bariaxtaax “geçmeli, muhakkak geçecek” 4632

-uox

ohoğostoox buoluoxtaax “hamile kalmalı, kalacak” 486, *xat buolbut keme buoluoxtaax* “gebe kalmalı, gebe kalacak, gebe kalmış olmalı” 506

İncelenen metinde bu gereklilik kipinin 1. tipinin olumsuz çekimiyle ilgili örnek bulunmamaktadır.

2. Tür

İncelenen metinde 2. tür ile ilgili olumlu ve olumsuz çekimi ile ilgili örnek bulunmamaktadır.

2.2.2.2.3.3. Emir kipi

Saha Türkçesinde emir kipine *soruyar kiep* denmektedir. Saha Türkçesinde emir kipi; 1. tip ve 2. tip emir kipi olmak üzere 2 şekilde yapılmaktadır (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 320).

1. Tip

Yakın gelecek zamanda gerçekleştirilmesi istenen durumlarda kullanılan bu emir kipinin şahıslara göre ekleri şunlardır:

Şahıs	Olumlu	Olumsuz
Teklik 1. Şahıs	<i>-IIm</i>	<i>-(I)mIIm</i>
Teklik 2. Şahıs	\emptyset	<i>-(I)mA</i>
Teklik 3. Şahıs	<i>-TIn</i>	<i>-BAAtIn</i>
Çokluk 1. Şahıs	<i>-IAğIñ /-AyIñ</i>	<i>-(I)mIAğIñ</i>
Çokluk 2. Şahıs	<i>-(I)ñ</i>	<i>-(I)mAñ</i>
Çokluk 3. Şahıs	<i>-TInnAr</i>	<i>-BAAtInnAr</i>

Kaynak: (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 320)

Teklik 3. şahıs eki olan *-TIn*, eklendiği fiilin son ünlü ve ünsüzüne göre şu şekilleri almaktadır:

Ünlü, diftong ve -p, -t, -k, -s, -x ünsüzlerinden sonra *-tin, -tin, -tun, -tün*

-r ve -y ünsüzlerinden sonra *-dın, -dın, -dun, -dün*

-l'den sonra *-lın, -lın, -lun, -lün*

-m, -ñ ve -n'den sonra *-nun, -nin, -nun, -nün*

Çokluk 3. şahıs eki olan *-TInnAr*, eklendiği fiilin son ünlü ve ünsüzüne göre şu şekilleri almaktadır:

Ünlü, diftong ve -p, -t, -k, -s, -x ünsüzlerinden sonra *-tinnar, -tinner, -tunnar, -tünner*

-r ve -y ünsüzlerinden sonra *-dinnar, -dinner, -dunnar, -dünner*

-l'den sonra

-lunnar, -linner,
-lunnar, -lünner

-m, -ñ ve -n'den sonra

-nunnar, -ninner,
-nunnar, -nünner

Olumsuzluk çekiminde, teklik ve çokluk 1. şahıstaki ek *-(I)m'*dir. Bu ek, teklik ve çokluk 2. şahıs çekiminde *-(I)mA* şeklini almaktadır. Teklik ve çokluk 3. şahıslardaki olumsuzluk eki ise *-BA* olduğu görülmektedir. Bu ek, eklendiği fiilin son ünlü ve ünsüzüne göre şu şekilleri almaktadır (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 320):

Ünlü, diftong, -l, -r ve -y'den sonra *-ba, -be, -bo, -bö*-k, -p, -s, -t ve -x sonra *-pa, -pe, -po, -pö*-m, -n, -ñ sonra *-ma, -me, -mo, -mö*

Bu kipinin çekimi şahıslara göre şu şekilde yapılmaktadır:

Şahıs	Olumlu	Olumsuz
Teklik 1. Şahıs	<i>barum</i> “vereyim”	<i>barimum</i> “vermeyeyim”
Teklik 2. Şahıs	<i>bar</i>	<i>barıma</i>
Teklik 3. Şahıs	<i>bardın</i>	<i>barbatın</i>
Çokluk 1. Şahıs	<i>barıağıñ</i>	<i>barımağıñ</i>
Çokluk 2. Şahıs	<i>barıñ</i>	<i>barımañ</i>
Çokluk 3. Şahıs	<i>bardınnar</i>	<i>barbatınnar</i>

Kaynak: (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 320)

İncelenen metinde bu emir kipininin olumlu çekimi ile ilgili örneklerden bazıları şunlardır:

Teklik 1. Şahıs

kepseen körüüm “söyleyeyim” 2270

Teklik 2. Şahıs

bar “gıt” 2690, *anaan xaal* “ver” 859, *kiir* “gır” 2338, *kepseen kör* “söyle” 2337

Teklik 3. Şahıs

-*tin*

tillaatın “söylesin” 4057

-*tin*

üöskeetin “yaratsın” 4814

-*dın*

kier bardın “defolup gitsin” 2340, *añaarıydın* “yaysın” 4257, *namılıydın* “kapatılsın” 4249

-*din*

siriediydin “hazırlasın” 4259,

-*dun*

toroluydun “büyütsün” 4251, *oloxsuydun* “yaşasın” 4273

-*nın*

sabilınnın “kapatılsın” 4229, *anılınnın* “dizsin” 4258, *ayılınnın* “yaratsın” 4272

-*nin*

büölennin “kilitlensin” 4227, *terilinnin* “hazırlansın” 4262, *kürüöleennin* “çitle çevirsin” 4266

-nun

oloxtonnun “yaşatsın” 4264

-nün

tölkölönnün “tayin etsin” 4265

-lin

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

-lin

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

-lun

buol-lun “olsun” 3045

-lün

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

Çokluk 1. Şahıs

İncelenen metinde bu emir kipinin çokluk birinci şahsının olumlusu ile ilgili örnek yer almamaktadır.

Çokluk 2. Şahıs

bilgeleeñ “öğrenin” 1782, *kömölöhüñ* “yardım edin” 1266, *mölböyüñ* “yumuşayın” 1324

Çokluk 3. Şahıs

İncelenen metinde bu emir kipinin çokluk üçüncü şahsının olumlusu ile ilgili örnek yer almamaktadır.

İncelenen metinde bu emir kipinini olumsuz çekimi ile ilgili örneklerden bazıları şunlardır:

Teklik 1. Şahıs

İncelenen metinde bu emir kipinin teklik birinci şahsının olumsuzu ile ilgili örnek yer almamaktadır.

Teklik 2. Şahıs

oymohuma “dolaşma” 4603, *sanaama* “düşünme” 3911, *kesihime* “geçme” 4604, *öydöömö* “düşünme” 3910

Teklik 3. Şahıs

-*batın*

argıybatın “üfleme” 4565, *oloxsuybatın* “yaşamamasın” 4270

-*betin*

ürgüybetin “üfleme” 4563

-*botun*

oyoğolobotun “yan yana gitmesin”

-*patın*

kıtıspatın “çakarmasın” 4271

-petin

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

-potun

xolbospotun “birleşmesin” 4231

-pötün

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

-matın

suollammatin “çıkmasın” 4232, *aartıktammatin* “geçmesin” 4230

-metin

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

-motun

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

-mötün

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

Çokluk 1. Şahıs

İncelenen metinde bu emir kipinin çokluk birinci şahsının olumsuzu ile ilgili örnek yer almamaktadır.

Çokluk 2. Şahıs

oxtumañ “düşürmeyin” 876, *samnımañ* “düşürmeyin” 877, *büdüriüyümeñ* “çökmeyin” 878

Çokluk 3. Şahıs

İncelenen metinde bu emir kipinin çokluk üçüncü şahsının olumsuzu ile ilgili örnek yer almamaktadır.

2. Tip

Bu emir kipi, 1. tip emir kipine nazaran karışıktır. Gramer kitaplarında bu kipin iki farklı türü olduğu belirtilmiştir. Öncelikle daha sık kullanılan teklik ve çokluk 2. şahıs çekimlerine yer verilmiştir. Bunun da iki şekli vardır:

1. Tür

1. Şekil

Bu tipte, teklik 2. şahıs çekimi için fiile *-AAr* eki getirilir. Çokluk 2. şahıs çekimi için ise fiile *-AArIñ* eki getirilir.

Olumsuz çekiminde kullanılan ek ise *-(I)mA*'dır. Yani teklik 2. şahıs çekiminde fiileden sonra *-(I)mAAr*; Çokluk 2. şahıs çekiminde ise *-(I)mAArIñ* eki kullanılmaktadır (Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 216).

Şahıs	Olumlu	Olumsuz
Teklik 2. Şahıs	<i>baraar</i> “(sonra) git”	<i>barımaar</i> “(sonra) gitme”
Çokluk 2. Şahıs	<i>baraariñ</i>	<i>barımaariñ</i>

Kaynak: (Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 216)

İncelenen metinde bu emir kipinin 1. tür 1. şekli ile ilgili örneklerden bazıları şunlardır:

Teklik 2. Şahıs

Bırağan utaar “geç” 3017, 3024, 3031, *eteer* “söyle” 4584

Çokluk 2. Şahıs

Ilar buolaariñ “alın” 3282

İncelenen metinde her iki şahsın olumsuzu ile ilgili örnek bulunmamaktadır.

2. Şekil

Bu tipte, teklik 2. şahıs çekimi için fiile *-AArIy* veya *-AArIIy* eklerinden biri getirilir. Çokluk 2. şahıs çekiminde ise dört farklı ek kullanılmaktadır: *-AArIñItIy*, *-AArIñItIIy*; *-AArIñItInIy*, *-AArIñItInIIy*. İncelenen metinde bu emir kipinin 2. Tür 2. şekli ile ilgili örnek yer almamaktadır.

Bu emir kipinin ikinci türünün de iki şekli vardır.

2. Tür

1. Şekil

Bu tipte kullanılan kip eki *-IAx*'tir. Teklik ve çokluk 1. ve 2. şahıslarda zamir kökenli şahıs ekleri kullanılırken teklik ve çokluk 3. şahıslarda farklı bir şahıs çekimi ortaya çıkmaktadır: *-(I)n* ve *-tArIn*. 1. tipte kullanılan olumsuzluk eki ise *-(I)m*'dir (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 324).

Bu şekil emir kipinin şahıs çekimi şu şekildedir:

Şahıs	Olumlu	Olumsuz
Teklik 1. Şahıs	<i>bartaxpın</i> “(sonra) gideyim”	<i>barımaxpın</i> “(sonra) gideyim”
Teklik 2. Şahıs	<i>bartaxxın</i>	<i>barımaxxın</i>
Teklik 3. Şahıs	<i>bariağın</i>	<i>barımağın</i>
Çokluk 1. Şahıs	<i>bartaxpıtın</i>	<i>barımaxpıtın</i>
Çokluk 2. Şahıs	<i>bartaxxıtın</i>	<i>barımaxxıtın</i>
Çokluk 3. Şahıs	<i>barıaxtarın</i>	<i>barımaxtarın</i>

Kaynak: (Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 217)

-AcAk ekiyle ilgili olduğu düşünülen -IAx eki ile teşkil edilen bu emir tipi (Kirişçiöğlü, 1999, s. 131), Türkiye Türkçesindeki “yarın buraya **geleceksin!** dedim sana.” yapısındaki emir tipi ile paralellik arz etmektedir.

İncelenen metinde bu emir kipinin 2. tür 1. şekli ile ilgili sadece teklik 1. şahsın olumlu çekiminden örnek yer almaktadır:

küüleydeen bartaxpın “ziyaret edeyim” 2616, uocugannarın tardıaxpın

“engellemeye çalışayım” 1249, oloxsuyan taxsıaxpın “yerleşip yaşayayım” 292

2. Şekil

Bu tipteki kip eki de -IAx’dır. Farklılık, şahıs eklerinde ortaya çıkmaktadır. Olumsuzluk eki de yine 1. tipteki gibi -(I)mA’dır (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 324). Bu tipte kullanılan şahıs ekleri:

Şahıs	Olumlu	olumsuz
Teklik 1. Şahıs	<i>-IAxtIbIn</i>	<i>-(I)mIAxtIbIn</i>
Teklik 2. Şahıs	<i>-IAxtIgIn</i>	<i>-(I)mIAxtIgIn</i>
Teklik 3. Şahıs	<i>-IAxtIn</i>	<i>-(I)mIAxtIn</i>
Çokluk 1. Şahıs	<i>-IAxtIbItIn</i>	<i>-(I)mIAxtIbItIn</i>
Çokluk 2. Şahıs	<i>-IAxtIgtIn</i>	<i>-(I)mIAxtIgtIn</i>
Çokluk 3. Şahıs	<i>-IAxtInnAr</i>	<i>-(I)mIAxtInnAr</i>

Kaynak: (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 324)

Bu şekil emir kipinin şahıs çekimi şahıslara göre şu şekilde yapılmaktadır:

Şahıs	Olumlu	Olumsuz
Teklik 1. Şahıs	<i>bariaxtıbn</i> “(sonra) gideyim”	<i>barımaxtıbn</i> “(sonra) gitmem, gitmeyeyim”
Teklik 2. Şahıs	<i>bariaxtıgn</i>	<i>barımaxtıgn</i>
Teklik 3. Şahıs	<i>bariaxtın</i>	<i>barımaxtın</i>
Çokluk 1. Şahıs	<i>bariaxtıbtın</i>	<i>barımaxtıbtın</i>
Çokluk 2. Şahıs	<i>bariaxtıgtın</i>	<i>barımaxtıgtın</i>
Çokluk 3. Şahıs	<i>bariaxtınnar</i>	<i>barımaxtınnar</i>

Kaynak: (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 324)

İncelenen metinde bu emir kipinin bu tipinin 2. tür 2. şekli ile ilgili sadece teklik 3. şahsın olumlu çekiminden örnek yer almaktadır:

bieriextin “versin” 4555, *etiextin* “söylesin” 4061, 4078

2.2.2.2.3.4. Korku/endişe kipi

Saha Türkçesinde *sereter kiep* olarak adlandırılan kipi eki *-(AA)yA*’dır. Uzun ünlü ve diftongtan sonra *-yA* (*-ya*, *-ye*, *-yo*, *-yö*); ünsüz ve ünlülerden sonra *-AAyA* (*-aaya*, *-eeye*, *-ooyo*, *-öyö*) şeklinde gelmektedir. Ünlü ile biten fiillere geldiğinde eklendiği fiilin ünlüsünü uzatır. Teklik 3. şahısta *-(AA)rAy* (uzun ünlü ve diftongtan sonra *-rAy* (*-ray*, *-rey*, *-roy*, *-röy*); ünsüz ve ünlülerden sonra *-aarAy* (*-aaray*, *-eerey*, *-ooroy*, *-ööröy*)); çokluk 3.

şahısta *-(AA)yAl* (uzun ünlü ve diftongtan sonra *-yAl* (*-yal, -yel, -yol, -yöl*); ünsüz ve ünlülerden sonra *-AAyAl* (*-aayal, -eeyel, -ooyol, -ööyöl*)) biçimini almaktadır (Xaritonov, 1947, s. 203). Olumsuzluk eki ise *-(I)mA*'dır (*-(i)ma, -(i)me, -(u)mo, -(ü)mö*). Korku ve endişe ifade eder. Kipin şahıslara göre çekimi şu şekildedir:

Şahıs	Olumlu	Olumsuz
Teklik 1. Şahıs	<i>baraayabın</i> “gitmekten korkuyorum”	<i>barımaayabın</i> “gitmekten korkmuyorum”
Teklik 2. Şahıs	<i>baraayağın</i>	<i>barımaayağın</i>
Teklik 3. Şahıs	<i>baraaray</i>	<i>barımaaray</i>
Çokluk 1. Şahıs	<i>baraayabit</i>	<i>barımaayabit</i>
Çokluk 2. Şahıs	<i>baraayağıt</i>	<i>barımaayağıt</i>
Çokluk 3. Şahıs	<i>baraayallar</i>	<i>barımaayallar</i>

Kaynak: (Xaritonov L. , Sovremenniy Yakutskiy Yazık, 1947, s. 203)

İncelenen metinde korku/endişe kipi ile ilgili sadece teklik 1. ve 3. şahsın olumlu çekiminden örnek yer almaktadır:

Teklik 1. Şahıs

tollo sılcар buolaayağıt “korkmadan yürüyün” 884, *xaraasta sılcар buolaayağıt* “durmadan yürüyün” 887

Teklik 3. Şahıs

-aaray

sanaaray “düşünsün” 2223

-ööröy

öydööröy “hatırlasın” 2224

2.2.2.2.3.5. Olumluluk kipi

“Olumluluk şekli, konuşmada büyük bir eminlik payı olan, gerçekleşmesi çok muhtemel olan veya olmayan hareketi ifade eder (Kirişçiöğlü, 1999, s. 111). Saha Türkçesinde *bigergeter kiep* olarak adlandırılan kipin iki tipi vardır (Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 219-220):

1. Tip

Olumluluk kipinin bu tipinde kullanılan ek *-IihI'*tır (Antonov, ve diğerleri, 2009). İncelenen metinde olumluluk kipinin 1. tipi ile ilgili örnek bulunmamaktadır.

2. Tip

Olumluluk kipinin bu tipinde kullanılan ek *-IihIk'*tır. Olumsuzunda kullanılan ek ise *-(I)mIihIk'*tır (Antonov, ve diğerleri, 2009). İncelenen metinde olumluluk kipinin 2. tipi ile ilgili örnek bulunmamaktadır.

2.2.2.2.3.6. Tahmin Kipi

“Bu kip bir şeyden sonra olması tabii olan, olabileceği düşünülen hareketi, geçmiş zamanda olup biten bir hareket hakkındaki düşüncüyü, gelecek zamanda bir gerekliliği veya tahmini ifade eder” (Kirişçiöğlü, 1999, s. 112). Saha Türkçesinde *sereyer kiep* denilen bu kipin eki *-TAX'*tır (Xaritonov, 1947, s. 213). *-TAX* eki, eklendiği fiilin son ünlü ve ünsüzüne göre şu şekilleri almaktadır:

Ünlü, diftong ve -p, -t, -k, -s, -x ünsüzlerinden sonra *-tax, -tex, -tox, -töx*

-l'den sonra *-lax, -lex, -lox, -löx*

-r ve -y ünsüzlerinden sonra *-dax, -dex, -dox, -döx*

-m, -ñ ve -n'den sonra *-nax, -nex, -nox, -nöx*

Kipin olumsuzu şu şekilde teşkil edilir:

fiil	-BAAtAx	iyelik kökenli şahıs eki	<i>buoluo</i> “herhalde”
------	---------	--------------------------	--------------------------

-BAAtAx eki, eklendiği fiilin son ünlü ve ünsüzüne göre şu şekilleri almaktadır:

Ünlü, diftong, -l, -r ve -y'den sonra *-batax, -betex, -botox, -bötöx*

-k, -p, -s, -t ve -x sonra *-patax, -petex, -potox, -pötöx*

-m, -n, -ñ sonra *-matax, -metex, -motox, -mötöx*

Tahmin kipinin şahıslara göre çekimi şu şekildedir:

Şahıs	Olumlu	Olumsuz
Teklik 1. Şahıs	<i>öydöötögüm</i> “herhalde düşünürüm”	<i>öydööbötögüm buoluo</i> “herhalde düşünmem”
Teklik 2. Şahıs	<i>öydöötögüñ</i>	<i>öydööbötögüñ buoluo</i>
Teklik 3. Şahıs	<i>öydöötögö</i>	<i>öydööbötögö buoluo</i>
Çokluk 1. Şahıs	<i>öydöötöxpüt</i>	<i>öydööbötöxpüt buoluo</i>
Çokluk 2. Şahıs	<i>öydöötöxxüt</i>	<i>öydööbötöxxüt buoluo</i>
Çokluk 3. Şahıs	<i>öydöötöxtörö</i>	<i>öydööbötöxtörö buoluo</i>

Kaynak: (Xaritonov L. , Sovremenniy Yakutskiy Yazık, 1947, s. 213)

İncelenen metinde tahmin-faraziye kipinin sadece teklik 3. şahsının olumlu çekimi ile ilgili örnek yer almaktadır.

tuoydağa “herhalde söyler” 2558, *ettege* “muhtemelen söyler” 2559, *sañardağa* “galiba söyler” 2560

2.2.2.2.3.7. Alışılmışlık Kipi

Saha Türkçesinde *üges kiep* olarak adlandırılan bu kip, sık sık yapılan ve devamlılığı olan hareketleri ifade etmek için kullanılır (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 331-332; Kirişcioğlu, 1999, s. 114). Bu kipin iki tipi vardır:

1. Tip

Alışılmışlık kipinin bu tipinin eki *-(AA)ççI'* dir. Ünsüz ve ünlüden sonra *-AAççI'*; uzun ünlü ve diftongtan sonra *-ççI'* dir. Olumsuz çekimi suox “yok” kelimesi ile yapılır (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 332). İncelenen metinde alışılmışlık kipinin 1. tipi ile ilgili örnek yer almamaktadır.

2. Tip

Alışılmışlık kipinin bu tipinin eki *-(AA)ççIk'* dir. Ünsüz ve ünlüden sonra *-AAççIk'*; uzun ünlü ve diftongtan sonra *-ççIk'* dir. Olumsuz çekimi ise birinci tipteki ile aynıdır (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 332). İncelenen metinde alışılmışlık kipinin 2. tipi ile ilgili örnek yer almamaktadır.

2.2.2.2.3.8. Olumsuzluk Kipi

Saha Türkçesinde *buola ilik xayaahın kiebe* olarak adlandırılan bu kip konuşulan, düşünülen, gerçekleşmesi istenen hareketin henüz yapılmadığını ifade eder. Kip olumsuz bir anlam ifade ettiği için olumlu çekimi yoktur. Bu kipin teşkili şu şekildedir (Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 225):

fiil	-A / -II (zarf-fiil)	<i>ilik</i> “yok, değil”	zamir kökenli şahıs ekleri
------	----------------------	--------------------------	----------------------------

Zarf-fiil ekleri ünsüzlerden sonra -A; diftonglardan sonra -II şeklinde eklenir. Olumsuzluk kipinin şahıslara göre çekimi şu şekildedir:

Şahıs	Olumsuz
Teklik 1. Şahıs	<i>kele ilikpin</i> “henüz/daha gelmedim/gelmiş değilim”
Teklik 2. Şahıs	<i>kele ilikkin</i>
Teklik 3. Şahıs	<i>kele ilik</i>
Çokluk 1. Şahıs	<i>kele ilikpit</i>
Çokluk 2. Şahıs	<i>kele ilikkit</i>
Çokluk 3. Şahıs	<i>kele ilikter</i>

Kaynak: (Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 225)

İncelenen metinde olumsuzluk kipi ile ilgili sadece teklik ve çokluk 1. şahıslardan örnek bulunmaktadır:

Teklik 1. Şahıs

atan körö ilikipin “henüz açmış değilim” 267, *eten körö ilikipin* “henüz söylemiş değilim” 270

Çokluk 1. Şahıs

Körö ilikipit “daha görmedik” 758, 2249, *xaraxtu (xaraxtaa-) ilikipit* “henüz görmüş değiliz” 756, *sıhuarına ilikipit* “daha giyinmiş değiliz” 754

2.2.2.2.3.9. İstek Kipi

Saha Türkçesinde *buoluon söptöox xayaahın kiebe* başlığı altında ele alınan bu kipin üç tipi bulunmaktadır (Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 226-228). Ancak incelenen metinde sadece 1. tipi ile ilgili örnek mevcuttur.

1. Tip

Bu tipin olumlu çekimi 3 şekilde teşkil edilir:

Fiil	-IAx (sıfat-fiil eki)	e- “olmak” (yardımcı fiil)	-ti (görülen geçmiş zaman eki)	iyelik kökenli şahıs ekleri
Fiil	-IA (sıfat-fiil eki)	e- “olmak” (yardımcı fiil)	-ti (görülen geçmiş zaman eki)	iyelik kökenli şahıs ekleri
Fiil	-IA (sıfat-fiil eki)	iyelik kökenli şahıs ekleri	e- “olmak” (yardımcı fiil)	-te (görülen geçmiş zaman ekinin teklik 3. şahsı)

Kaynak: (Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 226)

Bu tipin olumsuz çekimi de 3 şekilde teşkil edilir:

Fiil	-IA (sıfat-fiil eki)	<i>suox</i> “yok” (<i>suoğa</i>)	<i>e-</i> “olmak” (yardımcı fiil)	<i>-ti</i> (görülen geçmiş zaman eki)	iyelik kökenli şahıs ekleri
Fiil	-IA (sıfat-fiil eki)	iyelik kökenli şahıs ekleri	<i>suox</i> “yok” (<i>suoğa</i>)	<i>e-</i> “olmak” (yardımcı fiil)	<i>-te</i> (görülen geçmiş zaman ekinin teklik 3. şahısı)
Fiil	-IA (sıfat-fiil eki)	<i>suox</i> “yok”	iyelik kökenli şahıs ekleri	<i>e-</i> “olmak” (yardımcı fiil)	<i>-te</i> (görülen geçmiş zaman ekinin teklik 3. şahısı)

Kaynak: (Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 227)

1. tipin şahıslara göre olumlu çekimi şu şekildedir:

Şahıs	Olumlu	Olumlu	Olumlu
Teklik 1. Şahıs	<i>ııax etim</i> “alayım”	<i>ııa etim</i> “alayım”	<i>ııam ete</i> “alayım”
Teklik 2. Şahıs	<i>ııax etiñ</i>	<i>ııa etiñ</i>	<i>ııam ete</i>
Teklik 3. Şahıs	<i>ııax ete</i>	<i>ııa ete</i>	<i>ııa ete</i>
Çokluk 1. Şahıs	<i>ııax etibit</i>	<i>ııa etibit</i>	<i>ııaxput ete</i>
Çokluk 2. Şahıs	<i>ııax etigit</i>	<i>ııa etigit</i>	<i>ııaxxit ete</i>
Çokluk 3. Şahıs	<i>ııax etiler</i>	<i>ııa etiler</i>	<i>ııaxtar ete</i>

Kaynak: (Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 226)

1. tipin şahıslara göre olumsuz çekimi şu şekildedir:

Şahıs	Olumsuz	Olumsuz	Olumsuz
Teklik 1. Şahıs	<i>ııax suox (suoğa) etim</i> “almayayım”	<i>ııam suox (suoğa) ete</i> “almayayım”	<i>ııa suoğum ete</i> “almayayım”
Teklik 2. Şahıs	<i>ııax suox (suoğa) etiñ</i>	<i>ııam suox (suoğa) ete</i>	<i>ııa suoğun ete</i>
Teklik 3. Şahıs	<i>ııax suox (suoğa) ete</i>	<i>ııa suox (suoğa) ete</i>	<i>ııa suoğa ete</i>
Çokluk 1. Şahıs	<i>ııax suox (suoğa) etibit</i>	<i>ııaxput suox (suoğa) ete</i>	<i>ııa suoxput ete</i>
Çokluk 2. Şahıs	<i>ııax suox (suoğa) etigit</i>	<i>ııaxxit suox (suoğa) ete</i>	<i>ııa suoxxit ete</i>
Çokluk 3. Şahıs	<i>ııax suox (suoğa) etiler</i>	<i>ııaxtar suox (suoğa) ete</i>	<i>ııa suoxtar ete</i>

Kaynak: (Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 227)

İncelenen metinde istek kipinin 1. tipi ile ilgili sadece bir örnek yer almaktadır:

baria ete “olsun” 2630

2.2.2.2.4. Birleşik fiil kipleri

Saha Türkçesinde birleşik fiil kipleri, müstakil bir başlık altında ele alınmamıştır. Türkiye Türkçesindeki gibi hikâye, rivayet ve şart çekimleri ayrı bir başlık altında değerlendirilmemiştir. Kullanılan zaman veya kiplerin geçmiş zaman çekimi varsa, bunlar kendi başlığı altında ele alınmıştır. Ancak bu da hikâye çekimidir. Rivayet çekimi de sıkça kullanılmasına rağmen gramer kitaplarında buna yer verilmemiştir. Aynı şekilde şart birleşik çekimi ile ilgili gramer kitaplarında kayda değer bilgi bulunamamıştır. Yazılı kaynaklarda sıkça kullanılan ancak Sahaca gramerlerde birleşik fiil kipleri (çekimi) başlığı ile ayrı bir kategori oluşturmamış hikâye, rivayet ve şart birleşik çekimleri, daha anlaşılır kılınmak adına Türkçe gramer kitaplarındaki esaslara uygun olarak şu şekilde ele alınmıştır:

2.2.2.2.4.1. Hikâye birleşik kipleri

Saha Türkçesinde hikâye birleşik çekimi şu şekilde yapılmaktadır:

fiil	zaman veya kip eki	<i>e-</i> “olmak” (yardımcı fiil)	<i>-ti</i> (görülen geçmiş zaman eki)	iyelik kökenli şahıs ekleri
------	-----------------------	--------------------------------------	--	--------------------------------

veya

fiil	zaman veya kip eki	<i>e-</i> “olmak” (yardımcı fiil)	<i>-ti</i> (görülen geçmiş zaman eki)	iyelik kökenli şahıs ekleri
------	-----------------------	--------------------------------------	--	--------------------------------

Kaynak: (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 318)

Saha Türkçesinde duyulan ve arasıra olan geçmiş zamanın, şimdiki zamanın, gereklilik ve olumsuzluk kipinin hikâyeleri mevcuttur. Diğer kip ve zamanların hikâye çekimleri yoktur. Saha Türkçesinde gelecek zamanın hikâyesi istek bildirir. İstek kipi başlığı altında hikâye çekimi yapıldığından tekrara düşmemek adına ve farklı bir anlam ifade etmesi bakımından bu başlık gelecek zamanın hikâyesinin çekimine yer verilmemiştir. Saha Türkçesinde kullanılan hikâye birleşik çekimleri şunlardır:

2.2.2.2.4.1.1. Geçmiş Zamanın Hikâyesi

2.2.2.2.4.1.1.1. Duyulan Geçmiş Zamanın Hikâyesi

Duyulan geçmiş zamanın hikâyesi, Sahaca gramer kitaplarında, geçmiş zaman zaman ana başlığının *tuohulaax aaspıt kem* alt başlığı altında ele alınmıştır (Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 206). İncelenen metinde duyulan geçmiş zamanın hikâyesi ile ilgili örnek yer almamaktadır.

2.2.2.2.4.1.1.2. Ara sıra olan geçmiş zamanın hikâyesi

1. Tip

İncelenen metinde Ara sıra olan geçmiş zamanın hikâyesi ile ilgili örnek bulunmamaktadır.

2. Tip

İncelenen metinde Ara sıra olan geçmiş zamanın 2. tipinin hikâyesi ile ilgili örnek bulunmamaktadır.

3. Tip

Ara sıra olan geçmiş zamanın 3. tipinin hikâyesi şu şekilde teşkil edilir:

<i>fiil</i>	<i>-Bit</i> (zaman eki)	iyelik kökenli şahıs eki	<i>baar</i> “var”	<i>e-</i> “olmak” (yardımcı fiil)	<i>-te</i> (görülen geçmiş zamanın teklik 3. şahsı)
-------------	----------------------------	--------------------------------	----------------------	--------------------------------------	---

Kaynak: (Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 210)

-Bit eki, eklendiği fiilin son ünlü ve ünsüzüne göre şu şekilleri almaktadır:

Ünlü, diftong, -l, -r ve -y'den sonra *-bit, -bit, -but, -büt*

-k, -p, -s, -t ve -x sonra *-pıt, -pıt, -put, -püt*

-m, -n, -ñ sonra

-mit, -mit, -mut, -müt

Ara sıra olan geçmiş zamanın 3. tipinin hikâyesinin olumsuzu şu şekilde teşkil edilir:

<i>fiil</i>	<i>-BI</i> (zaman eki)	iyelik kökenli şahıs eki	<i>suox</i> “yok”	<i>e-</i> “olmak” (yardımcı fiil)	<i>-te</i> (görülen geçmiş zamanın teklik 3. şahsı)
-------------	------------------------	--------------------------------	----------------------	--------------------------------------	---

Kaynak: (Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 210)

Ara sıra olan geçmiş zamanın hikâyesinin 3. tipinin şahıslara göre çekimi şu şekildedir:

Şahıs	Olumlu	Olumsuz
Teklik 1. Şahıs	<i>aspitum baar ete</i> “arasıra/bazen açtıydım”	<i>aspitum suox ete</i> “arasıra/bazen açmadıydım”
Teklik 2. Şahıs	<i>aspitiñ baar ete</i>	<i>aspitiñ suox ete</i>
Teklik 3. Şahıs	<i>aspita baar ete</i>	<i>aspita suox ete</i>
Çokluk 1. Şahıs	<i>aspippit baar ete</i>	<i>aspippit suox ete</i>
Çokluk 2. Şahıs	<i>aspikkit baar ete</i>	<i>aspikkit suox ete</i>
Çokluk 3. Şahıs	<i>aspittara baar ete</i>	<i>aspittara suox ete</i>

Kaynak: (Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 210)

İncelenen metinde ara sıra olan geçmiş zamanın 3. tipinin hikâyesi ile ilgili örneklerden bazıları şunlardır:

cuon-ñağıdıya turbuta baar ete “vurucu ve etkileyici birşeyler söylemiş idi” 1303,
xohoonun xoloburduu turbuta baar ete “ağzını güçlü bir sesle açarak konuşmaya
başladı” 1627, *saymahıta olorbuta baar ete* “duygusal bir konuşma yapmış idi”
1765, *olorbuta baar ete* “durmuş idi” 4143, *olorbuttara baar ete* “oturmuşlar idi”
4521, *tura tüspüte baar ete* “birden düşmüş idi” 4494

İncelenen metinde ara sıra olan geçmiş zamanın 3. tipinin hikâyesinin olumsuzu ile ilgili örnek yer almamaktadır.

2.2.2.2.4.1.2. Şimdiki zamanın hikâyesi

Şimdiki zamanın hikâyesi, Sahaca gramer kitaplarında geçmiş zamanın *bütehige suox aaspit kem* başlığı altında ele alınmıştır (Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 205). Bu zamanın iki tipi vardır:

1. Tip

Şimdiki zamanın 1. tipinin hikâyesi şu şekilde teşkil edilir:

fiil	-Ar (zaman eki)	e- “olmak” (yardımcı fiil)	-ti (görülen geçmiş zaman eki)	iyelik kökenli şahıs eki
------	-----------------	-------------------------------	-----------------------------------	-----------------------------

Kaynak: (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 315)

Şimdiki zamanın 1. tipinin hikâyesinin olumsuzu şu şekilde teşkil edilir:

fiil	-BAr (zaman eki)	e- “olmak” (yardımcı fiil)	-ti (görülen geçmiş zaman eki)	iyelik kökenli şahıs eki
------	---------------------	-------------------------------	-----------------------------------	-----------------------------

Kaynak: (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 315)

-BAr eki, eklendiği fiilin son ünlü ve ünsüzüne göre şu şekilleri almaktadır:

Ünlü, diftong, -l, -r ve -y'den sonra -bat, -bet, -bot, -böt

-k, -p, -s, -t ve -x sonra -pat, -pet, -pot, -pöt

-m, -n, -ñ sonra -mat, -met, -mot, -möt

Şimdiki zamanın 1. tipinin hikâyesinin şahıslara göre çekimi şu şekildedir:

Şahıs	Olumlu	Olumsuz
Teklik 1. Şahıs	<i>barar etim</i> “gidiyordum”	<i>barbat etim</i> “gitmiyordum”
Teklik 2. Şahıs	<i>barar etiñ</i>	<i>barbat etiñ</i>
Teklik 3. Şahıs	<i>barar ete</i>	<i>barbat ete</i>
Çokluk 1. Şahıs	<i>barar etibit</i>	<i>barbat etibit</i>
Çokluk 2. Şahıs	<i>barar etigit</i>	<i>barbat etigit</i>
Çokluk 3. Şahıs	<i>barar etiler</i>	<i>barbat etiler</i>

Kaynak: (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 315)

İncelenen metinde şimdiki zamanın 1. tipinin hikâyesi ile ilgili örneklerden bazıları şunlardır:

Uohun kitta botuguruu oloror ete “kısıık bir sesle konuşurdu” 2265, *culayar etim* “cesaret edemezdim” 2619

İncelenen metinde şimdiki zamanın 1. tipinin hikâyesinin olumsuzu ile ilgili örneklerden bazıları şunlardır:

tolkuydaan körböt etim “anlayamazdım” 2613, *bilbet etim* “bilmez idim” 2608, *istibet etibit* “duymaz idik” 1899, *bilbet etibit* “bilmez idik” 1901

2. Tip

Şimdiki zamanın 2. tipinin hikâyesi şu şekilde teşkil edilir:

fiil	-Ar (zaman eki)	iyelik kökenli şahıs eki
------	-----------------	--------------------------

Kaynak: (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 315)

Şimdiki zamanın 2. tipinin hikâyesinin olumsuzu şu şekilde teşkil edilir:

fiil	-BAt (sıfat-fiil eki)	iyelik kökenli şahıs eki
------	-----------------------	--------------------------

Kaynak: (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 315)

-BA_t eki, eklendiği fiilin son ünlü ve ünsüzüne göre şu şekilleri almaktadır:

Ünlü, diftong, -l, -r ve -y'den sonra -bat, -bet, -bot, -böt

-k, -p, -s, -t ve -x sonra -pat, -pet, -pot, -pöt

-m, -n, -ñ sonra -mat, -met, -mot, -möt

Şimdiki zamanın 2. tipinin hikâyesinin şahıslara göre çekimi şu şekildedir:

Şahıs	Olumlu	Olumsuz
Teklik 1. Şahıs	<i>bararım</i> “arasıra/bazen gidiyordum”	<i>Barbatım</i> “arasıra/bazen gitmiyordum”
Teklik 2. Şahıs	<i>bararıñ</i>	<i>barbatıñ</i>
Teklik 3. Şahıs	<i>barara</i>	<i>barbata</i>
Çokluk 1. Şahıs	<i>bararbit</i>	<i>barbappit</i>
Çokluk 2. Şahıs	<i>barargit</i>	<i>barbakkıt</i>
Çokluk 3. Şahıs	<i>barallara</i>	<i>barbattara</i>

Kaynak: (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 315)

İncelenen metinde şimdiki zamanın 2. tipinin hikâyesi ile ilgili örneklerden bazıları şunlardır:

Oloxtuurum “yaşatıyordum” 4338, *keskilliirim* “yetiştiriyordum” 4339, *kürüölüürüm* “çitle çeviriyordum” 4340, *ete satır buolarım* “söyledim” 2367

İncelenen metinde şimdiki zamanın 2. tipinin hikâyesinin olumsuzunu ile ilgili örnek yer almamaktadır.

2.2.2.2.4.1.3. Gereklilik kipinin hikâyesi

1. Tip

İncelenen metinde gereklilik kipinin 1. tipinin hikâyesi ile ilgili örnek yer almamaktadır.

2. Tip

1. Tür

Gereklilik kipinin 2. tip 1. türünün hikâyesinin şu şekilde teşkil edilir:

fiil	-IAx (sıfat-fiil eki)	+dAAx (isimden isim yapım eki)	e- “olmak” (yardımcı fiil)	-ti (görülen geçmiş zaman eki)	iyelik kökenli şahıs ekleri
fiil	-IAx (sıfat-fiil eki)	+dAAx (isimden isim yapım eki)	zamir kökenli şahıs ekleri	e- “olmak” (yardımcı fiil)	-te (görülen geçmiş zamanın teklik 3. şahısı)

Kaynak: (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 222)

Gereklilik kipinin 2. tip 1. tür hikâyesinin olumsuzu iki şekilde teşkil edilir:

fiil	-(I)mIAx (sıfat-fiil eki)	+dAAx (sahiplik eki)	e- “olmak” (yardımcı fiil)	-ti (görülen geçmiş zaman eki)	iyelik kökenli şahıs ekleri
fiil	-(I)mIAx (sıfat-fiil eki)	+dAAx (sahiplik eki)	zamir kökenli şahıs ekleri	e- “olmak” (yardımcı fiil)	-te (görülen geçmiş zamanın teklik 3. şahısı)

Kaynak: (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 222)

Gereklilik kipinin 2. tip 1. tür hikâyesinin şahıslara göre olumlu çekimi şu şekildedir:

Şahıs	Olumlu-1	Olumlu-2
Teklik 1. Şahıs	<i>oloruoxtoox etim</i> “(sonra) oturmalıydım”	<i>oloruoxtooxpun ete</i> “(sonra) oturmalıydım”
Teklik 2. Şahıs	<i>oloruoxtoox etiñ</i>	<i>oloruoxdooxxun ete</i>
Teklik 3. Şahıs	<i>oloruoxtoox ete</i>	<i>oloruoxdoox ete</i>
Çokluk 1. Şahıs	<i>oloruoxtoox etibit</i>	<i>oloruoxdooxput ete</i>
Çokluk 2. Şahıs	<i>oloruoxtoox etigit</i>	<i>oloruoxdooxxut ete</i>
Çokluk 3. Şahıs	<i>oloruoxtoox etiler</i>	<i>oloruoxdooxtor ete</i>

Kaynak: (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 222)

Gereklilik kipinin 2. tip 1. tür hikâyesinin şahıslara göre olumsuz çekimi şu şekildedir:

Şahıs	Olumsuz-1	Olumsuz-2
Teklik 1. Şahıs	<i>olorumuoxtoox etim</i> “(sonra) oturmamalıydım”	<i>olorumuoxtooxpun ete</i> “(sonra) oturmamalıydım”
Teklik 2. Şahıs	<i>olorumuoxtoox etiñ</i>	<i>olorumuoxtooxxun ete</i>
Teklik 3. Şahıs	<i>olorumuoxtoox ete</i>	<i>olorumuoxtoox ete</i>
Çokluk 1. Şahıs	<i>olorumuoxtoox etibit</i>	<i>olorumuoxtooxput ete</i>
Çokluk 2. Şahıs	<i>olorumuoxtoox etigit</i>	<i>olorumuoxtooxxut ete</i>
Çokluk 3. Şahıs	<i>olorumuoxtoox etiler</i>	<i>olorumuoxtooxtor ete</i>

Kaynak: (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 222)

İncelenen metinde gelecek zaman gereklilik kipinin 1. tipinin hikâyesi ile ilgili örneklerden bazıları şunlardır:

Keliexteex ete “gelmeliydi” 472, *ohoğostoox buoluoxtaax ete* “hamile olmalıydı, olacak olmalıydı” 486

İncelenen metinde gelecek zaman gereklilik kipinin hikâyesinin 1. tipinin hikâyesinin olumsuzluğu ile ilgili örnek bulunmamaktadır.

2. Tür

Gereklilik kipinin 2. tip 2. tür hikâyesi ile ilgili incelenen metinde örnek bulunmamaktadır.

2.2.2.2.4.1.4. Olumsuzluk kipinin hikâyesi

İncelenen metinde olumsuzluk kipinin hikâyesi ile ilgili örnek bulunmamaktadır.

2.2.2.2.4.1.5. Alışılmışlık kipinin hikâyesi

İncelenen metinde alışılmışlık kipinin hikâyesi ile ilgili örnek bulunmamaktadır.

2.2.2.2.4.2. Rivayet birleşik kipleri

Birleşik Zaman Kipleri başlığı altında da değinildiği gibi, Saha Türkçesinde birleşik zaman çekimleri ayrı bir başlık altında ele alınmamış, kullanılan zaman veya kiplerin geçmiş zaman çekimi varsa, bunlar kendi başlığı altında ele alınmıştır. Ancak bu da hikâye çekimidir. Bu zaman ve kiplerin rivayet çekimlerine incelenen Sahaca gramer kitaplarının hiç birinde rastlanmamıştır. Ancak sıkıntı şudur ki, Sahaca yazılı belgelerde zaman ve kiplerin rivayet çekimi tanıklanabilmektedir. Yani Saha Türkçesinde zaman ve kiplerin rivayet çekimi var ama gramerlerde bu hususa yer verilmemiştir. Hangi zaman ve kiplerin rivayet çekiminin olduğu detaylı ve müstakil bir çalışmayla tespit edilmesi gerektiğinden ve bu durumun teze çizilen çerçevenin dışında kalmasından dolayı, bu başlık altında sadece ele alınan metinde tanıklanan rivayet çekimleri maddebaşı yapılarak örneklendirilecektir. Rivayet çekimleriyle ilgili elde sistematik bir bilgi olmadığından, rivayet örneklerinin ait olduğu madde başları için, yukarıdaki diğer çekimlerde olduğu gibi teşkil tablosu, örnek çekim tablosu gibi hususlara yer verilmeden sadece metinde yer alan örneklere yer verilecektir.

2.2.2.2.4.2.1. Kesin geçmiş zamanın rivayeti

İncelenen metinde kesin geçmiş zamanın rivayetinin sadece teklik ve çokluk 3. şahıs çekimleriyle ilgili örnek yer almaktadır:

Teklik 3. Şahıs

ayllıbut (*ayılın-*) *ebit* “yaratılmış imiş” 17, 112; *üöskeebit ebit* “yaratılmış (meydana gelmiş) imiş” 28, 82, 133, 1093, *uhulu üünen taxsıbut* (*tağıs-*) *ebit* “yetiştirmiş imiş” 1065, *ukta oxsubut* (*oğus-*) *ebit* “sokmuş imiş” 1721, *xaalbit ebit* “kalmış imiş” 3548, *öhüllübüt* (*öhülün-*) *ebit* “azalmış imiş” 3579, *oñohullubut* (*oñohulun-*) *ebit* “hazırlanmış imiş” 4449

Çokluk 3. Şahıs

üöskeebitter ebit “yaratılmışlar imiş” 1088, *aybittar ebit* “yaratmışlar imiş” 1056, *tahaarbittar ebit* “çıkılmışlar imiş” 1211, *üümmütter* (*üün-*) *ebit* “uzamışlar imiş” 1481, *kelbitter ebit* “gelmişler imiş” 3192

2.2.2.2.4.2.2. Yakın geçmiş zamanın rivayeti

İncelenen metinde yakın geçmiş zamanın rivayetinin sadece teklik ve çokluk 3. şahıs çekimleriyle ilgili örnek yer almaktadır:

Teklik 3. Şahıs

körön turar ebit “(kısa bir süre önce) bakmışmı; bakıyor imiş” 1492

Çokluk 3. Şahıs

xarabillaan turallar ebit “(kısa bir süre öncesine kadar) korumuşlar imiş; koruyorlarmış” 2169

2.2.2.2.4.2.3. Şimdiki zamanın rivayeti

İncelenen metinde şimdiki zamanın rivayetinin sadece teklik ve çokluk 3. şahıs çekimleriyle ilgili örnek yer almaktadır:

Teklik 3. Şahıs

turar ebit “durur imiş” 2297, *ıtu oloror ebit* “ağlıyor imiş” 1751, 1757, *oloror ebit* “oturuyor imiş” 2404, 4186, *sınalyar ebit* “inliyormuş” 3478, *sıtar ebit* “yatıyor imiş” 3639

Çokluk 3. Şahıs

iheller ebit “gidiyorlarmış” 3126

2.2.2.2.4.2.4. Olumsuzluk kipinin rivayeti

İncelenen metinde olumsuzluk kipinin rivayetinin sadece teklik 3. şahıs çekimleriyle ilgili örnek yer almaktadır:

xorulla (xorulun-) ilik ebit “henüz kazılmamış imiş” 205, *arılla (arılın-) ilik ebit* “henüz açılmamış imiş” 209

2.2.2.2.4.3. Şart birleşik kipleri

Saha Türkçesi gramer kitaplarında şart birleşik kipinin sadece şimdiki zaman ve duyulan geçmiş zaman çekimlerine yer verilmiştir. Ancak tıpkı rivayette olduğu gibi, şart birleşik kipinin, yazılı belgelerden diğer kip ve zaman ekleriyle çekimlerinin de mevcut olduğu tanıklanabilmektedir. Aşağıda, şart birleşik çekimiyle ilgili Sahaca gramer kitaplarında yer alan çekimlerle ilgili teşkil tablosu ve örnek şahıs ekli çekimlere yer verilmiş, varsa örnekleri altında belirtilmiştir. Diğer zaman ve kip ekleriyle teşkil edilmiş şart birleşik çekimi yapısına metinde rastlanmadığı için onlarla ilgili bir başlık açılmamıştır.

2.2.2.2.4.3.1. Şimdiki zamanın şartı

Şimdiki zamanın şartı çekimi, şimdiki zaman çekiminden farklıdır. Şimdiki zamanın şartı iki şekilde teşkil edilir:

fiil	-Ar (sıfat-fiil eki)	iyelik kökenli şahıs ekleri	<i>buollar</i>
fiil	-Ar (sıfat-fiil eki)	iyelik kökenli şahıs ekleri	<i>buollağına</i>

Şimdiki zamanın şartının olumsuzu iki şekilde teşkil edilir:

fiil	-BA _t (sıfat-fiil eki)	iyelik kökenli şahıs ekleri	<i>buollar</i>
fiil	-BA _t (sıfat-fiil eki)	iyelik kökenli şahıs ekleri	<i>buollağına</i>

-BA_t eki, eklendiği fiilin son ünlü ve ünsüzüne göre şu şekilleri almaktadır:

Ünlü, diftong, -l, -r ve -y'den sonra *-bat, -bet, -bot, -böt*

-k, -p, -s, -t ve -x sonra *-pat, -pet, -pot, -pöt*

-m, -n, -ñ sonra *-mat, -met, -mot, -möt*

Şimdiki zamanın şartının şahıslara göre çekimi şu şekildedir:

Şahıs	Olumlu-1	Olumlu-2
Teklik 1. Şahıs	<i>bararım buollar</i> “gidiyorsam”	<i>bararım buollağına</i> “gidiyorsam”
Teklik 2. Şahıs	<i>bararıñ buollar</i>	<i>bararıñ buollağına</i>
Teklik 3. Şahıs	<i>barar buollar</i>	<i>barar buollağına</i>
Çokluk 1. Şahıs	<i>bararbit buollar</i>	<i>bararbit buollağına</i>
Çokluk 2. Şahıs	<i>barargit buollar</i>	<i>barargit buollağına</i>
Çokluk 3. Şahıs	<i>barallara buollar</i>	<i>barallara buollağına</i>

Şimdiki zamanın şartının olumsuzunun şahıslara göre çekimi şu şekildedir:

Şahıs	Olumsuz-1	Olumsuz-2
Teklik 1. Şahıs	<i>barbatım buollar</i> “gitmiyorsam”	<i>barbatım buollağına</i> “gitmiyorsam”
Teklik 2. Şahıs	<i>barbatıñ buollar</i>	<i>barbatıñ buollağına</i>
Teklik 3. Şahıs	<i>barbat buollar</i>	<i>barbat buollağına</i>
Çokluk 1. Şahıs	<i>barbappit buollar</i>	<i>barbappit buollağına</i>
Çokluk 2. Şahıs	<i>barbakkıt buollar</i>	<i>barbakkıt buollağına</i>
Çokluk 3. Şahıs	<i>barbattara buollar</i>	<i>barbattara buollağına</i>

İncelenen metinde şimdiki zamanın şartının *buollar* yapısı ile teşkil edilmiş bir örneği yer almaktadır:

ıyıtalahar buollargın “sorarsan” 2753

Yukarıdaki örnekte şahıs eki *buollar* kelimesinden sonra gelmektedir. Oysa yukarıdaki tablolardan da görüleceği üzere şahıs eki *buollar* kelimesinden önce gelmesi gerekmektedir. Bu durum, bu tarz çekimlerde nadir görülen bir gramer yapısı örneğidir.

İncelenen metinde şimdiki zamanın şartının diğer yapısı ile teşkil edilmiş olumlu bir, olumsuz üç örneği bulunmaktadır:

olumlu

xarihıyar buollaxıtına “korumak istiyorsanız” 3686

olumsuz

tölörüppet buollaxıtına “kurtarmazsan” 2632, *xaaybat buollaxıtına* “sokmazsanız” 3689, *eppet buollaxıtına* “söylemezsen” 770

2.2.2.2.4.3.2. Duyulan geçmiş zamanın şartı

İncelenen metinde duyulan geçmiş zamanın şartı ile ilgili örnek yer almamaktadır.

2.2.2.2.5. Birleşik fiiller

Grammatika Sovremennogo Yakutskogo Literaturnogo Yazıka isimli eserde *Slojme Glagoli* başlığı altında ele alınan birleşik fiiller için şunlar kaydedilmiştir: “Sahaca’da eklerle yapılan sözcük türetiminden başka analitik yolla da yeni sözcükler türetilmektedir. Bu iki temel sözcüğün bir araya gelmesiyle yapılır. Bu birleşimde ana parça ile çeşitli yardımcı fiiller görev alır” (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 225). Eserde birleşik fiiller üç grupta ele alınmıştır: Birinci grupta

1. İsim ve yardımcı fiillerin bir araya gelmesiyle oluşan birleşik fiiller
2. Yansıma sözcükler ve yardımcı fiillerin bir araya gelmesiyle oluşan birleşik fiiller;
3. Çeşitli zarf-fiil ekleri alan ana fiil ile yardımcı fiillerin oluşturduğu birleşik fiiller (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 225).

Saxa Biliñni Tıla Morpologuya isimli eserde birleşik fiil konusu *Saņa Tılı Üösketer Kōmō Tuoxtuurdar* (Yeni Kelime Türeten Yardımcı Fiiller) başlığı altında ele alınmıştır. Birleşik fiiller, **Grammatika Sovremennogo Yakutskogo Literaturnogo Yazıka** isimli eserdeki gibi tasnif edilmiştir (Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 146-147).

Bu çalışmada birleşik fiiller, isim + yardımcı fiil ile yapılan birleşik fiiller ve fiil + yardımcı fiil ile yapılan birleşik fiiller yani tasvir fiilleri olmak üzere iki başlık altında ele alınacaktır.

2.2.2.2.5.1. İsim + yardımcı fiil ile yapılan birleşik fiiller

Grammatika Sovremennogo Yakutskogo Literaturnogo Yazıka isimli eserde İsimlerle kurulan birleşik fiilleri meydana getiren yardımcı fiiller için şu fiiller örnek olarak verilmiştir: *gin-* “yapmak”, *il-* “almak”, *et-* “söylemek”, *kiir-* “girmek”, *tüs-* “düşmek”, *tağıs-* “çıkılmak”, *bier-* “vermek”, *mat-* “mahrum kalmak” ve *buol-* “olmak” (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 225).

Saxa Biliñni Tıla Morpologuya isimli eserde isim + yardımcı fiil şeklinde kurulan birleşik fiillere, yukarıdaki yardımcı fiillere ilaveten şu fiillere yer verilmiştir: *kör-* “görmek”, *die-* “demek, söylemek”, *oğus-* “biçmek; dövmek, vurmak”, *tart-* “çekmek, sürüklemek”, *tut-* “tutmak”, *kebis-* “atmak, fırlatmak”, *tutun-* “çekinmek; kullanmak”, *kuot-* “kaçmak”, *bar-* “varmak”, *killer-* “girdirmek; içeriye almak, bırakmak” (Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 147).

Saxa Tıla isimli eserde türetme yoluyla oluşan fiiller bahsinde isim + yardımcı fiil şeklinde oluşturulan birleşik fiiller için yukarıdakilerden farklı olarak şu yardımcı fiiller yer almaktadır: *Xaamp-* “gitmek, yürümek, gezinmek”, *battaa-* “basmak, ezmek, zulmetmek” (Filippov & Vinokurov, 1996, s. 112).

Saha (Yakut) Türkçesi Grameri isimli eserinde yukarıdaki yardımcı fiillerden farklı olarak *sie-* “yemek” ve *bil-* “bilmek” fiillerine yer vermiştir (Kirişçiöğlü, 1999, s. 139)⁹.

İncelenen metinde isim + yardımcı fiil yapısındaki fiillerin tespitinde şu yardımcı fiiller dikkate alınmıştır: *gin-* “yapmak”, *il-* “almak”, *et-* “söylemek”, *kiir-* “girmek”, *tüs-* “düşmek”, *tağıs-* “çıkılmak”, *bier-* “vermek”, *mat-* “mahrum kalmak”, *buol-* “olmak”, *kör-* “görmek”, *die-* “demek, söylemek”, *oğus-* “biçmek; dövmek, vurmak”, *tart-* “çekmek,

⁹ Bu bölüm yazılırken “Saha Türkçesinde “İsim + Yardımcı Fiil” Yapısındaki Birleşik Fiiller”, I.Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu 13-14-15 Ekim 2016, Elazığ, s. 966-984 isimli daha önceki çalışmamızdan yararlanılmıştır.

sürüklemek”, *tut-* “tutmak”, *kebis-* “atmak, fırlatmak”, *tutun-* “çekinmek; kullanmak”, *kuot-* “kaçmak”, *bar-* “varmak”, *killer-* “girdirmek; içeriye almak, bırakmak”, *xaamp-* “gitmek, yürümek, gezinmek”, *battaa-* “basmak, ezmek, zulmetmek”, *sie-* “yemek”, *bil-* “bilmek”.

gın- “yapmak”

xaacax gın- “cevap beklemek” 300, *xoocox gın-* “eğilip bükülmek” 298, *kıapças gın-* 1670, *kurus gın-* “kibirleşmek” 3274, *küden gın-* “büyü yapmak” 4218, *külüü elek gın-* “gülmek ve alay etmek” 2617, *miçik gın-* “gülümsemek” 3273, 4245, *suodas gın-* “birden bire dikilmek” 861, 1671, *sur gın-* “hızlıca, çabucak yapmak” 2052

ıl- “almak”

Kördööhüügün ıl- “ısrar etmek” 4391, *oyox ıl-* “evlenmek” 3410

et- “söylemek”

ilcikkin et- “haber vermek” 2269

kiir- “girmek”

xaana kiir- “kanı kaynamak” 2548

tüs- “düşmek”

xarisa suoxar tüs- “düşünmemek” 2648, *itteni tüs-* “sırt üstü düşmek” 951, *süöm tüs-* “4 parmak (biraz) hayal kırıklığına uğramak” 1675, *üünneriger tüs-* “dizginleri kavramak” 2184

tağıs- “çıkmaq”

erge tağıs- “kocaya varmak” 3408, *kün tağıs-* “gün doğmaq, güneş doğmaq” 2017, 3394

bier- “vermek”

maxtal bier- “teşekkür etmek” 4904, *doroobo bier-* “selam vermek” 2589, 2418, 2611

buol- “olmak”

uot buol- “alevlenmek” 3847, *baar buol-* “var olmak, yaşamak” 1850, 948, 1841, *bırastu buol-* “vedalaşmak” 4606, *xat buol-* “gebe olmak” 506, *iin buol-* “çökmek” 3526, *kedirgi buol-* “üzülmek” 1190, *küüs buol-* “güçlü olmak” 3898, *ölüü buol-* “ölmek” 3424, *sanaata buol-* “düşünmek” 2445, *sañalaax buol-* “söylemek, konuşmak” 4384, *sırsulara buol-* “koşuşmak, koşu yarışı yapmak” 4762, *talı talbata buol-* “en iyisi olmak” 4689

kör- “görmek”

tiere kör- “tersine dönmüş gözlerle bakmak” 2950, 3449, 530, *tobulu kör-* “keskin gözlerle bakmak” 4186, *ergim urgum kör-* “etrafa bakmak” 4428, *ergite kör-* “etrafıca bakmak” 1107, *ögürük tögürük kör-* “süratle etrafına bakmak” 4688, 2401, 2871, 2998, 4317, 4530

tart- “çekmek, sürüklemek”

uhuluta tart- “birden çıkartmak” 3330, *uocugannarın tart-* “engellemeye çalışmak” 1249, *üöhün (üös) tart-* “damarı daralmak” 799, *xamıya tart-* “bir şeyi toplamak” 1143, 609, *sanaata tart-* “bir düşünceye erişmek” 1846, *suyata tart-* “çekip çıkarmak” 3332, *sileye tart-* “yandan açmak” 2943, *tölö tart-* “birden tutmak” 2058

tut- “tutmak”

umsarıta tut- “eğmek” 3629, *üreye tut-* “etrafa serpmek” 4529

tutun- “çekinmek; kullanmak”

mülçü tutun- “elden kaçırmak” 2527, *tutax tutun-* “değersiz hareketlerde bulunmak” 2777, *umsarı tut-* “aşağı indirmek” 780, *umsa tut-* “baş aşağı düşmek, baş aşağı tutmak” 2250,

bar- “varmak, gitmek”

oxsuhuuga bar- “kavgaya girmek” 1187, *uummutunan bar-* “yakalamak” 1532, *uñan bar-* “bayılmak” 3861, *üs añi bar-* “üçe ayrılmak” 581, *kier bar-* “defolup gitmek” 2340

bil- “bilmek”

tübe bil- “görünmek” 3394, *tübün bil-* “rahatına varmak” 4366

İncelenen metinde *gın-* “yapmak”, *ıl-* “almak”, *et-* “söylemek”, *kiir-* “girmek”, *tüs-* “düşmek”, *tağıs-* “çıkılmak”, *bier-* “vermek”, *buol-* “olmak”, *kör-* “görmek”, *tart-* “çekmek, sürüklemek”, *tut-* “tutmak”, *tutun-* “çekinmek; kullanmak”, *bar-* “varmak, gitmek”, *bil-* “bilmek” yardımcı fiilleriyle ilgili örnekler tespit edilmiştir; *battaa-* “basmak, ezmek, zulmetmek”, *mat-* “mahrum kalmak”, *die-* “demek, söylemek”, *oğus-* “biçmek; dövmek, vurmak”, *kebis-* “atmak, fırlatmak”, *kuot-* “kaçmak”, *killer-* “girdirmek; içeriye almak, bırakmak”, *xaamp-* “gitmek, yürümek, gezinmek”, *sie-* “yemek” yardımcı fiilleriyle ilgili örnek tespit edilememiştir.

2.2.2.2.5.2. Fiil + yardımcı fiil ile yapılan birleşik fiiller / tasvir fiiller

Saha Türkçesinde tasvir fiili, ana fiilin üzerine genellikle *-An* veya *-A (II)* zarf-fiilleri getirilerek teşkil edilir. Bunların haricinde sıfat fiil eki *-bit* üzerine vasıta hâli eki olan *-nan*'nın getirilmesiyle teşkil edilen *-bitunan* ve *-AArI* zarf-fiilleri ile de teşkil edilen tasvir fiiller bulunmaktadır. Sahacadaki tasvir fiil sayısı Türkçedeki tasvir fiillerinden daha fazladır. Tasvir fiiller Sahacada *Körüñ Suoltatın Üösketer Kömö Tuoxtuurdar* “Görünüş Anlamını Meydana Getiren Yardımcı Fiiller” başlığı altında ele alınmaktadır (Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 147).

Saha Türkçesinde fiil ile ilgili en kapsamlı çalışmalara imza atmış olan L.N. Xaritonov, **Formı Glagolnogo Vida v Yakutskom Yazıke** isimli eserde tasvir fiilleri olarak

şu fiillere yer vermiştir: *bar-* “gitmek”, *tur-* “durmak, kalkmak”, *is-* “geçmek”, *sırt-* “gitmek, yürümek”, *tüs-* “düşmek”, *oğus-* “vurmak”, *tart-* “çekmek”, *kebis-* “atmak, fırlatmak”, *xaal-* “kalmak”, *kel-* “gelmek”, *kiir-* “girmek”, *tağıs-* “çıkmaq”, *ıl-* “almak”, *bier-* “vermek”, *er-* “olmak” (Xaritonov, 1960, s. 58-80).

G.G. Filippov ve İ.P. Vinokurov, **Saxa Tıla** isimli eserlerinde, harekette kattığı anlamlara göre tasvir fiillerini şu şekilde tasnif etmişlerdir (Filippov & Vinokurov, 1996, s. 119-120):

Tieteter körüñ

Tezlik, çabukluk bildirir: *-A oğus-*, *-A tart-*.

Sağalur körüñ

Hareketin konuşma anı ile başladığını gösterir: *-An er-*, *-An bar-*, *-bItInAn bar-*, *-An kel-*, *-An tur-*.

Uhuur körüñ

Hareketin durmadan, aralıksız, yavaş ve uzun yapıldığını gösterir: *-An is-*, *-A/II tur-*, *-A/II sırt-*.

Kılgur körüñ

Hareketin kısa sürede ani bir şekilde gerçekleştiğini gösterir: *-A/II tüs-*, *-A/II oğus-*, *-An er-*, *-An ıl-*.

Tümüktüür körüñ

Hareketin başlayıp bittiğini gösterir: *-An kebis-*, *-An xaal-*, *-An bier-*.

G.G. Filippov ve İ.P. Vinokurov’un çalışması Xaritonov’dan çok daha sonrasına ait olmasına rağmen, Xaritonov’un listesinde bulunan *kiir-* “girmek” ve *tağıs-* “çıkmaq” fiillerine yer vermemişlerdir. Kirişçioğlu ise listenin bu fiillerle sınırlı olmadığını, bazı

fiillerinin de yardımcı fiil kimliği ile tasvir fiili olarak kullanıldığını belirterek G.G. Filippov ve İ.P. Vinokurov'un listesine ek olarak *kiir-* “girmek”, *tağıs-* “çıkma” ve *-AAr/-mAArI gın-* “yapma” fiillerine yer vermiştir.

İncelenen metinde, Xaritonov'un listesi temel alınmış olup buna ilave olarak Kirişçioğlu'nun tespit ettiği, Xaritonov'un listesinde yer almayan *-AAr/-mAArI gın-* “yapma” tasvir fiili de çalışmaya dâhil edilmiştir. Ayrıca, Sahaca gramerlerde ayrı bir başlık altında ele alınmayan ve yukarıdaki listelerin hiçbirinde yer verilmeyen yeterlilik fiili *sataa-* “bir şeyi yapma kabiliyetinde olmak, o güce vakıf olmak” fiiline de bu çalışmada yer verilmiştir. Metinde yer alan tasvir fiiller ile ilgili örnekler şunlardır:

-A oğus- “vurma”

Tezlik, çabukluk bildirir: *ilte killere oğus-* “götürmek, hızlıca götürmek” 573

-A tart- “çekme”

Tezlik, çabukluk bildirir: *teleye tart-* “çıkma, birden çıkma” 1743, 2861, 4702, *uhuluta tart-* “birden çıkartma” 3330, *ete tart-* “söyleme, hızlıca, birden söyleme” 768, *arıya tart-* “açma, biden açma” 2388, 2946, *bara tart-* “hızla gitme” 2979, *xamiya tart-* “bir şeyi toplamak, hızlıca toplamak” 1143, 609, *kiire tart-* “hızla gitme” 2376

-An er- “olma”

Hareketin konuşma anı ile başladığını gösterir: *kiiren turan er-* “gelme, gelmeye başlama” 2358

-An bar- “gitme”

Hareketin konuşma anı ile başladığını gösterir: *körön bar-* “bakma, bakmaya başlama” 1137, 1212, 1620, 2194, 2405, 3549, 4450, 4643, 1193, 1428, 431, *körüöleen bar-* 2251, *küüleydeen bar-* “göz gözdirme, bakmaya başlama” 2616, *obuguduyan bar-* “sayıklama, sayıklamaya başlama” 3863, *oxson (oğus-) bar-* “vurma, vurmaya başlama” 866, *oxson (oğus-) kiiren bar-* “dövmeye başlama” 3820, *oxsuolaan bar-*

“vuruvermek, vurmaya başlamak” 795, *ölörsön (ölörüs-) bar-* “öldürmeye başlamak” 1382, 3383

-bitInAn bar- “gitmek”

Hareketin konuşma anı ile başladığını gösterir: *endeybitinen bar-* “ısrarla gitmek, gitmeye başlamak” 3063

-An kel- “gelmek”

Hareketin konuşma anı ile başladığını gösterir: *aañnaan kel-* “gelmek, gelmeye başlamak” 2621, *astaran uunnaran kel-* “gelmek, ilerlemek, ilerlemeye başlamak” 2191, *ayannaatan kel-* “birisi için özellikle bir yerden, bir yoldan gelmek” 2178, *burlan kel-* “dönüşmek, dönüşmeye başlamak” 1246, *ilte kel-* “götürmek, götürmeye başlamak” 3812, *kiiren kel-* “içeri girmeye başlamak, içeri giriyor olmak” 2391, *köbö saba süüren kel-* “nefesi tıkanıncaya kadar koşmaya başlamak” 4870

-An tur- “durmak, kalkmak”

Hareketin konuşma anı ile başladığını gösterir: *toxtoon tur-* “durmaya başlamak, yavaşlamak” 2192, *tölörüten tur-* “çıkmaya başlamak” 2780, *tutan tur-* “tutmak, o anda tutmak” 1760, 2253, 2185, *uyan tur-* “dayanmak, o anda dayanmış olmak” 352, *üünen tur-* “büyümeye başlamak” 3809, *alaarıççı körön tur-* “mutlu, sevinçli, sevecen bir şekilde bakmaya başlamak” 4801, *anıan tur-* “durmaya başlamak” 2789, *ahaan tur-* “yemekten kalmaya başlamak” 1274

-A/-II tur- “durmak, kalkmak”

Hareketin durmadan, aralıksız, yavaş ve uzun sürede yapıldığını gösterir: *suoruyan uhuta tur-* “ayrılmak, ara vermeden ayrılmaya devam etmek” 4283, *tardıha (tardıs-) tur-* “durmadan çekmek” 1606, *tühe (tüis-) tur-* “düşmek, uzun bir süre düşüyor olmak” 3096, *amalıya tur-* “uzun uzun konuşmak” 929, *dehe (des-) tur-* “uzun uzun konuşmak” 859, *elleextehe (elleextes-) tur-* “birbirlerine vurmak, uzun uzun vurmak, vuruşmak” 3459, *ete*

tur- “uzun uzun konuşmak” 2196, *xaama tur*- “uzun uzun yürümek” 1683, *xarbaha* (*xarbas-*) *tur*- “yavaş yavaş uzaklaşmak” 1573

-*An is*- “geçmek”

Hareketin durmadan, aralıksız, yavaş ve uzun bir sürede yapıldığını gösterir: *kuhıran kudıyan is*- “yavaş yavaş hiddetlenmek” 2556, *kırbahan* (*kırbas-*) *is*- “uzun uzun dövüşmek” 1370, 3340, *kiiren is*- “yavaş yavaş gitmek” 3110, 3126, *kötön is*- “yavaş yavaş uçmak” 4642, 3718, *saba sırsan tiıyen is*- “hemen cevap vermek” 2918, *suksuysan tühen* (*tüs-*) *is*- “birbirlerini takip ederek gitmek” 3084, *teleyen kiiren is*- “yavaş yavaş gitmek” 3984, *tesihen* (*tesis-*) *is*- “delmek, durmadan delmek” 1555

-*A/-II sırit*- “yürümek”

Hareketin durmadan, aralıksız, yavaş ve uzun bir sürede yapıldığını gösterir: *ukta* (*ugut-*) *sırit*- “getirmek, yavaş yavaş getirmek” 4018, *uobalata sırit*- “yavaşça bir parça lokma almak” 1202, *tuta sırit*- “elinde tutmak, uzun bir süre elinde tutmak” 1359, *ahu* (*as-*) *sırit*- “uzun uzun otlamak” 1151, 1967, *batıha* (*batis-*) *sırit*- “yavaş yavaş takip etmek” 1594, 3375, *ekkiriete sırit*- “yavaş yavaş takip etmek” 1595, 3376, *xaamtara sırit*- “yavaş yavaş yürümek” 4498, *keriye sırit*- “uzun uzun etrafı gözden geçirmek” 2692

-*A/-II tüs*- “düşmek”

Hareketin kısa sürede ani bir şekilde gerçekleştiğini gösterir: *ümüörühe* (*ümüörüs-*) *tüs*- “hızlı bir şekilde toplanmak” 536, *ünküürüs küöhelis gına tüs*- “hızlı bir şekilde inmek, yuvarlanıp yer yüzüne inmek” 998, 2675, 2712, 3047, 4953, *üögülüü* (*üögülee-*) *tüs*- “birden bağırmak” 2012, *üömextehe* (*üömextes-*) *tüs*- “hızlı bir şekilde toplanmak” 2960, *ürelle* (*ürelin-*) *tüs*- “birden farklı yönlere gitmek dağılmak” 511, *ekkirehe* (*ekkires-*) *tüs*- “öfkıyla ani bir şekilde sıçramak” 3353, *xatana tüs*- “aniden yıkmak” 2065, *xatansa* (*xatanıs-*) *tüs*- “birden atlamak, sıçramak” 1547

-*An tüs* “düşmek”

Hareketin kısa sürede ani bir şekilde gerçekleştiğini gösterir: *üüenen tüs*- “hızlıca, birden büyüme” 1441, *anıhıyan tüs*- “soğuk hava esmek” 3121, *cölö siksillen* (*siksilin-*)

tüs- “vurup yarmak” 3447, *xaydan* (*xayıt-*) *tüs-* “aniden parçalamak” 4587, *ieğillen* (*ieğilin-*) *tüs-* “eğilivermek, eğilmek” 27

-A/II oğus- “vurmak”

Hareketin kısa sürede, ani bir şekilde gerçekleştiğini gösterir: *toğuta oğus-* “vurmak, aniden, hızlı bir şekilde vurmak” 1158, *ukta* (*ugut-*) *oğus-* “sokmak, aniden, hızlı bir şekilde sokmak” 1721

-An er- “olmak”

Hareketin kısa sürede, ani bir şekilde gerçekleştiğini gösterir. İncelenen metinde bu tesvir fiil ile ilgili örnek bulunmamaktadır.

-An il- “almak”

Hareketin kısa sürede, ani bir şekilde gerçekleştiğini gösterir: *oğuurdaan il-* “birden bağlamak” 3702, *subuya tartan il-* “birden çıkarmak” 3817, *sulbu tartan il-* “birden süratle çekip çıkarmak” 591, *uoran il-* “birden kaçırmak” 3892, 4101, *çup gına uuraan il-* “aniden öpmek” 4943, *xarbaan il-* “aniden yakalamak” 1522, *küöye xarbaan il-* “bir hareketle almak, tutup yakalamak” 1970, 2056

-An kebis- “atmak, fırlatmak”

Hareketin başlayıp bittiğini gösterir: *kier üüren kebis-* “kovmak” 2343, *miçiliyen kebis-* “gülümsemek” 2912, *oloxsuyan kebis-* “yaşamak” 443, *oloron kebis-* “oturmak” 2447, *olordon kebis-* “oturmak” 2863, *örö tınan kebis-* “ağır ağır nefes almak” 1858, *sügüteleen kebis-* “sırtlanmak” 3792, *tohuta oğustaran kebis-* “toplayıp götürmek” 2100, *туруораан kebis-* “koymak” 4001, 4424, *uhuutaan kebis-* “ağlamak” 2014, *uktan* (*ugut-*) *kebis-* “yerleştirmek” 2052, *üren kebis-* “üfleyerek söndürmek” 3860

-An xaal- “kalmak”

Hareketin başlayıp bittiğini gösterir: *anaan xaal-* “vermek” 859, *baran xaal-* “ayrılmak” 4788, *suburus gınan xaal-* “uçup gitmek” 516, 2681, *unñulus gınan xaal-* “bir yere doğru gitmek, koşmak, kaçmak” 520, 2982, 3584, 3979

-An bier- “vermek”

Hareketin başlayıp bittiğini gösterir: *acırıççı anñan bier-* “bir şeyi cömertçe, bolca takdim etmek, sunmak” 2474, *arıllan (arılın-) bier-* “açmak” 3520, *aygıraatan bier-* “yıkma” 3252, *eten bier-* “söylemek” 793, *küöcüten bier-* “daha güçlü yakmak” 3845, *oloron bier-* “hareket etmemek” 2200, *saratan bier-* “ayırma” 3278, *sileye tardan bier-* “açma” 3028, *tardan bier-* “açma” 2735

-An kiir- “girmek”

Hareketin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini yönünde bir maksadı gösterir: *bilen kiir-* “gidip öğrenmek” 473, *ciegeniyen kiir-* “aceleyle koşma” 3160, *xamiya xarbaan kiir-* “toplamak” 3841

-An tağıs- “çıkma”

Hareketin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini yönünde bir maksadı gösterir: *uhulu üüinen tağıs-* “meydana gelmek, büyüme” 1065, *bile oxson (oğus-) tağıs-* “öğrenip gelmek” 507, *arğara kötön tağıs-* “boydan boya uçma” 4065, *xalıhiyan tağıs-* “bir yere doğru koşma” 3797, *külübüreen tağıs-* “yanma” 1354, *oyon tağıs-* “koşarak çıkma” 3046, *örükühen (örüküs-) tağıs-* “aniden çıkma” 4638, *siriediyen tağıs-* “saçma” 3327, *suoduyan tağıs-* “çıkma, gelme” 3065, 3769, 4223

-AArI/-mAArI gın- “yapma”

Hareketin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini yönünde bir maksadı gösterir: *Anataarı gın-* “istemek” 691, *Aymaarı gın-* “yağmalama” 4896

-A *sataa*- “-e bilmek”

Türkçedeki yeterlilik fiili -A bilmek’in Sahacadaki karşılığı -A/-II *sataa*-’dır. Yeterlilik yapısı Sahacada farklı şekillerde de karşılanabilmektedir ancak yeterlilik fiili olarak -A *sataa*- kullanılmaktadır. Ana fiilden ayrı yazılmaktadır. İncelenen metinde bu fiil ile teşkil edilmiş yeterlilik anlamında kullanılan bir örnek yer almaktadır: *tañna sataa*- “giyinebilmek” 2202

2.2.2.2.6. Fiilimsiler

Saha Türkçesinde fiilimsiler *sireydemmet tuoxtuurdar* başlığı altında ele alınmaktadır. Türkiye Türkçesinde olduğu gibi isim-fiiller, sıfat-fiiller ve zarf-fiiller aynı başlık altında işlenmiştir. Saha Türkçesindeki fiilimsiler şunlardır:

2.2.2.2.6.1. İsim-fiil

Saha Türkçesindeki isim-fiiller *ülübüöy tuoxtuur* başlığı altında ele alınmaktadır. Saha Türkçesindeki, bu başlık altında ele alınan isim-fiil ekleri, -Ar, -IAx ve -TAx sıfat-fiillerinin yönelme hâli ekiyle genişlemiş şekilleri ile bunların olumsuz şekillerinden ibarettir: -ArgA, -BAkka, -IAxxA, -(I)mIAxxA, -TAxxA, -BAttAxxA. Ancak bu ekler bilinen anlam ve işlevde kullanılmamaktadır. Yani Türkiye Türkçesindeki gibi -mA, -Iş, -mAk anlam ve görevinde kullanılmamakta; kullanıldığı cümlenin bağlamına göre çeşitli zaman ve kip ifadeleri taşımaktadırlar. Bunlardan -ArgA ve -BAkka eklerin, Korkina vd. tarafından kaleme alınan **Grammatika Sovremennogo Yakutskogo Literaturnogo Yazıka** isimli eserde -mA ve -mAk işlevinde kullanıldığı tespit edilmiştir: *bararga* “gitmek”; *barbakka* “gitmemek”, *kelerge* “gelmek”, *kelbekke* “gelmemek” (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 226). Ancak Antonov vd. tarafından kaleme alınan **Saxa Biliñni Tıla Morpologuya** isimli eserde ekin bu işlevine yer verilmemiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi, kullanıldığı cümledeki bağlama göre taşıdığı zaman ve kip anlamlarına yer verilmiştir (Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 193-194). Kirişçioğlu ise, **Saha (Yakut) Türkçesi Grameri** isimli eserinde, -ArgA ekine, “-Ar + yönelme hâli eki” şeklinde, zarf-fiiller başlığı altında yer vermiştir (Kirişçioğlu, 1999, s. 133).

Bu incelemede, yukarıdaki durumlar göz önüne alınarak Türkiye Türkçesi gramer anlayışı çerçevesinde inceleme yapıldığından, incelenen metinde sadece *-mA* ve *-mAk* anlamı veren *-ArgA* ve *-BAkKA* ekleri incelenmiş, işlev ve anlamı isim-fiil ekleriyle uyuşmayan diğer eklerin incelenmesine yer verilmemiştir. Ancak incelenen *-ArgA* ve *-BAkKA* ekleriyle ilgili *-mA* ve *-mAk* görev ve anlamında metinden örnek tespit edilememiştir.

2.2.2.2.6.2. Sıfat-fiil

Sıfat-fiiller, fiillerin sıfat görevinde kullanılan şekilleridir. “Sıfat-fiiller, bir yanları ile sıfat bir yanları ile fiildirler. Fiil özellikleri dolayısıyla, kendilerinde var olan hareket ve zaman kavramlarını, ad oldukları sığata aktararak varlıkları ve nesnelere hareket ve zaman gösterme özellikleri ile geçici olarak vasıflandırırılar” (Korkmaz, 2007, s. 784). Saha Türkçesinde sıfat-fiile karşılık olarak *aat tuoxuur* “isim-fiil” terimi kullanılmaktadır. Saha Türkçesinde kullanılan sıfat-fiillerin anlam ve işlevi Türkiye Türkçesindeki anlam ve işlevlerden farklı değildir: sıfat-fiiller, sıfat ve çekimli fiil gibi anlamlı ve görevli fiilden türetilmiş kelimelerdir (Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 171); ismi zaman bakımından belirten fiil kalıplarıdır (Neustroyev, Yadrixinskaya, & Semenova, 2009, s. 31; Filippov & Vinokurov, 1996, s. 148). Saha Türkçesindeki sıfat-fiiller ifade ettiği zaman göre 3 grupta toplanır:

2.2.2.2.6.2.1. Geçmiş zaman sıfat-fiilleri

-TAx

Türkiye Türkçesindeki *-Dik* sıfat-fiil ekinin Saha Türkçesinde karşılığı olan bu ek, iyelik ekleri olarak kullanılır. Oldukça işlek olan ek, eklendiği fiilin son ünsüzüne ve ünlü uyumuna göre 16 farklı şekilde kullanılmaktadır:

Ünlü, diftong ve *-p*, *-t*, *-k*, *-s*, *-x* ünsüzlerinden sonra *-tax*, *-tex*, *-tox*, *-töx*

-l'den sonra

-lax, *-lex*, *-lox*, *-löx*

-r ve *-y* ünsüzlerinden sonra

-dax, *-dex*, *-dox*, *-döx*

-m, *-ñ* ve *-n*'den sonra

-nax, *-nex*, *-nox*, *-nöx*

İncelenen metinde yer alan örneklerinden bazıları şunlardır:

-tax

daybaataxtarın “saldırdıklarında” 3079, *alcarxayıñ ere aañnaatağına* “her başımıza felaket geldiğinde” 2592

-tex

kömüskeetexxine “koruduğunuzda” 2624, *elbeeteğine* “arttığında” 2594

-tox

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

-töx

töröötögüne “doğduğunda” 4575

-lax

kuotar-kubulnar buollaxxına “kaçıp uzaklaştığında” 3674; *muñuñ ere bullağına* “her sıkıntın olduğunda” 2593

-lex

kellexterine “geldiğinde” 946, 2199, 2201, 3276

-lox

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

-löx

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

-dax

körön turdağına “bakıldığında” 139, *ellextehe turdaxtarına* “birbirlerine vurduklarında” 3459

-dex

küölehiydeğine “uyandığında” 1050

-dox

olordoxtoruna “oturduklarında” 640,

-döx

öñöydögüne “uğradığında” 2203, *kördöxtörüne* “gördüklerinde” 3110

-nax

oxsunnaxtarın “vurduklarında” 3078, *bahılıktannağına* “hâkim olduğunda” 4407

-nex

İççilenneğine “sahip olduğunda” 4406, *kürüölenneğine* “çitle çevirdiğinde” 4408

-nox

xonuk xonnoxtorun aayı “geçirdikleri her gecede” 624

-nöx

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

-BIt

Türkiye Türkçesindeki -miş sıfat-fiil ekinin Saha Türkçesinde karşılığı olan bu ek, yalın hâlde veya iyelik ekleri alarak kullanılır. Yalın hâlde kullanıldığında kalıplaşarak yapım eki vazifesi de görmektedir. Oldukça işlek olan ek, eklendiği fiilin son ünsüzüne ve ünlü uyumuna göre 12 farklı şekilde kullanılmaktadır:

Ünlü, diftong, -l, -r ve -y'den sonra *-bit, -bit, -but, -büt*

-k, -p, -s, -t ve -x sonra *-pıt, -pıt, -put, -püt*

-m, -n, -ñ sonra *-mit, -mit, -mut, -müt*

İncelenen metinde yer alan örneklerinden bazıları şunlardır:

-bit

*Aan iye doydu añaarın sabarda**bit** Arğaa Sibiir* “Kâinat ananın yarısını kaplamış

Batı Sibirya” 109-110

-bit

*kuda mañan xallaañña üöskee**bit** Kus Debiliye Buxatur* “Kar beyazı beyaz gökte yaratılmış *Kus Debiliye Buxatur*” 4619-4620

-but

*olus ükse xoydub**ut** üs möñürük sirge* “Oldukça gelişmiş üç at sürüsü yerde” 1120-1121

-büt

*örö**büt** uos* “dinlenmiş ağız” 2438

-pit

utappit kulun “susamış tay” 995

-pit

adağatın keppit Arsan Duolay oğonhor “prangasını takmış yaşlı *Arsan Duolay*”
301-303

-put

tunax ihiaği turugurput Çugdaan Buxatur “zengin ihıax’ı düzenlemiş *Çugdaan Buxatur*” 4616-4617

-püt

büppüt kihi “mahvolmuş kişi” 1664

-mit

tuut xayıhardarın anımmut Toñus oğonhottoro “Kayaklarımı hareket ettirmiş
Tunguz çocuklarının” 164-165

-mit

külüüstemmit beyebin “kilitlenmiş beni” 2752

-mut

xommut uohun “gecelemiş ağzını” 1626

-müt

arbağahın bürümmüt Arsan Duolay “Eskimiş paltosunu giyinmiş yaşlı *Arsan Duolay*” 302-303

-BAAtAx

-TAx ve *-Bit* sıfat-fiillerinin olumsuzu olarak kullanılan bu ek de oldukça işlek kullanılmaktadır. Ek, yalın hâlde veya iyelik ekleri alarak kullanılır. Eklendiği fiilin son ünsüzüne ve ünlü uyumuna göre 12 farklı şekilde kullanılmaktadır:

Ünlü, diftong, -l, -r ve -y'den sonra *-batax, -betex, -botox, -bötöx*

-k, -p, -s, -t ve -x sonra *-patax, -petex, -potox, -pötöx*

-m, -n, -ñ sonra *-matax, -metex, -motox, -mötöx*

İncelenen metinde yer alan örneklerinden bazıları şunlardır:

-batax

*xaraxta**batax** alcarxay* “görülmemiş felaket” 1883

-betex

*istib**etex** iedeen* “duyulmamış saldırı” 2533

-botox

*toburax toxto**botox** dobun mañan xallaañña* “Pisliği olmayan/olmamış temiz beyaz gökte” 94-95

-bötöx

*ilitinen kör**bötöx** uluu kütür* “İslatmamış zalim canavar” 1490-1491

-patax

*bus**patax** mundu* “pişmemiş mundu çorbası” 403

-*petex*

keteğer kiris bia tüşpetex kündül xanıl cellik elemes bietin “Ensesindeki kiris ipinden kurtulmamış gayretli ve dik başlı Çevik alaca tayını” 4478-4480

-*potox*

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

-*pötöx*

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

-*matax*

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

-*metex*

tulluk kıl taba tebimmetex culusxannaax tusahatı “Şakayık kuşunun ayağı kaymaz düz avlusuna” 1739-1740

-*motox*

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

-*mötöx*

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

-*A ilik*

Geçmiş zaman ifade eden bu sıfat-fiil olumsuzluk anlamı ifade eder. Fazla işlek değildir. İncelenen metinde yer alan örneklerinden bazıları şunlardır:

tobulla ilik doyduta “Henüz delmediği ülke” 213, *telelle ilik sire* “Henüz açılmadığı yer” 217

2.2.2.2.6.2.2. Şimdiki/geniş zaman sıfat-fiilleri

-r/-Ar/-Iir

Türkiye Türkçesindeki -Ar ve -An sıfat-fiil ekinin Saha Türkçesinde karşılığı olan bu ek, yalın hâlde veya iyelik ekleri olarak kullanılır. Çok heceli fiillerden sonra -r (ünlüyle bitenlerde araya bağlayıcı ünlü alır), tek heceli fiillerden sonra -Ar, uzun ünlü ve diftonglardan sonra ise -Iir şeklinde gelir. İncelenen metinde yer alan örneklerinden bazıları şunlardır:

-r

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

-ar

allar muora “sızan deniz” 44

-er

çirkelciyer sis üöhe “uzayan ana damarı” 888

-or

oloror oloğum “yaşayan hayatım” 3485

-ör

ölör kün “öleceği gün” 1399

-ur

sakkıur tun “mırıldayan ruh” 1380

-iir

atağar iiktür kus “ayağına işemiş kızın” 3726

-uur

xaalcıgınan oonuur Xaadiat Bergen “ona atlas kemiğiyle oynayan *Xaadiat Bergen*” 4576-4578

-üür

ümüörühen üösküür ürüñ kurtuyax “bir arada yaşayan beyaz yaban horozu” 2067-2068

-BAt

Türkiye Türkçesindeki -mAz sıfat-fiil ekinin Saha Türkçesinde karşılığı olan bu ek, yalın hâlde veya iyelik ekleri olarak kullanılır. Oldukça işlek olan ek, eklendiği fiilin son ünsüzüne ve ünlü uyumuna göre 12 farklı şekilde kullanılmaktadır:

Ünlü, diftong, -l, -r ve -y'den sonra *-bat, -bet, -bot, -böt*

-k, -p, -s, -t ve -x sonra *-pat, -pet, -pot, -pöt*

-m, -n, -ñ sonra *-mat, -met, -mot, -möt*

İncelenen metinde yer alan örneklerinden bazıları şunlardır:

-bat

tulxadiybat kulugulaax “sarsılmaz halkalı” 2107

-bet

köğüreebet mastaax “azalmaz ağaçlı” 223

-bot

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

-böt

ölböt üösteex “ölmez damarlı” 3444

-pat

at tappat ayuñ-semeñ “Atın taşıyamayacağı kadar suçun günahın” 320-321

-pet

süppet uygulaax “tükenmez verimli” 222

-pot

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

-pöt

öspöt tunnaax “yok olmaz ruhlu” 3743

-mat

barammat baraax “nesli tükenmez kumkuşu” 172

-met

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

-mot

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

-möt

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

2.2.2.2.6.2.3. Gelecek zaman sıfat-fiilleri

-IAx

Türkiye Türkçesindeki -AcAk sıfat-fiil ekinin Saha Türkçesinde karşılığı olan bu ek, yalın hâlde veya iyelik ekleri olarak kullanılır. Ünlü ile başlayan bir ek aldığında sonraki *x* sesi yumuşayarak *ğ*'ye döner. Oldukça işlek olan ek, ünlü uyumuna göre *-iax*, *-iex*, *-uox*, *-üöx* şekillerini alabilmektedir. İncelenen metinde yer alan örneklerinden bazıları şunlardır:

-iax

abarıağa “kızacağı” 1052

-iex

keleyieğe “üzüleceği” 1051

-uox

oloruoğun “yaşayacağı” 88,98

-üöx

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

-(I)mIAx

-IAx ekinin olumsuz olarak kullanılan bu ek işlek değildir. Ünsüzle biten kelimelerden sonra araya bağlayıcı ünlü alır. Ünlü uyumuna göre *-miax*, *-miex*, *-muox*, *-müöx* şekillerini alabilmektedir. İncelenen metinde bu ek ile ilgili örnek yer almamaktadır.

-*IA suox*

-*IAx* ekinin olumsuz olarak kullanılan bu ek de işlek değildir. Ünlü uyumuna göre -*ia suox*, -*ie suox*, -*uo suox*, -*üö suox* şekillerini alabilmektedir. İncelenen metinde bu ek ile ilgili örnek yer almamaktadır.

2.2.2.2.6.3. Zarf-fiil

Zarf-fiiller, fiilin hareket hâlini ifade eden fiilden türemiş zarf fonksiyonundaki kelimelerdir. Bunlar, diğer fiilimsiler gibi fiilden belli eklerle türemiş kelimelerdir. Fakat fiil çekimine girmedikleri için kişi ve kesin bir zaman kavramı taşımazlar. Cümlede çoğunlukla kelimeler arasında bir ilgi kurarlar (Atabay, Kutluk, & Özel, 1983, s. 274). Saha Türkçesinde zarf-fiil terimine karşılık olarak *sıhiat tuoxtuur* terimi kullanılmaktadır. Kullanım, işlev ve tanımı türkiye Türkçesi ile paralellik gösterir: Fiili çeşitli şekillerde niteleyen ve ekleri vasıtasıyla başka fiillerle ilişki kurulmasını sağlayan fiil kalıplarıdır (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 240). Saha Türkçesinde kullanılan zarf-fiil ekleri şunlardır:

-*An*; -*n*

Ünlü, uzun ünlü ve diftonglardan sonra -*n*, ünsüzlerden sonra -*An* şeklinde eklenir. Oldukça sık kullanılmaktadır. Genellikle tasvir fiil oluşumda kullanılır (Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 185). “Bu zarf-fiil, asıl hareketten önceki hareketi ve asıl hareket başlamadan bu hareketin bitmesi gerektiğini ifâde eder” (Kirişcioğlu, 1999, s. 131-132). İncelenen metinde yer alan örneklerinden bazıları şunlardır:

-*n*

arıya battaan “açıp” 1742, *bılcaan* “saklamak” 1717

-*an*

ahatan “yedirip” 1197, *ağalan* “getirerek” 4423

-en

saratan bieren “yalvarıp” 3278, *cippieren* “zıplayarak” 2348

-on

oloron “yaşayarak” 1240, *xoydon* (*xoyut-*) “payçalanıp” 1664

-ön

kötön “uçup” 120, *ölörön* “öldürüp” 1875

-A; -II

Sık kullanılan bir zarf-fiil ekidir. Ünsüz ile biten fiillerden sonra -A, ünlü, uzun ünlü ve diftongla biten fiillerden sonra -II şeklinde eklenir. Genellikle tasvir fiil oluşumunda ve fiillerden teşkil edilen ikilemelerde kullanılır. Esas hareketle aynı anda gerçekleşen hareketi belirtir (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982). İncelenen metinde yer alan örneklerinden bazıları şunlardır:

-a

alcata “çalıp” 315, *aydaara-aymana* “bağıra-çağıra” 640

-e

kepsete-kepsete “konuşa-konuşa” 154, *bile* “öğrenip” 487

-o

oxso (*oğus-*) “dövüşüp” 1336, *oyto-oyto* (*oyut-*) “ayırdıkça” 3746

-ö

körö “bakıp” 2401, *üöre-kötö* “sevinip eğlenerek” 2870

-u

xarağalu (*xarağalaa-*) “kitleyerek” 3707, *ahu* (*as-*) “yiyip” 639

-ii

miçerdü (*miçerdee-*) “tebessüm ederek” 3868, *sii* (*sie-*) “yiyeyek” 639

-uu

botuguruu (*botuguraa-*) “mırıldanarak” 2265, *oonñuu* (*oonñoo-*) “oynayıp” 170

-üü

körülüü (*körülee-*) “eğlenerek” 170, *kördüü* (*kördöö-*) “yardım isteyerek” 2649

-(I)mInA

Bu zarf-fiil eki, ilk olarak -A; -II zarf-fiilinin olumsuzu olarak kullanılırken daha sonra hem -A; -II hem de -An zarf-fiillerinin olumsuzu olarak kullanılmış; nihayetinde de çağdaş Saha Türkçesinde -An zarf-fiil ekinin olumsuzu olarak kullanılmaktadır (Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 245). İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

-BAkka

-(I)mInA sıfat fiilinden daha eski bir geçmişe sahiptir. -BAt sıfat-fiilinin üzerine -ka yönelme hâli ekinin getirilmesi suretiyle oluşmuştur. Kullanımı yine -(I)mInA zarf-fiil ekinin yaygındır (Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 189). Ek, şu esaslara göre 12 şekilde eklenmektedir

Ünlü, diftong, -l, -r ve -y'den sonra -bakka, -bekke, -bokko, -bökkö

-k, -p, -s, -t ve -x sonra -pakka, -pekke, -pokko, -pökkö

-m, -n, -ñ sonra -makka, -mekke, -mokko, -mökkö

İncelenen metinde yer alan örneklerinden bazıları şunlardır:

-bakka

bulbakka 121, 126, *çuguruyan barbakka* 3531

-bekke

tübün bilbekke “tadına varmadan” 4366, *ihitinnerbekke* “duyurmadan” 1718

-bokko

toxtobokko “durmadan” 1604, *oroydoobokko* “bilmeden” 4820

-bökkö

öröön-sınhanan körbökkö “dinlenmeden” 1378, *kördörbökkö* “göstermeden” 1719

-pakka

Ahappakka (*ahat-*) “yemeden” 1184, *xalbarıppakka* “değiştirmeden” 3672

-pekke

sellierpekke “bırakmadan” 3535

-pokko

toxtoppokko (*toxtot-*) “durdurmadan” 3673

-pökkö

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

-makka

kıhammakka “hissetmeden” 4115

-mekke

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

-mokko

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

-mökkö

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

-AArI

Bu zarf fiil hareketin amacını, ne kadar beklendiğini, ne kadar istendiğini ifade eder. Sık kullanılan bir ek değildir (Filippov & Vinokurov, 1996, s. 161). İncelenen metinde yer alan örneklerinden bazıları şunlardır:

-aarı

öllöydöhö baraarı “doymak için” 2906, *ılaarı* “almak için” 299

-eeri

ütüö sübeni sübeleheeri “adil karar vermek için” 2907, *teriyeeri* “yapmak için” 2908

-ooru

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

-*öörü*

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

-(*I*)*mAArI*

-*AArI* zarf-fiilinin olumsuzudur. Sık kullanılmaz. İncelenen metinde yer alan örneklerinden bazıları şunlardır:

-(*i*)*maarı*

bıhumaarı “kesilmemesi için, kesmemek için” 3246

-(*i*)*meeri*

keğinnerimeeri “gerilememesi için, gerilememek için” 3248

-(*u*)*mooru*

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

-(*ü*)*möörü*

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

-*AAt*

Bu zarf fiil, esas fiilin gösterdiği hareketten önceki işin, hareketin çok çabuk bir şekilde yapıldığını belirtir. Yani eklendiği fiili hemen, derhal, ansızın anlamları katar (Xaritonov, 1947, s. 239). İncelenen metinde yer alan örneklerinden bazıları şunlardır:

-*aat*

unnulus gınan xaalaat “giderek” 3584, *uuraan ılaat* “öpüp” 4943

-*eet*

isteet “duyunca” 2379, *desiheet* (*desis-*) “diyerek” 855

-oot

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

-ööt

körööt “görünce” 1292

-mAAAt

-AAAt zarf-fiilinin olumsuzudur. Varlığı tartışmalıdır. Antonov vd. ile Kokina vd. -AAAt zarf-fiilinin olumsuzunun olmadığını belirtmesine rağmen (Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 191; Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 250-251), Filippov & Vinokurov ve Xaritonov’un eserlerinde bu zarf-fiil, -AAAt zarf-fiilinin olumsuzu olarak gösterilmiştir (Filippov & Vinokurov, 1996, s. 160; Xaritonov, 1947, s. 239). İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

-BlInAn

Bu zarf-fiil eki, -BlIt sıfat-fiili ile -nAn vasıta hâli ekinin birleşimiyle oluşmuştur. Asıl hareketle aynı anda gerçekleşen hareketi ifade eder. *Bar-* yardımcı fiili ile kullanımı yaygındır (Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 192). Ek, eklendiği fiilin son ünsüzüne ve ünlü uyumuna göre 12 farklı şekilde kullanılmaktadır:

Ünlü, diftong, -l, -r ve -y'den sonra *-bitınan, -bitinen, -butunan, -bütünen*

-k, -p, -s, -t ve -x sonra *-pıtınan, -pitinen, -putunan, -pütünen*

-m, -n, -ñ sonra *-mitınan, -mitinen, -mutunan, -mütünen*

İncelenen metinde yer alan örneklerinden bazıları şunlardır:

-bitınan

*üögüle**bitinen**-xahuta**abitnan*** “bağrışıp çağrışarak” 2959, *miçeerdi allay**bitnan***
“tebessüm ederek” 3868

-bitinen

*üögüle**bitinen**-xahuta**abitnan*** “bağrışıp çağrışarak” 2959, *möğühünner**bitinen***
“itip” 3705

-butunan

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

-bütünen

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

-pıtınan

*orulap**pitnan*** (*orulat-*) “böğürterek” 3820, *tatinháxtap**pitnan*** (*tatinháxtat-*)
“bağırarak” 3818

-pitinen

*ettes**pitinen**-ellextes**pitinen*** “doğrayıp parçalaraken” 3616, *telip**pitinen*** (*telit-*)
“yarıp” 4499

-putunan

*suburus**putunan**-suksurus**putunan*** “birbirlerinin ardından yürüyüp” 3125

-pütünen

*löglü sükp**ütünen*** “hepsini birden omuzlayıp” 3767

-mitınan

ihıxtammitınan “akıp, akarak” 2957

-mitinen

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

-mutunan

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

-mütünen

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

-BIçça

Asıl hareketin başlangıcını belirtir. İkilemelerde sıkça karşılaşılr. Olumsuzu yoktur. Antonov vd. eki Eski Türkçe *-gança/-gençe* eki ile ilişkilendirmiştir (Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 193). Ubratova ise ekin *-BI* sıfat-fiili ile *-çA* ekinin bir araya gelmesiyle oluştuğunu belirtmiştir (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 252). *-BIçça* eki, eklendiği fiilin son ünsüzüne ve ünlü uyumuna göre 12 farklı şekilde kullanılmaktadır:

Ünlü, diftong, -l, -r ve -y'den sonra *-bıçça, -biççe, -buçça, -büççe*

-k, -p, -s, -t ve -x sonra *-pıçça, -piççe, -puçça, -püççe*

-m, -n, -ñ sonra *-mıçça, -miççe, -muçça, -müççe*

İncelenen metinde bu ek ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

2.2.2.3. Görevli kelimeler

Görevli kelimeler, adlar ve fiiller gibi yalnız başlarına anlam taşımayan, eklendikleri kelime veya kelime grupları ve işlev bakımından bağlı buldukları öteki kelimerin yardımı vasıtasıyla anlam kazanan, cümle içinde de geçici gramer görevleri üstlenmiş olan kelimelerdir (Korkmaz, 2007, s. 893). Gramer incelemesinde bu görevli kelimeler;

- Edat
- Bağlaç
- Ünlem

olmak üzere 3 başlık altında ele alınacaktır.

2.2.2.3.1. Edat

Edat konusunun müstakil olarak ele alındığı Necmettin Hacıeminoğlu'nun **Türk Dilinde Edatlar** isimli eserinde, edat şu şekilde tanımlanmıştır: Bir gramer unsuru olarak edatlar, tek başlarına manaları olmayan ancak cümledeki diğer kelime ve kelime grupları arasında çeşitli münasebetler kurmaya yarayan kelimelerdir (Hacıeminoğlu, 1984, s. XV). **Grammatika Sovremennogo Yakutskogo Literaturnogo Yazıka** isimli eserde edat, *poslelog* (edat) başlığı altında ele alınmıştır. Rusça *poslelog* teriminin Saha Türkçesindeki karşılığı olarak *cühüöl* terimi verilmiştir. *Cühüöl* eserde şöyle tanımlanmıştır: “Sahacada, diğer Türk lehçelerinde olduğu gibi edatlar, kendi başlarına anlamı olmayan, değişmez görevli sözcüklerdir ve zaman, sebep-sonuç, amaç bildiren cümlelerde isimler, fiiller ve aynı şekilde isimlerle isimler arasındaki benzerlik veya diğer ilişkileri kurmak için kullanılan kelimelerdir” (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 415). Morfolojik ve sentaktik olarak ele alınan edatlar işlevleri bakımından şu şekilde tasnif edilmiştir:

Bu incelemede edatlar, görevleri bakımından tasnife tabi tutulmuştur. İnceleme Türkiye Türkçesi gramercilik anlayışı çerçevesinde yapıldığından, metinde yer alan edatlar, Zeynep Korkmaz'ın **Türkiye Türkçesi Şekil Bilgisi** adlı eserindeki tasnif şeması esas alınmıştır (Korkmaz, 2007, s. 904-918). Metinde yer alan edatlar şunlardır:

2.2.2.3.1.1. Aitlik ve ilgili olma ilişkisi kuranlar

Saha Türkçesinde bu ilişkiyi kuran edat *tuhunan* “üzerine, hakkında” edatıdır. İncelenen metinde bu edat ile ilgili örnekler şunlardır:

tuox tuhunan tuoyduñ? “Ne hakkında şarkı söyledin?” 1229, 2216, 4080, 4328

2.2.2.3.1.2. Benzerlik, tıpkılık, denklik ilişkisi kuranlar

Saha Türkçesinde bu ilişkiyi kuran edatlar şunlardır: *kurduk* “gibi”, *dılı* “gibi”, *keriete* “gibi”, *sağa* “gibi”, *teñe* “sanki, gibi” ve *bihunan* “gibi”. *Teñe* “sanki, gibi” edatı incelenen metinde yer almamaktadır. Diğer edatlar ile ilgili örnekler şunlardır:

Kurduk “gibi”

Önündeki unsur genellikle belirtme hâli eki alır. Bu edat ile ilgili iki edat daha var ki kuvvetle muhtemel *kurduk* ile ilgili: *kördük* “gibi” ve *kurğuk* “gibi”. Bu iki kelime de metinde birer defa kullanılmıştır:

barbatax balık miinin kurğuk “yağsız ve pişmemiş balık çorbası gibi” 401, *erdeğes ular tüöhün tüütün kördük* “dağ tavuğunun göğsünün tüyü gibi” 2829

Kurduk ile ilgili diğer örnekler şunlardır:

ölörbüterin kurduk “öldürdükleri gibi” 1328, *seymexteebitterin kurduk* “parçaladıkları gibi” 1329, *musputtarın kurduk* “topladıkları gibi” 1330, *siri çabıçax tügeğin kurduk* “deri kabın dibi gibi” 3620

dılı “gibi”

Önündeki unsur genellikle yönelme hâli eki alır. Metinde tek örneği vardır:

Öytörün xohoonugar dılı “dedikleri gibi” 1811

keriete “gibi”

Önündeki unsur genellikle hâli eki almaz. Metinde tek örneği vardır:

körön baran körbötöx keriete “görüp de görmemiş gibi” 1193

sağa “gibi”

Önündeki unsur genellikle hâli eki almaz. İncelenen metinde bu edat ilgili diğer örnekler şunlardır:

tıpı kıl sağa “ince kıl gibi” 1390”, *sil sağa* “tükürük gibi” 1489, *keğe sağa* “guguk kuşu gibi” 4430, *ular sağa* “dağ tavuğu gibi” 4432, *suor sağa* “kuzgun gibi” 4434, *xabcı sağa* “keklik gibi” 4436

bihunan “gibi”

Önündeki unsur genellikle hâli eki almaz. İncelenen metinde bu edat ilgili diğer örnekler şunlardır:

kıaybit-xoppıt bihunan “galip gelmiş edasıyla/gibi” 1670, *culappıt-tolunnarbit bihunan* “yenmiş gibi” 1671

2.2.2.3.1.3. Belirtme yoluyla başkalık ilişkisi kuranlar

Saha Türkçesinde bu ilişkiyi kuran edatlar şunlardır: *atın* “-den başka”, *tuspa* “ayrı, başka”, *uradı* “-den başka”. İncelenen metinde bu edatlar ile ilgili örnek yer almamaktadır.

2.2.2.3.1.4. Beraberlik veya vasıta ilişkisi kuranlar

Saha Türkçesinde bu ilişkiyi kuran edatlar şunlardır: *kitta* “ile, ile birlikte”, *bihutunan* “ile”, *kıtarı* “ile”, *nöñüö* “ile”. İncelenen metinde sadece *kitta* “ile, ile birlikte” edatıyla ilgili örnek mevcuttur:

kitta “ile, ile birlikte”

Önündeki unsur genellikle belirtme hâli eki alır. İncelenen metinde bu edat ilgili diğer örnekler şunlardır:

eterin kitta “demesiyle birlikte” 3570, *aal uotun kitta* “aile ocağıyla” 2999, *ütüöleri kitta* “cesurlarla” 940, *tüherin kitta* “düşmesiyle birlikte”

2.2.2.3.1.5. Miktar ve derece ilişkisi kuranlar

Saha Türkçesinde bu ilişkiyi kuran edatlar şunlardır: *keriñe* “kadar, yaklaşık”, *ihinen* “kadar”, *dieri* “-e kadar” ve *sağa* “kadar”. Metinde sadece *dieri* “-e kadar”, *keriñe* “kadar, yaklaşık” ve *sağa* “kadar” ile ilgili örnek bulunmaktadır:

dieri “-e kadar”

Önündeki unsur yönelme hâli ekini alır. İncelenen metinde yer alan örneklerden bazıları şunlardır:

nörüönneex köxsüger dieri “gösterişli sırtına kadar” 4881, *irienex buoru ierçeğer dieri* “sıcak toprağı kalçasına kadar” 1297, *turañ kırsı tobugar dieri* “tuzlu toprağı dizlerine kadar gömüp” 1298

keriñe “kadar, yaklaşık”

Önündeki unsur genellikle yalın hâldedir. Metinde sadece bir örneğı vardır:

tağahınan keriñneex “Bir kap ölçüsünde olan; yaklaşık bir kap kadar”

sağa “kadar”

Önündeki unsur genellikle belirtme hâli eki alır. İncelenen metinde bu edat ilgili diğer örnekler şunlardır:

kömnöxtöox xarıya añaarın sağa “karla kaplı çam ağacının yarısı kadar” 2073, *xamias sağa* “bir çamçak kadar” 2076, *xolloğos bıhağahın sağa* “kımız tulumunun yarısı kadar” 3396

2.2.2.3.1.6. Uygunluk, denklik ve nispet ilişkisi kuranlar

Saha Türkçesinde bu ilişkiyi kuran bir edat vardır: *bihutinan* “göre”. İncelenen metinde bu edatlar ile ilgili örnek yer almamaktadır.

2.2.2.3.1.7. Sebep, maksat, gaye ve hedef ilişkisi kuranlar

Saha Türkçesinde bu ilişkiyi kuran edatlar şunlardır: *ihin* “için”, *dien* “diye”, *tuhugar* “için”, *antax* “bunun üzerine”, *bahittan* “için”, *siltaan* “yüzünden”, *tuhun* “için”, *tuhuttan* “için”. Metinde *ihin* “için”, *dien* “diye” ve *tuhugar* “için” ile ilgili örnek bulunmaktadır:

ihin “için”

Önündeki unsur genellikle belirtme hâli ve iyelik eki alır. İncelenen metinde bu edat ilgili diğer örnekler şunlardır:

itillibikkit ihin “beslediğiniz için” 1306, *üöskeebikkit ihin* “yaratıldığınız için” 1308, *nuoğaybittarin ihin* “tüyleri olduğu için” 2239, *sügürüybütterin ihin* “baş eğdikleri için” 2241

dien “diye”

Metinde sıkça kullanılmıştır. Genellikle çekim ekli fiillerin önüne gelir. İncelenen metinde bu edat ilgili diğer örnekler şunlardır:

küüs xololohuoxput dien “güç ölçüşeceğiz diye” 986, *kim kelen keskilbin keğinnerie dien* “kim gelip bahtımı geriletecek diye” 1272, *kömüs subata kölbögürüö dien* “gümüş derisi pislenecek diye” 1705

tuhugar “için”

Genellikle önündeki unsur yalın hâlde olur. İncelenen metinde sadece bir örneği yer almaktadır:

tölörüyerbit tuhugar “uzaklaşmak için” 1933

2.2.2.3.1.8. Karşılık, karşılaştırma ve zıtlık ilişkisi kuranlar

Saha Türkçesinde bu ilişkiyi kuran edatlar şunlardır: *ürdünen* "rağmen" ve *bihutinan* "göre". İncelenen metinde bu edatlar ile ilgili örnek yer almamaktadır.

2.2.2.3.1.9. Yön gösterme ilişkisi kuranlar

Saha Türkçesinde bu ilişkiyi kuran edatlar şunlardır: *töttörü* "-e doğru", *dieki* "-e doğru", *dieri* "-e kadar", *utarı* "-e doğru", *körsö* "-e karşı", *antax* "-e karşı", *biatıgar* "-e karşı", *buhinan* "-e kadar", *çaahıgar* "-e karşı" ve *tiiye* "-e kadar". İncelenen metinde *töttörü* "-e doğru", *dieki* "-e doğru", *dieri* "-e kadar", *utarı* "-e doğru", *körsö* "-e karşı", ile ilgili örnek bulunmaktadır:

töttörü "-e doğru"

Önündeki unsur yönelme hâli ekini alır. İncelenen metinde sadece bir örneği yer almaktadır:

Kııs Debiliye Buxatırıgar töttörü "Kııs Debiliye Buxatır'a doğru" 2824

dieki "-e doğru"

Önündeki unsur belirtme hâli ekini alır. İncelenen metinde yer alan örnekler şunlardır:

innin dieki "öne doğru" 339, *kennin dieki* "arkaya doğru" 340, *kelbit suolun dieki* "geldiği yola doğru" 2342, *Aan Axtalıya ağahın dieki* "Aan Axtalıya ablasına doğru" 2873

utarı "-e doğru"

Önündeki unsur genellikle belirtme hâli ekini alır. İncelenen metinde sadece bir örneği yer almaktadır:

uluu kütür utarı "zalim canavar ona doğru" 1492

körsö “-e karşı”

Önündeki unsur belirtme hâli ekini alır. İncelenen metinde sadece bir örneği yer almaktadır:

Künü körsö “güneşe karşı” 4190

2.2.2.3.1.10. Öncelik, sonralık ve zaman ilişkisi kuranlar

Saha Türkçesinde bu ilişkiyi kuran ve aynı zamanda zaman zarfı olarak da kullanılan edatlar şunlardır: *tuxarı* “-den beri”, *kennitten* “-den sonra”, *innine* “önce”, *innitten* “önce”, *ıla* “-den beri”, *aanıttan* “bundan sonra”, *kelin* “sonra”, *kenne* “sonra”, *kıtarı* “-den beri”, *sağattan* “-den beri” ve *xoyut* “ertesine, sonrasında”. İncelenen metinde *tuxarı* “-den beri”, *kennitten* “-den sonra”, *innine* “önce” ve *innitten* “önce ile ilgili örnek bulunmaktadır:

tuxarı “-den beri”

Genellikle önündeki unsur yalın hâlde olur. İncelenen metinde yer alan örnekler şunlardır:

aan doyduga ayıllıbit tuxarı “yeryüzü yaratıldığından beri” 2530, *ıye sirge siriediybit tuxarı* “vatanımız oluştuğundan beri” 2532

kennitten “-den sonra”

Genellikle önündeki unsur yalın hâlde olur. İncelenen metinde sadece bir örneği yer almaktadır:

Sürdeex sürgüör kennitten “büyük büyüden sonra” 4285

innitten “önce”

Genellikle önündeki unsur yalın hâlde olur. İncelenen metinde yer alan örnekler şunlardır:

ubaya tiiyien innine uora oxson ilan “ağabeyi gelmeden önce kaçırp” 1720, *eten baran ergillen körüöx innine* “konuşmaya başlayıp dönüp bakmadan önce” 2826, *tuox xannik innine* “herkesten önce” 437

2.2.2.3.1.11. Ad gibi kullanılan edatlar

Korkmaz, bu gruba giren edatları için şunları kaydetmiştir: “batı dillerindeki preposition ve postposition’ların etkisinden gelen bu sınıflandırma Türkçe için doğru sayılmaz. Çünkü, yer ve yön gösteren bu sözlerin dilimizde edatlardan farklı olarak kendi başlarına bağımsız birer anlamları vardır. Tıpkı öteki adlar gibi iyelik, çokluk ekleri; yükleme, bulunma, yönelme, çıkma durumu gibi ad çekimi ekleri alabilirler ve türetmelere girebilirler. Böylece gerçek edatlar kendilerinden önceki kelimelerle birer edat grubu oluşturdukları hâlde, edat gibi kullanılan adlar, alnızca ad tamlaması oluşturur. Bu sebeptir ki, bunlar gerçek edatlar olmayıp, dilin ihtiyaç gösterdiği durumlarda edat gibi kullanılabilen adlardır” (Korkmaz, 2007, s. 918). Saha Türkçesinde bu ilişkiyi kuran edatlar şunlardır: *alın* “alt, aşağı”, *anna* “altta”, *annıgar* “altında, altına”, *annınan* “altında, altından”, *anittan* “altından”, *uña* “sağ, sağ taraf”, *ürüt* “üst, yukarı”, *ürde* “üstte”, *ürdünen* “üstünden”, *ürdüger* “üstünde, üstüne”, *uñuor* “karşı, karşı taraf”, *ilin* “ön”, *inniger* “önünde, önüne”, *xañas* “sol, sol taraf”, *is* “iç, iç taraf”, *ihiger* “içinde, içine”, *tas* “dış, dış taraf”, *tahıgar* “dışında, dışına”, *tahınan* “dışından, dışına”, *antax* “oraya, öteye, öte yana”. Bu edatlar ile ilgili metindeki örneklerden bazıları şunlardır:

annıgar “altında, altına”

Genellikle önündeki unsur yalın hâlde olur. İncelenen metinde yer alan örnekler şunlardır:

xonnoğum annıgar “kolumun altında” 3288, *kün annıgar* “güneşin altında” 481, *kuodatın annıgar* “tonozunun altına” 1833

annınan “altında, altından”

Genellikle önündeki unsur yalın hâlde olur. İncelenen metinde yer alan örnekler şunlardır:

kuodalaax kunuhun anninan “çatlak kenarının altından” 2716, *ot anninan* “otların altından” 4238, *kırıs anninan* “çimenlerin altından” 4240

anittan “altından”

Genellikle önündeki unsur yalın hâlde olur. İncelenen metinde yer alan örnekler şunlardır:

xonnoğun annittan “kolunun altından” 4003, *oholloox sostuoy annittan* “ölümcül kayanın altından” 3475

ürdünen “üstünden”

Genellikle önündeki unsur yalın hâlde olur. İncelenen metinde yer alan örnekler şunlardır:

üs künde muoranı ürdünen “üç parlayan denizin üstünden uçup” 2718

ürdüger “üstünde, üstüne”

Genellikle önündeki unsur yalın hâlde olur. İncelenen metinde yer alan örnekler şunlardır:

üller büörün ürdüger “merkezinin üstünde” 3807

ihiger “içinde, içine”

Genellikle önündeki unsur yalın hâlde olur. İncelenen metinde yer alan örnekler şunlardır:

cie ihiger “evin içine” 2274

tahıgar “dışında, dışına”

Genellikle önündeki unsur yalın hâlde olur. İncelenen metinde yer alan örnekler şunlardır:

orduubut tahıgar “evimizin dışında” 2280

tahınan “dışından, dışına”

Genellikle önündeki unsur yalın hâlde olur. İncelenen metinde yer alan örnekler şunlardır:

sototun tahınan “baldırımın dış tarafına” 2051

2.2.2.3.2. Bağlaç

Kelimeleri, kelime gruplarını, cümleleri bağlamaya yarayan; bunlar arasında anlam ve bazen de biçim bakımından bağlantı kuran kelimelere bağlaç denir (Atabay, Kutluk, & Özel, 1983, s. 145). Saha Türkçesinde bağlaç için *sitim tıl* terimi kullanılmaktadır. **Grammatika Sovremennogo Yakutskogo Literaturnogo Yazıka** isimli eserde bağlaç şöyle tanımlanmıştır: bağlaçlar, basit ve birleşik cümlelerin görevli bir parçası olarak, kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri bağlayan değişmez kelimelerdir (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 467). G.G. Filippov ve İ.P. Vinokurov ile Antonov vd., bağlaçları işlevlerine göre temel olarak iki ana grupta içinde değerlendirmişlerdir (Filippov & Vinokurov, 1996, s. 172; Antonov, ve diğerleri, 2009, s. 271). Bu incelemede bağlaçlar, işlevleri bakımından tasnife tabi tutulmuştur. İnceleme bağlaçlar sıralama bağlaçları, denkleştirme bağlaçları, karşılaştırma bağlaçları, cümle başı bağlaçları, sona gelen bağlaçlar olmak üzere 5 başlıkta incelenmiştir.

2.2.2.3.2.1. Sıralama bağlaçları

Bu gruba giren ve en sık kullanılan sıralama bağlacı *uonna* “ve”dir. Aynı zamanda bir edat olan *kitta* “ile, ile birlikte” anlamıyla bağlaç olarak kullanılmaktadır. İncelenen metinde bu bağlaçlarla ilgili örnek yer almamaktadır.

2.2.2.3.2.2. Denkleştirme bağlaçları

Bu gruba giren bağlaçlar “yahut, veya, ya da” anlamları taşıyan *ebeter*, *biiter* ve *beter* bağlaçlarıdır. İncelenen metinde sadece *ebeter* bağlacından bir tane örnek bulunmaktadır.

Ahur ahıñ aççaan

“Yiyeceğin yemeğin azaldı da

Onu bullaraarı duu?

Onu arttırmak mı istiyorsun?

Ebeter *alıs axtan*

Veya çok fazla özleyip

Xatın baltım dien

Efendi kız kardeşini

Xaraxtıaxxın bağaran inıttardıñ duu?

Görmek için mi çağirttırmak istedin?”

2.2.2.3.2.3. Karşılaştırma bağlaçları

Bu gruba giren bağlaçlar şunlardır: *biter... biter* “ya...ya”, *dağanı... dağanı* “da... da; hem... hem”, *duu... duu* “mI... mI”, *soroğor... soroğor* “bazı... bazı”, *arıt... arıt* “bazen... bazen”. İncelenen metinde yukarıdaki bağlaçlardan sadece biri ile ilgili örnek tespit edilmiştir:

ör duu, ötör duu “çok uzun süreden beri mi yoksa kısa süreden beri mi” 1023

2.2.2.3.2.4. Cümle başı bağlaçları

Oldukça geniş olan bu başlık altındaki bağlaçlarda sahadada en sık kullanılanları şunlardır: *ere* “yalnız, ancak”, *ol buollar*, *ol da buollar*, *ol da ereeri*, *ol da gınnar*, *ol gınan baran*, *gınan baran* “fakat, ancak, bununla beraber, yine de”, *itiienne* “zaten”, *aata* “gerçi, ise” *xata* “fakat, ama”, *ol ihin* “bunun için”, *ol keriete* “bunun için”, *ol kurduk* “böylece”, *ol buollağına*, *ol buollağa* “öyle ise, bu takdirde, işte, buna göre”, *ol ürdünen* “ondan başka”, *ereeri*, *ol ereeri* “fakat”, *buolan baran* “bununla beraber, fakat”, *iti da gınnar* “fakat, ama, ancak”, *ol bu* “işte”, *onon* “onun için, bu nedenle, yüzden”. İncelenen metinde yer alan bağlaçlardan bazıları şunlardır:

ere “yalnız, sadece, ancak”

könülge ere köğüyer “sadece özgürlüğe hevesli olan” 188, *algıı ere tardıhan* “sadece dualara başvurup” 1905, *ayını ere sanaan* “sadece iyiliği düşünüp” 1906

ol buollağa “işte”

anallaax sorukput ol buollağa dii “işte onun esas ihtiyacı olan biziz” 855

ol bu “işte”

ol bu bugün, kölböğürdübüt küöx cayıñ köğürüür... “işte bugün, pislenmiş yeşil kötülüklerden kurtulma...” 3901-3902

ol ereeri “fakat”

ol ereeri, noxoydor “fakat, çocuklar” 838, *beyi ere, ol ereeri, illeree sarsıarda kiire silcubar* “dur hele, fakat, önceki sabah duydum” 2254-2255, *ol ereeri, otton, muñnaax kihi muñun tuoydağa...* “fakat, lakin, sıkıntılı kişi herhalde sıkıntısını söyler...” 2557-2558

buolan baran “fakat”

xaayılınım buolan baran, min dağanı “hapsoldum fakat, ben de” 3741-3742

ol gınan baran “fakat”

ol gınan baran, toğus üye tuxarı “fakat, dokuz yüzyıl boyunca” 3772-3773

xata “fakat”

xata ol keriete ölörbötöx ütüötüger “fakat en iyisi, öldürmek yerine” 2815-2816, *xata, min dietex kihi xaydax kurduk* “fakat, ben ne de olsa cesur bir adam gibi” 1521

2.2.2.3.2.5. Sona gelen bağlaçlar

Bu gruba giren bağlaçlar şunlardır: *öskö* (*öskötö*, *öskötün*, *ösküörü*, *ösküörütün*) “eğer, ise”, *ereeri* “ise de”, *otton* “ise, de”, *da* “dA”, *dağanı* “dA”, *emie* “dA”. İncelenen metinde bu bağlaçlardan örneği bunulanlar şunlardır:

da

aan doydugun da xaraxtaa “vatanına da son kez bak” 1669, *timir kilie kihi suodas gına tüste da* “demir adam birden dikilip de” 1434

dağanı

min dağanı “ben de” 3742

ereeri

onnuk soruktaax ereeri “böyle bir amacın varsa” 2323

2.2.2.3.3. Ünlem

“Sözlü iletişim sürecinde konuşanın üzülme, sevinme, korkma, acıma, beğenme, pişmanlık vb. duygularını belirtmeye; dinleyene seslenmeye, cevap vermeye, onu çağırmaya, onaylamaya, reddetmeye ve doğa seslerini yansıtmaya yarayan kelime türüne ünlem adı verilir” (Karataş, 2019, s. 394). Saha Türkçesinde bu kelime türü *saña allayı* olarak adlandırılmaktadır. **Grammatika Sovremennogo Yakutskogo Literaturnogo Yazıka** isimli eserde ünlem kısaca şöyle tanımlanmıştır: Kişinin çeşitli duygularını ifade eden kelimelerdir (Korkina, Ubryatova, Xaritonov, & Petrov, 1982, s. 384). Saha Türkçesinde duyguları ifade etmek için kullanılan geniş bir kelime kadrosu bulunmaktadır: *bay, bey, ce, ook, ham, hok, huk, huu, muy, çot, çe, es, eey, aata, babat, baçax, ieyex, ok-sie, paxay, tatat, tuy-sie, uruy, ıçça, ehee, eçi, eeyiis, abitay, ayakka, alaata, ar-caalı, aar-tatay* ve bunlarında dışında vokallerden oluşan *a, aa, o, oo, e, ee, i, ii, uu, ı, u, ia, ie, uo* sesleri. Bunların dışında, diğer dillerde ve lehçelerde de olduğu gibi, çeşitli duygularla vurgulanan ifadeler de ünlem değeri taşımaktadır. Bu değeri ifade etmek için de, ifadenin son unsurunun son hecesi genellikle uzun ünlülü yazılmaktadır. Saha Türkçesi gramer kitaplarında ünlemler

genel olarak iki ana başlık altında ele alınmıştır. Bir başlık içerisinde duygu değeri ifade eden ünlemler, diğer başlık altında ise dışa dönük unsurlar yani seslenme, gösterme, onay vb. durumları ifade eden ünlemler ele alınmıştır. Bu incelemede de Türkçe gramercilik anlayışına uygun olarak yapılan bu tasnif temelinde ünlemler ele alınacaktır.

İncelenen metin, duygu yoğunluğunun üst düzeyde olduğu bir metindir. Bu nedendir ki metnin orjinalinde üç yüz yirmi ünlem işareti kullanılmıştır. Aktarmada ünlemlerin orjinalleri kullanıldığından ve birçoğunun anlam değil, bir duygu değeri taşıması dolayısıyla aşağıdaki örneklerin Türkçe karşılıkları verilmemiştir. Saha Türkçesinde ve incelenen metinde yer alan ünlemler şunlardır:

2.2.2.3.3.1. Duygu değeri taşıyan ünlemler

2.2.2.3.3.1.1. Sevinç, hayranlık ve hoşnutluk bildiren ünlemler

Bu gruba giren ünlemler şunlardır: *aata, alakıy, colbuun, iexey, iexey-çuoxay, narın-naskıl, oo, ha, haay ebetee, hu, huu, hı, he, e, uu, egey-egey, bis, ura*. İncelenen metinde bu ünlem türünden örnek yer almamaktadır.

2.2.2.3.3.1.2. Hayret ve şaşkınlık bildiren ünlemler

Bu gruba giren ünlemler şunlardır: *aart-tatay (aat-tatay), ayu, ar-caalı, bay, bey-da (dee), noo (nuo), ook-sie, he, tuy, uospacı, xor, hoort tatay*. İncelenen metinde bu ünlem türü ile ilgili örnekler şunlardır:

ook sie 2642, hoort tatay 385

2.2.2.3.3.1.3. Korku ve dehşet bildiren ünlemler

Bu gruba giren ünlemler şunlardır: *arax, arax-arax, babat, be-de, iedeen, oo, hok, huy, huk, huu, huuy, tatat, tuy, uoy, ülügeri ñii*. İncelenen metinde bu ünlem türünden bir örnek yer almaktadır:

oo 357

2.2.2.3.3.1.4. Üzüntü, hoşnutsuzluk ve memnuniyetsizlik bildiren ünlemler

Bu gruba giren ünlemler şunlardır: *ababın (abakkabın), alaata (ilaata), ar-caalı, ar-tatay, kör ere (manı), tpuu, tuysie, çe, çe-çe, eçii, eex*. İncelenen metinde bu ünlem türü ile ilgili örnekler şunlardır:

çe 1659, 2376, 388, 1659, 388, *alaatıgar emine tuomuy!* 1508, *kör bu!* 1224-2

2.2.2.3.3.1.5. Hor görme, küçümseme ve nefret bildiren ünlemler

Bu gruba giren ünlemler şunlardır: *pa, paxay, hu, huu, hıay, noyoon, kühugıtın*. İncelenen metinde bu ünlem türü ile ilgili örnekler şunlardır:

hıay 2568, *noyoon* 2655, 2568, 3907, *kühugıtın* 1520

2.2.2.3.3.1.6. Ağrı, acı ve yorgunluk bildiren ünlemler

Bu gruba giren ünlemler şunlardır: *abitay, abitay-xalaxay, aya, aya-coyo, ayakka*. İncelenen metinde bu ünlem türünden örnek yer almamaktadır.

2.2.2.3.3.1.7. Soğukluk duygusu ve çöşku bildiren ünlemler:

Bu gruba giren ünlemler şunlardır: *abitay, abitay-xalaxay, içça*. İncelenen metinde bu ünlem türünden örnek yer almamaktadır.

2.2.2.3.3.2. Dışa dönük ünlemler

2.2.2.3.3.2.1. Seslenme ünlemleri

Bu gruba giren ünlemler şunlardır: *beyi-beyi, bee, ce, ce-ce, ce ere, no-o, xaydax etey, çe (çeyiñ), o-op, ee, ehee, eey, allo, boy, buuyaka, nat-tatay*. İncelenen metinde bu ünlem türü ile ilgili örnekler şunlardır:

boy 3479-3, *buuyaka* 1406, 2278, 2793, 3206, 3645, 4043, 4805, 656, 743, 930, *nat-tatay* 1507, *ce* 1424, 1628, 1803, 1866, 2198, 2359, 2601, 2864, 2875, 3001, 3552, 3670, 3739, 3780, 3882, 3907, 393, 4605, 4724, 4794, 4813, 4860, 4885, 4914, 558, 1399, 1400, 2626

2.2.2.3.3.2.2. Onay ünlemleri

Bu gruba giren ünlemler şunlardır: *ama duo, baay-bay, söri-söp, ege duo, ee*. İncelenen metinde bu ünlem türünden örnek yer almamaktadır.

2.2.2.3.3.2.3. İtiraz ve inkâr bildiren ünlemler

Bu gruba giren ünlemler şunlardır: *ama, arax-arax, kim biler doğor, kier, kier-kier, kebis, satammat, suox, es, eçi (eçikiye), eeyiis*. İncelenen metinde bu ünlem türünden örnek yer almamaktadır.

2.2.2.3.3.2.4. Selamlaşma, vedalaşma ve şükran bildiren ünlemler

Bu gruba giren ünlemler şunlardır: *alğas, bahaalista, bahuba, bırastu gın, bırahaay, doroboo, dıraastıy, körsüöxe dieri, maxtal, poka, privet, ütüö kiehe, eğerde*. İncelenen metinde bu ünlem türünden örnek yer almamaktadır.

Yukarıdaki ünlemlerin dışında, metinde yer alan ve ünlem vazifesi gören ifadelerden bazıları şunlardır:

ihillikpin, tahıllıkpin! “inişim, çıkışım!” 272, *ergienigim-urbaanıgım!* “kurnazım, açgözlüm!” 290, *elbeğe bert ee!* “çok iyi ya!” 312, *iñneligim-tañnalıgım!* “çukurum, tümseğim” 688, *emine tuomuya ini!* “malım, mülküm!” 689, *noxoloor, toxtooñ!* *bolğoyuñ!* “çocuklar, durun, dinleyin!” 1305, *tolkuydaa ere!* “hadi anla!” 1414, *uruyum-ayxalım!* “Uruy’um, ayxal’ım!” 4200

Yukarıda da belirtildiği gibi çeşitli duygularla vurgulanan ifadeler de ünlem değeri taşımaktadır. Bu değeri ifade etmek için de, ifadenin son unsurunun son hecesi genellikle uzun ünlülü yazılmaktadır:

iñneli Balay iyekeyiem! 264, *bilee inibin, oğoloor!* 994, *alaata, oğoloor!* 1658, *Aar Toyon ağakaam!* 1779

3. METİNLER

3.1. Aktarma

- 1 Eski yılların
Yağmalının, gasplının
Mazinin öteki tarafında,
Geçmiş günlerin
Savaşının, felaketinin
Arka tarafında,
Geçmiş yılların
Belalısının, cevvalinin
Dış tarafında
- 10 Sahaların
Düşüncesi olgunlaşıp
Henüz keşfedilmeden
Işıldayan beyaz gök denilen yerde
Deri damak gibi
Aşağıya doğru çekilip
Genişleyip uzayarak
Yaratılmış imiş;
Delik deşik kulübe görünüşlü¹
Üç kabile²,
- 20 Üç ışıldayan gözüyle
Yukarıya bakıp
İncelediği için
Dört bir yanı³ aynı anda görülmesi mümkün olmayan,
Ucu bucağı belli olmayan,
Pürüzsüz, temiz, beyaz gökte,
Tunguzların avcı kayağı gibi
Aşağı eğilerek
Kalaylanıp dalgalanarak yaratılmış imiş.
Bu mahlûk

- 30 Parlak göğün altında
 Kokmuş vücutlu,
 Kusurlu kemikli,
 Savaşla, kyla arkadaş olan,
 İsyankâr ve hain olarak tanınan,
 İrin beyinli,
 Titrek ruhlu,
 İki ayaklı⁴ doğup çoğalsın diye,
 Soğuk rüzgârlı batı göklü,
İeyixsit'li⁵ doğu göklü,
- 40 Açgözlü güney göklü,
 Fırtınalı kavgauzey göklü,
 Kabaran deniz üstlü,
 Şahlanan deniz dipli,
 Sızan deniz altlı,
 Dönen deniz eksenli,
 Dolu deniz köşeli,
 Yüce *ayn*⁶ korumalı,
*Kün ayu*⁷ muhafazalı,
 Sarı *ilge*⁸ bereketli,
- 50 Beyaz *ilge*⁹ verimli,
 Çokça yıldızla çevrili,
 Birçok yıldızla kaplı,
 Pek az yıldızı işaretli,
 Dolunay arkadaşlı,
 Parlak güneş yoldaşlı,
 Gök gürültüsünün sesi büyülü,
 Yıldırım oku kırbaçlı,
 Şiddetli yağmur yağışlı,
 Aşırı sıcak nefesli,
- 60 Azalıp artan sulu,
 Yıkılmış yetişkin ağaçlı,
 Varlıklı, servetli,
 Eğilmiş dağ kırıışli,

Balçıklı dağ tümsekli,
 Sıcak yazla çevrili,
 Dönen elek merkezli,
 Dönen dört köşeli,
 Ayak basan bükülmez
 Yüksek sırtlı,
 70 İtse kımıldamaz
 Geniş karınlı,
 Ezilse kabarmaz
 İriyarı endamlı
 Sekiz köşeli¹⁰
 Altı çemberli,
 Azametli, dağlı ve tepeli,
 Gösterişli, süslü,
 Görkemli, şaşaalı
 Yeryüzü¹¹ denilen yer
 80 Boynuzlu, tüylü kalpağının¹²
 Gümüş süsü gibi
 Parlayıp güzelleşerek yaratılmış imiş.
 Sekiz katmanlı,
 İki katlı sarı gökte
 Baş melek¹³ diye
 Adlanıp ünlenen,
 Kabadayı gibi yürüyen,
 Yaşayacağı yerin öteki tarafında,
 Toprak ananın
 90 Yüce merkezinde
 Ortodoks inancı denen
 Şey henüz yoktu,
 Dokuz katlı
 Pisliği olmayan
 Temiz beyaz gökte
 Tanrı Nikolay¹⁴ denilenin

Hiddetiyle nam salıp
 Yaşayacağı yerin öteki tarafında,
 Üç kabilenin
 100 Taptığı tanrının
 Öğrenilip
 Bilinmediği zaman,
 Sekiz köşeli
 Kâinat ananın
 Sarı bağrında,
 Günahkâr, yeminli
 Batı göğün
 Alt kenarında,
 Kâinat ananın yarısını kaplamış
 110 Batı Sibirya denilen
 Şanlı yer
 Emredilerek yaratılmış imiş.
 Bu Batı Sibirya'nın
 Yüksek bir yerinde,
 Güzel ülkenin
 Yüksek kısmında,
 Öz yurdun
 En iyi tepesinde
 Külrengi turnanın
 120 Başı arkada uçup
 Yönünü bulamayarak
 Çınlayıcı bir sesle bağırdığı;
 Beyaz turnanın
 Parlak vadinin
 Etrafında uçup
 Kıyısını bulamayarak
 Çınlayıcı bir sesle ağladığı;
 Parlayan ovadaki yüksek,
 Arkası görünmez,
 130 Uzun sırtlı

*Unaaritta Ebe Xotun*¹⁵ denilen
 Şanlı şöhretli *alaas*¹⁶
 Yaradılarak meydana gelmiş imiş.
 Gösterişli sözlü,
 Süslü dudaklı,
 Muhterem *Oloñxocu*¹⁷
Unaaritta Ebe Xotun 'a
 Dikkatli gözlerle
 Aniden bakıldığında;
 140 Adımı süratli atın
 Ayaklarını dolaştıran
 İpeksi yumuşak otlu imiş,
 Tırıs giden atın
 Uyluğunu kıvıran
 Yeşil çimenli otlu imiş,
 Rahvan atın
 Dizini kıran
 Zehirli yeşil otlu imiş,
 Entarili Rus kızlarının
 150 Kalabalık bir şekilde dolaşması gibi
 Alçak çalılı, ağaçlı imiş,
 İpek dokuma elbiselerini giymiş
 Muhterem hanımefendilerin
 Gak gak konuşa konuşa,
 Göğsünü kabartarak ileri geri yürümesi gibi
 Kayın ağaçlı imiş,
 Soylu halkın
 Meseleyi çözmek üzere ayağa kalkması gibi
 Önemli kocaman karaçam ağaçlı imiş,
 160 Yetmişlerini doldurmuş
 Hizmetçi yaşlı kadınların
 Koşarken cilve yapması gibi
 Kırmızı söğüt ağaçlı imiş,

Kayaklarını hareket ettirmiş
 Tunguz çocuklarının
 Koşuşturması gibi
 Köknar ağaçlı imiş,
 Süslü, resimli elbiseli
 On yaşındaki çocukların toplanarak
 170 Oynayıp eğlenmesi gibi
*Loskuy*¹⁸ ormanlı imiş;
 Nesli tükenmez kumkuşu
 Burada üermiş,
 Sayısız çulluk
 Burada sıkça görülürmüş,
 Ötmesi bitmeyen guguk kuşu
 Burada konuşurmuş,
 Durmadan öten kumru
 Burada ötermiş.
 180 Böyle kocaman görünen yerin
 Hızla yürünen tepesinde,
 En güzel tepesinde,
 Tam ortasında,
 Nurlu yüzünde
 Kim hazır bulunmuş,
 Ne inzivaya çekilmiş dendiğinde;
 Koruyucu kalpli,
 Sadece özgürlüğe hevesli olan,
 Sırtından dizginli¹⁹
 190 *Kün ayı* kabilesinin
 Ağıl, çit yaparak
 Yuvarlanıp oynamadığı;
 Şefkatli, düşünceli,
 Sadece duaya hevesli,
 Omuzundan dizginli
 Yüce *ayı*²⁰ kabilesinin
 Adıyla adlanıp gelerek

Aile ateşini yakmadan
 Bakır direği dikmeden
 200 Yoğun dumanı tütmeden²¹
 Ferah ve kullanışlı evini inşa etmediği yer imiş.
 Kuzey gökten
 Pis kokulu kabilesinin
 Sıcak memleketlere gittiği
 Yer altı yolları henüz kazılmamış imiş,
 Batı gökten
 Açgözlü kabilesinin
 Hızlı yürüdüğü yolları
 210 Henüz açmamış imiş,
 Güney gökten
 Cimri kabilesinin
 Isınan yolları
 Henüz delmediği ülke imiş.
 Doğu gökten
İeyixsit kabilesinin²²
 Hayırsever, yelesi²³ patikalarının
 Henüz açılmadığı yer imiş.
 Ne zamanki vakitlerde,
 Nasıl zamanlarda,
 220 Hangi günlerde,
 Bu azalıp tükenmez sulu,
 Kuruyup tükenmez verimli,
 Devrilip azalmaz ağaçlı
 Öz yurdumun
 Engin, temiz vadilerinde
 Oynayıp geçti?
 Sekiz köşeli,
 Görkemli, şaşaalı
 Kâinat ananın
 230 Sarı bağırını,

Kutsal yerlerini
 Mahvedip geçti?
 Acaba, Aşağı Dünya'nın²⁴
 Sekiz kabilesinin
 Uykulayan meşhur kişilerinin
 Babaları olan,
 Ayağında prangayla doğmuş,
 Eski bir paltıyla meydana çıkmış,
 Rende dişli,
 240 Zıpkın saçlı
 İhtiyar *Arsan Duolay*'ın
 Dokuz oğlanın yediği yemeğin artığıyla,
 Sekiz zayıf kızın artığıyla beslenen,
 Çirkin postlu,
 Tütsü kuyruklu,
 Yuvarlak kemerli,
 Omuz makaslı,
 Kerpeten parmaklı,
 Keskin tırnaklı,
 250 Deri damaklı²⁵
Saraxana Küükennik denen kızı,
 Ailenin en küçük çocuğu,
 Nazlı kızı,
 Üç gün, üç gecenin
 Bitip giden dördüncü gününde
 Babası *Arsan Duolay*'ın,
 Yaşlı annesi *İnneli Balay*'ın,
 Tam önlerine geçip
 Feryat figan ederek
 260 Şöyle ağıt söylemeye başlamış (*Saraxana*):
 “Ah! Sorun nedir,
 Babacığım *Arsan Duolay*,
 Vah! Sorun nedir,
 Anneciğim *İnneli Balay*!

Babacığımdan yaratılan
 Dilenci ağzımı
 Henüz açmış değilim!
 Annelerden doğan,
 Türlü hatıra sözlerimi
 270 Henüz söylemiş değilim!
 Ah, vah,
 İnişim, çıkışım!²⁶
 Atlas kemikli bedenciğimle
 Başımı eğiyorum!
 Omurlu bedenciğimle
 Belimi büküyorum!
 Günahkâr, yeminli
 Batı göğün altında
 Meşhur, harika bir ülkeye
 280 Girip hayran oldum.
 İki ayaklı kabilelerinin
 Merhametli ülkesi imiş,
Kün ayu kabilesinin
 Korunmayan ülkesi imiş!
 Gezip dolaştığında
 Düz ovalı,
 Oynayıp zıpladığında
 Bomboş, geniş ülke imiş!
 İnişim, çıkışım!
 290 Kurnazım, açgözlüm!²⁷
 Böyle mükemmel ülkeye
 Yerleşip yaşayacağım,
 Beni serbest bırakmanı isteyip
 Yalvarıyorum!
 İnişim, çıkışım!
 Kurnazım, açgözlüm!” diyerek
 Cevap duymak için

Eğilip büküldü,
 Karşılığını almak için
 300 Cevap bekledi.
 Sonra, prangasını takmış,
 Eskimiş paltosunu giyinmiş
 Yaşlı *Arsan Duolay*,
 Göğsünün yarısına kadar uzanmış bir *bılastan*²⁸ fazla
 Yeşil yapışkan diliyle kırıtarak konuşup
 Keskin kara dişini
 Açıp göstererek:
 “Büyük canavar!
 310 Ah, kurnazın, açgözlün,
 İnişin, çıkışın,
 Heyecanın, sevincin²⁹
 Çok iyi ya!
 O Orta Dünya’ya çıkıp
 Enine boyuna yürüyüp
 Çalıp çırpmaıyla uğraşınca
 Büyük günahların daha da büyüyecek!
 Yeryüzüne gidip
Ayu kabilesini
 Çok fazla rahatsız edince
 320 Atın taşıyamayacağı kadar
 Suçun günahın artacak!
 Dokuz göğün efendileri
 Bunu bize ödetmek için
 Sakin ve huzurlu bir şekilde
 Yaşamamıza izin vermeyecek;
 Sekiz göğün babaları
 Senin günahın yüzünden
 Aile ateşimizi
 Yakmamıza izin vermeyecek,
 330 Zalim düşman,
 Sakin, ağırbaşlı ol” diyerek

Yaşlı adam
 Ciddi bir sesle,
 Sert bir şekilde
 Bağırды.
 Sonra *Saraxana Küükenhik*

340 Tereddüte düşüp
 Öne doğru eğilip
 Arkaya doğru çekildi:
 “Güneşin halkını
 İncitmeyeceğim,
Ayu’nın halkını
 Üzmeyeceğim;
 İçi boş otu
 Kırmayacağım,
 Sazan balığının kafasını
 Kesip saçmayacağım;
İeyixsit’in kabilesine
 Yanlış yapmayacağım,
 350 *Ayuhit*’in kabilesi hakkında
 Günah şeyler düşünmeyeceğim” diyerek
 Dayanamayıp
 Ağlayıp sızlanmaya başladı;
 Atın taşıyamayacağı kadar çok
 Yemin etti.
 Sonra yaşlı adamlar ve yaşlı kadınlar:
 “Oo, büyük zalim,
 Çok hayıflandın,
 Haddinden fazla yemin ettin!
 360 Fakat o
 Kuruyup taşan sulu,
 Yıkılmış yetişkin ağaçlı
 Dünyaya
 Yerleşmeye çalıştın da;

Neden, niçin
 Önünde hayvanları sürüp
 Arkana çeyiz olarak aldığın hayvanları katıp götürüyorsun,
 Konuş bakalım”, diye söyleştiler.

Sonra:

370 “Çabuk yürüyen,
 Çevik ayaklı,
Itık Kıpsıydaan,
 Deri damaklı
 Soyulmuş yüzlü hilekâr
Sayıp Kuturuk,
 Seri yürüyen,
 Zıplayan ayaklı
 Kapı tokmağı tabanlı
Cebin Kulaxay denen
 380 Üç güzel kızımızı
 Öne sürerseniz
 İyi olur idi”, diyen *Saraxana*

Yalvarıp yakardı.

Sonra yaşlı adam:

“*Hoort-tatay*³⁰, çocuklar!

Ne kadar çok istedi!

Ne kadar karmaşık konuştu!

Tamam, tamam, fakat

Ailenin en küçük çocuğu,

390 Sevimli ve saygılı

Kızlarımızdan biri olursan!

Al götür”, dedi.

İşte, dört *abaahı* kızı

Sırıgın³¹ üzerindeki deriden yapılmış üst giyip

Kurban derisinden³² pantolon giyip

Ölü hayvan derisinden dizlikleri takıp

Bulutlu yapışkandan yapılmış şallarını

Başına bağlayıp

- 400 Göge doğru başörtülerini ve
Başlarını çevirip
Yağsız ve pişmemiş balık çorbası gibi,
Alacakaranlık ülkesinden atlarıyla uzaklaşıp
Pişmemiş *mundu* balığı çorbası gibi
Alacakaranlık ülkesinden ayrılıp
Tek taraflı ay ve güneşli
Karanlık ülkelerinden uzaklaşıp
Aslanlı, güneye bakan yamaçların sol tarafından
*Öksöküleex*³³ nehrinin yukarı kıyılarından,
Kurtlu *Kileye Xaan* merdivenlerinden
- 410 Yukarıya yükselip
Su böcekli *Çuguya Xaan* yollarından,
Yukarı yürüyüp
Kurbağalı *Çağıya Xaan* geçitlerinden
Süratle yukarı çıkıp
Altı geniş, üstü dar,
Ortası delikli
*Cölörü Xaan*³⁴ geçidinden
Yukarı çıkıp
Arkası görünmez,
- 420 Karşısı bilinmez,
Dumanla kaplı
Unaaritta Ebe Xotun'un
Büyük çayırının,
Beyaz yüzünün ortasına
Dört *abaahı* kızı
Hızlı bir şekilde gelip
Ebedi karanlık olan vadinin ortasına
İndiler.
Ondan sonra
- 430 Konuşmaya başlayıp nefes almadan önce,
Bu tarafa bakıp gözlerini kırparak

Meşhur ülkenin yüksek bir yerine,
 Mükemmel ülkenin üst tarafına,
 Büyük ülkenin tepesinin ucuna,
 Üstü dar, altı geniş,
 Üç çemberli büyük evi
 Herkesten önce
 İnşa ettiler.

Ondan sonra
 440 Aile ateşlerini yakıp
 Ferah ve kullanışlı evlerini hazırlayıp
 Sakin ve huzurlu bir şekilde
 Yerleşip yaşadılar.

Omuz makaslı,
 Kerpeten parmaklı,
 Keskin tırnaklı
Saraxana Küükennik:
 “İeyixsit’in kabilesini
 Hiç rahatsız etmeyeceğim,

450 Güneş halkının
 Soyuna zarar vermeyeceğim” diye
 Annesine babasına ettiği
 Büyük yeminini
 Hiç önemsememiş,
 Büyük pişmanlığını
 Tamamen unutup terk etmiş;
 Hayvanları sürüp gelmiş,
 Hızlı yürüyenleri,
 Tütsü kuyrukları

460 Tam önüne çağırıp toplayarak:
 “Genç kızlar! Haydi dinleyin,
 Hızlı yürüyen,
 Çevik ayaklı
Itik Kipsıydaan,
 Üç katlı

Süt beyazı göğün
 Üst tarafında yaşayan
 Yaşlı *Kün Cöhögöy*'in
 Karısı *Kürüö Ceñke*
 470 Hamile kalırsa,
 Vakti zamanı
 Geldiğinde
 Onu gidip öğren!
 Sen, deri damaklı,
 Soyulmuş yüzlü, hilekâr
Sayıp Kuturuk kız!
İeyixsit'li doğu göğün
 İç tarafında,
 480 *Ayuhit*'li³⁵ göğün
 Alt kenarında,
 Parlak güneşin altında
 Olgunlaşmış yaratılmış olan
Saxa Saarın Toyon'un karısı
Sabıya Baay Xotun
 Bu günlerde
 Hamile kalacak idi;
 Onu gidip öğrenip gel!
 Şimdi sen, hızlı yürüyen,
 Çevik ayaklı,
 490 Kapı tokmağı tabanlı
Cebin Kulaxay kız!
 Aşağı Dünya'nın tehlikeli, kargaşalı
 Sekiz kabilesinin
 Alt tarafında,
 Sibiryaya çıbanı yüzünden ölmüş
 Bir yaşındaki öküzün nefes borusunun
 Uzatılıp bırakılmış haline benzeyen
 Uzun kanlı geçidin

- Güney yanında,
 500 Kaygan cehennem dibinde evi olan,
 Cehennem açılmış ağzında *alaas* 'ı olan
 Yaşlı adam *Ölüü Ötümextey*'in
 Yaşlı karısı *Timir Temelekeen*
 Şimdilerde
 Kesinlikle
 Gebe kalmış olmalı idi,
 Onu öğrenip gel hadi”, demesiyle birlikte,
 Üç *abaahı* kızı
 Dışarı koşup çıktılar,
 510 Toplanıp başlarını bir araya getirip
 Çeşitli yerlere gideceklerini
 Düşündükten sonra,
 Yukarı Dünya'ya çıkan kız
 Üç tarafı tamamen alaca
 Ateşli *Moñoy* canavarına dönüşüp
 Yukarı gitti,
 Orta Dünya'ya giden kız
 Üç yerinden alacalı
 Pipo dumanı olup
 520 Birden dumanı yayıldı,
 Aşağı Dünya'ya giden kız
 Sekiz parçalı
Ölüü Ötümex canavarına dönüşüp
 Aşağı Dünya'ya indi.
 Uzak mı uzak yere
 Ulaştılar mı bilinmez,
 Çok daha uzak yerlere
 Hızlı gittiler mi bilinmez,
 Bir gün ansızın üç *abaahı* kızı
 530 Tersine dönmüş paslı gözlerle bakıp
 Hastalıklı ağızlarını açıp
 Yeşil yapışkan dillerini

Göğüslerine düşürerek
 Büyük evlerinin kapısına
 Üçü a yını anda gelip
 Bir araya toplandılar.
 Ondan sonra
 Eve gelip
Xotun ablalarına³⁶,
 540 Maceralarını,
 Öğrendikleri havadisleri
 Dilleriyle yarım yamalak anlatarak
 Ciğerleriyle yarım yamalak nefes alıp verdiler.
 Yukarı Dünya'ya çıkan kız konuştu:
 “Yaşlı adam *Kün Cöhögöy*'ün
 Karısı *Kürüö Ceñke*
 Üç aylık hamile imiş” dedi,
 Orta Dünya'ya giden kız:
 “*Saxa Saarın Toyon*'un
 550 *Sabiya Baay Xotun*'u
 Dört aylık hamile imiş” dedi.
 Sonra Aşağı Dünya'ya giden kız:
 “Yaşlı adam *Ölüü Ötümextey*'in
 Yaşlı karısı *Timir Temelekeen*
 Beş aylık gebe imiş”, dedi.
 Bunu duyan
Saraxana Küükennik:
 “İşte, yavrularım,
 Eğer ablamsanız,
 560 Herhangi bir güçlü,
 Gür ve uzun saçlı kudretli şamanı
 Takip etmek istiyorsanız
 Onu bir yere gönderin,
 Herhangi bir güçlü
 Kısır kadın şamanı bulup

- Fal baktırmak istiyorsanız
 Rüyanızı tabir ettirin,
 Herhangi bir güçlü
 Büyücü *İeyixsit*'i bulup
- 570 Korunmak istiyorsanız istikbalinizden haber alın,
 Bu üç çocuğu
 Annelerinden doğar doğmaz,
 Çabucak buraya getirin” dedi.
 Bunu duyan
 Üç *abaahı* kızı
 Üç dünyanın
 Gebe kadınlarının
 Vakitlerini, zamanlarını
 Aylarını hesaplayıp
- 580 Günlerini tespit etmeye çalışıp
 Üçe ayrılıp
 Gören göze göstermeden
 Duyan kulağa duyurmadan
 Büyücüye çaktırmadan
 Üç dünyanın
 Doğmuş çocuklarını
 Çalıp getirerek
 Efendilerinin hemen önünde
 Bağladılar.
- 590 Efendileri bu üç çocuğu
 Birden hızla bağlı olduğu yerden çekip çıkararak
 İki *ayı*'nin çocuğunu
 Sağ demir dizine
 Oturtup
 Otuz *buuttaax*³⁷ ağırlığındaki çekiciyle
 Sağ memesini toz haline gelene kadar ezip
 Emzirerek karınlarını doyurdu;
 Fakat *abaahı*'nin oğlunu
 Sol kara dizine oturtup

600 Sol memesini toz haline gelene kadar vurup
 Lezzetli bir şekilde emzirerek besledi.
 Bu çocuklar
 Bir gecede bir yaşını,
 İki gecede iki yaşını,
 Üç gecede üç yaşını,
 Dört gecede dört yaşını,
 Beş gecede beş yaşlarını doldurdu,
 Kara ormanı bulup
 Her şeyi topladılar,
 610 Yeşil ormanı bulup
 Her şeyi topladılar,
 Erkek geyiğin
 Burnundan yediler,
 Kızıl ayının
 Şakaklarındaki saçtan tuttular.
 Böylelikle
 Yedi kişinin
 Yediğinden, içtiğinden fazlasını
 Büyük bir tepe kadar
 620 Biriktirip yığan oğlanlar oldular.
 Bu şekilde yaşayan
 Oğlanların günden güne
 Güçleri artıp
 Geçirdikleri her gecede,
 Kollarının kası olgunlaştı.
 On yaşını doldurduklarında,
 Vücutları gelişti,
 Gelişimleri son aşamasını tamamladı,
 Güçlü bir görünüşe
 630 Hızlıca sahip oldular.
 Bir sabah
 Yakalanan avlardan

Pişirip ortaya koyarak
 Tek ayaklı
 Büyük siyah masalarının
 Etrafında toplanıp
 Karşılıklı yiyerek
 Azar azar ağızlarına lokma alıp
 Yiyip içerek
 640 Bağıra çağıra oturduklarında,
 Yukarı Dünya'nın oğlu,
 Yarısını yiyip içtiğinde
 Öfkelenmiş kanı
 Yanına girdi,
 Hiddetlenmiş kanı
 Böğrüne girdi,
 Çam ağacının ince tabakası gibi
 Eğildi,
 Sert ağaç gibi
 650 Boynu arkaya çekildi,
 Sonra
 Büyütüp besleyen annesinin olduğu tarafa
 Ateşli gözlerini dikip bakarak
 Bağırıp feryat ederek
 Ağıtlar yakmaya başladı (Yukarı Dünya'nın oğlu):
 "Buuyaka! Buuyaka!³⁸
 Zayıf bedenimiz beslenip
 Sinirimiz, damarımız gelişti,
 Çocuk bedenimiz büyüüp
 660 Kolumuzun kası sertleşti!
 Karmakarışık yolları
 Açma zamanı geldi,
 Dönemeçli yolları
 Delme zamanı geldi,
 En kuvvetli yiğitlerle mücadele edeceğiz,
 En cesurlarıyla kapışacağız,

Güçlülerle yarışacağız,
 Meşhurlarla çarpışacağız,
 Bunun için atın gidemeyeceği yerlere
 670 Yayılmış şanlı adımızı
 Tayin edip bize bahşet,
 Genç atların dayanamayacağı
 Saygın şöhretimizi
 Bize bildir!” diye söylediği
 Zavallı anneleri:
 “Bu çocuğum neden, niçin ağıt yakıyor,
 Neden, niçin kızmış” diyerek
 Başını dizine doğru eğip
 Dinlemeye devam edip
 680 Yeşil yapışkan dilini
 Göğsünün yarısına kadar bir *bilastan* fazla
 Düşürüp
 Tek gözünü yukarı
 Dikip bakarak
 Konuşmaya başlayıp
 Şöyle söz söylemiş imiş (Saraxana Küükenník):
 “İnişim, çıkışım,
 Çukurum, tümseğim!
 Malım, mülküm!
 690 Dört bir yana yayılmış şanlıları
 İstiyorsunuz,
 Bunun yanlış olması mümkün mü?
 Görkemli şöhretinizi
 İyi ve dikkatle dinleyen kulağınızla
 Duyup belleyin!
 Yukarı Dünya’nın çocuğuna,
 Güçlü, kuvvetli
Kün Erili denen
 Dört bir yana yayılmış şanlı adı

- 700 Verdiğimi bilin!
 İnişim çıkışım!
 Çukurum, tümseğim!
 Orta Dünya'nın çocuğunun
 Görkemli adını
 Gri benekli atları olan
Urgunluk Baatır olarak bilin!
 Aşağı Dünya'nın çocuğuna
 Açıkgozlu, kurnaz
 Yerinde durmaz, atik,
- 710 Tırnaklı *Dıgıydaan Böğö* denen
 Ölmez, yitmez yüce adı
 Vermiş olduğumu da bilin!
 Ah işte,
 Kurnazım, açgozlüm!" dedi ve
 Namları yayılıp
 Ünleri yayılıp
 Neşeyle yemek yiyip
 Ağızlarını şapırdatarak yiyip içip
 Gürültü patırtı yapıp
- 720 Coşkuyla yaşamaya devam ettiler.
 Onlar böyle otururken
 Orta Dünya'nın oğlu,
 Konuşurken yüzünü çevirdi,
 Yemek yerken başını öteye çevirdi.
 İnatçı kanı kaynayıp
 Çam ağacının ince kabuğu gibi
 Eğildi;
 Hiddetlenmiş kanı
 Gırtlığına girip
- 730 Hassas dal gibi
 Boynu arkaya çekildi,
 Ensesiyle duvara vurdu,
 Başıyla kirişi kırdı,

Üst dudağı yukarı doğru büzüldü,
 Alt dudağı aşağı doğru büzüldü.
 Sonra,
 Büyütüp besleyen
 Annesine doğru
 Gem ağızlığının halkası gibi
 740 Gözlerini döndüre döndüre bakarak
 Sık sık nefes alarak
 Yavaş yavaş konuşmaya başladı (Orta Dünya'nın Oğlu):
 "Buuyaka! Buuyaka!"³⁹
 Koltukaltında koruyup büyütmüş
 Kıymetli annemiz!
 Söylediğim sözümün anlamını
 Dinlemeye devam et:
 Bu güçlü
 Çok kuvvetli
 750 Güçlü kudretli,
 Kanlı korkunç bir siması olan,
 Kılısız göğsümüzü koruyan
 Rahat kumaştan elbiseyi
 Henüz giyinmiş değiliz,
 Kara tüylü denileni
 Henüz görmüş değiliz,
 Beyaz tüylü denileni
 Henüz görmüş değiliz,
 Güçlüyle mücadele etme,
 760 Cesurla mücadele etme
 Vakti zamanı geldi gibi;
 Tutunmak için sağlam,
 Yakalamak için açıkgöz,
 Mücadele etmek için uygun,
 Zekası bol,
 Derinliği deniz olan

Kimi, neyi biliyorsun?
 Nefes almadan önce konuşup,
 Göz açıp kapayınca kadar söyle!
 770 Söylemezsen,
 Sekiz kemiğini sayacağız,
 Dokuz kemiğini kıracağız,
 Sağlam vücudunu paralayacağız,
 Koyu kanını dökeceğiz,
 Üstünü üç parçaya ayıracağız,
 Altını sekiz parçaya ayıracağız,
 Ortanı otuz parçaya ayıracağız!”
 Anneleri canavar da olsa,
 Tek gözüyle düşünceli bir şekilde bakarak
 780 Sivri gagasını aşağı indirdi.
 Şimdi Orta Dünya’ya çıktığında,
 Anayurda geldiğinde,
 Anasına babasına ettiği
 Sert yeminini hatırladı,
 Pişman olduğu saygın sözünü hatırladı;
 Yemek yerken yemez oldu,
 Konuşurken konuşmaz oldu.
 Biraz bekledikten sonra oğlanlar:
 “Zalim düşman bile,
 790 Hazırla övünüp
 Artıkları kullanarak
 İki, üç kelime
 Söylemeye heveslidir”, diye aralarında konuştular,
 Sırtının ortasını tak diye tekmeleyip
 Böğrüne tok diye vuruverdiler.
 Her ne kadar böyle bir durum olsa da,
 Parlak güneşi kararıp
 Beyaz güneşi kararıp
 Damarı daralmış gibi
 800 Aniden başını yukarı kaldırırken

İşte böyle,
 Yüksek sesler çıkararak
 Konuşup silkelenerek
 Şarkılar söyleyip serpilerek
 Oturmuş idi (Saraxana Küükennik):
 “Ah, çocuklar!
 Kurnazım, açgözlüm,
 Talihim, kaderim,
 Malım, mülküm!
 810 Sadece bir defa, geçmiş günlerde,
 Analı, babalı
 Altı yaşında kız iken
 Şımartılarak büyürken
 Halk şöyle
 Mırıldanıyordu:
 Sekiz köşeli
 Ana yurтта,
Ayuhıt’lı göğün
 Alt tarafının aşağısında,
 820 *İeyixsit*’li göğün
 İç kenarında,
 Sekiz saygın *Ayusit*’ın
 Yalçın kayalıklarında köşkü olan
Acına Baay Toyon babalı,
 Yedi *İeyixsit Xotun*’un
 Yaşadığı yerlerinde evleri olan
Ecine Baay Xotun analı,
 Dokuz yüzyıl boyunca
 Zengin kırmızı ziyafeti düzenlemiş
 830 *Çugdaan Buxatur* denen,
 Çok güçlü,
 Çok akıllı,
Uraañxay kabilesinin en iyisi,

İnsanların en mükemmeli
 Yaşar imiş.
 İşte, duyduklarım, bildiklerim
 Bundan fazla değil.
 Fakat, çocuklar!
 Kuvvetsiz kemiklerinizle,
 840 Sütlü dudaklarınızla,
 O insana
 Karşı çıkarsanız,
 Kemiğinizi öteye beriye attıracaksınız,
 Kırmızı etinizi doğrattıracaksınız,
 Gerisini kendiniz bileceksiniz,
 Söylemedi demeyin!
 Kumazım, açgözlüm,
 Çukurum, tümseğim!” diye
 Söylemesiyle birlikte
 850 Çocuklar sıçrayıp kalkarak:
 “Öyleyse, arkadaşlar!
 Eğer güçlü görünüşlü,
 Çok süratli yapılı,
 Çok çevik ayaklıysa,
 İşte onun esas ihtiyacı olan biziz!” diyerek
 Hızlıca evin ortasında toplandılar,
 Dönüp etrafa bakınarak annelerinin önüne geçtiler ve
 “Ölmez, yitmez güzel duadan biraz
 Ver”, dediler.
 860 Sonra anneleri
 Tek ayağıyla birden dikilip durarak
 Göğsünü diliyle delip
 Tek hilekâr gürültülü elini
 Çocukların üstlerinde
 Üç kere döndürüp
 Yanına vurarak
 İşte şöyle söyledi (Saraxana Küükenńik):

"İnişim, çıkışım!
 Talihim, kaderim!
 870 Dokuz halkalı
 Gürültülü yollarınızın
 Engebelerine takılmayın!
 Sekiz çivili
 Geçit yolunuz
 İyi kader barındırmıyor!
 Oklular okunu düşürmesin,
 Silahlarını düşürmesin,
 Güçlüler dizleri üzerine çökmessin,
 Kızıl kanda boyanın,
 880 Pıhtılaşmış kanda yıkanın,
 Sıhhatli vücudunuzu emzikle besleyin,
 Kara kan damarlı büyük yüreğinizi
 Yarım yumruk yere çekilip
 Korkmadan yürüyün!
 Siyah karaciğer denen
 Bir karış yere geçip
 Durmadan yürüyün!
 Uzayan ana damarı,
 Dörtte bir yere geri çekip
 890 Cesaretinizi kaybetmeyin!
 Dinlenip vakit geçirdiğiniz yerlerinize
 Ölüp yitenler yerleşecek,
 Konaklayıp yaşadığınız yerleriniz
 Zarar görüp telef olacak,
 Yatıp dinlendiğiniz yerleriniz
 Çürüyüp kokup gidecek!
Ayu kabilesi diye adlandırılanlar
 Acı çekin,
Uraañxay kabilesi denenler
 900 Acı çekin,

İnsan soyu diye adlandırılanlar

Acı çekin!

Fark edilmeden gidin,

Ağır ağır gidin,

Peş peşe gidin!

Dönüp geldiğinizde,

Beş parmak verilmesi gerekirse

Elbette vereceksiniz;

On parmak uzatmak gerekirse

910 Elbette uzatacağız!

Çok çok eski yıllarla

Ayrılarak vedalaşın!

Ah, vah!

Kurnazım, açgözlüm!”

“Muhterem annemiz

Hayır duasını etti” deyip

Eğlenip keyiflenerek

Büyük bir sevinç duyup

Dışarı atılıp çıkarak

920 Orta Dünya'nın oğlu

Gri benekli atlı

Urgunúk Baatır

Başını etrafa çevirip bakarak

Saygıdeğer ağabeyi

Tırnaklı *Dıgıydaan Böğö* 'ye

İşte şöyle

Kapalı çenesini açıp

Kilitli çenesini ayırarak

Kıymetli sözler söyledi (Urgunúk Baatır):

930 "Buuyaka! Buuyaka!

Açgözlü, kurnaz

Yerinde durmayan, atik,

Saygıdeğer ağabeyim

Tırnaklı *Dıgıydaan Böğö*!

Engebeli geçitleri
 Açmış oldu;
 Dönemeçli yolları
 Delerek geldi!
 Güçlülerle görüşeceğiz,
 940 Cesurlarla kapışacağız!
 Zavallı ruhumuz
 Kara içyağı olup
 Aşağıya sarkıp
 Beyaz ruhumuz
 Yoğun duman olup
 Yukarı uçtuğu günler geldiğinde
 Uzak olsan da yaklaşıp
 Yakın olsan da yaşayıp
 Baş aşağı düştüğümüzde
 950 Alnımızı düşürme,
 Sırt üstü düştüğümüzde
 Ensemizden destek ver!” dedi.
 Sonra
 Dokuz köşeli
 Dik bir kaya gibi
 Yekpare ocağın
 Sol yanında oturan
 Tırnaklı *Dıgıydaan Böğö*,
 Şırıldayan nehrin sesi gibi
 960 Gırtlığı hırıldayarak
 Kayaların arasından akan nehrin çıkardığı ses gibi
 Damağını hareket ettirip
 Başının içi uğuldayıp
 Damağının içi şakırdayıp
 Oturup şöyle dedi (*Dıgıydaan Böğö*):
 "Nat-tatay, çocuklar,
 Öyleyse,

Kokmuş etli,
 Eksik kemikli,
 970 İrin beyinli,
 Keçeleşmiş canlı,
 Süzme peynir gibi vücutlu,
 İki ayaklı,
 Eğrilmiş dizli,
 Boyundurluk baldırlı,
 Yuvarlak kafalı
 Esmer *uraañxay* zavallıları!
 Kim tarafından verilmiş kahramanlığınız,
 Ne tarafından verilmiş üstün zekânız,
 980 Nereden alınmış
 Sertleşmiş damarlarınızla
 Güzel ülkenin büyükleri,
 Başka ülkenin meşhurları,
 Diğer ülkenin mükemmelleri ile birlikte
 Mücadele edeceğiz,
 Güç ölçüşeceğiz diye övünen
 Şakrak kuşu gibi
 Küçülürsünüz!
 Siz de söylemezseniz
 990 Kara ruhunuzu parçalayanı,
 Kalın derinizi ikiye ayıranı,
 Gündüzse hissedip
 Geceyse rüyada görüp
 Ben de böyle öğreneceğim, çocuklar!" dedi.
 Oğlanlar susamış tay gibi,
 Büyük temiz evlerinden
 Sıçrayıp çıkarak
 Yuvarlanıp yeryüzüne indiler ve
 Bozkurta dönüşüp
 1000 Hızlıca gittiler.
 "İeyiexsit"li göğün

- İç kenarı,
Ayuhit'lı göğün
 Alt kenarı
 Demek ki orada", diye konuşup
 Gagasını küçültüp,
 Kuyruğunu uzatarak
 Buzlu geçitleri açıp
 Karlı yolları temizleyip
 1010 Kırışıklı patikaları temizleyip
 Yeşil ormanları bir yandan diğer yana koştular,
 Boz ormanların etrafında uçtular,
 Çukurlu yerleri parçaladılar,
 Girintili yerleri hızlıca yürüdüler,
 Ayaklarının sesiyle
 Sıçrayıp tepinerek gittiler.
 Ayak tabanlarının gürültüsüyle
 Hızlı hızlı zıplayarak gittiler.
 Güzü yağmurla,
 1020 Kışı karıyla,
 Baharı erimiş buzla,
 Yazı yağmurla bilip
 Çok uzun süreden beri mi yoksa kısa süreden beri mi
 Seyahat ettiklerini kendileri de bilmediler.
 Fakat bir gün anlamaya çalıştılar,
 Sarı geniş vadili,
 Tarlada ekilmeyen yer sarı çimli,
 Yamaç otu kaplı,
 Solucanotu kaplı,
 1030 Sekiz saygın *ayrı*'nın
 Duası akıllarına geliverdi,
 Azametli, dağlı, tepeli,
 Görkemli, şaşaalı,
 Şöhretli *Alaas*⁴⁰ ülkenin

Batı tarafına gelip
 Birden bire durdular.
 Ondan sonra
 Dikkatlice incelediler:
 Bu sekiz *ayu*'nın
 1040 Duasının gökten indiği
 Azametli, dağlı, tepeli
Alaas ülke yaratıldığında
 Sekiz göğün babaları,
 Dokuz göğün uluları,
 Yüce göğün büyükleri
Ayuhit'li anayurdun
 Sarı bağrında
 Yamaç otunun yeşil çimeninde
Abaahi kabilesi yavaş yavaş yürüdüğünde,
 1050 Görünmez kabilesi⁴¹ uyandığında,
İeyixsit Xotun'un üzüleceği,
Ayuhit Xotun'un kızacağı zaman,
Alaas ülkesinin batı ucunda
 Dokuz yerinden benekli
 Yüksek *Xoñoroy Cuorsun*⁴² denen yer
 Yaratılmış imiş;
 Ona dikkatlice baktıklarında,
 Çıkmış köklü,
 Çatlamış tabakalı,
 1060 Eğrilmiş tepeli,
 Yanmış sülaleli,
 Bin yıllık kayın ağacı,
 Yüksek *Xoñoroy Cuorsun*'un
 Benekli tepesinde
 Yetişmiş imiş.
 Oğlanlar işte bu kayın ağacının
 Yanmış köküne
 Dikkatlice bakıp

- 1070 Hangi insan kabilesinin
Sayısız akrabalı
Sayısız zengin halkın
Korunarak yaratıldığını öğrenip
Gözleriyle görmüşler;
Zehri kuvvetlenmiş,
Yamaç otu ünlenmiş,
Sarı yonca çıkmış,
Göl kenarındaki ot yayılmış,
Solucanotu dikili,
Öteki tarafı görünmez,
1080 Altı günlük mesafede,
Uçsuz bucaksız,
Sarı, geniş alanında
Kara göz görmeden
Yassı kulak duymadan
Yabanisi çok
Kara tüylü⁴³
Yan yana bitişik bir halde
Çoğalarak yaratılmış imiş;
Akıllının da iyisi
1090 Sayısı, miktarı aynı anda görülmesi imkânsız,
Hadsiz hesapsız
Beyaz tüylü⁴⁴
Artarak yaratılmış imiş.
Yukarı tarafına
Hızla göz attılar;
Beyaz turnanın
Etrafında uçup
Kıyısını bulamadığı
Parlayan ovadaki yüksek yerin
1100 Yürünebilen tepesinde,
Güzel bir sırtında,

- Üç günlük yerden
 Parlayarak görünen,
 Çok konforlu,
 Parlak ağaç bir kulübe
 Işıldayarak göründü.
 Evin dışına etrafıca baktıklarında;
 Bakır direk dikilmiş,
 Yoğun duman yayılmış,
 1110 Sarı kayın ağacı dikilmiş,
 Oyma süslü
 Büyük kadeh sıralanmış,
 Değerli ve bezeli
 Kırmızı kadehi yerleştirilmiş,
 Deri kırmızı küpü hazırlanmış,
 Yeleli kaşık içine konmuş;
 Yassı ayaklı⁴⁵
 Birçok yabancı bir araya gelmiş,
 Uzun tabanlı⁴⁶,
 1120 Oldukça gelişmiş
 Üç at sürüsü yerde
 Sakince oturuyorlar,
 Yerden göğe ulaşan
 Önemli *ihax*'ı hazırlatmışlar;
 Bolca pişirilmiş,
 Ustaca, hızlıca bölüştürülmüş,
 Çabucak pay edilmiş,
 Kısır sara hastalığı azalmış,
 Kudretli şaman ruhların yardımını istemiş,
 1130 Görkemli kadın şaman dua etmiş,
 Coşkulu şarkıcı yüksek sesle şarkı söylemiş,
 Seçkin *olonxocu* uzun ve hızlı konuşmuş,
 Çıplak pehlivanlar güreşmişler,
 Çabucak yürümüşler,
 Tek ayakla sekmede maharetliler kolayca sekmişler,

- Uzun bacaklı atlayıcılar sıçramış.
 Bunu gören çocuklar:
 “Bu sayısı bilinmez
 Beyaz tüylüden
 1140 Çokça yakalayarak
 Haddi hesabı bilinmez
 Kara tüylüden
 Toplayıp alarak
 Muhterem anamıza götürüp
 Çerez olarak sunsak
 Nasıl olur?” diye söyleşip
 Kafa kafaya verip birbirlerine danışarak
 Böğürlerini delip
 Kasıklarını kesip birbirlerine işaret vererek
 1150 Sıçrayıp fırlayarak yerlerinden kalktılar,
 Otlayan *Ayuhıt* çocuklarını
 Çatal tırnaklarıyla,
 Oynayıp eğlenen
Kün Cöhögöy’ün torunlarını,
 Beyaz tüylülerin
 Tam ortasında
 Birden bire durup
 Yakaladıklarını vurup
 Yetiştiklerinin derisini yüzüp
 1160 Karşılaştıklarını parçalayıp sallayarak
 Acımasızca öldürüp katledip
 Doğrayıp yiyerek
 Kırmızı etini parçalara ayırıp
 Koyu kanıyla yıkanıp
 Engin parlak vadiye
 Oynayarak girmeye başladılar,
 Sarı, geniş alana
 Etrafı dağıtarak girmeye başladılar.

- 1170 Üç günlük yerden
Parlayarak görünen
Bol konforlu kulübenin
En öndeki lideri,
Tek efendisi,
Dokuz yüzyıl boyunca
Zengin kımız ziyafetini düzenlemiş
Çugdaan Buxatır,
Annesinden doğduğundan beri
Böyle bir bela duymamış,
Babasından yaratıldığından beri
- 1180 Böyle bir felaket görmemiş,
Gem ağızlığının halkası gibi
Gözlerini döndüre döndüre bakarak:
“Bütün halkım iyileşmeden
Kabilem yiyip içmeden
Savaşa girersem
Çokça koyu kan akıtırım,
Kavgaya girersem
Çokça kanla yıkanırım,
İeyiexsit de duyduğunda
- 1190 Üzölmüş olacak,
Ayu kabilesini düşündüğünde
Değersiz görecek” diyerek
Görüp de görmemiş gibi
Duyup da bilmemiş gibi yapmış;
Bütün halkını iyileştirip
Güneş halkına ziyafet verip
Ayu’nın kabilesini yedirip içirip
Kımızla sırtlarını temizledi,
Kaymaklı kımızla ağızlarını yıkadı,
- 1200 Taze kımız ile ruhlarını temizledi,
Kalın bağırsağı yedi,
Kalın iç yağından bir lokma aldı,

Ondan sonra
 Kara tüylüye yüzünü çevirip
 Beyaz tüylüye bakmış;
 Bozkurtlar
 Giderken serbest koşanın⁴⁷
 Üçte birini öldürüp
 Beyaz güneşi gizleyen
 1210 Yüksek tepe kadar
 Yukarı dizip sıralayarak çıkmışlar imiş.
 Bunu görüp
 Yayılarak yaşayan
 Bütün halkının önüne gelip
 İki gözünün yaşı
 Gümüş boncuk tanesi gibi
 Yuvarlanarak damla damla olmuş,
 Kapalı çenesini ayırıp
 Kilitli çenesini açarak
 1220 Kıymetli sözler söyleyip
 Sık sık nefes alıp
 Dudağını, dişini kabartarak
 İşte şöyle söyledi (Çugdaan Buxatır):
 “Buna bakın! Buna bakın!
 Sırtından dizginli,
 Koruyucu yürekli
 Güneşimin insanları!
 “Hangi sözü söyledin,
 Ne hakkında şarkı söyledin,” deseniz,
 1230 Bu günahkâr, yeminli
 Batı göğün
 Alt kenarında yaratılmış,
 Yeryüzünün yarısını kaplamış
 Batı Sibiryaya denene yere,
 Aşağı Dünya’dan prangalı, eski paltolu,

Yaşlı *Arsan Duolay*'ın
 Küçücük kızı *Saraxana Küükennik* gelip
 Saklanıp büyüyerek
 Durup gizlenerek
 1240 Saklanıp yaşayarak
 Üç dünyanın çocuğunu çalıp
 Memesiyle süt verip
 Sinirlerini, damarlarını geliştirmiş;
 O çocuklardan
 Orta ve Yukarı Dünya'nın çocukları
 Bozkurta dönüştüler,
 Serbest koşucumu yok ettiler,
 Beyaz koşucumu öldürdüler.
 Savaşırsam onları engellemeye çalışacağım,
 1250 Üçü birlikte yardımlaşırlarsa,
 Üst kuvvetim azalacak,
 Alt kuvvetim eksilecek,
 Sonra kısa bir duman tüter⁴⁸,
 Bir parça kaderle,
 Bir parça talihle,
 Acıklı bir yazgıyla,
 Talihsiz, kısmetsiz bir kişi olacağım.
 Merhametli, düşünceli,
 Duayla yoldaş,
 1260 Sırtından dizginli
Ayu kabilem!
 İşte böyle helak olmadan
 Kurtulmam için
 Hayır duası edip
 İyi çareler bulup
 Saf yüreğinizle yardım edin!" dedi
 Söylediklerini dinleyen, bütün halk:
 "Hey, sen ne de olsa insansın,
 Yüce kaderli,

- 1270 Yüce talihe sahip değil misin?
 Ne gelip vücudumu parçalayacak,
 Kim gelip bahtımı geriletecek diye,
 Şu zararlı, bedbaht sözleri söylüyorsun, çocuklar!
 Şimdi, yemekten kalkar kalkmaz
 Söğüt çubuğuyla
 Kurtların sırtlarına vurup
 Peşlerinden gidip
 Kırbaç alıp
 Acımasızca onları dövüp
- 1280 Kovalayıp geri göndereceğiz”, dediler.
 Dokuz yüzyıl boyunca
 Zengin *ihıax*'ı düzenlemiş
Çugdaan Buxatır
 İkinci kez dönüp
 Beyaz, kara koşucusuna
 Dikkatlice bakmış:
 Kara tüylü epey zamandır
 Baştanbaşa tam ortadan ikiye kesilip
 Parçalara ayrılarak
- 1290 Göğü kaplayan bir dağ gibi,
 Yukarı doğru dizilmiş.
 Bunu görünce
 Gözü ateşlendi,
 Kanı kaynadı,
 Ağır ağır adım atıp
 Kollarını genişçe açıp sallayarak
 Sıcak toprağı kalçasına kadar çiğneyip
 Tuzlu toprağı dizlerine kadar gömüp
 İki kolu,
- 1300 Ördek kanadının sesi gibi ses çıkartıp
 Bozkurtların tam önlerine geçip
 İşte böyle birden ayağa kalkıp

Keskin ve etkileyici bir şekilde şöyle dedi (Çugdaan Buxatır):

“Buna bakın! Buna bakın!

Çocuklar, durun, dinleyin!

Abaahi'yi beslediğiniz için,

Ayu'nın kanına sahip oldunuz,

Görünmez yaratıldığınız için

Güneş *ayu*'dan gelen soya sahip oldunuz!

1310 Etrafa bakarsanız, kan akrabanızım,

Dönüp bakarsanız, et akrabanızım,

Hiddetinizle milleti korkutun,

Öfkenizle ülkeyi sarın!

Talihli yolunuzu kesen günahım yok,

Uzun yolunuzu saran kabahatim yok!

Uraañxay'ın nesliyseniz, sakinleşin!

Ayu'nın torunlarıysanız, geleneği sürdürün!

Kusursuz evlere sahibim,

Kokmamış yemeklere sahibim,

1320 Sağlam masaya sahibim,

Oturacak saygın yere sahibim,

İnsanca konuşun, Sahaca konuşun,

Sazan balığının karaciğeri gibi yumuşayın,

Samur derisi gibi rahat şeylere alışın,

Diz çökerek sizi selamlıyorum,

Boynumu eğerek sizi selamlıyorum!

Belimi bükerek sizi selamlıyorum!”

Oğlanlar öldürdükleri gibi öldürmeye,

Parçaladıkları gibi parçalamaya,

1330 Topladıkları gibi biriktirmeye devam ederken:

“Hangi ülkenin aptalı

Ne yapacağını bilmeden durur, çocuklar!

Ovasını temizlemişiz,

Kırını temizlemişiz,

Bu bizim hatamız mı yoksa!” diye konuştular,

Kuvvetlene kuvvetlene dövüşüp

Bağıra çağıra yakaladılar.

Çugdaan Buxatur

- 1340 Öfkelenmiş kanı yanından girip
Kaynamaya başladı,
Hiddetlenmiş kanı böğründen girip
Kaynamaya başladı;
Aladoğan düşüncesi
Boğazında kaldı,
Ölümcül düşüncesi
Gırtlığında çırpındı,
Çam ağacı gibi
Eğildi,
Sert ağaç gibi
- 1350 Boynu arkaya düştü,
Yüzünden gözünden
Kükürt ateşi titreyerek çıktı,
Saçlarının perçeminden
Yeşil ateşler çıktı.
Ondan sonra
Hiç vakit kaybetmeden sıçrayarak giden oğlanların
Kulağının üzerine vurup
Kırbaçladı;
Oğlanlar ellerinde tutuklarını
- 1360 Etrafa fırlatarak
İki taraftan gelip
Söğüt ağacının dalı gibi
Etrafını sardılar,
Kavganın her türü orada çoktu,
Yüksek sesle tartışma orada oldu,
Savaşın büyüğü orada oldu;
Kafalarını deldiler,
Şakak kemiklerini deldiler,
Kırmızıyı⁴⁹ her gördüklerinde,

- 1370 Çılgınca dövüştüler,
 Etlerini her gördüklerinde
 Öfkeyle doğradılar,
 Kanlarını her gördüklerinde
 Kızgınlıkla parçalayıp sallanarak gittiler;
 Şeytani keşmekeş,
 Belalı kargaşa,
 Ölümcül karışıklık orada oldu,
 Üç gün, üç gece dinlenmeden
 Akan kan anlam bulmadan
- 1380 Mırıldayan ruhun değerini bilmeden
 Son nefesinin kararını anlamadan
 Öldürmeye devam ederken
 İki oğlan gerileyip
 Kendi kendilerine bakıp durdular;
 Kalın derileri parçalanmış,
 Kara kanları dökülmüş,
 Sıhhatli vücutları paralanmış,
 Kemiksiz etleri ezilerek yumuşatılmış,
 Parlak ruhları parça parça edilmiş
- 1390 İnce kıl gibi kalmış;
 Dokuz omur halkasında
 Saklanarak yaratılmış
 Büyük kaba yürekleri
 Kaburgalarının arasında dövülmüş,
 Sekiz kaburgasının arasında
 Gizlenip yaratılmış
 Karaciğerleri
 Tüysüz böğründe açılmış,
 Öleceği günü anlamışlar,
- 1400 Mahvolacağı zamanı düşünmüşler.
 Orta Dünya'nın oğlu
 Yememiş, içmemiş
 Kır tay gibi

- Düşünceli bakarak
 İşte şöyle konuşmuş (Orta Dünya'nın Oğlu):
 "Buuyaka! Buuyaka!
 Açıgözlü, kurnaz,
 Yerinde durmayan, atik,
 Hürmetli ağabeyim
 1410 Tırnaklı *Dığıydaan Böğö!*
 Söylediğim sözün anlamını
 Duyup anla;
 Söylediğim şarkının efsanesini
 Hadi anla!
 Güçlüye rastladık,
Kün sembolü düştü,
Küheñe sembolü koptu,⁵⁰
 Gücün galip geleceği
 Zaman geldi.
 1420 Baş aşağı düştüğümüzde
 Alnımızdan destek ver,
 Sırt üstü düştüğümüzde
 Ensemizden destek ver.
 Haydi, uzak da olsan yakın,
 Yakın da olsan yaşat!" deyip
 Sözünü bitirir bitirmez
 Önce nefes alıp konuşmaya başlayarak
 Bu tarafa bakıp göz kırparak
 Aşağıdan çıkanın haberini bilmeden
 1430 Yukarıdan düşenin gücünü görmeden
 Orta Dünya'dan gelenin yolunu bilmeden
 Ayaktayken dokuz *bilas* yüksekliğinde,
 Otururken beş *bilas* yüksekliğinde
 Demir adam birden dikilip de
 İki oğlanı sol avucuyla
 Öteki tarafa itip

- 1440 *Çugdaan Buxatur*'ı sağ omuzuyla silkip iterek
 Onu beş kulaç
 Arkasına fırlatmış,
Çugdaan Buxatur anlayıp kavramaya çalışmış;
 İki yanından aşağı büyümüş,
 Üşengeç adam tarafından kabaca yapılmış,
 Dik kesilen ağaç sopalar gibi
 İki ağır kara ayağı varmış,
 Onun üst tarafına yukarıdan bakıldığında
 İki memenin ucundan
 Emerek büyümüş,
 İki yağmacı avuçlu,
 Çirkin, kaba elli imiş;
 1450 Onun üst tarafına yukarıdan bakıldığında,
 Tepesi kaymış gibi
 Alt dudağı sarkık olan
 Çukurlu, hendekli gibi
 Biçimsiz ağızlı;
 Ağızının içine bakıldığında,
 Aşağıda altı, yedi eğri
 Seyrek dişleri
 Dışarı sarkmış bir halde görünüyorlar,
 Diğer tarafında duran
 1460 Göğsünün yarısını kaplayan bir *bılastan* fazla
 Yeşil yapışkan dili
 Sallanarak görünüyor;
 Onun üst tarafında
 Ateş söndüren kalın kütük
 Baş aşağı bırakılmış gibi
 Kara sümüğü akmış,
 Kömürleşmiş burun deliği genişlemiş
 Kara çürük burunlu imiş,
 Onun üstünde
 1470 İki şakak kemiği arasında oluşan

- Paslı kırmızı bakır gözleri
 Parçalanmış dağ gibi
 Delik deşik görünür imiş,
 Onun üst tarafında
 Üç, dört kalem gibi kirpikleri
 Aşağı doğru sarkan
 Çıplak sedir ağacının
 Altına atılmış gibi
 Seyrek saçları
 1480 Demir urgan gibi
 Kıvrılıp uzamış imiş.
 Üç el genişliği kadar küflü alınlı,
 Yedi el genişliği kadar kirli çeneli,
 Altı el genişliği kadar küflü yüzlü,
 Eski hayatında
 Çamçak gibi yayılmış kırmızı yüzünü
 Yıkamamış,
 Kirli yüzünü
 Tükürük gibi sulu bir şeyle
 1490 Islatmamış
 Zalim canavar
 Ona doğru bakıyor imiş.
 Ondan sonra
 Gürüldeyerek akan nehrin
 Şiddetli sesi gibi
 Gırtlığı titremiş,
 Taş nehrinin şırıl şırıl sesi gibi
 Damağı hareket etmiş;
 Dağın parçalanması gibi,
 1500 Alt dudağı hareket edip
 Çukur, hendek gibi
 Ağzını açıp kapatarak
 Garip bir türkü söyleyip

Sövdü,
 Vakur, ciddi bir türkü söyleyip
 Uygunsuz bir şekilde konuştu (Dığıydaan Böğö):
 “*Nat-tatay*, çocuklar!
 İyi o zaman!
 Derin düşünceli,
 1510 Uzun ayak tabanlı,
 Kırmızı yanaklı,
 Su gibi esnek dizli
Uraañxay’ın yiğidiyle!
 İkiniz beraber olup,
 Süzme peynir gibi vücutlu,
 Keçeleşmiş canlı,
 İrin beyinli,
 İki ayaklı bir çürüğün
 Üstesinden gelememişsiniz,
 1520 Çok yazık, çocuklar!
 Fakat, ben ne de olsa cesur bir adam gibi
 Onu yakalayıp tüysüz böğrünü
 Kara toprağa yan yatırıp
 Kalın kemiksiz vücudunu parçalayarak
 Kara kanıyla kolayca oynarım,
 Biraz kımıldayıp
 Görün, çocuklar!
Ni-hi-ha-ha-ha-haax!” dedi ve
 Toprak rapata⁵¹ gibi
 1530 Büyük avucunu
 Kepçe gibi yapıp
Çugdaan Buxatur’ın üzerine gittiğinde,
 Vahşi düşünceleri
 Boğazında kalıp
 Şiddetli öfkeleri
 Gırtlaklarında çırpınıp
 Obur düşünceleri

- Adem elmalarında sıkışmış
 1540 Çam ağacı gibi
 Eğilip
 Hassas dal gibi
 Arkaya bükülüp
 Ak burunlu yüksek *Xoñoroy Cuorsun*'a
 Tutunup yukarı doğru koşarak
 Soğuk havada dış kapının çıkardığı ses gibi
 Tüysüz karınlarıyla
 Aniden birbirlerini yıkmak için
 Bağrışa bağrışa
 İtişmeye başladılar,
 1550 Bağrışa bağrışa
 Birbirlerini kalça üstü düşürmeye çalıştılar,
 Kavgalarının anlamını bilmediler,
 Darbelerinin farkını, sayısını saymadılar,
 Sert kafalarını deldiler,
 Sert şakak kemiklerini deldiler.
 Kırmızı tulumunun kokusuna benzeyen
 Pis kokulu nefes aşağı yayılmış,
 Aşağı yukarı bir kap kadar
 Ağır bir koku etrafı sarmış,
 1560 Bir kap ölçüsünde olan
 Keskin ve ağır koku aşağı yayılmış.
 Beyaz koşucular
 Nehrin başları boyunca
 Uçarak koşup
 Ödleri patlayarak
 Korkuyla kaçıp
 Çeşitli yönlere gittiler,
 Kara koşucular
 Karanlık ormanlar,
 1570 Geniş dağlık ormanlar boyunca

- Kudurmuşçasına koşup
 Birbirini geçerek
 Uzaklaştılar;
 Gümüş pullular
 Yeşil denizlerin dibine düştüler,
 Uçan kanatlılar
 Parlak göğün ucuna gittiler.
 Şimdiki *ihax*'ta toplanmış
 Birçok kabile,
 1580 Birçok kişi
 Dokuz omurlarında
 Gizlenerek yaratılmış
 Büyük yürekleri sesli bir şekilde atıp
 Bir günlük mesafeden
 Parlaması görünen
 Konforlu evde
 Dolunay
 Görünene kadar
 Parça parça toplanmaya başlayıp
 1590 Önde gelenler baş sedirde toplandı,
 Çevikleri ağıl duvarının arkasında gizlendi,
 Cesurları evdeki ambara saklandı.
 Bu halkın savaşının öfkesi yankılandığında,
 Şeytanın kızı onları takip edip sevinç çığlıkları attı,
İlbis Kuha onları takip edip sevinç nidaları attı,
Ohol Uola onlarla birlikte yürüyüp sevinç nidaları attı,
 Cehennemın kızı üç taraftan bağırdı;
 Parçalanmış vücudun ağrısını hissetmediler,
 Parçalanmış vücudun yarasını düşünmediler,
 1600 Dökülmüş kanın anlamını bilmediler.
 Kanlarına baka baka sarhoş olup
 Kırmızılarına baka baka öfkelenip
 Dokuz gün, dokuz gece
 Durmadan kesilmeden

- Öfke gemlerini tutup
 Güçlü dizginlerini çekip
 Dokuz yuvarlak daire şişip dolduğunda
 Çugdaan Buxatır geri adım atıp
 Cesurun şekline bakmış:
- 1610 Kalın derisi parçalanmış
 Derisi ile eti arasındaki yağ parçalanmış,
 Kara kanı dökülmüş
 Süzme peynir gibi vücudu parçalanmış,
 Annesinin kemiksiz etleri ezilmiş,
 Bütün damarlarından
 İnce kıl gibi
 Sıcak kanı akmış,
 Güçlü sinirleri gücünü kaybetmiş,
 Sağlam damarları zayıflamış.
- 1620 Bunu görür görmez
 Geriye doğru üç *bilas* yeri
 Biraz doğrularak atlayıp
 İşte şöyle konuşup
 Geniş nefes borusu titredi,
 Kilitli çenesini açtı
 Gecelemiş ağzını
 Güçlü bir sesle açarak konuşmaya başladı (Çugdaan Buxatır):
 “İşte, bu, çocuklar!
 Üst kuvvetlerim zayıflamış olmasına rağmen
- 1630 Yan gelip yatmayı düşünmedim!
 Sert sinirlerim körleşirken
 Yan gelip yatma niyetinde olmadım!
 Bu yedi destekli
 Toprak anamın
 Yemyeşil
Ayu’lu, dualı
 Sarı bağrında

Harap olan güzel adım,
 Sekiz parçaya bölünmüş vücudum,
 1640 Kaderim bu şekilde olmamalıydı!
 Bu yüzden tekrar
 En yakın kırmızı dolunay olduğu vakit,
 Göğüs göğse gelip
 Dövüşerek
 Süslü güney göğün ücra bir yerinde,
 Gürültücü göğün alt kenarında,
 Bedbaht göğün bu tarafında,
 Bahadırların savaştığı
Buolak Dağı var,
 1650 O dağın ölümcül zirvesinde,
 Korkunç *Kırpaayka* alanında
 Karşılaşacağız,
 Güçlerimizi ölçüşeceğiz,
 O zamana kadar
 Uzun bir süre için hoşça kalın!” dediğinde
Abaahı’nın oğlu biçimsiz ağzını açıp
 Yüksek bir sesle kahkaha attı:
 “*Alaata*, çocuklar!
 Haydi, haydi, öyle olsun!
 1660 Böyle yüce kaderli,
 Yüce felekli
 Küçük bir adamsın,
 Yaşını almış,
 Kolunun eti parçalanıp mahvolmuş kişisin,
 Bu zamanda
 Sana kimin yardım edip
 Seni neyle destekleyeceği şüpheli;
 İyisi mi ayınla, güneşinle vedalaş,
 Vatanına da son kez bak!” diyerek
 1670 Galip gelmiş edasıyla kibirlendi,
 Yenmiş gibi kendini dev aynasında gördü.

- Dokuz yüzyıl boyunca
 Zengin *ihax*'ı düzenlemiş
Çugdaan Buxatur
 Hayal kırıklığına uğrayıp
 Çaresiz kalıp
 Yüksek gücü eksilip
 Alt kasları titreyip
 Bir günlük yerden
 1680 Parlayarak görünen
 Oldukça konforlu evinin yanında
 Ağır ağır ellerini sallayıp
 Yavaş yavaş yürüdü.
 Orta Dünya'nın oğlu
 Gri benekli atı olan
Urgunhuk Baatır
 Sekiz *ayuhit* kadının
 Yolculuk yaptıkları yolda köşkü olan
 Yaşlı *Acina Baay Toyon*'un,
 1690 Yedi *İeyiexsit Xotun* 'ların
 Geldiği yerde evi olan
Ecine Baay Xotun'un
 Gören gözlerinin zarını,
 Parçalanmış diş etlerini,
 Kara evlerin karartısını,
 Parlak evlerin parıltısını,
 Beyaz evlerin keleşini,
 Giysisinden eti parlamış,
 Etinden kemiği parlamış,
 1700 Kemiğinden iliği parlamış,
 Bulutlu gün
 Onu zorla alacak diye
 Dışarı çıkmamış,
 Güneşli gökte

- Gümüş derisi pislenecek diye
 Derisini göstermemiş,
 Dokuz katlı gizli kilerde,
 Sekiz katlı geniş ambarda,
 Yedi katlı fethedilemez kalede
 1710 Gizlenip saklanarak
 Saklanıp gizlenerek beslenmiş,
 Kepçe kadar kanla yanakları kızarmış
Xaançılaan Kuo denen
 Ailenin en küçük çocuğu,
 Nazlı kızlarını
 Pis büyü ile gizleyip
 Kirli büyü ile saklayıp
 Kulağı olanlara duyurmadan
 Gözü olanlara göstermeden
 1720 Ağabeyi gelmeden önce kaçırıp
 Pis kokulu koltuk altına sokmuş imiş.
 Ondan sonra
 Üç oğlan öldürdükleri beyaz koşuculardan
 Tüysüz tayı bırakmadan
 Zayıf buzağıyı bırakmadan
 Hepsini toplayıp
 Geniş bir tepe gibi
 Omuzlarına yüklenip
 Günahkâr, yeminli batı göğün
 1730 Alt kenarında
 Huzurlu evimiz, aile ocağımız,
 Hanım anamız burada diyerek
 Batı tarafında her şeyi ezip
 Engellerin üstesinden geldiler.
Çugdaan Buxatur'ın
 Güçlü düşüncesi azalmış,
 Cesur düşüncesi gerilemiş,
 Çevik düşüncesi eksilmiş,

- 1740 Şakayik kuşunun ayağı kaymaz
 Düz avlusuna geri dönüp
 Parlak ağaç sofasına girip
 Çıngıraklı kapıyı açıp
 Nakışlı kapısını açıp
 Gümüş evine inmiş,
Acına Baay Toyon,
 Ocağın karşısındaki yatakta
 Samur postlu,
 Uzun tüylü
 Kalpağını alnının aşağısına çekip
- 1750 Çıngıraklı bakır bastona dayanarak
 Feryat figan ağlıyor imiş,
 Soldaki yatakta
Ecine Baay Xotun,
 Samur derisi kaplı
 Püsküllü kadife kalpak takmış,
 Çıngıraklı bastonuna dayanıp
 Yeni doğan çocuk gibi feryat figan ağlıyor imiş.
 Oğulları
 Samur postundan kalpağını
- 1760 Bir elinde tutarak
 Bir ayağıyla dizinin üstünde durup
 Bir ayağıyla topuğunun üzerine basıp
 Üç defa selamlayarak
 İşte şöyle söyleyip
 Duygusal bir konuşma yapmış (Çugdaan Buxatır):
 “Buna bakın! Buna bakın!
 Konur atın
 Perçemli yelesini
 Ağarıp dağıtmış gibi
- 1770 Kumral saçlı,
 Urgan gibi kâküllü,

- Terli koltuk altlı,
 Muhterem *xotun* anneciğim!
 Kır atımın
 Siyah beyaz yelesi
 Açılmış gibi
 Ağarmış saçlı,
 Bakır burunlu
 Efendi babacığım!
- 1780 Söylenen sözümün anlamını
 İki delik kulağınla
 Dinleyip öğren hadi!
 Bu günahkâr, yeminli
 Batı göğün
 Alt kenarında,
 Batı Sibiryaya denilen yere
 Gelip yerleşmiş
Abaahi'nin kızı
Saraxana Küüikenhik'in
- 1790 Büyüttüğü oğulları gelerek
 Türlü yamaç otlu
 Ana yurdumuzun
 Sarı bağırını,
 Dualı sırtını
 Mahvedip gittiler,
 Beyaz koşucumuzu öldürdüler,
 Kara koşucumuzu topladılar.
 Benim ise
 Sağlıklı vücudumu parçaladılar,
- 1800 Kalın derimi paraladılar,
 Güçlü sinirlerimi kuvvetten düşürdüler,
 Kuvvetli kaslarımı zayıflattılar;
 İşte, bundan dolayı
 Beyaz ruhun kurtarılmasını isteyen
 Samimi arkadaşınız var mı?

Kara ruhun⁵² korunmasını düşünen
 Güvenilir dostlarınız var mı?
 Kulak uzağı duyar,
 Göz yakını görür diye
 1810 Ölmüş ataların
 Dedikleri gibi
 Benim duyduğuma göre:
 Pürüzsüz,
 Kar beyazı göğün
 Üst kenarında yaratılmış
Kus Debiliye denen
 Oldukça kuvvetli,
 Güçlü, kudretli kadın,
 Düz, temiz, beyaz gökte
 1820 Dengi bulunmayan,
 Karşılaştığı herkesi yenen,
 Herkesin üstesinden gelen,
 Ağır günahları göze vuran,
 Açık günahları yüze vuran,
 Kar beyaz saçlı,
 Süt gibi beyaz taş üzerinde oturmuş,
 Adil kararları yaratmış
Ürüñ Aar Toyon 'un
 Acımasız kararlarıyla,
 1830 Dehşet verici kaderiyle,
 Değişmez kararıyla,
 Kuzey göğün
 Tonozunun altına,
 Pis kokulu babasının akrabalarının
 Ücra bir köşesine,
 Kana susamış kabilesinin
 Güney tarafına ,
 Açgözlü annesinin akrabalarının

- Bu tarafına
 1840 Sürgün edilerek
 Yaşar idi.
 Fakat, o kadının
 Koruyucu yüreğine seslenerek
 Güneş kabilesini koruyup
 Muhafaza ettiğini,
 Merhametli düşüncesine seslenerek
Ayu kabilesini koruyup
 Onlarla yolculuk yaptığını
 Yassı kulağınızla,
 1850 Hiç duyduğunuz oldu mu?
 Sorun iyice arttı,
 Bela iyice büyüdü!”
 Samur derili yaşlı adam,
 Uzun saçaklı
 Kalpağını
 Yukarı kaldırıp
 Üç kere derin nefes alarak
 Ağır ağır soluklandı;
 Gözünün yaşı
 1860 Tüysüz yanağından
 Kayıp düştüğünde
 Kara samur derisiyle
 Sürekli silerken
 Yumuşak nefes borusu titredi,
 Kapalı çenesini açarak (*Acına Baay Toyon*):
 “İşte, bu!
 Yamaç otlı çimenlerimizi,
 Altın vadimizi
 Mahvetmişler,
 1870 *Ayu Xaan*’ın duası
 Kabul olursa,
 Birkaç gün içinde

- Düzelecek!
 Öldürüp mahvolan
 Beyaz, siyah tüylü,
 Yüksek *ayrı*'larımızın
 Adil kararları
 Merhametli olursa,
 Kısa süre içinde
- 1880 Doğup çoğalarak
 Bizi kurtaracak!
 Fakat
 Görünmemiş felaket peşini bırakmadı,
 Duyulmamış kargaşa geri döndü,
 Kıymetli siyah karaciğerimizin altında gizlenmiş,
 Kudretli yüreğimizin etrafında saklanmış,
 Gören gözümüzün zarı,
 Parçalayan dişimizin eti,
 Kepçe kadar kanla yanakları kızarmış
- 1890 *Xaançılaan Kuo* kızımızı
 Alenen yok ettik,
 Göz göre göre kaybettik,
 Kaçırılmasına göz yumduk,
 Kaçırılmasına izin verdik.
 O kusursuz,
 Kar beyazı gökte yaratılmış
Kus Debiyiye Buxatur'ın
 İyi düşüncesini
 Görüp duymamıştık,
- 1900 Koruyucu yüreğini
 Araştırıp bilmemiştik.
 Geçmiş günlerde
 Kurnaz *abaahı* deneni
 Görüp bilmeden
 Sadece dualara başvurup

Sadece iyiliği düşünüp
 Merhametli bir şekilde yaşamış milletiz.
 Geçmiş günlerde
 Kavga, yara denen şeyleri
 1910 Anlamadan
 Bitip tükenmez servetiyle,
 Zengin varlıklarıyla,
 Büyük kaderimize inanıp
 Yaşamış halkımız var idi.
 Bu yüzden yaşadığı yeri terk etmeden
 Ahırlarını bırakmadan
 Evlerinden ayrılmadan
 Yumurta kadar sessiz,
 Balık kadar sedasız yaşayıp
 1920 Koruyucu yürekli,
 Güçlü, kuvvetli
 Güneşle arkadaş olan,
 İyi kalpli, düşünceli
 Etkisini yitirmemiş büyüye sahip
Ayu kabilesinden arkadaş, dost olan
 Hiç kimseyle tanışmadan yaşamışsınız.
 Bu yüzden,
 Öz evlatlarımız,
 Söylenen ninnilerimiz
 1930 Aklına gelsin,
 Gücünü topla;
 Felaketten kurtulmak,
 Beladan uzaklaşmak için
 Cesurlardan yardım iste,
Kün ayu'dan yardım iste,
Axtar ayu'ya yalvar!"
 Dokuz yüzyıl boyunca
 Zengin *ıhıax* düzenlemiş
Çugdaan Buxatur birden döndü,

- 1940 En iyi yetmiş koca adamdan
Kasım ayının
Yedinci gününde,
Güçlü adaleleri olanları bulup
İkına ıkına mücadele edip
Açamadığı
Kudretli kapısını
Aniden açıp
Seksen kişinin
Aralık ayının
- 1950 Sekizinci gününde
Oflayıp puflayıp eğerek
Açamadığı
Çingiraklı kapıyı
Açıp hareket ettirerek
Kollarını sallaya sallaya
Ağır ağır yürüyüp
Küçücükken kendisinin
Yürüyerek büyüdüğü
Solucanotu dikili,
- 1960 Yamaç otu ile kaplı,
Sarı vadili
Alaas'a girip
Yoncaların iyisinden,
Zehirli otların mükemmelinden,
Çubağı otunun keskininden,
Yamaç otunun lezzetlisinden
Otlayan
Ona tahsis edilmiş olan atı
Gün ışığı dizgininden
- 1970 Tutup yakalayarak
Benekli kartalı
Baş kısmında bulunan,

- Çeşitli süslerle bezenmiş,
 En baştaki *sergesini* çıkarıp
 Bağlayarak
 Ufak tefek bir at gibi terleyip
 Nefesi tıkanıncaya kadar koşan
 Parlak beyaz sahanlığın
 Güneşli tarafında yer alan
 1980 Güçlü bir ağaçtan yapılmış
 En öndeki direkten
 Koşan bulut gibi eyerli,
 Yalnız bir bulut gibi teyelteli,
 Kırmızı bulut gibi kaşağılı,
 Gazaplı bulut gibi üzengili,
 Bağlı ok gibi kolanlı,
 Gökkuşağı eyerini alıp
 Güzel at arabasını silahlandırdı.
 Bundan sonra
 1990 *Xamaan-imeen*⁵³ ülkesinin
 Kayın ağacı kayın ağaçlı
Tumaan-imeen ülkesinin
 Kayın kabuğu kayın kabuklu,
Kimeen-imeen ülkesinin
 Çam kabuğu çam kabuklu
*Ölüü Ciribiney*⁵⁴ balığının
 Ana damarının kanıyla boyalı,
 Sırtındaki sinirler kirişli,
 Sırtının kanı boyalı
 2000 Tüten boynuzu fiçidan çıkarıp
 Atına bağladı;
 Balıkçı kulübesinin
 Ters çevrilmiş şekli gibi
 Ağaç oklarını,
 Aksine gitmez
 Kayın ağacı yelekli

Oklarını toplayıp
 Kuşanarak
 Sadağına yerleştirdi.
 2010 Bundan sonra
 Aşağı tuttuğunda sızlanan,
 Yukarı tuttuğunda çılgık atan,
 Eğik tuttuğunda inleyen,
 Baş aşağı tuttuğunda ağlayan,
 Şafak vakti gibi
 İnce, seçkin etli,
 Gün doğumu gibi
 Alevli, sivri ve keskin,
 Gün ağarması gibi
 2020 Soğuk, sağlam kürklü,
 Kızın kirpikli kaş
 Karşı kıyının
 Korkutucu sırtından
 Parlayarak görünen,
 Oğlanın dudağı, diş
 Karşı tepeden
 Etrafına nur saçıp
 Parlayarak görünen,
 Ağzında hunharlık,
 2030 Ağzında ölüm taşıyan,
 Sapı gümüş nakışla bezeli
 Uzun palasını eline aldı.
 Daha sonra evin sağındaki kirişinin yatık duranından
 Yedi seçkin demiri,
 Sekiz mükemmel demiri,
 Dokuz sağlam demiri
 Erittirmiş,
 Gümüş ustası bakmış,
 Bakır ustası eğelemiş,

- 2040 *Bakalaan Uus*⁵⁵ dövmüş,
*Kökölöön Uus*⁵⁶ körüklemiş,
*Kırbukaan Uus*⁵⁷ zarifçe işlemiş,
 Yedi kısır kadının
 Sütünü emerek kurutulmuş,
 Açgözlü *İlbis Xotun*'da
 Yedi gece içirilmiş,
 Tamahkâr *Urdus Xotun*'da
 Dokuz günde sağlamlaşmış
 Otuz demirden yapılmış,
 2050 Kısa ve kalın bıçağını alıp
 Sağ baldırının dış tarafına
 Hızlıca koydu.
 Arkasına döndüğünde
 Karla kaplı çam ağacının kenarında duran
 Rüzgâr kırbacını
 Ani bir hareketle aldı.
 Sonra atına atlayıp
 Gün ışığı kemendini birden tutarak
 Ay ışığı dizginlerini
 2060 Eline iliştirip
 Gazaplı bulut üzengisini tepip
 Gökkuşağı eyerine,
 Soğuk bir baharda karların erimesinden sonra uçan
 Kara keklik gibi
 Birden sıçrayarak
 Dere vadileri boyunca
 Bir arada yaşayan
 Beyaz yaban horozu gibi
 Güzel atının
 2070 Yüksek sırtına oturdu.
 Sonra atını
 Aniden kuzeye doğru döndürerek
 Karla kaplı çam ağacının yarısı kadar

Rüzgâr kırbacıyla
 Atının yüksek sağırsından
 Bir çamçak kadar eti
 Vurup kopararak
 Sinirli tarafından
 Aşağı yukarı bir parça
 2080 Kırmızı eti koparıp
 Atını sürdü.
 Onun için yaratılmış zavallı at
 Delice gidip
 Tepeye kadar son süratle koştu,
 Tepeyi tüm gücüyle yıktı,
 Yolun üzerindeki yerleri dağıttı,
 Yamacı paramparça etti,
 Dere vadilerini darmadağın etti;
 Çürümüş ağaçları
 2090 Yıkıp parçaladı;
 Yaşlı kadınlar şekil değiştirip
 Ağlayıp sızladığı
 İniltileri geride kaldı,
 Ölü ağaçları
 Parçalara ayırıp götürmüş;
 Saygın kadınların şekil değiştirip
 Çılgılık atıp bağıracağı
 Hakaretleri, lanetleri geride kalmış,
 Güçlü dalları
 2100 Toplayıp götürmüş;
 Yaşlı Tunguz erkekleri şekil değiştirip⁵⁸
 Enlemesine sekerek
 Enlemesine durdular⁵⁹.
 Derin çukuru oyan
 Geniş adımı adımlatan
 Uzun izleri adımlatan

- Dokuz sarsılmaz halkalı
 Saygın yolu delip
 Sekiz kımıldamayan cıvatalı
 2110 Geniş yolu temizleyerek
 Yedi seyrek dikişli
 Yeleli patikayı bulup
 Karla kaplı yolların üstesinden gelip
 Buzlu geçitleri geçip
 Büyük kafasını döndürüp
 Hareketli kuyruğunu küçülterek⁶⁰
 Ön tarafında
İlbis Kus'ın sevindiği,
 Yan tarafında
 2120 *Ohol Uol*'un entrika kurduğu,
 Arka tarafında
 Kötü niyetli ruhun ağlatıp sızlattığı
 Çatlamış kuzey göğün
 Fırtınalı kenarına doğru
 Çok hızlı gitmiş.
 Kakım gibi yayılıp
 Tay gibi koşup
 Kurt gibi atılıp
 Dört nala giderek
 2130 Ne çok uzun ne de çok kısa zamanda
*Kenierdeex*⁶¹ annesinin akrabalarının
 Bu tarafına,
 Kana susamış babasının akrabalarının
 Güney yanına,
 Pis kokulu kabilelerin
 Güney tarafına
 Baktığında
 Atın çenesini,
 Kabarmış göğsüne kadar
 2140 Tüm gücüyle çekerek

- Hızlı yürüyüşünü azaltıp
 Güçlü yürüyüşünü düşürüp
 Kuvvetli yürüyüşünü eksiltip
 Tırıs gidip
 Rahvan yürüyüp
 Büyük adımlarla ilerleyip
 Atını dizginleyerek
 Bakmış,
 Yerden iple bağlıymış gibi
 2150 İpi görünmez,
 Gökten iple bağlıymış gibi
 İpi meçhul,
 Orta Dünya'dan
 Ot gibi sapı olmayan,
 Üç kere sorunsuz dönen,
 Neşeli hareket eden kilide⁶²
 Dayanıp yapıldığı bilinmez,
 Bir millik yerden görünen,
 Parlak taştan yapılmış lüks ev
 2160 Işıldayarak göründü.
 Onun dış tarafında
 Kusursuz,
 Kar beyazı gökte yaratılmış
Kus Debiliye Buxatur'ın
 Üç dünyada binilen
 Uçan kanatlılarını,
 Atletik atlarını,
 Üç dünyanın oğlanları
 Korurlar imiş.
 2170 Bekçi oğlanlar
 Böyle güçlü,
 Uzun bacaklı, yorga giden,
 Deli gibi gürültülü koşan atı

Görünce:

“Bu ne tür bir haydut,
Firar etmiş bir sahtekâr!

Kimin adına

Çıkıp geldin?

Şimdi atı çalarsa

2180 Başımız belaya girecek,
Kaygılarımız artacak,
Yolculuğumuz, seferimiz uzayacak!” diye söyleşip

Güzel atlarının

Dizginlerini kavrayarak

Yukarı doğru çektiler.

Ondan sonra

Dokuz yüzyıl boyunca

Zengin *ihıax*’ı düzenlemiş

Çugdaan Buxatır

2190 Oğulların tam karşısına

Su gibi rahvan gelip

Tam önlerinde durarak

Üç silahlı oğlanın

Çevresine bakmaya başlayınca

Gemli, dizginli⁶³

Güzel sözler söylemeye başlamış

Şöyle konuşmuş (*Çugdaan Buxatır*):

“İşte, bu, çocuklar!

Hırsız geldiğinde,

2200 Hareket etmeyeceksiniz,

Soyguncu geldiğinde,

Üstünüzü giyinemeyeceksiniz,

Katil uğradığında,

Anlamayacaksınız!

Kim gelip

Durmadan konuşuyor dersiniz,

Sekiz *Ayuhıt* kadının

- 2210 Yolundaki geçitte evi olan
Acına Baay Toyon'un oğlu,
 Yedi *İeyixsit* kadının
 Yaşadığı yerde evi olan
Ecine Baay Xotun'un oğlu,
 Dokuz yüzyıl boyunca
 Zengin *thıax*'ı düzenlemiş
Çugdaan Buxatır derler bana.
 Ne hakkında şarkı söyledin dersiniz,
 Bilinmez kabilesi çoğalıp
 Görünmez kabilesi mani olup
Abaahı kabilesi bize saldırdı,
 2220 Kusursuz,
 Kar beyazı gökte yaratılmış
 Sizin *Kus Debiliye* denen efendinize,
 Kara ruhun korunmasını düşünmesini,
 Beyaz ruhun muhafazasını hatırlamasını,
 Parlak ruhun değerini düşünmesini söylemek için
 Buzlu geçitleri açıp
 Karla kaplı yolların üstesinden gelip
 Sadece kendim geldim!" dedi.
 Sonra
 2230 Üç oğlandan Yukarı Dünya'nın oğlu:
 "Hey, zorluğun kolay,
 Yolculuğun sığ,
 Yolun yakın iken
 Yolunu düzelt,
 Geçidini aç.
 O bizim efendimiz
 Herhangi biri güçlü,
 Uzun bacaklı,
 Tüyleri olduğu için,
 2240 İyi görünüşlüler

Baş eğdikleri için,
 Hoş görünüşlüler
 Aziz sözler
 Söylediği için,
 Efendimizin burnunun kemiği sızlayıp
 Katı yüreği yumuşayıp
 Nazik düşüncesiyle
 Kimseyi koruduğunu
 Henüz görmedik”.

2250

Sonra başını eğip
 Etrafına göz gezdirip
Çugdaan Buxatur’ın atının
 Yularından tutup:
 “Dur hele, fakat
 Önceki sabah duydum:
 “*Arsan Duolay*’ın
 Küçük kızı
Saraxana Küükenhik’in

2260

Büyüttüğü cılızlar gelip
Çugdaan Buxatur’ın
 Beyaz koşucularını öldürdüler,
 Kara koşucularını parçaladılar,
 Kendisinin kalın derisini parçaladılar,
 Kara kanını döktüler” diye
 Sessizce mırıldanarak konuştu.
 “Ne de olsa, uzun süreden beri,
 En sevdiği atını koruyan
 İlk oğluyum.
 Ben gidip söylemek istediklerinizi iletip

2270

Amacımı söyliyeyim,
 Bakalım buna ne diyecek” deyip
 Yukarı Dünyanın oğlu
Molcuruut Buxatur
 Değerli taş evin içine girip

- Efendisinin önünde
 Şimdiye kadar konuşmamış ağzını hareket ettirdi,
 Şimdiye kadar susmuş ağzını açtı (Molcuruut Buxatır):
 «*Buuyaka! Buuyaka!*
 Bu parlayarak görünen,
 2280 Gümüş evimizin dışında
 Çok düzgün kemikli,
 Gümüş çehrelî,
 Pürüzsüz nurlu,
 Güçlü görünüşlü,
 Gerçek *Ayu*'nın çocuğunun,
 Annesinin kemiksiz etlerini ezerek yumuşatılmış,
 Kara kanı dökülmüş,
 Parlak ruhu sıkıştırılmış,
 Giydiği elbisesini
 2290 Param parça edip
 Çukurlu gözünden yaşlı
 Kayarak akıp
 Tüysüz karnı
 Buza dönüşmüş,
 Söğüte dayanıp
 Karaçamdan destek alarak
 Durur imiş.
 Ona: "Neredensin,
 Adın ne", diye
 2300 Gırtlakını sıkıp sorduğunda
 "Acına *Baay Toyon*'un oğlu,
Ecine Baay Xotun'un oğlu
 Dokuz yüzyıl boyunca
 Zengin *thıax*'ı düzenlemiş
 Çugdaan *Buxatır*'ım", dedi.
 Sonra ona ne amaçla geldin
 Buna cevap ver deyip

- Gırtlğından tutup
 Silkelediğimde:
 2310 “*Arsan Duolay*’ın
 Küçük kızı
Saraxana Küükennik’in
 Büyüttüğü çocuklar
 Bizi çukur gibi ezdiler,
 Annemin kemiksiz etini çiğnediler,
 Temelimizi yıktılar,
 Konforlu evimi yağmaladılar,
Kus Debiliye Buxatur ablamın
 İyi kalbine girip
 2320 Bizi korumasını dileyeyeğim,
 İyi niyetine seslenip
 Ortaya çıkmasını dileyeyeğim”, dedi.
 “Eğer böyle bir amacın varsa
 Neden kendisine söylemedin”, deyip
 Onu sallayıp
 Kuvvetlice sarstığımda:
 “Ülkenin başka meşhuruna,
 Dünyanın başka askerine
 Gitmekten korkup
 2330 Onlara yaklaşmaya cesaret edemedim,
 Bundan dolayı yardımsever yürekli
 Güneş kabilesinden
 Mühim ödöl,
 Mukaddes mükâfatı getiren,
 Amacı bu olan biri
 Geldi diye
 Söyle”, dedi.
 “Girsin” dersin
 Şimdi içeri alacağım;
 2340 “Defolup gitsin” dersin,
 Ense saçından tutup

- Geldiği yola doğru
Kovacağım!” deyip
Oğlan
Abartıp hararetle
Konuşarak başını arkaya doğru salladı.
Kus Debiliye’nin yüzü pasla kararıp
Derin düşüncelere dalıp
Suratını asarak dinleyip
2350 Merhametli kanı
Böğrüne akıp
Hiddeti yatışıp
Kısık bir sesle:
“İçeri girsin” diye söyledi;
Bunu duyan oğlan
Çıngıraklı kapıyı açıp
Ağır ağır soluyan *Çugdaan Buxatur*’ın
Tam önüne gelerek:
“Evet, ağabeyciğim,
2360 Yüce kaderli,
Kudretli soylu,
Öteki taraftan kısmetli,
Şöhretli biriymişsin.
Bugüne kadar cesur ve güçlü insanlar
Mesajlarını bana ilettiler,
Ben de türlü kıymetli sözlerimi
Efendimize söyledim ama
Kalbi yumuşayıp
Huzurlu, barışçıl kanla⁶⁴ dolup
2370 Hiç kimseye
“Girsin” demedi,
Sadece sana dedi,
Atını bize bırak,
Kimsenin almasına izin vermeyeceğiz,

Fenalık yapılmasına müsaade etmeyeceğiz,
 Haydi, hızla git” diyerek
 Sevinç ve neşeyle
 Sabırsızca zıplayarak gitti.

Bunu duyunca
 2380 Dokuz yüzyıl boyunca
 Zengin *ihıax*’ı düzenlemiş
Çugdaan Buxatır
 Ağır ağır yürüyüp,
 Kollarını genişçe açıp sallayarak
 Işıldayarak görünen
 Parlak taş evin
 Çingiraklı kapısını
 Açarak
 Nakışlı avlu kapısını

2390 Açarak
 İçeri girip
 Gem ağızlığının halkası gibi,
 Gözlerini döndüre döndüre bakmış;
 Güçlü görünüşlü,
 Sağlam kudretli,
 Çevik görünüşlü,
 Kadınların en güzeli,
 Gözleri gümüş paranın
 Etrafa saçılmış hali gibi

2400 Işıl ışıl ışıldayıp
 Akıllıca etrafa bakıp
 Al süsle saçını yapıp
 Uzun dalgalı örgüsünü açarak
 Oturur imiş.
 Bunu gören
Çugdaan Buxatır
 Samur derisinden
 Yüksek saçaklı kalpağını

- 2410 Hızlıca çıkarıp
Sık sık nefes alıp
Yavaş yavaş konuşarak
Dudağını, dişini kabartıp
Şöyle demiş (Çugdaan Buxatır):
Kusursuz,
Kar beyazı gökte yaratılmış
Kus Debiliye efendi ablacığım!
Önünde eğilip
Seni selamlıyorum.
- 2420 Kim
Geldi dersen,
Neşeli ve bereketli,
Süslü ve nakışlı,
Orta Dünya'da yaşamış
Sekiz *Ayuhit* kadının
Geçidin ağzında evi olan
Acına Baay Toyon'un oğlu,
Yedi *İeyiexsit xotun* 'ların
Yaşadığı yerde evi olan
Ecine Baay Xotun'un oğlu,
- 2430 Dokuz yüzyıl boyunca
Zengin *Ihiax*'ı düzenlemiş
Çugdaan Buxatır derler bana!
Kasırgalı kuzey göğün
Kemerinin altında
Hâlin, keyfin nasıl?
Nasılsın?
Kapalı çeneni aç,
Dinlenmiş ağzını kımıldat,
Susmuş ağzını aç”.
- 2440 Kadın, saçlarını tarayıp ayırmadan
Hazırlanıp süslenmeden oturup

Biraz ciddi bir sesle: “otur”, dedi.

Sonra *Çugdaan Buxatur*,

Baştaki yatağa gidip oturmayı

Düşünmedi,

Ortadaki yatağa⁶⁵ gidip

Oturdu.

Kadın içinden:

“Ben bile

2450 Mühim göğün seçkinleri,

Büyük göğün efendileri,

Parlak göğün babaları,

Açık günahı yüzüme vurup

Karanlık günahı gözüme sokup

Değişmez bir kararla

Acımasız cezalara maruz kaldığım için

Misafirlik için gelen kimse yemek yemedi,

Gecelemek için gelen kimse gecelemedi,

Kötü huylu,

2460 Kötü karakterli olduğum için

Benim hakkımda kötü şeyler söylerler”, diye düşündü.

Sekiz katlı, tabaka tabaka,

Üst üste konularak yapılmış

Altı ayaklı sarı

Masa, beyaz örtüyle örtüldü.

Kara koşucunun bağırsak ve karaciğerini,

Beyaz koşucuların yağlı yüreğini,

Mavi denizlerin gümüş pullularını,

Engin göklerin uçan kanatlılarını,

2470 Kıyı ormanlarının bol etlerini,

Bolca pişirip getirerek

Parlak beyaz masaya

Kar kütlesi gibi yığarak

Cömertçe hazırlandı.

Sonra bizim adamımız

Kırmızıyı gördüğünde
 Kınının bağını
 Kesip çekerek
 Korkunç ve kana susamış
 2480 Oldukça keskin çakısını alıp
 Masaya koymuş,
 Bağıra bağıra yemeğe saldırıp
 Böğüre böğüre bağırmaya başlamış,
 Tuttuğunu alıp
 Etləri yastık gibi yatay kesip
 Atıştırmaya başladı,
 Etləri yastık boyutunda yavaş yavaş kesip
 Yutmaya başladı.
 Azar azar ağzına lokma alıp
 2490 Parça parça ısırıp
 Getirilen yemeklerin
 Üçte birini bitirdiğinde
 Sadece yarım doymuş,
 Ağzını, dişini silip
 Sulu ağzını, dişlerini gösterip
 Azar azar,
 Sık sık nefes aldı (Çugdaan Buxatır):
 “Buna bak! Buna bak!
 Kusursuz,
 2500 Kar beyazı gökte yaratılmış
Kus Debiliye Buxatır ablacığım!
 Ne amaçla gelip
 Ciddi ciddi duruyorsun dersen,
 Günahkâr, yeminli batı göğün
 Alt kenarında,
 Yeryüzünün yarısını kaplayan
 Batı Sibiryaya denen yerde
Arsan Duolay’ın küçük kızı

Saraxana Küükennik

- 2510 Gizlenip büyüyerek yaşayıp
 Üç dünyanın oğlunu çalıp
 Sinirleri güçlenip
 Baldırları olgunlaşıp gelerek
 Beyaz koşucumu öldürdüler,
 Yukarı kaslarımı azalttılar,
 Aşağı kaslarımı budadılar,
 Dahası,
 Doğan güneşimizin ışığı,
 Batan güneşimizin ışığı,
 2520 Beyaz evimizin kelebeği,
 Parlak evimizin parıltısı,
 Kaşık gibi kanlı yanaklı
Xaançılaan-Kuo denen kız kardeşimi
 Pisenip görünmez hâle getirerek
 Kirlenip görünmez hâle getirerek
 Sıvışıp
 Elimizden kaçırıp
 Açıkça yok ederek
 Alıp götürdüler.
- 2530 Yeryüzü yaratıldığından beri
 Görülmemiş felaket bize rastladı.
 Vatanımız oluştuğundan beri
 Duyulmamış bir saldırı bizi buldu.
 Bundan dolayı
 Koruyucu yürekli,
 Güneş kabilesinin güçlüsü,
 Yeşil kötülüğümü⁶⁶
 Belki de azaltabilir, diye düşünüyorum,
 Merhametli düşünceli
- 2540 Kan akrabalarımın⁶⁷ meşhuru,
 Kara mundarlığımı
 Kovabilir, diye düşünüyorum,

Gemli, dizginli
 Güzel sözümü söyleyip
 Üç eşit kara gölgem üzerine
 Diz çöküp, yalvarıp yakarıyorum!”
 Kadının kirli kanı harekete geçip
 Hiddetli kanı kaynayıp gazaplı bir şekilde:
 “*Alaata*, çocuklar!
 2550 İzi bilinmez,
 Geri dönerse bir daha kendisi görünmez olan
 Beni ne zaman görmüş,
 Benimle nerede karşılaşmış da
 Şimdi benden koruma talep ediyor!”, diye
 Öfkelenip kızarak
 Hiddetlenip gazaplanarak:
 “Fakat, lakin,
 Sıkıntılı kişi herhalde sıkıntısını söyler,
 Biçare herhalde sorununu söyler,
 2560 Murdar kişi herhalde pisliğini söyler”, diyerek
 Sıcak kanı girip yumuşayıp
 Sıcak kanı girip ısınıp
 Sulu ağzını açıp
 Çelik gibi sert dişini parlatıp
 Hızlı hızlı nefes alıp
 Yavaş yavaş konuşmaya başlayarak
 Oturdu ve şöyle söyledi (Kııs Debiliye):
 «*Hiay, noyoon!*
 Ne zamandan beri tanıyorsun beni de
 2570 Benden koruma talep ediyorsun!?
 Ne kadardan beri benimle arkadaş oldun da
 Himaye talep ediyorsun!?
 Parlak beyaz göğün
 Güçlü efendileri,
 Büyük bir kararla

- Güzel bir yaşamdan ve
 Çok sayıda akrabamdan ayrılıp
 Açık günahlarım yüzünden beni mahkûm edip
 Kirli kabileye
- 2580 Sürgün edince,
 Güçlü düşüncesi azalan,
 Hür aklı engellenen,
 Koca yüreği düğümlemlenip yaşayan
 Güneş *aynı* kabilesinin varlığıyla
 Ağır düşüncemi hafifletmek,
 Yeşil kötülüğümü azaltmak için,
 Bana gelmeye istekli miydin?
 Elinde kırmızı olan kadehle gelip
 Selam verdiğin yok;
- 2590 Kolunun altında bir parça et ile gelip⁶⁸,
 Misafir olduğun yok.
 Başınıza her felaket geldiğinde
 Her sıkıntınız olduğunda,
 Her derdiniz arttığında,
 Bana ihtiyaç duyuyorsunuz, öyle mi?"
 Bunu duyan
 Dokuz yüzyıl boyunca
 Zengin *thıax* 'ı düzenlemiş
Çugdaan Buxatır
- 2600 İşte şöyle oturup konuştu (Çugdaan Buxatır):
 "İşte, bu!
 Kusursuz,
 Kar beyazı gökte yaratılmış
Kus Debiliye ablam!
 Bir parça eti
 Koltuğumun altına alıp geldiğimde
 İhtiyaçlarının olduğunu
 Görüp bilemezdim!
 İçinde kırmızı olan kadeh

- 2610 Tutan elimle gelip
 Selam verdiğimde,
 Tutkuyla, coşkuyla yaşamak istediğini
 Görüp anlayamazdım!
 Güneş yerinde
 Hür yaşarken
 Ziyaret edecektim ama
 Gülp alay edersin diye
 Girmeye korkup
 Yaklaşmaya cesaret edemedim!
- 2620 İşte bu
 Başımıza gelen felaketimizden,
 Karşılaştığımız belamızdan,
 Hiddetlendiğimiz sıkıntımızdan
 Güneş olup bizi koruduğunda,
 Ay olup müdafaa ettiğinde,
 İşte o zaman
 Tanışıklığımız artacak,
 Muhabbetimiz ilerleyecek.
 Bu da senin en büyük ödülün,
- 2630 Mukaddes ödülün olsun.
 Bu yolumuzdan sen
 Bizi kurtarmazsan,
 Kara ormanın en sağlam ağacını bulup
 Saplayarak kendimi öldüreceğim,
 Parlayan en derin ırmağı bulup
 Atlayıp kendimi öldüreceğim,
 En keskin silahı bulup
 Şişleyerek kendimi öldüreceğim,
 Bunları yapmak için tereddüt etmiyorum!”
- 2640 Bunu duyan
Kus Debiliye Buxatur:
 «*Ook-sie*, çocuklar!

Yüce kaderli,
 Yukarıdan sülaleli
 Cesur insan
 Üç sivri silahı körleşip
 “Nerede ölürsem aynı” deyip
 Düşüncesizce
 Koruma talep ederek merhamet istemeye gelmiş”, deyip
 2650 Sıçrayıp kalkarak
 Çıngıraklı kapıyı açıp
 İşlemeli evin kapısını açıp
 Gösterişli sırtını
 Dışarı çıkarıp:
 “*Noyoon*, Yukarı Dünya’nın oğlu
Molcuruut Buxatur!
 Kusursuz,
 Kar beyazı gökte doğmuş
 Kız kardeşim *Aan Axtalya*’yı
 2660 Çabuk çağır.
 Fakat o kız
 Küçük haberleri dinlemeyecek,
 Küçük şeylere cevap vermeyecek,
 Sonra söyle:
 “Cehennemın açık ağzının altındaki *alaas*’tan,
 Cehennemın kaygan dibinin kenarındaki yaşadığı yerden
 Tırnaklı *Dıgıydaan Böğö* gelip
 Ablasının sağlıklı vücudunu paralayıp
 Kalın derisini parçalayıp
 2670 Yarın onu evine götüreceğ,
 Bu yüzden hızlıca gelip onunla vedalaş, dediğimi söyle” dedi”
 Bu sözü ile birlikte derhal
 Yukarı Dünya’nın oğlu
Molcuruut Buxatur
 Yuvarlanıp yeryüzüne indi,
 Kuyruğunda ince tüy topaklı,

Boynunun etrafı beyaz çizgili,
 İki katlı, sarı gökte
 Kırmızı şahine dönüşerek
 2680 Pürüzsüz, beyaz gökte
 Aniden uçup gitti;
 Kadın dönüp:
 “Dokuz yüzyıl boyunca
 Zengin *ıhtax*’ı düzenlemiş
Çugdaan Buxatur.
 Sen buradan direkt kuzeydeki
 Sekiz katmanlı dağın öteki ucuna,
 Dokuz dik dağın öteki ucuna,
 Yedi küçük taşlı dağın öbür tarafına,
 2690 Üç parlayan denizin öteki tarafına git;
 Orada geçmiş yılların sırtında
 Orta Dünya’yı gözden geçir,
 Uzanıp yattığımda,
 İri yarı görünümlü,
 Kanlı, korkunç simalı
Ayu buxatur’ı,
 Koynuma girdiği için
 Kızarak uyanıp
 Dokuz kilitli odalı,
 2700 Sekiz karanlık odalı
 Ambara hapsettim.
 Gidip onu serbest bırak;
 Hapsolup yatan ağır düşüncesi
 Ağır prangalara dönüşüp
 Bahtım sekteye uğrayacak,
 Talihim mahvolacak” dedi.
 Bunu duyan
 Dokuz yüzyıl boyunca
 Zengin *ıhtax*’ı düzenlemiş

- 2710 *Çugdaan Buxatur*
 Dışarı çıkıp
 Yuvarlanıp yeryüzüne indi,
 Gürültülü, geniş gökte
Key Suorun'una dönüşüp
 İyi, sert kuzey göğün
 Çatlak kenarının altından
 Hızlıca uçup
 Üç parlayan denizin üstünden uçup
 Sekiz katmanlı dağdan geçip
- 2720 Yedi küçük taşlı dağı aşıp
 Dokuz dik dağın ötesine geçip
 Karıştan bile alçak
 Halatın bağı görünmez,
 Ortasından yarım yumruk kadar
 Kulpsuz,
 Üstünden dört parmak kadar
 Düğümü görünmez,
 Baştan aşağı demirden yapılmış eve
 Ulaşıp
- 2730 Dokuz katmanlı kilidi
 Hızlıca kırıp
 Sekiz katmanlı kilidi
 Hızla açıp
 Üç katmanlı kilidi
 Tamamen açtığında
 Yıkılmış karaçam gibi
 Güçlü elli,
 Doğranmış karaçam gibi
 Kaslı,
- 2740 Kabuğu soyulmuş karaçam gibi
 İnce bacaklı
 Gerçek *ayı*'nın oğlu
Çugdaan Buxatur'ın çıkıp gelmesine

Neşeyle gülümsemiş.

Çugdaan Buxatur

Dizleriyle

Üç kere diz çökerek

Şarkı söyleyip

Konuşmaya başlamış (*Çugdaan Buxatur*):

2750 “Buna bak! Buna bak!

Kim gelip

Kilitlenmiş olan beni kurtardı diye

Sorarsan

Dokuz yüzyıl boyunca

Zengin *ıhtax*’ı düzenlemiş

Çugdaan Buxatur derler bana!

Amacın ne dersen

Kar beyazı gökte yaratılmış

Kus Debiliye Buxatur’ın

2760 Kutsal görevini

Kollarımda taşıyıp

Tayin edilmiş görevi

Omuzuma alıp getirdim.

O *Kus Debiliye*:

“Sekiz köşeli

Ana yurda

Açıkgözlü, hilekâr,

Yerinde duramayan, atik,

Tırnaklı *Dıgıydaan Böğö* çıkıp

2770 Güneş halkına saldırdığı,

Ayu halkına saldırdığı için,

İki ayaklıların talihini,

Uraanxay kabilesinin refahını korumak için

Güçlüsüyle birlikte yarışıp

Cesuruyla birlikte mücadele ediyorum,

Bu nedenle yaptığım hatamı,

Değersiz hareketlerimi,
 Suçumu kabul edip
 Onu hapsolduğu yerden serbest bırakıp
 2780 Kilitlendiği yerden çıkarmak istiyorum;
 Öfkeli düşünüp
 Çok ağır düşünüp
 Mutluluğumu mahvetmek,
 Saadetimi yıkmak,
 Talihimi geriletmek istemiyorum” diye haber gönderiyor”.
 Sonra diğer adam
 Samur derisinden
 Yüksek tüylü kalpağını
 Yüksek bir yerin üzerine koyup
 2790 Böyle
 Keçeleşmiş yüzünü buruşturup
 Dudağını, dişini kabartarak (Eriede Bergen):
 “*Buuyaka! Buuyaka!*
 Aptal görünüşlü,
 Kudurmuş düşüncelerle,
 Kafamın üstüne bakıp
 Ayak uçlarıma basıp
 Gırtlığımdan nefes alıp
 En büyük yerin
 2800 Kocaman göğün güçlüsünün
 Yanlış yolla
 Önüne atladım,
 Ayıp edip
 Uyandırıp korkuttum.
 Neyse ki, o *aynı* kabilesindendi ve
 İyilik *Aynı*’yı yendi.
 Bu zamana gelindiğinde,
 Zavallı ruhumu koruyup
 Sadece karanlık hapishaneye soktu.
 2810 Bu yüzden

Boş yere hapis yatıp
 Vahşi düşünceme hapsolmaya başlayıp
 Ne diye çok ağır düşündüm,
 Öfkeli düşündüm,
 Fakat en iyisi
 Öldürmek yerine
 Onun için ileri geri koşup
 Sadık köle olacağım!” dedi.

Çugdaan Buxatur

2820

Bu sözü işitince
 Kalçasını döndürüp
 Boynunu çevirerek
Kus Debiliye Buxatur'a
 Doğru uçup gitti.
 Yukarı Dünya'nın oğlu *Molcuruut Buxatur*
 Konuşmaya başlayıp dönüp bakmadan önce,
 Mesajı ulaştırmış gibi bir hâlde dururken
 Doğu göğün iç yamacından
 Dağ tavuğunun göğsünün tüyü gibi

2830

Dalgalı, benekli bulut
 Aniden ortaya çıktı,
 Bundan sonra sıcak bir rüzgâr esti,
 Etrafa dikkatlice baktığında
 Kıl kuyruk ördeğin karın tüyü gibi
 Alaca karanlık buluta dayanarak
 Başlı, ayaklı,
 Beyaz, esnek bulut üzerinde oturan,
 Tiz sesli taş damaklı,
Çuuçuguruur tuz gagalı,

2840

Örtülmüş gözlü,
 Sağlam ve dik omuzlu,
 Bakır pençeli,
 Alaca renkli,

Kambur burunlu kartal,
 Kanadını çırpmasıyla,
 Havada asılı kalıp inişe geçerek
 Kanadını makas gibi kapatıp
 Süratle pürüzsüz, beyaz avlunun
 Ortasına inmesiyle
 2850 Aniden
 Güçlü görünümlü,
 Süratli görünümlü,
 Sağlam endamlı,
 Sahil kuşu yavrusu gibi
 İncecik göz kapaklarını kırpmış
 Kadınların en güzeline dönüşüp
 Pürüzsüz zemine indi.
 Sonra üç oğlan
 Bir araya gelip
 2860 Çıngıraklı kapıları açıp
 Süslü avlu kapısını açıp
 Parlak lüks eve girip
 Baştaki yatağa oturdular.
 İşte, kız kardeşler
 Kutsal yemeklerden tadıp
 Birbirlerini kaybettikten sonra tekrar görüşmüş,
 Toplanıp yeniden buluşmuş gibi
 Susmuş ağızlarını açıp
 Güzel sözler konuşup
 2870 Sevinip eğlenerek
 Hızlıca etrafa bakıp oturdular.
 Böylece otururlarken
Aan Axtalya ablasına doğru
 Manidar gözle bakıp:
 “Evet, efendi ablacığım,
 Hangi gerekçeyle,
 Ne amaçla

- Başına gelen bir talihsizliği
Kovdurmak istiyorsun?
- 2880 Bereketli evin için endişe edip
Yeniden mi yaptırmak istiyorsun?
Yiyeceğin yemeğin azaldı da
Onu arttırmak mı istiyorsun?
Veya çok fazla özleyip
Efendi kız kardeşini
Görmek için mi çağırıttirmek istedin?" diye
Sormuş.
Sonra *Kus Debiliye*:
- 2890 Günahkâr, yeminli batı göğün
Alt kenarında
Ana yurdumuzun yarısını kaplamış
Batı Sibiryaya denenen yerde,
Abaahi'nin kızı çıkıp
Gizlenip büyüyerek yaşayıp
Üç dünyanın oğlunu çalıp büyüterek
Kol kaslarını sağlamlaştırmış,
Bel kaslarını güçlendirmiş,
Dokuz yüzyıl boyunca
Zengin *ıhıax*'ı düzenlemiş
- 2900 *Çugdan Buxatur*'a gelip
Çok rahatsız etmişler,
Çok incitmişler
Bu yüzden *ayı* kişisi yalvardığında,
Güneş kişisi yardım istediğinde,
Kara ruhunu koruyup
Beyaz ruhunu doyurmak için,
Adil karar vermek için,
Güzel konuşma yapmak için,
Koruyucu yüreği birleştirmek için çağırdım", dedi.
- 2910 Sonra *Aan Axtalıya*

- İncecik göz kapaklarını kırparak
 Tatlı tatlı gülümseye gülümseye:
 “Orta Dünya’nın baş aptalları,
 Sivri uçlu sıriklara dayananları,
 Tepelerinden nefes alanları gelip
 Koruma diye dilenişlerine,
 Yardım diye yalvarışlarına
 Hemen cevap verirsek
 Kaç kişi gidip
 2920 Ne kadarını koruyacağız?
 Kaçına yardım edeceğiz?
 Eğer sen, efendim ablacığım
 O *Çugdaan Buxaatır*’la
 Koyun koyuna yatan
 Denk arkadaş olursan⁶⁹
 O zaman biz öpüşmek için vuruşacağız,
 Sarılmak için dövüşeceğiz
 Sevmek için kavga edip helak olup
 Beyaz ruhu doyurarak
 2930 Kara ruhu korumuş olacağız”,
 Sözünü bitirir bitirmez,
 Dokuz yüzyıl boyunca
 Zengin *thiux*’ı düzenlemiş
Çugdan Buxatır,
 Kilitlenmiş kurtarıp
 Hapsedilmiş hapisten çıkararak
 Konforlu evlerine
 Uçup indiğinde;
 Üç odanın tavanı
 2940 Açılıp
 İndiklerini görmediler,
 Yedi odanın taşlı taraflarını
 Yandan açıp
 Girdiklerini anlamadılar,

- Altı odanın taş tabakalı zeminini
Açıp
Çıktıklarını görmediler,
Birlikte ne olduğunu anladıklarında
Paslı kırmızı bakır gözlerle
2950 Tersine dönmüş bir şekilde bakan,
Göğüslerinin yarısına kadar bir *bılastan* fazla
Yeşil yapışkan dilleri
Sarkmış,
Ağızlarının iki kenarından
Kar yığını gibi
Kara iç yağının köpüğü
Aşağı akan
Üç *abaahı* kızı
Bağrışıp çağrıışarak
2960 Toplandılar,
Sıçrayarak yürüyüp,
Yüksek sesle konuşup
Bağıra bağıra
Şarkılar söylediler (Üç *abaahı* kızı):
"İnişimiz, çıkışımız!
Çukurumuz, tümseğimiz!
Dokuz yüzyıl boyunca
Zengin *ihıax*'ı düzenlemiş
Çugdan Buxatur!
2970 Zamanın dolmuş imiş.
Vaktin gelmiş imiş!
Kırmızı dolunayın
Çıkma zamanı bugün geldi!
Ne olmuş yani?
Kurnazımız, açgözlümüz!
Savaş alanına
Oğlanlarımız gitmişler,

- Söylediğimiz yere hızla gitmişler!
 Tayin ettiğimiz yere hızla varmışlar!” deyip
- 2980 Durduğu yerden
 Erimiş kalaya dönüşüp
 Aniden gittiler.
 Hemen ardından
Kıus Debiliye
 Savaş için yapılmış
 Keskin silahlarını,
 Savaş için yapılmış
 Sağlam silahlarını toplayıp
 Üç tabakalı gümüş zırhını giyerek
- 2990 Yetmiş *puğluk*
 Baştan aşağı demirden olan çizmelerini giyip
 Aile ocağının önüne gelip
 Yaktığı üç kütüğü
 Çevirip düzelterek
 Gümüş para
 Yan durmuş gibi
 Parlayan gözleriyle
 Hızlıca etrafa bakıp
 Aile ocağıyla vedalaşıp
- 3000 İçtenlikle şarkısını söyledi (Kıus Debiliye):
 “İşte, bu!
 Kül postlu,
 Kömür yastıklı,
 Kül yorganlı,
 Saygıdeğer sihirbaz,
 Kır kafalı,
 İslî şakaklı,
 Aslan abalı,
*Xatan Temieriye*⁷⁰,
- 3010 Aile ocağımın ruhu
*Aan Uxxan*⁷¹ efendi dedem!

- Yukarı Dünya'nın canavarı
 Delikten üflediğinde,
 Üç katmanlı tavanı
 Yıkacak,
 Üç demir uçlu mızrakla
 İçinden delip geç,
 Aşağı Dünya'dan
 Üfleyen canavar
- 3020 Esmeye başladığında,
 Altı katmanlı taş zemini
 Açmayın;
 Sekiz budaklı zıpkınla
 Sokarak delip geç,
 Orta Dünya'dan
 Felaketler, belalar aynı anda geldiğinde
 Ufak taşlı duvarlarını
 Açmayın;
 Yedi demir uçlu mızrağıyla
- 3030 Ana damarları
 Kesip delerek geç!
 Üç katmanlı kilidini
 Açmayın,
 Altı katmanlı kapıyı
 Açmayın!
 Kutsal yemeklerden mahrum edip
 Öte yana dönmüş günahım yok;
 Kutsal süttten esirgeyip
 Öbür tarafa bakmış günahım yok!
- 3040 Talihim buduyor,
 Şansımı döküyor,
 Yolumda bir mani,
 Yolumda engel olmayın!
 Çok çok eski yıllarla

Ayrılıp vedalaşmış olun!”
 Üçü birlikte koşarak dışarı çıkıp
 Yuvarlanıp yeryüzüne indiler,
 Dikkatlice bakıldığında;

Kus Debiliye Buxatur

3050

Üç başlı,
 Kartal alınlı⁷²,
 Görkemli *Öksökü*'ye dönüşüp
 Gürültü ile yukarı uçtu,

Aan Axtaliya

Zıpkın kuyruklu,
 Bakır pençeli,
 Benekli tüylü,
 Kambur burunlu kartala dönüşüp
 Kanatları ıslık çaldı;

3060

Çugdaan Buxatur
 Gürültülü, geniş gökte
Key Suorun'a dönüşüp

Israrla peşlerinden gitti.

Üçü birlikte süt beyazı göğün yüksek kenarına

Hızlı bir şekilde yukarı çıkıp

Yetmiş fırtınanın

Önünde liderlik yaparak

Seksen güçlü kar fırtınasıyla

Yol arkadaşlığı yapıp

3070

Doksan güçlü fırtınayla

Yan yana arkadaş olup

Üç gök gürültüsü düşürüp

Sekiz düşmüş yıldırım üretip

Kanatları ıslık çalıp

Kanatları ses çıkartıp

Kuyrukları ıslık çalıp

Her uçtuklarında kuvvetlenip

Her vurduklarında güçlenip

- Her salladıklarında çevikleşerek
 3080 Açgözlü göğün arka kenarında,
 Bedbaht göğün ön tarafında,
 Gürültücü göğün alt tarafında,
 İşte böyle
 Birbirlerini takip ettiler.
 Kırmızı bulutları ezerek uçup geçmişler;
 Kırmızı bulutlar Tunguzların kayın kabuğundan yapılmış çadırı gibi
 Yıkılıp düştü,
 Kara bulutları parçalayıp geçmişler;
 Kara bulutlar kara yastık gibi
 3090 Aşağı düştü,
 Kızıl bulutları kesip geçmişler,
 Kızıl bulutlar yükselen kıvılcım olup
 Cızırtıyla aşağı düştü;
 Yoğun bulutları tamamen sallayıp geçtiler;
 Yoğun bulutlar bir tomar kayın kabuğu gibi
 Kıvrılıp yuvarlanıp düştü;
 Hızlı yolculuğu ensesinden yakalayıp
 Çevik yolculuğu kafasından tutup
 Bedbaht göğün ön tarafında,
 3100 Açgözlü göğün arka kenarında,
 Gürültülü göğün alt tarafında,
 Art arda hızlıca uçup
 İnsan ırkının geçtiği,
İeyixsit kabilesinin sık sık gezdiği,
 Yeyleyle, sicimle süslenmiş
Delbirge Xaan'ın geçidinde
 Tırtıklı gırtlığın
 Yan yana dizilmiş gibi
 Yukarıdan aşağı doğru parladığını
 3110 Gidip gördüklerinde,
 Felaketli gürültünün arka tarafında

Abaahi kabilesinin geçtiği,
 Bilinmez kabilesinin gezdiği yerde,
 Kara kan kaynamış,
 Taze kan akmış,
 Yağ inlemiş,
 Et ağlamış.

Gırtlığın tırtıkları
 Üst üste dizilmiş gibi

3120

Xaan Çuguya geçidinde
 Aşağı doğru soğuk hava estiğinde,
Abaahi'lar önden,
Ayu'lar arkadan giderek
Abaahi'ların üç oğlu bozkurta dönüşüp
 Birbirlerinin ardından yürüyüp
 İşte böyle gidiyorlar imiş.
 Altı bahadır birden
 Altı kere şiddetli yıldırımın düşmesi gibi
 Taşla kaplı yerin iki tarafında

3130

Kımız tulumunun yarısı kadar
 Ateş püskürerek
 Asıl vücutlarıyla,
 Gerçek şekilleriyle,
 Kanlı korkunç simalarıyla,
 Gürültüyle ortaya çıktılar;
 Bundan sonra
 Üç keskin ve delici silahlarıyla
 Bir yandan diğer yana bakıp
 İncelemişler,

3140

Keskin ağızlı silahlar
 Bir araya istif edilmiş,
 Keskin, sivri uçlu silahlar
 Yan yatırılmış,
 Mızraklar üst üste dizmiş,
 Keskin silahların en iyisi toplanmış,

- Boyunlu başlarına çam ağacıyla vurulmuş,
 Atlas kemikli kafalarına kazma saplanmış,
 Boru kemikleri üst üste konmuş,
 Uzun kemikleri öteye beriye atılmış,
 3150 Kara kan ikiye ayrılarak nehir olup
 Çağlayıp akmış,
 Sıcak kan taşkın nehir olup
 Coşarak akmış.
İlbis'in kızı,
 Sütten kesilmiş evlatlık,
 Aylak aylak dolaşan,
 Oynak ve hafif kadın,
Kuo-Kustuktay
 Yedi yaşında kız çocuğuna dönüşüp
 3160 Aceleyle koşup
 Sevinçli sevinçli
 Savaş alanını günde iki kere süpürmüş,
Ohol Uola,
Obot Menegey,
Uot Soluonnay,
 On yaşında bir çocuğa dönüşüp
 Sevinçli sevinçli
 Her dokuz günde bir
 Savaş alanını yıkayıp kurulamış,
 3170 Alenen koşan hayaletli,
 Açıkça koşan görünmezli,
 Arka arkaya uçan *abaahı*'lı
 Lanet ve kan ruhları toplanmış,
 Felaket ve kahr ruhları yuva yapmış,
 Ağır inilti kopmuş,
 Acı inilti duyulmuş,
 Güneyi kırmızı kille kaplı dağlarla çevrili,
 Batısı sivri dağlarla çevrili,

- Kuzeyi *Xoñoroy Cuorsun* tepesiyle çevrili,
 3180 Doğusu efsunlu dağla çevrili,
 Bahadır savaşları için tasarlanmış
Buolak dağı, ölümcül kaya,
 Korkunç *Kırpiayka* denen,
 Eski zamanlarda pek çok güçlü adamın yıkıldığı,
 Eski çağlarda pek çok güçlü adamın ortadan kaybolduğu,
 Geçmiş zamanlarda pek çok güçlü adamın parçalandığı yer,
 Güçlünün göğsünün ezildiği,
 Dizleri üzerine çöktüğü,
 Korkunç kaderin gerçekleştiği,
 3190 Zalim kararların verildiği
 Önemli yere
 Ulaşıp gelmişler imiş.
Kus Debiliye'nin
 Paslı kanı çekilip
 Yetmiş *pudluk*
 Demir çizmesinin
 Ağır topuklarıyla
 İleri geri gürültüyle yürüyerek
 Ölümcül kayanın ortasına gelip
 3200 Bir ayağının topuğunun üzerinde durup
 Öbür ayağının dizinin üzerinde durarak
 Vakur görünüşüyle
 Ağır sözlerini dikkatlice seçerek
 Kıymetli sözlerini dile getirdi,
 İşte şöyle dedi (*Kıus Debiliye*):
 "*Buuyaka! Buuyaka!*
 Bu ölümcül kayanın,
 Korkunç *Kırpiayka*'nın ruhu
 Yaşlı adam *Taas Eñsilgen*
 3210 Efendi dedem,
 Şanlı adla adlanıp
 Boynumu eğerek seni selamlıyorum!

- Korkunç şanını duyup
 Belimi eğiyorum!
 Hangi uzak ülkenin lideri, cüretkârı,
 Güçlüsü, kuvvetlisi gelip
 Delik başımın tepesini
 Ağlayıp sızlayarak oydu diye,
 Üç demir uçlu mızrağı
- 3220 Sırtımın ortasına doğrultmayın,
 Kara söğüt ağacından dört köşeli sopasıyla
 Sağlam karaciğerime
 Nişan almayın!
 Kim geldi dersen
 Senin fena kızın,
 Kusursuz,
 Kar beyazı gökte yaratılmış
Kııs Debiliye denen *Buxatur*,
- 3230 Kaygan *Üöden*'in kenarındaki yerde yaşayan,
 Cehennemın açık ağzındaki *alaas*'ta yaşayan,
 Açgözlü, kurnaz,
 Yerinde durmayan, atik,
 Tırnaklı *Dıgıydaan Böğö* denen,
 Öz yurdumun
 Bereketli hayatını mahvetmiş,
 Anayurdun
 Dualı yerlerini yağmalamış,
 Güneş halkına saldırmış,
Ayır kabilesini rahatsız etmiş,
- 3240 İnsan ırkını kovaladığın için,
 Beyaz ruhun muhafazası,
 Kara ruhun korunması,
 Kalın ruhun kurtarılması,
Uraañxay Saxa neslinin
 Uzun dumanı kesilmemesi için

İnsan ırkının talihinin
 Gerilememesi için geldim!
 Bu ölümcül kayanın
 Dokuz *luo* balık direğini
 3250 Sarsmayın,
 Sekiz sabit direğini
 Yıkmayın,
 Yedi işlemeli direğini
 Sallamayın,
 Üç *luo* balık kirişini
 Yıkmayın!
 Ölümcül kayanın güney tarafındaki
 Saygıdeğer baldır kemiği çam ağaçlı
 Kuzgun *Suksulla Xaan* geçidinin ruhu
 3260 Yaşlı *Toyon Turantay!*
 Batı tarafındaki
 Gırtlığın tırtıkları gibi sıralanıp üst üste konmuş
Xaan Çuguya'nın geçit ruhu
 Yaşlı *Xaan Eğirgen!*
 Kuzey tarafındaki
 Yedi günlük yerden kükremesi duyulan
Timir Cigisken'in geçit ruhu
 Ninem *Cebin Kulaxay Xotun!*
İeyixsit ulusunun sık sık gezindiği
 3270 Yeyleyle, sicimle süslenmiş
Delbirge Xaan'ın geçit ruhu
 Ablam *Nelber İye Xotun!*
 Buraya bakıp gülümseyin,
 Oraya bakıp kederlenin!
 Güçlünün, kuvvetlinin elinden
 Öleceğim gün geldiğinde
 On sakat tırnağınızı
 Ayırarak
 İğnenin, mızrağın ucunda

- 3280 Kızartabilirsiniz,
 Yumuşak kıllı dizinizin
 Üstüne alın beni!
Açgözlü İlbis Kus'ı
 Yedi yaşındaki kız çocuğuna dönüştürüp
 Başımın üstüne düşürün lütfen!
Açgözlü Ohol Uol'u
 Üç yaşındaki oğlan çocuğuna dönüştürüp
 Sağ kolumun altına sokun lütfen!⁷³ diye
 Ölçülü bir şekilde yalvarıp
- 3290 Makul bir şekilde yakarmış!
 Bu şarkıyı bitirir bitirmez,
 Kusursuz,
 Kar beyazı gökte yaratılmış
Kus Debiliye Buxatur
 Yaşlı babası *Ölüü Ötümextey* olan,
 Yaşlı annesi *Timir Temelekeen* olan
 Açgözlü, kurnaz,
 Yerinde durmayan, atik,
 Tırnaklı *Dıgidaan Böğö*'yle
- 3300 Karşılıklı yan yan bakıştılar,
 Orta Dünya'nın oğlu
 Gri benekli atlı
Urgunúk Baatır ile
 Dokuz yüzyıl boyunca
 Zengin *ıhıax*'ı düzenlemiş
Çugdaan Buxatur
 Karşı karşıya durup
 Birbirlerine topraklı gözleriyle donuk donuk baktılar.
 Yukarı Dünya'nın oğlu
- 3310 *Kün Erili Buxatur*,
Aan Axtalıya Buxatur'la
 Bakırla kaplanmış büyük ela gözleriyle bakışıp

- Karşılıklı durdular.
 Öfkelenmiş kanları
 Yanına girip
 Kaynamaya başladı,
 Hiddetlenmiş kanları
 Böğürüne girip
 Kaynamaya başladı,
 3320 Aladoğan düşünceleri
 Boğazlarında kaldı,
 Ölümcül nefretleri
 Gırtlaklarında çırpındı,
 Hırsız düşünceleri
 Adem elmasında toplandı.
 Yüzlerinden gözlerinden
 Ateşler saçtılar,
 Perçemlerinden saçlarından
 Mavi alevler saçtılar.
 3330 Güçlü silahlarını birden çıkartıp
 Sivri ve keskin silahlarını çekip
 Kürkle kaplı keskin silahlarını çekip
 Kumaşla kaplı bıçağını aniden çekip
 Üç gün, üç gece durmadan
 Kızışma zamanı gelmiş muhteşem boğalar gibi
 Birbirlerine azgın azgın bakmadan
 Birbirleri etrafında sakince yürüdüler.
 Dördüncü güne gelindiğinde
 Keskin mızraklarıyla
 3340 Bağıra bağıra vuruştular,
 Silahlarının keskin yanları körleşince
 Onları bir kenara attılar,
 Güçlü silahlarıyla
 Çılgınca dövüştüler,
 Silahları kırılınca
 Etrafa fırlattılar,

- Keskin ve sivri silahlarıyla
 Bağıra bağıra birbirlerine batırdılar,
 Keskin ve sivri silahları parçalanıp kırılınca
 3350 Etrafa saçtılar,
 Sert sert bağırışıp
 Çıplak elleriyle dövüşmeye başladılar,
 Öfkeyle sıçrayıp
 Yumruklarıyla birbirlerine vurmaya başladılar.
 Dokuz gün boyunca
 Durup dinlenmeden
 Kararmış dizginlerini çekip
 Sağlam gemlerini tutup
 Sert kafalarını delip
 3360 Sert şakak kemiklerini deşip
 Kanlarını göre göre sarhoş olup
 Kırmızıyı göre göre hiddetlenip
 Kavgalarının anlamını bilmeden
 Darbelerinin sayısını saymadan
 Gösterişli sözlü,
 Su gözlü,
 Uzun ayaklı,
 Kırmızı yanaklı,
 Ortasından kuşanan,
 3370 Tepesinden düşünen
Uraañxay Saxa için
 Bitmek bilmeyen
 Korkunç bir şekilde devam eden
 Savaşta dövüşüp durdular.
 Şeytanın kızı takip edip çılgık attı,
İbis'in *Kus*'ı onları takip edip dans etti,
Ohol Uola onlarla birlikte yürüyüp sevindi,
 Sert isyan baş gösterdi,
 Sert gürültü başladı.

- 3380 Kendiliğinden keskin mızraklarıyla
Bağıra bağıra savaşmaya başladılar,
Kendiliğinden kanlı mızraklarıyla
Bağıra bağıra toplanıp çarpışmaya başladılar,
Kendiliğinden delici mızraklarıyla
Bağıra bağıra dövüşmeye başladılar;
Geniş göğün bütün cisimleri harekete geçti,
Temiz göğün çevresi bulandı,
Mavi göğün rengi karardı,
Parlak, beyaz göğün kanı aşağı aktı.
- 3390 Ayları karardı,
Güneşleri mavileşen bir sisle kapandı,
Derin su fişkırdı,
Denizinin suyu yükseldi,
Gün doğumu görünmedi,
Şafak vakti bilinmedi.
Kırmızı tulumunun yarısı kadar
Kır ateşi yukarı doğru püskürdü;
Gürültülü, geniş göğü dolanıp
Keke Çuuraan kabilesinin karşısına geçip
- 3400 İneği yürümez
Uyuşuk görünüşlü,
İnatçı karakterli
İğdiş öküzlü,
Kısrığı durmaz
İyi görmeyen gözlü,
Solmuş tüylü
Dalsız budaksız kara aygırlı,
Kocaya varmamış
Meyvesiz kızlı,
- 3410 Evlenmemiş
Yeteneksiz oğullu,
Kadınların gitmediği
Kapkara halklı

- Öfkeyle uyanan,
 Bağırarak konuşan,
 Acımasızca haykıran
 Yaşlı *Uluutuyar Uluu Toyon*'un
 Birçok akrabası
 Birçok kişisi
 3420 Parlayan ateşe dönüşüp
 Bellerinin etinin derisini yaktı,
 Yedişer yıl boyunca
 Sırt üstü düşüp,
 Krizler geçirip
 Acı içinde kıvrandı.
 Sarp taşlar kayalar,
 Sivri taşlar tepeler,
 Parçalara ayrıldı,
 Dolulu yağmura dönüşüp
 3430 Dipsiz *Ütegen*'den
 Geçip
 Cehennemın açık ağzından
 Aşağı yağarak
 Peltek guguk kuşlu,
 Burnundan ses çıkaran kuzgunlu,
 Peltek kargalı,
*Öksöküleex*⁷⁴ nehirli,
 Dağın güney yamacında aslanlı,
 Arşın dişli,
 3440 Sekiz ayaklı,
 Eskimiş paltosunu giymiş,
 Prangasını takmış
 Yaşlı *Arsan Duolay*'ın
 Birçok kişisinin,
 Bütün akrabalarının
 Başının tepesine

Düşüp yarararak
 Yedişer yıl boyunca
 Kırmızı bakır gözleriyle bakıp
 3450 Çıldır mışçasına ölüme atılıp
 Öfkelenip kudurmuşlar,
 Bu altı bahadır işte böyle
 Yukarı Dünya'dan sert bir şekilde üfleyip
 Aşağı Dünya'dan sert rüzgâr olup esip
 Orta Dünya'dan felaket olup çıkıp
 Otuz gün boyunca
 Durmadan dinmeden
 Testere dişleri gibi aniden
 Birbirlerine vurduklarında,
 3460 Bahadırların savaştığı
 Ölümcül kaya
 Korkunç *Kırpiayka* savaşı,
 Sulu bir bataklık gibi
 Ortasından batıp
 Kenarından taşıp
 Taşla kaplı yüzü
 Kaygan turna balığı gibi
 Kımıldadığında,
 Savaşmaya devam eden altı bahadır
 3470 Savaşmayı bıraktılar,
 Hepsi birden
 Geri çekilip
 Altısı birden altı yöne gidip
 Dikkatlice etrafa baktıklarında,
 Ölümcül kayanın altından,
 Eski adamın iniltisi duyuluyor,
 Kadim adamın kederi konuşuluyor,
 Yaşlı kişinin şarkısı inliyordu (Yaşlı Taas Eñsilgen)
 "Boy! Boy! Boy!
 3480 Ne büyük belalı bir ülke!

Göğsü güçlüler karşılaşıyor!
 Ne felaketli uzak bir ülke!
 Sert damarlılar çarpışıyor!
 Akan suyumun tadı,
 Yaşadığım hayatımın esenliği,
 Yediğim yemeğin lezzetinden mahrum bıraktılar.
 Savaşın sesleri
 Hastalığın ikinci nöbeti olup
 Tepeme girip yerleşti;
 3490 Tabanlarının takırtısı
 Demir iğne olup
 Şakağıma girip saplandı,
 Bu bahadır savaşı *Buolak Dağını*,
 Ölümcül kayadan
 Ayıran günüm oldu!
 Cehennemın aşağıya açılan ağzının
 Öteki tarafında,
 Kaygan cehennemın kenarının
 Alt tarafında,
 3500 *Kenierdeex* kabilesinin arkasında,
 Kavgacı kabilesinin yanında,
 İnatçı akrabalarının yakınında,
 Bekar kız buzlu,
 Saygıdeğer kadın buzlu,
 Delikanlı heyecanlı
Uot Kudulu denizinin
 Sağ tarafında
 Giren dönmez,
 Giden dönmez
 3510 Savaş alanına çevirip
 Ters çevrilmiş kâse gibi
 Kızıl kana boyanıp
 Kırmızı alevlerin yükselecek,

Sizi oraya kovuyorum!
 Ölümcül kayam,
 Korkunç *Kırpaayka*'m,
 Yedi katmanlı taş yüzünü
 Ayır!
 Sekiz katmanlı taş tabanı
 3520 Aç!
 Dokuz katmanlı kocaman buz yüzünü
 Arala" demesiyle birlikte,
 Gürültülü kaya
 Ortasından yarılıp
 Beş *bilas* ot yığınının dibine kadar
 Büyük bir sesle çöküp
 Devasa bir çukur meydana geldi.
 Bunun ardından
 Dövüşen altı bahadır
 3530 Arkalarına doğru çeyrek yer kadar gerilemeden
 Yarım yer kadar geri çekilmeden
 Açılan çukurun içine düşüp
 Dövüşmelerini bırakmadan
 Kavgalarına ara vermeden
 Birbirlerini kesmeyi bırakmadan
 Cehennemın aşağı açılan ağzına doğru
 Büyük bir hızla düştüler.
 Düşerken
Kus Debiliye Buxatur
 3540 Kız kardeşi *Aan Axtaliya*'ya
 Manidar bir gözle
 Bakmış;
 Efendi ablasının
 Kara kanı dökülmüş,
 Kalın derisi parçalanmış,
 Derisi ile eti arasındaki yağ doğranmış,
 Parlak ruhu hırpalanıp

- İnce at kılı gibi kalmış imiş.
 Bunu görüp
 3550 Kız kardeşi *Aan Axtaliya*'ya
 İşte şöyle söylemiş (Kııs Debiliye):
 “İşte, bu!
 Kıymetli kardeşim *Aan Axtaliya*!
 Üstteki gücün azalmış,
 Alttaki kasların zayıflamış!
 Kızıl etin parçalanmış,
 Sıhhatli vücudun paralanmış,
 Sekiz kemiğin sallanmış,
 Dokuz kemiğin titremiş!
 3560 Beyaz ruhunun muhafazasını hatırla,
 Kara ruhunun korunmasını düşün.
 Çınlayan geniş gökte
Kölüös kuşuna dönüşüp
 On parmağının arasından
 Erimiş kalaya dönüşüp
 Sızıp akarak
 Kar beyazı göklerde süzülüp
 Parlak göklere uç,
 Pürüzsüz göklere kaç!”
 3570 Böyle demesiyle birlikte,
Aan Axtaliya
 Durup geri çekilerek
 Güzel görünüşüne
 Yukarıdan bakmış,
 Hakikaten de
 Kızıl eti parçalanmış,
 Koyu kanı dökülmüş,
 Devasa gücü eksilmiş,
 Muhteşem gücü azalmış imiş.
 3580 Yukarı Dünya'nın oğlu

Kün Erili Bahadır'ın

On parmağının arasından

Erimiş kalaya dönüşüp

Giderek

Kıymetli tüylü,

Gümüş renkli,

Zarif boynuyla süzülerek uçan

Külüös kuşuna dönüşüp

Parlak gökte

3590

Salına salına

Yükselip uçtu.

Kün Erili

Kaçanı yakalamak için

Çevik güçlü elini

Uzattığında;

Gelip

Bekledi mi bilinmez,

Uzak yerden

Melodik ok gibi

3600

İnce bir ses çıkararak geldi mi bilinmez⁷⁵;

Yedi kumlu dağın üstünde,

Sekiz sarkıtlı dağın kenarında,

Dokuz dik dağın ücra öteki tarafında,

Üç parlak denizin karşı tarafında,

Kus Debiliye Buxatur'ın

Bir ahırda tutsak ettiği,

Bilinen günahlarını çıkartmış,

Sütten kesilmemiş tay namlı

Eriede Bergen Buxatur

3610

Söğüt ağacı dalı gibi

Birbirlerine dolaşıp

Yukarı Dünya'nın oğluyla

Kavganın öfkesiyle yaşayıp

Savaşın sertliğiyle kavga etmeye başladılar.

- Böylece vuruşup dövüşürken
 Birbirlerini doğrayıp parçalarken
Kus Debiliye ikinci kez dönüp
 Yukarıya doğru baktı,
 Çukurun ağzı
- 3620 Deri kabın dibi gibi
 Yuvarlak görünüşlü,
 Karnı kara orman gibi tüylü,
 Boğazı yeşil orman gibi tüylü,
 Omzu küçük bir orman gibi tüylü,
 Sırtı sık bir orman gibi tüylü,
 Eğri tırpan gibi
 Aşağı doğru eğri burunlu,
 On *Yana*⁷⁶ tırpanı
 Aşağı doğru eğilmiş gibi
- 3630 On *Yana* kara tırnaklı,
 Doksan arşın otun dibi
 Uzamış gibi
 Güçlü ayaklı,
 Parlak göğü omuzuyla kapatmış,
 Güneşi, ayı sırtıyla engellemiş,
 İki kırmızı fincan gibi
 Alacalı gözlerini döndüre döndüre bakan canavar,
 Büyük taş kanatlarını açıp
 Çukurun ağzına başını koyup yatıyor imiş.
- 3640 O yatarken
 Geniş sırtından gelen gürültüyle,
 Sert ağzının açılıp dalgalanmasıyla,
 Kapalı çenesinin aralanmasıyla
 Şöyle sözler konuşmuş imiş (Soluk Baatır):
 "*Buuyaka! Buuyaka!*
 Kusursuz,
 Kar beyazı gökte yaratılmış

Kus Debiliye, xotuoy!

Dur, sakinleş!

3650

Kimin sözüyle

Üç sütunlu cehennem dibinden

Öteki tarafa sessizce geçiyorsun?

Neden belalı, merhametsiz bir güçle

Ana yurdunu boydan boya uçtun,

Üç dünyanın üzerinden koştun?

Yukarı Dünya'da iken

Yukarıda sakin durmuyorsun,

Aşağı Dünya'da iken

Aşağıda sakin durmuyorsun!

3660

Kim gelip

Söyledi dersin

Alaca beyaz aygırlı,

Yerinde durmayan alaca taylı

Adil kararlar vermiş

Korkunç *Cılğa Xaan Toyon*'un

Söylediği sözün yankısı,

Konuştugu sesin yankısı olmuş

Güney yazılı göğün oğlu

Soluk Baatır derler bana.

3670

Hey, kızım, geri dön!

Kinlenmiş kavganızı çözmeden

Düşünmüş düşünceni değiştirmeden

Savaşığınız savaşı durdurmadan

Kaçıp uzaklaştığında

Şimdi sekiz budaklı kutsal zıpkını

Sırtının ortasına hedef alıp fırlatacağım!

Abaahı kabileleri!

Babası yaşlı *Ölüü Ötümextey*,

Annesi yaşlı *Timir Temelekeen* olan

3680

Açgözlü, kurnaz,

Yerinde durmayan, atik,

Tırnaklı Dıgıydaan Böğö denen,
 Öldürüp mahvetmeyi kalbinde taşıyan,
 Kesip ezmeyi düşüneni,
 Soydaşınızı
 Korumak istiyorsanız
 Gören gözün görmeyeceği
 Karanlık hapishaneye sokun!
 Sokmazsanız,
 3690 Sekiz budaklı kutsal zıpkını
 Şimdi ana damarına fırlatacağım!” diye
 Söylemesiyle birlikte
 Yedişer yıl boyunca
 Kudurup
 Ters dönüp kıvranmış
Abaahı kabileleri,
 Görünmez akrabaları
 Birden toplanarak
 Üç örgülü
 3700 Ölüm ipliğini
Dıgıydaan Böğö'nün boynuna atıp
 Bağlayarak
 İnatçı *Ütügen*'in dibine
 Yedi katlı dökme demir ambara
 Arkasından itip
 Düşürdü,
 Altı odanın kilidini kitleyerek
 Dokuz odanın kapısını kapattılar.
 Kusursuz,
 3710 Kar beyazı beyaz gökte yaratılmış
Kus Debiliye Buxatur
 Savaşmakta olan dört bahadırı
 Gösterişli sırtına
 Tüyden top gibi atıp

- Yüklenerek
 Düştüğü çukurdan
 Ters yöne doğru
 Yukarı uçmuş.
 O uçup giderken
- 3720 Arkasından
Kenierdeex kabilesinin sesinin yankısı
 Yerin dibinden kalın bir şekilde çıkan
 Sesi dinleyip bunları duydu (Dıgıydaan Böğö):
 “Ah, ne muhteşem!
 Hangi ülkenin kutsal yemekleriyle beslenmiş,
 Ayağına işemiş kızın⁷⁷
 Çok meşhur,
 Önemli adını zorla aldığım oldu mu?
 Hangi ülkenin el değmemiş saf suyunda
- 3730 Otun iyisiyle beslenmiş
 Diz boyu elbiseli,
 En iyi kızla karşılaşıp
 Kararmış dizgini tuttuğum oldu mu?
 Ayın otuz gecesini geçene kadar
 Savaşmayı gördüm de
 Gücü azalmadı,
 Damarları zayıflamadı,
 Kuvveti gerilemedi.
 İşte, *xotuoy*,
- 3740 Karanlık hapisanede
 Hapsoldüm fakat,
 Ben de
 Yok olmaz ruhlu,
 Ölmez damarlı,
 Söküldükçe dikilmiş,
 Ayırdıkça bitişmiş
 Delikanlıların en cesuruyum!
 Şimdi çıkıp

- 3750 Kız çocuğunun makası koltuk altında,
Erkek çocuğunun oku elinde olduğu zaman⁷⁸,
Karla kaplı yolunun etrafını dolaşacağım,
Karlı yolunu arayacağım,
Çamlı yollarının önünde bekleyeceğim,
Putlu yollarda engel olacağım!
Yeşilliğinde engel hazırlayacağım!
Torunlarınıza engel olacağım!
Uzun yolunu
Engelleyip rahatsız edeceğim,
Geniş yolunu
3760 Daraltıp geçeceğim!”
Kus Debiliye Buxatur,
Dıgıydaan Böğö inatçı sözü söylerken
Lanetli sözü söylerken
Kafasını arkaya çevirip
Konuşmadan
Dört bahadırın
Hepsini birden omuzlayıp
Düştüğü çukurdan
Hızlı bir şekilde yukarı çıkartıp
3770 Ölümcül kayanın ortasına
Getirdi.
Fakat
Dokuz yüzyıl boyunca
Zengin *ıhıax*’ı düzenlemiş
Çugdaan Buxatur ve
Sütten kesilmemiş tay namlı
Eriede Bergen Buxatur’ı
Tam önüne getirip
Koyarak:
3780 “İşte, bereketli evinize dönün,
Aile ocağınıza,

Akrabanıza, komşularınıza gidin!” deyip

Onları salıverdi.

Abaahı’nın büyüttüğü,

Görünmez suretli

Orta Dünya’nın oğlu

Gri benekli atı olan

Urgunúk Baatır ve

Yukarı Dünya’nın oğlu

3790 *Kün Erili*’yi, ikisini birden

Gösterişli sırtına alıp

Sırtlandı ve

Batı *abaahı* kabilesini geçip

Gırtlak tırtıkları gibi

Üst üste dizilmiş

Xaan Çuguya geçidinden

Yukarı doğru çıkıp

Büyük bir gürültüyle yanmış

Kuru ormanların karşısından geçip

3800 Dallı budaklı ağaçlı

Küçük ormanları hızla geçip

Sık ormanların

Yıkıldığı yerin sonunda,

Kıyı ormanların

Yıkıldığı yerin kenarında,

Üç dünyanın düğümünün

Merkezinin üstünde,

Üç dallı söğüt ağacının

Yukarı doğru büyüyen dallarını

3810 Dikkatlice inceleyerek

Ona doğru yaklaşıp durarak

Berberinde getirdiği iki oğlanı

Söğüt ağacının dalına enselerindeki saçtan asıp

Sapı gümüşle süslü,

Ucu kanlı,

- Uzun palasını çekip
 Çıkardı,
 Bağirtarak kırbaçlayıp
 Feryat ettirerek kesip
 3820 Bögürterek dövmeğe başladı.
 Her darbesinde
 Oğlanların kemiklerinin girintisinden,
 Bögürlerindeki aralıklardan
 Çok sayıda,
 Uzun, ince, açgözlü, obur sürüngen
 Sürünerek düştü;
 Etlerrinin gözeneklerinden
 Birçok türde birçok çeşit sürüngen
 Çok miktarda çıkıp
 3830 Gövdelerindeki kesikler boyunca
 Sallanarak düştü.
 Çimdiklenmiş deri,
 Kazınmış et,
 Hiç yarasız yer kalmayana kadar
 Çok kuvvetli bir şekilde kırbaçlanıp
 İkisini de o söğüdün iki dalında
 Hareketsiz duran pipo gibi birbirine bağladı,
Kus Debiliye kara ormandan koşarak çıkıp
 Karlı yığın gibi
 3840 Kurumuş çalı çırpı yığını
 Toplayarak
 Oğlanların altına
 Yığıp
 Sahil ormanından çam dalları getirip
 Daha güçlü yakmış.
 Karanlık geceyi aydınlatan
 Mavi alev alevlenip
 Hızla tutuştu.

- Bu ateş oğlanları
 3850 Her yaladığında
 Pisliklerini, kirini çıkardı,
 Kötü ve pis kokularını döktü,
 İçyağlarını boşalttı,
 Salyaları aktı.
 Sekiz kemiği sayılana,
 Dokuz kemiği beyazlayana kadar
 Oğlanları yaktıktan sonra
 Sol avucunun üstüne koyup
 Üstlerinden üç defa çapraz bir şekilde dolaşıp
 3860 Üfleyerek söndürdüğünde,
 Bayılmışken ayılmış,
 Uyurken uyanmış,
 Sayıklarken kendine gelmiş gibi
 Güzel suretli,
 Düz kemikli,
 Gümüş çehreli
 Güneş *ayü* çocuklarına dönüşüp
 Tebessüm ederek
 Bütün endamlarıyla doğruldular.
 3870 Bunun hemen ardından
 Yukarı Dünya'nın oğlu
Kün Erili Buxatur'ı
 Sol avucuna koyup
 Sağ eliyle
 Samur derisi şapkasıyla
 Güneşe doğru dönüp *uruy*⁷⁹ diye bağırarak
 Bir ayağının topuğunun üzerinde durup
 Diğer ayağının dizinin üstüne çökerek
 İşte böyle
 3880 Susmuş ağzını açıp
 Uyuyan ağzını açmış (Kııs Debiliye):
 “İşte, bu!

Yukarı Dünya'nın oğlu

Kün Erili Buxatur!

Seni,

Sekiz ayaklı, kötü düşünceli,

Sihirli, büyüdü *abaahı* kabilesinin

En yaşlı, en meşhuru olan

Yaşlı *Arsan Duolay*'ın biricik kızı

3890

Deri damaklı

Saraxana Küükenhik,

Annenden doğar doğmaz hemen kaçırıp

Memesiyle süt emzirerek besleyip

Açgözlü *İlbis*'in etiyle beslemiş,

Ölümcül, gürültülü böğründe muhafaza etmiş.

Bu yüzden

Büyücü *Abaahı* ile yoldaş olup

Görünmezlik öğretisi ile güçlenip

Güneş halkını incitmişsin,

3900

Ayu kabilesini rahatsız etmişsin!

İşte bugün

Pislenmiş yeşil kötülüklerden kurtulma,

Küflenmiş yeşil kötülükleri def etme,

Kokmuş etini temizleme,

Pis kokulu etini değiştirme

Günü.

İşte, *noyoon!*

Yukarının yüksek göklerini kovuyorum,

Temiz gökleri kovuyorum!

3910

Güneş kabilesine düşmanca düşünce besleme,

Ayu kabilesine kötü düşünce besleme,

Koruyucu yürekli ol,

Merhametli ol!

Ana yurduna,

Kabinenin insanlarına gidip

- Bereketli evini sahiplen,
Doğmuş çocuğunun kaderini tayin et,
Beslenen hayvanlarını çitle çevir,
Aile ocağını hazırlat!
- 3920 Dokuz dönemeçli,
Dolgun, beyaz yolun,
Geçidin açık olsun!
Sekiz sarkıtlı,
Saygıdeğer anne geçidin
Şans bahşetsin!
Eski yıllardan
Ayrılarak af dile” diyerek
Yukarı taraftan üfleyerek avucundan uçurdu.
Oğlan yaprak gibi çabucak,
- 3930 Tüy gibi hızlıca,
Gümüş bir kuşa dönüşüp
Parlak göğün
Boğazına gidip
Hızla uçmuş.
Orta Dünya'nın oğlu
Gri benekli atı olan
Urgunhuk Baatır'ı
Gösterişli sırtında taşıyıp
Kartal yüzlü
- 3940 Görkemli *Öksökü*'ye dönüşüp
Günahkâr, yeminli batı göğün
Alt kenarında,
Dünyanın yarısını kaplamış
Batı Sibirya'nın
Yüksek yeri,
Meşhur *alaas*'ın,
Arkası görünmez
Karşısı bilinmez
Unaaritta Ebe Xotun'a

- 3950 İşte böyle
 Alelade demir uçlu ok gibi
 Hızlıca uçup indi.
 O Aşağı Dünya'nın
 Babasının kabilesinin
 En yaşlı ve en meşhuru olan
Arsan Duolay'ın
 Biricik kızı
 Deri damaklı,
 Teneke başlıklı
- 3960 *Saraxana Küükeennik,*
Kus Debiliye Buxatur'ın
 Saygın şöhretini sorup öğrenerek
 Şanlı adını alıp
 Yola çıkıp
 Gece rüya görüp
 Gündüz rüyasında gördüğü alametleri tanıdı,
 Bir arada yaşamış,
 Gizlenmiş saklanmış,
 Saklanarak büyümüş
- 3970 Aile ocağından
 Konforlu evinden
 Meşhur *alaas*'tan
 Ana yurdundan ayrılıp
 Üç kızını götürüp
Üöden uçurumuna
 Cehennem geçidinin dibine doğru
 Aniden
 Sıvı civaya dönüşüp
 Kaçtı.
- 3980 *Kus Debiliye Buxatur,*
 Uzun zamanda mı kısa zamanda mı bilmedi,
Unaaritta Ebe Xotun'un

- Doğusundaki *İeyiexsit*'li patıkaya
 Giderek
 Dikkatlice inceledi,
 İyiler için yaratılan
 Meşhur ünlü *alaas* yeri
Abaahi kabilesi istila edip
 Bilinmez kabilesi gözüne kestirip
 3990 Görünmez kabilesi yerleşip
 Güzel otlar geri girmiş,
 İpeksi yaprakları yolunmuş,
 Yeşil çimler kirlenmiş,
 Öten guguk kuşu ötmez olmuş,
 İstirahat eden kumru kuşunun sesi çıkmaz olmuş.
 Bu *alaas* yerin doğu tarafında
 Kalbi sızlayan
Kus Debiliye,
 Gri benekli atı olan
 4000 *Urgunñuk Baatır*'ı
 Tam karşısına koymuş,
 O,
 Sağ kolunun altından
Abaahi'yla görüşüp,
 Gizlice dost olup
Sekiz Ayuhıt Xatın
 Geçidinin ağzında konforlu evi olan
Acına Baay Toyon'un,
 Yedi *İeyiexsit Xotun*'un
 4010 Yaşadığı yerde evi olan
Ecine Baay Xotun'un,
 Gören gözlerinin zarı,
 Parçalanmış dişlerinin eti,
 Kaşık kadar kanla yanakları kızarmış
Xaançılaan Kuo'yu
 Çalıp

- 4020 Tüy topu yapıp
Getirip
Üç defa üfleyerek
Yere indirdiğinde
Güzel kız
Yandan bakıp
Güzel endamıyla
Doğrulmuş.
Büyük mutlulukla
Çok sevindiler,
Düşmanlık bitti,
Kötü düşünceler ortadan kalktı,
Yürekler sakinleşti,
4030 Kaybolanlar göründü
Hepsi burada oldu.
Bundan sonra
Kusursuz,
Kar beyazı beyaz gökte yaratılmış
Kus Debiliye Buxatur,
Gümüş para
Saçılmış gibi
Yanıp sönen ışıltılı gözleriyle
Yüksek göğe doğru
4040 Bakıp
Kapalı ağzını
Açıp şöyle söyledi (Kııs Debiliye):
"Buuyaka! Buuyaka!
Konuştuğum sesin yankısı,
Söylediğim şarkının ahengi
Üç katlı
Süt beyazı göğü
Yukarı uçan
Kun Toyon'un kızı

- 4050 Şaman *Kün Küögelcin*,
Sesli, ahenkli
Külrenge turnaya dönüşüp
Ana kirişi gıcırdatın!
Bu sözümü
Şaman *Kün Küögelcin*,
Parlak göge çıkıp
Yengem *Axtar Ayuhit*'a söylesin!
Yengem *Axtar Ayuhit*,
Uğuldayan geniş göğü
- 4060 Dolanarak
Annem *İeyixsit*'e söylesin!
Annem *İeyixsit*,
Sekiz katlı
Sarkmış sarı göğü
Boydan boya uçup
Sekiz *bilas* örgülü,
Bakır kehanet bereketli,
Yeleli postta oturan
Şaman *Ayu Cargıl*'a söylesin!
- 4070 Şaman *Ayu Cargıl*,
Korkunç *Cılğa Toyon*'a söylesin!
Cılğa Toyon,
Sütlü taşa oturan,
Donmayan süt göllü,
Samur derisi postlu,
Yüksek tüylü şapkalı,
Haklı kararlar veren
Üriñ Aar Toyon'a söylesin!
Kim gelip
- 4080 Ne hakkında şarkı söyledi dersiniz,
Kusursuz,
Kar beyazı beyaz gökte yaratılmış
Kus Debiliye Buxatur derler bana.

- Yalvarma amacım,
 Rica, isteğim,
 Bu ölümcül, gürültülü
 Orta Dünya'da
 Günahkâr, yeminli,
 Batı göğün alt kenarında,
 4090 Dünyanın yarısını kaplayan
 Batı Sibiryaya denenen yerde
 Sekiz ayaklı,
 Sihirli, büyülü,
 Kötü düşünceli,
Abaahı kabilesinin başı
Arsan Duolay'ın
 Biricik kızı,
 Deri damaklı
Saraxana Küükennik
 4100 Gizlenip büyüyerek yaşayıp
 Üç dünya oğlunu kaçırap
 Memesiyle sütüyle emzirip
 Etlerine, kanlarına
 Saldırganlık doldurmuş
 Felaket içinde yaşatmış.
 O oğlanlar
 Güneş halkını incittiklerinde,
Ayu kabilesini üzdüklerinde,
 Yedi katlı yer ananın
 4110 Hazırladığı çiçeği
 Ayakları altında ezdiklerinde,
 Orta Dünya'nın kurtarılmasında,
 Ana yurdun korunmasında,
 Güneş halkının savunmasında,
 Parlak ruhumun parçalandığını hissetmeden
 Beyaz ruhum öldürüldüğünde tereddüt etmeden

Güçlüyle mücadele edip
 Kuvvetliyle dövüştüm,
 Artık Batı Sibirya'da
 4120 Issız, açık alanda
 Bereketli evi hazırlama,
 Boş çevresinde
 Torunları yaşatma,
 Yeşil kötülükten arınma,
 Kara kötülükten kurtulma
 Günüm geldi.
 Bundan sonra adil kararlar veren
Ürüñ Aar Toyon'umuzdan
 Sekiz *bilas* örgülü,
 4130 Meşhur dualı
 Şaman *Aytalın*'ı,
 Görünmez büyük pisliği büyülemek için
Abaahı'nın büyük kötülüğünü tütsüleyip kovmak için
 Batı Sibirya'ya gönderin diye
 Dizim olduğu için diz çöküyorum!
 Önünde boynumu eğerek seni selamlıyorum!"
 Diyen *Kus Debiliye Buxatur*,
 Delikli doğu göğün
 İç yamacına doğru
 4140 Gözlerini döndüre döndüre bakarak
 Üç gün, üç gece,
 Yalvarıp yakararak
 Bekleyip durmuş idi.
 Üçüncü gün bittiğinde
 Doğu göğün iç yamacından
 Sıcak rüzgâr üzerine boşaldı.
 Ondan sonra
 Saçak bulutlar ortaya çıktı,
 Kara bulutlar bir araya geldi,
 4150 Mavi bulutlar yayıldı,

- Uçan bulutlar arka arkaya geldi,
 Kırmızı bulutlar birleşti,
 Göğün dört tarafından
 Rahatsız edici yıldırımlar
 Korkunç bir şekilde gürledi,
 Rahatsız edici şimşekler
 Aşağı düştü.
 Buna dikkatlice bakıp
 İncelediğinde
 4160 Dağ tavuğunun göğsünün tüyü gibi
 Desenli, çizgili, benekli bulutta;
 Başlı, ayaklı,
 Beyaz uçan bulutta yaşayan,
 Kılkuyruk ördeğin karnının tüyünü
 Ayrılmış gibi
 Alaca karanlık buluta dayanan,
 Sekiz *bilas* örgülü,
 Meşhur dualı
 Şaman *Aytalın* gelip
 4170 Üstlerinden üç defa dönüp
 Durup sessizce
 Oturup
 Yuvarlak göl gibi
 Kıymetli büyük davulunu
 Sol dizinin üstüne koymuş,
 Üç yerinden süslü,
 Gürültülü taş tokmağını
 Sağ eliyle tutmuş,
 Ortasından delikli
 4180 Bakır halkalardan çingiraklı çapraz kirişli davulunu
 Kucaklamış,
 Oymalı saçaklı elbisesini
 Omuzuna örten

Ulu şaman
 Ateşli parlak yıldız gibi
 Keskin gözlerle bakıp oturuyor imiş.
 Oturup
 Başlı, ayaklı,
 Beyaz uçan bulutun üzerinde,
 4190 Güneşe karşı
 Üç defa dönüp
 Davuluna üç defa
 “*Dor*” diye vurup
 Sonra
 Daha önce hiç söylenmemiş
 Büyük şarkıyı söyleyip
 Daha önce hiç edilmemiş
 Ağır, güçlü duayı etti (Şaman Aytalın):
 “*Dom! Dom! Dom!*”
 4200 *Uruy*’um, *ayxal*’ım!
 İlk büyüm!
 Kim geldi dersiniz
 Sütlü taşa yaşayan,
 Üç katlı derili, gümüş şakaklı,
 Yaşlı *Ürüñ Aar Toyon*’un
 Büyülülerin en büyüğü,
 Tütsülülerin en güzeli,
 Sekiz *bilas* örgülü
 Şaman *Aytalın* derler bana!
 4210 Bu günahkâr, yeminli,
 Batı göğün alt kenarında yaratılmış
 Batı Sibirya’nın sarı bağrına
Abaahı kabilesi yerleşip
 Görünmez kabilesi yayılıp
 Felaket ve gürültü içinde yaşamış,
 Savaşıp isyan etmiş,
 Kirli yeşil kötülüğü

- Büyü yapıp toza dönüştüreceğim,
 Günahkâr, kara kötülüğü
 4220 Büyü yapıp uzaklaştıracağım!
Dom! Dom! Dom!
 Düşmanca düşünceleri olan *Üöden* kabilesi
 Yukarı çıkıp
Ütügen geçidindeki uçurumda
 Yüzyıllar boyunca
 Üç sarsılmaz
 Sürgüyle kilitlensin,
 Ağır kara
 Kapıyla kapatılsın!
 4230 Açgözlü geçitten geçmesin,
 Pis kokulu ile birleşmesin,
 Cimri ile yola çıkmasın!
Dom! Dom! Dom!
 Yeryüzü sahibi
Aan Alaxçın Xatın
 Bu tarafa bakıp gülümse!
 Otların ve ağaçların ruhları
 Otların altından hızla koşmuş
 Süslü püslü oğlanlar!
 4240 Çimenlerin altından çabucak koşmuş
 Yaşça büyük ve küçük kızlar!
 Yaprakların altında fısıldaşan
 Yedi nakışlı çocuklar!
 Hepiniz
 Bu tarafa bakıp gülümseyin!
 Yedi dallı
 Yeşil çimeninizi hazırlayın,
 Sekiz dallı
 Yeşil yamaç otunuzu kımıldatın,
 4250 Dokuz dallı

Zehirli otunuzu büyütün!
 Solmuş kara ormanlarınız
 Kadife yapraklarınız ses çıkarsın,
 Solmuş kara ormanlarınız
 Güzel salkımlarını giyinsin!
Dom! Dom! Dom!

En güzel tütsüyü yayın,
 Bakır parlak süs dizin,
 Aile ocağını hazırlayın,
 4260 Konforlu evi kurun!
 Geri dönmez talihli
 Yeşil otlar hazırlayın!
 Yıkılmaz yapılı
 Kuşaklar yaşatın!
 Doğan çocuğa iyi kader tayin edin!
 Beslediğiniz hayvanları çitle çevirin!
Dom! Dom! Dom!

İstikbalin gelecekte,
 Gelecek de yüzyıllarda
 4270 Felaket yaşamayın
 Savaş çıkarmayın!
 Tükenmez bolluk yaratın,
 Azalmaz bolluk yaşayın!
 İlk tütsü
 Muhteşem büyü olsun!
Dom! Dom! Dom!" deyip

Şaman kişi,
 Başlı, ayaklı,
 Beyaz uçan bulutun üzerinde
 4280 Doğuya doğru dönüp
*İeyixsit'*li göğün
 İç yamacına doğru
 Yukarı doğru uçup hızla ayrıldı.
 Bu önemli büyü,

- Büyük büyüden sonra
 Arkası görünmez,
 Karşısı bilinmez
Unaarita Ebe Xotun'a
 Dikkatlice baktığında,
 4290 Susmuş kumru kuşu ötmeye başladı,
 Sesi kesilmiş guguk kuşu ötmeye başladı,
 Dualı açık alanda
 Renk renk solucanotları,
 Yeşermiş yamaç otları
 Yayılmaya başladı.
 Olgunlaşmış kırdı
 Dokuz dallı,
 Yeşil zehirli otlar
 Büyümeye başladı.
 4300 Solmuş ormanda
 Kadife yaprakları yetişti.
 Eğilmiş kayın ağacı
 Güzel salkımlarla büründü,
 Keskin kokular dağıldı,
 Pis kokular uzaklaştı,
 Kötü kokular gitti,
 Meşhur, ünlü,
 Kutsal yer olup
 Çiçeklenmeye başladı.
 4310 Kusursuz,
 Kar beyazı beyaz gökte yaratılmış
Kus Debiliye Buxatur
 Parlak gümüş yanakları kızarıp
 Gümüş para gibi parlayan gözleri
 Sevinip mutlu olarak
 Yüksek göğe doğru
 Süratle etrafına baka baka

- İşte böyle
 Dudağı, dişi beyazlaşıp
 4320 Yavaş yavaş konuşmaya başladı (Kııs Debiliye):
 “Düz, pürüzsüz beyaz göğün
 Üstünde yaratılan,
 Yüce kaderi ışığımız
 Dedem *Cılğa Xaan Toyon!*
 Kim konuşuyor dersin
 Kar beyazı beyaz gökte yaratılmış
Kus Debiliye Buxatur derler bana!
 Ne hakkında konuşacaksın dersin,
 Güneş yerinden
 4330 Görünmezi yok edip
 Kutsal yerinden
Abaahi'yi uzaklaştırıp
 Orta Dünya'dan
 Felaketi savuşturup
 Batı Sibiryaya denin
 Tenha yerde
 Bereketli evi hazırlayıp
 Torunlarımı yaşatıyorum,
 Yeşil otlar yetiştiriyordum,
 4340 Beslenen hayvanımı çitle çeviriyordum,
 Bakır at bağlama direkleri dikiyordum.
 Bundan dolayı
 Dizimle diz çöküp
 Üç kara gölge bırakıp⁸⁰
 Yalvarıp yakararak
 Sağlam göğün üstünde yaratılmış
 Yedi yetenekli beyaz ustanı gönderip
 Oldukça konforlu bir ev inşa etmek için
 Yardım istiyorum!” diye söyler söylemez
 4350 Ne uzun ne de kısa zaman
 Bekledi,

- Yukarı sağlam gökte yaşayan
 Yedi yetenekli beyaz usta
 Beyaz turnaya dönüşüp uçarak
 Sınırları bilinmez
 Yüksek beyaz düzlüklere,
 Külrenge turna başını arkaya atıp uçarak
 Çevresi bilinmez
 Parlak yüksek yerlere
- 4360 İnmişler;
 Beyaz gözlü
 Karşısındakini görmez
 Süt dumanını indirip
 Gizlenip
 Üç gün, üç gece boyunca
 Uyuduğu uykunun tadına varmadan
 Uçan bulutlarını parçalayıp
 Toz bulutlarını kaynatıp
 Baltaları parlatıp
- 4370 Bıçakları gıcırdatıp
 Palaları gıcırdatıp
 Ustaca yaptılar.
 Dördüncü günde
 Süt dumanları
 Dağılmaya başladığında
 Etrafa dikkatlice bakıp
 Üç günlük yerden
 Parlayarak görünen
 Kocaman geniş bir kulübe
- 4380 Işıldayarak göründü.
 Yedi yetenekli beyaz usta
 Yukarı göğe doğru uçup
 Kırmızı bulutun bulunduğu yerde oturup
 Şöyle söylediler (Yetenekli beyaz ustalar):

- “Kusursuz,
 Kar beyazı beyaz gökte yaratılmış
Kus Debiliye Buxatur
 Sen saygılı bir şekilde
 Yalvarıp
 4390 Ağır, güçlü bir şekilde
 Israr edince,
 Üç gün, üç gece
 Dinlenmeden çalışıp
 Yeşil otlar hazırlayıp
 Güzel bir ev yaptık,
 Gelecek nesillerin yaşayacağı
 Harika evini inşa ettik.
 Büyük topraklardan gelip
 Uzak yerden atla gelip
 4400 Vücudumuzun zayıflığını düşünmeden
 Yumuşak kemiklerimizi beslemeden
 Özenerek yaptık,
 Titizlikle çalıştık.
 Hemen ödül,
 Açıkça lütuf istemiyoruz,
 Müstakbel, bereketli evine sahip olduğunda,
 Kocaman evine hâkim olduğunda,
 Beslenen hayvanları çitle çevirdiğinde,
 Beyaz tüylü yaratıldığında,
 4410 Kara tüylü iyileştiğinde,
 Yetenekli beyaz ustalar için
 Yedi, gözü yaşlı, beyaz,
 Çevik atı bulup,
 Delikli *küneheleex*’in en kudretlisi,
 Güçlü sesli zilli tefin en büyüğüne sahip olan,
 Güçlü şamanı bulup,
 Bizim yüce ismimizi söyleyip
 Saygın şanımızı büyüleyip

- 4420 Atları gönderirseniz,
Daha fazlasını istemeyiz” dediler.
Ondan sonra
Kıus Debiliye oğlunu ve kızını
İki tarafındaki süse benzer şeyden tutup getirerek
Bakır direğin altına koydu.
Sonra
Çıngıraklı kapıyı açıp
Oldukça vakur bir şekilde içeri girip
Etrafa baktığında
Karşıdaki minderde oturan kişi
4430 Guguk kuşu gibi olmuş,
Sağ tarafta oturan kişi
Dağ tavuğu gibi olmuş,
Kapı ağzında oturan kişi
Kuzgun gibi olmuş,
Sol tarafta oturan kişi
Keklik gibi olmuş,
Süslü yataklı,
Saklı kilerli,
Taş yataklı,
4440 Altı katlı zeminli,
Üç katlı tavanlı,
Yedi katlı duvarlı,
Sağlam sütunlu,
Dik direkli,
Sağlam kirişli,
Oldukça büyük, kocaman ve güzel
Süslü tahta kaşıktan
Geniş deri kâseye kadar
Her şey hazırlanmış imiş.
4450 Bunu görüp
Sevinip mutlu olarak

Geniş avluyu
 Boydan boya geçip
 Ahıra varıp
 Süt beyazı göğe doğru
 Bakıp
 Gemli, dizginli
 Güzel sözleriyle
 Yalvarıp yakardı (Kııs Debiliye):

4460

Üç katlı
 Süt beyazı göğün
 Üst tarafında yaratılmış
Kün Toyon'un kızı
 Şaman *Kün Küögeldin* ablacığım!
 Sevincim, neşem arttı,
 Mutluluğum, kısmetim kuvvetlendi!
 Kara pislik buharlaştı,
 Yeşil pislik saklandı!
 Bereketli evim hazırlandı

4470

Talihim yapıldı,
 Büyük eve sahip olma,
 Tören yapma zamanı geldi!
 Bu yüzden *Cılğa Toyon*'un
 Dokuz at sürüsünde yaşayan
 Uzak göğün
 Kamçısı olmuş
 On dört yaşına kadar
 Ensesindeki kiriş ipinden kurtulmamış
 Gayretli ve dik başlı

4480

Çevik alaca tayını
 Şarkı söyleyerek kesip gönder!" deyip
 Söylediği şarkıyla mutlu olup
 Konuştuğu sözler nasip olup
 Düşündüğü fikri gerçekleşip
 Uzun mu kısa mı süre geçtiği bilinmeden

- Uzak göğün
 Kamçısı olmuş,
 On dört yaşına kadar
 Ensesindeki kiriş ipinden kurtulmamış,
 4490 Gayretli ve dik başlı,
 Çevik alaca tay,
 Çınlayarak kişnemesiyle
 Parlak avlularına
 Birden düşmüş idi.
 Düşmesiyle birlikte
Kus Debiliye Buxatur
 Dörtnala gidip boynunu delerek
 Yürüyüp boğazını keserek
 Yarıp etini parçalayarak
 4500 Zorlayıp yağlarını sıyrarak
 Büyük benekli ocağının
 Sol yanındaki
 Geniş kaba
 Ağzına kadar koyarak
 Pişirmeye başlayıp
 Tabaka tabaka
 Üst üste dizip
 Sarı eski ahşap masaya getirip
 Koydu,
 4510 Oğluyla kızını
 Masanın iki yanına
 Karşılıklı oturarak
 Yemek yiyerek
 Sadece üçü de olsa
 Üç yüz kişi gibi
 Görkemli bir bayram düzenleyip
 Güzel sözler konuşmuş,
 Neşeyle, sevinçle yiyerek

- Ağaç evin ilk törenini
 4520 Yaparak
 Oturmuşlar idi.
 Yeme, içme bitince
 Kusursuz,
 Kar beyazı beyaz gökte yaratılmış
Kıs Debiliye Buxatur
 Evin ortasına gelip
 Bir ayağıyla dizinin üstüne çöküp
 Gümüş paranın
 Etrafa serpilip parlaması gibi parlayan gözleriyle
 4530 Hızlıca etrafa bakıp
 Kapalı çenesini açıp
 Şarkı söyleyerek şöyle söyledi (Kııs Debiliye):
 Orta dünyanın oğlu
 Gri benekli atı olan
 Küçük kardeşim *Urgunúk Baatur!*
 Kepçe kadar kanla yanakları kızarmış
 Kız kardeşim *Xaançılaan Kuo!*
 Memleketinizden
Abaahı kabilesini kovup
 4540 Güneşli yerinizden
 Görünmez kabilesini kovup
 Bereketli evinizi hazırladım,
 Aile ocağınızı temizledim!
 Postta yatacak
 Birbirinize denk eşler olun,
 Gelecek nesillerinizi daha iyi yaşatın,
 Uzun dumanınızı uzatın⁸¹,
 Yeşil otlarınızın iyisini çoğaltın,
 Büyük talihinizi hazırlayın!
 4550 At sürüsünün *ayuhıt*'ı
Kürüö Cöhögöy Toyon'a
 İnek sürüsünün atası

Axtar Ayuhut Xatın'a

Beyaz, siyah tüylüsüyle

Pay verin!

Acıktığında kendinizden yiyin!

Donduğunda kendinizden ısının!

Malikânenizin kökü,

Evin kıvılcımı olun!⁸²

4560

Orta Dünya'da

Felaketle yan yana gitmeyin!

Yukarı Dünya'da

Delişe üflemeyin!

Aşağı Dünya'da

Rüzgâr üflemeyin!

Sekiz *ayu*'larınızdan isteyin,

Güneş *ayu*'larınızdan dileyin,

Yücü *ayu*'larınızı düşünün,

Yıkılmaz yapılar yapın ki

4570

Orta Dünya'da

Değişmez hayatınız olsun!

Gri benekli atı olan

Küçük kardeşim *Urgunúk Baatur!*

İlk annenin akrabasının

Erkek çocuğu doğduğunda

Ona atlas kemiğiyle oynayan

Koyu kahverengi atlı

Xaadiat Bergen ismini ver!

O çocuğun

4580

Baldırının kası olgunlaşıp

Kolunun kası gelişip

Yolu delip

Geçidi açacağı gün geldiğinde,

Sadece söyle:

Sık ormanları yıkılıp

- Yıkık ağaçlı bir orman olduğunda,
Yoğun ormanları parçalanıp
Seyrek bir orman olduğunda,
Sekiz geçidin ağzında,
4590 Üç yolun doğduğu yerde,
Ana yurтта
Haracını vermeyen,
Sekiz köşeli, bakır zırhlı
Aan Daadar Buxatır denen
Çocukla buluşacak.
O çocuk,
Doğumundan kırk dört yıl önce
Kırk dört çeşit hayvanın
Pençesine ismi yazılmış,
4600 Rüya görücülerin rüyasında görülmüş,
Kâhine alameti bildirilmiş;
Onunla birlikte
Uzun yolu dolaşmasın,
Geniş yolu geçmesin deyin,
İşte, çok eski zamanlardan
Ayrılarak vedalaşın” diyerek
Sulu dudaklarıyla öpüşüp
Zarif yüzlerinden koklayıp
Çıkarak
4610 *İeyiexsit*’li doğu göğün
İç yamacına doğru
Üç başlı kartal yüzlü
Öksökü hayvanına dönüşüp
Uçup gitti.
Dokuz yüzyıl boyunca
Zengin *ihıax*’ı düzenlemiş
Çugdaan Buxatır:
“Bu Kusursuz,
Kar beyazı beyaz gökte yaratılmış

- 4620 *Kus Debiliye Buxatur,*
 Beyaz ruhumu koruyup
 Kalın ruhumu kurtarıp
 Batı Sibirya'ya
Ayu kabilesini yerleştirip
 Konforlu evi yapıp gittiğinde,
 O bereketli evine
 Dönme zamanında,
 Ata toprağına
 Dönme gününde,
- 4630 Benim öz yurdumdan,
 Konforlu evimden
 Yolu geçecek” deyip
 Dokuz bekâr turna gibi oğlanı
 Parlak vadiye koyarak
 Dokuz gün boyunca nöbet tutturmuş.
 Dokuz gün dolduğunda
 Tam batı tarafından
 Beyaz bulutlardan birden bire çıkıp
 Etrafa bakınan
- 4640 Kartal yüzlü
 Üç başlı *Öndölüyer Öksölü* hayvanı
 Uçarak gelip inmiş.
 Bunu gören
 Dokuz oğlan,
 Çevik dudaklarla,
 Şarkılı sözlerle,
 Konuşkanlardan birini seçip
 Bu hayvanın olduğu tarafa bakarak
 İşte şöyle konuştu (Bekar turna gibi oğlan):
- 4650 Kusursuz,
 Kar beyazı beyaz gökte yaratılmış
Kus Debiliye Buxatur!

Güçlü hızını azalt,
Süratli hızını düşür,
Çevik hızını yavaşlat!

Kim

Benimle konuşup karşıladı dersin

Dokuz yüzyıl boyunca

Zengin *ihıax*'ı düzenlemiş

4660 *Çugdaan Buxatur*'ın

Dokuz bekar turna gibi oğlanlarıyız.

O efendimiz:

"Kus Debiliye Buxatur

Bereketli evine dönmek için

Aile ocağına gitmek için

İşte buradan geçecek" dedi.

Bu yüzden

Seyahat eden kişi burada dinlenecek,

Onu dinlendirin;

4670 Yolculuk yapan kişi burada susayacak,

Su ihtiyacını giderin;

Seyahat eden kişi burada acıkacak,

Ona kutsal yemeklerden

Yedirin demiş idi,

Seni boynumuzla selamlıyoruz,

Dizimizle diz çöküyoruz!

Böyle demeleriyle birlikte,

Hakikaten de

Çevik hızını azaltıp

4680 Güçlü hızını eksiltip

Süratli hızını yavaşlatıp

O *Öksökü* hayvanı

Oğlanların tam önüne gelip

Durduğunda;

Gümüş para gibi

Saçılmış

Bembeyaz parlayan gözleriyle
 Hızlıca etrafına bakmış,
 Kadınların en iyisi olup
 4690 Aniden orta çıkmış.
 Ardından
 Dokuz bekâr turna gibi oğlanın
 İki tarafına geçip
 Süse benzer şeyden tutarak
 Şakayık kuşunun ayağı kaymaz
 Düz avluya girip
 Ufak tefek bir at gibi terleyip
 Nefesi tıkanıncaya kadar koşup
 Parlak ağaç sahanlığa girdiğinde,
 4700 Sekiz beyaz ördek gibi kız gelip
 İki tarafına geçtiler,
 Geniş avludan çıkıp
 Çıngıraklı kapıyı açıp
 Parlayarak görünen
 Kıymetli lüks evlerinde
 Uzaktan parlaması görünen,
 Sekiz sıra tabaka tabaka
 Üst üste dizmiş
 Sarı ahşap masanın aşağı tarafında
 4710 Altı ayaklı sağlam bakır yatağa
 Dikkatlice oturdular.
 Sekiz saygın *ayuhıt*
 Geçidinin ağzında evi olan
 Yaşlı *Acına Baay Toyon*:
 “Sekiz ördek gibi beyaz kız,
 Seyahat eden kişi susayıp
 Yolculuk eden kişi acıkmıştır,
 Kaymaklı kımız
 Kadehe koyun” dediğinde,

- 4720 Ördek gibi beyaz kızlar
 Büyük süslü *çoroon* kadehe
 Ağzına kadar doldurduğu kaymaklı kımızı
 Getirdi ve *Kus Debiliye* içti.
 Evet, dokuz yüzyıl boyunca
 Zengin *ihıax*'ı düzenlemiş
Çugdaan Buxatur'ın
 Kalın ruhunu korumuş,
 Beyaz ruhunu muhafaza etmiş
Xotun ablası geldiğinde,
- 4730 Neşe ve sevinçle
 Güzel sözler konuşulup
 Uzaktakileri çağırıp
 Yakındakileri toplayıp
 Mindere doğru beyaz atı yıktırıp
 Sağ tarafa gri atı düşürtüp
 Sol tarafa kara atı yan yatırtıp
 Kapı ağzında boz atı devirtip
 Üç büyük çember içinde oturulup
 Saha halkının görkemli bayramı,
- 4740 Yüce *ayu*'nın sevinci,
Xoro kabilesi şöleni,
 Çukça halkının ziyafeti,
 Rus halkının düğünü,
 Yukarı Dünya ruhlarının kurbanı,
 Aşağı Dünya ruhlarının kurbanı gibi
 Büyük bir şölen,
 Derin bir göl gibi kuruldu.
 Yuvarlak kafalar toplandı,
 Dönen kafalar toplandı,
- 4750 Topuklular toplandı,
 Ayaklılar toplandı,
 Yedi yerde dinlenen şarkı söylendi,
 Sekiz yerde meşhur dua okundu,

Dokuz yerde sesli *oloñxo* söylendi;
 Zayıf semirdi,
 Aç doydu,
 Kuvvetten düşen iyileşti,
 Yağsız kalanlar yağlandı;
 Güçlü kuvvetli adamlar
 4760 Güreşti,
 Çevik ve süratlıler
 Koşu yarışı yaptı,
 Tek ayakla sekmede maharetliler
 Tek ayak üzerinde sekti,
 Atlayıcı tavşan avcıları
 Tavşan avlayarak yarıştı.
 İşte böyle,
 Yedi gün, yedi gece
 Hazırlanmış
 4770 Azalmaz eğlencenin
 Perçeminden tutmuşlar,
 Tükenmez oyunun
 Kafasından yakalamışlar⁸³,
 Bitmez yemekten yemişler,
 Eksilmez bolluktan içmişler.
 Yedi gün, yedi gece bittiğinde
 Eğlenebilenlerin
 Güçleri tükenip
 Oynayabilenlerin
 4780 Kuvvetleri eksilip
 Bir araya gelen halk
 Sevinçli, mutlu,
 Doyup tatmin olmuş bir şekilde
 Doğu ve batıya,
 Kuzey ve güneye,
 Durup sessizce

- 4790 Çeşitli yönlerle gidip
 Ayrıldılar.
 Kusursuz,
 Kar beyazı beyaz gökte yaratılmış
Kus Debiliye Buxatur
 Altı ayaklı,
 Sağlam bakır yataktan
 Sonunda kalkarak
 Evin ortasına gelip
Acına Baay Toyon,
Ecine Baay Xotun ve
 Çugdaan Buxatur'ın tam önlerine geçip
 Sevecen gözlerle
 4800 Sevinçli, güler yüzle
 Bakarak
 İşte böyle
 Dinlenmiş ağzını açıp
 Gecelemiş ağzının geceleme bittiğinde (Kııs Debiliye):
 "Buuyaka! Buuyaka!
 Dokuz yüzyıl boyunca
 Zengin *thıax*'ı düzenlemiş
 Çugdaan Buxatur!
 Yeşil kötülükle pislenmiş
 4810 Görünmez kabilesine eziyet ettik,
 Kara kötülükle üremiş
Abaahı kabilesini kovduk!
 İşte, azalmış beyaz koşucunu
 Üç defa yeniden yarat!
 Eksilmiş kara koşucunu
 Sekiz kat arttır!
 Azalmaz uzun zenginlik yaşa!
 Tükenmez derin ırmak gibi zengin ol!
 Kavga ve çile bilmeden
 4820 Felaket ve gürültü bilmeden

- Yeşillikler büyütüp
Nesiller çoğaltıp
Uraanxay kabilesinin,
İnsanların atası ol!
Sekiz *Ayuhıt Xatın*
Geçidinin ağzında konforlu evi olan
Acına Baay Toyon!
Yedi *ieyiexsit Xotun*
Yaşadığı yerde evi olan
4830 *Ecine Baay Xotun!*
Gören gözlerinizin zarı,
Parçalanmış dişlerinizin eti,
Kepçe kadar kanla yanakları kızarmış
Xaançılaan Kuo kızınızı
Batı Sibiryaya denenen yerde
Sekiz ayaklı,
Sihirli, büyülü,
Kötü düşünceli
Abaahı kabilesinin yerleşip yaşadığı yerden
4840 Ayrılıp telef olmuş
Udağan Ayı'nın
Büyük büyüsü ile büyülünen,
Rahat evini hazırlayıp
Meşhur duamı verdiğim
Orta Dünya'nın oğlu
Gri benekli atı olan
Urgunhuk Baatır'a
Postta yatan
Eş olarak verip
4850 Bereketli evin sahipleri,
Büyük evin sahipleri
Yaptım.
Bu yüzden

Gümüş kuşumuzu
 Ebediyen kaybettik diye
 Gözyaşı dökmeyin,
 Zavallı çocuğumuzu
 Koruyamadık diye
 Kara kederle kederlenmeyin!
 4860 İşte, hepiniz
 Tamamınız
 Bütün herkes
 Benimle vedalaşıp ayrılın!” deyip
 Giyinip
 Hazırlanıp
 Toplanıp
 Çıngıraklı kapıları
 Açıp
 Ufak tefek bir at gibi terleyip
 4870 Nefesi tıkanıncaya kadar koşup
 Parlak ağaç sofadan çıkıp
 Şakayik kuşunun ayağı kaymaz
 Düz avlusunun girişinde,
 Samur kürklü
 İpek kalpağını
 Kafasının arkasına takan
 Yedi *İeyixsit Xatın*’ın
 Yaşadığı yerde evi olan
Ecine Baay Xotun çıkıp
 4880 Sofanın kapısından
 Gösterişli sırtına kadar görünerek
 İki gözünün yaşı
 Yumuşak yumuşak damlaya damlaya
 Şöyle konuşmuş (*Ecine Baay Xatın*):
 "İşte, bu!
 Kusursuz,
 Kar beyazı göklerde yaratılmış

Kus Debiliye Buxatur!

Abaahı kabilesi yerleşip

4890

Görünmez kabilesi yayılıp

Talihimizi bozup

Sevincimizi azaltmak için

Dualı, çimenli

Ana yurdumuzu

Kayın ağacından yapılmış kovadaki su gibi

Yağmaladıklarında,

Güçlü sırtıyla koruyup

Kalın omzuyla muhafaza edip

Bilinmezi yok edip

4900

Görünmezi mahvedip

Kalın nefesimizi koruyup

Beyaz nefesimizi kurtardığın için

Atlas kemikli boynumla selamlayıp

Size çok teşekkür ediyorum!

Uzun yolunun uzun çevresinde

Çukurlara takılıp

Taşlıklı yerlere rast gelmeyesin!

Hiçbir yerde konuşmayan uyuz dilli,

On parmaklı sana dokunmasın!

4910

Yeşil otunu hazırlatıp

Gelecek neslini yaşat,

Büyük evin hâkimi ol,

Bereketli evin sahibi ol!

İşte, biz

Geleceğimizi kısaltmış

Geçmişini uzun insanlar

Şimdi sizinleyiz,

Bir daha karşılaşır mıyız, bilinmez.

Bu yüzden biz yaşlılarla birlikte

4920

Vedalaşmanın senin için ne önemi var?

Sonra *Kız Debiliye*:

“Doğrusu,

Yaşlılar üstesinden gelmiş,

İhtiyarlar hakkından gelmiş,

Omzundan dizginli,

Merhametli düşünceli

Ayu kabilesinin

Yaşça büyük ileri gelenleri varsa

Onlarla vedalaşmalı” deyip

4930 Dikişli avlunun giriş kapısını

Açıp

Çok konforlu evine uçmadan

Önce

Sol tarafta oturan

Ecine Baay Xatın’ı

Dudağından öptü,

Sonra

Mindere gelip

Acına Baay Toyon’u

4940 Öpüp

Sağ yatakta oturan

Çugdaan Buxatır’ın

Yanından geçerken hızlıca öpüp:

“Ne diye

Bekâr bir oğlanla

Öpüştüm” deyip

Gücü, kuvvetiyle boğazı dalgalanıp

Topuğuyla mahmuzlayıp

Topuğunun sesinden heyecanlanıp

4950 Çıngıraklı kapıları

Açıp

Düz avluya çıkıp

Birden yuvarlanıp

Şarkılı kanatlı,

- Nazlı kuyruklu,
 Konuşkan tüylü,
 Üç başlı,
 Kartal yüzlü
Öndölüyer Öksökü hayvana dönüşüp:
 4960 “Bana tahsis edilmiş ana yurdum,
 Doğup büyüdüğüm memleketim;
Kenierdeex annesinin akrabası
 Bu tarafta,
 Kana susamışın babasının akrabası
 Güney tarafta,
 Pis kokulu kabilesi
 Kuzey tarafta
 İşte orada⁸⁴” deyip
 4969 Hızlıca uçup gitti...

¹ Güzel karakterli.

² Bütün insanlar, insanoğlu.

³ Yeryüzü.

⁴ İnsan, insanoğlu.

⁵ *Ayuhit* gibi insanları, atları ve boynuzlu hayvanları koruyan dişi ruhların ve ilahların genel adı.

⁶ İnsanların koruyucu hamisi olan, bütün mitolojik Tanrıların genel adı.

⁷ Güneş *ayu* kabilesi; insanların ait olduğu kabile, soy. *Kün ayu* kabilesi, *ayu* kabilesi, *Saygın (axtar) ayu* kabilesi adlandırmaları insanoğlunu tasvir eden ifadelerdir.

⁸ Tanrısal su; bahadırlara güç vermesi için Tanrıların armağanı; Kutsal Aal Kuduk Mas ağacından yontularak çıkarılan mucizevi sıvı. Sarı *ilge*: Yağ ve yağdan yapılan ürünler.

⁹ Bkz. Sarı *ilge*. Beyaz *ilge*: Süt, süt mamülleri.

¹⁰ Birçok dağla çevrili tepeleri olan. Burada *ağıs* “sekiz” kelimesi belli bir adeti değil çokluğu ifade eder. *Ağıs illeex-sağalaax* ifadesi “sonsuz ufuk, ucu bucağı olmayan uzaklık” anlamında da kullanılmaktadır.

¹¹ “Sekiz köşeli

Altı çemberli,

Azametli, dağlı ve tepeli,

Gösterişli, süslü,

Görkemli, şaşaalı,

Yeryüzü”

Bu ifade Sahaların dünya ile ilgili görüşlerini yansıtmakta olup değişik varyatlarla destanlarda sıkça kullanılmaktadır.

¹² Kurdun kafa derisinden yapılan, takıldığında kulakları örten ve takan kişinin boynuzlu başkuş adı verilen bir kuşa benzetilmesine neden olan bir tür şapka, kalpak. Günümüzde kadın şapkası, kalpağı olarak tasvir edilmektedir.

¹³ Bkz. Karakter ve Yer Adları Dizini, *Arxaanhal Tañara* maddesi.

¹⁴ Bkz. Karakter ve Yer Adları Dizini, *Nukuola Tañara* maddesi.

¹⁵ Mitolojik bir yer.

¹⁶ Alan, ormanlı dağla çevrilmiş çayır yahut dere, vadi, orman içerisinde açık yer. Sahalara ait özel bir adlandırma olduğu için aktarmada olduğu gibi verilmiştir

¹⁷ *Oloñxo* (destan) icracısı

¹⁸ Bir orman türü

¹⁹ *Kün ayı* kabilesi insanların doğum tanrısı ile olan ilişkilerini tasvir eden ifadedir.

²⁰ Bkz. *Kün ayı*.

²¹ Atlar belli bir yaşa gelmeden anlamı taşır.

²² Bkz. *Kün ayı*

²³ Kansıız adak olarak sunulan, ağaçların dallarına bağlanan at saçları

²⁴ Kötü ruhların yaşadığı dünya.

²⁵ “Çirkin postlu,

Tütsü kuyruklu,

Yuvarlak kemerli,

Omuz makası-lı,

Kerpeten parmaklı,

Keskin tırnaklı,

Deri damaklı”

Saraxana Küükennik'i tasvir eden sıfatlar.

²⁶ *Abaahı* kadınlarının şarkılarının nakaratı. Şarkı yavaşladığında ve çoşku arttığında bu ifadeler kullanılır.

²⁷ Bkz. 23. sonnot

²⁸ *Bilas*: üç arşına denk gelen Rus ölçü birimi.

²⁹ Bkz. 23. sonnot

³⁰ Seslenme ünlemi

³¹ *Kuoçay*: şaman ayinlerinde kullanılan bir tür sırık.

³² Şamanın ayin zamanı günahların affedilmesi için tanrılara kurban ettiği hayvanın postu, derisi.

³³ *Öksökü*: İki veya üç başlı mitolojik kuş, kartal; *öksöküleex*: kartallı.

³⁴ *Kileye Xaan*, *Çuguya Xaan*, *Çağıya Xaan* ve *Cölörü Xaan* Aşağı Dünyadan Orta Dünyaya açılan geçitlerin adlarıdır.

³⁵ Ev hayvanlarının ve insanoğlunun koruyucu ruhlarının veya ilahlarının genel adı.

³⁶ *Saņas* “yenge” anlamına gelmektedir ancak burada *Saraxana*'nın ablalarını ifade etmek kullanılmıştır.

³⁷ 16 kilogram ağırlığındaki Rus ölçü birimi.

³⁸ Seslenme ünlemi.

³⁹ Genellikle *Abaası* kabilesine ait söylene gelen bir bahadır ifadesi.

⁴⁰ *Alaas* burada Orta Dünya yerine kullanılmıştır.

⁴¹ Görünmez kabilesi; *abaası* boyunun sıfatı.

⁴² Dar, uzun ve çıplak burun (coğrafi terim).

⁴³ Büyükbaş hayvanlar.

⁴⁴ At.

⁴⁵ İnsanoğlu.

⁴⁶ İnsanoğlu.

⁴⁷ Öküz.

⁴⁸ Dumanın uzun olması bereket anlamına gelir. Burada kullanılan kısa duman ise “yakın zaman içinde ölmek” anlamındadır.

⁴⁹ Kanı.

⁵⁰ “*Kün* sembolü düştü

Küheñe sembolü koptu”

Ölüm veya zor zamanların geldiğini işaret eder. Bunlar şaman kostümünün üzerinde bulunan sembollerdir. Bu semboller şamanın elbisesinden koparsa, düşerse, kaybolursa ölüm veya kötü zamanın geleceğine inanılır.

⁵¹ Ekmeği tandıra yapıştırmak için kullanılan yastık şeklinde bir nesne

⁵² Kara ruh kötü anlamdadır ancak burada beyaz ruh gibi iyi, olumlu anlamda kullanılmıştır.

⁵³ Kahramanın okunu hazırlamak için gerekli olan ağaç kökünün bulunduğu epik yer; birçok *oloñxoda* kahramanın okunu tasvir ederken *Tumaan İmeen* ve *Kimeen İmeen* adları ile birlikte kullanıldığı görülür.

⁵⁴ Mitolojik bir balık.

⁵⁵ Demirci. Bkz. Karakter ve Yer Adları Dizini, *Bakalaan Uus* maddesi.

⁵⁶ Demirci.

⁵⁷ Demirci.

⁵⁸ 2090, 2095 ve 2100. Dizelerdeki şekil değiştirme, büyü vasıtasıyla başka bir şekle girmeyi kastetmektedir.

⁵⁹ 2089-2103 dizler kahramanın yolculuğu anlatan şiirsel ifadelerdir.

⁶⁰ Büyük kafasını döndürüp

Hareketli kuyruğunu küçültmek; doğru yolu bulmak anlamına gelmektedir.

⁶¹ Özel isim, bir kabile adı.

⁶² Eskiden Sahalarda asma kilit yoktu, sürgülü kilit vardı. Bu asma kilit hareket edebildiği için neşeyle hareket eden diye tasvir ediyor. Birçok *oloñxoda* gökyüzünün kilidi olarak geçer.

⁶³ Atların güzel olan her şeyi hakettiği düşüncesinden hareketle oluşmuş güzel konuşmayı ifade eden bir atasözüdür.

⁶⁴ Sahalarda insanın çeşitli ruhsal durumları kan kelimesi ile ifade edilmektedir. Burada merhamet ifadesi taşımaktadır.

⁶⁵ *Çugdaan Buxatır*'ın başköşeye değil de orta yatağa oturması onun hem alçak gönüllülüğünü hem de *Kus Debiliye*'ye karşı olan saygısını ifade eder.

⁶⁶ *Çugdaan Buxatır*'ın başındaki felaketleri ifade eder.

⁶⁷ Olonxolarda ayı kabilesinin bütün insanları kan akrabası olarak kabul edilir.

⁶⁸ Sahaların cepleri olmadığı için bir yere et götördüklerinde mecburen kuru otları eti sarıp koltuklarının altına koyuyorlardı. Burada ona gönderme yapılıyor.

⁶⁹ Eş olursan

⁷⁰ Ateş ruhu. İyilik beklenen ruhtur.

⁷¹ *Xatan Temieriye*'nin diğer adı.

⁷² Kalpağının ön tarafında kartal tasviri olduğu düşünülür

⁷³ "Açgözlü *İlbis Kus*'ı

Yedi yaşındaki kız çocuğuna dönüştürüp

Başımın üstüne düşürün lütfen!

Açgözlü *Ohol Uol*'u

Üç yaşındaki oğlan çocuğuna dönüştürüp

Sağ kolumun altına sokun lütfen!"

Bana savaşçı ruhu yerleştirin, anlamına gelen bir tabir. Saha mitolojisine göre savaş sırasında savaşçı kendi doğal insani durumundan çıkar ve savaşçının içine kana susamışlık girer. Eskiden savaş öncesinde özellikle savaşçıların içerisine bu niteliğin girmesi için tören düzenlenirdi.

⁷⁴ İki veya üç başlı mitolojik kuş, kartal.

⁷⁵ "Gelip

Bekledi mi bilinmez,

Uzak yerden

Melik ok gibi

İnce bir ses çıkararak geldi mi bilinmez"

Aan Axtaliya o kadar çabuk gitti ki, sanki hiç orada değildi, anlamında şiirsel bir ifadedir.

⁷⁶ Yer adı.

⁷⁷ Kadını hor görme anlamındadır.

⁷⁸ "Kız çocuğunun makası koltuk altında,

Erkek çocuğunun oku elinde olduğu zaman"

Çocuklarınız büyüdüğünde anlamında kullanılmıştır.

⁷⁹ Sevinç haykırışı.

⁸⁰ Burada üç karanlık gölge ile yakut inancına göre var olan üç ruh kastedilmektedir: *ıye kut*, *buor kut*, *salgın kut*

⁸¹ Uzun ve iyi bir yaşamı ifade eder.

⁸² "Malikânenizin kökü

Evin kıvılcımı olun"

Halkın atası ve birçok çocuk sahibi olma durumunu ifade eder.

⁸³ Eğlence ve oyundan güçleri ve kuvvetleri azalmış.

⁸⁴ *Kus Debiliye*, evinin olduğu yeri tarif ediyor.

3.2. Transkripsiyonlu Orijinal Metin

1 Bılırgı cıl
 Bılcahıktaağın-bılılaannağın
 Bıdan anaraa öttüger,
 Urukku kün
 Oxsuhuulaağın-ohollooğun
 Ulağa öttüger,
 Aaspıt cıl
 Alcarxaydaağın-arasxaattaağın
 Anaraa tahaatıgar
 10 Saxa kihi
 Sanaata tiyen
 Sabağalaan körbötöx
 Sarial mañan xallaana dien,
 Sarı tañalay kurduk,
 Tañnarı tardıllan,
 Taraadıyan-tarğanan,
 Ayıllıbit ebit;
 Üütteex-üüçeen etteex
 Üs biis uuha,
 20 Üs örgöstöögünen
 Örö körön turan,
 Öydöön-cüülleen körbütün da ihin,
 Tüört erkinin büdüüleetex,
 Tügeğın-tördün bilbetex
 Culusxannaax dobun mañan xallaana dien,
 Toñus kihi tuut xayıharın kurduk,
 Tañnarı ieğillen tühen,
 Duydanan dolguyan üöskeebit ebit.
 Bu ayıllıbit

30 Arılı xallaan alin öttüger
 Kuordaax etteex,
 Kuodahinnaax uñuoxtaax,
 Ohol-oxsuhuu doğordoox,
 İireen-ilbis eñeerdeex,
 İriñe meyiileex,
 İhegey kuttaax,
 İkki ataxtaax üöskeen teniydin dien,
 Anısxannaax arğaa xallaannaax,
 İeyiexsitteex ilin xallaannaax,
 40 Solloñnoox soğuruu xallaannaax,
 Xoloruktaax xotu xallaannaax,
 Üller muora ürütteex,
 Tüller muora tügexteex,
 Allar muora arınnaax,
 Ergiçiyer muora ierçexteex,
 Debiliyer muora siksikteex,
 Axtar ayı arañaççılaax,
 Kün ayı kürüöhüleex,
 Arañas ilge bıyañnaax,
 50 Ürüñ ilge üktelleex,
 Elbex sulus erkinneex,
 Ügüs sulus ürbeleex,
 Celleñe sulus belieleex,
 Tuolbut ıy doğuhuollaax,
 Alamay kün argıstaax,
 Dorğoon etiñ arçılaax,
 Tohattar çağılğan kımñılaax,
 Axsım ardax ııaxtaax,
 Sugul kuyaas tınnaax,
 60 Uolan uguttuur uulaax,

Oxton üüner mastaax,
 Uhun uygu kehiileex,
 Sıtar xaya sindııstaax,
 Buor xaya mocoğoloox,
 İtii sayın erkinneex,
 Ergiçiyer erehe kiinneex,
 Tögürüyer tüört tulumnaax,
 Üktüöleeter öğüllübet
 Ürdük mindaalaax,
 70 Kebieleeter keybelciybet
 Ketit kielileex,
 Battıalaatar matalcıybat
 Baarağay tahaalaax,
 Ağıs iileex-sağalaax
 Alta kisleex,
 Ataannaax-möñüönneex,
 Aygırastaax-silikteex,
 Alıgır-nalıgır
 Aan-ıye doydu dien
 80 Muostaax-nuoğaydaax bergehe
 Tuohaxtatın kurduk,
 Tunalıyan tupsan üöskeebit ebit.
 Ağıs xartıgastaax
 Arañas sabıdal xallaañña
 Arxaanńal tañara dien,
 Aatıran surağıran,
 Axtılıyan-mantalıyan,
 Oloruoğun anaraa öttüger,
 Sir iye doydu
 90 Kilediyer kiiniger
 Kirihieney miere dien

Kilbeççi suoğuna,
 Toğus xartıgastaax,
 Toburax toxtobotox
 Dobun mañan xallaañña
 Nukuola tañara dien
 Surağıran-suohaana,
 Oloruoğun anaraa öttüger,
 Üs biis uuha
 100 Üñer tañara dieni
 Öydöön-cüülleen
 Bilbet erdeğine,
 Ağıs iileex-sağalaax
 Aan iye doydu
 Arañas dalbarıgar,
 Ayılaax-andağardaax
 Arğaa xallaan
 Alın tardıtıgar,
 Aan iye doydu añaarın sabardaabıt
 110 Arğaa Sibiir dien
 Aattaax sir
 Ananan ayıllıbıt ebit.
 Bu Arğaa Sibiir
 Arğahın keğetiger,
 Ütüö sir
 Ürdük mındaatıgar,
 Turuu doydu
 Tuygutuur uorğatıgar
 Turuya kıl
 120 Çonoyo kötön
 Tulatın bulbakka,
 Çoñkunaççı xahıtaabıt

- Tunalğannaax toloonnoox;
 Kıtalık kıl
 Kırıya kötön,
 Kıtıtın bulbakka,
 Kıñkınaççı itaabıt
 Kılbaarıyar kıldallaax,
 Ulağata köstübet
 130 Uhun uorğalaax
 Unaarıtta Ebe Xotun dien
 Aattaax-suollaax alaas sir
 Ayıllan üöskeebıt ebit.
 Uğalcılaax tillaax,
 Ohuordaax uostaax
 Oloñxohut kihi baraxsan
 Unaarıtta Ebe Xotunu
 Ottomnoox xarağınan
 Oduulaan körön turdağına:
 140 Xaamılaax atı
 Xarıtınan xatıllar
 Xampa ñaarsın ottoox ebit,
 Seliik atı
 Nilbeginen eriller
 Sirem küöx ottoox ebit,
 Coruo atı
 Tobugunan oxsullar
 Lokuora küöx ottoox ebit,
 Sarapaannaax nuuçça kırgittara
 150 Sabaanaydahan kiiren ihellerin kurduk,
 Satı ıarğa mastardaax ebit,
 Xampa-türbe tañastarın tañnıbıt
 Xatın caxtallar,

- Xańkır-xańkır kepsete-kepsete,
 Xaamsan xanalçıhan ihellerin kurduk,
 Xatıñ mastardaax ebit,
 Toyot-tühümet con
 Dorğoon kepsetiini tobula turalların kurduk,
 Toyon lońkur tiitterdeex ebit,
 160 Sette uonnarın tuolbut
 Simexsin emeexsitter
 Sielen segeyen ihellerin kurduk,
 Sihii üöt mastardaax ebit,
 Tuut xayıhardarın anńımmıt
 Tońus oğonńottoro
 Tuoraaxtahan kiiren ihellerin kurduk,
 Toń xarıya mastardaax ebit,
 Ohuor oyuu tańastaax
 Uońçalaax oğolor mustan
 170 Oonńuu-körülüü turalların kurduk,
 Loskuy oyuurdardaax ebit;
 Barammat baraax dien
 Manna sabıtaabit,
 Bıstıbat bılcırıt dien
 Manna bıgınaabit,
 Kereebet kege dien
 Manna kepseebit,
 Öroöböt öton dien
 Manna üöppüt.
 180 Mannık beyeleex baarağay sir
 Cularıyar oroyugar,
 Tuygutuur uorğatıgar,
 Köy kiiniger,
 Kömüs uraanıgar

Kim-xaya kelen siriediybit,
 Tuox-xaya kelen duguydammit dietexxe —
 Kõmüskesteex sürextex,
 Kõñülge ere kõğüyer
 Köxsütten tehiinneex
 190 Kün ayı aymağa
 Kürüö-xahaa tuttan
 Külüehiye oonóobotox;
 Ahınıgas sanaalaax,
 Algıska ere bağalaax,
 Arğahıttan tehiinneex
 Axtar ayı aymağa
 Aat aattaan kelen,
 Aal uotu ottubatax,
 Altan sergeni aspatax,
 200 Aar tüpteni añaarıppatax,
 Alaha cieni tuttubatax sire ebit.
 Xotu xallaantan
 Xoloñsoloox aymağa
 Xoro teber
 Kuollaraan suollara xorulla ilik ebit,
 Arğaa xallaantan
 Ayağımsax aymağa
 Ahara atılıır aartıktara
 Arılla ilik ebit,
 210 Soğuruu xallaantan
 Sollonnoox aymağa
 Suoahan keler suollara
 Tobulla ilik doyduta ebit.
 İlin xallaantan
 İeyiexsit aymağa

Ìenigiyen keler sielleex illiktara
 Telelle ilik sire ebit.
 Xahaañni kemnerge,
 Xaya saxtarga,
 220 Xannık künnerge
 Bu uolan barammat uulaax,
 Uostan süppet uygulaax,
 Oxton köğüreebet mastaa
 Orto turuu doydum
 Ulay ceñke toloonnorunan
 Oonóoxoloon aaspita buolla?
 Ağıs iileex-sağalaax
 Alıgır-nalıgır
 Aan iye doydu
 230 Arañas dalbarın,
 Ayıı maydaannarın
 Aamaydaan aaspita buolla?
 Aray, Allaraa
 Ağıs biis uuhun
 Añaarıyar aartaaxtarın
 Ağalara buolbut,
 Adağatın keppitinen töröobüt,
 Arbağahın bürümmütünen üöskeebit,
 Arbiya tiisteex,
 240 Atara battaxtaax
 Arsan Duolay oğonńor
 Toğus soppoñ uolattarın toboğo,
 Ağıs xaxıdal kırıgıttarın ardaya
 Tütüm tellex,
 Tüpte kuturuk,
 Tögürük sıalca,

Kiptıy sarın,
 Kıtağas tarbax,
 Kıhıax tıñırax,
 250 Sarı tañalay
 Saraxana Kүүkenńik dien,
 Matağa buorun tebiir
 Maanı kırıha
 Üs künüsteex tüün
 Süten baran tördüs künüger
 Arsan Duolay ağatın,
 İñneli Balay emeexsin iyetin
 Tus innileriger kiiren turan,
 İhılla-toğulla,
 260 İllı-tuoya turbuttağa mannıga ühü
 (Saraxana):
 "Alaatıgar ini tuguy,
 Arsan Duolay ağakayıam,
 Eçikiye ini tuguy,
 İñneli Balay iyekeyiem!
 Ağakaytan ayıllan,
 Albannaaxay ayaxpın
 Atan körö ilikpin!
 İyelerten töröömmün,
 Eñin keries tıllarbın
 270 Eten körö ilikpin!
 Alaatıgar-ulaatıgar,
 İhillikpin, tahıllıkpin!
 Xolcuktardaax beyekem
 Xoxxullaaxtı turabın!
 Tonoğostoox beyekem
 Nuoğayaaxtı turabın!

Ayıllardaax-andağardaax
 Arğaa xallaan annıgar
 Aattaax ütöo sir baarın
 280 Anaaraaxtaan ini kiirdim.
 İkki atax biistere
 İenigiybetex sire ebit,
 Kün ayı aymağa
 Kürüöhüleebetex sire ebit!
 Sılciaxxa-sırırgıaxxa
 Sılaanıgas sıhılardaax,
 Kötüölüöxxe-körülüöxxe
 Köndöy ienneex doydı ebit!
 289 İhilligim-tahılıgım!
 290 Ergienigim-urbaanıgım!
 Onnuk ütöo doyduga
 Oloxsuyan taxsıaxpın
 Köñülleñ ini diexeydeen,
 Kördöhö ini turabın!
 İhilligim-tahılıgım,
 Ergienigim-urbaanıgım!" — dien baran,
 Xoruyu isteeri,
 Xoocox gınna,
 Xardatın ılaarı,
 300 Xaacax gınna.
 Onuoxa adağatın keppit,
 Arbağahın bürümmüt
 Arsan Duolay oğonńor
 Bilas orduga tüös añaara
 Küöx çalaxay tılın bıltañnatan,
 Arbıya xara tiihin
 Atıñnatan kebıhen baran:

"Uluu kütüör!
 Eçikiye, ergienin-urbaanın,
 310 İhiliñ-tahılıñ,
 İexeyiñ-çuoxayıñ
 Elbeğe bert ee!
 Ol Orto doyduga taxsan,
 Uhatı-tuora sılcın,
 Uora-alcata meñiyen,
 Uluu buruyuñ ulaatıağa!
 Aan doyduga taxsan,
 Ayı aymağın
 Alıs atağastaan,
 320 At tappat
 Ayıñ-semeñ xanıağa!
 Toğus xallaan toyottoro
 Ol tolugar
 Op-toptooxtuk
 Olordollorun aata suox;
 Ağıs xallaan ağalara
 En ayıñ inniger
 Aal uopputun
 Otunnaralların aata suox,
 330 Kütür östöox,
 Toxtoo, bolğoy!" — dien
 Oğonńor kibi
 Uoraannaax kuolahınan
 Satammat tıl dien
 Saba sañara sittağa.
 Onuoxa Saraxana Kūūkenńik
 Saarı tühen baran,
 İnnin dieki kimiris,

Kennin dieki keeces gınan baran:

340

"Kün conun

Küömçülüöm suoğa,

Ayı conun

Atağastıam suoğa;

Xoroñ otu

Tohutuom suoğa,

Bıççık bahan

Biha ıstıam suoğa;

İeyiexsit biihiger

Endieni oñoruom suoğa,

350

Ayınıt aymağar

Ayını sanıam suoğa", — dien

Uyan turbat

Sulanıtın sulanna;

At tappat

Andağarın andağayda.

Onuoxa oğonńordoox emeexsin:

"Oo, uluu kütür,

Berke da kemirinniñ,

Alıs da andağaydıñ!

360

Otton ol

Uolan uguttuur uulaax,

Oxton üüner mastaax

Orto aan doyduga

Oloxsuyan da körörüñ duu;

Tugu, xannıgı

İnniger ürbelenen,

Kenniger setiilenen taxsargın

Kepsee ere", — dehistiler.

Onuoxa:

370 "Sıdam sırılaax,
 Sıbırğa ataxtaax
 Itık Kıpsıydaan,
 Sarı tañalay
 Sarahın kulaxay
 Sayıp Kuturuk,
 Ciereñkey sırılaax,
 Cellik ataxtaax
 Dibdiexey tiñilex
 Cebin Kulaxay dien
 380 Üs ütö kısıtın
 Ürbeleen bierdergit
 Üçügey buoluo ete", — dien
 Üñe-sükte turda.
 Onuoxa oğonńor:
 "hoort-tatay, oğoloor!
 Körcötöğün bağas tugun ügühey!
 Etteğın bağas tugun eriirey!
 Çe, çe, otton,
 Matağa buorun tebiir
 390 Taptallaax maanı
 Baar ere kısıpıt buollağıñ!
 Ilattaa dağanı", — diir.
 Ce, tüört abaahı kıha
 Kuoçay teriite kuhaaykaların keten,
 Itık teriite ıstaannarın anńınan,
 Sut teriite situoraların ugunan,
 Bılıt çalaxaya bılaattarın
 Mılaççı maanan,
 Xallaan salahına xaaltıstarın
 400 Xantaççı erinen barannar,

Barbatax balık miinin kurğuk,
 Badia-büdüö daydılarıttan attanan,
 Buspatax mundu miinin kurduk,
 Boruk-soruk doydularıttan xoñnon,
 Keltegey ıydaax-kunneex
 Keris baraan sirderitten telehiyen,
 Xaxaydaax xalcaayılarn xañas öttünen,
 Öksöküleex üriyelerin üriüt kırıtınan,
 Çierbeleex Kileye Xaan kiriliesterin
 410 Öri kineriyan,
 Çoxulaax Çuguya Xaan suolların
 Öri culuruyan,
 Bağalaax Çağıya Xaan aartıktarın
 Öri cabıdıyan,
 Anna neleger, ürde ümürük
 Ortotunan cölökköy
 Cölörü Xaan aartıgınan
 Öri küöreyen,
 Ulağata köstübet,
 420 Uñuorguta billibet
 Unaarıyar ursunnaax
 Unaarıtta Ebe Xotun
 Uluu xoçotun
 Uraanıktaax ortotunan
 Tüört abaahı kırıha
 Öri suoduyan taxsan,
 Turuu baraan toloon ortotugar
 Tura tüstextere.
 Bu gınan baran
 430 Eten baran eğiriyeex innine,
 Körön baran çıpçılıyax beteree öttüger,

Aattaax sir arğahın keğetiger,
 Ütüö doydu ürdük mındaatıgar,
 Uluu sir oroyun çuoççağar
 Ürde ümürük, anna delbihex
 Üs kurduulaax moñol cieni
 Tuox xannık innine
 Tutta oxson kebistiler.
 Bu gınan baran
 440 Aal uot otton,
 Alaha cie terinen
 Op-toptooxtuk
 Oloxsuyan kebistiler.
 Kıptıy sarın,
 Kıtağas tarbax,
 Kılıx tıñırax
 Saraxana Küükennik:
 "İeyiexsit biihin
 Deli dieliyiem suoğa,
 450 Kün conun
 Törüt kürüöhülüöm suoğa", — dien
 Ağalaax iyetiger tuttarbit
 Amırınnaax andağarın
 Acas aaxaybatax,
 Uluu sulanıtın
 Tuura umnan keespit —
 Ürbelenen kelbit,
 Türgen sırılaaxtarın,
 Tüpte kuturuktarın
 460 Tus inniger ıñırtalaan ılan baran:
 "Xotuydaar! İstin ere,
 Sıdam sırılaax,

Sılbırğa ataxtaax
 Itık Kıpsıydaan kıs!
 Üöhe üs xartıgastaax
 Üüt mañan xallaan
 Ürüt öttüger oloxtoox
 Kün Cöhögöy oğonńor
 Kürüö Ceñke xotuna

470

Ohoğostoox buolar
 Keme kerdiite
 Keliexteex ete,
 Onu bilen kiir!
 En, Sarı tañalay,
 Sarahın kulaxay,
 Sayıp Kuturuk kıs!
 İeyiexsitteex ilin xallaan
 İs eñiyetiger,
 Ayıhıttaax xallaan

480

Alın kırıtıgar,
 Sarial kün annıgar
 Saarıgaran üöskeebit
 Saxa Saarın Toyon caxtara
 Sabıya Baay Xotun
 Bu künerge
 Ohoğostoox buoluoxtaax ete;
 Onu baran bile oxson kel!
 Otton en, ciereñkey sırılaax,
 Cellik ataxtaax,

490

Dibdiexey tiñilex
 Cebin Kulaxay kıs!
 Allaraa alcarxaydaax-arallaannaax
 Ağıs biis uuhun

Alın öttüger,
 Sotuunnaan ölbüt
 Kur oğus kuolayın
 Suburuççu bıraxpıt kurdük,
 Suburğa xaan aartık
 Soğuruu çançıgar,
 500 Mültüñnür Üöden tügeğer ötöxtööh,
 Appañnır aat ayağar alaastaax
 Ölüü Ötümextey oğonńor
 Timir Temelekeen emeexsine
 Sibiliñni kemnerge
 Xayaan dağanı
 Xat buolbut keme buoluoxtaax ete,
 Onu bile oxson tağıs ere", — diirin kıtta,
 Üs abaahı kııha
 Tahrca saba sırsan taxsannar,
 510 Töbölörün çömçöxtüü tuttan baran,
 Ürelle tüspütterin
 Öydöön-cüülleen kördöxxö,
 Üöhee taxsaaççı kııs
 Üs sirinen tuos ala
 Uot Moñoy kıl buolan
 Örö suburus gınan xaalar,
 Orto doyduga barar kııs
 Üs sirinen tallan erien
 Xamsa buruota buolan,
 520 Soğotoxto unaaris gınan xaalar,
 Allaraa doyduga ayannır kııs
 Ağıs salğaahınnaax
 Ölüü Ötümex kııla buolan,
 Allaraa doyduga tañnaarı sanńılıyan tüher.

- Teñ da ıraax sirge
 Tiiyen kelbittere billibet,
 Orduk xohu ıraax da sirderge
 Kuoharsan-kuotuhan silcibittara billibet,
 Aray biirde üs abaahı kırıha
 530 Cebinneex xaraxtarın tiere körön,
 Arxaxtaax ayaxtarın añaççı atan,
 Küöx çalaxay tılların
 Tüösteriger tüheren,
 Moñol cielerin aanıgar
 Ühüö tebis teñne kelen
 Ümüörühe tüstüler.
 Bu gınan baran
 Cieğe kötön tühen,
 Xotun sañastarıgar kiiren
 540 Silcibit sıruıların,
 Bulbut solunnarın
 Tıl bıhağahınan kepsii,
 Tıña bıhağahınan tına turdular.
 Üöhee taxsıbit kııs eteeri:
 "Kün Cöhögöy oğonńor
 Kürüö Ceñke xotuna
 Üs ıydaax ohoğostoox ebit", — diir,
 Orto doyduga barbit kııs eteeri:
 "Saxa Saarın Toyon
 550 Sabıya Baay Xotuna
 Tüört ıydaax ohoğostoox ebit", — diir.
 Otton allaraa kiirbit kııs:
 "Ölüü Ötümextey oğonńor
 Timir Temelekeen emeexsine
 555 Bies ıydaax xat ebit", — diir.

556 Manı isten baran,
 Saraxana Kүүкennik:
 "Ce, biebekeleriem,
 Eciyderim ere buollargıt,
 560 Xaya da beyeleex
 Arbax bastaax atır oyuunu
 Adağıppıtarın da ihin,
 Anaardımınağıt,
 Xaya da beyeleex
 Cabıl udağanı bulan
 Tañxalappıtarın da ihin
 Taaytarımınağıt,
 Kim da beyeleex
 İeyiexsit içeenin bulan
 570 Ketepitterin da ihin billerimineğıt,
 Bu üs oğonu,
 İyetten tühellerin kıtta,
 İlce killere oxsooruñ", — dieteğe.
 İtini isteet,
 Üs abaahı kııha
 Üs aan doydu
 Ohoğostoox xotuttarın,
 Kemnerin kerdiilerin
 İydarın ırıtan,
 580 Xonuktarın bolcoon turannar,
 Üs añı barannar
 Xaraxtaaxxa kördörbökkö,
 Kulgaaxtaaxxa ihitinnerbekke,
 İçeeñne billerbekke,
 Üs doydu
 Törüöbütünen oğolorun

Uoran-talaan aǵalan,
 Xotunnarın tus inniger
 Uuran bierdiler.
 590 Xotunnara bu üs oǵonu
 Sulbu tardan ılan,
 İkki ayı oǵotun
 Uña timir tühegey nılbegey
 Kötöǵön oloron,
 Otut buuttaax baltanan
 Uña emiiyin ültü sıstaran,
 Onu emneren iitte;
 Otton abaahıtın uolun
 Xañas xara tühegey nılbegey olordon,
 600 Xañas emiiyin ültü sıstaran,
 Onu çallırğaççı emsexteten iitte.
 Bu oǵolor turan,
 Biir xonon biirdenniler,
 İkki xonon ikkilenniler,
 Üs xonon üstenniler,
 Tüört xonon tüörtenniler,
 Bies xonon bie saastarın tuoluuta,
 Xara tıa bullun
 Xamıya tartılar,
 610 Küöx tıa bullun
 Köñü tartılar,
 Buur tayaǵı
 Munnuttan siettiler,
 Xardañ eheni
 Sabırǵaǵıttan xarbaatılar.
 İnne gnan,
 Sette kihi

Siebitin-ahaabitin ordugun
 Delebine bulgunax sağanı
 620 K1staan xahaanar uolattar buollular.
 Ol kurduk oloronnor,
 Uolattar kün tura-tura,
 Küüstere ebillen,
 Xonuk xonnoxtorun aayı,
 Xollorun ete xoydon barda.
 Uon saastarın tuoluutugar,
 Dülün baraan üskellere bölönüye,
 Irğa caamnara tuolla,
 Küüsteex körünnenniler,
 630 Bihy bihılannılar.
 Biir sarsıarda
 Bultaabit bultarittan
 Buharan bugullaan barannar,
 Soğotox ataxtaax
 Suodaya xara ostuolların
 Tulatıgar mustan,
 Xardarı-taarı xabıalı,
 Utuu-subuu uobalı,
 Ahı-sii,
 640 Aydaara-aymana olordoxtoruna,
 Üöheey dooydu uola
 Ortoluu ahaan ihen,
 Kırıtınan kiirde,
 Uordayar xaana
 Oyoğohunan kiirde,
 Kiil mas kurduk
 Kederiççi tartarda,

650 Çoruun mas kurduk
 Çonoruççu tartarda,
 Bu gınan baran,
 Büöbeydeen iippit iyetin dieki
 Tuuspannaağınan turuluççu körön oloron,
 Ihıtı-xahıtı,
 Illı-tuoya olordoğo
 (Üöheer doydu uola):
 "Buuyaka! Buuyaka!
 İrinñex beyebit iitillen,
 İñiirbit silgebit sitte,
 Oğo beyebit ulaatan,
 660 Xolbut ete xoyunna!
 Adırinnaax aartıktarı
 Arıysarbit adağyda,
 Toğoydoox suolları
 Tobullarbit buolla,
 Berteri kıtta mekkihiexpit,
 Ütüöleri kıtta ütürühüöxpüt,
 Küüsteexteri kıtta kürextihiexpit,
 Aattaaxtarı kıtta aalsıaxpıt,
 Onon at kıayan tarpat
 670 Alban cahax aappıtın
 Anaan kulu,
 Sonoğos silgı kıayan uybat
 Suo xaan suraxpıtın
 Suraan kulu!" — dien eppitin,
 İyelere bağacı:
 "Bu oğom tugu xannıgı tuoyar,
 Tuoxtan xannıktan tullaya," — dien
 Bahın tüheğer bük bırağan

680 İsten oloron,
 Bılas orduga tüös añaara
 Küöx çalaxay tılın
 Tüöhüger tüheren,
 Soğotox xarağın örö
 Soyuoduççu körön baran,
 Saña sañara,
 Tıl kepsii olorbuta onnuga ühü
 (Saraxana Küükenńik):
 "İhilligim-tahıllıgım,
 İñneligim-tañnalıgım!
 Emine tuomuya ini!
 690 Albannaaxay aattarı
 Anataarı gınargıt
 Ama alğas buoluo duo?
 Suo ceñke suraxxıtın
 Çuor segey kulgaaxxıtınan
 İste ini bilgeleeñ!
 Üöhee doydu oğoto,
 Küüsteex-uoxtaax
 Kün Erili dien
 Alban cahax aattargın
 700 Anaatağım ini buollun!
 İhilligim-tahıllıgım!
 İñneligim-tañnalıgım!
 Orto doydu oğoto,
 Suo ceñke suraxayın
 Ulaan cağıl attardaax
 Urgunńuk Baatır dien buollun!
 Allaraa daydı oğoto
 Alıp ini xapsağay

Cierbeñ ini neñerik
 710 Tıñırxaxtaax Dıgıydaan Böğö dien,
 Ölböt-süppet ürdük aatı
 İnerdeğim buollun da!
 Eçikiye ini xaya,
 Ergienigim-urbaanığım!" — dien,
 Aattarın anatalaan,
 Suraxtarın uurtalaan baran,
 Üören-kötön ülümnehe,
 Ahaan-sien sapsırıha,
 Aydaara-kuydaara,
 720 Aymana-saymana olordular.
 Bu olordoxtoruna,
 Orto doydu uola,
 Kepsete oloron, kier xayısta,
 Ahı oloron, antax xayısta.
 Kiirer xaana kiiren,
 Kiil mas kurduk
 Kederiççi tartarda;
 Uordayar xaana
 Uolugunan kiiren,
 730 Çuor mutuk kurduk
 Çonoççu tartarda
 Keteğinen istieneni ligiyde,
 Bahınan bağananı kırbaata
 Üöhee uoha örö sötörüççü tarta,
 Allaraa sımıhağa allara sıllarıççı tarta.
 Bu-gınan baran,
 Biebeydeen ippit
 İyetin dieki,
 Ereheleex üün tierbehin kurduk,

740 Eriliççi körön oloron,
 Ugul-sigil tına,
 Utuu-subuu sañara olordo
 (Orto doydu uola):
 "Buuyaka! Buuyaka!
 Xonnoxxor xorğoton iipit
 Xotun iyebiet!
 Eter tılım egelgetin
 İsten olor ere:
 Bu beyeleex
 Kütür küüstenen
 750 Odun uoxtanan,
 Xaan çağan seberelenen baran,
 Xaltañ oyoğosputun xalxalır
 Xara tañas dieni
 Xanan da sıhıarına ilikpit,
 Xara tüüleex dieni
 Xaraxtı ilikpit,
 Ürüñ tüüleex dieni
 Körö ilikpit,
 Küüsteeği kıtta kürextelen körör,
 760 Berdi kıtta mekkihen körör
 Kem kerdii kelle bıhılaax;
 Tutuhuoxxa turuktaax,
 Xarbahıaxxa xapsağay,
 Kürestehiexxe söptöox,
 Barğa baaydaax,
 Çöñörö dalay çüömpeleex
 Kimi-xayanı bileğın?
 Eğiriyeim innine ete tart,
 Çıpçılıyam betereetine tıllı oğus!

770 Eppet buollaxxına,
 Ağıs uñuoxxun aağıaxpıt,
 Toğus uñuoxxun kumalıaxpıt,
 Çegien ekkin seymextiexpıt,
 Kıa xaaññın toğuoxpıt,
 Ürdügün üs gına üreyiexpıt,
 Annıgın ağıs gına xayıtıaxpıt,
 Ortoğun otut gına olomooxtuoxpıt!"
 Kihi ere buollar iyelere kihiydeen,
 Soğotox xarağın unaarıççı umsa kördö,
 780 Soyuo tumsun umsarı tutunna.
 Bili orto doyduga suoduyarıgar,
 Aan daydıga taxsarıgar,
 Ağalaax iyetiger andağaybıt
 Amırınnaax andağarın sanaata,
 Sulammıt suo tılın öydöötö;
 Ahı oloron, ahaabat buolla,
 Sañara oloron, sañatıttan matta.
 Küüppeğeli tüheet, uolattar:
 "Kütür östöox döksö,
 790 Belemñe berdimsiye,
 Toboxxo tutuulana oloron,
 İkki-üs tılı
 Eten bierere bağalaax", — destiler da,
 Köxsün köbürgeççi tebieleen,
 Oyoğohun toburgaççı oxsuolaan bardılar.
 Kihi ere buollar,
 Ürüñ küne ölböödüyen,
 Mağan küne xaraaran,
 Üöhün tartarbıttı
 800 Öro çolos gına tüheet,

Subugurduk dien,
 Ete ciehiye,
 Sañara-saxsılla,
 Illı-ıhılla
 Olorbuta baar ete
 (Saraxana Kūūkenńik):
 "Eçikiye ini, oğoloor!
 Ergienigim-urbanıgım,
 İdeeenigim-kuodaanıgım,
 Emine ini tuomuy!
 810 Aray, aaspıt künnerge,
 Ağalardaax iyeber
 Altalardaax kıs buolan,
 Ataaxtaan tarañnırbar
 Kiniler ini con
 Kiñir-xañır kepsetellere:
 Ağıs iileex-sağalaax
 Aan iye ini doyduga
 Ayıñıttaax xallaan
 Alın ini öttüger,
 820 İeyiexsitteex ini xallaan
 İsteenige eñiyetiger,
 Ağıs axtar Ayıñıt
 Aartıktarıgar alahalaax
 Acına Baay Toyon ağalaax,
 Sette İeyiexsit Xotuttar
 Keler sirderiger cielerdeex
 Ecine Baay Xotun iyeleex,
 Toğus üye tuxarı
 Tunax ıñıağman toroluybut
 830 Çugdaan Buxatır diexeydeen,

Kütür ini küüsterdeex,
 Barğa ini baaydardaax
 Uraañxay munutuura,
 Kihi ini kilbienneeğe
 Oloror ühü dien.
 İstiim-biliim diexeydeen,
 İtinten orduk meligir.
 Ol ereeri, noxoydor,
 Uñuoxxut nulcağay,
 840 Uostargıt uohaxtaax,
 Ol ini kixiexeğe
 Utarılahan da dien,
 Uñuoxxutun urusxallatıaxxıt,
 Kihıl ekkitin kırbastatıaxxıt,
 Onu beyeğıt bileexteeñ,
 Eppeteğe dieykkitiy,
 Ergienigim-urbaanıgım,
 İñneligim-tañnalıgım!" — dien
 Eterin ağay kıtta,
 850 Uolattar oyon turan:
 "Ama duo, doğoor,
 Otton küüsteex ere körünneex,
 Bihıy ere bıhılaax,
 Allaax ere ataxtaax buollağına, —
 Anallaax sorukput ol buollağa dii!" — desiheet,
 Cie ottotun dieki ciregelcihen tiyenner,
 Ergille xayıhan turan iyelerin inniger:
 "Ölböt-süppet ütöö algısta
 859 Anaan xaal", — dehe turdular.
 860 Onuoxa iyelere
 Soğotox atağınan suodas gına tura tüheet,

Tüöhün tılıttan ötürü üünen taxsıbt
 Soğotox kuoray dapsır iliitinen
 Uolattarın oroydorunan
 Üs tögül kuyuurduu,
 Tögürüççü oxson baran
 Samannıx dien sañalaax buola turbuta
 (Saraxana Küükennık):

"İhilligim-tahılıgım!
 İdeenigim-kuudaanıgım!

870

Toğus ini kulugulaax
 Dorğoonnordoox suollargıt
 Oçurugar oğustarımañ!
 Ağıs ini xarağalaax
 Aartık ini xatıññıt
 Sargıların saharbatın!

Oxtooxorton oxtumañ,
 Saalaaxtartan samnımañ,
 Küüsteexterten büdürüyümeñ;

880

Kıhlıl xaañña kıraaskalanıñ,
 Subay xaañña suunağalaañ,
 Çegien etinen emsexteniñ,
 Noxtolloox toyon sürex dien
 Tutum sirge çuguruyan,
 Tollo sılcı buolaayağıt!
 Xayğaxtardaax xara bıar dien
 Xarıs siri xalbarıyan
 Xaraasta sılcı buolaayağıt!
 Çirkeciyer sis üöhe diexeydeen,

890

Çiepper siri çineriyen,
 Tehiirkii turar buolaayağıt!
 Öröobüt-tüspüt sirderikkıt

Ölon-süten ihiextiner,
 Xommut-olorbut sirdergit
 Xoronon-baranan bariaxtin,
 Sıppıt-sınáammıt sirdergit
 Sıtıyan-ı mıyan ihiextin!
 Ayı aymağa diexeydeen
 Amırayar buolaayağıt,
 Uraañxay ini uuha dien
 900 Uyadıyar buolaayağıt,
 Kihi biihe diexeydeen
 Keriesteextii sılcayağıt!
 Bariñnırı baratiñ,
 Süödeñniiri süteriñ,
 Beriñniiri melitiñ!
 Ergillen keliigitiger,
 Bies tarbax bieriitinen
 Biereextiexxit buollağa;
 Uon tarbax uunuutunan
 910 Uunaaxtıaxxıt buollağa!
 Bıdan-bıdan cıllarga
 Bıralıççı bırastıkay!
 Eçikiye-eçikiye,
 Ergienigim-urbaanıgım!"
 "İyebit baraxsan
 Ütüö algıhın alğaata", — dien,
 Üören-kötön,
 Öroyön-çöroyön
 Tahırca saba sırsan taxsan ihen,
 920 Orto doydu uola
 Ulaan çağıl attaax
 Urganúk Baatır

Ergille xayıhan turan,
 Tıñıraxtaax Dıgıydaan Böğö
 Toyon ubayıgar
 Subu kurduk dien
 Itıstaax sıñaağın ııra,
 Külüüsteex sıñaağın tölörite,
 Amaan öhün amalıya turbuttaağa
 (Urgunúk Baatır):

930

"Buuyaka! Buuyaka!
 Alıp xapsağay,
 Cierbeñ neñerik
 Tıñıraxtaax Dıgıydaan Böğö
 Toyon ubayıam!
 Adırğannaax aartıgı
 Arıyarbıt buolla;
 Toğoydoox suolu
 Tobularbıt kelle!

940

Küüsteexteri kıtta körsüöxpüt,
 Ütüöleri kıtta ütürühüöxpüt!
 Xaarian tımmıt
 Xara çoğocu buolan
 Allara tañnarı sanńılıyar,
 Ürüñ tımmıt
 Küderik tuman buolan,
 Öro kötör künnere kellexterine,
 Iraax da buollargın çugahaan,
 Çugas da buollargın baar buolan,
 Umsa oxtorbutugar

950

Süüspütütten öyöör,
 İtteni tüherbitiger
 Ketexpititten tireebilleer!" — dien.

Onuoxa

Toğus kırılaax

Turuk xaya kurduk

Suorba xaan ohoğun

Xaņas çançıgar oloron,

Tıñıraxtaax Dıgıydaan Böğö

Küñküleen ürex tıahın kurduk,

960 Küömeyin kürdürgeten,

Taas, üreğın tıahın kurduk,

Tañalayın xamsatan,

Bahın ihe ballıgırı,

Küömeyin ihe küllügürüü

Olorbuta mannıga ühü

(Dıgıydaan Böğö):

"Nat-tatay, oğoloor,

Alaatıgar emine tuomuy!

Kuordaax etteex,

Kuodahınnaax uñuoxtaax,

970 İriñe meyiileex,

İhegey kuttaax,

İcegey etteex,

İkki ataxtaaxtar,

Bokuyar söhüöxteex,

Buorgalcı sotoloox,

Bosxo bastaax

Boroñ uraañxay bogdoloro!

Kim bierbit tetiminen,

Tuox bierbit tulxatınan,

980 Xantan ılbit

Xatan silgeğitinen

Süöl doydu süünelerin,

Atın sir aattaaxtarın,
 Tuspa doydu tuyguttarın kitta
 Kürex bılcahıaxpıt,
 Küüs xololohuoxput dien çabılanar
 Çaarıas sağa
 Çaadaydar buollugut!
 Ehigi da sereppetergit,
 990 Xara tıññıt bıstarın,
 Xalıñ tiriigit xaydarın,
 Künüs buollar bittenen,
 Tüün buollar tüheen,
 Bilee inibin, oğolor!" — diir.
 Uolattar utappıt kulun kurduk,
 Ulay ceñke orduularıttan
 Uhuluta ıstanan taxsannar,
 Üñkürüs-küöhelis gına tüstüler da,
 Sur börö buolannar,
 1000 Sundulus gına tüheet.
 "İeyiexsitteex xallaan
 İs eñiyete,
 Ayıñıttaax xallaan
 Alın tardıta
 Samanan buolaaray", — dehenner,
 Tumustarın suptutan,
 Kuturuktarın subutan,
 Cañxalaax aartığı arıyan,
 Kömnöxtöox suolu kötöğön,
 1010 Kırıalaax ıllığı ırıyan,
 Küöx tıaları ötürüte süürdüler,
 Kürüñ tıaları kurdarıta köttüler,
 Billaar sirderi bıhıta ataralaatılar,

Añxay alaastarı ahara atillaatılar,
 Tilexterin tıahıttan
 Tebiehire-tebiehire tebinen istiler,
 Ulluñaxtarın uoraanıtın
 Uyuhuya-uyuhuya oyuolahan istiler.

1020

Kühünü üksüönünen,
 Kılını kırıtınan,
 Saahı sadırınınan,
 Sayını samırınan bilen,
 Ör duu, ötür duu
 Ayannaabıttarın beyelere bilbetiler.
 Aray birde öydöön köörtörö,
 Arañas mındaama xoçoloox,
 Arı sahil kırıstaax,
 Aça ot ardaydaax,
 Altan ot bıstaraydaax,

1030

Ağıs axtar ayı
 Algıha aañnaabıt
 Ataannaax-möñüönneex,
 Alıgır-nalır
 Alaas sir aattağın
 Arğaa tardıtıgar kelenner,
 Xarıs gına tüstüler.
 Bu gınan baran
 Öydöön-cüülleen körbüttere:

1040

Bu ağıs ayı
 Algıha satılaabıt
 Ataannaax-möñüönneex
 Alaas sir ananan ayıllıtıgar
 Ağıs xallaan ağalara,
 Toğus xallaan toyottoro,

Ürdük xallaan süünelere
 Ayıhıttaax aan doydu
 Arañas dalbarıgar,
 Aça küöx kırsıgar
 Abaahı aymağa altaxtaatağına,
 1050 Köstübet biihe küölehiydeğine,
 İeyiexsit Xotun keleyieğe,
 Ayıhıt Xotun abarığa dienner,
 Alaas sir arğaa bahıgar
 Toğus sirinen uraanııktaax
 Xoñoroy Cuorsun tumul dien
 Anaan aybıttar ebit;
 Onu öydöön-cüülleen kördöxtörüne,
 Xorpoğor silisteex,
 Kuodalaax saastaax,
 1060 Xoñkugur töbölöx,
 Xoruolaax törütteex
 Kur tetiñ mas,
 Xoñoroy Cuorsun tumul
 Uraanııktaax oroyuttan
 Uhulu üünen taxsıbit ebit.
 Uolattar subu tetiñ
 Xarıalaax tördüger
 Xalxalanan oloronnor,
 Xannık beyeleex
 1070 Xalıñ aymaxtaax,
 Xaraña baaydaax con
 Xalxalanan üöskeebit sirderey dien
 Xaraxtaan körbüttere, —
 Lokuorata turugurbut,
 Açata aatırbit,

Bettiemete sippit,
 Sireme siriediybit,
 Altan ot carġaalaax,
 Anaraata köstübet
 1080 Alta künnük ustalaax
 Añaat-muñaat
 Arañas mındaama xoçotugar
 Xara xarax körbötöx,
 Xaptaġay kulgaax istibetex
 Xalhan elbex
 Xara tüüleēġe
 Xaltan oyoġostorunan
 Xabırıhan üöskeebitter ebit;
 Öydööx da ütüöte
 1090 Üksün-cüülün büdüüleebetex
 Üġüs elbex
 Ürüñ tüüleēġe
 Ütürüysen üöskeebit ebit.
 Üöhe dieki öttün
 Öruhüye bataan köörtörö, —
 Kıtalık kıl
 Kırıya kötön,
 Kıtıtın bulbatax
 Kılbaarıyar kırdalın
 1100 Cularıyar oroyugar,
 Tuyguttuur uorġatıgar
 Üs künnük sirten
 Külümürdeen köstör
 Köy uoruk,
 Kündül mas balaġan
 Kündeeren köhünne.

- Cie tahın ergite kördöxtörüne, —
 Altan serge anıllıbit,
 Aar tüpte añaarıybit,
 1110 Arañas çeçir saayılıbit,
 Kereniistii oyuulaax
 Kerien ımıya kekkeleebit,
 Turuoruta oyuulaax
 Çoroon ayax çuoğuybut,
 Siri ihit siriediybit,
 Sielleex xamıyax elbeebit;
 Xaptağay ulluñaxtaax
 Xalian elbeğe munıustubut,
 Uhatı ulluñaxtaax
 1120 Olus ükse xoydubut,
 Üs möñürük sirge
 Tüöllən oloronnor,
 Sirten xallaañña tiıyer
 Sücü ıhıağı siriedippitter;
 Burayıkı-sarayıkı buharbit,
 Xodoru xohuun xotorbut,
 Üreyiki-sarayıkı üllerbit,
 Cabıl menerik seleerbit,
 Atır oyu[u]n ayxallaabit,
 1130 Añaatta udağan alğaabit,
 Cergestey ırıahıt ciereppit,
 Omolloon oloñxohut sukkuybut,
 Sul böğöstör tustubuttar,
 Sıdam bıhıydar sırsıbıttar,
 Kıratta kılıhıt kılıybit,
 ırıttağas ıstañahıt ıstañalaabit.
 Manı körön baran uolattar:

"Bu ükse-cüüle billibet
 Ürüñ tüüleexten
 1140 Örüñüye xarbaan,
 Axsacaabita taayılıbat
 Xara tüüleexten
 Xamiya tardan ilan,
 Xatın iyebitiger ilcen,
 Xabıalata oonóotoxxo,
 Xaydax buoluo etey?" — desihen,
 Süüsterin aalsan sübelehen,
 Oyoğostorun tobuluta,
 Birtıktarın bıhıta immensen baran,
 1150 Uhuluta istanan oyon turdular,
 Ahıı sılcıar ayııhıt oğolorun
 Açaaxtaax tuyaxtaaxtarın,
 Kırülüü sılcıar
 Kün Cöhögöy törüöxterin,
 Ürüñ tüüleexterin
 Xabıllar xaba ortolorugar
 Xarıs gına tüheet,
 Tupputtarın toğuta oxson,
 Sıppıttarın sırite sınıan,
 1160 Tappıttarın xayıta daybaan,
 Ölorön-öpörön ülümneten,
 Sien-ahaan seymexteen,
 Kılıl etinen kırbastanan,
 Kıa xaanınan suunağalaan
 Ulay ceñke tolooñño
 Oonóoxoloon kiiren bardılar,
 Arañas mındaama xoçoğo
 1168 Aamaydaan kiiren bardılar.

- 1169 Üs künnük sirten
- 1170 Külümürdeen köstör
Köy uoruk balağan
Bastiñ bahılığa,
Soğotox toyono
Toğus üye tuxarı
Tunax ıhıağı turugurput
Çugdaan Buxatır
İyetten töröön baran,
İstibetex iedeene ergiybitin,
Ağattan ayıllan baran,
1180 Anaarbatax alcarxaya arıllıbitin
Ereheleex üün tierbehin kurdugunan
Eriliççi körön baran:
"Bar commun maanılabakka,
Aymax commun ahappakka,
Kırgıska kiiren
Kıa xaanınan ilgisterim,
Oxsuhuuga baran
Ulay xaanınan suunağalırım,
İeyiexsit da istiitiger
1190 Kedirgi buoluoğa,
Ayı da aymağın sanaatıgar
Alğas buoluoğa", — dien,
Körön baran körbötöx keriete,
İsten baran bilbetex kurduk
Bar conun maanılaan,
Künün conun kündüleen,
Ayıtın aymağın ahatan,
Köyörgö kımıhınan köxsülerin ceñkerde,
Aaraxtaax kımıhınan ayaxtarın sayğata,

- 1200 Saamal kımıhınan sanaaların cegcite,
 Xalıñ xartanan xabıalata,
 Suon saalınan uobalata sıırıttá,
 Bu gınan baran
 Xara tüüleeğın xayıhan,
 Ürüñ tüüleeğın önöyön körbüte —
 Sur börölörö
 Suksuruhan üöskeebıt suban süürügün
 Üs gımmıt bıırın ölorön,
 Ürüñ küñü külüktüür
- 1210 Ürdük bulgunıax sağanı
 Örö kıstaan öröhölöön tahaarbıttar ebit.
 Manı körön baran
 Bağaraxtaan oloror
 Bar conun inniger kiiren,
 İkki xarağın uuta
 Kömüs çömçüük kurduk
 Möl-möl tamalı-tamalı,
 Itıstaax sıñaağın ıra,
 Külüüsteex sıñaağın tölörüte,
- 1220 Amaan öhün amalıya,
 Ugul-sıgil tına,
 Uoha-tiihe törtöñnüü turbuta
 Samannık ete
 (Çugdaan Buxatır):
 "Kör bu! Kör bu!
 Köxsütten tehiinneex,
 Kömüskesteex sürextex
 Künüm conoo!
 "Xannık tılı cañsaydıñ,
 Tuox tuhunan tuoyduñ," — dietergit,

- 1230 Bu ayılaax andağardaax
 Arğaa xallaan
 Alın tardıtıgar ayıllıbıt
 Aan iye doydu añaarın sabardaabit
 Arğaa Sibiir dien sirge,
 Allaraa adağalaax-arbağastaax
 Arsan Duolay oğonńor
 Açıǵıy kırıha Saraxana Kúúkenńik taxsan,
 Sahan saarırınan,
 Toxtoon-duguydanan,
- 1240 Kistenen-kiriyen oloron
 Üs doydu oğotun uoran,
 Emiyin üütünen emsexteen
 İniirderin-silgelerin siterbite;
 Ol oğoloruttan
 Ortoloox üöheer doydu oğoloro
 Sur börö burlan kelenner,
 Suban süürükpün suydaan ereller,
 Ürüñ süürükpün ölorön ereller.
 Oxsuhamın uocugannarın tardıaxpın,
- 1250 Ühüö buolan kömölöötöxtörüne,
 Ürüt küüspün öhülüöxtere,
 Alın tirexpın bahıyaxtara,
 Onon muńur buruolanar,
 Bıstax ıyaaxtanar,
 Keltegey keskillener,
 Suomax ońohuulanar,
 Suoruma suollanar kibi buolaarı gınnım.
 Ahınıgas sanaalaax,
 Algıs argıstaax,
- 1260 Arğahıtaan tehiinneex

Ayım aymağaa!
 Mannık alcarxaytan
 Xaydax araxsarım tuhunan
 Abırallaax algıskı[tı] nan alğaañ,
 Ütüö sübeğitinen sübeleeñ,
 Könö sürexxitinen kömölöhüñ!" — dien
 Eterin isten oloronnor, bar cono:
 "Eey, en dietex kihi,
 Ürdükten ıyaaxtaax,
 1270 Üöhetten suruktaax buolbat etiñ duo?
 Tuox kelen dulğabın xamsatia,
 Kim kelen keskilbin keğinnerie dien,
 İti ülügerdeex iñseleex tılım etteñiy, oğoloor!
 Sibiligin, ahaan turaat,
 Sippiir talağınan
 İennerin tahıyan
 Ekkireten keehiexpit,
 Kımñı bulammıt,
 Bıhıta sınñan
 1280 Kıydaan kebihiexpit", — dehistiler.
 Toğus üye tuxarı
 Tunax ıhıağı turugurput
 Çugdaan Buxatır
 İkkihin ergillen
 Ürüñ xara süürügün
 Öydöön-cüülleen körbüte:
 Xara tüüleeğitten xayı üyeğe
 Xaya battır añaarın kerinin
 Xayıta sınñannar,
 1290 Xallaanı xalxalır xaya kurduk,
 Örö caaristaan tahaarbıttar.

Manı körööt,
 Xarağa uottanna,
 Xaana xamnaata,
 Bacır-icir üktenen,
 Bayam-sayam daybaan,
 İrienex buoru ierçeğer dieri ibilite ükteen,
 Turañ kırsı tobugar dieri tobuluta kepen,
 İkki tabılatın tıaha,
 1300 Arılas kus kınatın tıahın kurduk, kuhuguraan,
 Sur börölör tus innileriger kiiren,
 Tura tühen baran subu kurduk dien
 Cuon-ñağıdıya turbuta baar ete
 (Çugdaan Buxatır):
 "Kör bu! Kör bu!
 Noxoloor, toxtoon! Bolğoyuñ!
 Abaahıga itilibikkıt ihin,
 Ayıı xaana xaannaax buoluo etigit,
 Köstübekke üöskeebikkıt ihin,
 Kün ayıttan törütteex buoluo etigit!
 1310 Xayıhan kördöxxütüne, xaan uruugut buoluom,
 Ergillen kördöxxütüne, et uruugut buoluom,
 Uordaybıkkıtın omukka uhuutaañ,
 Kırpağabıkkıtın kıraayga kıydaañ!
 Keskilliex suolgutun kespıt ayım suoğa,
 Uhun suolgutun oymoobut buruyum suoğa!
 Uraañxay ucuora buollaxıt, uyadıyan kuluñ!
 Ayıı sağıala buollaxıt, ayıtıyan abıraañ!
 Kırpağa suox cieleexpın,
 Töbüreğe suox astaaxpın,
 1320 Turuktaax ostuollaaxpın,
 Cohunnaax olboxtooxpun,

Kihilii kepseeñ, saxalı sañarıñ,
 Sialıhar bıarını sımnaañ,
 Üüs-kiis teriitini mölböyüñ dien
 Söhüöxteex beyem sügürüyebin,
 Xaalıktaax beyem xañkıyabın,
 Tonoğostoox beyem nuoğayabın!"
 Uolattar ölörbüterin kurduk ölöro,
 Seymexteebitterin kurduk seymextii,
 1330 Musputtarın kurduk munña sılcannar:
 "Xaya daydı dalay akaarıta
 Dallayan turarıy, oğollor!
 Sıhıtın ıraastaabıppıt,
 Xonuutun ceñkerdibıppıt
 Ama buruybut buoluo duo!?" — desihe-desihe,
 Uoğura-uoğura oxso,
 Xahıra-xahıra xarbı turdular.
 Çugdaan Buxatır
 Kırırar xaana kırıtınan kiiren,
 1340 Kırınan barda,
 Uordayar xaana oyoğohunan kiiren,
 Orguyan barda;
 Xardaaççı sanaata
 Xabarğatıgar xaattarda,
 Ölörsör öyö
 Kömögöyüger möğüste,
 Kiil mas kurduk
 Kedeççi tartarda,
 Çoruun mas kurduk
 1350 Çonoççu tartarda,
 Sireyitten-xarağıttan
 Siere uota sirdirgii ubayda,

- Köğülün ahıttan
 Küöx uottar külübüreen tağıstılar.
 Bu gınan baran,
 Bokuoya suox oyon tiiyen uolattarı
 Kulgaax taastarın oxson,
 Kuuhunnaran kiiren barda;
 Uolattar tuta sılcar tutuurdarın
 1360 Tuoruta ilgen kebistiler da,
 İkki öttüger kelen
 Eregepçi talax kurduk
 İliste tüstüler,
 Etihii dien eñine onno elbeete,
 Köbüölehii dien kömölgönö onno köbcüörde,
 Oxsuhuu dien ulaxana onno buolla;
 Oroydorun oybonnostular,
 Çeçegeyderin tehistiler;
 Kıhılların kördöxtörün axsın,
 1370 Kıcıgıra-kıcıgıra kırbahan istiler,
 Etterin kördöxtörün axsın,
 İlbihire-ilbihire ettehen istiler,
 Xaannarın kördöxtörün axsın,
 Xabırına-xabırına xayıta daybahan bardılar;
 Sax bıhalaana,
 Ülüger dübdürgene
 Ölüü süpsüge dien onno buolla;
 Üs tünneex kün öröön-sınñanan körbökkö,
 Toxtor xaan cuugutun bulbakka,
 1380 Sıkkırır tın dien sıanatın aaxpakka,
 Ölor tın dien düülün öydöbökkö
 Ölörsön barannar,
 İkki uol kennilerinen çineriyen,

- Beye-beyelerin körsön turbuttara, —
 Xalıñ tiriilere xaydıbit,
 Xara xaannara toxtubut,
 Çegien ettere seymektemmit,
 İye kuñnara ilcirybit,
 Sırdık duuhalara bıstara
 1390 Tıpı kıl sağa xaalbit;
 Toğus tokoğostorugar
 Duguydanan üöskeebit
 Toyon bolguo sürextere
 Oyoğostorun bıhınan oxsuolaabit,
 Ağıs oyoğostorun bıhıgar
 Xalxalanan üöskeebit
 Xara bıardara
 Xaltañ oyoğostorunan bıgıalaabit,
 Ölör kün dieni ce öydöötüler,
 1400 Samnar sax dieni ce sanaatılar.
 Orto doydu uola,
 Uulaabatax-ahaabatax
 Ulaan-kulun kurduk,
 Unaarıççı körön turan,
 Samannık dien saña sañara turbuttağa
 (orto doydu uola):
 "Buuyaka! Buuyaka!
 Alıp xapsağay,
 Cierbeñ keñerik.
 Tımıraxtaax Dıgıydaan Böğö
 1410 Toyon ubayım!
 Eter tılım egelgetin
 İste bilgelee;
 Tuoyar toyugum nomoğun

Tolkuydaa ere!
 Küüsteexxe tübestibit,
 Kün tullara,
 Küheñe bıstara,
 Küüs kıaytarara
 Küheyen kelle.

- 1420 Umsa oxtorbutugar
 Süüspütütten öyüöx,
 İttenne tüherbitiger
 Ketexpititten tireebilliex buoların.
 Ce, ıraax da buollargın çugahaa,
 Çugas da buollargın baar buol!" — dien
 Büterin ağay kıtta,
 Eten baran eğiriyiex innine,
 Körön baran çıpçılıyax betereetine,
 Allarattan taxsıbıta birkıta billibete,
- 1430 Üöhetten tüspüte küdene köstübeta,
 Orto doyduttan kelbite suola billibete,
 Turar beyete toğus sahaannaax,
 Oloror beyete bies sahaannaax
 Timir kilie kihi suodas gına tüste da,
 İkki uolu xañas kuoray dalaan ıtıhınan
 Antax dieki anıtalaan kebiheet,
 Çugdaan Buxatırı uña bülgününen siksiriyen keespıte,
 Kihite bies beçetıney siri
 Kenninen teyiekeleyen ti[e]yen baran,
- 1440 Öydöön-büdüüleen körön turbuta, —
 İkki öttügütten tañnarı üünen tüspüt,
 Salañ kihi ballardaın oñorbut
 Soğoox mastarın turuoruta aspıt kurduk,
 İkki bacır xara ataxtaax ebit;

Ol üöhe öttün örö körön tahaardaxxa,
 İkki emiiyin keretitten
 Uhuluta üünen taxsıbit
 İkki kuoray dalaan ıtıstaax
 Kulan cellik iliilerdeex ebit;

1450 Ol üöhe öttün örö körön tahaardaxxa,
 Sıır bıstıbitın kurduk
 Sıllastıgas sımıhaxtaax,
 Appa-cappa kurduk
 Amaan-ńamaan ayaxtaax;
 Ayağın ihin ahara battaan kördöxxö,
 Alta-sette tañnarı bağıırdaax
 Abına-tabına tiistere
 Arcañnahan köstöllör,
 Olor anaraa öttüleriger

1460 Bılas orduga tüös añaara
 Küöx çalaxay tıla
 Köbüöxteen köstör;
 Olor üöhe öttüleriger —
 Uot siebit ukkunñağın
 Umsarı bıraxpıt kurduk,
 Xara çalaxaya sakkıraabit,
 Xarıalaax tanıta tartannaabit
 Xara balaxay murunnaax ebit,
 Ol üöhe öttüger —

1470 İkki çeçegeyitten üöskeebit
 Cebinneex ces altan xaraxtarın
 Xaya xaydıbitın kurduk
 Xahılıççı körbüt ebit,
 Ol üöhe öttüger
 Üs-tüört çüüççü kurduk kılamanara

Tañnarı üünen tüspütter,
 Caañı bolbuktatın
 Tañnarıta tamnaattaabıt kurduk
 Abına-tabına battaxtara
 1480 Timir iiççıgen kurduk
 Töttörüte erillen üümmütter ebit.
 Üs ilii tüünükteex süüsteex,
 Sette ilii kirdeex señiyeleex,
 1484 Alta ilii ardaxtaax núurdaax,
 1485 Sallar saahıgar
 Ucaa uunan ulaan núurun
 Oñunuoxtaan körbötöx,
 Kireesteex sireyin
 Sil sağa niççeğeyinen
 1490 İlitinen körbötöx
 Uluu kütür
 Utarı körön turar ebit.
 Bu gınan baran,
 Küñküleen ürex
 Kürülgenin tıahın kurduk
 Küömeyin köbüöxtette,
 Taas üreğın çargıtın tıahınını
 Tañalayın xamsatta;
 Sır bıstıbıtın kurduk,
 1500 Sımıhağın sıllañnatan,
 Appa-cappa kurduk
 Ayağın appañnatan,
 Imdaan erkin ırıa ıllaan,
 Iıspalaan kiiren barda,
 Cuon-cayaan toyuk tuoyan,
 Doyğoxtoon kiiren barda

(Dıgıydaan Böğö):

"Nat-tatay, oğoloor!

Alaatıgar emine tuomuy!

Unnúxxay sanaalaax,

1510 Uhatı ulluñaxtaax,

Ulaan núurdaax,

Uu duguy söhüöxteex

Uraañxay bogdolorun da!

İkkie buolan baran,

Biir iecegey etteex,

İhegey kuttaax,

İriñe meyiileex,

İkki ataxtaax üüçeenin

Kıaybakka turbut

1520 Kihıgıtın, oğoloor!

Xata, min dietex kihi xaydax kurduk

Xarbaan ılan, xaltañ oyoğohunan

Xara buorga xaptaççı bırağan,

Xalıñ kunun xayıta,

Xara xaanın kehe oonúurbun

Xalbarıççı soğus turan

Xaraxtaan turuñ, nokoydoor!

Ni-hi-ha-ha-ha-haax!" — diete da,

Buordaax lappaakı kurduk

1530 Kuoray dalaan ıtıhın

Xoppoluu tutan

Uummutunan barıtıgar,

Xalıan sanaalara

Xabarğalarıgar xaaytaran,

Kütür öhüönnere

Küömeyderiger möxsön,

- Udurğaççı sanaalara
 Uoluktarıgar tuullayan,
 Kiil mas kurduk,
 1540 Kederiççi tartaran,
 Çuor mutuk kurduk,
 Çonoruççu tartaran,
 Uraanńıktaax Xońoroy Cuorsun tumulga
 Tutusputunan örö süüren taxsannar,
 Xataahınnaağı xalğan tıahın kurduk,
 Xaltañ öröğölörünen
 Xap gına xatansa tüheet,
 Xahıtaha-xahıtaha
 Xalbarıtıhan bardılar,
 1550 Üögülehe-üögülehe
 Öttüktehen istiler,
 Oxsollorun cuugutun tolkuyun bulbatılar,
 Daybahalların caabıtın axsaanın aaxpatılar,
 Oroy böğönü oybonnoho oonńootular,
 Çeçegey böğönü tesihen istiler.
 Xolloğohunan xoloburdaax
 Xolońsoloox sıt tañnarı sukkullubut,
 Çabıçağınan badaxtaax
 Caardaax sıt sabıta bierteleebit,
 1560 Iağahınan kerıñneex
 Iılaax sıt tañnarı ıspalaabıt.
 Ürüñ süürüktere
 Ürex bastarın axsın
 Ürgen-kötön,
 Üöstere bıstarınan,
 Ültü üürüllen
 Ürüö-taraa sıristılar,

- Xara süürüktere
 Xaraña tıalar
 1570 Xalıñ sisterin axsın
 Xalıarıyan-xalıhıyan,
 Xastı xamıllan
 Xarbaha turdular;
 Kömüs xatırıktaaxtar
 Küöx dalay tügeğer tüstüler,
 Kötör kınattaaxtar
 Kündül xallaan öröhötüger körtüler.
 Bili ıhıaxxa munıustubut
 Xalıñ aymaxtar,
 1580 Suon seriiler
 Toğus tonoğostorugar
 Duguydanan üöskeebit
 Toyon sürextere toluguruu möğön,
 Künnük sirten
 Külümürdeen köstör
 Köy uoruk cie
 Tuolbut ıy kurduk
 Tomtoyo üllüör dieri
 Ültü simillen baran,
 1590 Bertere billirikke similinne,
 Xohuunnara xotoñño xorğoydo,
 Ütüölere ügexxe sörüöhünne.
 Bu con oxsusput obunnarıgar,
 Sax kııha batıha sılcın çaskıyda,
 İlbiş Kııha ekkirete sılcın iexeydeete,
 Ohol Uola oyoğoluu sılcın çuoxaydaata,
 Üöden kııha üs öttülerinen üögüleete;
 Bıstar et bılaanın bilbetiler,

Xaydar kün xarılığın sanaabatılar,
 1600 Toxtor xaan cuugutun bulbatılar.
 Xaannarın körö-körö xalıarıyan,
 Kılılların körö-körö kınıñan,
 Toğus tüünneex kün
 Toxtoobokko-uuraybakka
 Torgohon uocugannarın tutuha,
 Tor tehiinnerin tardıha turannar,
 Toğus töğürük suukka tomtoyo tuoluutugar
 Çugdaan Buxatır çugurus gınan
 Ütüö seberetin öñönön körbüte:
 1610 Xalıñ teriite xaydıbit,
 Xart tamana bıstıbit,
 Xara xaana toxtubut,
 İcegey ete seymektemmit,
 İye kuña ilciriybit,
 Tımırdarın axsıttan
 Tıhı kıl kurduk
 Sılaas xaana tırgıllıbit,
 Küüsteex iñiirdere öhüllübüt,
 Çegien silgelere emsegeleebit.
 1620 Manı körön baran
 Kenninen üs sahaan siri
 Törtörü buurdaan baran,
 Subu kurduk dien
 Kömölgönnöox küömeyin köbüöxtete,
 Külüüsteex sıñaağın tölörüte,
 Xommut uohun
 Xohoonun xoloburduu turbuta baar ete
 (Çugdaan Buxatır):
 "Ce, bu, noxoloor!"

Ürüt küühüm möltöötö diemmin
 1630 Öttügesteen biereri öydööbökkö turabın!
 Sındaahın böğöm sıppaata diemmin
 Sıtan biereri sıanalaabakka turabın!
 Bu sette bittexteex
 Sir iye doydum
 Açalaax-carğaalaax,
 Ayılaax-algıstaax
 Arañas dalbarıgar
 Alban aatım alcanar,
 Ağıs mühebin araattarar gına
 1640 Ayıllıbatax anallaaxpın!
 Onon anı biirde
 Anıgı ıy kihil tuoluutun sağana
 Küön körsörgö,
 Kürex bılcaharga,
 Soğuruu suruktaax xallaan ulağa öttüger,
 Soduomnaax xallaan alın kırıtıgar,
 Sordoox xallaan beteree öttüger
 Buxatır oxsuhar
 Buolak xayata baar,
 1650 Ol xaya oholloox sostuoyuogar,
 Kırgıstaax kırpaayka sırayıgar,
 Nörüön körsüöxpüt,
 Küüs xololohuoxput,
 Onuoxa dieri
 Bıdan ülüger bırastıy buollun!" — diebitiger
 Abaahı uola amaan-ńamaan ayağın atan
 Allarastaan keehen baran:
 "Alaata, oğoloor!
 Çe, çe, buollun dağanı!

- 1660 Sin ürdükten ıyaaxtaax,
 Üöhetten tölkölöox
 Üüçeeği buollağa,
 Saahın sippit,
 Xolun ete xoydon büppüt kihi
 Ol ikki ardıgar
 Kim bierbitinen ebillen,
 Tuox bierbitinen turuktanan keler ühüö;
 Xata ıygın-küññün kıtta bırastılas,
 Aan doydugun da xaraxtaa!" — dii-dii,
- 1670 Kıaybit-xoppıt bıhınan kıapças gınna,
 Culappıt-tolunnarbit bıhınan suodas gınna.
 Toğus üye tuxarı
 Tunax ıhıağı turugurput
 Çugdaan Buxatır
 Süöm tühen,
 Xarıs xaaalan,
 Ürüt küühe öhüllen,
 Alın tireğe salıbıran
 Küñnük sirten
- 1680 Külümürdeen köstör
 Köy uoruk cietin dieki
 Unńuk-sanńık daybı,
 Uoku-suoku xaama turbuta.
 Orto doydu uola
 Ulaan çağıl attaax
 Urganńuk Baatır
 Ağıs ayıhıt xatıttar
 Ayannarın aartıgar alahalaax
 Acına Baay Toyon oğonńor,
- 1690 Sette ieyiexsit xotuttar

Keler sirderiger cieleex
 Ecine Baay Xotun
 Kördör xaraxtarın cükketin,
 Kötürder tiisterin miiletin,
 Xara cielerin xarañaççıtın,
 Sırdık cielerin sıcaayın,
 Ürüñ cielerin ürümeççitin,
 Tañas bütey tamana sandaarbit,
 Et bütey uñuoğa turtaybit,
 1700 Uñuox bütey siliite ceñkerbit,
 Bılıttaax kün
 Bılağay bılca dien
 Bıktaran körbötöx,
 Künneex xallaañña
 Kömüs subata kölbögürüö dien
 Kördörön körbötöx,
 Toğus xos çulluruuttaax çuulaañña,
 Ağıs xos aarım amparga,
 Sette xos siteri kirieppeske,
 1710 Kisteen-kiçemeleen,
 Battaan-sahıaran iippit,
 Xamıyağınan badaxtaax xaan iñneex
 Xaançılaan Kuo dien
 Matağa buorun tebiir
 Maanı kııstarın
 Delegey buolan dieliyen,
 Bılağay buolan bılcaan,
 Kulgaaxtaaxxa ihitinnerbekke,
 Xaraxtaaxxa kördörbökkö,
 1720 Ubaya tiiyien innine uora oxson ılan
 Xoloñsoloox xonnoğor ukta oxsubut ebit.

Bu gınan baran
 Üs uolattar ölöttööbüt ürüñ süürükteritten,
 Taağılaax ubahanı xaallarbakka,
 Tolugurdaax torbohu ordorbokko,
 Xastı xamıyan ılannar
 Saar bulgunıax sağanı
 Sannılarınar sügüteleen,
 Ayılaax-andağardaax arğaa xallaan
 1730 Alın tardıtıgar
 Alaha ciebit, aal uopput,
 Xatın iyebit samanar buoluo dien
 Tus arğaa dieki toğo kuduluyan,
 Toxtın-suoruyan tühe turbuttara.
 Çugdaan Buxatır
 Küüsteex sanaata köğüreen,
 Modun sanaata boxtın,
 Axsım sanaata aççaan,
 Tulluk kıl taba tebimmetex
 1740 Culusxannaax tusahatın tuoraan,
 Kündül mas küületiger kiiren,
 Aarıktaax aanın arıya battaan,
 Cippihinneex cielin teleye tardan,
 Kömüs orduutugar kötön tüspüte, —
 Acına Baay Toyon
 Keteğeriin oroñño
 Üs-kiis kıl teriite ölbürgeleex
 Ürdük nuogaydaax
 Çompoy bergetin umsa uurunan,
 1750 Aarıktaax altan tayağıtın tardıstan oloron
 Makkıraççı ıtı oloron ebit,
 Xaņas oroñño

Ecine Baay Xotun
 Kiis teriite tulalaax
 İlbirgesteex xampa cabakatın saba tardınan
 Aygırastaax tayağar tardıstan oloron
 Nırey oğoluu nıkkireççi ıtı oloror ebit.

Uollara

Ölbürgeleex üüs-kiis teriite bergehedin

1760

Añaar iliitiger tutan turan

Añaar atağın söhürgesteen,

Añaar atağın tobugulaan,

Üs tögül sügüreydeen baran,

Samannık dien saña sañaran

Saymahıta olorbuta baar ete

(Çugdaan Buxatır):

"Kör bu! Kör bu!

Küreñ sılğı

Köğülleex sielin

Üreye tappıt kurduk

1770

Küreñsiybit battaxtaax,

Köntös sağa köğülleex,

Küügenneex xonnoxtoox

Kübey xotun iyekeem!

Aas mağan sılğım

Ardaydaax sielin

Arıya battaabıt kurduk

Aastıybit astaax,

Altan xoñoruulaax

1779

Aar toyon ağakaam!

1780

Eter tılım egelgetin

İkki segelgen kulgaaxıtınan

İste bilgeleñ ere!

- Bu ayılaax-andağardaax
 Arğaa xallaan
 Alın tardıtıgar
 Arğaa Sibiir dieññe
 Alahalanan aañnaabıt
 Abaahı kıha
 Saraxana Kүүkenńik
 1790 İppit uolattara kelenner
 Açalaax sinńeleex
 Aan doydubut
 Arañas dalbarın,
 Algıstaax ienin
 Aamaydaan bardılar,
 Ürüñ süürükpütün ölördüler,
 Xara süürükpütün xamıydılar.
 Beyebin buollar
 Çegien eppin seymekteetiler,
 1800 Xalıñ teriibin xayıttılar,
 Kүүs inıirbin öhüllüler,
 Barğa bıççıñmın salbağırtılar;
 Ce, onon tuox xannık
 Ürüñ tın örühültetin öydüür
 Kün cüögeleex buolaayağıt,
 Xara tın xarıhıgın sanır
 Xaarian atastaax buolaayağıt?
 Kulgaax ıraağı ister,
 Xarax çugahı añaarar dien
 1810 Ölbüt öbügeler
 Öytörün xohoonugar dılı,
 Min ihittexpine:
 Kırpax sıstıbatax

- Kında mağan xallaan
 Ürüt kırıtıgar üöskeebit
 Kıs Debiliye dien
 Kütür küüsteex,
 Odun uoxtaax caxtar kihi
 Culusxannaax dobun mağan xallaañña
 1820 Xoloonnooğun bulbakka,
 Tübespitin tüñneren,
 Tappıtın tañnaran,
 Xalıñ ayı xaraxxa anńan
 Sırdık buruy sırayga anńan,
 Üs-aas battaxtaax,
 Ütteex taas olboxtoox,
 Ütüö cüülü törütteebit
 Ürüñ Aar Toyon
 Sürdeex cüülünen,
 1830 Inırıktaax ıyaağınan,
 Ularıybat uuraağınan,
 Xotu xallaan
 Kuodatın annıgar,
 Xoloñsoloox ağatın uuhun
 Ulağa öttüger,
 Sukkuurdaax uluuhun
 Soğuruu cayıñar,
 İdemerdeex iyetin uuhun
 Beteree öttüger
 1840 Köskö ıtan olordor
 Caxtara baar buoluo ete.
 Xaya, ol caxtar
 Kömüskesteex süreğe kiiren,
 Kün aymağın kömüskeen

Küöye xaampıtın,
 Ahınılaax sanaata tardan,
 Ayıı aymağın arañaççılaan,
 Ayañña-sırııga silcıbitın,
 Xahan eme xaptağay kulgaaxxıtınan
 1850 İstibikkit baar buolaaray?
 İdeen böğö ergiyde,
 Ülüger böğö üödüyde!"
 Oğonńor üüs kiis teriite ölbürgeleex,
 Ürdük nuoğaydaax
 Çompoy bergehetin
 Örö anńan baran,
 Üs tögül ihin tügeğitten meñiyen
 Örö tınan kebiste;
 Xarağın uuta
 1860 Xaltañ iedehinen
 Xalıhıyan tüherin
 Xara saarba teriitinen
 Xardarı-taarı sotto-sotto
 Kömürüöleex küömeyin köbüöxtete,
 Itıstaax sıñaağın ııra olorbuta
 (Acına Baay Toyon):
 "Ce, bu!
 Aça ot kırıspıtın,
 Arañas dalbar xoçobutun
 Aamaydaan barbıttara
 1870 Ayıı Xaan algıha
 Adağıyar küñneex buollağına,
 Ağıyax xonugunan
 Abıraxtania buollağa!
 Ürüñ-xara tüüleegi

- Ölorön-öhörön barbittara
 Ürdük ayılabıt
 Ütüö cüüllere
 Ühüörüyer küneex buollağına,
 Ötörünen ağay
 1880 Üöskeen-teniyen,
 Öruhüyüöxtere buollağa!
 Xata,
 Xaraxtaabatax alcarxay adağyda,
 İstibetex iedeen ergiyde —
 Xayğaxtaax xara bıarbit annıgar saharbit,
 Çopçulaax toyon sürexpıt tulatıgar duguydaabit
 Kördör xaraxpıt cükketin,
 Kötürder tiispıt miiletin,
 Xamıyağınan badaxtaax xaan ifneex
 1890 Xaançılaan Kuo kısıpıtın
 İle melittibit,
 Köstö süterdibit,
 Xadı xarbattıbit,
 Kudu kuustardıbit.
 Ol kırkax sıstıbatax
 Kıda mağan xallaañña üöskeebit
 Kıs Debiliye Buxatır
 Ayı sanaalaağın
 Anaaran istibet etibit,
 1900 Kömüskesteex sürexteeğın
 Öydöön-cüülleen bilbet etibit.
 Aaspıt xonuktarga
 Abaahı-albas dieni
 Anaaran bilbekke,
 Alğıhı ere tardıhan,

Ayını ere sanaan
 Amaraxtıq olorbut commut.
 Urukku künnerge
 Oxsuhuu-ohol dienneri
 1910 Oroydoon körbökkö,
 Uolan barammat bıyañnanan,
 Uhun uygu kehiilenen,
 Uluu oñoruubutun ere sanaan,
 Olorbut con baar etibit.
 Onon ötöxtön öñnübekke,
 Tiergenten teybekke,
 Alahattan araxpakka,
 Sımıttaağar büteydik,
 Balıktaağar keleşeydik oloron,
 1920 Kömüskesteeş sürexteeş,
 Küüsteesh-uoxtaax
 Kün cüöge dieni,
 Ahınılaax sanaalaax,
 Axsabat albastaax
 Ayı aymağa atas-doğor dieni
 Acas bilsibekke üöskeebippit.
 Onon,
 Oğolootor oğobut,
 Büöbeydeeter büöbeybit —
 1930 Öyüñ tiyerinen,
 Küühüñ kıayarınan, —
 Alcarxaytan araxsarbit,
 Ülügerten tölörüyerbit tuhugar,
 Ütüölerde kömölohünner,
 Kün ayıgıttan kördös,
 Axtar ayıgıttan aattas!"

- Toğus üye tuxarı
 Tunax ıhıağı turugurput
 Çugdaan Buxatır ergille battaan,
 1940 Sette uon er berde
 Setinńi ıy
 Sette ergetitten
 Tirexterin bulunan turan
 Çinehe-çinehe tarpıttarın ihin
 Segelciten körbötöx
 Cielligesteex xalğanın
 Teleye battaan,
 Ağıs uon kiihi
 Axsınńı ıy
 1950 Ağıs sañatıttan
 Axçaha-axçaha tardannar
 Appañnatan körbötöx
 Aarıktaax aanın
 Arıya anñan,
 Bayam-sayam daybaan,
 Bahır-ihir üktenen
 Aççıgıy beyete
 Altaxtaan üöskeebit
 Altay ot carğaalaax,
 1960 Aça ot bıstaraydaax,
 Arañas dalbar xoçoloox
 Alaahıgar kiiren,
 Bettimetin berditten,
 Lokuoratın tuygunuttan,
 Çıbağatın sıtıttıttan,
 Açatın amtannaagıtıttan
 Ahı sılcar

- Anallaax atın
 Kün sardañata köntöhütten
 1970 Küöye xarbaan ılan,
 Bar cağıl kııla
 Bargıya oloror
 Bastıñalı oyuulaax
 Bastıñ sergetiger tahaaran,
 Baayan keehen baran,
 Köpsö at sılğı kölohün allıar dieri,
 Köbö-saba süüren tiyer
 Kündül mañan küületin
 Kün dieki öttüger baar
 1980 Baarağay mahınan oñohullubut
 Bastıñ satanağıttan
 Süürer bılt sağa sörüöleex,
 Bosxo bılt sağa botoloox,
 Kııhar bılt sağa kıçımnaax,
 İrer bılt sağa iñheheleex,
 Kurbuulaax kustuk sağa xolunnaax,
 Ürdük xallaan möñüöne iñıırın ılan,
 Ütüö kölotün sebileete.
 Onton buollağına,
 1990 Xamaan-imeen doydu
 Xatıña xatıñnaax,
 Tumaan-imeen doydu
 Tuoha tuostaax,
 Kimeen-imeen doydu
 Kiile kiilleex,
 Ölüü Cıribiney balıgın
 Sihin üöhe iñierçileex,
 İenin iñiire kiristeex,

Köxsün xaana kiraaskalaax
 2000 Buruoluur muos buoçuka saatın tahaaran
 Atıgar iille;
 Balıksıt ıal balağanın tahaaran
 Tañnarıta tamnaattaabıt kurduk,
 Mas maaltaar,
 Tuora teppet buollun dien
 Tuos tellemeetteex
 Onoğostorun ılattaan,
 Kurdana sılcır
 Kunñalıgar ugattaata.
 2010 Bu kennitten
 Tañnarı tuttaxxa çaskıyan ılar,
 Örö tuttaxxa üögülüü tüher,
 Sıtıarı tuttaxxa sınalıyan barar,
 Umsa tuttaxxa uhuutaan kebiher
 Tañara sırdaan ererin kurduk
 Talba narın tamannaax,
 Kün taxsan ererin kurduk
 Tölönnürer örgöstöox uhuktaax,
 Tıñ xatıtın kurduk
 2020 Tımnı tıyıs kılaannaax,
 Kıs caxtar kılamannaax xaaha
 Kıtıl uñuortan
 Kırıktaax ieniger
 Kırtalcıyan köstör,
 Uolan kihi uostaax tihe
 Tumul uñuortan
 Tunalıyar ursunugar
 Turtalcıyan köstör,
 Biitiger ilbisteex,

- 2030 Uhugar oholloox,
 Ugun ustun uhuor kömüs oyuulaax
 Uhun subuya batahın iiline.
 Onton uña sebergenetin xaptağayıttan
 Sette bolguo çeretinen,
 Ağıs bolguo atamaanınan,
 Toğus bolguo tomoroonunan
 Uhaattaran oñottorbut
 Kömüs uuha körbüt,
 Altan uuha aalbit,
- 2040 Bakalaan Uus baltalaabit,
 Kökölöön Uus küörteebit,
 Kırbıkaan Uus kırbıtaabit,
 Sette kıtarax caxtar
 Emiiyin üütüger xatarılıbit,
 İdemerdeex İlbis Xotuñña
 Sette tüün iherdillibit,
 Obottoox Urdus Xotuñña
 Toğus xonukka uhaardılıbit
 Otut bolguottan oñohuulaax
- 2050 Oluy-moluy bıhağın ılan,
 Uña sototun tahınan
 Sur gına uktan kebiste.
 Töttörü ergilliitiger
 Kömnöxtöox xarıya añaarın sağa
 Köy salgın kımııtın
 Küöye xarbaan ılla.
 Bu kennitten atıgar taxsan
 Kün sardañata köntöhün tölö tardan,
 Cellik ıy tehiine tehiinin
- 2060 İliitiger iile bırağan,

İrer bılit iñehetitten tebinen
 Ürdük xallaan möñüöne iñıııgar,
 Xaxsaattaağı xaralcıttan köppüt
 Xara xabcı kurduk
 Xatana tüheet,
 Ürüye sirderge
 Ümüörühen üösküür
 Ürüñ kurtuyax kurduk
 Ütüö kölötün
 2070 Ürüt mindaatıgar oloro tüsteğe.
 Ol kennitten atın
 Xotu dieki salaya battaat,
 Kömnöxtöox xarıya añaarın sağa,
 Köy salgın kımñıtınan
 Xappar kuñuttan
 Xamias sağa eti
 Xayıta daybaan,
 Kımñılıax öttütten
 Kırbahınan badaxtaax
 2080 Kılıl eti bıhıta daybaan,
 Kımñılaan kebiste.
 Anallaax ata baraxsan
 Ayannaabıt axsımıgar
 Senñeke xayanı delbi tebinne,
 Çoçumaas xayanı tuura oğusta,
 Billaardarı bıhıta daybaata,
 Enieleri ibilite ükteete,
 Xappıt sirderi xayıta ataralaata;
 Emex mastarı
 2090 Emterite tepteren kebispite —
 Emeexsitter buolan,

- Eyeere-kuyaara,
 Enelihe-tuoha xaallılar,
 Xappıt mastarı
 Xayıta daybatan aaspıta —
 Xatın caxtallar buolan,
 Xalaataha-xalaastaha,
 Xabıalaha-xabıgıraha xaallılar;
 Çuor mutuktarı
 2100 Tohuta oğustaran kebispıte —
 Toñus oğonñottoro buolannar
 Tuora-maarı oyuokkalahan,
 2103 Tuoraaxtaha turdular.
 2104 Dirıñ olugu oluktatan,
 Kieñ xardıını xardılatan,
 Uhun çüömçünü ükteten,
 Toğus tulxadıybat kulugulaax
 Suol xotunu tobulan,
 Ağıs xalbarıybat xarağalaax
 2110 Ayan xatını arıyan,
 Sette cıppıehınneex cielligesteex
 Sielleex ıllığı segeten,
 Kömnöxtöox suolu kötöğön,
 Cañxalaax aartığı arıyan,
 Salbax bahın salayan,
 Kuyaar kuturugun suptutan,
 İlin öttüger
 İlbis Kıhın ieriten,
 Oyoğos öttüger
 2120 Ohol Uolun çuoğutan,
 Kelin öttüger
 Kentik tördün eneliten,

Kuodalaax xotugu xallaan
 Xoloruktaax kunuhun tuhulaan
 Kudulutan tühe turbuta.

Kırınaastı astaran,
 Kulunnuu oyutan,
 Börölüü xarbatan,
 Bötöröñünen tepteren,

2130

Ör-ötör gımmakka,
 Kenierdeex iyetin uuhun
 Beteree öttüger,
 Sukkuurdaax aǵatın uuhun
 Soǵuruu çançıǵar,
 Xoloñsoloox uluuhun
 Xotu cayıñar
 Öñös gına tühüütüger,
 Atın sıñaaǵın

Kıtax tüöhüger dieri

2140

Çonoççu tardan ılan,
 Axsım ayanın aççatan,
 Küüsteex ayanın köǵüreten,
 Modun ayanın boxson,
 Seliinen tepteren,
 Coruonan oǵustaran,
 Xaamınan xalıhıtan,
 Xantarañnatan ihen
 Xaraxtaan körbüte,
 Sirten sitii saǵa

2150

Sitime köstübet,
 Xallaantan sap saǵa
 Tardılıǵa taayılıbat,
 Orto daydıttan

- Ot sağa tutuluga suox
 Üs küögeyer
 Küler cellik külüüske
 Üktellenen üöskeebite billibet,
 Köstööx sirten köstör
 Kündü taas küöreñse orduu
 2160 Külümürdeen köhünne.
 Ol tas öttüger
 Kırkax sıstıbatax
 Kında mañan xallaañña üöskeebit
 Kıs Debiliye Buxatır
 Üs doyduga miinner
 Kötör kınattarın,
 Kölüner kölölörün
 Üs doydu uolattara
 Xarabillaan turallar ebit.
 2170 Manıñıt uolattar
 Mannık beyeleex
 Corğono sotoloox coruolatan,
 Xalıan ayannaax xalıñtan iherin
 Xaraxtaan baran:
 "Xaya aahar albastaax,
 Kuotar kubulğattaax,
 Aat aattaañ
 Ayannatan kelleğey?
 Anı atı uoran
 2180 Alcarxaybıt aaññağa,
 Arıllaammıt elbieğe,
 Ayammit-sırıbıt üksüöge!" — desihen,
 Ütüö kölölörün
 Ünneriger tühüteleen

Örö tutan turdular.
 Onuoxa
 Toğus üye tuxarı
 Tunax ıhıağı turugurput
 Çugdaan Buxatır
 2190 Uolattarga uun utarı
 Uu coruonan astaran uunnaran kelen,
 Tus innileriger toxtoon turan,
 Üs örgöstööğünen
 Ötörüte körön baran
 Ünneex-tehiinneex
 Ütüö tılın ete turbuta
 Sonnuk ete
 (Çugdaan Buxatır):
 "Ce, bu, noxoloor!
 Uoraaççı kelleğine,
 2200 Oloron bieriexxit,
 Talaaççı kelleğine,
 Tañna satıaxxıt,
 Öloröoççü öñöydögüne,
 Öydöbökkö xaalıaxxıt!
 Kim-xaya kelen
 Kepsii turar dietergit, —
 Ağıs Ayıhıt xatıttar
 Ayannarın aartıgar alahalaax
 Acına Baay Toyon ağalaax,
 2210 Sette İeyiexsit xotuttar
 Keler sirderiger cieleex
 Ecine Baay Xotun iyeleex
 Toğus üye tuxarı
 Tunax ıhıağı turugurput

- Çugdaan Buxatır diemmin.
 Tuox tuhunan tuoyduñ dietergit,
 Billibet uuha biiheen,
 Köstübet uuha küönteen,
 Abaahı aymağa atağastaan,
 2220 Kırkax sıstıbatax
 Kında mañan xallaañña üöskeebit
 Kııs Debiliye dien ehigi xotuñnutugar
 Xara tın xarılığın sanaaray,
 Ürüñ tın örühültetin öydööröy,
 Sırdık tın sıanatın ırıtaaray dien
 Cañxalaax aartığı arıyan,
 Kömnöxtöox suolu kötöğön
 İle beyebinen kelen turabın!", — diete.
 Onton
 2230 Üs uoltan üöhe doydu uola:
 "Eey, ereyiñ çepçeki,
 Sırıñ çıçaas,
 Suoluñ çugas erdeğine, —
 Suolgun könnör,
 Aartıkkın arıy.
 Ol bihigi xotummut
 Xaya da beyeleex
 Corğono sotolooxtor
 Nuoğaybıttarın ihin,
 2240 Ütüö da mörsüönneexter
 Sügürüybütterin ihin,
 Eñine da beyeleexter
 Ele-bıla tılların
 Eppitterin ebitin ihin,
 Muos xoñoruuta cuxxaran,

Boluo süreğe uyadıyan,
 Kün sanaalanan
 Kömüsküü barbitın
 Körö ilikpit".

2250

Onton umsa tuttan,
 Ol-bu dieki körüöleen baran,
 Çugdaan Buxatır atın
 Uostuganıtın tutan turan:

«Beyi ere, ol ereeri
 İlleree sarsıarda kiire silcubar:

"Arsan Duolay

Aççıgıy kılha

Saraxana Küükennik

İppit irinnextere kelen,

2260

Çugdaan Buxatır

Ürüñ süürügün ölördüler,

Xara süürügün xamıydılar,

Beyetin xalıñ teriitin xayıttılar,

Xara xanın toxtular", — dien

Uohun kitta botuguruu oloror ete ee.

Xaya, xal taaybıt,

Xarılıktaax atın manaabıt

Bastıñ uola buollağım.

Min kiiren ilcikkın eten,

2270

Sorukkun kepseen körüüm,

Onno tuox diir ebit», — diet,

Üöheey doydu uola

Molcuruut Buxatır

Kündü taas cie ihiger kötön tühen,

Xotunun inniger

Xommut uohun xohoonun xoloburduu,

Öröbüt uohun öhün öhüle turbuttağa

(Molcuruut Buxatır):

«Buuyaka! Buuyaka!

Bu külümürdeen köstör

2280 Kömüs orduubut tahıgar

Könököön uñuoxtaax,

Kömüsteex subalaax,

Kölbögö suox núurdaax,

Küüsteexxe körüñneex,

Köstör ayı oğoto

İye kuña ilciriyen,

Xara xaana toxton,

Sırdık tına ıksaan,

Tañnar tañaha

2290 Caabita suox sarımtan,

Xaspaxtaax xarağın uuta

Xalıhıya toxton,

Xaltañ örögötö

Cañxa muus buolan,

Üötten öyönön,

Tiitten tirenen

Turar ebit.

Onu: "Xaya diekigin,

Xannık aattaaxxın", — dien

2300 Xabarğatıttan ilan ıyıppıppar;

"Acına Baay Toyon ağalaax,

Ecine Baay Xotun iyeleex

Toğus üye tuxarı

Tunax ıhıağı turugurput

Çugdaan Buxatırkın", — diete;

Onton ol tuox soruktaaxxın,

- Onu kepsie dien,
 Uoluguttan ılan
 Umsa-tönnö aspıppar.
- 2310 "Arsan Duolay
 Aççıgıy kuha
 Saraxana Küükenńik
 İppit oğoloro
 İin kurduk innderiler,
 İye kuñmun ilcirittiler,
 Aan kurduk alcattılar,
 Alaha ciebin aymaatılar,
 Kınıs Debiliye Buxatır eciiyim
 Kün sanaata kiiren,
- 2320 Kömüsküö duo,
 Ayı sanaata tardan
 Abırta duo", — diete.
 "Onton, onnuk soruktaax ereeri,
 Toğo beyetiger eppekke turağın", — dien
 İñneri-tañnarı anńıalaan,
 İlihinneren kiiren barbıppar:
 "Atın sibiir aattaağar,
 Tuspa doydu buoyunugar
 Kiiriexpin simitten,
- 2330 Çugahıxpın culayan turabın,
 Onon kömüskesteex sürextex
 Kün uluuha buollağın,
 İar manñağa,
 İtk soboloñño kiiren,
 Min onnuk soruktaax kihi
 Kelen turar dien
 Kepseen kör," — diete.

"Kiir" dietexxine,
 Sibiligin sieten killeriem;
 2340 "Kier bardın" dietexxine,
 Keteğin ahıttan ılamın
 Kelbit suolun dieki
 Kier üüren kebihiem!» — dien
 Uol kihi
 Obunnaan-tölonnöön,
 Kepsii-ipsii keğiye turda.
 Kııs Debiliye cebin uohuyan,
 Sögödüy-en-cippieren
 İsten oloron baran,
 2350 Uyağas xaana
 Oyoğohunan süüreleen,
 Uordaybita uğarıyan,
 Kehiexteex soğuhunan:
 "Kiirdin", — dien ette;
 Manı isteet uol
 Aarıktaax aanı arıya battaan
 Ağılaan-meñileen Çugdaan Buxatır
 Tus inniger kiiren turan eren:
 «Ce, ubaay,
 2360 Iraaxtan ıyaaxtaax,
 Suontan törütteex,
 Anaraattan anallaax
 Aattaax kihi ebikkin.
 Eñine da beyeleexter
 İlciğerin kepseen,
 Eñin araas ele-bıla tılın
 Ete satır buolarım da,
 Et süreğe erkeeren,

Eyeğes xaana kiiren
 2370 Kimi dağanı
 “Kiirdiñ” dii ilige,
 Aray eyiigin diete,
 Akkın bihiexe xaallar,
 Bilağayga bılcatıxpıt,
 Delegeyge dielitiexpıt suoğa,
 Çe, kiire tardıy», — dii-dii
 Üörüütüger-kötüütüger
 Örüte ekkireemextii sırtta.
 İtini isteet,
 2380 Toğus üye tuxarı
 Tunax ıhıağı turugurput
 Çugdaan Buxatır
 Bacır-icir üktenen,
 Bayam-sayam daybaan tiyen
 Külümürdeen köstör
 Kündü taas orduu
 Aarıқтаax aanın
 Arıya tardan,
 Cippihinneex cielin
 2390 Teleye battaan,
 Kiiren kelen,
 Ereheleebit üün tierbehin kurduk
 Eriliççi körön turbuta,
 Küüsteexxe körüñneex,
 Mocuga mossuonnaax,
 Bıhıyga bıhılaax
 Caxtar kihi talı talbata,
 Örüölleex manñıatı
 Üreye uurbut kurduk

2400 Öydöxtük ürüñünen dieliççi
 Ögürük-tögürük körö-körö,
 Aalay namılğa ahın taraana,
 Suburğa dolgun suhuoğun oñosto

2404 Oloror ebit.

2405 Manı körön baran,
 Çugdaan Buxatır
 Üüs-kiis kıl teriite ölbürgeleex
 Ürdük nuoğay bergehedin

Eğetteydii anñan turan,
 2410 Ugul-sigil tına,
 Utuu-subuu sañara,
 Uoha-tiihe törtöñnüü turbuta
 Samannık ete
 (Çugdaan Buxatır):
 "Kırkax sıstıbatax

Kııda mañan xallaañña üöskeebit
 Kıs Debiliye xotun eciiyim!
 Tonoğostoox beyem nuoğayan,
 Dorobo bierebin.
 Kim-xaya

2420 Kelen turar dietergin, —
 Oonñuulaax-uygulaax,
 Ohuordaax-silikteex,
 Orto duguy buorga oloxsuybut
 Ağıs Ayıñıt xatıttar
 Aattıktarın ayağar alahalaax
 Acına Baay Toyon ağalaax,
 Sette İeyiexsit xotuttar
 Keler sirderiger cieleex
 Ecine Baay Xotun iyeleex,

- 2430 Toğus üye tuxarı
 Tunax ıhıağı turugurput
 Çugdaan Buxatır diemmin!
 Xoloruktaax xotu xallaan
 Kuodatın annıgar
 Oloxxut-cahaxxıt xaydağı?
 Beyeñ xaydax oloroğun?
 Itıstaax sıñaaxxın ır,
 Öroöbüt uoskun öhül,
 Xommut uoskun xoñnor".
- 2440 Caxtar kihi taraanarın saarappakka,
 Oñostorun kubuluppakka oloron,
 Uoraannaax soğustuk: "Olor", — diete.
 Onuoxa Çugdaan Buxatır
 Bastıñ oroñño baran oloron
 Sanaata buolbata,
 Ortoku oroñño baran
 Oloron kebiste.
 Caxtar ihiger:
 "Ama dağanı min
- 2450 Südü xallaan süünelerinen,
 Uluu xallaan toyottorunan,
 Arılı xallaan ağalarınan,
 Sırdık buruy sırayga anńan,
 Xaraña buruy xaraxxa anńan,
 Ularıybat uuraaxxa,
 Sürdeex cüülge tübespitim ihin,
 Biir sılcıbtı ıalcıtı maallaabakka,
 Biir xommut xonohonu xonnorbokko,
 Kedirgi sigiliilene,
- 2460 Tañnarı maygılana olorum

Süre da bert buolsu", — dii sanaata.

Ağıs captalğa ariña tuohunan

Caaristaan oñohullubut

Alta ataxtaax arañas

Sandalı mañan ostuolun tarta.

Xara süürük xartalaax bıarın,

Ürüñ süürük ürgünnexteex süreğın,

Küöx dalay kömüs xatırıktağın,

Köy salgın kötör kınattağın,

2470 Kübe tia küskem etteeğın,

Icırıççı buharan ağalan,

Sandalı mañan ostuolga

Xaardaax bugul sağanı

Acırıççı anñan bierde.

Onuoxa bihigi kihibit

Kıhlılı kördögüne

Kıının bıatın

Bıha cükküyer

Kırıktaax-ilbisteex

2480 İrip-çırıp bıhıççatın ılan

Ostuolga uurbuta,

Kılana-kılana kırıytalaan,

Xahıra-xahıra xayısxalanan barbitın

Xarbaan ılan,

Tellex sağanı telite bıha-bıha

Telleñneten barda,

Sıttık sağanı sırıya bıha-bıha

Sallañnatan iste,

Utuu-subuu uobalaan,

2490 Xardarı-taarı xabıalaan,

Ağalbit astarın

Üsten biirderin büteren,
 Ottoluu soğus toton baran,
 Uohun-tiihin sotton,
 Obuyuk uohun orcoñnoton,
 Utuu-subuukuta,
 Ugul-sigil tına olordo
 (Çugdaan Buxatır):

"Kör bu! Kör bu!

Kırkax sıstıbatax

2500

Kında mañan xallaañña üöskeebit
 Kıs Debiliye Buxatır eciyiem!
 Tuox soruktaax kelen,
 Cuon-ñañdıya turağın dietergin,
 Ayılaax-andağardaax arğaa xallaan
 Alın tardıtıgar

Aan daydı añaarın sabardaabit

Arğaa Sibiir dien sirge

Arsan Duolay aççıgıy kılha

Saraxana Küükenńik

2510

Sahan saarırın oloron,
 Üs doydu oğotun uoran,
 Silgelerin siterbite,
 Buuttarın buharbıtı kelenner,
 Ürüñ süürükpün ölördüler,
 Ürüt küüspün öhüllüler,
 Alın tirexpın sarbıydılar,
 Ol gınan baran,
 Taxsar kümmüt sardañatın,

Kiirer kümmüt kiistetin,

2520

Ürüñ ciebit ürümeççitin,
 Sırdık ciebit sıcaayın,

Xamiyağınan xaan iñneex
 Xaançılaan-Kuo dien baltıbn,
 Delegey buolan dieliyen,
 Bılağay buolan bılcaan,
 Xaltı xarbatan,
 Mülçü tuttaran,
 İle meliten
 İlce bardılar.

- 2530 Aan doyduga ayıllıbit tuxarı
 Añaarbatax alcarxay aañnaata,
 İye sirge siriediybit tuxarı
 İstibetex iedeen ergiyde!
 Onon
 Kömüskesteex sürextex
 Kün uluuhun küüsteegë
 Küöx caybn
 Köğüretiheerey diemmin,
 Xarılıktaax sanaalaax
- 2540 Xaan aymağım aattaağa
 Xara caybn
 Xalbarıtıhaaray diemmin,
 Üünneex-tehiinneex
 Ütüö tılbn eten,
 Üs baraa xara külükker
 Üñe-sükte, sügürüye olorobun!"
 Caxtar cebidiyer xaana kiiren cippieren,
 Uordayar xaana kiiren, uorastıyan:
 "Alaata, oğoloor!
- 2550 Xaydar suola billibet,
 Xayıstar beyete köstübet ereeri,
 Xahaaññıttan xaraxtaan,

Xanna bilsen
 Xarihlta kördöobüt buola-buola", — dien
 Tehiirkeen-tebiehiren,
 Kihiran-kıdıyan ihen:
 "Ol ereeri, otton,
 Muñnaax kihi muñun tuoydağa,
 Ereydeex kihi ereyin ettege,
 2560 Caydaax kihi cayın sañardağa", — dien,
 İtii xaana kiiren erkeeren,
 Silaas xaana kiiren silaanıyan,
 Obuyuk uohun subuñnatan
 Ukulaat taas tiihin turtañnatan,
 Ugul-sigil tına,
 Utuu-subuu sukkuya.
 Olorbuta onnuk ete

(Kııs Debiliye):

«hiay, noyoon!

Xahaaññıttan bilseññin

2570 Xarihlta kördüügün!?
 Töhöttön cüögelehen
 Kömüskel kördöhögün!?
 Kündül mañan xallaan
 Küüsteex toyottorun
 Kütür cüüllerinen,
 Körüleen üöskeebit
 Kürüöx aymağıttan arağan,
 Köstör buruya küöññe anñan,
 Kölböxtöök uluuhugar
 2580 Köskö ananan kiiren,
 Küüsteex sanaata köğüreen,
 Köñül öyö tuuyullan,

Kütür süreğe boxsullan oloror
 Kün ayı aymağa baar dien,
 Könübüt köxsübün ceñkerde,
 Küöx caybın köğürete,
 Köstön aaharıñ bağalaax ete.
 Çoroon kımıs tutuurdaax turan,
 "Doroobo" bierbitiñ suoğa;
 2590 Kırbas et kıbınılaax kelen,
 Ialcıttaabıtıñ suoğa.
 Alcarxayıñ ere aañnaatağına,
 Muñuñ ere bullağına,
 Ereyiñ ere elbeeteğine,
 Miigimsex buolar ebikkin duu?»
 Manı isten baran,
 Toğus üye tuxarı
 Tunax ıhıağı turugurput
 Çugdaan Buxatır
 2600 Subugurduk dien sañalaax buola olorbuta
 (Çugdaan Buxatır):
 "Ce, bu!
 Kırkax sıstıbatax
 Kıda mañan xallaañña üöskeebit
 Kıs Debiliye eciiyim!
 Kırbas etinen
 Kıbınılaax kelerber
 Kıhanara buoluo dien
 Kıbıçılaan bilbet etim!
 Çoroon kımıs
 2610 Tutuurdaax kelen
 Doroobo biererber
 Tuuhugura olororo buoluo dien

Tolkuydaan körböt etim!
 Kün siriger
 Köñüllük oloror erdexpine,
 Küüleydeen barıaxpın —
 Külü-elek gıma dien,
 Kiiriexpın simitter,
 Çugahıaxpın culayar etim!

2620

Aray subu
 Aañnaan kelbit alcarxaybıttan,
 Ütürüyen kelbit ülügerbıttan,
 Suoqaan kelbit muñmıttan
 Kün buolan kömüskeetexxine,
 İy buolan bıhaataxxına,
 Oççoğö ce,
 Bılsııbit elbie,
 Kepsetııbit keñie.

İar soboloñ,

2630

İtik manña barıa ete
 Bu suolbuttan en
 Tölörüppet buollaxxına,
 Xara tıa xatan cılğanın bulan
 Atıllan da ölörbütten,
 Künde dalay çüömpetin bulan,
 Tühen da ölörbütten,
 Örgöstöox bııleeği da bulan
 Üölüllen ölörbütten,
 Barıtıttan kereybeppin!"

2640

İtini isten baran,
 Kıs Debiliye Buxatır:
 «Ook-sie, oğolor!
 Ürdükten ıyaaxtaax,

- Üöhetten törütteex
 Ütüö kihi
 Üs örgöhö mülürüyen,
 "Xanna da ölorüm biir", — dien
 Xarsa suoğar tühen,
 Xarılıta kördüü keleexteebit ee», — dien,
 2650 Oyon turan
 Aarıktaax aanın arıyan,
 Cippihinneex cielin teleyen,
 Nörüönneex köxsünen
 Tahırca bıgan turan:
 «Noyoon, üöhe doydu uola
 Molcuruut Buxatır!
 Kırkax sıstıbatax
 Kırda mañan xallaañña taxsan,
 Min baltıbın Aan Axtalıya dieni,
 2660 İñıra oxson killer.
 Ol ereeri ol kııs
 Kııra ilcikke kıhanıa suoğa,
 Aççıgıy suolu aanña axtıa suoğa,
 Onon et:
 "Appañnır aat ayağın annıgar alaastaax,
 Mültüñnüür üöden tügeğın büürüger ötöxtöök
 Tıñıraxtaax Dıgıydaan Böğö kelen
 Eciygin çegien etin seymexteen,
 Xalıñ tiriitin xayıtan
 2670 Sarsıññı kün sügünnereeri oloror
 Onon kiiren bırastılaha oxsuoñ ühü" — dien"
 İti eterin ağay kıtta,
 Üöheee doydu uola
 Molcuruut Buxatır

Üñkürüs-küöhelis gına tüste da,
 Kuturugar xoboloox,
 Moonúugar moybordoox
 Arañas sabıdal xallaan
 Aalay moxsoğol kıla buolan,
 2680 Culo mañan xallaañña
 Soğotoxto suburus gınan xaalla;
 Caxtar ergillen turan:
 "Toğus üye tuxarı
 Tunax ıhağı turugurput
 Çugdaan Buxatır.
 En samantan tus xotu
 Ağıs captalğa xaya anaraa sağatıgar,
 Toğus turuk xaya ulağa kırıtıgar,
 Sette deriespe xaya iyetex öttüger,
 2690 Üs kúndee muora ulağa öttüger bar;
 Onno bılırgı cıl mındaatıgar
 Orto doydunu keriye sılcın,
 Utuya sıttaxpına,
 Biir dülün baraan üskelleex,
 Xaan çağan sebereleex,
 Ayı buxatıra
 Xooymor kiirbitin ihin
 Sohuyan uhuktammın,
 Toğus xos kulugulaax,
 2700 Ağıs xos xarañalaax
 Ampaarga xaaybıtım.
 Onu baran tahaar;
 Xaayılla sıtaaççı ıar sanaata
 İaraxan kıahı buolan
 Colum toxtuoğa,

- 2706 Sargım samnıağa", — diir.
- 2707 Manı isteet,
Toğus üye tuxarı
Tunax ıhıağı turugurput
- 2710 Çugdaan Buxatır
Tahırca taxsan
Üñkürüs-küöhelis gına tüste da,
Kiñkiniir kieñ xallaan
Key Suorun kılıla buolan,
Xoptoox-cipteex xotugu xallaan
Kuodalaax kunuhun annınan
Toğo suksuyan,
Üs kündee muoranı ürdünen kötön,
Ağıs captalğa xayanı ahara daybaan,
- 2720 Sette deriespe xayanı çieresteen,
Toğus turuk xayanı uñuordaan,
Annınan xarıs sağa
Tardılığa taayılıbat,
Ortotunan tutum sağa
Tutağa suox,
Ürdünen süöm sağa
Tümükteeğe köstübet
Timir kilie cieğe
Tiiyen kelen,
- 2730 Toğus xos kulugutun
Usta oxson,
Ağıs xos xarağatın
Xalbarıççı annınan,
Üs xos külühün
Tölö tardan bierbitiger,
Xastaabıt tiit kurduk

Xarılaax,
 Bıstalaabıt tiit kurduk
 Bıççıñnaax,
 2740 Sullaabıt tiit kurduk
 Sotoloox
 Köstör ayı oğoto
 Külüm allaybıtınan
 Taxsan tiiyen kelbitiger,
 Çugdaan Buxatır,
 Söhüöxteex beyete
 Üs tögül sügürüyen
 İrıa illı,
 Saña sañara turbuta
 (Çugdaan Buxatır):
 2750 «Kör bu! Kör bu!
 Kim-xaya kelen
 Külüüstemmit beyebin tölörütte dien,
 İyıtalar buollargın, —
 Toğus üye tuxarı
 Tunax ıhıağı turugurput
 Çugdaan Buxatır diemmin!
 Ol tuox soruktaaxın dietergin —
 Kında mağan xallaañña üöskeebit
 Kııs Debiliye Buxatır
 2760 İteğelleex ilcitin
 İnniber kötögön,
 Anallaax naadatın
 Sannıbar sügen ağallım.
 Ol Kııs Debiliye:
 "Ağıs iileex sağalaax
 Aan iye doyduga

Alıp xapsağay
 Cierbeñ neñerik
 Tıñıraxtaax Dıgıydaan Böğö taxsan,
 2770 Kün conun küönteebitin,
 Ayı conun atağastaabıtın ihin,
 İkki atax keskilin,
 Uraanxay uluuhun colun kömüsküü,
 Küüsteeği kıtta kürextehe,
 Berdi kıtta mekkihe barabın,
 Onon alğas cahaybıppın,
 Tutax tutubuppun
 Buruybun bilinen,
 Xaayıtın tahaaran,
 2780 Külüüsten tölörüten turan,
 Öhönneextik öydöön,
 Iardık sanaan,
 Colbun toxpotun,
 Sargıbın samnarbatın,
 Keskilbin keğinnerbetin" — dien ilcittiir».

Onuoxa anaraa kihi
 Üüs-kiis teriite ölbürgeleex
 Ürdük nuoğay bergehetin
 Örö anıan turan,
 2790 Subugurduk dien
 Sörüö sireyin söllöñnöte,
 Uohun-tihin törtöñnötö turbuttağa
 (Eriede Bergen):
 "Buuyaka! Buuyaka!
 Menik beyelenen,
 Xalıan sanaalanan,
 Oroybunan körön,

Uhukpunan dugunan,
 Uolukpunan tına silcan,
 Ol südü sir süünetin,
 2800 Uлуу xallaan buulağatın
 Endieleex suolunan
 İnnin bıha xaampıtım,
 Kuhağan suolunan
 Sohutan uhugunnarbitım.
 Xata, onu ayı buolan
 Ayıta tardan,
 Baççağa tiiyiexxe,
 Xaarian tımmın xarıstaan,
 Xaraña ere xaayıga ukputa.
 2810 Onon
 Sıha sırıbar sıtan baran,
 Xalın sanaabar xaayıllan baran
 Tuox dien ıardık sanıamıy,
 Öhüönneextik öydüömüy,
 Xata ol keriete
 Ölörbötöx ütüötüger
 İnniger-kenniger süürer
 İrbennik uol buoluom!" — diir.
 Çugdaan Buxatır
 2820 İti tılı isteet,
 İeççeğinen ergillen,
 Xaalcıgınan xayıhan
 Kıs Debiliye Buxatırıgar
 Töttörü kötön ispite.
 Üöhee doydu uola Molcuruut Buxatır
 Eten baran ergillen körüöx innine,
 İlciti tiyen ete oxsubut bıhılaax,

İlin xallaan is eñiyetitten
 Erdeğes ular tüöhün tüütün kördük,
 2830 Ebir cağıl bılıt
 Elietii oyon tağısta,
 İti kennitten itii tıal il-il oxsuolaata,
 Onu oduulaan körön turdaxxa,
 Andı kıl xabağın tüütün kurduk
 Ala cuorsun bılıt üktelleex,
 Bastaax-ataxtaax,
 Mañan-duguy bılıt olboxtoox
 Çaaçırır taas tañalay,
 Çuuçuguruur tuus tumus,
 2840 Bürüö xarax,
 Bütey bülgün,
 Altan sabaray,
 Ala mondoğoy
 Xomporuun xotoy kıl
 Xotoğoyun xalbaabıtınan,
 Erdiyetin elietepitinen,
 Kınatın kıptıydaabıtınan,
 Culusxannaax culuo mañan tusaha
 Ortotugar tura tühüütüger,
 2850 Emie dağanı
 Küüsteexxe körüñneex,
 Bıhıyga bıhılaax,
 Mocuga morsuonnaax
 Tatıyık oğotun kurduk
 Çaraas çaraastık çıpçılıyıt
 Caxtar kihi talı talbıta buolan
 Naskıs gına tüste;
 Onuoxa üs uol

Ümüörösen sırsan kelenner,
 2860 Aarıktaax aannarın aha oxson,
 Cippiehinneex cellerin teleye tardan,
 Kündü küöreñse orduularıgar killeren,
 Bastakı oronnorugar olordon kebistiler.
 Ce, ağastaax balıs
 Axtaax ilgeleritten ahı,
 Sütüspütter körsübütterin,
 Munsubuttar bulsubuttarın kurduk,
 Öroöbüt uostarın öhülse,
 Ütüö tıllarınan kepsete,
 2870 Üöre-kötö,
 Ögürük-tögürük körsö olordular.
 Bu oloron
 Aan Axtalıya ağahın dieki
 Alağar xarağınan adılaan oloron:
 "Ce, xatın eciyiem,
 Xannık naadalaax,
 Tuox soruktaax buolan,
 Oloror oloğun omsuolanan
 Onu oñottoroorugun duu?
 2880 İerime cieñ siekeniyen
 Onu terittereeri duu?
 Ahır ahıñ aççaan
 Onu bullaraarı duu?
 Ebeter alıs axtan
 Xatın baltım dien
 Xaraxtıaxxın bağaran ıñıttardıñ duu?" — dien
 İyıtalaha olorbuta.
 Onuoxa Kııs Debiliye:
 Bu ayıılaax-andağardaax arğaa xallaan

- 2890 Alın tardıtıgar
 Aan doymdu añaarın sabardaabit
 Arġaa Sibiir dien sirge
 Abaahı kıha taxsan
 Sahan saarırırın oloron
 Üs doymdu oġotun uoran iiten,
 Xollorun etin xoyunnarbita,
 Sisterin etin siterbite,
 Toġus üye tuxarı
 Tunax ıhaġı turugurput
- 2900 Çugdaan Buxatırı kelenner,
 Alıs ataġastaabıttar,
 Köstö küömçüleebitter,
 Onon ayı kihite aattaspıtıgar,
 Kün kihite kördöspütüger,
 Xara tını xarıhıysa,
 Ürüñ tını öllöydöhö baraarı,
 Ütüö sübeni sübeleheeri,
 Kere kepsetiini teriyeeri,
 Kömüskesteex süreġi tümeeri iñırbıtım", — diete.
- 2910 Onuoxa Aan Axtalıya
 Çaraas çaraastık çapçılıyan,
 Minñiges-minñigestik miçiliyen kebihe-kebihe:
 "Ol xas orto doymdu oroy meniktere,
 Uhuktarınan çiestemmittere,
 Oroydorunan tımmittara kelen,
 Kömüskee dien kördöstöxtörün,
 Xarıstaa dien aattastaxtarın axsın
 Saba sırsan tiiyen istexpitine,
 Xastarıgar tiiyen
- 2920 Xahı xarıstıaxpıtıy?

Töhönü kömüsküöxpütüy?

Aray en, xatın eciyim,

Ol Çugdaan Buxatırğa

Xooygo sıtar

Xoloonnoox doğor buoluñ buollar,

Oxsulların uburuurga,

Sınılların sıllanarga,

Tahılların taptanarga xolunan,

Ürüñ tını öllöydöhön,

2930 Xara tını xarıhsan körüöx etim", — dien

Büterin ağay kıtta,

Toğus üye tuxarı

Tunax ıhağı turugurput

Çugdaan Buxatır,

Külüüstemmiti tölörüten,

Xaayıllıbtı tahaaran baran,

Köy uoruk orduularıgar

Kötön tühütüger, —

Üs xos ürütterin

2940 Üreye kötön,

Tüspütterin da körbötüler,

Sette xos deriespe taas erkinnerin

Sileye tardan,

Kiirbitterin da bilbetiler,

Alta xos captalğa taas muostaların

Arıya tardan

Taxsıbıttarın da anaarbatılar,

Biiirde öydöön kördöxtörüne,

Cebinneex ces altan xaraxtarın

2950 Tiere körönnör,

Bılas orduga tüös añaara

Küöx çalaxay tılların
 Tüösteriger tüheren,
 İkki cabacılarittan
 Xaardaax bugul sağa
 Xara çoğocu küügeninen
 Tañnarı ıhıaxtammitınan,
 Üs abaahı kırıgıtara
 Üögüleebitinen-xahıtaabıtınan
 2960 Üömextehe tüstüler da,
 Ekkireen bitiye,
 Ete ciehiye,
 Ihıtı-xahıtı,
 Illı-tuoya turdular
 (üs abaahı kırıgıtara):
 "İhillikpit-tahıllıkpit!
 İñnelikpit-tañnalıkpit!
 Toğus üye tuxarı
 Tunax ıhıağı turugupput
 Çugdaan ini Buxatır!
 2970 Botoñ-bolcoğuş tuolbut ühü,
 Kemiñ-kerdiñ kelbit ühü!
 İyın kihıl ini toluutun
 Tuolaaxtıra bugün kelle!
 Eçikiye-emine tuomuy?
 Ergienikpit-urbaanıkpit!
 Oxsuhuulaax sostuoyga
 Uolattarbit barbıttara,
 Eppit sirger tiıye oğus!
 Anaabit sirger bara tardıy!" — diet,
 2980 Turar sirderinen,
 Uu xorğolcun buolan

Soğotoxto unńulus gınan xaallılar.

Bu gınarın kitta

Kııs Debiliye

Kırgıska tuttar

Kırıktaax uhuktaaxtarın,

Oxsuhuuga tuttar

Unńuktaax biileexterin ılattaan,

Üs xos ürüñ kömüs kuyağın anńınan,

2990

Sette uon buuttaax

Timir kilie eterbehin keten,

Aal uotun inniger kelen,

Üs xardağas ubaya turalların

Üreyite keyen baran,

Öröülleex manńıatı

Cörbölüü tuppıt kurduk

Ürüñnen dieliçi,

Ögürük-tögürük körö-körö,

Aal uotun kitta bırastılahan,

3000

Amalıya tuoya olorbuta

(Kııs Debiliye):

"Ce, bu!

Kül tellex,

Kömör sıttık,

Küükennik suorğan,

Kırıl tühümex,

Kırık töbö,

Xarıa çançık,

Xaxay sağınńax,

Xatan Temieriye,

3010

Aal uotum iççite

3011

Aan Uxxan toyon ehem!

- 3012 Üöhee böğöttön
 Ürgüör ürgüdeğine,
 Üs xos ürökkün
 Üreye tardar buolaayıkkın,
 Üs badaardaax üörbeğinen
 Ötörü birağan ıtaar,
 Allaraa daydittan
 Argıar böğö
- 3020 Argıyar küñneex buollağına,
 Alta Captalğa taas alıññın
 Arıya tardar buolaayıñıy —
 Ağıs salaalaax atarağınan
 Batarı birağan ıtaar,
 Orto doyduttan
 Ohol-soduol oyoğolootoğuna,
 Deriespe taas erkiññin
 Sileye tardan biereeyeñiy —
 Sette badaardaax üörbeğinen
- 3030 Sisterin üöhün
 Biha birağan ıtaar!
 Üs xos süllügeskin
 Tölörütterer buolaayañıy,
 Alta xos aaññın
 Astarar buolaayañıy!
 Axtaax ilgebitten mataran,
 Antax xayıspıt ayım suoğa;
 Ürüñ ilgebitten köñöön,
 Töttörü xayıspıt buruyum suoğa!
- 3040 Sargıbın sarbıyar,
 Colbun toğor,
 Aartıkpar xargıs,

Suolbar bohól buolar buolaayikkınıy!

Bıdan-bıdan cıllarga

Bıralıyar bırastıkay buollun!"

Ühüön tahirca oyon taxsannar,

Üñkürüs-küöhelis gına tüspütterin

Öydöön kördöxxö —

Kııs Debiliye Buxatır

3050

Üs bastaax,

Öröülleex süüsteex

Öndölüyer Öksökü kıl buolan,

Örö kötön küpsüyde,

Aan Axtalıya,

Atara kuturuk

Altan sabaray,

Daybır çağıl,

Xomporuun Xotoy kıl buolan,

Xotoğoyo kuhuguraata;

3060

Çugdaan Buxatır

Kiñkiniir kieñ xallaan

Key Suorun kıla buolan,

Kennileritten endeybitinen barda.

Ühüön üüt mañan xallaan ürüt öröhötüger

Örö suoduyan taxsan,

Sette uon sillie xolorugu

İnnileriger sircittenen,

Ağıs uon aan budurğanı

Attılarıgar argıstanan,

3070

Toğus uon dobun buurğanı

Oyoğostorugar doğordonon,

Üs süller etiñi tüheren,

Ağıs saallar çağılğanı sabıtatan,

Kınattara kihıgıraan,
 Xotoğoydoro kuhuguraan,
 Erdiyelere ihiiren,
 Köttöxtörün axsın küühüren,
 Oxsunnaxtarın axsın uoğuran,
 Daybaataxtarın axsın axsımıran,
 3080 Soboloñnoox xallaan ulağata,
 Sordoox xallaan betereete,
 Soduomnaax xallaan anna
 Sumanan buoluo dien
 Suksuhan tühen istiler.
 Soho bıłttarı toğuta kötön aaspıttara —
 Toñus kihi tuos urahatın kurduk
 Toğuttan tühe turdular,
 Xara bıłttarı xayıta tıran aaspıttara —
 Xara tellex kurduktar
 3090 Tañnarı tamalaha xaallılar,
 Kınhar bıłttarı bıhıta tırtalaan aaspıttara
 Kıtıastar kım buolan
 Kınñan toxta xaallılar;
 Küderik bıłttarı köñüte daybatan aaspıttara —
 Türbeleex tuos kurduk,
 Tüürüllen-tökünühen tühe turdular;
 Axsım ayanı arğahıttan xarbaan,
 Doxsun ayanı oroyuttan tutan,
 Sordoox xallaan betereetiger,
 3100 Soboloñnoox xallaan ulağatıgar,
 Soduomnaax xallaan annıgar
 Toğo suksuhan kelen,
 Kihi aymax kiirer,
 İeyiexsit biihe tiester

- Sielleex-salama ıyaammıt
 Delbirge Xaan aartıga
 Kerdiis xabarğanı
 Kekkeleççi uurbut kurduk,
 Kilehiyen tüspütün ustun
 3110 Kiiren ihen kördöxtörüne,
 Alcarxaydaax maydaan arğaa bahınan
 Abaahı aymağa arğastar,
 Billibet uuha tiester,
 Xara xaan xalıhybit,
 Subay xaan ustubut,
 Sıa sınalıybit,
 Et eneliybit.
 Xabarğa kerdiihin
 Caarıstı tupput kurduk
 3120 Xaan Çuguya aartık
 Tañnarı anıhıyan tüspütün ustun,
 Abaahılara bastaan,
 Ayıllara kennikileen,
 Üs uol sur börö buolannar
 Suburusputunan-suksurusputunan
 Subu kiiren iheller ebit.
 Alta buxatır tebis teñne,
 Alta cañsal etiñ caahıybitın kurduk,
 Taas sostuoy ikki öttüger
 3130 Xolloğos bıhağahın sağa
 Kutaalaax uotu uhuutaabitınan,
 İle beyelerinen,
 Köstör cühünnerinen,
 Xaan çağan seberelerinen
 Xabılla tüstextere;

Bu gınan baran
 Üs örgöstööğünen
 Ötürüte körön
 Öydöön-cüülleen turbuttara,
 3140 Kırıktaax biileexter
 Kırılıarınan kıstammit,
 Unnúktaax uhuktaaxtar
 Oyoğostorunan uurullubut,
 Saabılaan batıya caarıstammit,
 Örgöstöox-kılaannaax üömextespit,
 Mooynoox bahınan cuolka oxnullubut,
 Xaalıktaax töbönön xaygıa saayıllıbit,
 Cargıl uñuox caarıstammit,
 Uhun uñuox urusxallammit,
 3150 Xara xaan xaydı ürex buolan
 Xalcıgırın ustubut,
 İtii xaan sıñnii urex buolan
 Cıgıhiye ustubut.
 İlbis Kırıha
 Tiil tilinńex,
 Labaa toxtunar,
 Torğo tüürey,
 Kuo-Kustuktay
 Setteleex kıs oğo buolan
 3160 Ciegeniyen kiiren
 İexeydii-iexeydii,
 Künñe ikkite ilbiybit,
 Ohol Uola
 Obot Menegey
 Uot Soluonńay
 Uonçalaax uol buolan

Çuoxaydı-çuoxaydı,
 Toğustuu xono-xono
 Suuyan-soton taxsıbit,
 3170 İle süürer sibienneex,
 Köstö süürer köstübetteex,
 Arğara kötör abaahılaax,
 Kırıs xaan tördö kittıspıt,
 Muñ-sor tördö buulaabıt,
 Inçık böğö sınaıybit,
 Enelgen böğö eñseliybit,
 Soğuruu öttünen soho xaya tulalaax,
 Arğaa öttünen adaar xaya cayıñnaax,
 Xotu öttünen Xoñoroy Cuorsun tumul buoculaax,
 3180 İlin öttünen ilbisteex xaya eñerdeex
 Buxatır oxsuhar
 Buolak xayata, oholloox sostuoy,
 Kırğıstaax Kırpıayka dien,
 Ergeteeği böğö iñnestibit,
 Urukku böğö umsubut,
 Bılırgı böğö bıstıbit,
 Tüösteex tüñnestibit,
 Sühüöxteex бүдүрүybut,
 Inırıktaax ıyaax ahıllıbıt,
 3190 Sürdeex cüül öhüllübüt
 Sүдү siriger
 Tiiyen kelbitter ebit.
 Kırıs Debiliye
 Cebinneex xaanın ılınan,
 Sette uon buuttaax
 Timir kilie eterbehin
 Tibiileex tiñileğinen

Dibdigireççi töttörü-taarı xaamıtalaan baran,
 Oholloox sostuoy ortotugar kiiren,
 3200 Añaar atağın tobugulaan,
 Añaar atağın söhürgesteen oloron,
 Cuon canıdıya,
 Iar tılın ırıñalıı,
 Itık tılın ıhıkta,
 Olorbuta mannık ete
 (Kııs Debiliye):
 "Buuyaka! Buuyaka!
 Bu oholloox sostuoy,
 Kırgıstaax Kırpıayka iççite
 Taas eñsilgen oğonńor
 3210 Toyon ehem,
 Alban cahax aakkın aattaan
 Xaalıktaax beyem xañkıyabın!
 Suo suraxxın suraan
 Tonoğostoox beyem nuoğayabın!
 Xaya oyxol bahın oroyunan tımmıta,
 Odun uoxtaağa kelen,
 Cölörköy töböm oroyun
 Cölö eñseyde dieññin,
 Üs badaardaax üörbeğinen
 3220 Köxsüm xarağın cölö kıñaayañıy,
 Tüört kırılıax tüptür xara üöt terexxinen
 Xayğaxtaax xara bıarbın
 Batarı kınçayar buolaayañıy!
 Kim xaya kelliñ dietergin —
 Beyeñ kımırbit kıhıñ
 Kırkax sıstıbatax
 Kıda mañan xallaañña üöskeebit

K11s Debiliye dien buxatır
 Mültüñnür Üöden büürüger ötöxtöök,
 3230 Appañnır aat ayağar alaastaax
 Alıp xapsağay,
 Cierbeñ neñerik
 Tıñıraxtaax Dıgıydaan Böğö dien,
 Orto turuu doydu
 Uruydaax oloğun dolgupputun,
 Aan iye doydu
 Algıstaax maydaanın aymaabıtın,
 Kün conun kürüöhüleebitin,
 Ayn aymağın atağastaabıtın,
 3240 Kihi bihin ekkireppitin ihin,
 Ürüñ tın örühültetiger,
 Xara tın xarıhıgar,
 Suon tın tolugar,
 Uraañxay saxa ucuorun
 Uhun buruotun bıhımaarı,
 Kihi aymax keskilin
 Keğinnerimeeri kelbitim!
 Bu oholloox sostuoy
 Toğus luo balık tulaahının
 3250 Tulxadıtar buolaayañıy,
 Ağıs xalbarıybat añaabılın
 Aygıratın biereeyiñiy,
 Sette cippiehinneex tireebilin
 Cıgihiter buolaayañıy,
 Üs luo balık öhüötün
 Tölö tardar buolaayañıy!
 Oholloox sostuoy soğuruu öttüneeği
 Toyon kihi sototun uñuoğa cuolkalaax

Suordaax Suksulla Xaan aartık iççite
 3260 Toyon Turantay oğonńor!
 Arġaa öttüneeġi
 Xabarġa kerdiihin caarısıtı tupput kurduk
 Xaan Çuguya aartık iççite
 Xaan Eġirgen emeexsin!
 Xotugu öttüneeġi
 Sette künnük sirten ińersiyen köstör
 Timir Cigisken aartık iççite
 Cebin Kulaxay xotun ebem!
 İeyiexsit biihe tiester
 3270 Sielleex salama ıyaammıt
 Delbirge xaan aartık iççite
 Nelber İye Xotun eciyim!
 Bettex köröńńüt miçik gınıń,
 Antax köröńńüt kurus gınıń!
 Odun uoxtaaxtan
 Oxtor küńüm tiiyem kelleġine,
 'Uon caaxıla tıńıraxxıtın
 Saratan bieren,
 İnne-bürges töbötüger
 3280 Üöle sılcı buolaayaġıt,
 Tüüleex tühegey cilbekkitiger
 Tüheren ılar buolaarıń!
 İdemerdeex İlbis Kııhın
 Setteleex kııs oġo ońoron
 Töböm oroyuġar tüheren kuluń!
 Obottoox Ohol Uolun
 Üsteex uol oġo ońorońńut
 Uńa xonnoġum annıġar uġan kuluń! — dien
 Kördöhör böġö küttüönneex,

- 3290 Aattahar böğö axsaannaax!"
 Bu ıllaan büterin kıtta,
 Kırkax sıstıbatax
 Kıda mañan xallaañña üöskeebit
 Kıs Debiliye Buxatır
 Ölüü Ötümextey oğonñor ağalaax,
 Timir Temelekeen emeexsin iyeleex
 Alıp xapsağay,
 Cierbeñ neñerik
 Tınıraxtaax Dıgıydaan Böğölüün
- 3300 Utarıta kınçaatahan turdular,
 Orto doydu uola
 Ulaan Cağıl attaax
 Urganúk Baatır
 Toğus üye tuxarı
 Tunax ıhıağı turugurput
 Çugdaan Buxatırdın
 Utarıta tursan
 Buordaağınan boroluççu körsön bardılar.
 Üöheey doydu uola
- 3310 Kün Erili buxatır
 Aan Axtalıya buxatırdın
 Altannağınan arılıççı körsön
- 3313 Utarıta turustular.
- 3314 Kırırar xaannara
 Kırırarınan kiiren
 Kırırarınan bardılar,
 Uordaax xaannara
 Oyoğostorunan kutullan
 Uordayan bardılar,
- 3320 Xardaaççı sanaalara

Xabarğalarigar xaaytarda,
 Ölörsör öhöönnere
 Kömöğöydörüger möğüste;
 Udurğaççı sanaalara
 Uoluktarigar muhunna.
 Sireyderitten-xaraxtarittan
 Sirelgen uottar siriediyen tağıstılar,
 Köğülleritten-astarıttan
 Küöx uottar külübürüü ubaydılar.

3330 Unnúktaax biileexterin uhuluta tardan,
 Örgöstöox uhuktaaxtarın tölüte tıtan,
 Kırıktaax kılaannaaxtarın sıyıta tardan,
 Torğo biileexterin sulburuta oxson ılattaan baran,
 Üs tüünneex күнү melci,
 Süülün sağanaağı sünken atır oğus kurduk,
 Tüsühen bersibekke,
 Tögürüye xaamsan körcüöttehe sırıttılar.

Tördüs күне keliitiger,
 Kırıktaax ünüünen
 3340 Kılana-kılana kırbahan ihenner
 Kılaannarın sıntarıtan
 Kıratalaan kebiheet,
 Unnúktaax biileeğinen
 Uordaya-uordaya oxsuhan ihenner,
 Tohuta daybaannar
 Tuoruta ilgen kebiheet,
 Örgöstöox uhuktaağınan
 Üögülehe-üögülehe üölsühen ihenner,

Üntü kumalaannar
 3350 Ürüö-taraa ihan kebiheet, —
 Kılansa tüstüler da,

Kıhlıl iliilerinen kırbahan bardılar,
 Ekkirehe tüstüler da,
 Et suturuktarınan ettehen kiiren istiler.

Toğus kün ustata
 Toxtoon uoskuyan körbökkö,
 Tor tehiinnerin tardıha,
 Torğon uocugannarın tutuha,
 Oroy böğönü oybonnohon,

3360 Çeçegey böğönü tesihen,
 Xaannarın körö-körö xalıarıyan,
 Kılılların körö-körö kınıñan,
 Oxsollorun cuugutun bulbakka,
 Daybahalların caabıtın aaxpakka,
 Uğalcı tillaax,
 Uu xaraxtaax,
 Uhatı ulluñaxtaax,
 Ulaan núurdaax,

Ortotunan kurdanar,
 3370 Oroyunan duumaydır
 Uraañxay saxa
 Olomun bulbat
 Oholun-soduomun oloxtoon
 Oxsuha turdular.
 Sax kırıha batıha sılcın çaskıyda,
 İlbis Kırıha ekkirete sılcın bitiyde,
 Ohol uola oyoğoluu sılcın çuoğuyda,
 İdemer böğö iñersiyen tüste,
 Soduom böğö sordooğo oloxsuyda.

3380 Kırıktaax batıyalar biir tuspa
 Kılana-kılana kırbahan bardılar,
 Öhöxtöox üñüüler biir tuspa

Üögülehe-üögülehe ümüörühen ölörsön bardılar,
 Saabılaan batıyalar biir tuspa
 Çaskıya-çaskıya daybahan bardılar;
 Kieñ xallaannarın kiebe xamnaata,
 Dobun xallaannarın ursuna buduluyda,
 Küöx xallaannarın öñö бүдүгүрде,
 Sarial mañan xallaannara xaanınan tañnarı sakkıraata.

3390 Iydara ıstıya busta,
 Künnere köğörö ustan tüste;
 Bayxal uuta baarıstanna,
 Muora uuta bukkulunna,
 Kün taxsara tübe billibete,
 Xallaan sırdıra caabıta taayılıbata.
 Xolloğos bıhağahın sağa
 Kutaalaax uotu örö uhuutaan keestere —
 Kiñkiniir kieñ xallaanı tileri kötön,
 Keke Çuuraan uuhun uñuordaan,

3400 Inağı bappatax
 Bödöt maygılaax,
 Böppürüök sigilileex,
 Büörtük oğustardaax,
 Bieğe turbatax
 Xaralğan xaraxtaax,
 Xardañ tüüleex,
 Xaxıdal xara atırdardaax,
 Erge taxsan körbötöx
 Eriñex kırıgıttardaax,

3410 Oyox ılbatax
 Onçolğon uolattardaax,
 Caxtarga sılcıbatax
 Lahır xara connordoox

- Uordayan uhuktar,
 Ordootoon sañarar,
 Uorastıyan caahıyar
 Uluutuyar Uлуу Toyon oğonńor
 Xalıñ aymağın,
 Xaraña seriitin
 3420 Sirelgen uot buolan taxsan,
 Sisterin etin sirite sien keeste,
 Settelii sıł ustata
 Tiere tahıllan,
 Tartarar ölüü buolan
 Tañnarı bulkulla sıppıtara.
 Turuk taas xayalar
 Çoçumaas taas töbölörün
 Toğuta sınan keestere —
 Toburax ardax buolan
 3430 Cölörü Ütügenten
 Cölö suoduyan,
 Appañnır aat ayağınan
 Tañnarı saxsıllan,
 Keleğey kegeleex,
 Xoñsuo suordaax,
 Tardıas turaaxtaax,
 Öksöküleex ürüyeleex,
 Xaxaydaax xalcaayılaax,
 Arsın tiisteex,
 3440 Ağıs ataxtaax,
 Arbağahın bürümmüt,
 Adağatın keppit
 Arsan Duolay oğonńor
 Suon seriitin,

Somoĝo aymaĝın
 Töbölörün oroyugar
 Cölö siksillen tühen,
 Settelii sıl ustata
 Ces xaraxtarın tiere körön,
 3450 İirer ölüüğe tepteren,
 İlgisten-meñiyen barbıttara,
 Bu alta buxatır iti kurduk
 Üöhee böĝöĝö ürgüör buolan ürgüyen,
 Allara böĝöĝö argıar buolan argıyan,
 Orto doyduga ohol buolan suoduyan
 Otut xonuk ustata
 Uuraybakka-toxtoobokko,
 Erbiı biitin kurduk tebis-teññe
 Ellextehe turdaxtarına, —
 3460 Buxatır oxsuhar
 Oholloox sostuoy
 Kırgıstaax Kırpıayka maydaana,
 Uulaax dulĝa kurduk
 Ortotunan kutalcıyan,
 Kıırıtınan bısxalcıyan baran
 Taas kilie núura,
 Salıñnaax sordoñ kurduk,
 "Calkıhıs" gimmitıgar,
 Oxsuha turar alta buxatırdar
 3470 İhıktıhan kebistiler da,
 Kihi ere buollar,
 Kennilerinen çinerihen,
 Altıan alta añı baran
 Öydöön-cüülleen kördöxtörüne,
 Oholloox sostuoy annıttan,

Ergeteeği kihi enelgene eñseliyer,
 Urukku kihi onolğono doyğoxtuur,
 Kırcağas kihi ırıata sınılyar ebit
 (Taas Eñsilgen oğonńor (buolak iççite)):
 "Boy! Boy! Boy!

3480

Tuox ülüger tümen doydu
 Tüös küüsteextere tübehistexterey!
 Xaya ülüger xamaan-imeen doydu
 Xatan silgeleextere xarsıstaxtaray!
 Utuyar uum түbün,
 Oloror oloğum ottomun,
 Ahır ahım amtanın billerbetiler.

3490

Oxsuhar dorğoonoro,
 Orodohun tihiik buolan,
 Oroybor kiiren uyalanna;
 Tilexterin dirbiene,
 Timir innelik buolan,
 Çeçegeyber kiiren keyieleete,
 Bu buxatır oxsuhar buolak xayatın
 Oholloox sostuoyuttan
 Ularıtar künüm buolla!
 Allaraa appañnır aat ayağın
 Anaraa cayñar,
 Mültüñnür üöden büürügün
 Tügex öttüger,

3500

Kenierdeex uuhun keteğer
 Sukkuordaax uuhun oyoğohugar,
 Canıardaax aymağın attıgar
 Kıs caxtar kıcımaxtaax,
 Xatın caxtar xalğahalaax,
 Uolan kihi dolgunnaax

Uot Kudulu bayǵal
 Uña sostuoyugar
 Kiirbit ergillibetex,
 Barbit tönnübetex
 3510 Kırǵıs buolaǵa dien
 Kıtıyanı umsa uurbut kurduk,
 Kıhıl xaan kıraaskalanan
 Kııha üllen turara buoluo,
 Onno utaarabın!
 Oholloox sostuoyum,
 Kırǵıstaax kırpaaykam,
 Sette xos deriespe taas sireyiñ
 Silellen bierdin!
 Aǵıs xos captalǵa taas anniñ
 3520 Arıllan bierdin!
 Toǵus xos boluo muus núuruñ
 Tobullan bierdin!" — diirin kıtta,
 Soduomnaax sostuoy
 Ortotunan tobulu ıstanan,
 Bies bılastaax ot tügeǵin saǵa
 İin buolan iñneri tuoyullan,
 İñersiyen tühen barda.
 Bili gınarın kıtta,
 Oxsuha turar alta buxatırdar
 3530 Kennilerinen çiepper siri çineriyen körbökkö,
 Tutum siri çuguruyan barbakka,
 İin xayaǵahın ustun iñneri tardıllan,
 Oxsuhalların kabuluppakka,
 Daybahalların axsappakka,
 Ettehellerin sellierpekke,
 Appañnır aat ayaǵın dieki

Taınarı saxsıllan tühen istiler.

Bu tühen ihen

Kııs Debiliye Buxatır

3540

Aan Axtalıya baltın

Alağar xarağınan

Anaaran körbüte —

Xatıñ balta

Xara xaana toxtubut,

Xalıñ teriite xaydıbit,

Xart tamana bıstıbit,

Sırdık tına bıstara

Tıhı kıl sağa xaalbit ebit.

Manı körön baran

3550

Aan Axtalıya baltıgar

Samannık dien sañalaax buola ispite

(Kııs Debiliye):

"Ce, bu!

Xotun baltım, Aan Axtalıya!

Ürüt küühüñ öhüllübüt,

Alın tireğiñ aygıraabit!

Kıhıl etiñ kırbastammit,

Çegien etiñ seymektemmit,

Ağıs uñuoğıñ xalıgıraabit,

Toğus uñuoğıñ toluguraabit!

3560

Ürüñ tınıñ örühültetin öydöö,

Xara tınıñ xarıhıltatın sanaa.

Kiñkiniir kieñ xallaan

Kölüös çıçaağaa buolan,

Uon tarbağıñ bıhınan

Uu xorğolcun buolan,

Suoduyan toxtoññun

Kında xallaaññar kıydan,
 Kündül xallaaññar köt,
 Culuo xallaaññar kuot!"
 3570 İñne dien eterin kitta,
 Aan Axtalıya
 Toxtoon çuguruyan
 Ütüö mörsüönün
 Öñönön körbüte,
 Kırcık dağanı,
 Kılıl ete kırbastamıt,
 Kıa xaana toxtubut,
 Modun küühe boxtubut,
 Kütür küühe öhüllübüt ebit.
 3580 Üöhee doydu uola
 Kün Erili buxatır
 Uon ırıraağın bıhınan
 Uu xorğolcun buolan,
 Unıulus gınan xaalaat,
 Kündü tüüleex,
 Kömüs öñnöox,
 Küöreyen kötör küökeger mooynoox
 Kölüös çıçaax buolan,
 Kündül xallaanıgar
 3590 Telibireen-teleeren,
 Temteye kötö turbuta.
 Kün Erili
 Kuopputu tutaarı
 Kulan dapsır iliitin
 Uunan isteğine —
 Kelen baran
 Keteheñ silcıbıta da billibet,

- Iraax sirten
 Irialaax ox kurduk
- 3600 Iyilaan kelbite da billibet, —
 Sette caaxıla xaya iyetex öttüger,
 Ağıs adaar xaya anaraa cayıñar,
 Toğus turuk xaya ulağa öttüger,
 Üs kündee muora nõñüötüger
 Kııs Debiliye Buxatır
 Ampaardaan baran
 Alğahın bilinen tahaattarbit,
 Emńik kulun attaax
 Eriede Bergen Buxatıra,
- 3610 Eregepçi talax kurduk
 İliste tüste da,
 Üöhee doydu uolunaan
 Oxsuhuu dien obunnağın oloxtoon,
- 3614 Kırgıs dien kıtaanağın daybahan bardılar.
- 3615 Bu kurduk oxsusputunan-sullaspıtınan,
 Ettespitinen-ellextespitinen tühen ihen,
 Kııs Debiliye ikkihin ergillen
 Üöhee dieki õñös gınan körbüte,
 İnin ayağa
- 3620 Siri çabıçax tügeğın kurduk
 Eriliyen köstüütüger,
 Xara tıa xabax tüüleex,
 Küöx tıa kömögöy tüüleex,
 Aabılaan tıa arğas tüüleex,
 Similex tıa sis tüüleex,
 Xaralaabıt anńı kurduk,
 Tañnarı bağıırdaax tumustaax,
 Uon caañı xatırın

3630 Umsarita tuppuk kurduk,
 Uon degie xara tñiraxtaax,
 Otut bilastaax ot tügeğın
 Subuçu bıraxpıt kurduk,
 Oloduyar ulluñaxtaax,
 Sardañalaax xallaanı sannınan sabardaabit,
 Künü-ıyı köxsünen bürükeebıt
 İkki kılıl çaaskı kurduk
 Erienneeğınen erılıççı körbüt kıl,
 Kükürü taas kınattarın nalıtın,
 İın ayağar bahın ugan sıtar ebit.
 3640 Ol sıtan
 Kömölğönnöox köxsün tıahatar,
 Xabırğannaax ayağın atıñnatar,
 Itıstaax sıñaağın ıllañnatar
 Xohoono mannık ebit
 (Soluk Baatır):
 "Buuyaka! Buuyaka!
 Kırkax sıstıbatax
 Kıda mañan xallaañña üöskeebıt
 Kıs Debiliye, xotuoy!
 Toxtoo bolğoy ere!
 3650 Kim etiitinen
 Üs bittexteex üöden tügeğer
 Cölö suoruyan tühen iheğın?
 Tuox ülüger odun uoxtanın
 Aan daydını arğara köttüñ,
 Üs doydunu bürüküü süürdüñ!
 Üöhee buollar
 Üöhee süğün sılcıbakkın,
 Allaraa buollar

Allaraa batan xaampakkın!
 3660 Kim-xaya kelen
 Ettiñ dietergin —
 Kıtalık elemes atırdaax,
 Cellik elemes bieleex
 Sırdık cüülü sıanalaan ırıppıt
 Çımarıttar Cılğa Xaan Toyon
 Eter tılın eğırgene,
 Sañarar sañatın satata buolbut
 Suruktaax soğuruu xallaan uola
 Soluk Baatır diemmin.
 3670 Ce, xotuoy, tönün!
 Öhöübüt öskün öhülbekke,
 Sanaabit sanaağın xalbarıppakka,
 Oxsusput oxsuhuugun toxtoppokko,
 Kuotar-kubulunar buollaxxına —
 Sibiligin ağıs salaalaax ayı ataratınan
 Köxsüñ xarağar batarı bırağıam!
 Abaahı aymaxtaraa,
 Bu Ölüü Ötümextey oğonńor ağalaax,
 Timir Temelekeen emeexsin iyeleex
 3680 Alıp xapsağay
 Cierbeñ neñerik
 Tıñıraxtaax Dıgıydaan Böğö dien
 Öhörör ölorör sürextemmit,
 Sarbıyar-battır sanaalammit,
 Cabıñıt kihitin
 Xarıhıyar buollaxxıtına,
 Xaraxtaax körböt gına
 Xaraña xaayıga xaaya oxsuñ!
 Xaaybat buollaxxıtına,

- 3690 Ağıs salaalaax ayı ataratınan
 Sibiligın sihin üöhün bıha bırağım!" — dien
 Eterin ağay kıtta,
 Settelii sıł ustata
 İrer ölüüge tepteren,
 Tیره bulkulla sıppıt
 Abaahı aymaxtara,
 Köstübet uustara
 Ültü xomullan kelen,
 Üs söhööxteex
- 3700 Ölüü sitimeğın
 Moonıugar boxso bırağan
 Oğurdaan ılannar,
 Nes Ütügen tördüger
 Sette xos çuguun ampaarga
 Tiligirii möğühünnerbitinen
 Tیره anıan kebiheet,
 Alta xos xataahının xarağalı,
 Toğus xos kulugutun uga oxson kebistiler.
 Kırkax sıstıbatax
- 3710 Kında mañan xallaañña üöskeebit
 Kıs Debiliye Buxatır
 Tüört oxsuha turar buxatırdarı
 Nörüönneex köxsüger
 Tüü meeçik kurduk uuran
 Sügüteleen baran,
 Tüspüt üütün ustun
 Töttörü ergillen
 Örö kötön ispıte.
 Ol örö kötön ihen,
- 3720 Kennitten

Kenierdeex saña duoraana
 Siri tügeğinen nírihiybitin
 Íste ispite manník ete
 (Dıgıydaan Böğö):
 "Alaatıgar emine tuomuy!
 Xaya doydu axtaax ilgetiger saallamıt,
 Atağar iiktiir k11s
 Alıs aattaağın k11ta
 Aat meñe bılcastağım buolla?
 Tuox doydu uutun tuñuyugar,
 3730 Otun keretiger toroluybut
 Tobugunan tañastaax
 Tuygunun bulsan
 Tor tehiin tutustağım buolla?
 Iy otut xonuga aahıar dieri
 Oxsuhan kördüm da,
 Küühe möltöobötö,
 Sındaahına sııyılıbata,
 Uoğa boxtooboto.
 Ce, xotuoy,
 3740 Xaraña xaayııga
 Xaayılınım buolan baran,
 Mın dağanı
 Öspöt tınnaax,
 Ölböt üösteex,
 Bısta-bısta salğamıt,
 Oydo-oydo samsamıt
 Uol oğo uhuktağa buollağım!
 Anı biirde küöreyen,
 K11s oğoñ kıptııy kıbınıtıgar,
 3750 Uol oğoñ onogos tutuutugar,

Kırhalaax suolgun kıyıam,
 Xaardaax suolgun xayıam,
 Cuolkalaax aartıkkar tohuyuom,
 Xaygıalaax ıllıkkar xargıstıam!
 Kençeeriger kençieni teriyem!
 Orohugar buoçaranı oñoruom!
 Uhun suolun
 Oñoston turan oymuom,
 Ketit suolun
 3760 Keniyen turan kehiem!"
 Kıs Debiliye Buxatır
 Canıardaax tılı sañarda,
 Kenierdeex tılı ette dien
 Kennin xayıhan,
 Kepsete barbakka,
 Tüört buxatırın
 Löglü sükpütünen
 Tüspüt üütünen
 Öro suoduyan taxsan,
 3770 Oholloox sostuoy ortotugar
 Tura tüspüte.
 Ol gınan baran,
 Toğus üye tuxarı
 Tunax ıhıağı turugurput
 Çugdaan Buxatırını,
 Emnik kulun attaax
 Eriede Bergeni
 Tus inniger ağaltaan
 Turuortaan baran:
 3780 "Ce, ierime cieğitiger ergilliñ,
 Aal uokkutugar,

Aymax coñnutugar barıñ!" — diet

Iıtalaan kebispite.

Abaahıga itillibit,

Köstübekke cühüllübüt,

Orto doydu uola

Ulaan çağıl attaax

Urgunúk Baatır ikki

Üöheer doydu uola

3790

Kün Erili ikkini

Nörüönneex köxsüger

Sügüteleen kebiste da,

Arğaa abaahı aymağa arğastar

Xabarğa kerdiihin

Caarıtı uurbut kurduk

Xaan Çuguya aartıgınan

Örö xalıhıyan taxsan,

Kuugunuu inietter

Kuruñax oyuurdarı uñuordaan,

3800

Adaarxay mastardaax

Aabılaan tıaları aahıtalaan,

Sis tıalar

Siñnen bütüüleriger,

Kübe tıalar

Köñörütter büürükteriger,

Üs doydu tümügün

Üller büörün ürdüger

Üs salaalaax üöt mas

Örö üünen turarın

3810

Öydöön-cüülleen körön,

Onno tiyen toxtoon,

İlce kelbit ikki uolattarın

- Ketexterin ahıttan ıyaan turan,
 Ugun ustun ohuor kömüs oyuulaax,
 Uhugar oholloox
 Uhun subuya batahın
 Subuya tardan ılla,
 Tatınáxtappıtınan tahıyan,
 Kılannarbitınan kırbaan,
 3820 Orulappıtınan oxson kiiren barda.
 Xas oğustağın axsın
 Uolattar uñuoxtarın kuodahınıttan,
 Oyoğostorun bıstarınan
 Olus delegey,
 Uhun sinńiges obot menegey üönnere
 Unńuluha toğunnular;
 Etterin saahıttan
 Eñin araas elbex delegey egelge üönnere
 Eymeñnehen taxsannar
 3830 Elennerin ustun
 İlibirehe toğunnular.
 Kımaaxtır tirii,
 Kılıyar et
 Xanan da xaalımıar dieri,
 Delbi tahıyan-tahıyan baran,
 İkkiennerin bili üöt ikki salaatıgar
 Xamsaabat gına xamsa kurduk eriyen kebiheet,
 Xara tıağa süüren taxsan,
 Xaardaax bugul sağa
 3840 Xappıt amınńıkını
 Xamıya xarbaan kiiren
 Uolattar annılarıgar
 Çoxçoloon baran,

Kübe tıa kötögötün killeren

Küöcüten bierbite —

Külük tüünü sırdatar

Küöx uot buolan

Küüdepçilenen tağısta.

Bu uot uolattarı

3850

Xas salaatağın axsın,

Bırtaxtara-bıcardara ıgılınna,

Kuhağannara-xoloñsoloro toğunna,

Çögöçülere-cüökettere süökenne,

Salahınnara-çalaxaydara sakkıraata.

Ağıs uñuoxtara aağılılar,

Toğus uñuoxtara turtahıar dieri,

Uolattarı, umatan-umatan baran,

Xañas ıtıhın ürdüger turuortaan,

Ürdülerinen üste kiriestii soton baran,

3860

Üren kebispitiger,

Üñen baran tilinnibit,

Utuyan baran uhugunnubut,

Obuguduyan baran sergexsiydibit diebit kurduk,

Tükterikeen beyeleex,

Könö uñuoxtaax,

Kömüs subalaax

Kün ayı oğoloro buolan,

Miçeerdii allaybıtınan

Cires gına tüstüler.

3870

Bu gınalların kıtta,

Üöheer doydu uolun

Kün Erili buxatırı

Xañas ıtıhıgar uuran baran,

Uña iliitinen

Üüs-kiis teriite bergehätinen
 Kün öttün uruyduu oxson baran,
 Añaar atağın tobugulaan,
 Añaarın söhürgesteen oloron,
 Subugurduk dien
 3880 Öröobüt uohun öhüle,
 Xommut uohun xoñnoro olorbuta
 (Kııs Debiliye):
 "Ce, bu!
 Üöhee doydu uola
 Kün Erili buxatır!
 Eyiigin
 Ağıs ataxtaax, aba-cuorsun sanaalaax,
 Ap xomuhunnaax abaahı aymağın
 Añaarıyar ağa bahılıktara
 Arsan Duolay oğonñor aççıgıy kııha
 3890 Sarı tañalay
 Saraxana Küükenñik
 İyetten tühergin kıtta uoran ılan,
 Emiyin üütünen emsexteten iiten
 İdemerdeex ilbihi ekker iñerbite,
 Oholloox soduomu oyoğoskor oloxtobuta.
 Onon
 Abaahı aba argıs buolan,
 Köstübet üöreğe küüs buolan,
 Kün conun küömçüleebitiñ,
 3900 Ayı aymağın atağastaabitiñ!
 Ol bu bugün,
 Kölbögürdübüt küöx cayıñ köğürür,
 Ardağırdıbit xara cayıñ xalbarıyar,
 İlaax etiñ ıraastanar,

Xoloñsoloox etiñ kubuluyar
 Küne buolla.
 Ce, noyoon!
 Üöhee ürdük xallaaññar üteyebin,
 Dobun xallaaññar utaarabın!
 3910 Kün uluuhugar öhögöydöox öyü öydöömö,
 Ayı aymağar xara sanaanı sanaama.
 Kömüskesteex sürexten,
 3913 Ahınıgas sanaalan!
 3914 Aan doydugar,
 Aymax coñnor tiyen,
 İerime cieni iççılee,
 Törötör oğonu tölkölöö
 İter süöhünü kürüölee,
 Aal uotu siriedit!
 3920 Toğus toğoydoox
 Tolomon mañan suoluñ
 Olomon tuttarıaxtıñ!
 Ağıs adaardaax
 Aartık iye xotunuñ
 Sargıtın tayannarıaxtıñ!
 Bıdan cıllarga
 Bıralıyar bırastıkay buollun", — dien baran,
 Üöhee dieki üren keeste,
 Uola sebirdexteeğer çepçikitik,
 3930 Tüüteeğer türgennik
 Kömüs çıçaax buolan,
 Kündül xallaan
 Kömögöyün tuhulaan
 Kötön tuyaara turbuta.
 Orto doydu uola

Ulaan caḡıl attaax
 Urganúk Baatır
 Nörüönneex köxsünen sügen,
 Örüölleex süüsteex
 3940 Öndölüyer Öksökü kıl buolan,
 Ayılaax-andaḡardaax arḡaa xallaan
 Alın tardıtıgar
 Aan doydu añaarın sabardaabit
 Arḡaa Sibiir
 Arḡahın keḡete,
 Aattaax alaaha,
 Ulaḡata köstübet,
 Uñuorguta billibet
 Unaarıtta Ebe Xotun
 3950 Sumanan buoluo dien,
 Sulumax ox kurduk,
 Subullan-suoruyan tühe turbuta.
 Bili allaraa doydu
 Aḡatın uuhun
 Añaarıyar aattaaḡa
 Arsan Duolay
 Aççıḡıy kılha
 Sarı tañalay,
 Náalbaan tuhaxta
 3960 Saraxana Küükeenńik
 Kıl Debiliye Buxatır
 Kini suo suraḡın suraan,
 Alban aatın aattaan,
 Ayannaan iher anırın,
 Tüünün töhöön,
 Künühün bittenen bile oḡusta,

- Oloxsuybut-çuoğuybut,
 Kiriubit-kistemmit,
 Saspit-saarıgırbıt
- 3970 Aal uotuttan,
 Alaha cietitten,
 Aattaax alaahttan
 Aan daydıttan arağan,
 Üs kıhın ilce
 Üöden tügeğer
 Dölörü ütügen aartıgman
 Suos soğotoxta
 Uulağas urtuus buolan
 Unñulus gınan xaalla.
- 3980 Kıns Debiliye Buxatır
 Ör ötür gımmata,
 Unaarıtta Ebe Xotun
 İliñni İeyiexsitteex ıllıgın
 Teleyen kiiren ihen
 Öydöön cüülleen körbüte —
 Aattaax suollaax alaas sir
 Ayıllan baran,
 Abaahı aymağa aañnaan,
 Billibet uuha biiheen,
- 3990 Köstübet uuha sörüösten,
 Kere kençeerite kextibit,
 Xampa sebirdeğe xagdarıybıt,
 Küöx sireme kölbögürbüt,
 Eter keğete keleşeydeebit,
 Öroöböt ötonö böppüt ebit.
 Bu alaas sir ilin tardıtıgar
 İenigiyen tühen baran,

K11s Debiliye
 Ulaan cağıl attaax
 4000 Urganúk Baatırın
 Uun-utarı turuoran kebispite,
 Kihite
 Uña xonnoğun annıttan
 Abaahıga naardaha,
 Köstübekke cüögelehe sılcın
 Ağıs Ayıhıt Xatıttar
 Aartıktarın ayağar alahalaax
 Acına Baay Toyon,
 Sette İeyiexsit Xotuttar
 4010 Keler sirderiger cieleex
 Ecine Baay Xotun
 Kördör xaraxtarın cükketin,
 Kötürder tiisterin miiletin,
 Xamıyağınan badaxtaax xaan iñneex
 Xaançılaan Kuonu
 Uoran ılan,
 Tüü meeçik oñoron
 Ukta sılcıbtın
 Üs tögül üren baran
 4020 Sirge uuruutugar
 K11s oğó gienin
 Kırıtıttan körör
 Kılaan berde buolan
 Kıntas gına tüspüte.
 Üörüü kienin
 Ölgömün üörsüstüler,
 Ös öhüllüüte,
 Sanaa cayğarıta,

Sürex könüüte,
 4030 Süppüt köstüüte
 Manna buolla.
 İti kennitten
 Kırkax sıstıbatax
 Kında mañan xallaañña üöskeebit
 Kıs Debiliye Buxatır
 Örüölleex manñıatı
 Üreye uurbut kurduk
 Ürüñünen dieliççi
 Ürdük xallaan dieki
 4040 Örü körön turan
 Örüöbüt uohun
 Öhüle turbuta mannık ete
 (Kıs Debiliye):
 "Buuyaka! Buuyaka!
 Sañarbit sañam satata,
 Tuoybut toyugum dorğoono
 Üs xartıgastaax
 Üüt mañan xallaanı
 Örü kötön,
 Kun Toyon kııha
 4050 Kün Küögelcin udağañña
 Dorğoonnoox kuolastaax
 Turuya kıl buolan
 Toyon öhüötünen çugdaardın!
 Ol tılın
 Kün Küögelcin udağan
 Arılı xallaañña taxsan,
 Axtar Ayıñıt sañaspar tillaatın!
 Axtar Ayıñıt sañahım

Kiñkiniir kieñ xallaanı
 4060 Tileri kötön taxsan,
 İeyiexsit iyeber etiextin!
 İeyiexsit iyem
 Ağıs xartıgastaax
 Arañas sabıdal xallaanı
 Arğara kötön taxsan,
 Ağıs bılas sohuoxtaax,
 Altan tüörex uruydaax,
 Aas sılgı teriite olboxtoox
 Ayıı Cargıl udağanña cañsayıaxtın!
 4070 Ayıı Cargıl udağan
 Çımarıttar Cılğa Toyoñño tıllıaxtın!
 Cılğa Toyon
 Üütteex taas olboxtoox,
 Ürümetiybet üüt kölüyeleex,
 Üüs-kiis kıl teriite ölbürgeleex,
 Ürdük nuoğay bergeheleex
 Ütüö cüülü törütteebit
 Ürüñ Aar Toyoñño etiextin!
 Kim-xaya kelen,
 4080 Tuox tuhunan tuoyda dietergit, —
 Kırkax sıstıbatax
 Kıda mañan xallaañña üöskeebit
 Kıs Debiliye Buxatır diemmin.
 Tustaax sorugum,
 Anallaax naadam —
 Bu oholloox-sodumnaax
 Otto duguy buorga
 Ayıılaax-andağardaax
 Arğaa xallaan alın tardıtıgar

- 4090 Aan daydı añaarın sabardaabıt
 Arġaa Sibiir dien sirge,
 Aġıs ataxtaax,
 Ap xomuhunnaax,
 Aba cuorsun sanaalaax,
 Abaahı aymaġın bahılığa
 Arsan Duolay
 Aççıgıy kııha
 Sarı tañalay
 Saraxana Küükenńik
- 4100 Sahan saarıgıran oloron,
 Üs doıdu oġotun uoran ılan,
 Emiyin üütünen emsexteen,
 Etteriger-xaannarıgar
 İlbihi iñerbite,
 Oholu oloxtobuta.
 Ol uolattar
 Kün conun küömçüleebitteriger,
 Ayı aymaġın ataġastaabıttarıgar,
 Sette bittexteex sir iye
- 4110 Siriediybit simeġin
 Siñneri üktüörü gımmıttarıgar,
 Orto buor tolugar,
 Aan daydı xarıstabilıgar,
 Kün conun kömüskeliger
 Sırdık tınım bıstarıgar kıhammakka,
 Ürüñ tınım öhörüger kereybekke,
 Küüsteextiin kürextehen,
 Uoxtaaxtıq oxsuhan kıayan baran,
 Arġaa Sibiirge
- 4120 İççıtex ieniger

Ìerime cienì teriyer,
 Kuraanax ursunugar
 Orohunu oloxtuur,
 Küöx cayın köğüretterer,
 Xaya cayın xalbarıttarar
 Künüm kelle.
 Onon ütö düülü törütteebit
 Ürüñ Aar Toyommuttan
 Ağıs bılas sohuoxtaax,
 4130 Albannaax algıstaax
 Aytalın udağanın
 Köstübet böğö kölböğün sürgüyerge,
 Abaahı böğö cayın arçılırga
 Arğaa Sibiirge anaan ıttın dien
 Söhüöxteex beyem sügürüeybin!
 Xaalçıktaax beyem xañkıyabın!"
 Bu eten baran Kıs Debiliye Buxatır
 Ereheleex ilin xallaan
 İs eñiyetin dieki
 4140 Eriliççi körön oloron,
 Üs tüünneex kün
 Kördöbüt körcöbülün
 Küüten olorbuta baar ete.
 Ühüs küne timextehen tuoluutugar
 İlin xallaan is eñiyetitten
 İtii tıal ilgiyteleen kebiste.
 İti kennitten
 İtir bılıttar ciegenistiler,
 Xara bılıttar xanılastılar,
 4150 Küöx bılıttar köğüstüler,
 Duguy bılıttar subustular,

Soho bılıttar çuoğustular;

Xallaan tüört örtütten

Kırbahılaax etiñner

Kınnán tağıstılar,

Kındıt çağılğannar

Tañnarı arçılaatılar.

Manı ahara battaan

Adılaan kördöxxö —

4160 Erdeğes ular tüöhün tüütün kurduk

Ebir çağıl bılıt eleenneex,

Bastaax-ataxtaax

Mañan duguy bılıt olboxtoox,

Andı kıl xabağın tüütün

Adaarıççı oxsubut kurduk

Ala cuorsun bılıt üktelleex,

Ağıs bılas sohuoxtaax,

Albannaax algıstaax

Aytalın udağan kelen,

4170 Ürdülerinen üs tögül ergiyen baran,

Toxtoon-suoruyan

Olororun kördöxxö —

Kölüye küöl sağa

Tüölbe xaan düñürün

Xañas nilbeger tuora uurbut,

Üs sirinen boğuskalaax

Cargıl taas bılaayağın

Uña iliitiger tuppıt,

Ortotunan cölörköy

4180 Kuladıyar kulan aarık bıarığın

Tuora kuusput,

Sarbınax bıtırıs tañahın

Sannıgar saba saptıbıt
 Udağan kihi uluuta
 Uottaax çolbon kurdugunan
 Tobulu körön oloror ebit.
 Bu oloron,
 Bastaax-ataxtaax
 Mañan duguy bılt olboğunuun
 4190 Künü körsö
 Üs tögül ergiyen baran,
 Düñürün üs tögül
 "Dor" gına oxsor,
 Ol kennitten
 Tuoyullubatax
 Tomoroon toyugu tuoya,
 Alğaabatax
 Iar cañsal algıhı algı olordo
 (Aytalın udağan):
 "Dom! Dom! Dom!
 4200 Uruyum-ayxalım!
 Aan-Arçım!
 Kim-xaya kelle dietergit —
 Üütteex taas olboxtoox,
 Üs xos müöñü kömüs çınçalaax
 Ürüñ Aar Toyon oğonńor
 Sürgüördeeğın süünete,
 Arçılaağın albana
 Ağıs bılas sohuoxtaax
 Aytalın udağan diemmin!
 4210 Bu ayılaax-andağardaax
 Arğaa xallaan alın tardıtıgar ayıllıbıt
 Arğaa Sibiir arañas dalbarıgar

- Abaahı biihe adağıyan,
 Köstübet uuha küönteen,
 Oholu-soduomu oloxtuobut,
 İlbihi-idemeri teriybit
 Kölböxtöök küök cayın
 Küden gına sürgüdeğim buollun,
 Ayılaax xara cayın
 4220 Xalbarıta arçılaatağım buollun!
 4221 Dom! Dom! Dom!
 Öhögöydöök öydöök Üöden uluuha
 Örö suoduyan taxsar
 Cölörü Ütügen aartıga
 Üyeler tuxarı
 Üs tölörübet
 Süllügehinen büölennin,
 Iar xara
 Xalğanınan sabılının!
 4230 Ayağımsax aartıktammatın,
 Xoloñsoloox xolbospotun,
 Solloñnoox suollammatın!
 Dom! Dom! Dom!
 Aan daydı iççite
 Aan Alaxçın Xatın
 Bettex körön miçik gın!
 Ot-mas iççilere
 Ot annınan obugunaspıt
 Oyuu-biçik uolattar!
 4240 Kırıs annınan sıbdıgıraspıt
 Kıtıan bile kırgıttar!
 Sebirdex annınan sibiginespıt
 Sette cerekeen oğoloor!

Buka barıgıt
 Bettex körön miçik gınıñ!
 Sette salaalaax
 Sirem küöxxüt siriediydin,
 Ağıs salaalaax
 Aça küöxxüt namılıydın,
 4250 Toğus salaalaax
 Lokuora okkut toroluydun!
 Xagdarıyan turbut xara tıalargıt
 Xampa sebirdexterin aygıratınar,
 Kexten turbut kerii tıalargıt
 Kere kiistelerin kettiner!
 Dom! Dom! Dom!
 Aar tüpte añaarıydın,
 Alta[n] cerge anılınnın,
 Aal uot siriediydin,
 4260 Alaha cie terilinnin!
 Kextibet keskilliex
 Kençeeri terilinnin!
 Oxtubat oñoruulaax
 Orohu oloxtonnun!
 Törötör oğo tölkölönnün!
 İter süöhü kürüölennin!
 Dom! Dom! Dom!
 Keneğehin keneğes
 Keler da üyelerge
 4270 Ohol oloxsuybatın,
 Kırgıs kıttıspatın!
 Bıstıbat bıyañ ayılınnın,
 Uostubat uygu oloxsuydun!
 Aan arçı,

Sünken sürgüör buollun!
 Dom! Dom! Dom!" — diet,
 Udağan kihi
 Bastaax-ataxtaax
 Mağan duguy bılıt olboğun
 4280 İlin dieki ergite battaat,
 İeyiexsitteex xallaan
 İs eniyetin dieki
 Örö kötön suoruyan usta turda.
 Bu aan arçı,
 Sürdeex sürgüör kennitten
 Ulağata köstübet,
 Uñuorguta billibet
 Unaarıtta Ebe Xotunu
 Oduulaan-körön turdaxxa —
 4290 Öroöbüt ötonö üöten barda,
 Kereebit keğete kepseen barda,
 Algıstaax iene
 Altan ot bıstaraydaax
 Aça küöğünen
 Añaarıyan barda,
 Tuburaabit toloono
 Toğus salaalaax
 Lokuora küöx otunan
 Toroluyan barda,
 4300 Xagdarıybıt tıata,
 Xampa sebirdeğın anınna,
 Kextibit çeçire
 Kere kiistetin kette,
 İılaax sıta ıhılınna,
 Kuordaax sıta buralınna,

- Caardaax sîta arağista,
 Aattaax-suollaax
 Ayıı sire buolan
 Aygıraan barda.
 4310 Kırkax sıstıbatax
 Kııda mañan xallaañña üöskeebit
 Kııs Debiliye buxatır,
 İbiene kömüs iedestere keyieleen,
 Örüölleex manñiat kurdugunan,
 Üören-kötön
 Ürdük xallaan dieki
 Ögürük-tögürük körö-körö,
 Subugurduk dien
 Uoha-tiihe turtañnıı,
 4320 Utuu-subuu sañara turbuta
 (Kııs Debiliye):
 "Culusxannax culuo mañan xallaan
 Ürüt öttüger üöskeebit,
 Sırdık ıyaağı sıcaaybıt
 Cılğa Xaan Toyon ehem!
 Kim-xaya kepseete dietergin —
 Kııda mañan xallaañña üöskeebit
 Kııs Debiliye Buxatır diemmin!
 Tuox tuhunan tuoyduñ dietergin —
 Kün siritten
 4330 Köstübeti süteren,
 Ayıı siritten
 Abaahını araaran,
 Orto doyduttan
 Oholu tuoratan baran,
 Arğaa Sibiir dien

İççitex sirge
 İerime cieni teriyen
 Orohunu oloxtuurum,
 Kençeerini keskilliirim,
 4340 İter süöhünü kürüölüürüm,
 Altan sergeni astararım kelle!
 Onon
 Söhüöxteex beyem sügürüyen,
 Üs baraa-xara külükker
 Üñen-sükten turan,
 Çebdik xallaan ürdüger üöskeebit
 Sette degil mañan uustargın ıtan,
 Köy uoruk cie tuttaria diemmin
 Kördöhö turabın!" — dien eten baran,
 4350 Ör ötür ağay
 Kütellerin kıtta
 Üöheex çebdik xallaan
 Sette degil mañan uustara
 Kıtalık kıl kırıya kötön
 Kıtıtın bulbatax
 Kındaa mañan kırdallarigar,
 Turuya kıl çonoyo kötön
 Tulatın bulbatax
 Tunalğannaax tomtordorugar
 4360 Tura tüspüttere baara da, —
 Ürüñ xaraxtaax
 Ötüren körböt
 Üüt tumanın tüheren,
 Bürünen turannar,
 Üs tüünneex kün ustata
 Utuyar uu tübün bilbekke

Oluk böğönü oyutan,
 Kırpax böğönü kınñaran,
 Sügelere külümneen,
 4370 Küöbüllere kürdürgeen,
 Usturuustara uhuutaan,
 Uhanan kiiren baartara.
 Tördüs künüger
 Üüt tumannara
 Ühüörüyen kötütüger
 Öydöön-cüülleen kördöxxö —
 Üs künnük sirten
 Külümürdeen köstör
 Köñdöy uoruk balağan
 4380 Kündeeren köhünne.
 Sette degil mañan uustar
 Üöhe xallaañña örö kötön
 Soho bılt olboxtonon oloron
 Subugurduk dien sañalaax buoltara
 (degil mañan uustar):
 "Kırkax sıstıbatax
 Kırda mañan xallaañña üöskeebit
 Kır Debiliye Buxatır!
 En suo-ceñke
 Sulanıgın toluyan,
 4390 Iar cañsal
 Kördöhüügün ılınan,
 Üs tüünneex kün
 Öröön sınñanan körbökkö,
 Kençeeri siriediyer
 Key baraan cietin teriydibit,
 Orohu oloxsuyar

Oy boduo orduutun oñordubut.
 Südü sirten tüöhüllen,
 Iraax sirten attanan kelen,
 4400 Et emsegeliirin kereybekke,
 Uñuox uyadiyarın ulaatinnarbakka
 Uhanan oñordubut,
 Kıhanan kırbydıbit.
 Tuta soboloñ,
 Köstö manña kördöböppüt,
 Keneğes ierime cie iççilenneğine,
 Baarağay cie bahılıktannağına,
 İter süöhü kürüölenneğine,
 Ürün tüüleex üöskeeteğine,
 4410 Xara tüüleex xañaatağına,
 Degil mañan uustar dieññit
 Sette nılbarañ mañan
 Sıcaan sılgını bulan,
 Dölörköy küneheleex süünetin,
 Kulan aarık bıarıktaax uluutun,
 Muñxaat oyuunu bulaññit
 Bihigi ürdük aappıtın üöten,
 Suo suraxpıtın cuon nağıdıyan,
 Utaarıaxxıt buollağa,
 4420 Onton ordugu kördöböppüt", — dietiler.
 İti kennitten
 Kııs Debiliye uollaax kılın
 İkki öttüger enñirgelii sieten ağalan,
 Altan sergetin attıgar turuortaan kebiste.
 Bu gınan baran
 Aarıktaax xalğanın arıya battaan,
 Tuttarbit cohunnaax orduutun kiiren,

Ergim-urgum kördögüne, —
 Keteğerii[n] oloror kihi
 4430 Keğe sağa buoluox,
 Uña dieki oloror kihi
 Ular sağa buoluox,
 Suol aanıgar oloror kihi
 Suor sağa buoluox,
 Xaņas dieki oloror kihi
 Xabcı sağa buoluox,
 Ohuordaax oronnoox,
 Çulluruuttaax çuulaannaax,
 Xayırğastaax xappaxçılaax,
 4440 Alta xos alınnaax,
 Üs xos ürütteex,
 Sette xos erkinneex,
 Baarağay bağanalaax,
 Çirke tireebilleex,
 Cohun tulaahınnaax
 Orduu kiene ulaxana-urana
 Mas xamıyağıttan
 Saar ihitiger tiye terillen,
 Oñohullubut ebit.
 4450 Manı körön baran,
 Üören-kötön,
 Cielligesteex cielin
 Teleççi anñan,
 Tiergeniger taxsan,
 Üüt mañan xallaan dieki
 Örö körön turan,
 Ünneex-tehiinneex
 Ütüö tılınan

Üñe-sükte turbuta

(Kııs Debiliye):

4460

"Üs xartıgastaax

Üüt mañan xallaan

Ürüt öttüger üöskeebit

Kün toyon kıha

Kün Küögeldin udağan eciyiem!

Üörüüm-kötüüm ürdeete,

Colum-sorgum turugurda!

Xara cay xalbarıya,

Küöx cay kürenne!

İerime cie siriediyer

4470

Keskile terilinne,

Baarağay cie bahılıktanar

Malaahına kelle!

Onon Cılğa Toyon

Toğus atırın üörüger baar

Kıray xallaan

Kımnıta buolbut

Uon tüört saahıgar dieri

Keteğır kiris bıa tüspetex

Kündül xanı

4480

Cellik elemes bietin

Bıha tuoyan ıtta oğus!" — dien

Tuoybut toyuga collonon,

Sañarbit sañata sargılanan,

Öydöobüt öyö örögöydönön,

Ör ötür buolbakka,

Kıray xallaan

Kımnıta buolbut,

Uon tüört saahıgar dieri

4490 Keteğer kiris b1a tüspetex
 Kündül xañıl
 Cellik elemes bie,
 Tırılaççı kisteebitinen
 Tunalğannaax tusahalarıgar
 Tura tüspüte baar ete.
 Bu tüherin kitta
 K11s Debiliye Buxatır
 Sürde sılcın sünnün anñan,
 Xaamtara sılcın xabarğatın bıhan,
 4500 Telippitinen etin ettien,
 Sınalıppıtınan sıatın sıalaan,
 Sabağa çağıl ohoğun
 Xañas çançıgar
 Saar küöske
 Saraççı üllör dieri
 Buharan budulutan baran,
 Arıña tuohunan
 Captallan oñohullubut
 Arañas sandalı ostuolugar ağan
 Tardan keeheet,
 4510 Uollaax kıhın
 Ostuol ikki öttüger
 Utarita olordon baran
 Ahıı-sii,
 Ühüoyex da buollallar,
 Üs süüs kihi
 Körün körülüü,
 Ütüö tılınan kepsete,
 Üöre-kötö ülümnehe,
 Mas balağan malaahının

- 4520 Bastaan teriye
 Olorbuttara baar ete.
 Ahaan-sien бүten baran,
 Kırkax sıstıbatax
 Kında mañan xallaañña üöskeebit
 Kııs Debiliye Buxatır
 Cie ottotugar kelen
 Añaar atağın söhürgesteen oloron,
 Örüölleex manııatı
 Üreye tupput kurduk
- 4530 Ögürük-tögürük körö-körö,
 Itııstaax sıñaağın ııra,
 Illıı-tuoya olorbuta mannık ete
 (Kııs Debiliye):
 "Orto doydu uola
 Ulaan cağıl attaax
 Urganúk Baatır surcum!
 Xamıyağınan badaxtaax xaan iñneex
 Xaançılaan Kuo baltım!
 Aan daydıgıtıttan
 Abaahı aymağın xalbarıtan,
- 4540 Künñüt siritten
 Köstübet uuhun üüren,
 İerime cieğitin teriydim,
 Aal uokkutun sağalaatım!
 Tellexxe sıtar
 Teñneex doğorduu buolaññıt,
 Orohu böğönü oloxtooññıt
 Uhun buruoğut unaarıydın,
 Kençeeri böğönü teniteññıt,
 Ketit keskilgit siriediydin!

- 4550 Sılgı süöhü ayıñhıta,
 Kürüö Cöhögöy Toyon,
 Anax süöhü tördö
 Axtar Ayıñıt Xatın
 Ürüñ-xara tüüleeğinen
 Öllöydöön bieriextin!
 Aaspıt ehigitten ahaatın!
 Toñmut ehiexe itinnin!
 Ötöx tönürgehe,
 Surt kıma buoluñ!
- 4560 Orto doyduttan
 Ohol oyoğoloobotun!
 Üöhee doyduttan
 Ürgüör ürgüybetin!
 Allaraa daydıttan
 Argıar argıybatın!
 Ağıs ayıñlargıtıttan aattahaññıt,
 Kün ayıñlargıtıttan kördöhöññüt,
 Ürdük ayıñlargıtın öydööhññüt,
 Oxton bierbet oñoruulanan
- 4570 Orto doyduga
 Ularıybattık oloxsuydaxxıt buollun!
 Ulaan çağıl attaax
 Urganúk Baatır surcuom!
 Mañnaygı iyeñ uruuta
 Uol oğo töröötöğüne,
 Xaalcıgınan oonúuur
 Xara turağas attaax,
 Xaadiat Bergen dier!
 Ol oğöñ
- 4580 Buutun ete buhan,

Xolun ete xoydon,
 Suolu tobular,
 Aartıgı arıyar künüger
 Eteer ere:
 Sis tıalarıñ siñnen tühen
 Similex buoluutugar,
 Xara tıalarıñ xaydan tühen
 Aabılaan buoluutugar,
 Ağıs aartıgıñ ayağar,
 4590 Üs suoluñ tördüter
 Aan daydıga
 Da[a]mın bierbetex
 Ağıs kırılaax altan kuyaxtaax
 Aan Daadar Buxatır dien
 Oğo körsüöge.
 Ol oğo
 Törüön tüört uon tüört sıl innitten
 Tüört uon tüört kıl
 Tıñırağar surullubuta,
 4600 Tüülleexxe tüülüger köstübüte,
 Bitteexxe bitiger billibite,
 Onu kitta
 Uhun suolu oymohuma,
 Ketit suolu kesihime dieññit,
 Ce, bıdan-bıdan cıllarga
 Bıralıççı bırastı buollun!" — diet,
 Obuyuk uostarıttan uurahan,
 Sımaan sıraydarıttan sıllahan baran,
 Kıns Debiliye taxsan
 4610 İeyiexsitteex ilin xallaan
 İs eñiyetin dieki

Üs bastaax örüölleex süüsteex

Öksökü kıl buolan

Örö kötön bara turbuta.

Toğus üye tuxarı

Tunax ıhıağı turugurput

Çugdaan Buxatır:

"Bu kırkax sıstıbatax

Kııda mañan xallaañña üöskeebit

4620 Kıs Debiliye Buxatır,

Ürüñ tımmın örühüyen,

Suon tımmın toluyan baran,

Arğaa Sibiirge

Ayı aymağın adağita,

Alaha cie teriye barbıttaağa,

Ol ierime cietiger

Ergiller kemiger,

Törüt siriger

Tönnör künüger

4630 Mın aan daydıbınan

Alaha ciebinen

Aartıktan barıaxtaax", — dien

Toğus suban turuya uolattarın

Tunalğannaax toloonugar turuoran

Toğus kün ustata manappıta.

Toğus küne tomtoyo tuoluutugar

Tus arğaa diekitten

Ürüñ bılttar örükühen taxsıbıttarın

Öydöön-cüülleen kördöxxö —

4640 Örüölleex süüsteex,

Üs bastaax Öndölüyer Öksökü kıl

Örö kötön iher ebit.

Manı körön baran,
 Toğus uolattartan
 Biir coroğoy uostaaxtara,
 Illam tillaaxtara,
 Ahağas ayaxtaaxtara talıllan,
 Bili kıl dieki körön turan,
 4649 Samannık dien sañalaax buola turbuta
 (suban turuya uol):
 4650 «Kırkax sıstıbatax
 Kında mañan xallaañña üöskeebit
 Kıs Debiliye Buxatır!
 Küüsteex ayaññın köğüret,
 Doxsun ayaññın toxtot,
 Axsım ayaññın namırat!
 Kimner-xayalar
 Kepsii tohuydular dietergin —
 Toğus üye tuxarı
 Tunax ıhıağı turugurput
 4660 Çugdaan Buxatır
 Toğus suban turuya uolattarabıt.
 Ol toyommut:
 "Kıs Debiliye Buxatır
 İerime cietiger ergilliitiger,
 Aal uotugar attanıtıgar,
 Manan tönnüöge", — diebite.
 Onon,
 Sırı kihite sılaybıtıñ buoluo,
 Sınñanan aahıañ ühü,
 4670 Suol kihite kuohaabıtıñ buoluo,
 Utaxta ihen aahıañ ühü,
 Ayan kihite amıraabıtıñ buoluo,

Axtaax ilgetten
 Ahaan aahıań ühü dien
 Xaalcıktaax beyebit xańkıyabıt,
 Söhüöxteex beyebit sügürüyebıt!»
 İnee dien etellerin kıtta,
 Kırcık dağanı,
 Axsım ayanın sarbıyan,
 4680 Küüsteex ayanın möltötön,
 Doxsun ayanın toxtoton,
 Bili Öksökü kıl
 Uolattar tus innileriger kelen
 Tura tühüütüger —
 Örüллеex manıatı
 Üreye uurbut kurduk,
 Ürüñünen dieliççi,
 Ögürük-tögürük körbüt,
 Caxtar kihi talı talbata buolan
 4690 Naskıs gına tüspüte.
 Manıaxa
 Toğus suban turuya uolattar
 İkki öttüger tühenner,
 Ennırgelii sietenner,
 Tulluk kıl taba tebimmetex
 Culusxannaax tusahalarıgar killeren,
 Köpsö at sılgı kölöhün allıar dieri
 Köbö-saba süüren tiyer
 Kündül mas küüleleriger ilciileriger, —
 4700 Ađıs arılas mańan kırgıttar kelenner,
 İkki öttüger tühenner,
 Cielligesteex ciellerin teleye tardan,
 Aarıktaax aannarın arıya battaan,

- Külümürdeen köstör
 Kündü küöreñse orduularıgar
 Küögeten killeren,
 Ağıs xartıgas arıña tuohunan
 Captayan oñorbut
 Arañas sandalı ostuol attıgar,
 4710 Alta ataxtaax aygıraabat altan oroñño
 Ağalannar olordon kebistiler.
 Ağıs ayıhıt xatıttar
 Aartıktarın ayağar alahalaax
 Acına Baay Toyon oğonńor:
 "Ağıs arılıas mañan kırıgıttar,
 Ayan kihite amırayan,
 Suol kihite utatan kelbite buoluo, —
 Aaraxtaax kımıhınan
 Ayaxta tutuñ" — diebitiger,
 4720 Arılıas mañan kırıgıttar
 Tomtorğoluu oyuulaax çoroon ayaxxa
 Tobus toloru aaraxtaax kımıhı
 Ağalan bierterin ihen kebispite.
 Ce, toğus üye tuxarı
 Tunax ıhıağı turugupput
 Çugdaan Buxatır
 Suon tının toluybut,
 Ürüñ tının örühüybüt
 Xotun eciye kelbitiger
 4730 Üören-kötön,
 Ütüö tılınan kepseten,
 Iraağı ıñıttaran,
 Çugahı xomuttaran,
 Keteğiriin dieki kereni oxtoron,

Uña dieki ulaanı umsaran,
 Xañas dieki xaranı xaptatan,
 Suol aanıgar suru suullaran,
 Üs möñürük sirge tüöllən oloron,
 Saxa omuk malaahının,
 4740 Ürdük ayı üörütün,
 Xoro cuortu sırgalın,
 Çukça omuk sögölöönün,
 Nuuçça omuk sıbaaybatın,
 Üöhe böğö arbaahının,
 Allaraa böğö tülehitin kurduk,
 Uhun uygu,
 Çöñörö çüömpe dieni oloxtoon barda.
 Çoço bastaax çuoğuyda,
 Bosxo bastaax muhunna,
 4750 Tilexteex tiehinne,
 Ataxtaax aygıhınna,
 Sette sirge segeex ırıa ciereyde,
 Ağıs sirge aattaax algıs adağıyda,
 Toğus sirge dorğoon oloñxo sukkulunna;
 ırıgan ırğayda,
 Tuburaabit tutto,
 İmmit sitte,
 Xatıraabit saallanna;
 Möçökö böğölör
 4760 Böğöstöhüülere üödüyde,
 Sılbırğa bıhıydar
 Sırsulara buolla,
 Kıratta kılıhıt
 Kılıyan kıralcıtta,
 Çökömö kuobaxçıt

Kuobaxtaan çömölcütte.
 Subugurduk
 Sette künüsteex tüün
 Siriediyen turannar,
 4770 Köğüreebet kör böğönü
 Köğülütten tupputtar,
 Uuraybat oonúuu böğönü
 Oroyuttan xarbaabittar,
 Barammat ahı ahaabittar,
 Uostubat uygunu uulaabittar.
 Sette künüsteex tüün tuoluutugar
 Körülüü sataan baran
 Küüstere baranan,
 Oonúuu sataan baran
 4780 Uoxtara xaraan,
 Mustubut con
 Üören-kötön,
 Toton-xanan
 İlin-arğaa,
 Xotu-soğuruu
 Toxton-suoruyan,
 Ürüö-taraa sırsan
 Baran xaallılar.
 Kırkax sıstıbatax
 4790 Kııda mañan xallaañña üöskeebit
 Kııs Debiliye
 Alta ataxtaax
 Aygıraabat altan oronuttan
 Ce turan,
 cie ortotugar kelen
 Acına Baay Toyon,

- Ecine Baay Xotun
 Çugdaan buxatır tus innileriger kiiren,
 Alağar xarağınan
 4800 Alamağay bağayıtık
 Alaarıççı körön turan,
 Subugurduk dien
 Öröbüt uohun öhüle,
 Xommut uohun xoñnoro turbuttağa
 (Kııs Debiliye):
 "Buuyaka! Buuyaka!
 Toğus üye tuxarı
 Tunax ıhıağı turugupput
 Çugdaan Buxatır!
 Küöx cay buolan kölböğürdübüt
 4810 Köstübet biihin küheydibit,
 Xara cay buolan sabıtaabit
 Abaahı aymağın xalbarıttıbit!
 Ce, köğüreebit ürüñ süürügüñ
 Üs tögül üllen üöskeetin!
 Ağıyaabit xara süürügüñ
 Ağıs tegil allan xañaatın!
 Uostubat uhun uygu oloxton!
 Uolbat çöñörö çüömpe bıyañnan!
 İireeni-ereyi bilbekke,
 4820 Oholu-soduomu oroydoobokko
 Kençeeri böğönü teniten,
 Orohu böğönü uuhatan,
 Uraanxay uuha,
 Kihi tördö buol!
 Ağıs Ayııhıt Xatıttar
 Aartıktarın ayağar alahalaax

Acına Baay Toyon!
 Sette ieyiexsit xotuttar
 Keler sirderiger cieleex
 4830 Ecine Baay Xotun!
 Kördör xaraxxıt cükketin,
 Kötürder tiiskit miiletin
 Xamiyağınan badaxtaax xaan iñneex
 Xaançılaan Kuo kııskıtın,
 Arğaa Sibiir dien sirge
 Ağıs ataxtaax,
 Ap xomuhunnaax,
 Aba cuorsun sanaalaax
 Abaahı aymağa adağıyan olorbutun
 4840 Araaran barammıt
 Ayıı udağanınan
 Aan arçını arçılatan,
 Alaha cie teriyen,
 Aattaax algıspın bieren
 Orto doydu uola
 Ulaan cağıl attaax
 Urganúk baatırğa
 Tellexxe sıtar
 Teñneex doğor oñoron,
 4850 İerime cie iççilere
 Baarağay cie bahılıktara
 Oñortoon kellim.
 Onon
 Kömüs çıçaaxpıtın
 Köstö süterdibit dien
 Kömüskeğit uutun tüherimeñ,
 Xaarian oğobutun

Xaltı xarbattıbit dien
 Xaraña ahını ahıyimañ!
 4860 Ce, buka barı
 Bürü büttüün,
 Deli dexsi
 Bıralıççı bırastılarıñ!" — diet,
 Tap kurduk tañnan,
 Sip kurduk simenen,
 Ox kurduk oñoston,
 Aarıktaax aannarın
 Arıya battaan,
 Köpsö at sılgı kölöhün allıar dieri
 4870 Köbö-saba süüren keler
 Kündül mas küületitten taxsan,
 Tulluk kıl taba tebimmetex
 Culusxannaax tusahağa kiiriitiger,
 Kiis xaymılaax
 Xampa cabakatın
 Nelbigiydii keppit
 Sette İeyiexsit Xatıttar
 Keler sirderiger cieleex
 Ecine Baay Xotun taxsan,
 4880 Küületin aanıttan
 Nörüönneex köxsüger dieri bıgan turan,
 İkki xarağın uuta
 Möl-möl tammalı-tammalı
 Samannık dien sañalaax buola turbuta
 (Ecine Baay Xatın):
 "Ce, bu!
 Kırkax sıstıbatax
 Kııda mañan xallaañña üöskeebit

K11s Debiliye Buxatır!
 Abaahı aymağa adağıyan,
 4890 Köstübet biihe küönten,
 Örogöybütün samnaraarı,
 Üörüübütün keğinnereeri,
 Algıstaax kırıstaax
 Aan iye doydubutun
 Atıyaxtaax uu kurduk
 Aymaarı gımmıtıttan,
 Küüsteex köxsügünen kömüskeen,
 Xalıñ sannıgınan xarıstaan,
 Billibeti meliten
 4900 Köstübeti süteren,
 Suon tımmıtın toluybukkar,
 Ürüñ tımmıtın öllöydöökker,
 Xaalıktaax beyem xañkıyan,
 Barğa maxtal bierebin!
 Uhun suoluñ ustalaax tuoratıgar
 Oçurğa oğustarar,
 Textirge tepterer buolaayañıy!
 Tataar tillaax taba cañsaybatın,
 Uon tarbaxtaax utarı uummatın!
 4910 Kençeerite siriedit,
 Orohuta oloxtoo,
 Baarağay cieni bahılaa,
 İerime cieni iççılee!
 Ce, bihigi,
 İnnibit çugahaabıt,
 Kennibit ıraappıt con,
 Anı eyiigin
 Körsörbüt baha billibet.

- Onon oğonńorum bihigini kitta
 4920 Birastılahan bariaxxın töhö xasça buoluoy?"
 Onuoxa Kıs Debiliye:
 "Kırcık dağanı,
 Kırcar böğö kıaybıt,
 Sorsuyar böğö bulbut
 Arğahıttan tehiinneex,
 Ahınıgas sanaalaax
 Ayı aymağın
 Ağa bahılıktara buollağa,
 Onon birastılahan bariaxxa", — dien
 4930 Cippihinneex cellerin
 Teleye battaan,
 Köy uoruk orduularıgar kötön tühen,
 Urut
 Xaņas dieki oloror
 Ecine Baay Xatını
 Uohuttan uuraan ılla,
 Onton
 Keteğiriin oroñño kelen,
 Acına Baay Toyonu
 4940 Uuraan baran,
 Uña oroñño oloror
 Çugdaan Buxatırı,
 Çugahınan aahan ihen çup gına uuraan ılaat:
 "Toğö dağanı
 Oydubut uolu kitta
 Uos bılcastağım buolla", — dien
 Uoğa-kılına uolugunan kiiren,
 Tileğın tıahıttan tehiirgeen,
 Ulluñağın dorğoonuttan uyuhuyan,

- 4950 Aarıktaax aannarın
 Arıya battaan,
 Culusxannaax tusahalarıgar taxsan,
 Üñkürüs-küölehis gına tüste da,
 Irıalaax kınattaax,
 Egelgeleex erdiyeleex,
 Xohoonnoox xotoğoydoox,
 Üs bastaax,
 Örüölleex süüsteex
 Öndölüyer Öksökü kıl buolan:
- 4960 "Anamıt aan doydum,
 Duguydamıt turuu sirim —
 Kenierdeex iyetin uuhun
 Beteree öttö,
 Sukkuordaax aǵatın uuhun
 Soǵuruu çançıǵa,
 Xoloñsoloox aymaǵın
 Xotu cayıña
 Sumanan buoluo", — dien
- 4969 Suksuyan tühe turbuta...

4. DİZİNLER

4.1. Gramatikal Dizin

Açıklamalar

Tezde yer alan gramatikal dizin, *Türksözdiz* isimli dizin programı kullanılarak yapılmıştır. Metin önce dizin yapmaya uygun bir şekilde işlenmiş, sonrasında programa yüklenerek çıktısı alınmıştır. Programdan alınan çıktıda, programda yer alan “sıkıştırılmış gramatikal dizin” usulü uygulanmıştır. Madde başı olan kelimelerin anlamları da karşılıklarına yazılmış; böylece dizene sözlük özelliği de eklenmiştir. Dizin ile ilgili diğer özellikler şunlardır:

1. Kelimelerin kök veya gövdeleri madde başı yapılarak koyu puntolarla yazılmıştır. Kelimelerin olumsuz gövdeleri ayrıca madde başı yapılmamıştır.
2. Madde başı kelimenin metinde kaç kere geçtiği maddenin en altında köşeli parantez içerisinde gösterilmiştir.
3. Kelimeler, metinden hareketle anlamlandırılmış, birden fazla anlamı olan sözlerin anlamları numaralandırılmak suretiyle verilmiştir.
4. Madde başlarının altında girintili hâlde kelimenin baş harfi kısaltılarak, ona getirilen çekim ekleri tek tek gösterilmek suretiyle verilmiştir.
5. Kelime, farklı çekim ekleriyle metinde birden fazla geçiyorsa, madde başı altında sıralanmış ve bu sıralama alfabetik olarak yapılmıştır.
6. Kelimelerin çekimli kullanımları, metinde geçtiği yerin satır numaraları verilmek suretiyle gösterilmiştir.
7. Bir kelime aynı satırda birden fazla geçiyorsa, satır numarası tireyle ayrılarak kaç kere geçtiği rakamla belirtilmiştir.
8. Kelimeye gelen ekler orijinal hâlleriyle verilmiştir. Örneğin:
aaxpatılar > A.-pa-tı-lar
9. Kelime, metinde tek başına geçmeyip de deyimleşmiş ifade veya kalıp söz içinde yer alıyorsa bu deyimleşmiş ifade veya kalıp söz madde başı olarak verilmiş, diğer kelime(ler) dizinde ayrıca madde başı olarak verilmemiştir. Örneğin:
axtıly-mantaly-: Kabadayı gibi yürümek

aal uot: Aile ocağı

A. uot 4259

10. Birleşik söz, deyim ve atasözü gibi birleşik yapılarda, ilk söz asıl unsur kabul edilmiş; madde başlarının en altında girintili ve koyu verilerek anlamlandırılmıştır. Örneğin:

aas-: Geçmek

A.-pıt-a 226, 232

A.-an is-: Geçmek 4943

Yardımcı unsurun madde başı olduğu yerlerde, bu yapıların ilk unsuru madde başı altında parantez içinde ve koyu olarak gösterilmiştir. Burada, tekrara düşmemek amacıyla ikinci defa anlamlandırılmaya gidilmemiştir. Örneğin:

İlk unsurun madde başı olduğu

örnekte birleşik yapı

ahaa-: Yemek yemek

A.-bat 796

A.-n aas-: Yedirmek 4674

Yardımcı unsurun madde başı

olduğu örnekte birleşik yapı

aas-: Geçmek

A.-pıt-a 226, 232

(Ahaan) a.-1a-ñ 4674

11. Kelime sadece birleşik söz, deyim ve atasözü gibi birleşik yapılar içerisinde kullanılmışsa anlamlandırmaların metin temelli yapılması nedeniyle kelimenin tek başına taşıdığı anlama yer verilmemiş ve karşısına “birleşik yapıda kullanılmıştır” ibaresi yazılmıştır. Örneğin:

İlk unsurun madde başı olduğu

örnekte birleşik yapı

bıktar-: Birleşik yapıda

kullanılmıştır

B.-an kör-: Dışarı çıkarmak

1703

[1]

Yardımcı unsurun madde başı olduğu

örnekte

bıla: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Ele) b. 2243, 2366

[2]

12. Dizinden hemen önce “Saha Türkçesindeki Çekim Ekleri” başlığı altında Saha Türkçesindeki çekim ekleri kendi kategorileri içerisinde verilmiştir. Buradaki amaç; dizinde tek tek gösterilen çekim eklerinin hangi ek olduğunun bu başlık altındaki eklerden tespit edilmesi ve böylelikle dizinin daha kullanışlı bir hâle gelmesidir.

Saha Türkçesindeki Çekim Ekleri

İsim Çekim Ekleri

Çokluk Ekleri

+lar, +ler, +lor, +lor

+tar, +ter, +tor, +tor

+dar, +der, +dor, +dör

+nar, +ner, +nor, +nör

İyelik Ekleri

Teklik 1. şahıs iyelik eki

+m

+ım, +im, +um, +üm

Teklik 2. şahıs iyelik eki

+ñ

+ıñ, +iñ, +uñ, +üñ

Teklik 3. şahıs iyelik eki

+a, +e, +o, +ö

+ta, +te, +to, +tö

Çokluk 1. şahıs iyelik eki

+bit, +bit, +but, +büüt

+pıt, +pıt, +put, +put

+mut, +mit, +mut, +mut

Çokluk 2. şahıs iyelik eki

+ğıt, +git, +gut, +güt

+kıt, +kit, +kut, +küt

+ğit, +git, +gut, +güt

+xıt, +xit, +xut, +xüt

+ñıt, +ñit, +ñut, +ñüt

Çokluk 3. şahıs iyelik eki

+lara, +lere, +loro, +lörö

+tara, +tere, +toro, +törö

+dara, +dere, +doro, +dörö

+nara, +nere, +noro, nörö

Hâl Ekleri

Yalın hâl

Ø

İlgi hâli

Ø

Belirtme hâli

+ı, +i, +u, +ü

+ni, +ni, +nü, +nü

İyelik eklerinden sonra;

+n

+in, +in, +un, +ün

Yönelme hâli

+ğa, +ğe, +ğo, +ğö

+ga, +ge, +go, +gö

+ka, +ke, +ko, +kö

+xa, +xe, +xo, +xö

+ña, +ñe, +ño, +ñö

İyelik eklerinden sonra;

+ar, +er, +or, +ör

+(i)gar, +(i)ger

Bulunma hâli

+ta, +te, +to, +tö

+da, +de, +do, +dö

+la, +le, +lo, +lö

+na, +ne, +no, +nö

Ayrılma hâli

+tan, +ten, +ton, +ton

+ttan, +tten, +tton, +ttön

Üstünlük/karşılaştırma hâli

+taağar, +teeğer, +tooğor, +tööğör

+daağar, +deeğer, +dooğor,

+dööğör

+laağar, +leeğer, +looğor, +lööğör

+naağar, +neeğer, +nooğor,

+nööğör

Vasıta hâli

+nan, +nen, +non, +nön

Ortaklık hâli

+lun, +liin, +luun, +lüün

+tun, +tiin, +tuun, +tüün

+dun, +diin, +duun, +düün

+nun, +niin, +nuun, +nüün

Soru Eki

+y

+ıy, +iy, +uy, +üy

Bildirme Ekleri

Şimdiki Zaman (Geniş Zaman) Kipi

Teklik birinci şahıs

-bin, -bin, -bun, -bün

-pın, -pın, -pun, -pün

-mın, -mın, -mun, -mün

Teklik ikinci şahıs

-ğın, -ğın, -ğın, -ğün
 -kın, -kin, -kun, -kün
 -gın, -gın, -gun, -gün
 -xın, -xın, -xun, -xün
 -ñın, -ñın, -ñun, -ñün

Teklik üçüncü şahıs

Ø

Çokluk birinci şahıs

-bit, -bit, -but, -büt
 -put, -pit, -put, -püt
 -mit, -mit, -mut, -müt

Çokluk ikinci şahıs

-ğit, -ğit, -ğut, -ğüt
 -kıt, -kit, -kut, -küt
 -gıt, -git, -gut, -güt
 -xıt, -xit, -xut, -xüt
 -ñıt, -ñit, -ñut, -ñüt

Çokluk üçüncü şahıs

-lar, -ler, -lor, -lör
 -tar, -ter, -tor, -tör

-dar, -der, -dor, -dör

-nar, -ner, -nor, -nör

Bağlayıcı Ünlü

+ı, +i, +u, +ü

Fiil Çekim Ekleri**Şahıs Ekleri***Zamir Kökenli Şahıs Ekleri**Teklik birinci şahıs*

-bin, -bin, -bun, -bün

-pın, -pın, -pun, -pün

-mın, -min, -mun, -mün

Teklik ikinci şahıs

-ğın, -ğın, -ğın, -ğün

-gın, -gın, -gün, -gün

-kın, -kin, -kun, -kün

-xın, -xın, -xun, -xün

-ñın, -ñın, -ñun, -ñün

Teklik üçüncü şahıs

Ø

Çokluk birinci şahıs

-bit, -bit, -but, -büt

-püt, -pit, -put, -püt

-müt, -müt, -mut, -müt

Çokluk ikinci şahıs

-ğüt, -ğüt, -ğüt, -ğüt

-güt, -güt, -güt, -güt

-küt, -kit, -kut, -küt

-xüt, -xüt, -xut, -xüt

-ñüt, -ñüt, -ñut, -ñüt

Çokluk üçüncü şahıs

-lar, -ler, -lor, -lör

-tar, -ter, -tor, -tör

-dar, -der, -dor, -dör

-nar, -ner, -nor, -nör

İyelik Kökenli Şahıs Ekleri

Teklik birinci şahıs

-m

-im, -im, -um, -um

Teklik ikinci şahıs

-ñ

-iñ, -iñ, -uñ, -üñ

Teklik üçüncü şahıs

-ta, -te, -to, -tö

-a, -e, -o, -ö

Çokluk birinci şahıs

-bit, -bit, -but, -büt

-püt, -püt, -put, -püt

-müt, -müt, -mut, -müt

Çokluk ikinci şahıs

-ğüt, -ğüt, -ğüt, -ğüt

-güt, -güt, -güt, -güt

-küt, -kit, -kut, -küt

-xüt, -xüt, -xut, -xüt

-ñüt, -ñüt, -ñut, -ñüt

Çokluk üçüncü şahıs

-lara, -lere, -loro, -lörö

-tara, -tere, -toro, -törö

-dara, -dere, -doro, -dörö

-nara, -nere, -noro, -nörö

Bildirme Kipleri

Görülen Geçmiş Zaman

Olumlu

-tı, -ti, -tu, -tü

-dı, -di, -du, -dü

-lı, -li, -lu, -lü

-ni, -ni, -nu, -nü

Olumsuz

-ba, -be, -bo, -bö

-pa, -pe, -po, -pö

-ma, -me, -mo, -mö

Duyulan Geçmiş Zaman

Olumlu

-bit, -bit, -but, -büt

-pıt, -pıt, -put, -püt

-mıt, -mit, -mut, -müt¹⁰

Olumsuz

-batax, -betex, -botox, -bötöx

-patax, -petex, -potox, -pötöx

-matax, -metex, -motox, -mötöx

Kesin Geçmiş Zaman

Olumlu

-bit, -bit, -but, -büt

-pıt, -pıt, -put, -püt

-mıt, -mit, -mut, -müt¹¹

Olumsuz

-batax, -betex, -botox, -bötöx

-patax, -petex, -potox, -pötöx

-matax, -metex, -motox, -mötöx

Yakın Geçmiş Zaman

Olumlu

-n; -an, -en, -on, -ön (zarf-fiil) + tur- + şimdiki zaman + zamir kökenli şahıs ekleri

Olumsuz

-BAkka (zarf-fiil) + tur- + şimdiki zaman

-bakka, -bekke, -bokko, -bökkö

-pakka, -pekke, -pokko, -pökkö

-makka, -mekke, -mokko, -mökkö

Ara Sıra Olan Geçmiş Zaman

1. Tip / Olumlu

-BIt (sıfat-fiil) + tAAx + zamir kökenli şahıs ekleri

-bit, -bit, -but, -büt

-pıt, -pıt, -put, -püt

-mıt, -mit, -mut, -müt

¹⁰ İyelik kökenli şahıs ekleriyle çekimlenir.

¹¹ Zamir kökenli şahıs ekleriyle çekimlenir.

Olumsuz

-BAAtAx (sıfat-fiil) + tAAx + zamir kökenli şahıs ekleri

-batax, -betex, -botox, -bötöx

-patax, -petex, -potox, -pötöx

-matax, -metex, -motox, mötöx

2. Tip / Olumlu

-n; -an, -en, -on, -ön (zarf-fiil eki) + tur- +
-ar, -er, -or, -ör (sıfat-fiil)+ daax (sahiplik eki) + zamir kökenli şahıs ekleri

Olumsuz

-mına, -mine, -muna, -müne / -BAkka + tur-
+ -ar (sıfat-fiil) + daax (sahiplik eki) +
zamir kökenli şahıs ekleri

-bakka, -bekke, -bokko, -bökkö

-pakka, -pekke, -pokko, -pökkö

-makka, -mekke, -mokko, -mökkö

3. Tip / Olumlu

-BIIt + iyelik kökenli şahıs ekleri + baar

-bit, -bit, -but, -büt

-pit, -pit, -put, -püt

-mit, -mit, -mut, -müt

Olumsuz

-BIIt + iyelik kökenli şahıs ekleri + suox

-bit, -bit, -but, -büt

-pit, -pit, -put, -püt

-mit, -mit, -mut, -müt

Şimdiki (Geniş) Zaman*Olumlu*

1. ve 2. teklik ve çokluk şahıslarda: -a, -e, -o, -ö

3. teklik ve çokluk şahıslarda: -ar, -er, -or, -ör; ünlü ve diftonglardan sonra: -ur, -iir, -uur, -üür

Olumsuz

-bat, -bet, -bot, -böt

-pat, -pet, -pot, -pöt

-mat, -met, -mot, -möt

Gelecek Zaman*Olumlu*

-ia, -ie, -uo, -üö

-iax, -iex, -uox, -üöx

Olumsuz

-ia, -ie, -uo, -üö; -iax, -iex, -uox, -üöx +
iyelik kökenli şahıs ekleri + *suox* “yok” +
teklik 3. şahıs iyelik eki

-(I)m (olumsuzluk eki) + *-ia, -ie, -uo, -üö* +
iyelik kökenli şahıs ekleri

-(I)m (olumsuzluk eki) + *-iax, -iex, -uox, -üöx* +
iyelik kökenli şahıs ekleri

Tasarlama Kipleri**Şart Kipi****1. Tip / Olumlu**

-tar, -ter, -tor, -tör

-dar, -der, -dor, -dör

-lar, -ler, -lor, -lör

-nar, -ner, -nor, -nör

Olumsuz

-batar, -beter, -botor, -bötör

-patar, -peter, -potor, -pötör

-matar, -meter, -motor, -mötör

2. Tip / Olumlu

-tax, -tex, -tox, -töx

-lax, -lex, -lox, -löx

-dax, -dex, -dox, -döx

-nax, -nex, -nox, -nöx

Olumsuz

-BAAtAx (Sıfat-fiil) + iyelik kökenli şahıs
ekleri + *-ina* (yer hâli eki)

-batax, -betex, -botox, -bötöx

-patax, -petex, -potox, -pötöx

-matax, -metex, -motox, mötöx

Gereklilik Kipi**2. Tip****1. Tür / Olumlu**

-iax, -iex, -uox, -üöx + *tAAx* + zamir kökenli
şahıs ekleri

Olumsuz

-ia, -ie, -uo, -üö + *suox* + *taax* + zamir
kökenli şahıs ekleri

-(I)m + *-iax, -iex, -uox, -üöx* + *taax* + zamir
kökenli şahıs ekleri

Emir Kipi**1. Tip****Olumlu**

Teklik birinci şahıs

-um, -iim, -uum, -üüm

Teklik ikinci şahıs

Ø

*Teklik üçüncü şahıs**-tın, -tin, -tun, -tün**-dın, -din, -dun, -dün**-lın, -lin, -lun, -lün**-nın, -nin, -nun, -nün**Çokluk birinci şahıs**-ıağın, -ieğın, -uoğın, -üöğün**-ayıñ, eyiñ, oyuñ, öyüñ**Çokluk ikinci şahıs**-(I)ñ**Çokluk üçüncü şahıs**-tınnar, -tinner, -tunnar, -tünner**-dınnar, -dinner, -dunnar, -dünner**-lınnar, -linner, -lunnar, -lünner**-ninnar, -ninner, -nunnar, -nünner**Olumsuz**Teklik birinci şahıs**-(ı)muım, -(ı)müim, -(u)muım,**-(ü)müüm**Teklik ikinci şahıs**-(ı)ma, -(ı)me, -(u)ma, -(ü)me**Teklik üçüncü şahıs**-batın, -betin, -botun, -bötün**-patın, -petin, -potun, -pötün**-matın, -metin, -motun, -mötün**Çokluk birinci şahıs**-(ı)ıağın, -(ı)ıieğın, -(u)ıuoğın,**-(ü)ımüöğün**Çokluk ikinci şahıs**-(ı)ımañ, -(ı)ımeñ, -(u)ımañ, -(ü)ımeñ**Çokluk üçüncü şahıs**-batınnar, -betinner, -botunnar,**-bötünner**-patınnar, -petinner, -potunnar,**-pötünner**-matınnar, -metinner, -motunnar,**-mötünner**2. Tip / 1. Tür**Olumlu**Teklik ikinci şahıs*

-aar, -eer, -oor, -öör

Çokluk ikinci şahıs

-aariñ, -eeriñ, -ooruñ, -örüüñ

Olumsuz

Teklik ikinci şahıs

-(i)maar, -(i)meer, -(u)moor,

-(ü)möör

Çokluk ikinci şahıs

-(i)maariñ, -(i)meeriñ, -(u)mooruñ,

-(ü)mörüüñ

2. Tip / 2. Tür

Olumlu

Teklik ikinci şahıs

-aariy, -eeri, -ooruy, -öörüy

-aariuy, -eeriuy, -ooruuy, -öörüuy

Çokluk ikinci şahıs

-aariñıtıy, -eeriñıtiy, -ooruñıtıy, -örüüñıtıy

-aariñıtıy, -eeriñıtiy, -ooruñıtıy, -
örüüñıtıy

-aariñıtınıy, -eeriñıtiniy, -ooruñıtınıy, -
örüüñıtınıy

-aariñıtınıy, -eeriñıtiniy, -ooruñıtınıy, -
örüüñıtınıy

2. Tip / 1. Tür

Olumlu

Teklik birinci şahıs

-iaxpın, -iexpın, -uoxpun, -üöxpün

Teklik ikinci şahıs

-iaxxın, -iexxin, -uoxxon, -üöxxün

Teklik üçüncü şahıs

-iağın, -ieğın, -uoğın, -üöğün

Çokluk birinci şahıs

-iaxpıtın, -iexpitin, -uoxputun,

-üöxpütün

Çokluk ikinci şahıs

-iaxxıtın, -iexxitin, -uoxxutun,

-üöxxütün

Çokluk üçüncü şahıs

-iaxtarın, -iexterin,

-uoxtorun, -üöxtörün

Olumsuz

Teklik birinci şahıs

- <i>(i)miaxpın, -(i)miexpin,</i>	- <i>üöxtübün</i>
- <i>(u)muoxpun, -(ü)müöxpün</i>	<i>Teklik ikinci şahıs</i>
<i>Teklik ikinci şahıs</i>	- <i>iaxtıgın, -iextigin, -uoxtugun,</i>
- <i>(i)miaxxın, -(i)miexxin,</i>	- <i>üöxtüğün</i>
- <i>(u)muoxxun, -(ü)müöxxün</i>	<i>Teklik üçüncü şahıs</i>
<i>Teklik üçüncü şahıs</i>	- <i>iaxtın, -iextin, -uoxtun, -üöxtün</i>
- <i>(i)miagın, -(i)mieğın, -(u)muoğun,</i>	<i>Çokluk birinci şahıs</i>
- <i>(ü)müöğün</i>	- <i>iaxtıbıtın, -iextibitin, -uoxtubutun,</i>
<i>Çokluk birinci şahıs</i>	- <i>üöxtübütün</i>
- <i>(i)miaxpıtın, -(i)miexpitin,</i>	<i>Çokluk ikinci şahıs</i>
- <i>(u)muoxputun, -(ü)müöxpütün</i>	- <i>iaxtıbıgın, -iextibigin, -uoxtubugun,</i>
<i>Çokluk ikinci şahıs</i>	- <i>üöxtübüğün</i>
- <i>(i)miaxxıtın, -(i)miexxitin,</i>	<i>Çokluk üçüncü şahıs</i>
- <i>(u)muoxxutun, -(ü)müöxxütün</i>	- <i>iaxtınnar, -iextinner, -uoxtunnar,</i>
<i>Çokluk üçüncü şahıs</i>	- <i>üöxtünner</i>
- <i>(i)miaxtarın, -(i)miexterin,</i>	<i>Olumsuz</i>
- <i>(u)muoxtorun, -(ü)müöxtörün</i>	<i>Teklik birinci şahıs</i>
<i>2. Tip / 2. Tür</i>	- <i>(i)miaxtıbın, -(i)miextibin,</i>
<i>Olumlu</i>	- <i>(u)muoxtubun, -(ü)müöxtübün</i>
<i>Teklik birinci şahıs</i>	<i>Teklik ikinci şahıs</i>
- <i>iaxtıbın, -iextibin, -uoxtubun,</i>	

-(i)miaxtıgın, -(i)miextigin,
-(u)muoxıtugun, -(ü)müöxtügün

Teklik üçüncü şahıs

-(i)miaxtın, -(i)miextin, -(u)muoxıtun,
-(ü)müöxtün

Çokluk birinci şahıs

-(i)miaxtıbitin, -(i)miextibitin,
-(u)muoxıtubutun, -(ü)müöxtübütün

Çokluk ikinci şahıs

-(i)miaxtıbıgın, -(i)miextibigin,
-(u)muoxıtubugun, -(ü)müöxtübügün

Çokluk üçüncü şahıs

-(i)miaxtınnar, -(i)miextinner,
-(u)muoxıtunnar, -(ü)müöxtünner

Korku/Endişe Kipi

Olumlu

Teklik üçüncü şahıs

-ray, -rey, -roy, -röy
-aaray, -eerey, -ooroy, -ööröy

Çokluk üçüncü şahıs

-yal, -yel, -yol, -yöl
-aayal, -eeyel, -ooyol, -ööyöl

Diğer şahıslarda

-ya, -ye, -yo, yö
-aaya, -eeye, -ooyo, -ööyö

Olumsuz

Teklik üçüncü şahıs

-(i)maaray, -(i)meerey, -(u)mooroy,
-(ü)mööröy

Çokluk üçüncü şahıs

-(i)maayal, -(i)meeyel, -(u)mooyol,
-(ü)mööyöl

Diğer şahıslarda

-(i)maaya, -(i)meeye, -(u)mooyo, -
(ü)mööyö

Olumluluk Kipi

1. Tip

Olumlu

-uhi, -iihi, -uuhu, -üühü

Olumsuz

-(i)muhı, -(i)müihi, -(u)muuhu,
-(ü)müühü

-ia, -ie, -uo, -üö + *suox* “yok” + zamir kökenli şahıs ekleri

-ia, -ie, -uo, -üö + iyelik kökenli şahıs ekleri + *suox* “yok”

2. Tip

Olumlu

-uhuk, -iihik, -uuhuk, -üühük

Olumsuz

-(i)muhık, -(i)mühik, -(u)muuhuk, -(ü)müühük

Tahmin Kipi

Olumlu

-tax, -tex, -tox, -töx

-lax, -lex, -lox, -löx

-dax, -dex, -dox, -döx

-nax, -nex, -nox, -nöx

Olumsuz

-batax, -betex, -botox, -bötöx

-patax, -petex, -potox, -pötöx

-matax, -metex, -motox, -mötöx

Alışılmışlık Kipi

1. Tip

Olumlu

-ççi, -ççi, -ççu, -ççü

-aaççi, -eeççi, -ooççu, -ööççü

Olumsuz

-ççi, -ççi, -ççu, -ççü / -aaççi, -eeççi, -ooççu, -ööççü + iyelik kökenli şahıs ekleri + *suox* “yok”

-ççita, -ççite, -ççuta, -ççüte / -aaççita, -eeççite, -ooççuta, -ööççüte + *suox* “yok” + zamir kökenli şahıs ekleri

2. Tip

Olumlu

-ççık, -ççık, -ççuk, -ççük

-aaççık, -eeççık, -ooççuk, -ööççük

Olumsuz

-ççık, -ççık, -ççuk, -ççük / -aaççık, -eeççık, -ooççuk, -ööççük + iyelik kökenli şahıs ekleri + *suox* “yok”

-ççığa, -ççige, -ççuga, -ççüğe / -aaççığa, -eeççige, -ooççuga, -ööççüğe + *suox* “yok” + zamir kökenli şahıs ekleri

Olumsuzluk Kipi

Olumlu

-a, -e, -o, -ö / -u, -ü, -uu, -üü (zarf-fiil) + *ilik*
“yok, değil” + zamir kökenli şahıs ekleri

İstek Kipi

1. Tip

Olumlu

-iax, -iex, -uox, -üöx (sıfat-fiil eki) + *e-*
“olmak” (yardımcı fiil) + *-ti* (görülen geçmiş
zaman eki) + iyelik kökenli şahıs ekleri

-ia, -ie, -uo, -üö (sıfat-fiil eki) + *e-* “olmak”
(yardımcı fiil) + *-ti* (görülen geçmiş zaman
eki) + iyelik kökenli şahıs ekleri

-ia, -ie, -uo, -üö (sıfat-fiil eki) + iyelik
kökenli şahıs ekleri + *e-* “olmak” (yardımcı
fiil) + *-te* (görülen geçmiş zaman ekinin
teklik 3. şahsı)

Olumsuz

-ia, -ie, -uo, -üö (sıfat-fiil eki) + *suox* “yok”
(suoğa) + *e-* “olmak” (yardımcı fiil) + *-ti*
(görülen geçmiş zaman eki) + iyelik kökenli
şahıs ekleri

-ia, -ie, -uo, -üö (sıfat-fiil eki) + iyelik
kökenli şahıs ekleri + *suox* “yok” (suoğa) +
e- “olmak” (yardımcı fiil) + *-te* (görülen
geçmiş zaman ekinin teklik 3. şahsı)

-ia, -ie, -uo, -üö (sıfat-fiil eki) + *suox* “yok”
+ iyelik kökenli şahıs ekleri + *e-* “olmak”
(yardımcı fiil) + *-te* (görülen geçmiş zaman
ekinin teklik 3. şahsı)

2. Tip

Olumlu

-iax, -iex, -uox, -üöx (sıfat-fiil eki) + *e-*
“olmak” (yardımcı fiil) + *-bit* (kesin geçmiş
zaman eki) + zamir kökenli şahıs ekleri

-ia, -ie, -uo, -üö (sıfat-fiil eki) + *e-* “olmak”
(yardımcı fiil) + *-bit* (kesin geçmiş zaman
eki) + zamir kökenli şahıs ekleri

Olumsuz

-ia, -ie, -uo, -üö (sıfat-fiil eki) + *suox* “yok”
(suoğa) + *e-* “olmak” (yardımcı fiil) + *-bit*
(kesin geçmiş zaman eki) + zamir kökenli
şahıs ekleri

-ia, -ie, -uo, -üö (sıfat-fiil eki) + iyelik
kökenli şahıs ekleri + *suox* “yok” (suoğa) +
e- “olmak” (yardımcı fiil) + *-bit* (kesin
geçmiş zaman eki)

-ia, -ie, -uo, -üö (sıfat-fiil eki) + *suox* “yok”
+ iyelik kökenli şahıs ekleri + *e-* “olmak”
(yardımcı fiil) + *-bit* (kesin geçmiş zaman
eki)

3. Tip

Olumlu

-ar, -er, -or, -ör (sıfat-fiil eki) + e- “olmak” (yardımcı fiil) + -ti (görülen geçmiş zaman eki) + iyelik kökenli şahıs ekleri

Olumsuz

-BA_t (sıfat-fiil eki) + e- “olmak” (yardımcı fiil) + -ti (görülen geçmiş zaman eki) + iyelik kökenli şahıs ekleri

-bat, -bet, -bot, -böt

-pat, -pet, -pot, -pöt

-mat, -met, -mot, -möt

Sıfat-Fiiller

Geçmiş Zaman Sıfat-Fiilleri

-TAX

-tax, -tex, -tox, -töx

-lax, -lex, -lox, -löx

-dax, -dex, -dox, -döx

-nax, -nex, -nox, -nöx

-Bl_t

-bit, -bit, -but, -bü_t

-pit, -pit, -put, -püt

-mit, -mit, -mut, -müt

-BA_tA_x

-batax, -betex, -botox, -bötöx

-patax, -petex, -potox, -pötöx

-matax, -metex, -motox, -mötöx

Şimdiki/Geniş Zaman Sıfat-Fiilleri

-r/-Ar/-Ir

-r

-ar, -er, -or, -ör

-ur, -ür, -uur, -üür

-BA_t

-bat, -bet, -bot, -böt

-pat, -pet, -pot, -pöt

-mat, -met, -mot, -möt

Gelecek Zaman Sıfat-Fiilleri

-IA_x

-iax, -iex, -uox, -üöx

-(I)mIA_x

-(i)m₁iax, -(i)m₁iex, -(u)m₁uox,

-(ü)m₁üöx

-IA suox

-ia suox, -ie suox, -uo suox, -üö suox

Zarf-Fiil*-An; -n**-n**-an, -en, -on, -ön**-A; -II**-a, -e, -o, -ö**-u, -ii, -uu, -üü**-(I)mInA**-(i)mIna, -(i)mine, -(u)muna,**-(ü)müne**-BAkka**-bakka, -bekke, -bokko, -bökkö**-pakka, -pekke, -pokko, -pökkö**-makka, -mekke, -mokko, -mökkö**-AArI**-aari, -eeri, -ooru, -öörü**-(I)mAArI**-(i)maari, -(i)meeri, -(u)mooru,**-(ü)möörü**-AAt**-aat, -eet, -oot, -ööt**-mAAt**-maat, -meet, -moot, -mööt**-BIInAn**-bitinan, -bitinen, -butunan, -bütünen**-pitinan, -pitinen, -putunan, -pütünen**-mitinan, -mitinen, -mutunan,**-mütünen**-BIçça**-biçça, -biççe, -buçça, -büççe**-piçça, -piççe, -puçça, -püççe**-miçça, -miççe, -muçça, -müççe*

A

aabilaan: Seyrek orman

A. 4588

A. tia: Küçük orman 3801, 3624

[3]

aağılın-: Sayılmak

A.-iar 3855

[1]

aahar: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Xaya) a. 2175

[1]

aax-: Saymak

A.-iax-pıt 771

A.-pa-tı-lar 1553

A.-pakka 1380, 3364

[4]

aaxay-: Önemsemek

A.-batax 454

[1]

aal uot: Aile ocağı

A. uot 4259, 440

A. uot+a+gar 4665

A. uot+a+n 2992, 2999

A. uot+a+ttan 3970

A. uot+kut+ugar 3781

A. uot+kut+un 4543

A. uot+put+un 328

A. uot+put 1731

A. uot+u 198, 3919

A. uot+um 3010

[13]

aal-: Egelemek

A.-bit 2039

[1]

aalay: Kırmızı

A. 2402, 2679

[2]

aahs-: Çarpışmak

A.-iax-pıt 668

(Süüs) a-an 1147

[2]

aamaydaa-: Dağıtmak, mahvetmek,
karmakarışık etmek

A.-n 1168, 1795, 232

A.-n bar-: Dolaşmak 1869

[4]

aan I: Kapı

A.+a+gar 4433, 534

A.+a+n 1953, 2387, 2651

A.+a+tan 4880

A.+ı 2356

A.+nara+n 2860, 4703, 4867, 4950

A.+ñ+ın 3034

A.+a+n 1742

(Suol) a.+a+gar 4737

[14]

aan II: Güçlü

A. 3068

[1]

aan arçı: Büyük, önemli büyü

A. arçı 4201, 4274, 4284, 4842

[4]

aan daydı: Bkz. Aan doydu

A. daydı 2506, 4090, 4113, 4234

A. daydı+ga 4591, 782

A. daydı+gıt+ıttan 4538

A. daydı+m+ınan 4630

A. daydı+nı 3654

A. daydı+ta+tan 3973

[10]

aan doydu: 1. Anayurt, memleket, vatan

A. doydu 1046, 2891, 3943

A. doydu+but 1792

A. doydu+ga 317

A. doydu+m 4960

A. doydu+ñ+ar 3914

A. doydu+ñ+un 1669

2. Yeryüzü, dünya

A. doydu 576

A. doydu+ga 2530

(Orto) a. doydu+ga 363

[11]

aan iye doydu: Bkz. Aan doydu

A. iye doydu 3236

A. iye doydu+but+un 4894

A. iye doydu+ga 2766

A. iye **(ini)** doydu+ga 817

2. Yeryüzü

A. iye doydu 79, 1233

3. Kâinat ana

A. iye doydu 104, 109, 229

[10]

aan kurduk: Temel

A. kurduk 2316

[1]

aañnaa-: 1. Yerleşmek

- A.-bit 1787
2. Aklına gelmek
A.-bit 1031
3. İstila etmek
A.-n 3988
4. Rastlamak
A.-ta 2531
5. Gelmek
A.-tax+a+na 2592
A.-n kel-: başına gelmek 2621
(Alcarxaybit) a.-iax-a 2180
[7]
- aar:** En iyisi, iki şeyden en iyisi
A. 1109, 4257
A. tüpte: Yoğun duman 200
[3]
- aaraxtaax:** Kaymaklı
A. 1199, 4718, 4722
[3]
- aarık:** Zil, çingirak
A. 4415
(Kuladiyar kulan) a. **(bıarığın)**
4180
[2]

- aarıktaax:** Çingiraklı
A. 1742, 1750, 1953, 2356, 2387,
2651, 2860, 4426, 4703, 4867, 4950
[11]
- aarırma:** Geniş
A. 1708
[1]
- aartaax:** bkz. Aattaax
A.+tara+n 235
[1]
- aartık:** Yalçın kayalar arasında bulunan
dar geçit; dağ geçidi, yolu
A. 498, 3120, 3259, 3263, 3267,
3271, 3924
A.+a 3106, 4224
A.+a+nan 3796, 417
A.+ar 1688, 2208
A.+a+nan 3976
A.+ı 1008, 2114, 2226, 935, 4583
A.+ıñ 4589
A.+m+ar 3042
A.+ñ+ar 3753
A.+ñ+ın 2235
A.+tar+ı 661
A.+tara 208

A.+tara+gar 823

A.+tara+n 413, 4007, 4713, 4826

A. xatın: Zorlu yol 874

A.+tan-an bar-: Yola çıkmak 4632

[33]

aartıktan-: Geçitten geçmek

A.-ma-tın 4230

[1]

aar toyon: Efendi 1779

[1]

aas-: Geçmek

A.-ı-talaa-n 3801

A.-ıar 3734

A.-pıt-a 226, 232

A.-pıt-tara 3085, 3088, 3091, 3094

A.-an is-: Geçmek 4943

(Ahaan) a.-ıa-ñ 4674

(Xayıta daybatan) a.-pıt-a 2095

(Köstön) a.-ar-ıñ 2587

(Sinánan) a.-ıa-ñ 4669

(Utaxta ihen) a.-ıa-ñ 4671

[18]

aas: Saç, yele

A. 4068

[1]

aas mağan: Kır (renk)

A. mağan 1774

[1]

aaspıt: Geçmiş, mazi

A. 7, 810, 1902, 4556

[4]

aastıy-: Ağarmak

A.-bit 1777

[1]

aat I: Ad, isim

A. 197

A.+a+n 3963

A.+ı 711

A.+ım 1638

A.+ñ+ın 3211

A.+pıt+ın 4417

A.+pıt+a+n 670

A.+tara+n 715

A. meñe: Önemli ad 3728

A. aattaan ayannattan kel-:
Birisi için özellikle bir yerden, bir yoldan gelmek 2177-2178

[11]

aat II: Cehennem

A. 2665, 3230, 3432, 3496, 3536,
501
[6]
aata suox: Önündeki eylemin olumsuzluğunu ifade eder
A.+a suox 325, 329
[2]
aatır-: Adlanmak, ünlenmek
A.-an 86
A.-bit 1075
[2]
aattaa-: Adlanmak, ünlenmek
A.-n 197, 3211, 3963
[3]
aattaax: Meşhur, ünlü, şöhretli
A. 111, 132, 2363, 279, 3946, 3972, 3986, 4307, 432, 4844, 4753
A.+a 2540, 3955
A.+a+n 3727, 1034
A.+ar 2327
A.+ñ+ın 2299
A.+tar+ı 668, 690
A.+tar+gın 699
A.+tara+n 983
[21]

aattas-: Yalvarıp yakarmak, dilenmek, istemek
A. 1936
A.-ar 3290
A.-an+ñit 4566
A.-pit+a+gar 2903
A.-tax+tara+n 2917
[5]
aattuk: Bkz. Aartık
A.+tara+n 2425
[1]
aayı: Her
A. 624
[1]
aba: Büyücü
A. 3897
A. cuorsun: Karanlık 4838, 4094, 3886
[4]
abaahı: Kötü ruhların genel adı
A. 1049, 1656, 1788, 1903, 2219, 2893, 3112, 3677, 3696, 3897, 3988, 4095, 4133, 4213, 4539, 4812, 4839, 4889, 2958, 3793, 3887, 393, 425, 508, 529, 575
A.+ga 1306, 3784, 4004

A.+lara 3122

A.+nı 4332

A.+ta+n 598

[32]

abaahılaax: *Abaahı*'lı

A. 3172

[1]

abar-: Kızmak

A.-ıax-a 1052

[1]

abına-tabına: Seyrek

A. tabına 1457, 1479

[2]

abıraa-: Ortaya çıkmak

A.-ıa 2322

(**Ayutıyan**) **a.-ñ** 1317

[2]

abıraxtan-: Düzelmek

A.-ıa 1873

[1]

abırallaax: Hayırlı

A. 1264

[1]

acas: 1. Hiç kimse

A. 1926

2. Hiç

A. 454

[2]

acıry-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

A.-ççı anñan bier-: Bir şeyi cömertçe, bolca takdim etmek, sunmak 2474

[1]

aça: Yamaç otu

A. 1048, 4249, 4294

A.+ta 1075

A.+ta+n 1966

A. ot: Yamaç otu 1028, 1867, 1960

[8]

açaaxtaax: Çatallı

A. 1152

[1]

açalaax: Yamaç otlu

A. 1791

A. carğaalaax: Yemyeşil 1635

[2]

açcaa-: Azalmak, eksilmek

A.-n 1738, 2882

[2]

aççat-: Azaltmak

A-an 2141

[1]

aççıgy: Minicik, küçücük

A. 1237, 1957, 2257, 2311, 3957,
4097, 2508, 3889

A. suol: Küçük şey 2663

[9]

adaar: Sarkıt

A. 3178, 3602

[1]

adaardaax: Sarkıtlı

A. 3923

[1]

adaarxay: Dallı budaklı

A. 3800

[1]

adaarıççı: Birleşik yapıda kullanılmıştır

A. oxsubut: Ayrılmak 4165

[1]

adağa: Pranga

A.+ta+n 237, 3442

A.+ta+n 301

[3]

adağalaax: Prangalı

A. 1235

[1]

adağıy-: 1. Takip etmek

A.-an 4213, 4839, 4889

A.-da 1883

2. Zamanı gelmek

A.-da662

2. Okunmak

A.-da 4753

A.-ar künnex: Bir şeyin kabul
olması 1871

[7]

adağıt-: 1. Takip etmek

A.-pıt+tara+n 562

2. Yerleşmek

A.-a 4624

[2]

adulaa-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

A.-n kör-: İnceleyerek bakmak
4159

A.-n olor-: Bakmak 2874

[2]

adırğannaax: Engeli

A. 935

[1]

adırınnaax: Karmakarışık

A. 661

[1]

ağa: Baba

A. 4928, 3888

A.+lar+daax 811

A.+lara 236, 1043, 326

A.+lara+nan 2452

A.+ta+n 1834, 2133, 256, 4964

A.+ta+n 3954

A.+ttan 1179

[13]

ağakaa(m): Babacığım

A.+m 1779

[1]

ağakay: Bkz. ağakaa

A.+ıam 262

A.+tan 265

[2]

ağal-: Getirmek

A.-an 2471, 4508, 587

A.-bit 2491

A.-lı-m 2763

A.-an bier-: Birden getirmek 4723**A.-an+nar olordon kebis-:**

Dikkatlice oturmak 4711

(Sieten) a.-an 4423

[8]

ağaltaa-: Bkz. ağal-

A.-n 3778

[1]

ağalaax: BabalıA. 452, 783, 2301, 2426, 3295,
3678, 824, 2209

[8]

ağas: Abla

A.+a+n 2873

[1]

ağastaax: Birleşik yapıda kullanılmıştır**A. balıs:** Kız kardeş(ler) 2864

[1]

ağay: Birleşik yapıda kullanılmıştır**A. kıtta:** Birlikte 849, 2672, 3692**(Büterin)** a. **(kıtta)** 1426, 2931**(Ör ötür)** a. 4350**(Ötörünen)** a. 1879

[7]

ağılaa-meñiylee-: Ağır ağır nefes almak

A.-n meñiylee-n 2357

[1]

ağıs: Sekiz

A. 103, 1030, 1043, 1395, 1639, 1687, 1708, 2035, 2109, 2207, 227, 234, 2424, 243, 2462, 2687, 2700, 2719, 2732, 2765, 3023, 3073, 3251, 326, 3440, 3519, 3558, 3602, 3690, 3855, 3886, 3923, 4006, 4063, 4066, 4092, 4129, 4167, 4208, 4248, 4566, 4589, 4593, 4700, 4707, 4712, 4715, 4753, 4816, 4825, 4836, 493, 522, 74, 771, 816, 822, 83, 873, 1039, 3675, 776

A. saña: Sekizinci gün 1950

A. gına xayıt: Sekiz parçaya ayırmak

[64]

ağıs uon: Seksen

A. uon 1948, 3068

[2]

ağıt-: Özlemek

A.-an 2884

[1]

ağıyaa-: Eksilmek

A.-bit 4815

[1]

ağıyax: Birkaç

A. 1872

[1]

ahaa-: Yemek yemek

A.-bat 796

A.-batax 1402

A.-bit+a+n 618

A.-bit-tar 4774

A.-ıı 4513, 639, 2865

A.-ıır 2882, 3486

A.-n 4522, 718, 642

A.-tın 4556

A.ıı sırit-: Otlamak 1151, 1967

A.-n aas-: Yedirmek 4674

A.-n tur-: Yemekten kalmaya başlamak 1274

A.-ıı olor-: Yemek yemek 724, 786

[19]

ahağas: Birleşik yapıda kullanılmıştır

A. ayaxtaax: Konuşkan 4647

[1]

ahara: Hızlıca

A. 208, 1014

A. battaa-: Dikkatlice bakmak 1455, 4158

A. daybaa-: Geçmek 2719
[5]

ahat-: Geçmek
A.-pakka 1184
A.-an 1197
[2]

ahı: Acı, keder, üzüntü
A.+nı 4859
[1]

ahılın-: Gerçekleşmek
A.-bit 3189
[1]

ahınıgas: Merhametli
A. 1258, 193, 4926
A. sanaalaa-: Merhametli olmak
3913
[4]

ahınılaax: Bkz. ahınıgas
A. 1846, 1923
[1]

ahıy-: Kederlenmek
A.-ımañ 4859
[1]

axças-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

A.-a a.-a tart-: Oflayıp puflayıp
eğmek 1951-2
[2]

axsa-caabıta: Haddi hesabı
A. caabıta 1141
[1]

axsaa-: Kuvvetini kaybetmek
A.-bat 1924
[1]

axsaan: Sayı, adet
A.+a+n 1553
[1]

axsannaax: Yeterince, makul
A. 3290
[1]

axsat-: Ara vermek
A.-pakka 3534
[1]

axsım: 1. Çevik, hızlı
A. 1738, 2141, 3097, 4655, 4679
A.+a+gar 2083
2. Şiddetli
A. 58
[7]

axsımır-: Çevikleşmek

A.-an 3079

[1]

axsın: 1. Her

A. 1369, 1371, 1373, 2917, 3077,
3078, 3079, 3821, 3850

A.+tan 1615

2. Boyunca

A. 1563, 1570

[12]

axsınñı ıy: Aralık ayı

A. ıy 1949

[1]

axtaa-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(**Aanña**) a.-ıa 2663

[1]

axtaax ilge: Kutsal yemek

A. ilge 3036

A. ilge+lere+tten 2865

A. ilge+te+ger 3725

A. ilge+tten 4673

[5]

axtıly-mantaly-: Kabadayı gibi yürümek

A.-an mantaly-an 87

[1]

ala: Alaca

A. 514, 2835, 2843, 4166

[4]

alaarıççı: Birleşik yapıda kullanılmıştır

A. körön tur-: Mutlu, sevinçli, sevecen bir şekilde bakmak 4801

[1]

alaas: Alan, ormanlı dağla çevrilmiş çayır yahut dere, vadi, orman içerisinde açık yer. Sahalara ait özel bir adlandırma olduğu için aktarmada olduğu gibi verilmiştir

A. 132, 1034, 1042, 1053, 3986,
3996

A.+a 3946

A.+a+gar 1962

A.+a+tten 3972

A.+tar+ı 1014

[10]

alaastaax: *Alaaslı*; bkz. *alaas*

A. 2665, 3230, 501

[3]

alaata: Abaahı kabilesi kadınlarının şarkılarının nakaratlarında kullanılan bir tabir. Korku ve üzüntü ifade eder. Genellikle ah, vah anlamında kullanılır.

A. 1658, 2549

A.+gar 261, 271, 3724

A.+gar emine tuomuy: İyi o zaman; öyleyse 1508, 967

[5]

alağar : Manidar

A. 2874, 3541, 4799

[3]

alaha: Konfor, huzur ve sükûnete elverişli olmaklık

A. 1731, 201, 2317, 441, 4260, 4625, 4843, 4631, 3971

A.+ttan 1917

[18]

alahalaax: Konforlu, huzurlu

A. 1688, 2208, 2425, 4007, 4713, 4826, 823

[7]

alahalan-: Huzurlu olmak

A.-an 1787

[1]

alamağay: Sevinçli

A. 4800

[1]

alamay: Parlak

A. 55

[1]

alban: Şanlı

A. 1638, 3963, 670, 699

A.+a 4207

A. cahax: Şanlı 3211

[6]

albannaax: Şanlı

A. 4130, 4168

[2]

albannaaxay: 1. Dilenen, dilenci

A. 266

2. Yayılmış

A. 690

[2]

albas: 1. Kurnaz

A. 1903

[1]

albastaax: 1. Haydut

A. 2175

2. Büyülü

A. 1924

[2]

alcan-: Harap olmak

A.-ar 1638

[1]

alcarxay: 1. Felaket

A. 1883, 2531

A.+a 1180

A.+bıt+tan 2621

A.+ıñ 2592

A.+tan 1262, 1932

A.+bıt aañnaa-: Başı belaya
girmek 2180

[8]

alcarxaydaax: Belalı, tehlikeli

A. 492, 3111

A.+a+n 08

[3]

alcat-: Yıkmak

A.-tı-lar 2316

(Uora) a.-a 315

[2]

alga-: Birleşik yapıda kullanılmıştır**A.-ı olor-:** Dua etmek 4198

[1]

algıs: Dua, takdis, alkış

A. 1259, 4753

A.+a 1031, 1040, 1870

A.+ı 1905, 4198

A.+ka 194

A.+kıt+ı+nan 1264

A.+m+ın 4844

A.+ta 858

A.+a+n alğaa-: Dua etmek 916

[12]

algıstaax: Dualı

A. 1794, 3237, 4292, 4893, 1636,
4130, 4168

[7]

alğaa-: Dua etmek

A.-batax 4197

A.-bıt 1130

A.-ñ 1264

(Algıhın) a.-ta 916

[4]

alğas: Yanlış, hata, günah

A. 2776, 692

A.+a+n 3607

A. buol-: Değersiz görmek 1192

[4]

alğır: Birleşik yapıda kullanılmıştır

A. nalğır: Görkemli, şaşaalı
1033, 228, 78

[3]

alın: Alt, aşağı

A. 1004, 108, 1232, 1252, 1678,
1730, 1785, 2505, 2516, 1646, 30, 4089,
4211, 2890, 3555, 3942, 480, 494, 819

A.+a 415, 3082, 435

A.+a+gar 3101, 3288, 481, 1833,
1885, 2665, 278, 2434

A.+a+nan 2722, 2716, 4238, 4240,
4242

A.+a+ttan 3475, 4003

A.+iñ 3519

A.+lara+gar 3842

A.+ñ+ın 3021, 776

[41]

alınnaax: Zeminli

A. 4440

[1]

alın-: Sızmak

A.-ar 44

[1]

alıp: 1. Açgözlü, kurnaz

A. 931, 1407, 2767, 3231, 3297,
3680, 708

[7]

alıs: Çok fazla

A. 2901, 319, 359, 3727, 2884

[5]

allaax: Hızlı

A. 854

[1]

allan: Birleşik yapıda kullanılmıştır

A. xañaa-: Arttırmak 4816

[1]

allara: Aşağı

A. 735, 3454, 943

A.+ttan 1429

[4]

allaraa: 1. Aşağı, alt

A. 3496, 3659, 735

A. daydı: Aşağı dünya 3018,
4564, 707

A. doydu: Aşağı dünya 521, 524,
3953

2. Aşağı dünya

A. 1235, 233, 3496, 3658, , 4745,
492, 552

[15]

allarastaa-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

A.-n keehen bar-: Yüksek bir
sesle kahkaha patlatmak 1657

[1]

allay-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(**Külüm**) a.-bıt+ı+nan 2743

(**Miçeerdi**) a.-bıt+ı+nan 3868

[2]

allıar: Birleşik yapıda kullanılmıştır

A. dieri: Altına kadar 1976, 4697, 4869

[3]

alta: Altı

A. 1080, 1484, 2464, 2945, 3021, 3034, 3127, 3128, 3707, 14564440, 4710, 4792, 75, 3452, 3469, 3473, 3529

A.+lar+daax 812

[19]

altaxtaa-: 1. Oynamak

A.-n 1958

2. Yavaş yavaş yürümek

A.-tax+a+na 1049

[2]

altan: Bakır

A. 1078, 1108, 199, 2039, 2842, 3056, 4067, 4258, 4341, 4424, 1750, 4593, 4710, 4793

(**Ces**) a. 1471, 2949

[16]

altannaax: Bakırla kaplı

A.+ı+nan 3312

[1]

altan ot: Solucan otu

A. ot 1029, 4293, 1778, 1959

[4]

altıan: Altısı birden

A. 3473

[1]

ama: Mümkün mü, yoksa

A. 1335, 692

A. duo: Öyleyse 851

A. dağanı: Bile 2449

[4]

amaan: 1. Kıymetli

A. 1220, 929

A. namaan: Biçimsiz 1454, 1656

[4]

amalıy-: Söylemek

A.-a 1220

A.-a tuoya olur-: İçtenlikle şarkı söylemek 3000

A.-a tur-: Söylemek 929

[3]

amaraxtıq: Merhametli bir şekilde

A. 1907

[1]

amınńıki: Çalı çırpı yığımı

A.+nı 3840

[1]

amırınnaax: Büyük

A. 453, 784

[2]

amńıraa-: Susamak

A.-bit-iñ 4672

[1]

amńıray-: Susamak

A.-an 4716

A.-ar buol-: Acı çekmek 898

[2]

ampaar: Ambar

A.+ga 2701, 1708, 3704

[3]

ampaardaa-: Birleşik yapıda kullanılmıştır**A.-n bar-:** Bir ahırda tutsak düşmek 3606

[1]

amtan: Lezzet

A.+a+n 3486

[1]

amtannaax: Lezzetli

A.+a+ttan 1966

[1]

anaa-: 1. Tayin etmek, vermek

A.-bit 2979

A.-n 671

A.-tax+ım 700

A.-n ay-: Yaratılmak 1056**A.-n xaal-:** Vermek 859**A.-n nt-:** Göndermek 4134

[6]

anaar-: 1. Görmek

A.-an 1899, 1904

A.-batax 1180

A.-ba-tı-lar 2947

A.-an kör-: Bakmak 3542

2. Hayran olmak

A.-aaxtaa-n 280

[6]

anax: İnek

A. 4552

[1]

anallaax: Tayin, tahsis edilmiş; vasiyet edilmiş; vaad edilmiş

A. 1968, 2762

2. Yaratılmış

A. 2082

3. Rica

A. 4085

4. Kısmetli

A. 2362

5. Kader

A.+m+ın 1640

A. soruk: Esas ihtiyaç olunan şey
855

[7]

anan-: 1. Tahsis edilmek

A.-mit 4960

A.-an ay-: Yaratılmak 1042**(Köskö)** a.-an **(kiiren)** 2580

2. Emredilmek

A.-an 112

[4]

anaraa: Diğer, karşı, öteki, öteki taraf

A. 09, 3497, 03, 1459, 2687, 2786,
3602, 88, 98

A.+ta 1079

A.+ttan 2362

[11]

anat-: Birleşik yapıda kullanılmıştır**A.-aarı gın-:** İstemek 691

[1]

anatalaa-: Yayılmak

A.-n 715

[1]

andağar: Yemin

A.+a+n 355, 453, 784

[3]

andağardaax: Yeminli

A. 106, 1230, 1729, 1783, 2504,
277, 2889, 3941, 4088, 4210

[10]

andağay-: Yemin etmek

A.-bit 783

A.-da 355

A.-dı-ñ 359

[3]

andı kıl: Kalkuyruk ördek

A. kıl 2834, 4164

[2]

anı: Şimdi

A. 2179, 4917

A. bürde: Şimdi 3748**A. bürde:** Tekrar 1641

[4]
anıgı: En yakın
 A. 1642
 [1]
anıhıy-: Birleşik yapıda kullanılmıştır
A.-an tüs-: Soğuk hava esmek
 3121
 [1]
anırın: Birleşik yapıda kullanılmıştır
(Ayannaan iher) a. 3964
 [1]
anısxannaax: Soğuk rüzgârlı
 A. 38
 [1]
anúılın-: Dikilmek, dizmek
 A.-bit 1108
 A.-nın 4258
 [2]
anúnın-: Yetişmek
 A.-na 4301
 [1]
anúıtala-: Birleşik yapıda kullanılmıştır
A.-n kebis-: İtmek 1436
 [1]
antax: Oraya, öteye, öte yana

A. 1436, 3037, 3274, 724
 [4]
añaabil: Direk
 A.+a+n 3251
 [1]
añaar: Bir şeyin yarısı
 A. 1760, 1761, 1762, 3200, 3201,
 3877, 4527
 A.+a 1460, 304, 680
 A.+a+n 3878, 109, 1233, 1288,
 2054, 2073, 2506, 2891, 3943, 4090
 [21]
añaar-: Görmek
 A.-ar 1809
 A.-batax 2531
 [2]
añaarıt-: Yayılmak
 A.-patax 200
 [1]
añaarıy-: 1. Enine ve boyuna gereğinden
 fazla yayılmak
 A.-bit 1109
 A.-dın 4257
 2. Olgun yaşa gelmek
 A.-ar 3888, 3955

3. Uyuklamak

A.-ar 235

A.-an bar-: Yayılmak 4295

[6]

añaat-muñaat: Hadsiz huduzsuz

A. muñaat 1081

[1]

añaatta: Görkemli

A. 1130

[1]

añaççı: Birleşik yapıda kullanılmıştır**A. at-:** Açmak 531

[1]

añxay: Çukur

A. 1014

[1]

añı: Taraf, yön

A. 3473

(Üs) a. (barannar) 581

[2]

ap: Sihirli

A. 3887, 4093, 4837

[3]

appa: Çukur

A. 1453, 1501

[2]

appañnaa-: AçmakA.-ıır 2665, 3230, 3432, 3536,
501, 3496

[6]

appañnat-: Açmak

A.-an 1502

A.-an kör-: Açmak 1952

[2]

araar-: Ayrılmak, uzaklaşmak

A.-an 4332

A.-an 4840

[2]

araattar: Birleşik yapıda kullanılmıştır**A.-ar gın-:** Gövdeyi çeşitli
parçalara ayırmak 1639

[1]

arağıs-: 1. Dağılmak, farklı yönlere
gitmek

A.-ta 4306

2. Kurtulmak

A.-ar-ım 1263

A.-ar-bit 1932

[3]

arax-: Korumak

A.-an 2577, 3973

A.-pakka 1917

[3]

arañaççılaa-: Korumak

A.-n 1847

[1]

arañaççılaax: Korumalı

A. 47

[1]

arallaannaax: Kargaşalı

A. 492

[1]

arañas: Sarı

A. 1026, 1082, 1110, 1167, 2678,
4064, 4508, 4709, 84, 2464

A. dalbar: Sarı bağır 1961, 4212,
1868, 1961, 1047, 105, 1637, 1793, 230

A. ilge: Budaklı mukaddes meşe
ağacından damlayan sarı ilahî öz su 49

[20]

arasxaattaax: Cevval

A.+a+n 08

[1]

aray: Acaba, ansızın, fakat, sadece

A. 1025, 233, 2372, 2922, 529, 810

A. subu: İşte bu 2620

[7]

arbaahın: Kurban

A.+a+n 4744

[1]

arbağas: Kürkü yıpranmış ve rengi atmış
eski palto, gocuk

A.+a+n 238, 302, 3441

[3]

arbağastaax: Paltolu, paltosu olan

A. 1235

[4]

arbax-bastaax: Sık ve uzun saçlı

A. bastaax 561

[1]

arbiya: Ağaç oyma işlerinde kullanılan
bir tür alet, oynacı kalemi, rende

A. 239, 306

[2]

arcañnas-: Sarkmak

A.-an 1458

[1]

arçılaa-: Tütsülemek, büyü yapmak

A.-ıır+ga 4133

A.-tax-ım 4220	2. Kaplı olmak
A.-tı-lar 4157	A. 1775
[3]	[2]
arçılaax: Büyülü	argıar: Rüzgâr
A. 56	A. 3019, 3454, 4565
A.+a+n 4207	[3]
[2]	argıs: Yoldaş, arkadaş
arçilat-: Büyülenmek	A. 3897
A.-an 4842	[1]
[1]	argıstaax: Arkadaşı, yoldaşı olan
ardağır-: Küfretmek	A. 1259, 55
A.-dı-bit 3903	[2]
[1]	argıstan-: Birleşik yapıda kullanılmıştır
ardax: Yağmur	(Attılarıgar) a.-an 3069
A. 3429, 58	[1]
[2]	argıy-: Esmek, üflemek
ardaxtaax: Küf	A.-an 3454
A. 1484	A.-ba-tın 4565
[1]	A.-ar 3020
arday: Artık, bir şeyin artığı, fazlası	[3]
A.+a 243	arğaa: Batı, arka
[1]	A. 1035, 107, 110, 113, 1231,
ardaydaax: 1. Siyahlı beyazlı	1234, 1784, 1786, 206, 2507, 278, 2892,
A. 1028	3178, 3261, 3793, 3944, 4089, 4091,
	4119, 4134, 4211, 4212, 4335, 4623,

48351053, 1729, 1733, 2504, 2889, 3111,
38, 3941, 4637, 4784

[35]

arğahın-: Geçmek

A.-ar 3112, 3793

[2]

arğar-: Arka arkaya gitmek

A.-a 3172

A.-a köt-: Boydan boya uçmak
3654

A.-a kötön tağıs-: Boydan boya
uçmak 4065

[2]

arğas: Omuz

A. 3624

A.+a+ttan 195, 4925, 3097

A.+a+taan 1260

A.+a+n keğe: Yüksek (bir) yer
432, 114, 3945

[8]

arxaxtaax: Hastalıklı, veremli

A. 531

[1]

aruu: Tarlada ekilmeyen yer

A. 1027

[1]

arılı: Parlak

A. 2452, 30, 4056

[3]

arılıas: Ördek, bir çeşit ördek

A. 4720, 4700, 4715

A. kus: Bir çeşit ördek 1300

[4]

arılıççı: Birleşik yapıda kullanılmıştır

A. kör-: Büyük ela gözleriyle
bakmak 3312

[1]

arillaan: Kaygı

A.-mit 2181

[1]

arınnaax: Altı, altı olan

A. 44

[1]

arıña tuos: Tabaka tabaka

A. tuoh+a+nan 4506, 2462, 4707

[3]

arıt: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Ol ikki) a.+a+gar 1665

[1]

arılın-: Açmak, açılmak

A.-a 209

A.-bit+a+n 1180

A.-an bier-: Açmak 3520

[3]

arıy-: Açmak

A.-a 4951, 2235

A.-an 1008, 2110, 2114, 2226,
2651

A.-ar 4583

A.-ar-bit 936

A.-a battaa-: Açmak 4868, 1742,
2356, 4426, 4703, 1776

A.-a as-: Açıp hareket ettirmek
1954

A.-a tart-: Açmak 2388, 2946

A.-a tartar buol-: Açmak 3022

[23]

arıysar-: Açmak

A.-sar-bit 662

[1]

arsun: Arşın, bir ölçü birimi

A. 3439

[1]

as: Yemek

A.+a+n 2402

A.+a+ttan 1353, 2341, 3813

A.+ı 4774

A.+ım 3486

A.+ıñ 2882

A.+tar+a+ttan 3328

A.+tara+n 2491

[11]

as-: 1. Geçmek

A.-an 2733, 4497, 2989, 395

A.-patax 199

A.-pıt 1443, 164

2. Vurmak

A.-an 1823, 1824

A.-a axtaa-: Cevap vermek 2663

A.-a oğus-: Açmak 2860

A.-an kebis-: Düşürmek 3706

A.-an tur-: Durmak 2789

(Acırıççı) a.-an (bierde) 2474

(Arıya) a.-an 1954

(Eğetteydi) a.-an (turan) 2409

(Xaraxxa) a.-an 2454

(Xaralaabit) a.-ıı 3626

(İñneri tañnarı) a.-n 2325

(Küönñe) a.-an 2578

(Örö) a.-an (baran) 1856

(**Sırayga**) a.-an 2453

(**Teleççi**) a.-an 4453

(**Umsa tönünö**) a.-pıt+m+ar 2309

[23]

astaax I: Saçlı, saçlı olan

A. 1777

[1]

astaax II: Yemeklere sahip olan

A.+m+ın 1319

[1]

astar-: Yayılmak

A.-an 2126

A.-ar buol-: Açmak 3035

A.-ar-ım kel-: Dikmek 4341

A.-an uunnaran kel-: Gelmek,
ilerlemek 2191

[4]

at: At

A. 320, 354, 669

A.+a 2082

A.+a+gar 2001, 2057

A.+a+n 2138, 1968, 2071, 2252

A.+ı 140, 2179

A.+tar+daax 705

A.+ñ+ın 2373

A. sılğı: At 1976, 4697, 4869

(**Xarhıktaax**) a.+a+n 2267

(**Coruo**) a.+ı 146

(**Seliik**) a.+ı 143

[20]

at-: Açmak, ağız açmak

A.-an 1656

A.-an kör-: Açmak 267

(**Añaççı**) a.-an 531

[3]

ataaxtaa-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

A.-n taray-: Şımarık büyümek
813

[1]

ataannaax-möñüönneex: Azametli-dağlı
tepeli

A. möñüönneex 1041, 1032, 76

[3]

atağastaa-: Rahatsız etmek

A.-bit-iñ 3900

A.-bit-tar 2901

A.-bit+a+n 2771, 3239

A.-bit+tara+gar 4108

A.-n 2219, 319

A.-ia-m 343

[8]

atax: Ayak

A. 2772, 281

A.+a+n 1761, 1762, 3200, 3201,
3877, 4527

A.+a+nan 861

A.+ar iikteeir kus: Ayağına
işeyen kız çocuğu; kadın hakkında bir
saygısızlık tabiri 3726

[10]

ataxtaax: Ayaklı, ayağı olanA. 1444, 1518, 2464, 2836, 3440,
37, 371, 377, 3886, 4092, 4162, 4188,
4278, 463, 4710, 4792, 4836, 489, 634,
854, 4751

A.+tar 973

[22]

atamaan: Mükemmel

A.+a+nan 2035

[1]

atara: Kendisinden yardım dilendiği
zaman, *Ürüñ Ayu Toyon*'un yeryüzüne
attığı bir nevi meşum zıpkın

A. 240, 3055

A.+ñ+1+nan 3023

A.+ta+nan 3675, 3690

[5]

ataralaa-: Birleşik yapıda kullanılmıştır**(Bihita)** a.-tı-lar 1013**(Xayıta)** a.-ta 2088

[2]

atas: Arkadaş

A. 1925

[1]

atastaax: Arkadaşı olan

A. 1807

[1]

atur: 1. Aygır

A.+a+n 4474

A.+dar+daax 3407

2. Kudretli

A. 1129, 561

A. oğus: Boğa 3335

[5]

aturdaax: Aygırlı, aygırı olan

A. 3662

[1]

atılın-: Saplamak

A.-an 2634

[1]

atıllaa-: Büyük adımlarla yürümek

A.-ıır 208

A.-tı-lar 1014

[2]

atın I: Başka

A. 2327, 983

[2]

atın II: Bir şeye bitişik olan taraf, yan

A.+a+gar 3502, 4424, 4709

A.+lara+gar argistaa-: Yol
arkadaşlığı yapmak 3069

[4]

atıñnat-: Açmak

A.-ar 3642

A.-an kebihen bar-: Bir şeyi
alenen göstermek 307

[2]

atıyaxtaax: Kayın ağacı kabuğundan
yapılmış kova

A. 4895

[1]

attaax: Atlı, atı olan

A. 1685, 3302, 3608, 3776, 3787,
3936, 3999, 4534, 4572, 4577, 4846, 921

[12]

attan-: Atla gitmek, ata binip gitmek

A.-an 402

A.-an kel-: Atla gelmek 4399

[2]

attanu: Ata binme, atla gitme

A.+ta+gar 4665

[1]

ay-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Anaan) a.-bit-tar 1056

[1]

ayılın-: Yaratmak

A.-an 133, 265

A.-batax 1640

A.-bit 17, 112, 1232, 2530, 29,
4211

A.-nın 4272

A.-an bar-: Yaratılmak 1179,
3987

[12]

ayılın: Yaratılma, yaratılma olayı

A.+ta+gar 1042

[1]

ayağimsax: Açgözlü

A. 4230, 207

[1]

ayax I: Ağız

A.+a 3619

A.+a+n 1455, 1502, 1656, 2665,
3496, 3536, 3642, 3432

A.+ar 2425, 3230, 3639, 4007,
4589, 4713, 4826, 501

A.+m+ın 266

A.+tara+n 531

[19]

ayax II: Kadeh

A.+xa 4721

A.+ta 4719

A.+tara+n 1199

(Çoroon) a. 1114

[4]

ayaxtaax: Ağızlı, ağzı olan

A. 1454

(Ahağas) a.+tara 4647

[2]

ayan: Yolculuk

A.+a+n 2141, 2142, 2143, 4679,
4680, 4681

A.+ı 3097, 3098

A.+nara+n 1688, 2208

A.+ñ+ın 4653, 4654, 4655

A.+ña-sıruga: Yolculuk 1848

A.+mit sırubit: Yolculuk 2182

A. xatını: Geniş yol 2110

A. kihite: Seyahat eden kişi 4672, 4716

[18]

ayannaa-: Yolculuk yapmak

A.-bit 2083

A.-bit+tara+n 1024

A.-ır 521

A.-n iher anırın: Seyahat etmek,
yola çıkmak; gitmek 3964

[4]

ayannat-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

A.-an kel-: Çıkıp gelmek 2178

[1]

ayannaax: Yürürken çok ses çıkaran at

A. 2173

[1]

aydaar-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

A.-a aymana: Bağıra çağıra 640

A.-a kuydaara: Bağıra çağıra 719

[2]

aygıhın-: Toplanmak

A.-na 4751

[1]

aygıraa-: Zayıflamak

A.-bat 4793, 4710

A.-bit 3555

A.-n bar-: Çiçeklenmeye başlamak 4309

[4]

aygırastaax: Çıngıraklı

A. 1756

A. silikteex: İlkbahar neşesiyle dolu ve baştanbaşa yeşilliklerle kaplı, gösterişli, süslü yere sahip olan 77

[2]

aygırat-: Ses çıkarmak

A.-tınar 4253

A.-an bier-: Yıkmak 3252

[2]

ayxal: Sevinç ifade eden nida

A.+ım 4200

[1]

ayxallaa-: Ruhların yardımını istemek

A.-bit 1129

[1]

ayyü: 1. Yaratıcılık ve iyilik unsurlarını temsil eden ruhların genel adı

A. 1191, 1307, 1317, 1847, 1925, 2771, 318, 3239, 3900, 3911, 4108, 4624,

4841, 4927, 897, 1030, 1039, 2285, 2742, 2805, 2903, 4740, 592, 342

A.+lar+bit 1876

A.+lar+gıt+ıttan 4566

A.+lar+gıt+ın 4568

A.+lara 3123

A.+m 1261

A.+ta 2806

A.+ta+n 1197

2. Kutsal

A. 231, 4308, 4331, 3675, 3690

3. Günah

A. 1823

A.+lar+daax 277

A.+nı 351

A.+ñ 327

A.+m 1314, 3037

A.+ñ 321

4. Hayır

A.+nı 1906

A. sanaalaax: İyi düşünceli 1898

A. sanaata tart-: İyi niyetine seslenmek 2321

[47]

ayuhıt: Bkz. ayı 1. açıklama

A. 350, 1151

A.+a 4550

[3]

ayuhittaax: *Ayuhit*'lı

A. 1003, 1046, 479, 818

[4]

ayulaax: 1. Yaratılmış

A. 1636, 1729

2. Günahkâr

A. 106, 2504, 3941, 4088, 4219,
1230, 1783, 2889, 4210

[11]

ayutiy-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

A.-an abıraa-: Geleneği
sürdürmek, yaşatmak 1317

[1]

aymaa-: Yağmalamak

A.-bit+a+n 3237

A.-tı-lar 2317

A.aarı gın-: Yağmalamak 4896

[3]

aymax: Oymak, halk, kabile, aile, soy,
akraba, soy-sop, soydaşlar

A.+a 1049, 190, 1925, 196, 203,
207, 211, 215, 2219, 2584, 283, 3112,

3793, 3988, 4839, 4889, 897, 1184, 3782,
3915, 3103, 3246

A.+a+n 1191, 1197, 1844, 1847,
318, 3239, 3445, 3502, 3887, 3900, 4095,
4108, 4539, 4624, 4812, 4927, 4966

A.+aa 1261

A.+ar 350, 3911

A.+ım 2540

A.+tar 1579

A.+tara 3696

A.+taraa 3677

(Xalıñ) a.+a+n 3418

(Kürüöx) a.+a+ttan 2577

[48]

aymaxtaax: Kabileli, kabilesi olan

A. 1070

[1]

ayman-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

A.-a saymana olor-: Çoşkuyla
yaşamaya devam etmek 720

(Aydaara) a.-a 640

[2]

B

baar: Var

B. 391, 1303, 1627, 1649, 1765,
1914, 1979, 2584, 4143, 4474, 4494,
4521, 805

B.+a 4360

B.+tara 4372

B.+a+n 279

B. buol-: Var olmak, yaşamak
1850, 948, 1841, 1425

[20]

baarağay: 1. Büyük, iri, güçlü

B. 4443, 4851, 4912, 73, 180,
4407, 4471

2. Sağlam bir ağaç türü

B. 1980

[8]

baaristan-: Fıskırmak

B.-na 3392

[1]

baay: Zengin, çok, bol

B.+dar+daax 832

[1]

baay-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

B.-an keehen bar-: Bağlamak
1975

[1]

baaydaax: Bkz. baay

B. 1071, 765

[2]

bacır: Ağır

B. 1444

B. içir: Ağır ağır 1295, 2383

[3]

baçça: Böyle bir zamanda, bu zamanda

B.+ğa 2807

[1]

badaardaax: Okun demir ucuna sahip
olan, uçlu

B. 3016, 3029, 3219

[3]

badaxtaax: Bir şeyin tahmini ölçüsü

B. 1558, 1712, 1889, 2079, 4014,
4536, 4833

[7]

badıa: Birleşik yapıda kullanılmıştır

B. büdö: Alacakaranlık 402

[1]

bağalaax: Hevesli, istekli, arzulu

B. 194, 2587, 793, 413

[4]

bağacı: Zavallı

B. 675

[1]

bağana: Kiriş, sütun

B.+n1 733

[1]

bağanalaax: Kirişli

B. 4443

[1]

bağar-: İstemek

B.-an 2886

[1]

bağaraxtaa-: Geniş araziye yayılmak

B.-n 1213

[1]

bağas: Ne kadar

B. 386, 387

[2]

Bağayıtık: Güler yüzlü

B. 4800

[1]

bağırdaax: Eğik duran

B. 1456, 3627

[2]

bahılaa-: Yaşatmak

B. 4912

[1]

bahlık: Başlı olan, sahibi olan, lider

B.+a 1172, 4095

B.+tura 3888, 4851, 4928

[5]

bahlıktan-: Sahibi olmak

B.-ar 4471

B.-nax+a+na 4407

[2]

Bahır: Birleşik yapıda kullanılmıştır**B. ihir:** Ağır ağır 1956

[1]

bahıy-: Eksilmek

B.-ıax-tara 1252

[1]

balağan: Sahalara özgü küçük ev, kulübe

B. 1105, 1171, 4379, 4519

B.+a+n 2002

[5]

balaxay: Çürük

B. 1468

[1]

balık: Balık

B. 3249, 3255

B.+a+n 1996

B.+taağar 1919

(Barbatax) b. (miinin) 401

[5]

balıksıt: Balıkçı

B. 2002

[1]

balıs: Abla

B.+a+gar 3550

B.+a+n 3540

B.+ım 2885, 3553, 4537

B.+ım+ın 2523, 2659

(Ağastaax) b. 2864

[8]

ballardaan: Kabaca, kaba bir biçimde

B. 1442

[1]

ballıgıraa-: Uğuldamak

B.-ıı 963

[1]

balta: Büyük demirci çekici

B. 3543

B.+nan 595

[2]

baltalaa-: Çekiçle vurmaki dövme

B.-bıt 2040

[1]

bar-: Varmak, gitmek

B. 2690

B.-aarı 2906

B.-a-bın 2775

B.-an 2444, 2446, 255, 2702, 296,
3473, 3927, 4137, 487

B.-ar 517

B.-bıt 548, 3509

B.-bıt-taax+a 4625

B.-bıt-tara 2977

B.-da 3063

B.-dı-lar 1374, 1795

B.-ıa 2630

B.-ıñ 3782

B.-tı-ñ 903

B. con: Bütün halk 1183,
1195,1214, 1267

B.-a tart-: Hızla gitmek 2979

B.-batax balık miine: Yağsız ve
pişmemiş balık çorbası 401

B.-an xaal-: Ayrılmak 4788

(Allarastaan keehen) b.-an 1657

- (**Ampaardaan**) b.-an 3606
- (**Añaarıyan**) b.-da 4295
- (**Atiñnatan kebihen**) b.-an 307
- (**Aygıraan**) b.-da 4309
- (**Ayılınan**) b.-an 1179
- (**Ayılınan**) b.-an 3987
- (**Aamaydaan**) b.-bit-tara 1869
- (**Aartıktan**) b.-ıax+taax 4632
- (**Bırastulahan**) b.-ıax+xa 4929
- (**Bırastulahan**) b.-ıax-xın 4920
- (**Bısxalçıyan**) b.-an 3465
- (**Bu gınan**) b.-an 1037, 1203, 1355, 1493, 1722, 3136, 429, 439, 4425, 537, 651, 736
- (**Bugullaan**) b.-an+nar 633
- (**Buharan budulutan**) b.-an 4505
- (**Buurdaan**) b.-an 1622
- (**Buolan**) b.-an 1514
- (**Büten**) b.-an 4522
- (**Baranan**) b.-ıax-tın 894
- (**Baayan keehen**) b.-an 1975
- (**Boroluççu körsön**) b.-dı-lar 3308
- (**Çuguruyan**) b.-bakka 3531
- (**Çoxçoloon**) b.-an 3843
- (**Daybahan**) b.-dı-lar 3385, 3614
- (**Ergiyen**) b.-an 4170, 4191
- (**Eriliççi körön**) b.-an 1182
- (**Erinen**) b.-an+nar 400
- (**Eten**) b. 430
- (**Eten**) b.-an 1427, 2826, 4349
- (**Xantaççı erinen**) bar-an+nar
- (**Xalbarıtıhan**) b.-dı-lar 1549
- (**Xaraxtaan**) b.-an 2174
- (**Xayısxalaanan**) b.-bit+a+n 2483
- (**Xaamıtalaan**) b.-an 3198
- (**Xaayılınım buolan**) b.-an 3741
- (**Xaayılın**) b.-an 2812
- (**Xoydon**) b.-da 625
- (**İlattaan**) b.-an 3333
- (**İñirtalaan ilan**) b.-an 460
- (**İhiten oloron**) b.-an 2349
- (**İhiten**) b.-an 2596, 2640, 556, 1194
- (**İlgisten meñiyen**) b.-bit-tara 3451
- (**İlihinneren kiiren**) b.-bit+m+ar 2326
- (**İlte**) b.-dı-lar 2529
- (**İmleeniheñ**) b.-an 1149
- (**İñersiyen tühen**) b.-da 3527

- (**Īenigiŷyen tūhen**) b.-an 3997
- (**Kunńan**) b.-dĭ-lar 3316
- (**Kunńan**) b.-da 1340
- (**Kĭrbahan**) b.-dĭ-lar 3352, 3381
- (**Kiiren**) b.-dĭ-lar 1166, 1168
- (**Kiiren**) b.-da 1358, 1504, 1506
- (**Kier**) b.-dĭn 2340
- (**Kĕmŷskŷŷ**) b.-bit+ĭn 2248
- (**Kĕrĕn**) b.-an 1137, 1212, 1620, 2194, 2405, 3549, 4450, 4643, 1193, 1428, 431
- (**Kĕrŷlŷŷ sataan**) b.-an 4777
- (**Kĕrŷĕleen**) b.-an 2251
- (**Kĕtĕn**) b.-a (**turbuta**) 4614
- (**Kŷŷleydeen**) b.-ĭax+m+ĭn 2616
- (**Kelen**) b.-an 3596
- (**Kepseete**) b.-bakka 3765
- (**Kepseen**) b.-da 4291
- (**Keeces gĭnan**) b.-an 339
- (**Oxson kiiren**) b.-da 3820
- (**Oxson**) b.-an 866
- (**Oxsuhan kiayan**) b.-an 4118
- (**Oxsuolaan**) b.-dĭ-lar 795
- (**Obuguduyan**) b.-an 3863
- (**Ol gĭnan**) b.-an 2517, 3772
- (**Oloxtoon**) b.-da 4747
- (**Orguyan**) b.-da 1342
- (**Oonŷuu sataan**) b.-an 4779
- (**Oxsuhuuga**) b.-an 1187
- (**Ėlĕrĕn ĕhĕrĕn**) b.-bit-tara 1875
- (**Ėlĕrŷhĕn**) b.-dĭ-lar 3383
- (**Ėlĕrŷhĕn**) b.-an+nar 1382
- (**Ėrĕ anńan**) b.-an 1856
- (**Sĭllahan**) b.-an 4608
- (**Sĭnalĭyan**) b.-ar 2013
- (**Sĭtan**) b.-an 2811
- (**Similinen**) b.-an 1589
- (**Sŷgŷreydeen**) b.-an 1763
- (**Sŷgŷteleen**) b.-an 3715
- (**Seberelenen**) b.-an 751
- (**Soton**) b.-an 3859
- (**Soyuoduĕĕu kĕrĕn**) b.-an 684
- (**Tĕrĕĕn**) b.-an 1177
- (**Turuortaan**) b.-an 3779
- (**Tura tŷhen**) b.-an 1302
- (**Tutunan**) b.-an 510
- (**Tuoratan**) b.-an 4334
- (**Tŷhen**) b.-an 337
- (**Tahĭyan**) b. 3835

(**Tahaaran**) b.-an 2936
 (**Telleñneten**) b.-da 2486
 (**Teyiekeleyen tieyen**) b.-an 1439
 (**Toluyan**) b.-an 4622
 (**Toroluyan**) b.-da 4299
 (**Toton**) b.-an 2493
 (**Umaytan**) b.-an 3857
 (**Uruyduu**) oğuson b.-an 3876
 (**Utuyan**) b.-an 3862
 (**Utarita olordon**) b. 4512
 (**Ummutunan**) b.-ı+ta+gar 1532
 (**Uurtalaan**) b.-an 716
 (**Uuran**) b. 3873
 (**Uuraan**) b.-an 4940
 (**Uordayan**) b.-dı-lar 3319
 (**Üñan**) b.-an 3861
 (**Üöten**) b.-da 4290
 (**Üren**) b.-an 4019
 (**Üreyiite keyen**) b.-an 2994
 (**Üs añı**) b.-an+nar 581

[175]

baraa-: Tükenmek

B.-n-an 4778

[1]

baraa: Denk, eşit

B. 2545

B. xara: Kara gölge 4344

[2]

baraax: Kavgacı kuş; çullukgiller familyasından bir kumkuşu türü

B. 172

[1]

baraan: Karanlık

B. 427

(**Dülün**) b. 2694

(**Dülün**) b. (üskellere) 627

(**Keris**) b. 406

(**Key**) b. (**cieten**) 4395

[5]

baraxsan: Acıma, sevgi ifade eder; muhterem, sevgili, zavallı

B. 136, 2082, 915

[3]

baran-: Tükenmek, telef olmak

B.-mat 172, 4774, 1911, 221

B.-mit 4840

B.-an bar-: Telef olmak 894

[16]

bar çağıl kul: Benekli kartal

B. çağıl kıl 1971

[1]

bargıy-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

B.-a olor-: Başında, üstünde olmak 1972

[1]

barğa: 1. Akıl, zeka

B. 765, 832

2. Kuvvetli

B. 1802,

B. maxtal bier-: Çok teşekkür etmek 4904

[4]

barı: Hepsi

B.+ta+ttan 2639

(Buka) b. 4860

(Buka) b.+gıt 4244

[3]

barıñnaa -: Görünmemek

B.-ıır+ı 903

[1]

bas: Baş, kafa

B.+a 4918

B.+a+gar 1053

B.+a+n 678, 963, 2115, 3215, 346, 3639

B.+a+nan 733, 3111, 3146

B.+tara+n 1563

B.-n teriy-: Yapmak 4520

(Bosxo) b.+taax 976

[15]

bastaa-: Önde gitmek, önde olmak

B.-n 3122

[1]

bastaa: Başlı, başı olan

B. 2836, 4162, 4188, 4278, 3050, 4612, 4641, 4748, 4749, 4957

[10]

bastaki: İlk, öndeki, baştaki

B. 2863

[1]

bastıñ: İlk, en öndeki, birinci

B. 1172, 1974, 1981, 2268, 2444

[5]

bastıñalı: Süs

B. 1973

[1]

bat-: Yürümek

B.-patax 3400

B.-an xaam-: Sakin durmamak,
uslu durmamak 3659

[2]

batar-: Sokmak

B.-ı 3024

B.-ı kınçayar buol-: Nişan almak
3223

B.-ı bırax-: Nişan alıp fırlatmak
3676

[3]

batas: Pala

B.+a+n 2032, 3816

[2]

batis-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

B.-a sırit-: Takip etmek 1594,
3375

[2]

batıya: Mızrak

B. 3144

B.+lar 3380, 3384

[2]

battaa-: Ezmek

B.-n 4951

B.-ıır 1288, 3684

B.-n kör-: Bakmak 1455

B.-n sahar-: Gizlenmek,
saklanmak 1711

(Ahara) b.-n 4158

(Arıya) b.-bit 1776

(Arıya) b.-n 1742, 2356, 4703,
4868, 4426

(Ergille) b.-n 1939

(Ergite) b.-t 4280

(Örühüye) b.-n **(köörtörö)** 1095

(Salaya) b.-aat 2072

(Teleye) b.-n 1947, 2390, 4931

[19]

battax: Saç

B.+tara 1479

[1]

battaaxtaax: Saçlı, saçlı olan

B. 1770, 1825, 240

[3]

battıalat-: Ezilmek

B.-ar 72

[1]

bayam: Birleşik yapıda kullanılmıştır

B. sayam: Kolları genişçe açma
1296, 1955, 2384

[3]

bayğal: Deniz

B. 3506

[1]

bayxal: Derin

B. 3392

[1]

beçetiney: Yaklaşık bir kulaç
uzunluğundaki rus ölçüsü

B. 1438

[1]

belem: Hazır

B.+ñe 790

[1]

belieleex: İşaretli

B. 53

[1]

berdimsiy-: Övünmek

B.-e 790

[1]

bergehe: Şapka, kalpak

B. 80

B.+te+n 1759, 2408, 2788

B.+te+nen 3875

[6]

bergeheleex: Şapkalı, şapkası olan

B. 4076

[1]

berîñnee-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

B.-iir+i meliy-: Peş peşe gitmek
905

[1]

beris-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Tüsühen) b.-bekke 3336

[1]

berke: Pek, çok, oldukça

B. 358

[1]

bert: İyi, mükemmel

B. 2461, 312

B.+e 1940, 4023

B.+e+tten 1963

B.+i 2775, 760

[9]

bertere: Önde gelenler

B. 1590

[1]

beteree: Bu taraf

B. 4963

B.+te 3081

B.+te+ger 3099

B.+te+ne 1428

B. örüteger: Bu tarafta 1839,
2132, 1647, 431

(Çıpçılıyam) b.+te+ine 769

[9]

berteri: En güçlü

B. 665

[1]

bettex: Bu taraf

B. 3273, 4236, 4245

[3]

bettime: Yonca

B.+te 1076

B.+te+n 1963

[2]

Bey: Birleşik yapıda kullanılmıştır

B.+i ere: Durun hele 2254

[1]

beye: 1. Kendi; dönüşlülük zamiri

B.+bit 4675, 4676

B.+ğit 845

B.+lere 1024

B.+m+i+n 2228

B.+m+in 1798, 2752

B.+ñ 3225

B.+te 1432, 1433, 1957, 2551,
2746

B.+te+ger 2324

B.+te+n 2263

2. Beden, vücut

B.+bit 657, 659

B.+lere+n 3132

B.+m 1325, 1326, 1327, 3212,
3214, 4135, 4136, 4343, 4903

B.+len-en 2794

B. beyeleren: Kendi kendilerini
1384

B.+ñ xaydax oloroğun?:Nasılsın?
2436

(Tonoğostoox) b.+m nuoğayan
2417

[33]

beyeke: Bedencik

B.+m 273, 275

[2]

beyelex: 1. İnsan kabilesi

B. 1069

2. Kocaman, güçlü

B. 180, 2171, 2237, 560, 564, 568,
748

B.+ter 2364

3. Görünüş

B.+ter 2242

(Tükterikeen) b. 3864

[12]

bıa: İp

B. 4478, 4489

B.+ta+n 2477

[3]

bıar: Karaciğer

B.+a+n 2466

B.+ı+nı 1323

(Xara) b.+dara 1397

(Xayğaxtaax xara) b.+m+ın 3222

(Xayğaxtardaax xara) b. 885

(Xayğaxtaax xara) b.+bıt 1885

[6]

bıarık: Tef

(Kuladıyar kulan aarık) b.+a+n

4180

[1]

bıarıktaax: Bkz. bıarık

(Kulan aarık) b. 4415

[1]

bıcar: Kir

B.+dara 3851

[1]

bıççık: Orta büyüklükteki sazan balığı

B. 346

[1]

bıççın: Kas, adele

B.+m+ın 1802

[1]

bıççınaax: Kaslı

B. 2739

[1]

bıdan: Eski

B. 03, 3044, 3926, 911, 3044, 911

B. Bıdan: Çok eski 4605-2

B. ülüger: Uzun bir süre için 1655

[9]

bıgıalaa-: Açılmak

B.-bıt 1398

[1]

bıhaçça: Çakı

B.+ta+n 2480

[1]

bıhağas: Buçuk, eksik, noksan, tamamlanmamış, yarım

B.+a+n 3130, 3396

B.+ı+nan 542, 543

[4]

bıhax: Bıçak

B.+a+n 2050

[1]

bıhalaan-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(**Sax**) b.-a 1375

[1]

bıhulaax: 1. Gibi

B. 761

2. Görünüşlü

B. 2396, 2852, 2827, 853

[5]

bıhunax: Edasıyla, gibi

B. 1670, 1671

[2]

bıhilaannaax: Gasplı, çok fazla gasp, hırsızlık yapılan yer, gaspa uğramış; gasp yapan

B.+a+n 02

[1]

bıhulan-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(**Bıhıy**) b.-nı-lar 630

[1]

bıhıt-: Kesmek

B.-a 1149, 3745-2

B.-ar 1598

B.-ar-a 1389, 3547

B.-ar+a+n 990

B.-ar+a+gar 4115

B.-ar+ı+nan 1565

B.-bat 174, 4272

B.-bit 3546, 1611

B.-bit+a+n 1451, 1499

B.-a daybaa-: Koparmak 2080, 2086

B.-a tırtalaa-: Kesmek 3091

B.-a ataralaa-: Parçalamak 1013

B.-a sınú-: Acımasızca dövmek 1279

(**Küheñe**) b.-ar-a 1417

[21]

bıhıy: Süratli, çabuk

B. 630, 853

B.+dar 1134, 4761

B.+ga 2396, 2852

B. bıhulan-: Hızlı bir şekilde sahip olmak 630

[7]

bugımaa-: Çok sayıda görünmek

B.-bit 175	[1]	[1]
[1]		
buhaa-: Kurtarmak, korumak		bılaat: Başörtüsü, şal
B.-tax+ñ+ına 2625	[1]	B.+tura+n 397
[1]		[1]
büs: Ara, aralık		bılaayax: Tokmak
B.+a+gar 1395		B.+a+n 4177
B.+a+nan 1394, 3564, 3582		[1]
B.+tura+nan 3823		bılağay: Kirli, pis
[5]		B. 1702
bustaraydaax: (Birşeyle) kaplı		B. buolan bılcaa-: Görünmez
B. 1029, 1960, 4293		büyü ile saklamak 1717, 2525
[3]		B.+ga bılcaat-: Kirli olanın onu
bık-: Birleşik yapıda kullnılmıştır		almasına müsaade etmemek; yani birisine
B.-an tur-: Görünmek 2654, 4881		bir şeyi vermemek anlamına gelen kalıp
[2]		söz 2374
bıktar-: Birleşik yapıda kullnılmıştır		[4]
B.-an kör-: Dışarı çıkarmak 1703		bılas: Üç arşına denk gelen Rus ölçü
[1]		birimi
bıla: Birleşik yapıda kullnılmıştır		B. 1460, 2951, 304, 680, 4066,
(Ele) b. 2243, 2366		4129, 4167, 4208
[2]		[10]
bılaan: Ağrı		bılastaax: Bkz. bılas
B. 1598		B. 3525, 3631
		[2]
		bılcaa-: Birinin elinden bir şeyi zorla
		almak

B.-1a 1702

B.-tax-ım buol-: Öpüşmek 4946

(Bılağay buolan) b.-n 1717, 2525

[4]

bılcahıktaax: Yağmalı, yağmaya uğramış

B.+a+n 02

[1]

bılcaş-: Bkz. bılcaa-

B.-tax-ım 3728

(Kürex) b.-arga 1644

(Kürex) b.-1ax-pıt 985

[3]

bılcat-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Bılağayga) b.-1ax-pıt 2374

[1]

bılçırıt: Çulluk

B. 174

[1]

bılırgı: Eski yıl

B. 01, 3186

B. cıl: Geçmiş yıllar 2691

[3]

bılıt: Bulut

B. 397, 1982, 1983, 1984, 1985,
2830, 2835, 2837, 4161, 4166, 4279, 4383

B.+tar+ı 3085, 3088, 3091, 3094

B.+tar 4149, 4150, 4638, 4152

(Duguy) b. 4163, 4189

(Duguy) b.+tar 4151

(İirer) b. 2061

(İtir) b.+tar 4148

[25]

bılıttaax: Bulutlu

B. 1701

[1]

billaar: Alan ve çayırların kuzeyindeki
engebeli yerler

B. 1013

B.+dar+ı 2086

[2]

bıltañnat-: Kadın hakkında: kırıtarak
konuşmak ya da erkeklere sarkıntılık
yapmak

B.-an 305

[1]

bırax: Bırakmak

B.-pıt 1465, 3632, 497

B.-an ıt-: Delip geçmek 3017,
3024, 3031

(Batarı) b.-1a-m 3676	B.-an bar-: Vedalaşmak 4920, 4929
(Biha) b.-1a-m 3691	[5]
(Boxso) b.-an 3701	bırastıy: Birleşik yapıda kullanılmıştır
(Bük) b.-an 678	B. buol-: Vedalaşmak 1655
(Xaptaççı) b.-an 1523	[1]
(İile) b.-an 2060	bırkı: Haber
[12]	B.+ta 1429
bıralıy-: Ayrılmak	[1]
B.-ar 3045, 3927	bırtax: Pis, mundar
[2]	B.+tura 3851
bıralıççı: Ayrıлма, ayrılık	[1]
B. 912, 4606, 4863	bırtık: Kasık
[3]	B.+tura+n 1149
bırastı: Veda	[1]
B.+lar+ıñ 4863	bıs-: Kesmek, biçmek
B. buol-: Vedalaşmak 4606	B.-a 2478, 3031, 347, 4481, 2485, 2487
[2]	B.-an 4498
bırastıkay: Vedalaşma	B.-ımaarı 3245
B. 3045, 3927, 912	B.-a bırax-: Fırlatmak 3691
[3]	B.-a xaam-: Atlamak 2802
bırastulas-: Vedalaşmak	[10]
B. 1668	bıstala-: Doğramak
B.-a 2671	B.-bit 2738
B.-an 2999	

[1]	B.+ğe 3404
bıxalcıy-: Birleşik yapıda kullanılmıştır	B.+te+n 4480
B.-an bar-: Taşmak 3465	[3]
[1]	bieleex: Kırsağı olan, kırsaklı
bıstax: Parça	B. 3663
B. 1254	[1]
[1]	biebeke: Çocuk, yavru
bıtırıs: Saçaklı	B.+ler+iem 558
B. 4182	[1]
[1]	biebeydee-: Büyütmek
bıyañ: Bol, çok	B.-n 737
B. 4272	[1]
[1]	bier-: Vermek
bıyañnaax: Bkz. bıyañ	B.-betex 4592
B. 49	B.-bit 978, 979
[1]	B.-bit+i+nen 1666, 1667
bıyañnan-: Bol, çok, bereketli olmak	B.-ii+te+nen 907
B.-an 1911, 4818	B.-en 4844
[1]	(Acırıççı anñan) b.-de 2474
biçik: Birleşik yapıda kullanılmıştır	(Ağalan) b.-ter-i-n 4723
(Oyuu) b. 4239	(Arıllan) b.-din 3520
[1]	(Aygıratan) b.-eeyiñ-iy 3252
bie: Kırsak	(Barğa maxtal) b.-e-bin 4904
B. 4491	(Doroobo) b.-bit+iñ 2589

(**Doroobo**) b.-e-bin 2418

(**Doroobo**) b.-er+m+er 2611

(**Eten**) b.-ere 793

(**Küöcüten**) b.-bit 3845

(**Oxton**) b.-bet (**oñoruulanan**)
4569

(**Oloron**) b.-iex-xit 2200

(**Öllöydöön**) b.-iex-tin 4555

(**Öttügesteen**) b.-eri 1630

(**Sitan**) b.-eri 1632

(**Silellen**) b.-din 3518

(**Sileye tardan**) b.-eeyeñ-iy 3028

(**Saratan**) b.-en 3278

(**Tardan**) b.-bit+e+ger 2735

(**Tobulunan**) b.-din 3522

(**Uuran**) b.-di-ler 589

(**Ürbeleen**) b.-der-git 381
[32]

biereextee-: Vermek
B.-iex+xit 908
[1]

biertelee-: Birleşik yapıda kullanılmıştır
(**Sit sabıta**) b.-bit 1559
[1]

bies: Beş

B. 1433, 1438, 607, 3525, 555,
607, 907
[7]

bihigi: Biz
B. 4417, 2236, 2475, 4914
B.+ni 4919
[5]

bii: Testere veya keskin birşeyin ağzı,
dişleri
B.+te+n 3458
[1]

biihee-: Çoğalmak
B.-n 3989, 2217
[2]

biileex: Keskin ağızlı kesici silah
B.+e+n 3343
B.+i 2637
B.+ter 3140
B.+tere+n 2988, 3330, 3333
[6]

biir: Bir
B. 1515, 2457, 2458, 2694, 4645,
603, 631, 2647
B.+dere+n 2492
B.+e+n 1208

B. tuspa: Kendiliğinden 3380,
3382, 3384

[13]

biirde: 1. Birlikte

B. 2948

2. Bir gün

B. 1025, 529

(Am) b. 1641, 3748,

[5]

biirden-: Bir yaşında olmak

B.-ni-ler 603

[1]

biis: Kabile, soy, sülale

B. 19, 99

B.+e 1050, 3104, 3269, 4213,
4890, 901

B.+e+ger 348

B.+e+n 3240, 448, 4810

B.+tere 281

B. uusa: Kabile, soy, sülale 234,
493

[15]

biitik: Ağız

B.+er 2029

[1]

bil-: Bilmek

B.-be-ti-ler 1024, 1598, 2944

B.-bekke 1904, 4819

B.-bet 102, 2608

B.-betex 1194, 24

B.-e 487

B.-ee 994

B.-e-ğın 767

B.-en 1022

B.-ii-m 836

B.-ler-be-ti-ler 3486

B.-e oxson tağıs-: Öğrenip gelmek

507

B.-e oğus-: Tanımak 3966

B.-en kiir-: Gidip öğrenmek 473

(Öydöön cüülleen) b.-bet 1901

(Tüben) b.-bekke 4366

[20]

bile: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Kıtian) b. 4241

[1]

bileextee-: Bilmek

B.-ñ 845

[1]

bilgelee-: Öğrenmek

B. 1412

B.-ñ 695, 1782

[2]

bili: Bu, o

B. 3953, 4648, 4682, 3836

[4]

bili: Şimdi

B. 1578, 781

B. gınarın kıtta: Bunun akabinde,
bunun ardından 3528

[7]

bilin-: Bilinmek

B.-bet 1138, 2157, 2550, 3597,
3600, 3948, 420, 4287, 4918, 526, 528,
2217, 3113, 3989

B.-bet-e 1429, 1431

B.-bet+i 4899

B.-bit-e 4601

B.-en 2778, 3607

B.-er-bekke 584

(Tübe) b.-i-n-bet-e 3394

[22]

bilis-: Tanışmak

B.-bekke 1926

B.-en 2553

B.-en+ñ+in 2569

B.-ii+bit 2627

[4]

billirik: Kapının karşısındaki başsedir

B.+ke 1590

[1]

bihiexe: Bize, bizde

B. 2373

[1]

bitteex: Kâhin

B. 1633, 3651, 4109

B.+xe 4601

[4]

bitten-: Bir alamet ve işareti bulmak;
önceden hissetmek

B.-en 3966, 992

[2]

bitiy-: Çılgılık atmak

B.-de 3376

B.-e 2961

[2]

boduo: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Oy) b. 4397

[1]

bogdo: Zavallı

B.+loro 977

B.+loro+n 1513

[2]

boğus-: Azaltmak

B.-on 2143

B.-o bırax-: Birşeyi atmak 3701

[2]

boğuskalaax: Süslü

B. 4176

[1]

boğut-: Eksilmek

B.-but 3578

[1]

bohol: Engel, mani

B. 3043

[1]

boxsulun-: Dügümlenmek

B.-an 2583

[1]

boxtoo-: Gerilemek

B.-bot-o 3738

B.-n 1737

[2]

bokuoy-: Birleşik yapıda kullnılmıştır

B.-a suox: Hiç vakit kaybetmeden
1356

[1]

bokuy-: Eğrilmek

B.-ar 974

[1]

bolbukta: Kısa sedir ağacı

B.+ta+n 1477

[1]

bolcox: Birleşik yapıda kullnılmıştır

(Botoñ) b.+uñ 2970

bolcoo-: Birleşik yapıda kullnılmıştır

B.-n tur-: Tespit etmek 580

[1]

bolguo: 1. Ham demir

B. 2034, 2035, 2036

B.+ttan 2049

2. Kaba

B. 1393

[5]

bolğoy-: Sakinleşmek

B. 331, 3649

B.-uñ 1305

[2]

boluo: Sert, kaba, kocaman

B. 2246, 3521

[2]

boroluççu: Birleşik yapıda kullnılmıştır**B. körsön bar-:** Donuk donuk bakmak 3308

[1]

boroñ: Esmer

B. 977

[1]

boruk: Birleşik yapıda kullnılmıştır**B. soruk:** Alacakaranlık 404

[1]

bosxo: Münferit

B. 1983

B. bastaax: Yuvarlak kafalı; insanoğlu 976, 4749

[3]

boto: Birleşik yapıda kullnılmıştır**B.+ñ bolcoğuñ tuol-:** Zamana dolmak 2970

[1]

botoloox: Eyerin altına konan hasır teyelti; teyeltisi olan

B. 1983

[1]

botuguraa-: Birleşik yapıda kullnılmıştır**(Uohun kıtta) b.-uu (oloror) 2265**

[1]

boy: Seslenme ünlemi

B. 3479-3

[3]

bödöt: Uyuşuk

B. 3401

[1]

bögö: Sert, dayanıklı, kuvvetli

B. 1851, 1852, 3175, 3176, 3184, 3185, 3186, 3289, 3290, 3378, 3379, 4132, 4133, 4744, 4745, 4923, 4924

B.+ğö 3453, 3454

B.+lör 4759

B.+m 1631

B.+nü 1554, 1555, 3359, 3360, 4367, 4368, 4546, 4548, 4770, 4772, 4821, 4822

2. Canavar

B. 3019,

B.+ttön 3012

[45]

bögös: Pehlivan

B.+tör 1133

[1]

böğöstöhüü: Birleşik yapıda kullanılmıştır

B.+lere üödüy-: Güreşmek 4760

[1]

bölönü-: Gelişmek

B.-de 627

[1]

böppürüök: İnatçı

B. 3402

[1]

börö: Kurt

B. 999

(Sur) b. 1246, 3124

(Sur) b.+lör 1301

(Sur) b.+lörö 1206

[5]

börölüü: Kurt gibi

B. 2128

[1]

böt-: ‘Böt’ sesi çıkarmak

B.-püt 3995

[1]

bötöröñ: Dörtnala koşma

B.+ü+nen 2129

[1]

bu: Bu

B. 1039, 113, 1138, 1230, 1593, 1633, 1783, 2057, 221, 2279, 2631, 2872, 2889, 29, 3207, 3248, 3291, 3452, 3493, 3538, 3678, 3849, 3996, 4086, 4137, 4187, 4210, 4284, 4618, 485, 571, 602, 676, 721, 748, 1224, 1304, 1628, 1766, 1866, 2198, 2498, 2601, 2750, 3001, 3552, 3882, 4885, 590

B.+nan 4666

B.+n+ia+xa 4691

B.+n+na 173, 175, 177, 179, 4031

B.+nı 1212, 1292, 2596, 3549, 4158, 4643, 556, 1137, 1620, 2405, 2707, 4450, 2355

B. gınan baran: Ondan sonra 1037, 1203, 1355, 1493, 1722, 3136, 429, 439, 4425, 537, 651, 736

B. gınarın kıtta: Hemen ardından 2983

B. gınalların kıtta: Hemen ardından 3870

B. kennitten: Bundan sonra 2010

B. kurduk: Böylece 3615

(Ol) b. 3901

(Ol) b. (dieki) 2251

[91]

budulut-: Birleşik yapıda kullanılmıştır**(Buharan)** b.-an **(baran)** 4505

[1]

buduluy-: Bulanmak

B.-da 3387

[1]

budurğa: Kar fırtınası, tipi

B.+nı 3068

[1]

bugul: Yığın

B. 2473, 2955, 3839

[4]

bugullaa-: Birleşik yapıda kullanılmıştır**B.-n bar-:** Ortaya koymak 633

[1]

buhar-: Bkz. bus-

B.-an 633, 2471

B.-bit 1125

B.-bit-a 2513

B.-an budulutan bar-: Pişirmeye başlamak 4505

[5]

buxatur: BahadırB. 1648, 3181, 3460, 3127, 3452,
3493

B.+a+n 3766

B.+dar 3469, 3529

B.+dar+ı 3712

[10]

buka: Birleşik yapıda kullanılmıştır**B. barı:** Hepsi 4244, 4860

[2]

bukkulun-: Yükselmek

B.-na 3393

[1]

bul-: BulmakB.-an 2633, 2635, 2637, 4413,
565, 569

B.-an+ñıt 4416

B.-ba-tı-lar 1600

B.-bakka 121, 126, 1379, 1820,
3363

B.-batax 1098, 4355, 4358

B.-but 541, 4924

B.-lax+a+na 2593

B.-lar-aarı 2883

B.-lun 608, 610

(Tolkuyan) b.-ba-tı-lar 1552

(Olomun) b.-bat 3372	[2]
[27]	
bulan-: Almak	buoculaax: Çevrili
B.-mıt 1278	B. 3179
[1]	[1]
bulgunáax: Tepe	buoçara: Birleşik yapıda kullanılmıştır
B. 1210, 1727, 619	B.+nı oñor-: Engel olmak 3756
[3]	[1]
bulkulun-: Birleşik yapıda kullanılmıştır	buoçuka: Fıçı
(Tañnarı) b.-a (sıppıtara) 3425	B. 2000
(Tiere) b.-a (sıppıt) 3695	[1]
[2]	buol: 1. Olmak
bultaa-: Avlamak	B. 4824
B.-bit 632	B.-aarı 1257
[1]	B.-aaya-ğıt 1805, 1807
bult: Av	B.-aayañ-ıy 4907
B.+tara+ttan 632	B.-aayık-kın-ıy 3043
[1]	B.-an 1250, 2294, 2624, 2625,
bulun-: Birleşik yapıda kullanılmıştır	2704, 2714, 2805, 2877, 2981, 3062,
B.-an tur-: Bulmak 1943	3092, 3150, 3152, 3166, 3453, 3454,
[1]	3455, 3488, 3491, 3583, 3897, 3978,
bulus-: Buluşmak, karşılaşmak	4308, 4613, 4809, 4811, 4959, 515, 519,
B.-an 3732	523, 812, 942, 945
B.-but+tara+n 2867	B.-an-ñıt 4545
	B.-an+nar 999
	B.-ar 2595, 3043, 470
	B.-ar-ım 2367

B.-ar+a+n 1423

B.-bakka 4485

B.-bat 1270

B.-but 236, 3667, 4476, 4487

B.-la 1377, 226, 232, 3495, 3728,
3733, 3906, 4031, 664, 936, 1366

B.-lar 1798, 3656, 3658, 778

B.-lar-gın 1424, 1425, 2753, 947,
948

B.-lar-gıt 559

B.-lar-lar 4514

B.-lax+iñ 2332, 391

B.-lax-ım 2268, 3747

B.-lax-a 1662, 1873, 1881, 4928,
910

B.-lax-xıt 1316, 1317

B.-lu-gut 988

B.-lu-lar 620

B.-lun 2005, 3045, 3927, 4218,
4220, 4275, 4571, 700, 706, 712

B.+su 2461

B.-uñ 4559

B.-uo 1307, 1309, 1335, 1732,
2612, 3083, 382, 3950, 4668, 2607, 1146,
4670, 4672, 4717, 692

B.-uo-m 1310, 1311, 2818

B.-uox 4430, 4432, 4434, 4436

B.-uox+taax 486, 506

B.-uu+ta+gar 4586, 4588

2. Dönüşmek

B.-an 2091, 2096, 2679, 2704,
2856, 3052, 3058, 3159, 3429, 3563, 3565,
3588, 3867, 3931, 3940, 4023, 4052

B.-an+nar 2101, 3124

B.-aaray 1005

B.-lun dağanı: Öyle olsun 1659

B.-uo-ñ buol-: Olmak 2925

B.-a buola: Öfke ifade eder 2554

B.-an bar-: Beraber olmak 1514

B.-an tağıs-: Dönüşmek 3420

(Alğas) b.+uox-a 1192

(Amırırayar) b.-aaya-ğıt 898

(Ariya tardar) b.-aayıñ-ıy 3022

(Astarar) b.-aayañ-ıy 3035

(Ahaabat) b.-la 786

(Bilcastağım) b.-la 4946

(Bılağay) b.-an (bilcaan) 1717,
2525

(Bırastı) b.-lun 4606

(Bırastıy) b.-lun 1655

(Buoluoñ) b.-lar 2925

(Batarı kınçayar) b.-aayañ-ıy
3223

(Baar) b.-uo 1841

(Baar) b.-an 948, 1425

(Baar) b.-aaray 1850

(Cigihiyter) b.-aayañ-ıy 3254

(Delegey) b.-an (dieliyen) 1716,
2524

(İin) b.-an 3526

(Kuha ülünen turara) b.-uo 3513

(Kihi ere) b.-lar 3471, 796

(Künüs) b.-lar 992

(Küüs) b.-an 3898

(Kedirgi) b.-uox-a 1190

(Ol) b.-lax-a 855

(Onton) b.-lax+a+na 1989

(Ölüü) b.-an 3424

(Silcar) b.-aaya-ğıt 884, 887

(Sırsulara) b.-la 4762

(Sumanan) b.-uo 4968

(Sañalaax) b.a 2600

(Sañalaax) b.-tar-a 4384

(Sañalaax) b.-a (ispite) 3551

(Sañalaax) b.-a (turbuta) 4649,
4884, 867

(Sanaata) b.-bat-a 2445

(Töhö xaşça) b.-uo-y 4920

(Tölö tardar) b.-aayañ-ıy 3256

(Tölörütterer) b.-aayañ-ıy 3033

(Tulxadıtar) b.-aayañ-ıy 3250

(Tüheren ılar) b.-aarıñ 3282

(Tüün) b.-lar 993

(Talı talbata) b.-an 4689

(Tehiirkii turar) b.-aaya-ğıt 890

(Uyadiyar) b.-aaya-ğıt 900

(Uot) b.-an 3847

(Üöle sılcı) b.-aaya-ğıt 3280

(Üreye tardar) b.-aayıt-kın 3015

(Xaraasta sılcı) b.-aaya-ğıt 887

(Xat) b.-but 506

(Xaayılınım) b.-an (baran) 3741

[202]

buolax: Alan

B.+a 3510

[1]

buollax...: Birleşik şart kipi

B.+a+na 1871, 3020, 1878, 854

B.+xıt+ına 3686, 3689

B.+ñ+ına 3674, 770

[8]

buor: Toprak

B.+ga 1523

B.+u 1297

B. xaya: Balçık dağ 64**(Matağa) b.+a+n (tebiir)** 1714,
252**(Orto) b.** 4112**(Orto duguy) b.-ga** 2423**(Otto duguy) b.-ga** 4087

[8]

buordaax: Topraklı

B. 1529

B.+ı+nan 3308

[2]

buorgalcı: Boyundurluk

B. 975

[1]

buorun: Birleşik yapıda kullanılmıştır**(Matağa) b. (tebiir)** 389

[1]

buoyun: Asker

B.+a+gar 2328

[1]

buralın-: Dağılmak

B.-na 4305

[1]

burayıkı: Birleşik yapıda kullanılmıştır**B. sarayıkı:** Bolca 1125

[1]

burlan: Birleşik yapıda kullanılmıştır**B. kel-:** Dönüşmek 1246

[1]

buruo: Duman

B.+ğüt 4547

B.+ta 519

B.+to+n 3245

[3]

buruolaa-: Tütmek

B.-uur 2000

[1]

buruolan-: Bkz. buruolaa-

B.-n-ar 1253

[1]

buruy: Günah

B. 1824, 2453, 2454

B.+a 2578

B.+but 1335

B.+m+un 2778

B.+um 3039, 1315

B.+uñ 316

[9]

bus -: Pişmek

B.-an 4580

B.-patax 403

(İstiya) b.-ta 3390

[3]

buulaa-: Yapmak

B.-bit 3174

[1]

buulağa: Güçlü

B.+ta+n 2800

[1]

buur: Birleşik yapıda kullanılmıştır

B. tayax: Erkek geyik 612

[1]

buurdaa-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

B.-n bar-: Atlamak 1622

[1]

buurğa: Fırtına

B.+nı 3070

[1]

buut: Pud; 16 kilogram ağırlığındaki Rus ölçü birimi

B.+a+n 4580

B.+tara+n 2513

[5]

buuttaax: Bkz. buut

B. 2990, 3195, 595

[3]

buuyaka: Seslenme ünlemi

B. 1406, 2278, 2793, 3206, 3645, 4043, 4805, 656, 743, 930

[10]

büdügür-: Kararmak

B.-de 3388

[1]

büdüö: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Badıa) b. 402

[1]

büdürüy-: Diz üstüne çökmek

B.-büt 3188

B.-ümeñ 878

[2]

büdüüle-: Aynı anda görmesi mümkün olmak

B.-betex 1090, 23

B.-n 1440	[1]
[2]	büörtük: İğdiş
bügün: Bugün	B. 3403
B. 2973, 3901	[1]
[2]	bürges: Mızrak
bük: Birleşik yapıda kullanılmıştır	B. 3279
B. bırax-: Eğmek 678	[1]
[1]	bürü: Birleşik yapıda kullanılmıştır
bülgün: Omuz	B. büttüün: Tamamı 4861
B. 2841	[1]
B.+e+n 1437	bürün-: Giyinmek
[2]	B.-müt 302, 3441
büöbey-: Birleşik yapıda kullanılmıştır	B.-müt+ü+n 238
Büöbeydeeter büöbeydee-: Ninni söylemek 1929	B.-en tur-: Gizlenmek 4364
[1]	[4]
büöbeydee-: Büyütmek	bürüö: Örtü ile kaplı
B.-n 652	B. 2840
(Büöbeydeeter) b+bit 1929	[1]
[2]	bürüükee-: Engellemek
büölen-: Kilitlemek	B.-bit 3635
B.-nin 4227	B-üü süür-: Bir şeyin üzerinden koşmak 3655
[1]	[2]
büör: Birleşik yapıda kullanılmıştır	büt-: Bitmek, tükenmek
(Üller) b.+e+n 3807	B.-püt 1664

B.-en bar-: Bitmek 4522

B.-er+e+n ağay kıtta: Bitirir
bitirmez 1426, 2931, 3291

[5]

büter-: Bitmek

B.-en 2492

[1]

bütey: -den ötesi

B. 2841, 1698, 1699, 1700

[5]

büteydik: Sessiz

B. 1918

[1]

büttüün: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Bürü) b. 4861

[1]

bütüü: Uç, son

B.+lere+ger 3803

[1]

bürük: Kenar

B. 3805

B.+e+n 3498

B.+er 2666, 3229

[4]

C

caabı: 1. Sayı

C.+ta+n 3364

C.+ta 2290

2. Fark

C.+ta+n 1553

3. Vakit

C.+ta 3395

(Aкса) c.+ta 1141

[5]

caahıy-: Gürlemek (Gök hakkında)

C.-ar 3416

C.-bit+a+n 3128

[2]

caaxıla: Sakat

C. 3277

[1]

caaxıla xaya: Kumlu dağ

C. xaya 3601

[1]

caam: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Irğa) c.+nara 628

[1]

caañı: Çıplak

C. 1477	[2]
[1]	cabmñit: Aynı soydan veya yerden biri
caardaax: Ağır, pis koku	C. 3685
C. 1559	[1]
C. sita: Kötü koku 4306	cağıl: Atlarda bulunan benekler
[2]	C. 1971, 3302, 1685, 2830, 3057, 3787, 3936, 3999, 4161, 4501, 4534, 4572, 4846, 705, 921
caaristaa-: Üstüste dizmek	(Daybur) c. 3057
C.-n 1291, 2463	[15]
C.-n-mıt 3144, 3148	cahax: Kadar
C.-n tut-: Dizmek, üstüste koymak 3119, 3262	C. 670, 699
C.-n uur-: Üst üste dizmek 3795	(Alban) c. 3211
[7]	(Oloxxut) c.+xıt 2435
cabacı: Ağzın kenarı	[4]
C.+lara+ttan 2954	cahay-: Yapmak
[1]	C.-bıt-pın 2776
cabaka: Kalpak	[1]
C.+ta+n 1755, 4875	caxtar: Kadın
[2]	C. 2448, 2547, 2682, 2856, 4689, 1818, 1842, 2043
cabıdıy-: Süratle hiçbir yere sapmadan ileri gitmek	C.+a 483, 1841
C.-an 414	C.+ga 3412
[1]	C.+lar 153
cabıl: Kısır	(Xatın) c. 3504
C. 1128, 565	

(Xatın) c.+lar 2096	C.-bat+a+n 4908
(Kıns) c. 2021, 3503	C.-dı-ñ 1228
C. kihi: Kadın 2397, 2440	C.-ıax-tın 4069
[18]	[3]
calkıhıs: Birleşik yapıda kullanılmıştır	cappa: Hendek
C. gın-: Kıvıldamak 3468	C. 1453, 1501
[1]	[2]
canıardaax: İnatçı	captalğa: Kat, tabaka, katman
C. 3502, 3762	C. 3021, 2462, 2687, 2719, 2945,
[2]	3519
canıdıy-: Birleşik yapıda kullanılmıştır	[6]
(Cuon) c.-a 3202	captay-: Birleşik yapıda kullanılmıştır
[1]	C.-an oñor-: üst üste dizilmek
cañxa: Hayvanın tüyleri üzerinde kalan	4507, 4708
toz ya da buz	[2]
C. 2294	cargıl: Gürültülü
[1]	C. 3148, 4177
cañxalaax: Buzlu	[2]
C. 1008, 2114, 2226	carğaalaax: Dikili
[3]	C. 1078, 1959
cañsal: Birleşik yapıda kullanılmıştır	(Açalaax) c. 1635
C. 3128, 4198, 4390	[3]
[3]	cay: Kötülük, pislik
cañsay-: Söylemek	C. 4467, 4468, 4809, 4811, 2560
	C.+a+n 4124, 4133, 4217, 4219

C.+iñ 3902, 3903
 C.+m+ın 2537, 2541, 2586
(Xaya) c.+a+n 4125
 [16]
caydaax: Murdar
 C. 2560
 [1]
cayaan: Birleşik yapıda kullanılmıştır
(Cuon) c. 1505
 [1]
cayğar-: Ortadan kalkmak
 C.-ıı+ta 4028
 [1]
cayıñ: Yan, taraf
 C.+a 4967
 C.+ar 1837, 2136, 3497, 3602
 [5]
cayıñaax: Bir şey ile çevrili
 C. 3178
 [1]
ce: Ünlem; işte, ve işte, ancak, haydi, ya, ne olur, ah, oh, e, ne
 C. 1424, 1628, 1803, 1866, 2198, 2359, 2601, 2864, 2875, 3001, 3552, 3670, 3739, 3780, 3882, 3907, 393, 4605,

4724, 4794, 4813, 4860, 4885, 4914, 558, 1399, 1400, 2626
 [28]
cebidiy-: Paslanmak
 C.-er 2547
 [1]
cebin: Pas
 C. 2347
 [1]
cebinneex: Paslı
 C. 1471, 2949, 3194, 530
 [4]
cegiy-: Temizlemek
 C.-te 1200
 [1]
cel: Evin, avlunun giriş kapısı
 C.+lere+n 2861, 4930
 [2]
celleñe: Nadir, seyrek
 C. 53
 [1]
cellik: Yerinde durmayan, çevik, atik
 C. 3663, 377, 4480, 4491, 489, 2156
C. ıy: Ay ışığı 2059

(Kulan) c. 1449

(Küler) c. 2156

[9]

ceñke: Parlak, temiz

C. 1165, 225, 693, 996

(Suo) c. 704, 4388

[6]

cerekeen: Nakışlı

C. 4243

[1]

ceñker-: Temizlemek, parlamak

C.-bit 1700

C.-de 1198, 2585

[3]

ceñkerdiy-: Temizlemek

C.-bit-pit 1334

[1]

cerge: Süs

C. 4258

[1]

cergestey: Çok coşkulu, hareketli, kıpır kıpır kişi

C. 1131

[1]

ces: Kırmızı bakır rengi

C. 3449

C. altan: Kırmızı bakır 1471, 2949

[3]

cıl: Yıl

C. 01, 07

C.+lar+ga 3044, 3926, 4605, 911

(Bılırgı) c. 2691

[7]

cılğan: Budanmış ağaç

C.+a+n 2633

[1]

cie: Ev

C. 1107, 4526, 856, 1586, 2274, 441, 4795, 4851

C.+te+n 1681

C.+bit 1731, 2520, 2521

C.+ğe 538, 2728

C.+ler+deex 826

C.+lere+n 1695, 1696, 1697, 534

C.+m+in 2317

C.+ni 201, 436, 4912

(Alaha) c. 4260, 4625, 4843

(Alaha) c.+m+i+n 4631

(Alaha) c.+te+tten 3971	[5]
(Baarağay) c. 4407, 4471	cieleex: Evli, evi olan
(İerime) c. 4469, 4850, 4406	C. 1691, 2211, 2428, 4010, 4829, 4878
(İerime) c.+ğit+iger 3780	C.+m+in 1318
(İerime) c.+ğit+in 4542	[7]
(İerime) c.+ni 3916, 4121, 4337, 4913	cielligesteex: 1. Geniş
(İerime) c.+ñ 2880	C. 4452, 4702
(İerime) c.+te+ger 4664, 4626	2. Kudretli
(Key baraan) c.+te+n 4395	C. 1946
(Uoruk) c. 4348	3. Seyrek
[44]	C. 2111
ciegeniy-: Birleşik yapıda kullanılmıştır	[4]
C.-en kiir-: Aceleyle koşmak	cierbeñ: Yerinde durmayan
3160	C. 1408, 2768, 3232, 3298, 3681, 709, 932
[2]	[7]
ciegenis-: Ortaya çıkmak	ciereñkey: Hızlı
C.-ti-ler 4148	C. 376, 488
[1]	[2]
ciehiy-: Yüksek ses çıkarmak	cieret-: Sesi kuvvetlenmek, yüksek sesle ötmek
C.-e 2962, 802	C.-pit 1131
[2]	[1]
ciel: Evin, avlunun giriş kapısı	cierey-: Söylemek
C.+e+n 1743, 2389, 2652, 4452	
C.+lere+n 4702	

C.-de 4752	[1]
[1]	cires: Birleşik yapıda kullanılmıştır
cigihiy-: Çoşmak	C. gına tüs-: Bütün endamıyla doğrulmak 3869
C.-e 3153	[1]
[1]	cohun: Güçlü
cigihit-: Birleşik yapıda kullanılmıştır	C. 4445
C.-er buol-: Sallamak 3254	[1]
[2]	cohunnaax: Saygın
cilbek: Diz	C. 1321
C.+kit+iger 3281	(Tuttarbit) c. 4427
[1]	[2]
cipteex: Sıkı	col: Baht, mutluluk, refah
C. 2715	C.+m+un 2783, 3041
[1]	C.+o+n 2773
cippiehinneex: Dikişli, nakışlı, işlemeli	C.+um 2705, 4466
C. 1743, 2389, 2652, 2861, 4930, 2111, 3253	[5]
[7]	collon-: Mutlu olmak
cippier-: Birleşik yapıda kullanılmıştır	C.-on 4482
(Kiiren) c.-en 2547	[1]
(Sögödüyen) c.-en 2348	con: Halk, insan topluluğu
[2]	C. 1071, 157, 1593, 1914, 4781, 4916, 814
ciregelcis-: Birleşik yapıda kullanılmıştır	C.+m+un 1184
C.-en tiiy-: Hızlıca toplanmak 856	C.+mut 1907

C.+nor+doox 3413

C.+ñ+or 3915

C.+ñut+u+gar 3782

C.+o+n 1196, 2770, 2771, 3238,
3899, 4107, 4114, 450

C.+oo 1227

(Ayn) c.+o+n 342

(Bar) c.+m+un 1183

(Bar) c.+o+n 1195, 1214

(Car) c.+o 1267

(Kün) c.+o+n 340

[27]

corğono sotoloox: Uzun bacaklı iri hayvan

C. sotoloox 2172

C. sotoloox+tor 2238

[2]

coroğoy: Çevik

C. 4645

[1]

coruo: Rahvan; bir tür at yürüyüşü

C. 146

C.+nan 2191

C.+nan oğus-: Rahvan yürümek

2145

[3]

coruolat-: Rahvan gitmek

C.-an 2172

[1]

cölö: Bir taraftan öteki tarafa delip geçme

C. 3218, 3652, 3220

C. siksillen tüs-: Vurup yarmak

3447

C. suoduy-: Bir yandan öteki yana geçmek 3431

[5]

cölökköy: Bkz. cölörköy

C. 416

[1]

cölörköy: Delikli

C. 3217, 4179

[2]

cölörü: 1. Uçurum

C. 4224

2. Dipsiz

C. 3430

[2]

cörbölöö: Birleşik yapıda kullanılmıştır

C.-üü tut-: Yanına koymak 2996

[1]

cuxxar-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(**Muos xoñoruuta**) c.-an 2245

[1]

cularıy-: Hızla, süratle yürümek

C.-ar 1100, 181

[2]

culat-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

C.-pıt tolunnar-: Yenmek 1671

[1]

culay-: Cesaret edememek, korkmak

C.-ar 2619

C.-an tur-: Korkmak 2330

[2]

culuo: Pürüzsüz

C. 2680, 3569, 2848, 4321

[4]

culuruy-: İleri doğru yürümek

C.-an 412

[1]

culusxannaax: Düz

C. 1740, 1819, 25, 2848, 4696,
4873, 4952

[7]

culusxannax: Bkz. culusxannaax

C. 4321

[1]

cuolka: Çam ağacı

C. 3146

[1]

cuolkalaax: Çam ağaçlı

C. 3753, 3258

[2]

cuon: Şan, ün, nam

C. 4418

C. canıdıyan: Görünüşte vakur
olan 3202

C. cayaan: Vakur, ciddi 1505

C. náğıdıya tur-: Kesin ve
etkileyici bir şekilde konuşmak 1303

C. náñıdıya: Ciddi görünüşlü
2503

[5]

cuorsun: Karanlık

C. 2835, 3886, 4094, 4166

(**Aba**) c. 4838

[5]

cuortu: Kabile

C. 4741

[1]

cuugu: Anlam, mana

C.+ta+n 1379, 1552, 1600, 3363

[4]

cühün: Şekil, görünüş

C.+nere+nen 3133

[1]

cühülün-: Şekle girmek, şekle benzemek

C.-büt 3785

[1]

cükke: Zar (anatomi)

C.+te+n 1693, 1887, 4012, 4831

[4]

cükküy-: Çekmek

C.-er 2478

[1]

cüöge: Samimi arkadaş, dost

C. 1922

[1]

cüögeleex: Bkz. cüöge

C. 1805

[1]

cüögeles-: Arkadaş olmak

C.-en 2571

C.-e sırit-: Dost olmak 4005

[2]

cüöket: Katran

C.+tere 3853

[1]

cüül: Karar

C.+e+nen 1829

C.+ge 2456

C.+lere+nen 2575

C.+ü 3664, 4077

C. öhülün-: Karar verilmek 3190

(Ütüö) c.+lere 1877

(Ütüö) c.+ü 1827

(Ükse) c.+e 1138

(Üksün) c.+e+n 1090

[10]

cüüllee-: Karar vermek

C.-n 101

(Öydöön) c.-n (bilbet) 1901

(Öydöön) c.-n (körbüte) 22,
1286, 3985, 4376, 4639, 512, 1038, 3810,
3474, 1057

(Öydöön) c.-n (turbuttara) 3139

[13]

Ç

çaacığırar- Kısa, patlayıcı, keskin sesler çıkarmak

Ç.-ır 2838

[1]

çaaday: Küçük, bodur, cüce

Ç.+dar 988

[1]

çaarias: Şakrak kuşu

Ç. 987

[1]

çaaskı: Fincan

Ç. 3636

[1]

çabiçax: Bir tür kap

Ç.+ı+nan 1558

(Siri) ç. 3620

[1]

çabilay-: Övünmek

Ç.-n-ar 986

[1]

çağan: Korkunç

Ç. 2695, 3134, 751

[3]

çağılğan: Şimşek

Ç.+nar 4156

(Saallar) ç.+ı 3073

(Tohuttar) ç. 57

[3]

çalaxay: Yapışkan

Ç. 1461, 2952, 305, 532, 681

Ç.+a 1466, 397

[7]

çalırğaççı: Lezzetli

Ç. 601

[1]

çançık: Yan, taraf

Ç. 3007

Ç.+a 4965

Ç.+ar 2134, 4502, 499, 957

[6]

çapçılıy-: Göz kırpmak

Ç.-an 2911

[1]

çaraas: İnce

Ç. 2855, 2911

[2]

çaraastık: İncecik

Ç. 2855, 2911

[2]
çargı: Şırl şırl; yansıma ses

Ç.+ta+n 1497

[1]

çaskıy-: Bağırma

Ç.-a 3385

Ç.-da 1594, 3375

Ç.-an ıl-: Sızlanmak 2011

[4]

çe: İcbar, tehdit, muvafakat veya feragat ünlemi olarak kullanılır

Ç. 1659, 2376, 388, 1659, 388

[5]

çebdik: Sağlam

Ç. 4346, 4352

[2]

çeçegey: Şakak kemiği

Ç. 1555, 3360

Ç.+dere+n 1368

Ç.+e+tten 1470

Ç.+m+er 3492

[5]

çeçir: Kayın ağacı

Ç. 1110

Ç.+e 4302

[2]

çeere: Seçkin

Ç.+te+nen 2034

[1]

çegien : Sağlam

Ç. 1619

Ç. et: Sıhhatli temiz vücut 881, 2668, 3557, 1799, 773, 1387

[7]

çepçeki: Kolay

Ç. 2231

[1]

çepçekitik: Çok çabuk

Ç. 3929

[1]

çıçaas: Sığ

Ç. 2232

[1]

çubağı: Harika

Ç.+ta+n 1965

[1]

çuçaax: Kölüös kuşu

Ç. 3931, 4854

(Kölüös) ç. 3588

(Kölüös) ç.+aa 3563

[4]	[1]
çınçalaax: Şakaklı	çineriy-: Gerilemek
Ç. 4204	Ç.-en 1383, 3530, 889
[1]	[4]
çıpçılıy-: Göz kırpmak	çineris-: Birleşik yapıda kullanılmıştır
Ç.-bit 2855	(Kennilerinen) ç.-en 3472
Ç.-ıax 148, 431	[1]
Ç.-ıa-m beteree: Göz açıp	çines-: Birleşik yapıda kullanılmıştır
kapayınca kadar 769	Ç.-e ç-e tart-: İkına ikına
[4]	mücadele etmek 1944-2
çırıp: Birleşik yapıda kullanılmıştır	[2]
(İrip) ç. 2480	çirke: Dik
[1]	Ç. 4444
çiepper: Çeyrek, dörtte bir	[1]
Ç. 889, 3530	çirkelciy-: Uzamak
[2]	Ç.-er 888
çierbeleex: Kurtlu haşerat	[1]
Ç. 409	çoço: Birleşik yapıda kullanılmıştır
[1]	Ç. bastaax: Yuvarlak kafa 4748
çierestee-: Bir şeyi aşmak, ötesine	[1]
geçmek	çoçumaas: Tümsek, tepecik
Ç.-n 2720	Ç. 3427
[1]	Ç. xaya: Tepe 2085
çiesten-: Dayanmak	[2]
Ç.-mit-tere 2914	

çoğocu: Geviş getiren hayvanların bağırsaklarını kuşatan içyağı

Ç. 2956, 942

[2]

çoçoloo-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

Ç.-n bar-: Yığmak 3843

[1]

çoxulaax: Su böcekli

Ç. 411

[1]

çolbon: Çoban yıldızı

Ç. 4185

[1]

çolos: Birleşik yapıda kullanılmıştır

Ç. gına tüs-: Başını yukarı kaldırmak 800

[1]

çompoy bergehe: Kadın bonesine benzeyen, yüksek tepeli ve kulaklıkları olan bir tür kalpak

Ç. bergehe 1749, 1855

[2]

çonoy-: Başını arkada atmak, çevirmek

Ç.-o 120

Ç.-o köt-: Başını arkaya atıp uçmak 4357

[2]

çonoççu: Birleşik yapıda kullanılmıştır

Ç. tartan ıl-: Tüm gücüyle çekmek

2140

Ç. tart-: Başını arkaya eğmek 650, 731, 1350, 1542

[5]

çoñkunaan-: Çınlayıcı sesle bağırarak

Ç.-aaççı 122

[1]

çopçulaax: Birleşik yapıda kullanılmıştır

Ç. toyon: Kudretli 1886

[1]

çoroon: Kıymız içmeye mahsus bir tür kadeh

Ç. 2588, 2609, 4721

Ç. ayax: Kıymız kadehi 1114

[4]

çoruun: Birleşik yapıda kullanılmıştır

Ç. mas: Sert ağaç 649, 1349

[2]

çögöçü: Geviş getiren hayvanların bağırsaklarını kuşatan iç yağı

Ç.+lere 3853

[1]

çökömö: Atlayıcı

Ç. 4765

[1]

çömçöxtöö-: Toplanmak

Ç.-üü 510

[1]

çömçüük: Boncuk tanesi

Ç. 1216

[1]

çömölcüt-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(**Kuobaxtaan**) ç.-te 4766

[1]

çöñörö: Derin

Ç. 4747, 4818, 766

[3]

çöröy-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(**Öröyön**) ç.-ön 918

[1]

çugahaa-: Yaklaşmak

Ç. 1424

Ç.-bit 4915

Ç.-iax+m+ın 2330, 2619

Ç.-n 947

[5]

çugas: Yakın

Ç. 1425, 948, 2233

Ç.+a+nan 4943

Ç.+ı 1809, 4733

[6]

çugdaar-: Gıcırdamak

Ç.-dın 4053

[1]

çuguruy-: Geri çekilmek

Ç.-an 3572, 883

Ç.-an bar-: Geri çekilmek 3531

[3]

çugurus: Birleşik yapıda kullanılmıştır

Ç. gın-: Geri çekilmek 1608

[1]

çuguun: Dökme demir

Ç. 3704

[1]

çulluruuttaax: Saklı

Ç. 1707, 4438

[2]

çuoççax: Uç

Ç.+ar 434

[1]

çuoğus-: Birleşmek

Ç.-tu-lar 4152

[1]

çuoğut-: Entrika kurmak

Ç.-an 2120

[1]

çuoğuy-: Yerleşmek, toplanmak

Ç.-but 1114

Ç.-da 3377, 4748

(Oloxsuybut) ç.-but 3967

[4]

çuo xay: Sevinç; Abaahı kabilesi fertlerinin şarkılarının nakaratlarında kullanılan bir tabir

Ç.+ıñ 311

[1]

çuo xaydaa-: Sevinmek, sevinç nidaları atmak

Ç.-ıı 3167-2

Ç.-ta 1596

[3]

çuor: 1. Güçlü

Ç. 2099

2. Yüksek işitme duyusuna malik olan

Ç. 694

Ç. mutuk: Hassas 1541, 730

çup: Birleşik yapıda kullanılmıştır

Ç. gına uuraan ıl-: Hızlıca öpmek
4943

[5]

çuulaan: Kiler

Ç.+ña 1707

[1]

çuulaannaax: Kilerli

Ç. 4438

[1]

çüömçü: İz

Ç.+nü 2106

[1]

çüömpe: Irmak, göl, deniz

Ç. 4747, 4818

Ç.+te+n 2635

[3]

çüömpeleex: Bkz. çüömpe

Ç. 766

[1]

çüüççü: Birleşik yapıda kullanılmıştır

Ç. kılaman: Kalem kirpik1475

[1]

D

da: Bağlaç olan bu kelime genellikle da-/de bağlacı olarak kullanılsa da ‘hem, ve, gerçi, bile, fakat’ anlamları da mevcuttur.

D. 1089, 1189, 1191, 1360, 1424, 1425, 1434, 1513, 1528, 1669, 22, 2240, 2242, 2364, 2367, 2461, 2634, 2636, 2637, 2675, 2712, 2941, 2944, 2947, 2960, 3351, 3353, 3470, 358, 359, 3597, 3600, 3611, 364, 3735, 3792, 4269, 4360, 4514, 4953, 525, 527, 562, 566, 570, 712, 793, 842, 947, 948, 989, 998

(Xanan) d. 3834, 754

(Xanna) d. 2647

(Xaya) d. 2237, 560, 564

(Kim) d. 568

[59]

daamin: Haraç

D. 4592

[1]

dağanı: da/de bağlacı

D. 3742, 392

(Ama) d. 2449

(Buollun) d. 1659

(Emie) d. 2850

(Xayaan) d. 505

(Kırcık) d. 3575, 4678, 4922

(Kimi) d. 2370

(Toğö) d. 4944

dalaan: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Kuoray) d. **(ıtıs)** 1435, 1448, 1530

[3]

dalay: Deniz

D. 1575, 2468, 2635, 766

[4]

dalay akaarı: Aptal

D. akaarı+ta 1331

[1]

dalbar: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Arañas) d. 1868, 1961

(Arañas) d.+a+gar 1047, 105, 1637, 4212

(Arañas) d.+a+n 1793, 230

[8]

dallay-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

D.-an tur-: Ne yapacağını bilmeden durmak 1332

[1]

dapsur: 1. Güçlü

D. 3594

2. Gürültülü

D. 863

[2]

daybaa-: Sallanmak

D.-n 1682

D.-n 1296, 1955, 2077

D.-tax+tara+n 3079

D.-n tiy-: Sallanmak 2384**(Ahara)** d.-n 2719**(Bihita)** d.-n 2080**(Bihita)** d.-ta 2086**(Xayita)** d.-n 1160**(Tohuta)** d.-n+nar 3345

[11]

dalbas-: Sallanmak

D.-an 1374

D.-ar+lara+n 1553, 3364, 3534

D.-an bar-: Dövüşmeye başlamak
3385, 3614

[6]

dalbat-: Sallamak

D.-an 3094

(Xayita) d.-an **(aaspita)** 2095

[2]

daybur: Birleşik yapıda kullanılmıştır**D. çağıl:** Benekli 3057

[1]

daydı: 1. Ülke

D. 1331

D.+lara+ttan 402

(Allaraa) d. 707**(Allaraa)** d.+ttan 3018, 4564**(Orto)** d.+ttan 2153

[6]

debiliy-: Ağzına kadar dolmak

D.-er 46

[1]

dehis-: Söyleşmek, konuşmak

D.-e 1335

D.-en 1146, 2182

D.-ti-ler 1280, 368

D.-eet 855

[6]

dexsi: Birleşik yapıda kullanılmıştır**(Deli)** d. 4862

[1]

delbi: Çok kuvvetli

D. 2084, 3835

[2]

delbihex: Geniş

D. 435

[1]

delebine: Büyük

D. 619

[1]

delegey: Birçok

D. 3824, 3828

D. buolan dieliy-: Şeytani büyü ile gizlemek 1716, 2524

D.+ge dieliy-: Fenalık gelmesine müsaade etmek 2375

[5]

deli: Hiç

D. 449

D. dexsi: Bütün herkes 4862

[2]

deriespe: İri kum veya ufak taş

D. 3027, 2689, 2720, 2942

D. taas: Taş 3517

[5]

des-: Konuşmak

D.-en+ner 1005

D.-ti-ler 793

D.-e tur-: Demek 859

[3]

dih: Gibi

D. 1811

[1]

dibdiexey: Kapı tokmağı

D. 378, 490

[2]

dibdigireççi: Ayak gürültüsü

D. 3198

[1]

die-: Demek, söylemek

D.-bit 3863

D.-bit-e 4666

D.-bit+e+ger 1655, 4719

D.-ii 1669, 2371, 2461, 2376-2, 855

D.-iir 2271, 2706, 2818, 392, 547, 551, 555, 994

D.-iir+e+n 3522

D.-iir+in 507

D.-n 1055, 1072, 110, 1192, 1234, 1266, 1272, 13, 1302, 131, 1324, 1365, 1366, 1377, 1380, 1381, 1405, 1425, 1623, 1702, 1705, 1713, 172, 1732, 174, 176, 1764, 178, 1809, 1816, 2005, 2222, 2225, 2264, 2299, 2307, 2324, 2343,

2354, 25, 2507, 251, 2523, 2554, 2560,
2584, 2600, 2607, 2612, 2617, 2647,
2649, 2671, 2752, 2785, 2790, 2813,
2885, 2892, 2916, 2917, 2930, 296, 3083,
3183, 3228, 3233, 3288, 331, 334, 351,
3510, 3551, 3570, 3613, 3614, 3682,
3691, 37, 3763, 379, 382, 3879, 3927,
3950, 4091, 4134, 4318, 4335, 4349,
4384, 4481, 451, 4594, 4632, 4649, 4674,
4677, 4802, 4835, 4855, 4858, 4884,
4929, 4946, 4968, 674, 677, 698, 706, 710,
714, 79, 801, 842, 848, 85, 867, 882, 885,
899, 91, 916, 926, 952, 96, 986, 835, 1364,
2336, 2886

D.-n+ñit 4604

D.-n+i 100, 1903, 1922, 1925,
4747, 753, 755, 757, 1399, 1400, 2659

D.-n+m+in 1629, 1631, 2215,
2432, 2538, 2542, 3669, 4083, 4209,
27564327, 4348

D.-n+ner 1052

D.-n+ner+i 1909

D.-n+ñe 1786

D.-n+ñi+n 3218

D.-n+ñit 4411

D.-t 2271, 2979, 3782, 4276, 4606,
4863

D.-te 1528, 2228, 2305, 2322,
2337, 2372, 2442, 2909

D.-tex 1268, 1521

D.-tex+e 573

D.-tex+xe 186

D.-tex+ñ+ine 2338, 2340

D.-ter-gin 2420, 2503, 2757, 3224,
3661, 4325, 4328, 4657

D.-ter-git 1229, 2206, 2216, 4080,
4202

D.-ti-ler 4420

D.-yik+kit+iy 846

[213]

diexeydee-: Söylenmek, adlandırılmak

D.-n 293, 830, 836, 888, 897, 901

[6]

dieki: Yan, taraf

D. 1094, 1436, 1681, 1733, 1979,
3928, 4431, 4435, 4735, 4736, 4934, 652

D.+ñ+in 2298

D.+tten 4637

2. -e doğru

D. 338, 339, 4734, 2072, 2342,
2873, 3536, 3618, 4039, 4139, 4280,
4282, 4316, 4455, 4611, 4648, 738, 856

(Ol bu) d. 2251

[33]

dieliççi: Parıldayan

D. 4687	[1]
(Ürününen) d. 4038	diriñ: Derin
[2]	D. 2104
dieliy-: Rahatsız etmek	[1]
D.-ie-m 449	dobun: 1. Temiz
(Ürününen) d.-ççi 2400, 2997	D. 3387, 3909, 95, 1819, 25,
(Delegey buolan) d.-en 1716,	2. Güçlü
2524	D. 3070
[5]	[6]
dielit-: Birleşik yapıda kullanılmıştır	doğoor: Bkz. Doğor
(Delegeyge) d.-iex-pit (suoğa)	D. 851
2375	[1]
[1]	doğor: Arkadaş
dier-: Ad vermek	D. 1925, 2925
D.-r 4578	(Teñneex) d. (oñoron) 4849
[1]	[3]
dieri: Kadar	doğordoo-: Arkadaş olmak
D. 1297, 1298, 1588, 2139, 3734,	D.-n-on 3071
3834, 3856, 4477, 4488, 4881	D.-uu 4545
(Allar) d. 1976, 4697, 4869	[2]
(Onuoxa) d. 1654	doğordoox: Arkadaşı olan
(Saraççı üllüör) d. 4504	D. 33
[15]	[1]
dirbien: Takırtı	doğuhuollaax: Arkadaş
D.+e 3490	

D. 54

[1]

doxsun: Çevik

D. 3098, 4654, 4681

[3]

dolgun: Dalga

D. 2403

[1]

dolgunnaax: Heyecanlı

D. 3505

[1]

dolguy-: Dalgalanmak

D.-an 28

[1]

dolgut-: Mahvetmek

D.-put+a+n 3235

[1]

dom: Şaman davulu sesi

D. 4199-3, 4221-3, 4233-3, 4256-3, 4267-3, 4276-3

[18]

dor: Birleşik yapıda kullanılmıştır

D. gına oğus-: Dor diye vurmak
4193

[1]

dorğoon: Ahenk, ses

D. 56, 4754

D.+a+ttan 4949

D.+nor+doox 871

D.+noro 3487

D.+o 4045

D. kepseetii: Konu, mesele, sorun

158

[7]

dorğoonnoox: Sesli

D. 4051

[1]

doroobo: Birleşik yapıda kullanılmıştır

D. bier-: Selam vermek,
selamlamak 2589, 2418, 2611

[3]

doymdu: 1. Ülke

D. 1241, 2168, 2328, 2511, 288,
2895, 3480, 3725, 3729, 3806, 4101, 433,
585, 982, 984

D.+ga 2165, 291

D.+lara+ttan 404

D.+nu 3655

D.+ta 213

(Xamaan imeen) d. 1990, 3482

(Kimeen imeen) d. 1994

(**Sir iye**) d. 89

(**Sir iye**) d.+m 1634

(**Tumaan imeen**) d. 1992

2. Dünya

(**Allaraa**) d. 3953

(**Allaraa**) d.+ga 521, 524

(**Orto**) d. 1401, 1684, 3301, 3786,
3935, 4533, 4845, 703, 722, 920, 2913

(**Orto**) d.+nu 2692

(**Orto**) d.+ttan 1431, 3025, 4333,
4560

(**Orto**) d.+ga 313, 781, 3455,
4570, 517, 548

(**Orto aan**) d.+ga 363

(**Orto turuu**) d.+m 224

(**Orto turuu**) d. 3234

(**Turuu**) d. 117

(**Üöhe**) d. 2230, 2655

(**Üöhee**) d. 2272, 2673, 2825,
3309, 3580, 3612, 3789, 3871, 3883, 641,
696, 1245

(**Üöhee**) d.+ttan 4562

[70]

doyğoxtoo-: Aynı şey hakkında uzatarak söylemek; uygunsuz, yersiz konuşmak

D.-n 1506

D.-uur 3477

[2]

döksö: Bile

D. 789

[1]

dölörkøy: Delikli

D. 4414

[1]

dölörü: Dip

D. 3976

[1]

dugun-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(**Uhukpunan**) d.-an 2797

[1]

duguy: Esnek

D. 1512, 2837, 4279

D. bılıt: Uçan bulut 4151, 4163,
4189

(**Orto**) d. (**buor**) 2423

(**Otto**) d. (**buor**) 4087

[9]

duguydaa-: Gizlenmek, saklanmak

D.-bit 1886

[1]

duguydan-: 1. Gizlenmek

D.-an 1239, 1392, 1582

2. İnzivaya çekilmek

D.-mıt 186

D.-mıt turuu sir: Doğup
büyüdüğü yer 4961

[3]

dulğa: 1. Bataklık

D. 3463

2. İnsan vücudu

D.+m+ın 1271

[2]

duo: Soru edatı

D. 1270, 1335, 2320, 2322, 692,
851

[6]

duoraan: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Saña) d.+a 3721

[1]

duu: Bkz. Duo

D. 1023, 2595, 2879, 2881, 2883,
2886, 364

[8]

duuha: Ruh

D.+lara 1389

[1]

duumaydaa-: Düşünmek

D.-ıır 3370

[1]

duydan-: Kalaylanmak

D.-an 28

[1]

dübdürgen: İtişme, kakışma, kargaşa

D.-e 1376

[1]

dülün: Birleşik yapıda kullanılmıştır

D. baraan: Görünüş 2694

D. baraan üskellere: Görünüş,
biçim 627

[2]

dünür: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Tüölbe xaan) d.+e+n 4174

[1]

dünür: Davul

D.+e+n 4192

[1]

dүүл: Bkz. cүүл

D.+e+n 1381

D.+ü 4127

[2]

E**e-: İmek fiili**

E.-bit 1056, 1065, 1088, 1093,
112, 1211, 133, 1444, 1449, 145, 1468,
1473, 148, 1481, 1492, 151, 156, 159, 163,
167, 17, 171, 1721, 1751, 1757, 205, 209,
213, 2169, 217, 2297, 2404, 28, 282, 284,
288, 3126, 3192, 3478, 3548, 3579, 3639,
3644, 3995, 4186, 4449, 4642, 547, 551,
555, 82, 2271, 142, 201

E.-bit-kin 2363, 2595

E.-bit+e+n 2244

E.-te 1223, 1303, 1627, 1765,
1841, 2197, 2265, 2413, 2567, 2587,
2630, 2827, 3205, 3723, 382, 4143, 4494,
4521, 4532, 472, 486, 506, 805, 4042

E.-ti-bit 1899, 1901, 1914

E.-ti-git 1307, 1309

E.-ti-m 2608, 2613, 2619

(Körüöx) e.-ti-m 2930

[88]

ebeter: Veya

E. 2884

[1]

ebir: 1. Dalgalı

E. 2830

2. Desenli

E. 4161

[2]

eciıy: Abla

E.+der+im 559

E.+e 4729

E.+im 2318, 2416, 2604, 2922

[6]

eciıy: Bkz. eciıy

E.+iem 2501, 2875, 4464

E.+im 3272

E.+ñ+in 2668

[5]

eçikiye: Üzüntü nidası; ah, vah, of

E. 263, 309, 806, 913-2

E. ini xaya: Ah, işte, tamam
tamam 713

E. emine tuomuy: Ne olmuş yani
2974

[7]

ee: Eh, oh, ya

E. 2265, 2649, 312

[3]

eeıy: Vay, e, ey, a, vah

E. 1268, 2231

[2]

egelge: 1. Anlam

E.+te+n 746, 1411, 1780

2. Çeşit, tür

E. 3828

[4]

egelgeleex: Nazlı

E. 4955

[1]

eğetteydii: Birleşik yapıda kullanılmıştır

E. anñan tur-: Hızlıca çıkarmak

2409

[1]

eğirgen: Yankı

E.+e 3666

[1]

eğiriy-: Nefes almak, nefesini içeri çekmek

E.-iex 1427, 430

E.-ie-m 768

[3]

ehe I: Dede

E.+m 3011, 3210, 4324

[3]

ehe II: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Xardañ) e.+ni 614

[1]

ehiexe: Size, sizde

E. 4557

[1]

ehigi: Siz

E. 989, 2222

E.+tten 4556

[3]

ekkiремextii: Zıplama

E. 2378

[1]

ekkirie-: Sıçramak

E.-n 2961

[1]

ekkires-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

E.-en kees-: Peşlerinden gitmek

1277

E.-e tüs-: Öfkeyle sıçramak 3353

[2]

ekkiрет-: Kovalamak

E.-pit+e+n 3240

E.-e sırt-: takip etmek 1595, 3376

[3]

elbee-: Artmak, çoğalmak

E.-bit 1116

E.-te 1364	E.+nere+n 3830
E.-tex+e+ne 2594	[1]
E.-ie 2627	elietee-: Birleşik yapıda kullanılmıştır
E.-iex-e 2181	E.-ii oyon tağıs-: Aniden ortaya çıkmak 2831
[5]	[1]
elbex: Çok	elietet-: İnişe geçmek
E. 51, 1085, 3828	E.-pit+i+nen 2846
E.+e 312, 1118	[1]
(Ügüs) e. 1091	ellextes-: Birleşik yapıda kullanılmıştır
[6]	E.-e tur-: Birbirlerine vurmak 3459
ele: Birleşik yapıda kullanılmıştır	(Ettespitinen) e.-pit+i+nen (tühen ihen) 3616
E. Bıla: Aziz, kıymetli 2243, 2366	[2]
[2]	eme: Birleşik yapıda kullanılmıştır
eleenneex: Çizgili	(Xahan) e. 1849
E. 4161	[1]
[1]	emeexsin: Yaşlı kadın
elek: Birleşik yapıda kullanılmıştır	E. 257, 3264, 3296, 356, 3679
(Külüü) e. (gıma) 2617	E.+e 503, 554
[1]	E.+ter 2091
elemes: Alaca	(Simexsin) e.+ter 161
E. 3663, 4480, 4491	[9]
(Kıtalık) e. 3662	emex: Çürümüş
[4]	
elen: Şeritler halinde kesilmiş	

E. 2089
[1]
emie: Birleşik yapıda kullanılmıştır
E. dağanı: Aniden 2850
[1]
emiyy: Kadın memesi
E.+e+n 596, 2044, 600, 1446
[4]
emine: Birleşik yapıda kullanılmıştır
E. ini tuomuy: Malım, mülküm
809
E. tuomuya ini: Malım, mülküm
689
E. tuomuy: Ne muhteşem 3724
(Alaatar) e. (tuomuy) 1508,
967
(Eçikiye) e. (tuomuy) 2974
[6]
emiy: Kadın memesi
E.+e+n 1242, 3893, 4102
[3]
emner: Emmek
E.-en 597
[1]
emñik: Birleşik yapıda kullanılmıştır

E. kulun: Henüz annesinden süt
emen tay, süttten kesilmemiş tay 3608,
3776
[2]
emsegelee-: Zayıflamak
E.+e+n 4400
[1]
emseğelee-: Zayıflamak
E.-bit 1619
[1]
emsextee-: Emzirerek beslemek
E.-n 1242, 4102
[5]
emsexten-: Emzirerek beslemek
E.-iñ 881
[1]
emsextet-: Emzirerek beslemek
E.-en 3893, 601
[2]
emterit-: Birleşik yapıda kullanılmıştır
E.-e tepteren kebis-: Yıkıp
parçalamak 2090
[1]
en: Sen
E. 2686, 327, 4388, 474, 1268,
2631, 2922, 488

[8]	E.+ler+i 2087
endey-: Israr etmek	[1]
E.+bit+i+nen 3063	eniye: Meyil, yamaç, bayır; kenar
[1]	E.+te+n 4282
endie: Yanlış, hata	[1]
E.+ni 349	enñirgeli: Süse benzer şey, nesne
[2]	E. 4423, 4694
endieleex: Bkz. endie	[2]
E. 2801	eñerdeex: Tanınan, nam salmış
[1]	E. 34
enelgen: İnilti	[1]
E. 3176	eñerdeex: Çevrili
E.+e 3476	E. 3180
[2]	[1]
eneliy-: Ağlayıp sızlamak	eñin: Çeşit, tür
E.-bit 3117	E. 269
[3]	E. araas: Türlü, çeşitli 2366, 3828,
elenis-: Birleşik yapıda kullanılmıştır	[3]
E.-e tuoha: İnilti 2093	eñine: Hoş, güzel
[1]	E. 1364, 2242, 2364
enelit-: Ağlayıp sızlamak	[3]
E.-en 2122	eñiye: Yamaç
[1]	E.+te 1002
enie: Yamaç	

E.+te+ger 478, 821	[10]
E.+te+n 4139, 4611	er: Koca, adam
E.+te+tten 2828, 4145	E. 1940
[7]	[1]
eñseliy-: Ağmayıp sızlamak	erbii: Testere
E.-bit 3176	E. 3458
E.-er 3476	[1]
[1]	erdeğes ular: Dağ tavuğu
eñsey-: Ağmayıp sızlamak	E. ular 2829, 4160
E.-de 3218	[2]
[1]	erdiye: Kuyruk
eñsilgen: Birleşik yapıda kullanılmıştır	E.+lere 3076
(Taas) e. 3209	E.+te+n 2846
[1]	[2]
ebilin-: Yardım etmek	erdiyeleex: Kuyruklu
E.-en 1666, 623	E. 4955
[2]	[1]
er-: Olmak	ere: Yalnız, ancak
E.-dex+e+ne 102, 2233	E. 1414, 1782, 188, 1905, 1906,
E.-dex+m+ine 2615	1913, 194, 2592, 2593, 2594, 2809, 3649,
E.-eeri 2323, 2551	368, 391, 4584, 461, 507, 559, 747, 852,
E.-er+e+n 2015, 2017	853, 854
(Ol) e.-eeri 2557, 2254, 2661, 838	(Beyi) e. 2254
(Kiiren turan) e.-en 2358	(Kihî) e. 778
	(Kihî) e. (buollar) 3471, 796

[26]	[4]
eregepçi: Dal	ereydeex: Zavallı
E. 1362, 3610	E. 2559
[2]	[1]
erehe: Elek	erge: Birleşik yapıda kullanılmıştır
E. 66	E. tağıs-: Kocaya varmak 3408
[1]	[1]
erehelee-: Birleşik yapıda kullanılmıştır	erget: Gün
E.-bit üün: Dizgin, gem takımı	E.+e+tten 1942
2392	[1]
[1]	ergeteex: Eski, geçmiş
ereheleex: 1. Ağızlık	E.+i 3184, 3476
E. 1181, 739	[2]
2. Delikli	ergien: Kurnazlık, açıkgozlülük; destanlarda <i>abaahı</i> 'nın çıkardığı ses
E. 4138	E.+e+n 309
[3]	[1]
erelin-: Birleşik yapıda kullanılmıştır	ergienik: Bkz. ergien
(Ölörön) e.-er 1248	E.+im 290, 296, 714, 807, 847, 914
(Suydaan) e.-er 1247	E.+pit 2975
[2]	[7]
erey: Çile, dert, sorun	ergim: Birleşik yapıda kullanılmıştır
E.+e+n 2559	E. urgum kör-: Etrafa bakmak
E.+i 4819	4428
E.+iñ 2231, 2594	[1]

ergiçiy-: Dönmek

E.-er 45, 66

[1]

ergilin-: Dönmek, çevirmek

E.-e 857, 923

E.-en 1311, 906, 2821, 2826, 3617,
1284

E.-er 4627

E.-ii+te+ger 2053, 4664

E.-iñ 3780

E.-betex 3508

E.-e battaa-: Birden, aniden
dönmek 1939

E.-en tur-: Dönmek, döndürülmek
2682

(Töttörü) e.-en 3717

[16]

ergit-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

E.-e battaa-: Dönmek 4280

E.-e kör-: Etraflıca bakmak 1107

[2]

ergiy-: Dönmek, çevirmek

E.-bit+e+n 1178

E.-de 1851, 1884, 2533

E.-en bar-: Dönmek 4170, 4191

[6]

erien: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Tallan) e. 518

[1]

erienneex: Alacalı

E.+e+nen 3637

[1]

eriir: Karışık, karmaşık

E.+ey 387

[1]

erilin-: Dönmek, çevirmek

E.-en 1481

E.-er 144

E.-en köhütüüteger: Yuvarlak
görünümlü 3621

[3]

eriliççi: Birleşik yapıda kullanılmıştır

E. kör-: Gözlerini döndüre
döndüre bakmak 3637

E. körön bar-: Gözlerini döndüre
döndüre bakmak 1182

E. körön olor-: Gözlerini döndüre
döndüre bakmak 4140, 740

E. körön tur-: Gözlerini döndüre
döndüre bakmak 2393

[5]

erin-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Xantaççı) e.-en (bar) 400

[1]

eriy-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

E.-en kebis: Birbirine bağlı olmak

3837

[1]

eriñex: Kısır

E. 3409

[1]

erkeer-: Yumuşamak

E.-en 2368, 2561

[2]

erkin: 1. Duvar

E.+ñ+in 3027

2. Yan, taraf, yön

E.+e+n 23

E.+nere+n 2942

(Imdaan) e. 1503

[4]

erkinneex: 1. Duvarlı

E. 4442

2. Çevrili

E. 51, 65

[3]

et: Et; insanlarda, hayvanlarda deri ile kemik arasındaki kas ve yağdan oluşan tabaka

E. 1699, 3117, 3354, 4400, 1598, 2590, 2664, 3833

E.+e 1613, 1664, 3576, 4580, 4581, 625, 660

E.+e+n 2896, 2897, 3421, 4499

E.+e+nen 1163, 2605

E.+i 2076, 2080

E.+iñ 3556, 3904, 3905

E.+kit+in 844

E.+ñ+er 3894

E.+pit 2978

E.+tere+ger 4103

E.+tere+n 1371, 3827

E. sürex: Kalp 2368

E. uruu: Kan akrabası 1311

(Çegien) e.+e+nen 881

(Çegien) e.+e+n 2668

(Çegien) e.+iñ 3557

(Çegien) e.+m+in 1799

(Çegien) e.+ñ+in 773

(Çegien) e.+tere 1387

[40]

et-: Söylemek, demek

E.-e 2367, 2962, 802

E.-eer 4584

E.-eeri 544, 548

E.-en 2544, 4137

E.-er 1411, 1780, 3666, 3994, 746

E.-er+e+n 3692, 2672, 3570

E.-er+in 1267, 849

E.-er+lere+n 4677

E.-ey 1146

E.-iex-tin 4061, 4078

E.-ii+te+n 3650

E.-iñ 1270

E.-pet 770

E.-petex-e 846

E.-pit+e+n 674

E.-pit+tere+n 2244

E.-t-eñ-iy 1273

E.-te 2354, 3763

E.-tex+e 2559

E.-tex+e+n 387

E.-ti-ñ 3661

E.-pekke tur-: Söylemek 2324**E.-e tart-:** Söylemek 768**E.-e tur-:** Söylemek 2196**E.-en bar-:** Söylemek 1427, 2826,
430, 4349**E.-en bier-:** Söylemek 793**E.-en kör-:** Söylemek 270**(İlcikkin) e.-en** 2269

[44]

eterbes: Çizme

E.+e+n 2991, 3196

[2]

etihii: Kavga

E. 1364

[1]

etiñ: Yıldırım, gök gürlemesi

E. 3128, 56

E.+ner 4154

(Süller) e.+i 3072

[4]

ettee-: Parçalamak

E.+ien 4499

[1]

etteex: Vücutlu, görünüşlü

E. 1515, 18, 31, 968, 972

E.+e+n 2470

[6]

ettes-: Kesmek, doğramak

E.-er+lere+n 3535

E.-en is-: Doğramak 1372**E.-en kiiren is-:** Vurmaya başlamak 3354**E.-pit+i+nen elleextespitinen tühen is-:** Birbirlerini doğrayıp parçalamak 3616

[4]

eyeer-: Birleşik yapıda kullanılmıştır**E.-e kuyaar-:** Ağlayıp sızlamak 2092

[1]

eyeğes: Birleşik yapıda kullanılmıştır**E. xaana:** Terbiyeli 2369

[1]

eyiigin: Seni

E. 3885, 2372, 4917

[3]

eymeñnes-: Sayısız, çok miktarda olmak

E.-en 3829

[1]

G**gın-:** Yapmak

G.-nı-m 1257

(Ağıs) g.-a (xayıtıaxpıt) 776**(Aymaarı) g.-mıt+a+ttan 4896****(Anataarı) g.-ar-gıt 691****(Araartarar) g.-a 1639****(Bili) g.-ar+a+n (kıtta) 3528****(Bu) g.-ar+ın (kıtta) 2983****(Bu) g.-ar+lara+n (kıtta) 3870****(Bu) g.-an (baran) 1037, 1203, 1355, 1493, 1722, 3136, 429, 439, 4425, 537, 651, 736****(Calkıhıs) g.-mıt+a+gar 3468****(Cires) g.-a (tüstüler) 3869****(Çolos) g.-a (tüheet) 800****(Çup) g.-a (uuraan ılaat) 4943****(Çugurus) g.-an 1608****(Dor) g.-a (oxsor) 4193****(Xarıs) g.-a (tüheet) 1157****(Xarıs) g.-a (tüstüler) 1036****(Xamsaabat) g.-a 3837****(Xap) g. 1547****(Xaacax) g.-na 300****(Xoocox) g.-na 298****(Kıntas) g.-a (tüspüte) 4024****(Körböt) g.-a 3687**

(Küden) g.-a 4218
 (Keeces) g.-an (baran) 339
 (Külüü elek) g.-ia 2617
 (Kurus) g.-iñ 3274
 (Kıapças) g.-na 1670
 (Miçik) g.-iñ 3273, 4245, 4236
 (Naskıs) g.-a (tüspüte) 4690
 (Naskıs) g.-a (tüste) 2857
 (Otut) g.-a 777
 (Ol) g.-an (baran) 2517, 3772
 (Öñös) g.-an (körbüte) 3618
 (Öñös) g.-a (tühüüteger) 2137
 (Ör-ötör) g.-makka 2130, 3981

 (Suodas) g.-a (tüste) 1434
 (Sundulus) g.-a (tüheet) 1000
 (Suodas) g.-a 861
 (Sur) g.-a 2052
 (Suburus) g.-an (xaalar) 516
 (Suburus) g.-an (xaalla) 2681
 (Siñneri üktüörü) g.-
 mit+tara+gar 4111
 (Suodas) g.-na 1671
 (Unñulus) g.-an (xaalaat) 3584
 (Unaaris) g.-an (xaalar) 520

(Unñulus) g.-an (xaalla) 3979
 (Unñulus) g.-an (xaallıar) 2982
 (Üñkürüs-küöhelis) g.-a (tüste)
 2675, 2712, 4953
 (Üñkürüs-küöhelis) g.-a
 (tüstüler) 998
 (Üñkürüs-küöhelis) g.-a
 (Tüspütteren) 3047
 (Üs) g.-a 775
 [67]

gien: Bkz. Kien

G.+e+n 4021

[1]

H

hıay: Seslenme ünlemi

H. 2568

[1]

hoort: Seslenme ünlemi

H. tatay 385

[1]

X

xaacax: Birleşik yapıda kullanılmıştır

X. gın-: Cevap beklemek 300

[1]

xaal-: Kalmak

X.-bit 1390, 3548

X.-lar 2373

X.-lar-bakka 1724

X.-lı-lar 2093, 2098

(**Anaan**) x. 859

(**Baran**) x.-lı-lar 4788

(**Xaris**) x.-an 1676

(**Kunıñan toxtó**) x.-lı-lar 3093

(**Öydöbökkö**) x.-ıax-xıt 2204

(**Suburus gınan**) x.-ar 516

(**Suburus gınan**) x.-la 2681

(**Tamalaasa**) x.-lı-lar 3090

(**Unaaris gınan**) x.-ar 520

(**Unñulus gınan**) x.-aat 3584

(**Unñulus gınan**) x.-la 3979

(**Unñulus gınan**) x.-lı-lar 2982

[18]

xaalcık: Boyun bölgesindeki ilk omur, atlas kemiği

X.+a+nan 2822

X.+ı+nan 4576

[8]

xaalcıktaax: Atlas kemikli, omurlu

X. 1326, 3147, 3212, 4136, 4675, 4903

[6]

xaalmıar: Yaşam alanı

X. 3834

[1]

xaaltıs: Başörtüsü, eşarp, boyunbağı

X.+tara+n 399

[1]

xaamıs-: Yürümek

X.-an 3337

X.-an xanalçıhan is-: Göğsünü kabartarak ileri geri yürümek 155

[2]

xaamı: Birleşik yapıda kullanılmıştır

X.+nan xalhıytaa-: Büyük adımlarla ilerlemek 2146

[1]

xaamıtala-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

X.-n bar-: Yürümek 3198

[1]

xaamılaax: Hızlı yürüyen

X. 140

[1]

xaam-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

X.-a tur-: Yürümek 1683

X.-tar-a sırit-: Yürümek 4498

(Batan) x.-pat-kın 3659

(Biha) x.-pıt-ım 2802

(Küöye) x.-pıt+a+n 1845

[5]

xaan: Kan

X. 2540, 2695, 3134, 751, 1379,
1600, 1712, 1889, 2522, 3114, 3115,
3150, 3152, 3512, 4014, 4536, 4833, 498

X.+a 1294, 1307, 1339, 1341,
1612, 1617, 1999, 2287, 2350, 2547,
2561, 2562, 3544, 3577, 643, 645, 725,
728

X.+a+n 1525, 2264, 3194

X.+a+nan 1164, 1188, 3389

X.+iñ+ın 774

X.+nara 1386, 3314, 3317

X.+nara+gar 4103

X.+nara+n 1373, 1601, 3361

X.+ña 879, 880

X.+a kiir-: Kanı kaynamak 2548

X.+ı+nan ilghin-: Kan akıtmak
1186

X. uruu: Kan akrabası 1310

(Suo) x. 673

(Eyeğes) x.+a 2369

(Tüölbe) x. **(dünüren)** 4174

(Suorba) x. **(ohoğun)** 956

(Kırıs) x. **(tördö)** 3173

[75]

xaannaax: Kanlı

X. 1307

[1]

xaardaax: Karlı

X. 2473, 2955, 3752, 3839

[4]

xaarian: Güvenilir

X. 1807, 2808, 4857, 941

[4]

xaas: Kaş

X.+a 2021

[1]

xaay-: Hapsetmek

X.-bat 3689

X.-bit-ım 2701

X.-a oğus-: Hapishaneye girmek
3688

[3]

xaayu: Hapishane

X.+ga 2809, 3688, 3740

X.+ttan 2779

[4]

xaayılın-: Hapsolunmak

X.-a 2703

X.-bit+ı 2936

X.-an bar-: Hapsolunmak 2812

X.-nı-m buolan bar-: Hapsolmak
3741

[4]

xaaytar-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Xabarğalarigar) x.-an 1534

(Xabarğalarigar) x.-da 1344,
3321

[3]

xaba: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Xabıllar) x. **(ortolorugar)** 1156

[1]

xabax: Karın

X. 3622

X.+a+n 2834, 4164

[3]

xabarğa: Boğaz, gırtlak

X. 3118, 3262, 3794

X.+nı 3107

X.+ta+ttan 2300, 4498

X.+lara+gar **xaaytar-:**

Boğazlarında kalmak 1534, 3321

X.+ta+gar xaaytar-: Boğazında
kalmak 1344

[9]

xabcı: Keklik

X. 2064, 4436

[2]

xabıalaa-: Yemek

X.-ıı 637

X.-ta 1201

(Xardarı-taarı) x.-n 2490

[3]

xabılas-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

X.-a xabıgıras-: Hakaret etmek,
lanet etmek 2098

[1]

xabılat-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

X.-a oonńoo-: Bir şeyi çerez,
aperatif olarak sunmak, vermek 1145

[1]

xabılın-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

X.-a tıs-: Gürültüyle ortaya
çıkmak 3135

X.-ar xaba ortolorugar: Tam orta
1156

[2]

xabıgıras-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Xabıalaha) x.-a 2098

[1]

xabırğannaax: Sert

X. 3642

[1]

xabırın-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

X.-a xabırına: Kızgınlıkla 1374-2

[2]

xadı: Birleşik yapıda kullanılmıştır

X. xarbaa-: Kaçırılmasına göz
yummak 1893

[1]

xagdarıy-: Yolmak

X.-bit 3992, 4300

X.-an tur-: Solmak 4252

[3]

xahaa: Çit

X. 191

[1]

xahaan: Ne zaman

X.+ar 620

X.+ñı 218

X.+ñıt+tan 2552, 2569

[4]

xahan: Birleşik yapıda kullanılmıştır

X. eme: Hiç 1849

[1]

xahur-: Bağırma

X.-a 1337-2, 2483-2

[4]

xahutaa-: Bağırma, çağırma

X.-bit 122

X.-bit+ı+nan 2959

X.-ıı 2963, 654

[4]

xahutas-: Bağırma

X.-a 1548-2

[2]

xahılıççı: Delik

X. 1473

[1]

xaxay: Birleşik yapıda kullanılmıştır

X. sağınax: Aslan abalı 3008

[3]

xaxaydaax: Aslanlı

X. 3438, 407	[1]
[2]	xalbarıt-: 1. Uzaklaştırmak
xaxıdal: Dalsız budaksız ağaç	X.-a 4220
X. 243, 3407	2. Kovmak
[2]	X.-an 4539
xaxsaattaax: İlkbaharın kapalı soğuk günleri	3. Değiştirmek
X.+ı 2063	X.-pakka 3672
[1]	4. Üremek
xal: Birleşik yapıda kullanılmıştır	X.-tı-bıt 4812
X. taay-: Uzun süredir bir şeyle ilişkide olmak 2266	[4]
[1]	xalbarıtıs-: Kovmak
xalaastas-: Birleşik yapıda kullanılmıştır	X.-aaray 2542
(Xalaataha) x.-a 2097-2	X.-an bar-: İtişmeye başlamak
[2]	1549
xalbaa-: Birleşik yapıda kullanılmıştır	[2]
X.-bıt+ı+nan 2845	xalbarıttar-: Kurtarmak
[1]	X.-ar 4125
xalbarıççı: Hızlı olmak	[1]
X. 2733	xalbarıy-: 1. Çekmek
X. tur-: Kıvıldamak 1526	X.-an 886
[2]	2. Def etmek
xalbarıs-: çoğalmak	X.-ar 3903
X.-an 1088	3. Hareket etmek
	X.-bat 3251

4. Yerinden oynamak, kımıldamak

X.-bat 2109

5. Buharlaşmak

X.-da 4467

[17]

xalcaayı: Güneye bakan yamaç

X.+lara+n 407

[1]

xalcaayılaax: Bkz. xalcaayı

X. 3438

[1]

xalcıgıraa-: Çağlamak

X.-ıı 3151

[1]

xalğahalaax: Buzlu

X. 3504

[1]

xalğan: Kapı

X. 1545

X.+a+n 1946, 4426

X.+ı+n 4229

[4]

xalxalaa-: Kaplamak

X.-ıır 1290, 752

[2]

xalxalan-: Kaplamak

X.-an 1072, 1396

X.-an olor-: Dikkatlice bakmak

1068

[3]

xalığıraa-: Sallanmak

X.-bit 3558

[1]

xalıan: Yabani, vahşiX. 1085, 1118, 1533, 2173, 2795,
2812

[6]

xalıarıy-: Sarhoş olmak

X.-an 3361, 1571, 1601

[3]

xalıhıt-: Birleşik yapıda kullanılmıştır**X.-an is-:** Koşmak 2173**(Xaamunan)** x.-an 2146

[2]

xalıhıy-: 1. Koşmak

X.-an 1571

2. Kaymak

X.-an 1861

X.-a 2292

3. Kaynamak

X.-bit 3114

X.-an tağıs: Bir yere doğru koşmak 3797

[5]

xalıñ: Kalın

X. 1201, 1385, 1524, 1570, 1579, 1610, 1800, 1823, 2669, 3545, 4898, 991, 2263

X. aymax: Çok sayıda akraba, 1070 3418

[15]

xallaan: Gök, gökyüzü

X. 1001, 1003, 1043, 1044, 1045, 107, 1231, 1577, 1645, 1646, 1647, 1729, 1784, 1814, 1832, 2123, 2433, 2450, 2451, 2452, 2504, 2573, 2678, 2713, 2715, 278, 2800, 2828, 2889, 30, 3061, 3064, 3080, 3081, 3082, 3099, 3100, 3101, 322, 326, 3562, 3668, 3932, 3941, 4039, 4089, 4138, 4145, 4211, 4281, 4316, 4321, 4346, 4352, 4455, 4461, 4475, 4486, 4610, 466, 477, 479, 818, 820, 399, 4153

X.+a 13, 25

X.+a+gar 3589

X.+ı 3398, 3634, 4047, 4059, 4064, 1290

X.+nara 3389

X.+nara+n 3387, 3388

X.+ñ+ar 3568, 3569, 3908, 3909

X.+ña 1123, 1704, 1819, 1896, 2163, 2415, 2500, 2603, 2658, 2680, 2758, 3227, 3293, 3647, 3710, 4034, 4082, 4311, 4326, 4382, 4386, 4524, 4619, 4651, 4790, 4887, 84, 95, 2221, 4056

X.+ñar 3567

X.+tan 202, 206, 210, 214

X.+tan 2151

X.+nara+n kiebe: Göğün bütün cisimleri 3386

X. sırdıra: Şafak vakti 3395

(Ürdük) x. (möñüöne) 1987, 2062

[122]

xallaannaax: Göklü

X. 38, 39, 40, 41

[4]

xaltan: Birleşik yapıda kullanılmıştır

X. oyoğos: Yan yana bitişik bir şekilde olma 1087

[1]

xaltañ : Tüysüz

X. 1398, 1522, 1546, 1860, 2293,
752

[6]

xaltı: Birleşik yapıda kullanılmıştır

X. xarbaat-: Sıvışmak 2526, 4858

[2]

xamaan: Birleşik yapıda kullanılmıştır

X. imeen doydu: Xamaan İmeen
ülkesi 1990, 3482

[2]

xamias: Çamçak

X. 2076

[1]

xamiy-: Toplamak

X.-dı-lar 1797, 2262

X.-a xarbaan kiir-: Toplamak
3841

X.-a tart-: Bir şeyi toplamak 609,
1143

(Xastı) x.-an (ılannar) 1726

[6]

xamılın-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Xastı) x.-an 1572

[1]

xamiyax: Süslü bir tür kaşık

X. 1116

X.+a+ttan 4447

X.+ı+nan 1712, 1889, 2522, 4014,
4536, 4833

[8]

xamnaa-: Harekete geçmek

X.-ta 1294, 3386

[1]

xampa: Kadife, ipek, ipeksi

X. 142, 3992, 4253, 4301, 4875,
1755

X. türbe: İpek dokuma 152

[7]

xamsa : Pipo

X. 519, 3837

[2]

xamsaa-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

X.-bat gın-: Birini hareketsiz
bırakmak 3837

[1]

xamsat-: Parçalamak

X.-an 962

X.-ta 1271

X.-ta 1498

[3]

xan-: 1. Durmak, kesilmek

X.-an 4783	(Tuox) x. 437, 1803
2. Artmak	[10]
X.-ıax-a 321	xantan: Nereden
[2]	X. 980
xanalcıs-: Birleşik yapıda kullanılmıştır	[1]
(Xaamıhan) x.-an (ihellerin) 155	xantaççı-: Birleşik yapıda kullanılmıştır
[1]	X. erinen bar: başını yukarı çevirmek 400
xanan: Birleşik yapıda kullanılmıştır	[1]
X. da: Hiç 3834, 754	xantarañnat-: Birleşik yapıda kullanılmıştır
[2]	X.-an is-: Atı dizginelemek 2147
xanulas-: Bir araya gelmek	[2]
X.-tı-lar 4149	xañaa-: İyileşmek
[1]	X.-tax+a+na 4410
xanıł: Dik başlı	(Allan) x.-tın 4816
X. 4479	[2]
[1]	xañas: Sol
xanna: Nerede	X. 1752, 3858, 3873, 4175, 4435, 4502, 4736, 4934, 599, 600, 957, 1435, 407
X. 2553	[13]
X. da: Nerede 2647	xañıl: Bkz. xanıł
[2]	X. 4490
xannık: Hangi	[1]
X. 1069, 1228, 220, 2299, 2876	
X.+ı 365, 676	
X.+tan 677	

xañır: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(**Kiñir**) x. (**kepsetellere**) 815

[1]

xañkır: Gak gak (kuzgun sesi)

Xañkır 154-2

[2]

xañkıy-: Selamlamak

X.-a-bın 1326, 3212, 4136

X.-a-bit 4675

X.-an 4903

[5]

xap: Birleşik yapıda kullanılmıştır

X. gın-: bir anda yapmak 1547

[1]

xappaxçılaax: Yataklı

X. 4439

[1]

xappar: Yüksek

X. 2075

[1]

xapsağay: Açık göz

X. 1407, 2767, 3231, 3297, 3680,
708, 931, 763

[8]

xaptağay: Yassı

X. 1084, 1117, 1849

X.+a+tan 2033

[4]

xaptaççı: Birleşik yapıda kullanılmıştır

X. bırax-: Yan yatırmak 1523

[1]

xaptat-: Yatırtmak

X.-an 4736

[1]

xara: Kara

X. 1083, 1142, 1204, 1287, 1386,
1397, 1466, 1468, 1523, 1525, 1568,
1612, 1695, 1806, 1862, 2064, 2223,
2264, 2287, 2541, 2633, 2905, 2930,
2956, 3088, 3089, 3114, 3150, 3242,
3544, 3561, 3622, 3838, 4149, 4467,
4577, 4811, 608, 753, 755, 942, 990, 1444,
2545, 306, 3221, 3407, 3630, 3903, 3911,
4219, 4228, 4252, 599, 635

X.+nı 4736

X. talarıñ: Yoğun Ormanların
4587

(**Xayğaxtardaax**) x. (**bıar**) 885,
1885, 3222

(**Baraa**) x. 4344

(**Lahır**) x. 3413

[64]

xaraar: Kararmak

X-an 798

[1]

xaraahın-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

X.-a sırit buol-: Durmadan yürümek 887

xaraar: Kararmak

X-an 798

[1]

xarabıllaa-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

X.-n tur-: Korumak 2169

[1]

xarağa: Kilit

X.+ta+n 2732

[1]

xarağalaa-: Kilitlemek

X.-ıı 3707

[1]

xarağalaax: Kilitli

X. 2109, 873

[2]

xarax: Göz

X. 1083, 1809, 2840

X.+a 1293

X.+a+n 1215, 1859, 2291, 3220, 683, 779

X.+a+nan 138, 2874, 3541, 4799

X.+a+ttan 1351

X.+ar 3676

X.+pıt 1887

X.+xa 1823

X.+xıt 4831

X.+tar+a+ttan 3326

X.+tara+n 1471, 1693, 2949, 3449, 4012, 530

X.+xa as-: Gözüne sokmak 2454

X.+a+n uuta: Gözyaşı 4882

[28]

xaraxtaa-: Bakmak, görmek

X. 1669

X.-n 1073, 2148, 2552

X.-batax 1883

X.-ıax+ñ+ın 2886

X.-ıı 756

X.-n bar-: Görmeye başlamak 2174

X.-n tur-: Görmek 1527

[9]

xaraxtaa: Gözlü, gözü olan

X. 3366, 3405, 4361, 3687

X.+xa 1719, 582

[6]

xaralaa-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

X.-bit anı: Eğri tırpan 3626

[1]

xaralcıt: Karın erimesinden dolayı hâsıl olan delikler veya yer yer görünen kara toprak

X.+tan 2063

[1]

xaralğan: Gözleri iyi görmeyen

X. 3405

[1]

xaraña: 1. Karanlık

X. 1569, 2454, 2809, 3688, 3740

2. Kara

X. 4859

3. Sayısız

X. 1071

X. seriite: Birçok kişi 3419

[8]

xarañaççı: Karartı

X.+ta+n 1695

[1]

xarañalaax: Karalık

X. 2700

[1]

xara süürük: Kara koşucu; büyükbaş hayvan

X. süürük 2466, 2262, 1797, 4815

(Ürüh) x. (süürügün) 1285

[5]

xara tüüleex: Kara tüylü; büyükbaş hayvan

X. tüüleex: 1086, 4410, 1874, 4554

[3]

xarbaa-: Yakalamak

X.-bit-tar 4773

X.-n 2484, 3097

X.-tı-lar 615

X.-n il-: Yakalamak 1522

X.-n tur-: Yakalamak 1337

(Xamiya) x.-n (kiiren) 3841

(Küöye) x.-n (ılan) 1970

(Küöye) x.-n (ılla) 2056

(Örühüye) x.-n 1140

[14]

xarbas-: Yakalamak

X.-iax+xa 763

X.-a tur-: Uzaklaşmak 1573

[2]

xarbat-: Atılmak, ani bir hareketle sıçramak

X.-an 2128

(Xaltı) x.-an 2526

(Xaltı) x.-tı-bıt 4858

(Xadı) x.-tı-bıt 1893

[4]

xarda: Karışık

X.+ta+n 299

[1]

xardaaççı: Aladoğan

X. 1343, 3320

[2]

xardağas: Odun

X. 2993

[1]

xardañ: Solmuş

X. 3406

X. ehe: Kızıl ayı 614

[2]

xardarı: Birleşik yapıda kullanılmıştır

X. taarı xabialaa-: Parça parça ısırmak 2490

X. taarı sotto sotto: Sürekli silerek 1863

X. taarı: Karşılıklı 637

[3]

xardı: Adım

X.+nı 2105

[1]

xardulat-: Adımlatmak, yürütmek

X.-an 2105

[1]

xargıs: Engel

X. 3042

[1]

xargıstaa-: Engel olmak

X.-ia-m 3754

[1]

xarı: El ve ayakları belirten bu kelime burada ayak anlamında kullanılmıştır

X.+ta+nan 141

[1]

xarılaax: Elli

X. 2737

[1]

xarıa: Kurumlu

X. 3007

[1]

xarılaax: Bkz. xarıa

X. 1067, 1467

[2]

xarıhık: 1. Yara

X.+a+n 1599

2. Koruma

X.+a+n 1806, 2223

X.+ar 3242

[4]

xarıhılta: Koruma

X. 2554, 2570

X.+ta+n 3561

X. kördöö-: Koruma talep etmek
2649

[4]

xarıhıs-: Çarpışmak, vuruşmak

X.-tax+tar+ay 3483

[1]

xarıhıy-: Korumak

X.-ar 3686

[1]

xarıhıyıs-: Korumak

X.-an 2930

X.-a 2905

[2]

xarıktaax: Merhametli

X. 2539

X. at: En sevilen at 2267

[2]

xarıs I: Birleşik yapıda kullanılmıştır

X.-a suoxar tüs-: Düşünmemek
2648

X. gına tüs-: Birden bire durmak
1036, 1157

[3]

xarıs II: Karış

X. 886, 2722

X. xaal-: Bir karış kadar çaresiz
kalmak 1676

[3]

xarıstaa-: Korumak

X. 2917

X.-ıax-pıt-ıy 2920

X.-n 2808, 4898

[4]

xarıstabil: Korunma

X.+a+gar 4113

[1]

xarıya: Birleşik yapıda kullanılmıştır**(Kömnöxtöox)** x. 2054, 2073**(Toñ)** x. 167

[3]

xart: Birleşik yapıda kullanılmıştır**X. tamana:** Deri ile et arasındaki yağ 1611, 3546

[2]

xarta: Bağırsak

X.+nan 1201

[1]

xartalaax: Bkz. xarta

X. 2466

[1]

xartıgas: Kat

X. 4707

[7]

xartıgastaax: Katlı, tabakalı, katmanlı

X. 4046, 4063, 4460, 83, 93, 465

[6]

xas: Kaç anlamına gelen bu kelime miktar da ifade eder

X. 2913, 3821, 3850

X.+1 2920

X.+tara+gar 2919

[5]

xasça: Birleşik yapıda kullanılmıştır**(Töhö)** x. **(buoluoy)** 4920

[1]

xaspaxtaax: Çukurlu

X. 2291

[1]

xastaa-: Yıkma

X.-bit 2736

X.-u xamıyan ıl-: Toplamak 1726**X.-u xamılın-:** Birbirlerini geçmek 1572

[3]

xatılın: Kurumak

X.-pıt 3840

X.-pıt mas: Ölmüş ağaç 2094**X.-pıt sirderi:** Dere vadileri 2088

[3]

xat: Gebe

X. 555

X. buol-: Gebe olmak 506

[2]

xata: 1. Fakat, ama

X. 1521, 1882, 2815

2. İyisi mi

X. 1668

3. Neyse ki

X. 2805

[5]

xataahın: Sürgü, kilit

X.+a+n 3707

[1]

xataahınnaax: Sürgülü, kilitli

X.+ı 1545

[1]

xatan: Sert, sağlam

X. 3483, 981, 2633

[3]

xatan-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

X.-a tüs-: Yıkamak 2065

[1]

xatanıs-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

X.-a tüs-: Birden atlamak, sıçramak 1547

[1]

xatarılın: Kurutmak

X.-bit 2044

[1]

xatı: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Tıñ) x.+ta+n 2019

[1]

xatur: Tırpan

X.+a+n 3628

[1]

xatılın: Dolaşmak

X.-ar 141

[1]

xatın: 1. Kadın

X. 153, 1732,

X.+tar 1687, 2207, 2424

2. Efendi, muhterem

X. 2885, 2875, 2922, 1144

X. caxtar: Muhterem hanımefendi, saygıdeğer kadın 2096, 3504

(Ayan) x.+ı 2110

(Aartık ini) x.+ñıt 874

[13]

xatıñ: Kayın ağacı

X.+a 1991

X. balıs: Efendi abla 3543

X. mastardaax: Kayın ağaçlı 156

[4]

xatıñnaax: Kayın ağaçlı

X. 1991

[1]

xatıraa-: Yağsız kalmak

X.-bit 4758

[1]

xatırıktaax: Pullu

X.+a+n 2468

X.+tar 1574

[2]

xay-: Aramak

X.-ia-m 3752

X.+dar suola: Yol izi 2550

[2]

xaya I: Dağ

X. 1472, 1290, 1650, 2687, 2688,
2689, 3177, 3178, 3180, 3602, 3603, 955

X.+lar 3426

X.+nı 2719, 2720, 2721, 767

X. aahar: Ne tür 2175

X. cayan: Kara kötülük 4125

(Eçikiye ini) x. 713

(Buolak) x.+ta+n 3493

(Buolak) x.+ta 1649, 3182

(Buor) x. 64

(Caaxıla) x. 3601

(Çoçumaas) x.+nı 2085

(Kimner) x.+lar 4656

(Sitar) x. 63

(Senneke) x.+nı 2084

[29]

xaya II: 1. Hangi

X. 219, 1288, 1331, 3215, 3725

2. Fakat

X. 1842

3. Ne de olsa

X. 2266

4. Ne

X. 3482

5. Nerede

X. 713

X. da: Herhangi bir 2237, 560, 564

Xaya dieki: nereden, ne taraftan,
hangi memlekettten 2298

(Kim) x. 185, 2205, 2419, 2751,
3224, 3660, 4079, 4202, 4325

(Tuox) x. 186

[24]

xayaan: Birleşik yapıda kullanılmıştır

X. dağanı: Kesinlikle 505

[1]
xayağas: Birleşik yapıda kullanılmıştır
(lin) x.+a+n 3532
 [1]
xaydax: Nasıl
 X. 1146, 1263, 1521
 X.+ıy 2435
(Beyeñ) x. **(oloroğun)** 2436
 [5]
xaygıa: Kazma; kazmak için kullanılan alet
 X. 3147
 [1]
xaygıalaax: Put
 X. 3754
 [1]
xayğaxtaax: Birleşik yapıda kullanılmıştır
X. xara bıar: Kıymetli, sağlam karaciğer 885, 1885, 3222
 [3]
xayıhar: Birleşik yapıda kullanılmıştır
(Tuut) x.+dara+n 26, 164
 [2]
xayıhın-: Geri dönmek

X.-ar 2551
 [1]
xayıu: Birleşik yapıda kullanılmıştır
X. üye: Epey zamandır 1287
 [1]
xayırğastaax: Taşlı
 X. 4439
 [1]
xayıs-: Çevirmek, dönmek
 X.-an 1310, 1204, 2822, 3764
 X.-pıt 3037, 3039
 X.-ta 724
X.-an tur-: Etrafa bakmak 857, 923
(Kier) x.-ta 723
 [10]
xayısxalan-: Birleşik yapıda kullanılmıştır
X.-an bar-: Bağırmaya başlamak 2483
 [1]
xayıt-: Parçalamak
 X.-a 1289, 2077, 1374, 1524, 3088
 X.-an 2669
 X.-ar 1599

X.-ar+ın 991	[6]
X.-bit 1385, 1610, 3545	xoçoloox: Vadili
X.-bit+a+n 1472	X. 1026, 1961
X.-iax-pıt 776	[2]
X.-tı-lar 1800, 2263	xodoru: Ustaca, maharetle
X.-ıı 3150	X. 1126
X.-a ataralaa-: Darmadağın etmek 2088	[1]
X.-a daybaa-: Parçalamak 1160	xohoon: Uygun tabir, seci, alliteration, güzel beyan ve ifade edilmiş muhteviyat
X.-a daybatan aas-: Parçalara ayırıp götürmek 2095	X.+a+gar 1811
X.-an tūs-: Parçalamak 4587	X.+o 3644
(Ağıs gıma) x.-iax-pıt 777	X.+o+n 1627, 2276
[20]	[5]
xaymılaax: Kürklü	xohoonnoox: Konuşkan
X. 4874	X. 4956
[1]	[1]
xoboloox: Birleşik yapıda kullanılmıştır	xohu: Daha
(Kuturugar) x. 2676	X.+u 527
[1]	[1]
xoço: Açık alan, vadi, çayır	xohuun: Çevik
X.+but+ın 1868	X. 1126
X.+ğo 1167	X.+nara 1591
X.+to+gar 1082	[2]
X.+to+n 423	xoxxullaaxtı: Birleşik yapıda kullanılmıştır

X. tur-: Başı eğik olmak 274

[1]

xol: Kol

X.+but 660

X.+loro+n 2896, 625

X.+o+n 1664, 4581

[1]

xolbos-: Birleşmek

X.-po-tun 4231

[1]

xolcuk: Bkz. Xaalçık

X.+tar+daax 273

[1]

xolloğos: Bir çeşit kırmız tulumu

X. 3130, 3396

X.+o+nan 1556

[3]

xololos-: Ölçüşmek

X.-uox-put 1653, 986

[2]

xoloburdaa-: Hareket etmek

X.-uu 2276

X.-uu tur-: Konuşmaya başlamak

1627

[2]

xoloburdaax: Benziyen, benzer

X. 1556

[1]

xoloñso: Pis koku

X.+loro 3852

[1]

xoloñsoloox: Bkz. xoloñso

X. 1557, 1721, 1834, 203, 2135,
3905, 4231, 4966

[8]

xoloonnoox: Dengi olan

X. 2925

X.+o+n 1820

[2]

xoloruk: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Sillie) x.+u 3066

[1]

xoloruktaax: Kasırgalı

X. 2124, 2433, 41

[3]

xolunnaax: Kolanlı. Kolan at, eşek vb. hayvanların semerini veya eyerini bağlamak için göğsünden aşırılarak sıkılan yassı kemer

X. 1986

[1]

xolun-: Helak olmak

X.-an 2928

[1]

xomporuun: Kambur burunlu

X. 2844, 3058

[2]

xomuhunnaax: Büyülü

X. 3887, 4093, 4837

[3]

xomulun-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Ültü) x.-an (kelen) 3698

[2]

xomuttar-: Toplamak

X.-an 4733

[1]

xon-: Gecelemek

X.-mut 1626, 3881, 4804, 893,
2276, 2439, 2458

X.-nox+toro+n 624

X.-on 603, 604, 605, 606, 607

(Toğustuu) x.-o x.-o 3168-2

[16]

xonnox: Koltuk altı, kolun arka iç kısmı

X.+xor 744

X.+o+n 4003

X.+or 1721

X.+um 3288

[4]

xonnoxtoox: Koltuk altı

X. 1772

[1]

xonnor-: Gecelemek

X.-bokko 2458

[1]

xonoho: Geceleyen, misafir

X.+nu 2458

[1]

xonuk : 1. Gece

X. 624

X.+a 3734

2. Gün

X. 3456

X.+tara+n 580

X.+u+nan 1872

X.+ka 2048

X.+tar+ga 1902

[7]

xonuu : Kır, çayır

X.+ta+n 1334	X.+go 2924
[1]	X.+m+or 2697
xoñkugur: Eğrilmiş	[2]
X. 1060	xoptoox: İyi
[1]	X. 2715
xoñoruu: Birleşik yapıda kullanılmıştır	[1]
(Muos) x.+ta (cuxxaran) 2245	xoppoloo-: Birleşik yapıda kullanılmıştır
[2]	X.-uu tut-: Kepçe gibi yapmak
xoñoruulaax: Burunlu	1531
X. 1778	[1]
[1]	xorulun-: Hendek, çukur kazmak
xoñsuo: Burnundan konuşan, hım hım	X.-a 205
X. 3435	[1]
[1]	xorğolcun: Birleşik yapıda kullanılmıştır
xoñun-: Ayırmak, açmak	(Uu) x. 2981, 3565, 3583
X.-on 404	[3]
X.-or 2439	xorğoy-: Duvarın arkasına gizlenmek
X.-or-o olor-: Açmak 3881	X.-do 1591
X.-or-o tur-: Açmak 4804	[1]
[4]	xorğot-: Birisini korumak
xoocox: Birleşik yapıda kullanılmıştır	X.-on 744
X. gın-: Eğilip bükülmek 298	[1]
[1]	xoro: Sıcak memleketler, güney ülkeleri
xooy: Koyun, göğüs	X. 204, 4741
	[2]

xoron-: Zarar görmek

X.-on 894

[1]

xoroñ: Birleşik yapıda kullanılmıştır

X. ot: İçi boş ot 344

[1]

xorpoğor: Çıkmış olma, bitmiş olma

X. 1058

[1]

xoruo: Yanık

X.+laax 1061

[1]

xoruy: Cevap, yanıt

X.+u 297

[1]

xos I: Oda

X. 2699, 2700, 2939, 2942, 2945

[8]

xos II: Kat, katman

X. 1707, 1708, 1709, 2730, 2732,
2734, 2989, 3014, 3032, 3034, 3517,
3519, 3521, 3704, 3707, 3708, 4204,
4440, 4441, 4442

[17]

xot-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Kıaybıt) x.-put 1670

[1]

xotoğoy: Kanat

X.+doro 3075

X.+o 3059

X.+o+n 2845

[4]

xotoğoydoox: Kanatlı, kanatları olan

X. 4956

[1]

xoton: Ağıl, ahır

X.+ño 1591

[1]

xotor-: Hisselere taksim etmek

X.-but 1126

[1]

xotoy: Birleşik yapıda kullanılmıştır

X. kul: Kartal 2844

(Xomporuun) x. **(kul)** 3058

[2]

xotu: Kuzey

X. 1832, 202, 2072, 2136, 3179,
4785, 4967, 2433, 2686, 41

X.+gu 3265, 2123, 2715

[13]

xotun: 1. Eş, karı, kadın

X.+a 469, 546

X.+tara+n 577

X.+nara 590

2. Saygıdeğer, kıymetli, efendi

X. 539, 745, 3553, 4729, 1773,
2416, 3268

X.+a+n 2275

X.+mut 2236

X.+nara+n 588

X.+ñut+ugar 2222

X.+uñ 3924

(Suol) x.+u 2108

[17]

xotuoy: Kızım

X. 3648, 3670, 3739

[3]

xotuy: Genç kız

X.+daar 461

[1]

xoyun-: Sertleşmek, Sağlamlaşmak

X.-na 660

[1]

xoyunnar-: Sağlamlaşmak

X.-bit-a 2896

[1]

xoyut-: 1. Gelişmek

X.-but 1120

X.-on 4581

2. Parçalanmak

X.-on 1664

X.-on bar-: Olgunlaşmak 625

[4]

I**ıağas:** Bir tür kap

I.+a+nan 1560

[1]

ıal: Komşu

I. 2002

[1]

ıalcıt: Misafir

I.+ı 2457

[1]

ıalcıttaa-: Komşu olmak

I.-bit+ıñ 2591

[1]

ıar: Ağır

I. 2333, 2629, 2703, 3203, 4198,
4228, 4390

[1]

ıardık: Çok ağır

I. 2813, 2782

[1]

ıaraxan: Ağır

I. 2704

[1]

ıarğa: Çalı

I. 151

[1]

ıarıççı: Bol

I. 2471

[1]

ıgılın-: Çıkarmak

I.-na 3851

[1]

ıhıax: Sahaların bahar bayramının adı

I.+xa 1578

I.+ı 1124

(**Tunax**) ı.+ı 1175, 1282, 1673,
1938, 2188, 2214, 2381, 2431, 2598,
2684, 2709, 2755, 2899, 2933, 3305,
3774, 4616, 4659, 4725, 4807, 2304, 2968

(**Tunax**) ı.+ı+nan 829

[25]

ıhıaxtaax: Yağışlı

I. 58

[1]

ıhıaxtan-: Akmak

I.-mıt+ı+nan 2957

[1]

ıhıutaa-: Bağırmak

I.-ıı 2963, 654

[2]

ıhık-: Dile getirmek

I.-ta 3204

[1]

ıhıktıs-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

I.-an kebis-: Saçmak, atmak 3470

[1]

ıhılın-: Saçmak, serpmek

I.-a 804

I.-na 4304

2. Feryat etmek

I.-a 259

[3]

ıhıt-: Saçmak, serpmek

I.-ia-m 347	(Bıraxan) 1.-aar 3017, 3024, 3031
[1]	(Köskö) 1.-an 1840
ulaax: Kokmuş	(Anaan) 1.-tı-n 4134
I. 1561, 3904	[1]
I. sita: Keskin koku 4304	ntalaa-: Birleşik yapıda kullanılmıştır
[3]	I.-n kebis-: Salıvermek 3783
ur-: Açmak, ayırmak	[1]
I. 2437	ıksaa-: Sıkışmak
I.-a 1218, 4531, 927	I.-n 2288
I.-a olor-: Açmak 1865	[1]
[5]	ıl-: Almak
uraax: Parmaklar arasındaki aralık	I.-aarı 299
I.+a+n 3582	I.-an 1143, 1987, 2050, 2300, 2308, 2480, 2484
[1]	I.-an+m+ın 2341
uspalaa-: Sövmek	I.-bit 980
I.-bit 1561	(Çup gına uuraan) 1.-aat 4943
I.-n 1504	(Çaskıyan) 1.-ar 2011
[2]	(Çonoççu tartan) 1.-an 2140
nstıy-: Birleşik yapıda kullanılmıştır	(İñirtalaan) 1.-an (baran) 460
I.-a bus-: Kararmak 3390	(Küöye xarbaan) 1.-la 2056
[1]	(Küöye xarbaan) 1.-an 1970
nt-: Göndermek	(Oğuurdaan) 1.-an+nar 3702
I.-an 4347	(Oyox) 1.-batax 3410
I.-a oğus-: Göndermek 4481	(Subuya tardan) 1.-la 3817

(Sulbu tardan) 1.-an 591	[9]
(Tüheren) 1.-ar (buolaarın) 3282	ıllañnat-: Aralanmak
(Uuraan) 1.-la 4936	I.-ar 3643
(Uora oxson) 1.-an 1720	[1]
(Uoran) 1.-an 3892, 4101, 4016	ıllık: Patika
(Xarbaan) 1.-an 1522	I.+a+n 3983
(Xastı xamıyan) 1.-an+nar 1726	I.+ı 1010, 2112
[34]	I.+ñ+ar 3754
ılattaa-: Almak	I.+tura 216
I. 392	[5]
I.-n 2007, 2988	ımdaan: Birleşik yapıda kullanılmıştır
I.-n bar-: Çıkarmak 3333	I. erkin: Garip 1503
[4]	[1]
ılın-: Çekilmek	ımy-: Çürümek
I.-an 3194	I.-an 896
(Kördöhüügün) 1.-an 4391	[1]
[2]	ımya: Birleşik yapıda kullanılmıştır
ıllaa-: Şarkı söylemek	(Kerien) 1. 1112
I.-ıı 804, 2748	[1]
I.-m 4646	ımax: İnek
I.-n 1503, 3291	I.+ı 3400
I. tuoya tur-: Şarkı, türkü söylemek 260, 2964	[1]
I.-ı tuoya olor-: Ağıt yakmak, şarkı, türkü söylemek 655, 4532	mçık: İnilti, inleyiş
	I. 3175

[1]
mırıktaax: Dehşet verici, dehşetli
 I. 1830, 3189
 [2]
ıñur: Eyer
 I.+a+gar 2062
 I.+a+n 1987
 [2]
ıñır-: Çağırarak
 I.-bit-ım 2909
I.-a oxson killer-: İvedilikle
 çağırarak 2660
 [2]
ıñırtar-: Çağırılmak
 I.-an 4732
 [1]
ıñırttar-: Çağirttirmek
 I.-dı-ñ 2886
 [1]
ıñırtalaa-: Birleşik yapıda kullanılmıştır
I.-n ilan bar-: Çağırıp toplamak
 460
 [1]
ıraax: Uzak
 I. 3598, 4399, 947, 1424, 525, 527

I.+tan 2360
 I.+ı 1808, 4732
 [9]
ıraastaa-: Temizlemek
 I.-bit-pıt 1333
 [2]
ıraastan-: Temizlemek
 I.-ar 3904
 [1]
ıraat-: Uzaklaşmak
 I.+pıt 4916
 [1]
ırğa: Birleşik yapıda kullanılmıştır
I. caam: Gelişimin son evresi, son
 aşaması 628
 [1]
ırğay-: Dolgunlaşmak
 I.-da 4755
 [1]
ırıa: Türkü, şarkı
 I. 2748, 1503, 4752
 I.+ta 3478
 [4]
ırıahıt: Şarkıcı
 I. 1131

- [1]
- ırıalaax:** Melodik, şarkılı
I. 3599, 4954
- [1]
- ırıgan:** Zayıf
I. 4755
- [1]
- ırıñalaa-:** Dikkatlice seçmek
I.-n 3203
- [1]
- ırıp:** Birleşik yapıda kullanılmıştır
I. çırıp: Oldukça keskin 2480
- [1]
- ırıt-:** Hesaplamak, düşünmek
I.-an 579
I.-aaray 2225
(Sıanalaan) 1.-pıt 3664
- [3]
- ırıttağas:** Uzun bacaklı
I. 1136
- [1]
- ırıy-:** Kesilmiş hayvanın içini temizlemek
I.-an 1010
- [1]
- ıs-:** Birleşik yapıda kullanılmıştır
I.-an kebis-: Saçmak, atmak 3350
- [1]
- ıstaan:** Pantolon
I.+nara+n 395
- [1]
- ıstan-:** Birleşik yapıda kullanılmıştır
(Uhuluta) 1.-an **(taxsannar)** 997
(Tobulu) 1.-an 3524
(Uhuluta) 1.-an 1150
- [3]
- ıstañahıt:** Atlama, zıplama oyunu
oyuncusu
I.+hıt 1136
- [1]
- ıstañalaa-:** Atlama, zıplama oyununu oynamak
I.-bit 1136
- [1]
- ıtaa-:** Ağlamak
I.-bit 127
I.-n olor-: Ağlamak 1751, 1757
- [3]
- ıtustaax:** Kapalı

I. 1218, 1865, 2437, 3643, 4531,
927

[6]

ıtık: Kıymetli, mukaddes

I. 2334, 2630, 3204, 395

[4]

ıtıs: Avuç

I.+a+gar 3873

I.+a+n 3858

I.+a+nan 1435

(Kuoray dalaan) 1.+a+n 1530

[1]

ıtıstaax: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Kuoray dalaan) 1. 1448

[1]

ıy I: Ay; otuz günlük zaman dilimi

I. 2625, 3734, 1941, 54

I.+dara 3390

I.+dara+n 579

I.+gın 1668

I.+ı 3635

[12]

ıy II: Birleşik yapıda kullanılmıştır

I. kihil tuoluuta: Kırmızı dolunay
1642

I.+a+n kihil ini toluuta: Kırmızı
dolunay 2972

(Tuolbut) 1. 1587

(Cellik) 1. 2059

[4]

ıyaa-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

I.-n tur-: Sormak 3813

[1]

ıyaax: Kader

I. 3189

I.+a+nan 1830

I.+ı 4323

[3]

ıyaaxtaax: Kaderli, talihli

I. 1269, 1660, 2360, 2643

[4]

ıyaaxtan-: Kadere sahip olmak

I.-ar 1254

[1]

ıyaan-: Süslemek

I.-mıt 3105, 3270

[2]

ıyılaa-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

I.-n kel-: Bir ses çıkarmak 3600

[1]

ıyłaax I: Aylık

I. 547, 551, 555

[3]

ıyłaax II: Bkz. ıy II

I. 405

[1]

ıyıt-: Sormak

I.-pıt+m+ar 2300

[1]

ıyıtalas-: Sormak

I.-ar 2753

I.-a olor-: Sormak 2887

[2]

İ**ıbiene:** Parlak

İ. 4313

[1]

ıbili: Birleşik yapıda kullanılmıştır**İ.+te üktee-:** Paramparça etmek,
çığnemek 2087, 1297

[2]

ıçır: Birleşik yapıda kullanılmıştır**(Bacıır)** i.1295, 2383

[2]

ıççi: Ruh

İ.+lere 4237, 4850

İ.+te 3010, 3208, 3259, 3263,
3267, 3271, 4234

[9]

ıççilen-: Sahip olmak

İ. 3916, 4913

İ.-nex+e+ne 4406

[3]

ıççitex: İssız, تنها

İ. 4120, 4336

[2]

ıççeen: Büyücü

İ.+e+n 569

İ.+ñe 584

[2]

ıdemer: İsyen

İ. 3378

(İlbihi) i.+i **(teriybit)** 4216

[2]

ıdemerdeex: Açgözlü

İ. 1838, 3894

[2]

ıcegey: Süzme peynir

İ. 1515, 1613, 972

[3]

ieççex: Kalça kemiği

İ.+e+nen 2821

[1]

iedeen: Bela, kargaşa, sorun

İ. 1851, 1884, 2533

İ.+e 1178

[6]

iedeenik: Talih; *Abaahı* kabilesi fertlerinin şarkılarının nakaratlarında kullanılan bir tabir

İ.+im 869, 808

[2]

iedes: Yanak

İ.+e+nen 1860

İ.+tere 4313

[2]

ieğilin-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

İ.-en tūs-: Eğilivermek, eğilmek
27

[1]

iezey: Heyecan; *Abaahı* kabilesi fertlerinin şarkılarının nakaratlarında kullanılan bir tabir

İ.+iñ 311

[1]

iezeydee-: Sevinmek

İ.-ii 3161-2

İ.-te 1595

[3]

ien: 1. Sırt

İ.+e+n 1794, 1998

İ.+e+ger 2023

İ.+nere+n 1276

2. Açıklık, boşluk

İ.+e+ger 4120

[5]

ienneex: Geniş

İ. 288

[1]

iene: Açık alan

İ. 4292

[1]

ienigiy-: Acımak

İ.-betex 282

İ.-en kel-: Hayırsever olmak 216

İ.-en tühen bar-: Kalbi sızlamak
3997

[3]

ierçex: Kalça kemiği

İ.+er 1297

[1]

ierçexteex: Eksen

İ. 45

[1]

ierime: Birleşik yapıda kullanılmıştır

İ. cie: Rahat, konforlu ev 4469, 4850, 3780, 4542, 3916, 4121, 4337, 4913, 2880, 4626, 4664, 4406

[12]

ierit-: Sevinmek

İ.-en 2118

[1]

ihegey: Keçeleşmiş

İ. 1516, 971

2. Titrek

İ. 36

[3]

iherdilin-: İçirilmek

İ.-bit 2046

[1]

ihiiir-: Islık çalmak

İ.-en 3076

[1]

ihil: İniş; destanda *abaahi*'nın çıkardığı ses

İ.+iñ 310

[1]

ihillik: Bkz. ihil

İ.+im 295, 687, 701, 868

İ.+im 289

İ.+m+in 272

İ.+pit 2965

[7]

ihin: İçin

İ. 1306, 1308, 1455, 1857, 1944, 22, 2239, 2241, 2244, 2456, 2697, 2771, 3240, 562, 566, 570

[16]

ihir: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Bahır) i. 1956

[1]

ihit-: İşitmek, duymak

İ.-bet 1899

İ.-betex 1084, 1178, 1884, 2533

İ.-bit-kit 1850

İ.-e 1412, 1782, 695

İ.-eeri 297

İ.-eet 2355, 2379, 2707, 2820, 574

İ.-er 1808	[1]
İ.-ii-m 836	ii- : Birleşik yapıda kullanılmıştır
İ.-ii+te+ger 1189	İ.+e bırax- : İliştirmek 2060
İ.-in 461	[1]
İ.-tex+m+ine 1812	iilex : Birleşik yapıda kullanılmıştır
İ.-e is- : Duymak 3723	İ. sağalaax : Köşeli 2765, 74, 816, 103, 227
İ.-en bar- : Duymak 1194, 2596, 2640, 556	[5]
İ.-en oloron bar- : Duymak 2349	iihin- : Birleşik yapıda kullanılmıştır
İ.-en olor- : Duymak 747, 679, 1267	İ.-e tūs- : Etrafını sarmak 1363, 3611
(Sallañnatan) i.-e 2488	[2]
[31]	iiin- : 1. Bağlamak
ihit : Deri kâse	İ.-e 2001
İ.+e+ger 4448	2. Eline almak
(Siri) i. 1115	İ.-ne 2032
[2]	[2]
ihitinner- : Duyurmak	iin : Çukur
İ.-bekke 583, 1718	İ. 2314, 3639
[2]	İ.+e+n 3619
iiççigen : Urgan	İ. buol- : Çökmek 3526
İ. 1480	İ. xayağas : Çukur 3532
[1]	[5]
iiktee- : Birleşik yapıda kullanılmıştır	iin- : Kuvvetten düşmek
(Atağar) i.-iir (kıs) 3726	İ.-mit 4757

[1]

iir-: Çıldırmaq

İ.-er 3450

İ.-er bılıt: Gazaplı bulut 2061,
1985**İ.-er ölüüğe tepter-:** Kudurmak
3694

[4]

iireen: 1. İsyankâr

İ. 34

2. Kavga

İ.+i 4819

[2]

iit-: Beslemek, büyötmek

İ.-en 2895, 3893

İ.-er 3918, 4340, 4408, 4266

İ.-pit 1790, 2259, 1711, 652, 744,
2313

İ.-te 597, 601

[17]

iitilin-: Beslemek, büyötmek

İ.-bit 3784

İ.-bit-kit 1306

İ.-en 657

[3]

ikki: İkiİ. 1215, 1299, 1361, 1383, 1435,
1441, 1444, 1446, 1448, 1470, 1518,
1781, 2772, 281, 2954, 3636, 37, 4423,
4693,4701, 4882, 592, 604, 792, 973,
3129, 3788, 3812, 3836, 4511

İ.+ie 1514

İ.+ien+nere+n 3836

İ.+ni 3790

İ.+te 3162

(Ol) i. (ardıgar) 1665

[38]

ikkilen-: İki yaşında olmak

İ.-ni-ler 604

[1]

ikkis: İkinci

İ.+e+n 1284, 3617

[2]

il: Birleşik yapıda kullanılmıştır**İ. il oğus-:** Esnemek 2832-2

[2]

ilbirgesteex: Püskülü

İ. 1755

[1]

ilbis: Hain

İ. 34

İ.+i idemeri teriy-: Savaşıp isyan etmek 4216

İ.+i iñer-: İçine saldırganlık doldurmak 4104

[3]

ilbisteex: Kana susamış, efsunlu

İ. 2029, 2479, 3180

[3]

ilbisir-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

İlbisire i.-e: Öfkeyle 1372-2

[2]

ilbiy-: Süpürmek

İ.-bit 3162

[1]

ilcii: Bir yere girme

İ.+lere+ger 4699

[1]

ilcirit-: Vurarak ya da ezerek yumuşatmak

İ.-ti-ler 2315

[1]

ilciriy-: Vurarak ya da ezerek yumuşatmak

İ.-en 2286

İ.-bit 1388, 1614

[4]

ilcit: Haber

İ.+e+n 2760

İ.+i 2827

İ.+ke 2662

İ.+tere+n 2365

İ.+ñ+in et-: Söyleneni iletmek 2269

[5]

ilcittee-: Haber göndermek

İ.-iir 2785

[1]

ile: Açıkça, alenen

İ. 1891, 2528, 3170

2. Asıl

İ. 3132

3. Sadece

İ. 2228

[5]

ilge: Kutsal

İ.+bit+ten 3036

(Axtaax) i.+lere+tten 2865

(Axtaax) i.+te+ger 3725

(Axtaax) i.+tten 4673

(Arañas) i. 49

(**Ürũn**) i. 50

(**Ürũn**) i.+bit+ten 3038

[7]

ilgisin-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

İ.-en meñiyen bar-: Öfkelenip
kudurmak 3451

(**Xaanınan**) i.-er-im 1186

[2]

ilgiytelee-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

İ.-n kebis-: Üzerine boşalmak
4146

[1]

ilibires-: Sallanmak

İ.-e 3831

[1]

ilihinner-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

İ.-en kiiren bar-: Kuvvetten
düşürmek 2326

[1]

ilii: El

İ. 1482, 1483, 1484

İ.+ler+deex 1449

İ.+te+ger 1760, 4178, 2060

İ.+te+n 3594

İ.+te+nen 3874, 863

(**Kıhıl**) i.+lere+nen 3352

[11]

ilik: Olumsuzluk ifade eder: Henüz
...mamak

İ. 205, 209, 213, 217

İ.+e 2371

İ.+m+in 267, 270

İ.+pit 754, 756, 758, 2249

[11]

ilin I: Doğu

İ. 214, 2828, 3180, 4145, 4280,
4784, 39, 3996, 4138, 4610, 477

İ.+ñi 3983

[12]

ilin II: Ön

İ. 2117

İ.+bit 4915

İ.+e+ger 366, 1214, 327, 460, 588,
857, 2275, 2992, 3778, 2817

İ.+e+n 2802, 338

İ.+lere+ger 3067

İ.+m+er kötöx-: Kollarında
taşımak 2761

(**Tus**) i.+e+ger 2358

(**Tus**) i.+lere+ger 1301, 2192, 258,
4683, 4798

[22]

ilitin-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

İ.-en kör-: Islatmak 1490

[1]

ilk-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

İ.-en kebis-: Fırlatmak, silkip atmak

1360, 3346

[2]

illeree: Evvelki

İ. 2255

[1]

ilt-: Götürmek

İ.-e 3974

İ.-en 1144

İ.-e bar-: Götürmek 2529

İ.-e kel-: Götürmek 3812

İ.-e killere oğus-: Götürmek 573

[5]

imnenis-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

İ.-en bar-: İşaret vermek 1149

[1]

imeen: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Xamaan) i. (doydu) 1990, 3482

(Kimeen) i. (doydu) 1994

(Tumaan) i. (doydu) 1992

[4]

iner-: Vermek

İ.-dex+im 712

[1]

ini: Doğrusu; ifade edilen düşüncüyü duygusal açıdan güçlendirir; muhakkak, kesinlik anlamı yanında olasılık anlamı da verir

İ. 280, 293, 695, 700, 708, 709, 806, 814, 819, 820, 831, 832, 834, 841, 870, 873, 899, 2969

İ. tuox: Sorun nedir 261, 263

(Aan iye) i. (doyduga) 817

(Aartık) i. (xatınñıt) 874

(Bilee) i.+m+in 994

(Eçikiye) i. (xaya) 713

(Emine tuomuya) i. 689

(Emine) i. (tuomuy) 809

(Iyan kihil) i. (toluutun) 2972

(Kördöhö) i. (turabın) 294

[28]

inne: İğne

İ. 3279

[1]

innelik: Bkz. inne

İ. 3491

[1]

innine: Önce

İ. 1427, 1720, 2826, 430, 437, 768

[6]

innitten: Önce

İ. 4597

[1]

inñe: Böyle, böylelikle

İ. 3570, 4677

İ. gman: Böylelikle 616

[3]

iñneex: Yanaklı

İ. 1712, 1889, 2522, 4014, 4536,
4833

[6]

iñhe: Üzengi

İ.+te+tten 2061

[1]

iñheleex: Üzengili

İ. 1985

[1]

iñer-: Beslemek

İ.+bit-e 3894

(İlbihi) i.-bit-e 4104

[2]

iñersiy-: Kükremek

İ.-en 3266

İ.-en tühen bar-: Büyük bir çukur
haline gelmek 3527

İ.-en tös-: Baş göstermek 3378

[3]

iñierçileex: Boyalı

İ. 1997

[1]

iñietin-: Yanmak

İ.-er 3798

[1]

iñiir: Sinir (anatomi)

İ.+bit 658

İ.+dere 1618

İ.+dere+n 1243

İ.+e 1998

İ.+m+in 1801

iñnelik: Çukur

İ.+im 702, 848, 688

İ.+pit 2966

[3]

iñner-: Ezmek

İ.-di-ler 2314

İ-i tañnarı anııalaa-: Aşağı yukarı sallamak, sarsmak 2325

İ. tardılın-: Düşmek 3532

İ. tuoyulun-: Çok fazla ses çıkarmak 3526

[4]

iñnesin-: Yıkılmak

İ.-bit 3184

[1]

iñseleex: Bedbaht

İ. 1273

[1]

ipsee-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Kepsii) i.-ii 2346

[1]

irbenńik uol: Köle

İ. uol 2818

[1]

irienex: Sıcak

İ. 1297

[1]

irinńex: Hastalıklı, zayıf

İ. 657

İ.+tere 2259

[2]

iriñe: İrin

İ. 1517, 35, 970

[3]

is- I: İçmek

İ.-en 642

[1]

is- II: 1. Gitmek

İ.-en 3719, 919

İ.-iex-tin 896

İ.-pit-e 2824

İ.-ti-ler 1016, 1018

2. Yerleşmek

İ.-iex-tiner 892

İ.-en kebis-: İçmek 4723

(Aahan) i.-en 4943

(Ayannaan) i.-er **(anırın)** 3964

(Buola) i.-pit-e 3551

(Ettespitinen elleextespitinen tühen) i.-en 3616

(Ettehen kiiren) i.-ti-ler 3354

(Ettehen) i.-ti-ler 1372

(Xalhıtan) i.-er+in 2173

(Xantarañnatan) i.-en 2147

(**Xaamihan xanalçhan**) i.-
er+lere+n 155

(**İhite**) i.-pit-e 3723

(**Kuhıran kuduıyan**) i.-en 2556

(**Kırbahan**) i.-ti-ler 1370

(**Kırbahan**) i.-en+ner 3340

(**Kiiren**) i.-en 3110

(**Kiiren**) i.-er-ler 3126

(**Kötön**) i.-pit-e 3718

(**Kötön**) i.-er 4642

(**Oxsuhan**) i.-en+ner 3344

(**Öttüktehen**) i.-ti-ler 1551

(**Suksuhan tühen**) i.-ti-ler 3084

(**Saba sırsan tiıyen**) i.-tex+pit+ine
2918

(**Sabaanadahan kiiren**) i.-
er+lere+n 150

(**Saxsıllan tühen**) i.-ti-ler 3537

(**Segeyen**) i.-er+lere+n 162

(**Tuoraaxtahan kiiren**) i.-
er+lere+n 166

(**Tühen**) i.-e-ğın 3652

(**Tühen**) i.-en 3538

(**Teleyen kiiren**) i.-en 3984

(**Tesihen**) i.-ti-ler 1555

(**Utaxta**) i.-en (**aahıań**) 4671

(**Uunan**) i.-tex+e+ne 3595

(**Üölsühen**) i.-en+ner 3348

[40]

is: İç

İ. 1002, 4139, 4282, 4611, 478,
2828, 4145

İ.+e 963, 964

İ.+e+ger 2274, 2448

[11]

isteenige: İç

İ. 821

[1]

istiene: Duvar

İ.+ni 732

[1]

it-: Beslemek

İ.-pit 737

[1]

iteğelleex: Kutsal

İ. 2760

[1]

iti: Şu

İ. 1273, 2672, 2820

İ.+n+ten 837

İ.+ni 2379, 2640, 574

İ. kennitten: Bundan sonra, ondan sonra 4032, 2832, 4147, 4421

İ. kurduk: İşte böyle 3452

[12]

itii: Sıcak

İ. 2561, 2832, 3152, 4146, 65

[5]

itin-: Isınmak

İ.-nin 4557

[1]

itir: Birleşik yapıda kullanılmıştır

İ. bulıt: Saçak bulut, sirrus 4148

[1]

itteni: Birleşik yapıda kullanılmıştır

İ. tūs-: Sırt üstü düşmek 951, 1422

[1]

ittenne: Birleşik yapıda kullanılmıştır

İ. tūs-: Sırt üstü düşmek 1422

[1]

iye: Anne

İ. 1388, 1614, 2286, 2315, 3924, 4109

İ.+biet 745

İ.+bit 915

İ.+bit 1732

İ.+bit+iger 1144

İ.+ler+ten 268

İ.+lere 675, 778, 860

İ.+lere+n 857

İ.+m 4062

İ.+m+er 4061, 811

İ.+ñ 4574

İ.+te+ger 452, 783

İ.+te+n 1838, 2131, 257, 4962, 652, 738

İ.+tten 1177, 3892, 572

İ. sir: Vatan 2532

(Aan) i. (doydu) 104, 109, 1233, 229, 3236, 79, 2766, 4894

(Sir) i. (doydu) 89, 1634

(Aan) i. (ini doydı) 817

[42]

iekee(m): Anneciğim

İ.+m 1773

[1]

iekey: Bkz. iekee

İ.+iem 264

[1]

iyeleex: Anneli, annesi olan

İ. 2212, 2302, 2429, 3296, 3679,
827

[6]

iyetex: Diğەر, öbürü

İ. 2689

İ. öttüger: Üstünde 3601

[2]

K

kebielet-: İtmek

K.-er 70

[1]

kebis-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(**Ağalannar olordon**) k.-ti-ler
4711

(**Anńan**) k.-eet 3706

(**Anńartalaan**) k.-eet 1436

(**Atıńnatan**) k.-en (**baran**) 307

(**Emterite tepteren**) k.-pit-e 2090

(**Eriyen**) k.-eet 3837

(**Ihıktıhan**) k.-ti-ler 3470

(**Ihan**) k.-eet 3350

(**İtalaan**) k.-pit-e 3783

(**İhen**) k.-pit-e 4723

(**İlgiyteleen**) k.-te 4146

(**İlgen**) k.-ti-ler 1360

(**İlgen**) k.-eet 3346

(**Kuratalaan**) k.-eet 3342

(**Kımńulaan**) k.-te 2081

(**Kıydaan**) k.-iex-pit1280

(**Kier üüren**) k.-ie-m 2343

(**Miçiliyen**) k.-e 2912-2

(**Olordon**) k.-ti-ler 2863

(**Oloron**) k.-te 2447

(**Oloxsuyan**) k.-ti-ler 443

(**Örö tınan**) k.-te 1858

(**Sügüteleen**) k.-te 3792

(**Turuortaan**) k.-te 4424

(**Turuoran**) k.-pit-e 4001

(**Tohuta oğustaran**) k.-pit-e 2100

(**Uktan**) k.-te 2052

(**Uhuutaan**) k.-er 2014

(**Uga oxson**) k.-ti-ler 3708

(**Üren**) k.-pit+e+ger 3860

[31]

kederiy-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

K.-ççi tartar-: Eğilmek 648, 727,
1348, 1540

[4]

kedirgi: Kötü

K. 2459

K. buol-: Üzölmek 1190

[2]

keeces: Birleşik yapıda kullanılmıştır**K. gınan bar-:** Çekilmek 339

[1]

kees-: 1. Terk etmek

K.-pit 456

2. İtmek

K.-pit-e 1437

(Allarastaan) k.-en **(baran)** 1657**(Baayan)** k.-en **(baran)** 1975**(Ekkireten)** k.-iex-pit 1277**(Sien)** k.-te 3421**(Tardan)** k.-eet 4509**(Üren)** k.-te 3928

[10]

keester-: Birleşik yapıda kullanılmıştır**(Toğuta sınıan)** k.-e 3428**(Uhuutaan)** k.-e 3397

[2]

keğe: Guguk kuşu

K. 176, 4430

K.+te 3994, 4291

(Arğahın) k.+te+ger 432, 114, 3945

[8]

keğeleex: Guguk kuşlu

K. 3434

[1]

keğinner-: 1. Geri gitmek

K.-bet+e+n 2785

K.-imeeri 3247

K.-ie 1272

2. Azaltmak

K.-eeri 4892

[4]

keğit-: 1. Geri gitmek

K.-bet 4261

K.-bit 3991

2. Eğilmek

K.-bit 4302

K.-e tur-: Arkaya doğru başını sallamak 2346, 4254

[5]

kehe: Kolayca

K. 1525

[1]
kehiexteex: Birleşik yapıda kullanılmıştır
K. soğuhunan: Kısık sesle 2353
 [1]
kehiileex: Servetli
 K. 62
 [1]
kehiilen-: Servete sahip olmak
 K.-en 1912
 [1]
kekkelee-: Sıralanmak
 K.-bit 1112
 [1]
kekkeleççi: Sıralanmış, yan yana dizilmiş
 K.-ççi 3108
 [1]
kel-: Gelmek
 K.-bit 2342, 2622, 2971, 457
 K.-bit-e 1431
 K.-bit-im 3247
 K.-bit+e+ger 4729
 K.-en 1271, 1272, 1361, 185, 186,
 197, 2205, 2259, 2502, 2590, 2610, 2667,
 2751, 2915, 2992, 3216, 3660, 4079,
 4169, 4526, 4683, 4795, 4938, 535

K.-en+ner 1790, 2513, 1035, 2900,
 4700
 K.-er 4269, 212
 K.-er+m+er 2606
 K.-iex+teex 472
 K.-le 2973, 4202, 4472, 761, 938,
 4126
 K.-lex+e+ne 2199, 2201
 K.-lex+tere+ne 946
 K.-li-ñ 3224
K.-en bar-: Gelmek 3596
K.-en tur-: Gelmek 2336, 2420,
 2228
K.-er sir: Yaşadığı yer 1691,
 2211, 4010, 4829, 4878, 2428, 826
 [88]
(Astaran uunnaran) k.-en 2191
(Astararım) k.-le 4341
(Attanan) k.-en 4399
(Ayannaatan) k.-lex-ey 2178
(Aañnaan) k.-bit 2621
(Burlan) k.-en+ner 1246
(Iyılaan) k.-bit-e 3600
(İlte) k.-bit 3812
(İenigiyen) k.-er 216

(**Kiiren**) k.-en 2391
 (**Köbö saba süüren**) k.-er 4870
 (**Küheyen**) k.-le 1419
 (**Oxson**) k. 487
 (**Sırsan**) k.-en+ner 2859
 (**Suohaana**) k.-bit 2623
 (**Tiiyen**) k.-bit+e+ger 2744
 (**Tiiyen**) k.-bit-ter 3192
 (**Tiiyen**) k.-bit-tere 526
 (**Tiiyen**) k.-lex+e+ne 3276
 (**Tiiyen**) k.-en 2729
 (**Turuktaanan**) k.-er 1667
 (**Toğ suksuhan**) k.-en 3102
 (**Utatan**) k.-bit-e 4717
 (**Ültü xomullan**) k.-en 3698
 (**Oñortoona**) k.-li-m 4852

[86]

keleextee-: Gelmek

K.-bit 2649

[1]

keleğey: Peltek

K. 3434

[1]

keleğeydee-: Ötmek

K.-bit 3994

[1]

keleğeydik: Sessiz

K. 1919

[1]

keley-: Üzölmek

K.-iex-e 1051

[1]

keli: Gelme, geliş

K.+git+e+ger 906

K.+te+ger 3338

[2]

kelin: 1. Arka, geri

K. 2121

K.+e+ger 2817

K.+e+n 339, 3764

K.+ki+lee-n 3123

K.+lere+nen 3530, 1383

K.+lere+tten 3063

K.+e+ger 367

K.+e+nen 1439, 1621

2. Geçmiş

K.+bit 4916

K.+lere+nen çineris-: Geri çekilmek 3472

[13]

keltegey: 1. Tek taraflı

K. 405

2. Parça

K. 1255

[2]

kem: Zaman, vakit

K. 471, 506, 761

K.+e+ger 4627

K.+ner+ge 218

K.+nere+n 578

K.+iñ kerdii: Vakit 2971**(Sibiliñni)** k.+ner+ge 504

[8]

kemirin-: Hayıflanmak

K.-ni-ñ 358

[1]

keñeeri: Biçildikten sonra çıkan ot, yeşillik

K. 4262, 4394, 4548, 4821

K.+ger 3755

K.+ni 4339

K.+te 3991, 4910

[8]

keñie: Mânia, engel

K.+ni 3755

[1]

keneğes: Gelecek, müstakbel

K. 4406, 4268

K.+e+n 4268

[3]

kenierdeex: Lanetli

K. 3721, 3763

[2]

keniy-: Birleşik yapıda kullanılmıştır**K.-en tur-:** Daraltmak 3760

[1]

kennitten: Sonra

K. 4285, 3720

(İti) k.+e+tten 2832, 4147, 4421, 4032**(Ol)** k.+e+tten 4194, 2071**(Bu)** k.+e+tten 2010, 2057

[10]

kentik tördö: Kötü niyetli, insanların önüne engeller çıkaran ruh

K. tördö 2122

[1]

keñee-: İlerlemek

K.-ie 2628

[1]

kepsee-: Konuşmak

K. 368

K.-bit 177

K.-n 2365

K.-ñ 1322

K.-te 4325

K.-ie 2307

K.-ii 542, 686

K.-ii 4657

K.-n bar-: ötmeye başlamak 4291

K.-n kör-: Söylemek 2270, 2337

K.-ii ipsee: Konuşmak 2346

K.-ii tur-: Konuşmaya devam etmek, sürekli konuşmak 2206

[14]

kepset-: Konuşmak

K.-e 154, 2869, 4517, 154

K.-en 4731

K.-e bar-: Konuşmak 3765

K.-e olor-: Konuşmak 723

(Kiñir xañır) k.-er-lere 815

[8]

kepsetii: Konuşma

K.+bit 2628

K.+ni 2908

(Dorğoon) k.+ni 158

[3]

kerdii: Zaman

K. 761

K.+lere+n 578

K.+te 471

(Kemiñ) k.+ñ 2971

[4]

kerdiis: Tırtıklı

K. 3107

K.+e+n 3118, 3262, 3794

[4]

kere: 1. Güzel

K. 2908, 3991, 4255, 4303

2. İyi

K.+te+ger 3730

3. Kenar, uç

K.+te+tten 1446

4. Beyaz at

K. 4734

[7]

keree-: Sesi kesilmek

K.-bet 176

K.-bit 4291

[1]

kereniistii: Oyma

K. 1111

[1]

kerey-: Tereddüt etmek

K.-bekke 4116, 4400

K.-bet-pin 2639

[3]

kerien: Birleşik yapıda kullanılmıştır

K. ımya: Büyük kupa, kadeh
1112

[1]

keries: Hatıra

K. 269

[1]

keriesteextee-: Birleşik yapıda
kullanılmıştır

K.-ii sırit-: Acı çekmek 902

[2]

keriete: Gibi, gibi olma

K. 1193

(OI) k. 2815

[2]

kerii: Kara, siyah

K. 4254

[1]

keriñneex: Yaklaşık adedi ve ölçüsü olan

K. 1560

[1]

keris: Birleşik yapıda kullanılmıştır

K. baraan: Karanlık 406

[1]

keriy: Baştanbaşa dolaşmak

K.-ñ+e+n1288

K.-e sırit-: Etrafı gözden geçirmek
2692

[2]

kes-: Geçmek

K.-ie-m 3760

K.-pit 1314

(Tobuluta) k.-en 1298

[3]

kehis-: Geçmek

K.-i-me 4604

[1]

keskil: Talih

K.+e 4470

K.+e+n 2772, 3246

K.+git 4549

K.+m+in 1272, 2785

[10]

keskillee-: Yetiştirmek

K.-iir-im 4339

[1]

keskilleex: Talihli, kaderli

K. 1314, 4261

[1]

keskillen-: Talihe sahip olmak

K.-er 1255

[1]

ket-: Giymek

K.-en 2991, 394

K.-pit 301, 3442

K.-pit+i+nen 237

K.-te 4303

K.-tiner 4255

(Nelbigiydii) k.-pit 4876

[8]

ketegeriin: Evin giriş kapısının tam karşısında bulunan mider ya da yatak

K. 4429, 4734, 4938

K. oron: Ocağın karşısındaki yatak 1746

[4]

ketex: Ense

K.+e+n 2341

K.+e+nen 732

K.+er 3500, 4478, 4489

K.+pit+itten 952, 1423

K.+tere+n 3813

[7]

ketes-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

K.-en sırit-: Beklemek 3597

[1]

ketet-: Korumak

K.-pit+tere+n 570

[1]

ketit: Büyük, geniş

K. 3759, 4549, 4604, 71

[4]

key: Birleşik yapıda kullanılmıştır

K. baraan cie: Güzel, kullanışlı ev 4395

(Üreyiite) k.-en (baran) 2994

[2]

keybelciy-: Kımıldamak

K.-bet 70

[1]

keyielee-: 1. Saplanmak

K.-te 3492

2. Kızarmak

K.-n 4313

[2]

K. , 3577, 774

[4]

kıahı: Pranga

K. 2704

[1]

kıapças: Birleşik yapıda kullanılmıştır

K. gın-: Kibirleşmek 1670

[1]

kıay-: Yapabilmek, üstesinde gelmek

K.-ar+a+nan 1931

K.-bit 4923

K.-an tar-: Gitmek 669

K.-an uy-: Dayanmak 672

K.-bakka tur-: Üstesinden
gelmek 1519

K.-bit xot-: Galip gelmek 1670

(Oxsuhan) k.-an (baran) 4118

[8]

kıaytar-: Galip gelmek

K.-ar-a 1418

[1]

kıbıçılaa-: Bakınmak

K.-n 2608

[1]

kıbmı: Koltuk altı

K.+ta+gar 3749

[1]

kıbmınaax: Koltuk altında bir şey olan,
taşıyan

K. 2590, 2606

[2]

kıcıgır-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

K.-a kıcıgıra: Çılgınca 1370-2

[2]

kıcımaxtaax: Buzlu

K. 3503

[1]

kıcımnax: Kaşığı; eyer takımının bir
parçası

K. 1984

[1]

kıhan-: 1. Hissetmek

K.-makka 4115

K.-an kırby-: Titizlikte yapmak
4403

2. Dinlemek

K.-1a 2662

[3]

kıhanar-: İhtiyacı olmak

K.-a 2607

[1]

kıhiax: Derileri kazımaya mahsus kenarları keskin, daire şeklinde ve amudi ağaç saplı bir nevi çapa, deriyi yünden temizleyen bir nevi alet

K. 249, 446

[2]

kıhıgraa-: Gıcırdamak

K.-n 3074

[1]

kıhıgtın: Ünlem; bu çok yazık

K. 1520

[1]

kıhıl: Kızıl, kırmızı

K. 1163, 2080, 3512, 3556, 3576,
844, 879, 3636

K.+1 2476

K.+lara+n 1369, 1602, 3362

K. ilii: Kırmızı el; çıplak el manasında kullanılmaktadır 3352

(Iyan) k. (ini toluutan) 2972

(Iy) k. (tuoluutan) 1642

[15]

kıhiy-: Kazımak

K.-ar 3833

[1]

kıda mañan: Kar beyazı

K. mañan 2163, 2221, 2415,
2500, 2603, 2658, 3227, 3293, 3647,
3567, 3710, 4034, 4082, 4311, 4326,
4386, 4524, 4619, 4651, 4790, 4887,
1814, 1896, 2758

[24]

kıdıy-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Kuhıran) k.-an (ihen) 2556

[1]

kıhır-: Öfkelenmek

K.-ar 3314, 643, 1339

K.-bit+kıt+ın 1313

K.-an kıdıyan is-: Hiddetlenip öfkelenmek 2556

[4]

kıl: 1. Hayvan

K. 4598, 4648

2. Canavar

K. 3637

(Andı) k. 2834, 4164

(Xomporuun Xotoy) k. 3058

(Xotoy) k. 2844

(Kıtalık) k. 1096, 124, 4354

(Moñooy) k. 515

(Tulluk) k. 1739, 4695, 4872

(Turuya) k. 119, 4052, 4357

(Üüs kiis) k. 1747, 2407, 4075

(Bar) k.+a 1971

(Moxsoğol) k.+a 2679

[22]

kum: Kıvılcım

K. 3092

K.+a 4559

[2]

kun: Kın

K.+a+n 2477

[1]

kunñaa-: Öfkelenmek

K.-n 1602, 3362

K.-n bar-: Kaynamaya başlamak
1340, 3316

K.-n tağıs-: Korkunç bir şekilde
gürlemek 4155

K.-n toxtó xaal-: Cızırtıyla aşağı
düşmek 3093

[6]

kunñar-: Kaynamak

K.-an 4368

[1]

kuratalaa-: Birleşik yapıda kullanılmıştır**K.-n kebis-:** Atmak 3342

[1]

kuratta: Birleşik yapıda kullanılmıştır

K. kılıht: Tek ayakla sekmede
maharetli olan 1135, 4763

[2]

kuraytalaa-: Saldırmak

K.-n 2482

[1]

kuralcıt: Birleşik yapıda kullanılmıştır**(Kılıyan)** k.-ta 4764

[1]

kuray: Uzak

K. 4475, 4486

[2]

kurık: Gri, kır renk

K. 3006

[1]

kırıktaax: 1. Keskin

K. 2986, 3332, 3380

2. Korkutucu

K. 2023, 2479, 3140

[6]

kırpax: Toz bulutu

K. 4368

[1]

kırs: Kız

K. 2661, 3159, 3749, 4021, 3284,
464, 476, 491, 513, 517, 521, 544, 548,
552, 812

K.+a 1237, 1788, 2257, 2311,
2508, 253, 2893, 3375, 3889, 3154, 393,
3957, 4049, 4097, 425, 4463, 508, 529,
575, 1594, 1597

K.+a+n 3974, 4422, 4510

K.+iñ 3225

K.+kıt+ın 380, 4834

K.+pıt 391

K.+pıt+ın 1890

K.+tar 4241, 4715, 4720, 4700

K.+tar+daax 3409

K.+tara 149, 2958

K.+tara+n 243, 1715

K. caxtar: Kız 2021, 3503

(Atağar iiktiir) k. 3726

[55]

kırs-: Kızarmak, kırmızılaşmak

K.-ar 1984, 3091

K.-a ülünen turara buol-:

Kırmızı alevler yükselmek 3513

[4]

kıl: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Tıhı) k. 3548, 1616

(Tıpı) k. 1390

[2]

kılaan: Baltanın, bıçağın keskin tarafı,
ağzı

K.+nara+n 3341

K. bert: Güzel endamlı 4023

[2]

kılaannaax: Kürklü

K. 2020, 3145

K.+tara+n 3332

[3]

kılaman: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Çüüçü) k.+nara 1475

[1]

kılamannaax: Kirpikli

K. 2021

[1]

kılan-: Bağırmaq

K.-a 2482-2, 2482, 3381-2, 3340,
3381, 3340-2

[9]

kılanıs-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

K.-a tús-: Sert ve keskin sesle
bağırışmak 3351

[1]

kılannar-: Feryat etmek

K.-bit+i+nan 3819

[1]

kılbaarıy-: Parlamak

K.-ar 128, 1099

[2]

kılıhıt: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(**Kıratıta**) k. 1135, 4763

[2]

kılın: Kuvvet

K.+a 4947

[1]

kılıy-: Tek ayak üzerinde sekmek

K.-bit 1135

K.-an kuralcıt-: Tek ayak
üzerinde sekmek 4764

[2]

kımaaxtaa-: Çimdiklemek

K.-ıır 3832

[1]

kımırbit: Fena

K. 3225

[1]

kımıs: Kıımız

K. 2588, 2609

K.+a+nan 4718

K.+ı 4722

K.+ı+nan 1199

(**Köyörgö**) k.+ı+nan 1198

(**Saamal**) k.+ı+nan 1200

[7]

kımıú: Kamçı, kırbaç

K. 1278

K.+ta 4476, 4487

K.+ta+n 2055

K.+ta+nan 2074

[5]

kımúulaax: Kamçılı

K. 57

[1]

kımñulaa-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

K.-n kebis-: At sürmek 2081

[1]

kımñulhax: Hayvanın arka bacağındaki sinirler

K. 2078

[1]

kınat: Kanat

K.+a+n 1300, 2847

K.+tara 3074

K.+tara+n 2166, 3638

[5]

kınattaax: Kanatlı, kanatları olan

K. 4954

K.+a+n 2469

K.+tar 1576

[3]

kınçaatas-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

K.-an tur-: Yan yan bakmak 3300

[1]

kınçay-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Batarı) k.-ar (buolaayañıy) 3223

[1]

kındaa: Yüksek

K. 4356

[1]

kındut: Rahatsızlık verici

K. 4156

[1]

kıntas: Birleşik yapıda kullanılmıştır

K. gına tūs-: Doğrulmak 4024

[1]

kıñaa-: Yönelmek

K.-aayañ-ıy 3220

[1]

kıñkmaaççı: Çınlayıcı

K. 127

[1]

kıptıy: Makas

K. 247, 444, 3749

[3]

kıptıydaa-: Makas gibi kapatmak

K.-bıt+ı+nan 2847

[4]

kıra: Küçük

K. 2662

[1]

kıraaskalaa-: Kırmızı renge boyamak

K.-an 3512

[1]

kıraaskalaax: Boyalı

K. 1999

[1]

kıraaskalan-: Kırmızı renge boyamak

K.-iñ 879

[1]

kıraay: Ülke

K.+ga 1313

[1]

kırahalaax: Çok az karlı

K. 3751

[1]

kırbaa-: Kırmak, kesmek

K.-n 3819

K.-ta 733

K.-an bar-: Vuruşmaya, dövüşmeye, kavga etmeye başlamak
3352, 3381

[4]

kırbahulaax: Rahatsız edici

K. 4154

[1]

kırbas: Kesip çıkarılmış parça

K. 2590, 2605

K.+ı+nan 2079

[2]

kırbas-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

K.-an is-: Vuruşmak, dövüşmek
1370, 3340

[2]

kırbastan-: Parçalamak, parçalara ayırmak

K.-mit 3556, 3576

K.-an 1163

[3]

kırbastat-: Doğrattırmak

K.-ıax-xıt 844

[1]

kırbutaa-: İşlemek

K.-bit 2042

[1]

kırbıy-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Kıhanan) k.-dı-bit 4403

[1]

kırcağas: Yaşlı

K. 3478

[1]

kırcar: Yaşlanmış

K. 4923

[1]

kırcık: Birleşik yapıda kullanılmıştır

K. dağanı: Hakikaten de, doğrusu
3575, 4678, 4922

[3]

kırdal: Yüksek yerlerde uzun düzlük

K.+a+n 1099

[1]

kırdallaax: Bkz. kırdal

K. 128

[1]

kırdar: Düzlük

K.+lara+gar 4356

[1]

kırgıs: Savaş

K. 3510, 3614

K.+ka 1185, 2985

K. kittis-: Savaş çıkarmak 4271

[5]

kırgıstaax: Korkunç

K. 1651, 3208, 3462, 3516

[4]

kırta: Kırağı

K.+ta+nan 1020

[2]

kırıalaax: Kırağılı

K. 1010

[1]

kırın: Yan, köşe

K.+lara+nan 3315, 3141

K.+ta+gar 1646, 1815, 2688, 480

K.+ta+nan 3465, 644, 1339, 408

K.+ta+ttan 4022

[13]

kırulaax: Kenarlı, kenarı olan

K. 3221, 4593, 954

[3]

kırıs: Birleşik yapıda kullanılmıştır

K. xaan tördö: Lanet ve kan
ruhları 3173

[1]

kırıl: Birleşik yapıda kullanılmıştır

K. tühümex: Saygıdeğer sihirbaz
3005

[1]

kırınaas: Kakım; sansargillerden, yazın
esmer kırmızı, kışın beyaz renkli kürkü
değerli, etçil hayvan

K.-tı 2126

[1]

kırıs: Çimen

K. 4240

K.+a+gar 1048

K.+pıt+ın 1867

[5]

kırıstaax: Çimenli

K. 1027, 4893

[1]

kırıy-: Birleşik yapıda kullanılmıştır**K.-a köt-:** bir şeyin etrafında uçmak 125, 1097, 4354

[2]

kırkax sıhıtbatax: Kusursuz

K. sıhıtbatax 2162, 2220, 2414, 2499, 2602, 2657, 3226, 3292, 3646, 3709, 4033, 4081, 4310, 4385, 4523, 4650, 4789, 4886, 1895, 4618, 1318, 1813

[22]

kırısı: Birleşik yapıda kullanılmıştır**(Turañ)** k. 1298

[1]

kırtalcıy-: Parlamak

K.-an 2024

[1]

kıs: Kış

K.+ın+ı 1020

[1]

kıstaa-: Kışlamak, kışı geçirmek

K.-n 620

[1]

kıstaa-: Dizmek

K.-n 1211

[1]

kıstan-: İstif etmek

K.-mıt 3141

[1]

kıtaanax: Sert

K.+a+n 3614

[1]

kıtağas: Kerpeten

K. 248, 445

[2]

kıtax: Kabarık

K. 2139

[1]

kıtalık: Birleşik yapıda kullanılmıştır**K. elemes:** Alaca beyaz 3662

K. kul: Beyaz turna 1096, 124,
4354

[4]

kıtarax: Kısır

K. 2043

[1]

kıtıahın-: Yükselmek

K.-ar 3092

[1]

kıtıan: Birleşik yapıda kullanılmıştır

K. bile: Yaşça büyük ve küçükler
4241

[1]

kıtı: 1. Kıyı

K.+ta+n 1098, 126

2. Sınır

K.+ta+n 4355

[3]

kıtıl: Kıyı

K. 2022

[1]

kıtıya: Büyük tahta kâse

K.+nı 3511

[1]

kıtta: Birlikte

K. 1668, 2774, 2775, 2999, 3522,
3570, 3727, 3892, 4351, 4495, 4602,
4677, 4919, 4945, 507, 572, 665, 666, 667,
668, 759, 760, 939, 940, 984

(Ağay) k. 849, 2672, 3692

(Bu gınarın) k. 2983, 3870, 3528

(Büteren) ağay k. 2931, 1426

(Büteren) k. 3291

(Uohun) k. **(botuguruu oloror)**

2265

[35]

kıttıs-: Toplanmak

K.-pıt 3173

(Kırgıs) k.-pa-tın 4271

[2]

kıy-: Etrafını dolaşmak

K.-ıa-m 3751

[1]

kıydaa-: 1. Kovalamak

K.-n 1280

2. Sarmak

K.-ñ 1313

[2]

kıyıt-: Süzölmek, uçmak

K.-an 3567

[1]

kiçemelee-: Gizlenmek

K.-n 1710

[1]

kiebe: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(**Xallaannarın**) k. 3386

[1]

kielileex: Karınlı

K. 71

[1]

kien: Büyük

K.+e+n 4025

K.+e 4446

[2]

kieñ: Geniş

K. 2105, 3386, 2713, 3061, 3398,
3562, 4059

[7]

kier: Birleşik yapıda kullanılmıştır

K. bar-: Defolup gitmek 2340

K. xayıs-: Nir şeyden yüz
çevirmek 723

K. üüren kebis-: Kovmak 2343

[3]

kihi: Kişi, insan, adam

K. 10, 1268, 136, 1442, 1521,
1664, 1818, 1948, 2335, 2363, 2558,
2559, 2560, 26, 2645, 2786, 2856, 3086,
3258, 332, 3476, 3477, 3478, 4184, 4277,
4429, 4431, 4433, 4435, 4515, 4689, 617,
3103, 3240, 3246, 4824, 834, 901

K.+bit 2475

K.+exe+ğe 841

K.+te 1438, 4002, 2903, 2904,

4668

K.+te+n 3685

K. ere: Herkes 778

K. ere buollar: her ne kadar ...
olsa da 3471, 796

(**Ayan**) k.+te 4672, 4716

(**Caxtar**) k. 2397, 2440

(**Suol**) k.+te 4670, 4717

(**Suoruma suollaanan**) k. 1257

(**Timir kilie**) k. 1434

(**Uol**) k. 2344

(**Uolan**) k. 2025, 3505

[61]

kihilii: İnsanca, insan gibi

K. 1322

[1]

kihiydeen: Canavar

K. 778

[1]

kiil: Çam ağacının ince tabakalı kısmı

K.+e 1995

K. mas: Çam ağacının ince tabakalı kısmı 1347, 1539, 647

(Kiiren) K. 726

[6]

kiilleex: Çam kabuklu

K. 1995

[1]

kiin: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Kilediyer) k.+e+ger 90

(Köy) k.+e+ger 183

[2]

kiinneex: Merkezli, merkezi olan

K. 66

[1]

kiir-: Girmek

K. 2338

K.-bit 552, 3508

K.-bit+e+n 2697

K.-bit+tere+n 2944

K.-de 644, 646

K.-di-m 280

K.-di-ñ 2371

K.-din 2354

K.-en 1185, 1214, 1301, 1339, 1341, 1741, 1843, 1962, 2269, 2319, 2334, 2369, 2561, 2562, 3199, 3315, 3489, 3492, 4427, 4798, 4947, 539, 729, 725

K.-er 2519, 725,3103

K.-iex+m+in 2329, 2618

K.-ler-en 3844, 4696

K.-e sırit-: Duymak 2255

K.-e tart-: Hızla gitmek 2376

K.-en bar-: Gitmek 1358, 1504, 1506, 1166, 1168

K.-en cippier-: Harekete geçmek 2547

K.-en is-: Gitmek 3110, 3126

K.-en kel-: İçeri girmek 2391

K.-en oğus-: Hızlıca gelmek 2671

K.-en turan er-: Gelmek 2358

K.-en tur-: Geçmek 258

(Bilen) k. 473

(Ciegeniyen) k.-en 3160

(Ettehen) k.-en **(istiler)** 3354

(Xamiya xarbaan) k.-en 3841

(Xaana) k.-en 2548

(**İlihinneren**) k.-en (**barbıppar**)
2326

(**Köskö ananan**) k.-en 2580

(**Oxson**) k.-en (**barda**) 3820

(**Sabaanaydahan**) k.-en
(**ihelleren**) 150

(**Tuoraaxtahan**) k.-en (**ihelleren**)
166

(**Teleyen**) k.-en (**ihen**) 3984

(**Uhanan**) k.-en 4372

[67]

kiirii: Giriş

K.+te+ger 4873

[1]

kiis: Samur

K. 1754, 4874

(**Üüs**) k. (**kul**) 1747, 2407, 4075,
1324, 2787, 3875, 1759, 1853

[10]

kiiste: Salkım

K.+lere+n 4255

K.+te+n 4303

(**Kümmüt**) k.+te+n 2519

[3]

kilbeççi: Hiçbir şey

K. 92

[1]

kilbienneex: Mükemmel

K.+e 834

[1]

kilediy-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

K.-er kiine: Yüce merkez 90

[1]

kilehiy-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

K.-en tüs-: Parlamak 3109

[1]

kilie: Baştan aşağı bir şeyle kaplı olma

K. 2728, 3466

(**Timir**) k. 2991, 3196

(**Timir**) k. (**kihi**) 1434

[5]

killer-: Girmek

K.-en 2862

(**İñıra oxson**) k. 2660

(**İlte**) k.-e (**oxsooruñ**) 573

(**Küögeten**) k.-en 4706

(**Sieten**) k.-ie-m 2339

[5]

kim: Kim

K. 1272, 1666, 3650, 978

K.+i 767

K. da: Herhangi bir 568

K. xaya: Her biri, herkes 185,
2205, 2419, 2751, 3224, 3660, 4079,
4202, 4325, 4656

K.+i dağanı: Hiç kimse 2370

[17]

kimeen: Birleşik yapıda kullanılmıştır

K. imeen doydu: Kimeen-imeen
ülkesi 1994

[1]

kimiris-: Eğilmek.

K. 338

[1]

kineriy-: Yükselmek

K.-en 410

[1]

kini: O

K. 3962

K.+ler 814

[2]

kiñir: Birleşik yapıda kullanılmıştır

K. xañır kepsee-: Mırıldanmak
815

[2]

kiñkinee-: Gürültü etmek

K.-iir 2713, 3061, 3398, 3562,
4059

[5]

kirdeex: Kirli

K. 1483

[1]

kireesteex: Kirli

K. 1488

[1]

kirieppes: Kale

K.+ke 1709

[1]

kiriestii: Çapraz

K. 3859

[1]

kirihieny: Ortodoks

K. 91

[1]

kirilies: Merdiven

K.+tere+n 409

[1]

kiris: Kiriş

K. 4478, 4489

[2]

kiristeex: Kirişli

K. 1998

[1]

kiriy-: Saklanmak

K.-bit 3968

K.-en 1240

[2]

kispeleex: Çemberli

K. 75

[1]

kistee-: Gizlenmek

K.-n 1240, 1710

(**Tırılaaççı**) k.-bit+i+nen 4492

[3]

kisten-: Gizlenmek

K.-mit 3968

[1]

köbcüör-: Yüksek sesle konuşmak

K.-de 1365

[1]

köbö: Birleşik yapıda kullanılmıştır

K. saba süüren kel-: Nefesi tıkanıncaya kadar koşmak 4870

K. saba süüren tiy-: Nefesi tıkanıncaya kadar koşmak 4698

K. saba süür-: Nefesi tıkanıncaya kadar koşmak 1977

[3]

köbüölehee-: Bağırarak, birisini azarlamak

K.-ii 1365

[1]

köbürgeççi: Birleşik yapıda kullanılmıştır

K. tepielee-: Tak diye tekmelemek 794

[1]

köbüöxtee-: Titremek, sallanmak

K.-n 1462

K.-te 1624, 1864

[3]

köbüöxtet-: Titremek

K.-te 1496

[1]

kögör-: Mavileşmek

K.-ö 3391

[1]

kögül: Perçem

K.+e+tten 4771

K.+lere+tten 3328

K.+e+n 1353

[3]

kögülleex: Perçemli

K. 1768, 1771

[2]

kögüree-: Azalmak

K.-bet 223, 4770

K.-bit 4813

K.-n 1736, 2581

K.-te 2586

K.-üür 3902

[7]

kögüret-: Azaltmak

K. 4653

K.-en 2142

[2]

kögüretes-: Azalmak

K.-eerey 2538

[1]

kögüretter-: Arınmak

K.-er 4124

[1]

kögüs: Sırt

K.+e+ger 3713, 3791

K.+e+n 1999, 794, 3641

K.+e+nen 2653, 3635, 3938

K.+lere+n 1198

K.+ñ+er 4881

K.+ñ+nen 4897

K.+tten 1225, 189

K.+üm 3220

K.+üñ 3676

(Könnübüt) k.+m+ün 2585

[16]

kögüs-: Yayılmak

K.-tü-ler 4150

[1]

kögüy-: Hevesli olmak

K.-er 188

[1]

köhün-: Görünmek

K.-ne 1106, 2160, 4380

[3]

köhüt-: Görünmek

K.-bekke 1308, 3785, 4005

K.-bet 1050, 2218, 3697, 3898,
3990, 4132, 4214, 4541, 4810, 4890,
1079, 129, 1430, 2150, 2551, 2727, 3947,
419, 4286

K.-bet+i 4330, 4900

K.-bet+teex 3171

K.-büt-e 4600

K.-ö 1892

K.-ör 2285, 2578, 2742, 3133,
1103, 1170, 1462, 1585, 1680, 2024,
2028, 2158, 2279, 2385, 3266, 4378, 4704

K.-ör-lör 1458

K.-ön aas-: Ortaya çıkmak,
görünmek 2587

[46]

kölbögür-: Pislenmek

K.-büt 3993

K.-dü-büt 3902, 4809

K.-üö 1705

[3]

kölböx: Pislî

K.+ö 2283

K.+ö+n 4132

[5]

kölböxtöox: Kirli

K. 2579, 4217

[2]

kölö: At

K.+lörö+n 2167, 2183

K.+tö+n 1988, 2069

[4]

kölöhün: Ter

K. 1976, 4697, 4869

[3]

kölün-: Koşmak

K.-er 2167

[1]

kölüös çuçaax: Kölüös kuşu

K. çuçaax 3588, 3563

[1]

kölüye: Birleşik yapıda kullanılmıştır

K. küöl: Yuvarlak göl 4173

[1]

kölüyeleex: Göllü, gölü olan

K. 4074

[1]

kömnöxtöox: Karlı

K. 1009, 2054, 2113, 2227

K. xarıya: Dallarında kar bulunan
çam ağacı, karla örtülmüş çam ağacı 2073

[5]

kömölöhünner-: Yardım istemek

K. 1934

[1]

kömöläö-: Yardım etmek

K.-töx+törö+ne 1250

[3]

kömölös-: Yardım etmek

K.-üñ 1266

[1]

kömögöy: Boğaz, gırtlak

K. 3623

K.+e+ger 1346

K.+e+n 3933

K.+dörö+ger 3323

[4]

kömölgön: Bol, geniş

K.+ö 1365

[1]

kömögönnöox: Bol, geniş

K. 1624, 3641

[2]

kömör: Kömür

K. 3003

[1]

kömürüöleex: Yumuşak

K. 1864

[1]

kömüs: GümüşK. 1216, 1574, 1705, 1744, 2038,
2280, 3586, 3866, 3931, 2031, 2468,
3814, 4204, 4313, 4854**K. uraanık:** Nurlu yüz 184**(Ürüñ)** k. 2989

[17]

kömüske: Birleşik yapıda kullanılmıştır**K.+ğit uuta:** Gözyaşı 4856

[1]

kömüskee-: Korumak

K. 2916

K.-n 1844, 4897

K.-tex+ñ+ine 2624

K.-üö 2320

K.-üöx-püt-üy 2921

K.-üü 2773

K.-üü bar-: Korumak 2248

[8]

kömüskel: Himaye

K. 2572

K.+e+ger 4114

[2]

kömüskesteex: Koruyucu

K. 1843, 187, 2535, 2909, 1900,
1920, 2331, 1226, 3912

[9]

kömüsteex: Bkz. kömüs

K. 2282

[1]

könnör-: Düzeltmek

K. 2234

[1]

könö: 1. Düz

K. 3865

2. Saf

K. 1266

[2]

könököön: Çok düzgün

K. 2281

[1]

köntös: Dizgin, yular, kement

K. 1771

K.+ö+n 2058

K.+ö+tten 1969

[3]

könüs-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

K.-büt kögüs: Ağır düşünce 2585

[1]

könüü: Sakinleşmek

K.+te 4029

[1]

köñdöy: 1. İçi boş, oyuk

K. 288

2. Kocaman

K. 4379

[2]

köñöö-: Esirgemek

K.-n 3038

[1]

köñörütün-: Yıkılmak

K.-er 3805

[2]

köñü: Tamamiyle

K. 611

K.+te 3094

[2]

köñül: Hür, özgür

K. 2582

K.+ge 188

[2]

köñüllee-: Serbest bırakmak

K.-ñ 293

[1]

köñüllük: Hür, özgür

K. 2615

[1]

köörtör-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Örühüye battaan) k.-ö 1095

(Öydöön) k.-ö 1025

[2]

köpsö: Ufak tefek

K. 1976, 4697, 4869

[3]

kör-: Görmek, bakmak

K. 1224-2, 1304-2, 1766-2, 2498-2, 2750-2

K.-bö-tü-ler 2941

K.-bökkö 3530

K.-bötöx 1083, 1193, 1706, 1945, 3408

K.-büt 1473, 2038

K.-büt-e 2148

K.-büt-tere 1073

K.-döx+xö 4172

K.-döx+xüt+üne 1310, 1311

K.-döx+ö+ne 2476

K.-döx+törö+n 1369, 1371, 1373

K.-döx+törö+ne 3110

K.-dör 1693, 1887, 4012, 4831

K.-dü-m 3735

K.-ö 758, 1601, 1602, 2401, 3361, 3362, 2249

K.-ön 2796, 3138, 4236, 4245

K.-ön+ñüt 3273, 3274

K.-ööt 1292

K.-ör 4022

K.-ör+üñ 364

K.-tü-ler 1577

K.-üöx-e 4595

K.-üöx aymax: çok sayıda akraba 2826

K.-böt gn-: Görmek, bakmak 3687

K.-ön bar-: Bakmak, bakmaya başlamak 1137, 1212, 1620, 2194, 2405, 3549, 4450, 4643, 1193, 1428, 431

K.-ön tahaar-: Bakmak 1445, 1450

K.-ön tur-: Görmek, bakmak 21, 4040, 4456, 4648, 1492, 1440, 2833

K.-üöx etim: Görecek idim 2930

(Adulaan) k.-döx+xö 4159

(**Alarıççı**) k.-ön (**turan**) 4801

(**Anaaran**) k.-büt-e 3542

(**Appañnatan**) k.-bötöx 1952

(**Atan**) k.-ö 267

(**Ergim urgum**) k.-döx+ö+ne
4428

(**Ergite**) k.-döx+tör+ö+ne 1107

(**Eriliççi**) k.-büt 3637

(**Eriliççi**) k.-ön (**baran**) 1182

(**Eriliççi**) k.-ön (**turbuta**) 2393

(**Eriliççi**) k.-ön (**oloron**) 4140, 740

(**Eten**) k.-ö 270

(**Bıktaran**) k.-bötöx 1703

(**Battaan**) k.-döx+xö 1455

(**İlitinen**) k.-bötöx 1490

(**Kepseen**) k. 2337

(**Kürextesen**) k.-ör 759

(**Kepseen**) k.-üü-m 2270

(**Mekkihen**) k.-ör 760

(**Oduulaan**) k.-ön (**turdağına**)
139

(**Oduulaan**) k.-ön (**turdaxxa**)
4289

(**Oñunuoxtaan**) k.-bötöx 1487

(**Oroydoon**) k.-bökkö 1910

(**Ögürük tögürük**) k.-büt 4688

(**Ögürük tögürük**) k.-ö körö
2998, 4317, 4530, 4317, 4530, 2401

(**Öñönön**) k.-büt-e 1205, 1609,
3574

(**Öñös gınan**) k.-büt-e 3618

(**Öröön sınñanan**) k.-bökkö 1378

(**Ötüren**) k.-böt 4362

(**Öydöön cüülleen**) k.-büt+e+n 22

(**Öydöön cüülleen**) k.-büt-tere
1038

(**Öydöön cüülleen**) k.-büt-e 1286,
3985

(**Öydöön cüülleen**) k.-
döx+törö+ne 1057, 2948, 3474

(**Öydöön cüülleen**) k.-döx+xö
4376, 4639, 512, 3048

(**Öydöön cüülleen**) k.-ön 3810

(**Sınñanan**) k.-bökkö 4393

(**Sabağalaan**) k.-bötöx 12

(**Soyuoduççu**) k.-ön (**baran**) 684

(**Tiere**) k.-ön 3449, 530

(**Tiere**) k.-ön+nör 2950

(**Turuluççu**) k.-ön 653

(**Tobulu**) k.-ön 4186

(**Tolkuydaan**) k.-böt 2613

(**Unaarıççı**) k.-ön (**turan**) 1404

(**Unaarıççı umsa**) k.-dö 779

(**Uoskuyan**) k.-bökkö 3356

[136]

kör: Eğlence

K. 4770

K.-üü sataan bar-: Eğlenebilmek

4777

[2]

körcöö-: Bkz. kördöö

K.-töx+ö+n 386

[1]

körcöbül: Yalvarma, yakarma

K.+e+n 4142

[1]

körcüöttes-: Sakin olmak

K.-e 3337

[1]

kördöhüü: Birleşik yapıda kullanılmıştır

K.+ñ+ün ılın-: Israr etmek 4391

[1]

kördöö-: Yalvarmak, istemek, talep etmek

K.-böt-püt 4405, 4420

K.-büt 2554, 4142

K.-üü+ñ+ün 2570

(**Xarhılta**) k.-üü 2649

[6]

kördör-: Göstermek

K.-bökkö 1719, 582

K.-ön 1706

[3]

kördös-: Bkz. kördöö-

K. 1935

K.-ö-ğün 2572

K.-ön+ñüt 4567

K.-ör 3289

K.-püt+e+ger 2904

K.-töx+törö+n 2916

K.-ö ini tur-: Yalvarmak 294, 4349

[8]

kördük: Bkz. kurduk

K. 2829

[1]

körsö: Karşı

K. 4190

[1]

körülee-: Eğlenmek, oynayıp zıplamak

K.-üöx+xe 287

K.-n üöskee-: Güzel yaşamak
2576

K.-üü sırit-: Oynayıp eğlenmek
1153

(Körün) k.-üü 4516

(Oonúuu) k.-üü **(turalların)** 170

[5]

körün-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

K. körülee-: Görkemli bayram
düzenlemek 4516

[1]

körünneex: Görünüşlü

K. 852, 2394, 2284, 2851

[4]

körünnen-: Bir görünüşe malik olmak

K.-ni-ler 629

[1]

körüölee-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

K.-n bar-: Göz gözdirmek 2251

[1]

körüs-: Görüşmek, karşılaşmak,
bakışmak

K.-büt+tere+n 2866

K.-ön 1384, 3312

K.-ör-büt 4918

K.-üöx-püt 939

(Boroluççu) k.-ön **(bardılar)**

3308

(Küön) k.-örgö 1643

(Nörüön) k.-üöx-püt 1652

(Ögürük tögürük) k.-ö 2871

[9]

köstöox: Bir millik mesafe

K. 2158

[1]

köskö: Birleşik yapıda kullanılmıştır

K. ananan kiir-: Sürgün edilmek
2580

K. ut-: Sürülmek 1840

[2]

köstö: Açıkça

K. 3171, 4405

2. Çok

K. 2902

3. Ebediyen

K. 4855

[4]

köstüü: Görünme, zuhur bulma

K.+te 4030

(Eriliyen) k.+te+ger 3621

[2]

köt- I: Uçmak

K. 3568

K.-ön 120, 2718, 2824, 3053,
4048, 4283, 4382

K.-ör 1576, 2166, 2469, 3172, 946

K.-püt 2063

K.-töx+törö+n 3077

K.-tü-ler 1012

K.-ön küpsüy-: Gürültü ile uçmak
3053**K.-ö tur-:** Uçmak 3591**K.-ön bara tur-:** Uçup gitmek
4614**K.-ön is-:** Uçup gitmek 3718,
4642, 3719**K.-ön tuyaara tur-:** Hızla uçmak
3934**K.-ön tüs-:** Uçarak inmek 2274,
4932, 538, 1744, 2938**(Arğara) k.-ön (taxsan) 4065****(Arğara) k.-tü-ñ 3654****(Çonoyo) k.-ön 4357****(Kırıya) k.-ön 1097, 125, 4354****(Küöreyen) k.-ör 3587****(Tileri) k.-ön 3398****(Tileri) k.- ön (taxsan) 4060****(Toğuta) k.-ön 3085**

[38]

köt- II: Sevinmek, mutlu olmak

K.-ö 4518, 4782, 2870

K.-ön 4730, 4451, 4315, 717, 917,
1564, 2940

[10]

kötöğö: Çam dalları

K.+tö+n 3844

[1]

kötöx-: 1. Üstesinden gelmek

K.-ön 2113, 2227

2. Temizlemek

K.-ön 1009

K.-ön olor-: Oturmak 594**(İnniber) k.-ön 2761****kötür-:** Parçalamak

K.-der 1694, 4013, 4832, 1888

[4]

kötüölee-: Mutluluktan oynayıp zıplamak

K.-üöx+xe 287

[1]

kötüü I: Başlama, başlangıç

K.+te+ger 4375

[1]

kötü II: Sevinç, neşe

K.+m 4465

K.+te+ger 2377

[2]

köy: Çok, bolK. 1104, 1171, 1586, 1681, 2055,
2074, 2469, 2937, 4348, 4932**K. kiine:** Yerin tam ortası 183

[11]

köyörgö: Birleşik yapıda kullanılmıştır**K. kısım:** Kıımıza benzer bir tür
süt, bir tür kıımız 1198

[1]

kubulğattaax: Sahtekâr

K. 2176

[1]

kubulut-: Süslemek

K.-pakka 2441, 3533

[2]

kubuluy-: Değiştirmek, süslemek

K.-ar 3905

(Kuotar) k.-ar 3674

[2]

kudu: Birleşik yapıda kullanılmıştır**K. kuustar-:** Kaçırılmasına göz
yummak 1894

[1]

kubulut-: Birleşik yapıda kullanılmıştır**K.-an tühe tur-:** Çok hızlı gitmek
2125

[1]

kuduluy: Ezmek

K.-an 1733

(Uot) k. 3506

[3]

kuhaayka: Elbise

K.+lara+n 394

[1]

kuhağan: Kötü

K.+nara 3852

K. suol: Kusur, ayıp 2803

[2]

kuhuguraa-: Islık çalmak

K.-n 1300, 3075

K.-ta 3059

[3]

kuladıy-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

K.-ar kulan aarık bıarıka: Bakır halkalardan çingıraklı çapraz kirişleri olan şaman davulu 4180

[1]

kulaxay: Hile, kurnazlık, aldatma

K. 374, 475

[2]

kulan: Çevik

K. 3594, 4415

(Kuladıyar) k. (aarık bıarıkan)
4180

K. cellik: Kaba, çirkin 1449

[4]

kulgaax: Kulak

K. 1084, 1808

K.+xıt+ı+nan 1781, 1849, 694

K. taas: Kulağın iç ve dış tüm teşekkülatı 1357

[6]

kulgaaxtaax: Kulaklı, kulağı olan

K.+xa 1718, 583

[2]

kulu: Bana yahut bize bahşet, bize bildir

K. 674, 671

K.+ñ 3285, 1316, 3288

[5]

kulugu: Kilit

K.+ta+n 2730, 3708

[2]

kulugulaax: 1. Kilitli

K. 2699

2. Halkalı

K. 870, 2107

[3]

kulun: Tay

K. 1403, 995

(Emñik) k. 3608, 3776

[4]

kulunnuu: Tay gibi, taya benzer

K. 2127

[1]

kumalaa-: Kırmak

K.-ıax-pıt 772

[1]

kumalannar: Kırılmak

K. 3349

[1]

kunñalık: Ok sadağı

K.+ar 2009

[1]

kunus: Kenar

K.+a+n 2124, 2716

[2]

kuñ: Kemiksiz et

K.+a 1614, 2286

K.+a+n 1524

K.+m+un 2315

K.+nara 1388

[5]

kuñu: Sağrı

K.+ttan 2075

[1]

kuobaxçıt: Tavşan avcısı

K. 4765

[1]

kuobaxtaa-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

K.-n çömölcüt-: Tavşan avı yarışması yapmak, tavşan avlayarak yarışmak 4766

[2]

kuoçay: Şaman elbisesindeki ay tasvirinin üzerine asılan ok tasviri; şaman ayinlerinde kullanılan bir tür sırık

K. 394

[1]

kuoda: Tonoz

K.+ta+n 1833, 2434

[2]

kuodaanık: Kader; *Abaahu* kabilesi fertlerinin şarkılarının nakaratlarında kullanılan bir tabir

K.+ım 808, 869

[2]

kuodalaax: Çatlaklı

K. 1059, 2123, 2716

[3]

kuodahn: Kemikteki oluk gibi olan girinti, noksanlık

K.+a+ttan 3822

[1]

kuodahnnaax: Kusurlu

K. 32, 969

[2]

kuohaa-: Susamak

K.-bıt-ıñ 4670

[1]

kuoharıs-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

K.-an kuotusan: Hızlı hızlı 528

[1]

kuolas: Ses, nida

K.+ı+nan 333

[2]

kuolastaax: Sesli, ahenkli

K. 4051

[1]

kuolay: Nefes borusu

K.+a+n 496

[1]

kuollaraan: Yerin altında bulunan sığınak ya da yerin altından giden yol

K. 205

[1]

kuordaax: Pis, mundar, kokmuş

K. 31, 968

K. sîta: Pis koku 4305

[3]

kuoray: Hilekâr

K. 863

K. dalaan itis: Alıcı, yağmacı, büyük avuç 1530, 1435, 1448

[4]

kuot-: Firar etmek, kaçmak

K. 3569

K.-ar 2176

K.-put+u 3593

K.-ar kubulun-: Kaçıp uzaklamak

3674

[4]

kuotus-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Kuoharsan) k.-an 528

[1]

kur: 1. Bir yaşında olan

K. 496

2. Bin yıllık, asırlık

K. 1062

[2]

kuraanax: Boş

K. 4122

[1]

kurbuulaax: Enine bağlanan bağ

K. 1986

[1]

kurdan-: Kuşanmak

K.-a 2008, 3369

K.-a sırit: Kuşanmak 2008

[3]

kurdarı: Etraf

K.+ta 1012

[1]

kurduk: Gibi, benzer

K. 1194, 1216, 1290, 1300, 1328, 1329, 1330, 1347, 1349, 1362, 14, 1403, 1443, 1451, 1453, 1465, 1472, 1475, 1478, 1480, 1495, 1499, 150, 1501, 1521, 1529, 1539, 1541, 1545, 155, 158, 1587, 1616, 162, 166, 170, 1769, 1776, 2003, 2015, 2017, 2019, 2064, 2068, 2314, 2392, 2399, 26, 2736, 2738, 2740, 2834, 2854, 2867, 2996, 3086, 3095, 3108, 3119, 3128, 3262, 3335, 3458, 3463, 3467, 3511, 3599, 3610, 3620, 3626, 3629, 3632, 3636, 3714, 3795, 3837, 3863, 3951, 403, 4037, 4160, 4165, 4529, 4686, 4745, 4895, 497, 621, 647, 649, 726, 730, 739, 81, 955, 959, 961, 995

K.+tar 3089

K.+u+nan 1181, 4185, 4314

(Aan) k. 2316

(Bu) k. 3615

(İti) k. 3452

(Subu) k. 1623, 926, 1302

(Ox) k. **(oñostoon)** 4866

(Sip) k. **(simeenen)** 4865

(Tap) k. **(tañinan)** 4864

[111]

kurduulaax: Çemberli

K. 436

[1]

kurğuk: Bkz. kurduk

K. 401

[1]

kurtuyax: Yaban horozu

K. 2068

[1]

kuruñax: Kuru

K. 3799

[1]

kurus: Birleşik yapıda kullanılmıştır

K. gın-: Kederlenmek 3274

[1]

kus: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Arılıas) k. 1300

[1]

kustuk: Kemik ya da demir uçlu ok

K. 1986

[1]

kuttaax: Canlı, ruhlu

K. 1516, 36, 971

[3]

kutulun-: Dökülmek, yanlarına taşmak

K.-an 3318

[1]

kutaalaax: Birleşik yapıda kullanılmıştır

K. uotu: Kır ateşi 3131, 3397

[2]

kutalcıy-: Batmak

K.-an 3464

[1]

kuturuk: Kuyruk

K. 245, 3055

K.+a+n 2116

K.+tara+n 459, 1007

K.+ar xoboloox: Kuyruğunda
ince tüy topağı olan 2676

[6]

kuudaanık: Kader

K.+ım 869

[1]

kuugunaa-: Gürültü çıkarmak

K.-uu 3798

[1]

kuuhunnar-: Kucaklamak

K.-an 1358

[1]

kuus-: Kucaklamak

K.-put 4181

[3]

kuustar-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Kudu) k.-d1-b1t 1894

[1]

kuyaar: Hareketli

K. 2116

(Eyeere) k.-a 2092

[2]

kuyaas: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Sugul) k. 59

[1]

kuyax: Zırh

K.+a+n 2989

[2]

kuyaxtaax: Zırhlı, zırhı olan

K. 4593

[1]

kuydaar-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Aydaara) k.-a 719

[1]

kuyuurdaa-: Döndürmek

K.-uu 865

[1]

kübe: Kıyı

K. 2470

K. tıa: Sahil boyunca uzanan orman 3804, 3844

[3]

kübey: Muhterem

K. 1773

[1]

küden: Güç

K.+e 1430

K. gn-: Büyü yapmak 4218

[2]

küderik: Yoğun

K. 3094, 945

[2]

küheñe: Birleşik yapıda kullanılmıştır

K. bısıtara: Küheñe sembolü koptu, yani, "ölüm saati geldi, zor bir zaman" anlamında bir tabir 1417

[1]

kühey-: Eziyet etmek

K.-di-bit 4810

K.-en kel-: Zamanı gelmek 1419

[2]

kükürü: Büyük, devasa

K.+ü 3638

[1]

kül: Kül

K. 3002

[1]

küler: Birleşik yapıda kullanılmıştır

K. cellik: Neşeli hareket eden 2156

[1]

küllügüree-: Şakırdamak, gümbürdemek

K.-üü 964

[1]

külübüree-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

K.-üü ubay-: Saçmak 3329

K.-n tağıs-: Yanmak 1354

[2]

külük: Karanlık

K. 3846

K.+ñ+er 2545

[2]

külüktee-: Gizlemek

K.-üür 1209

[1]

külüm: Birleşik yapıda kullanılmıştır

K. allay-: Neşe ile gülümsemek 2743

[2]

külünnee-: Parlamak

K.-n 4369

[1]

külümürdee-: ParlamakK.-n 1103, 1170, 1585, 1680,
2160, 2385, 4378, 4704, 2279

[9]

külük: Gölge

K.+ñ+er 4344

[1]

külüü: Birleşik yapıda kullanılmıştır**K. elek gın-:** Gülmek ve alay
etmek 2617

[1]

külüüs-: Kilit

K.+e+n 2734

K.+ke 2156

K.+ten 2780

[3]

külüüsteex: Kilitli

K. 1219, 1625, 928

[3]

külüsten-: Kilitlenmek

K.-mit 2752

K.-mit+i 2935

[2]

kün: GünK. 04, 1378, 1399, 1599, 1603,
1701, 2670, 3355, 4141, 4365, 4392, 4635

K.+e 3338, 4144, 4636, 3906

K.+e+ger 255, 4373, 4583, 4629

K.+ner+ge 1908, 220, 485, 810

K.+nere 946, 3391

K.+ñe 3162

K.+ü 3334

K.+üm 3276, 3495, 4126

K.+müt kiiste: Güneş ışığı, gün
ışığı 2519**K. sardañata:** Güneş ışığı, gün
ışığı 1969, 2058, 2518**K. tura tura:** Günden güne 622**K. tağıs-:** Gün doğmak, güneş
doğmak 2017, 3394

[37]

kün II: GüneşK. 1805, 1844, 1922, 1979, 2332,
2536, 2614, 2624, 2770, 340, 283, 2904,
3238, 3876, 3899, 3910, 4107, 4114,
4329, 450, 55, 481

K.+e 797, 798

K.+e+n 1196

K.+ñün 1668

K.+ñüt 4540

K.+ü 3635, 4190,

K.+üm 1227

K. ayı: Güneş ruhu 190, 3867, 48,
1309, 2584, 4567, 1935

K. sanaata: İyi kalpli 2319

K. sanaalaanan: Nazik, kibar,
düşünceli 2247

K. tulunara: Kün sembolü düştü,
yani, “zaman sona ermiştir” anlamında bir
tabir 1416

[40]

künde : Bkz. künde

K. 2635

[1]

künder: Parlak, parlayan

K. 2690, 2718, 3604

[3]

künder: Işıldamak

K.-en 1106, 4380

[2]

kündü: Kıymetli

K. 2159, 2274, 2386, 2862, 3585,
4705

[6]

kündül: Parlak, aydın

K. 1105, 1577, 1741, 1978, 2573,
3568, 3589, 3932, 4479, 4490, 4699, 4871

[12]

kündülee-: Ziyafet vermek

K.-n 1196

[7]

küneheleex: *Küneheli*; Bir tür yuvarlak,
ortası delik levha; şaman kostümünde
kullanılan bir aksesuar

K. 4414

[1]

künneex: Güneşli

K. 1704, 3020, 405

(Adağıyar) k. 1871

(Ühüörüyer) k. 1878

[5]

künnük: Günlük

K. 1080, 1102, 1169, 3266, 4377,
1584, 1679

[7]

künüs : Gün, gündüz

K. 992

K.+e+n 3966

[2]

künüsteex: Günlü, gündüzlü

K. 254, 4768, 4776

[4]

küñ: Bkz. Kün II

K.+ü 1209

[1]

küñkülee-: Şakırdamak, şırıldamak

K.-n 959, 1494

[2]

küöbül: Bıçak

K.+lere 4370

[1]

küöcüt-: Birleşik yapıda kullanılmıştır**K.-en bier-:** Daha güçlü yakmak

3845

[1]

küöget-: Birleşik yapıda kullanılmıştır**K.-en killer-:** Uzaktan parlaması görünmek 4706

[1]

küögey-: Dönmek

K.-er 2155

[1]

küöhelis: Birleşik yapıda kullanılmıştır**(Üñkürüs) k.-s (gına tüste) 2675,**
2712, 3047, 998

[4]

küöx I: YeşilK. 1011, 1354, 1461, 2537, 2586, 2952,
305, 3623, 3993, 4124, 532, 681, 1575,
4468, 4809, 3902, 1048, 4217, 4298, 145,
148, 610

K.+xüt 4247, 4249

K.+e+nen 4294

[25]

küöx II: Mavi

K. 2468, 3329, 3388, 3847, 4150

[5]

küökeger: Zarif bir şekilde uzun olan

K. 3587

[1]

küöl: Birleşik yapıda kullanılmıştır**(Kölye) k. 4173**

[1]

küölehiy-: 1. Uyanmak

K.-dex+e+ne 1050

2. Yuvarlanmak

K.-e 192

(Üñkürüs) k.-s (gına tüste) 4953

[3]

küömçülee-: İncitmek

K.-bit-iñ 3899

K.-bit-ter 2902

K.-bit+tere+ger 4107

K.-üö-m 341

[4]

küömey: Nefes borusu, gırtlak

K.+dere+ger 1536

K.+e+n 1496, 960, 964, 1624,
1864

[6]

küön: Birleşik yapıda kullanılmıştır**K. körüs-:** Göğüs göğüse gelmek,
düello yapmak 1643**K.+ñe as-:** Mahkûm etmek 2578

[4]

küöntee-: 1. Yayılmak

K.-n 4214, 4890

2. Engel olmak

K.-n 2218

K.-bit+e+n 2770

[4]

küöreñse: Pahalı, lüks

K. 2159, 2862, 4705

[3]

küörey-: Çıkmak

K.-en 3748, 418

K.-en köt-: Süzülerek uçmak 3587

[3]

küörtee-: Körüklemek

K.-bit 2041

[1]

küös: Kap

K.+ke 4503

[1]

küöye: Birleşik yapıda kullanılmıştır**K. xaam-:** Muhafaza etmek,
korumak 1845**K. xarbaan il-:** Bir hareketle almak, tutup
yakalamak 1970, 2056

[3]

küpsüy-: Birleşik yapıda kullanılmıştır**(Kötön)** k.-de 3053

[1]

kürdürgee-: Gıcırdatmak

K.-n 4370

[1]

kürdürget-: Hırlamak

K.-en 960

[1]

küren-: Saklanmak

K.-ne 4468

[1]

kürex: Birleşik yapıda kullanılmıştır

K. bilcaas-: Mücadele etmek,
dövüşmek 985, 1644

[2]

kürextes-: Mücadele etmek

K.-en 4117

K.-iex-pit 667

K.-e 2774

K.-en körör 759

[4]

küreñ: Konur, kızılımtırak

K. 1767

[1]

küreñsiy-: Konurlaşmış

K.-bit 1770

[1]

kürestes-: Mücadele etmek

K.-iex+xe 764

[1]

kürülgen: Şiddetli

K.+e+n 1495

[1]

kürüñ: Boz

K. 1012

[1]

kürüö: Ağıl, otlak

K. 191

[1]

kürüöhülee-: 1. Gözetmek, korumak

K.-betex 284

2. Saldırmak

K.-bit+e+n 3238

K.-üö-m 451

[3]

kürüöhüleex: Muhafazalı

K. 48

[1]

kürüöx: Birleşik yapıda kullanılmıştır

K. aymax: Kalabalık kabile,
komşu kabileler 2577

[1]

kürüölee-: Çitle çevirmek

K. 3918

K.-üür-üm 4340

[2]

kürüölen-: Bkz. kürüölee-

K.-nin 4266

K.-nex+e+ne 4408

[2]

küs: Güz

K.+ün+ü 1019

[1]

küskem: Bolluk

K. 2470

[1]

küttüönneex: Ölçülü

K. 3289

[1]

kütüör: Canavar

K. 308

[1]

kütür: Büyük, iri, kocaman

K. 1535, 1817, 2575, 2583, 330,
3579, 749, 789, 831, 1491, 357

[1]

küüdepeçilen-: Birleşik yapıda
kullanılmıştır

K.-en tağıs-: Hızla tutuşmak 3848

[1]

küügen: Köpük

K.+e+nen 2956

[1]

küügenneex: Köpüklü

K. 1772

[1]

küühür-: Kuvvetlenmek

K.-en 3077

[1]

küüle: Sahanlık, sofa

K.+lere+ger 4699

K.+te+ger 1741

K.+te+n 1978, 4880

K.+te+tten 4871

[5]

küüleydee-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

K.-n bar-: Ziyaret etmek 2616

[1]

küüs: Güç

K. 1418, 1653, 1801, 986

K.+e 3736, 1677, 3578, 3579

K.+m+ün 1251, 2515

K.+ter+deex 831

K.+tere 4778, 623

K.+üm 1629

K.+üñ 1931, 3554

K. buol-: Güçlenmek 3898

[17]

küüsteex: Güçlü, kuvvetli

K. 1618, 1736, 1921, 2142, 2574,
2581, 4653, 4680, 4897, 629, 697, 1817,
852

K.+e 2536

K.+xe 1415, 2284, 2394, 2851

K.+i 2774, 759

K.+ter+i 667, 939

K.+ter+ten 878

K.+tere 3481

K.+tiin 4117

[25]

küüsten-: Güçlenmek

K.-en 749

[1]

küüt-: Beklemek

K.-en 4143

K.-er+lere+n 4351

[2]

küüppegelee-: Birleşik yapıda
kullanılmıştır

K.-ii tüs-: Biraz beklemek 788

[1]

L**labaa:** Birleşik yapıda kullanılmıştır

L. toxtunar: Aylak aylak dolaşan,
sürten 3156

[1]

lahır: Birleşik yapıda kullanılmıştır**L. xara:** Kap kara 3413

[1]

lappaaki: Rapata

L. 1529

[1]

ligiy-: Vurmak

L.-de 732

[1]

lokuora: Bir çeşit zehir

L. 148, 4298

L.+ta 1074

L.+ta+n 1964

L. ot: Zehirli bir tür ot 4251

[5]

loñkur: İri kocaman

L. 159

[1]

loskuy: Bir orman türü

L. 171

[1]

löglü: Hepsi birlikte

L. 3767

[1]

luo: Birleşik yapıda kullanılmıştır

L. balık: Bir tür balık 3249, 3255

[2]

M

maallaa-: Yemek yemek

M.-bakka 2457

[1]

maaltaar: Ok

M. 2004

[1]

maan-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Mılaççı) m.-an 398

[1]

maanı: Nazlı

M. 1715, 253, 390

[3]

maanılaa-: İyileşmek

M.-bakka 1183

M.-n 1195

[2]

maarı: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Tuora) m. 2102

[1]

mağan: Beyaz

M. 4279, 798, 1819

(Aas) m. 1774

(Kuda) m. 1814, 1896, 2758

[7]

maxtal: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Barğa) m. **(bierebin)** 4904

[1]

makkıraççı: Yüksek sesle ağlama

M. 1751

[1]

malaahın: Tören yapma zamanı

M.+a 4472

M.+a+n 4519, 4739

[3]

manaa-: Korumak

M.-bit 2267

[1]

manat-: Nöbet tutturmak

M.-pıt-a 4635

[2]

manuhıt: Bekçi

M. 2170

[1]

mannık: Böyle, şöyle

M. 1262, 180, 2171, 3205, 3644,
3723, 4042, 4532

M.+a 260, 965

[10]

manña: 1. Ödül

M. 2630

M.+ğa 2333

2. Merhamet

M. 4405

[3]

manñiat: Para

M.+ı 4036, 4528, 4685

(Örüölleex) m. 4314

(Örüölleex) m.+ı 2995

[5]

mañan: Beyaz

M. 13, 1978, 2465, 2472, 25, 2573,
2680, 2848, 3064, 3389, 3921, 4047,
4321, 4356, 4412, 4455, 4461, 466, 4700,
4715, 4720, 95, 2837, 4163, 4189

(Knda) m. 2163, 2221, 2415,
2500, 2603, 2658, 3227, 3293, 3647,

3710, 4034, 4082, 4311, 4326, 4386,
4524, 4619, 4651, 4790, 4887

[47]

mañnaygı: İlk, birinci

M. 4574

[1]

mas: Ağaç

M. 1105, 1349, 1741, 4237, 4699,
4871, 726, 2004, 4447, 4519

M.+ı+nan 1980

M.+tar+daax 151, 163, 167, 3800

M.+tar+ı 2089

M.+tara+n 1443

(Çoruun) m. 649

(Xatiñ) m.+tar+daax 156

(Xappıt) m.+tar+ı 2094

(Kiil) m. 1347, 1539, 647

(Tetiñ) m. 1062

(Üöt) m. 3808

[25]

mastaax: Ağaçlı

M. 223, 362, 61

[3]

mat-: Herhangi bir şeyden mahrum
kalmak

M.-ta 787

[1]

matağa: Birleşik yapıda kullanılmıştır

M. buoran tebiir: Ailenin son çocuğu, en küçük çocuğu 1714, 252, 389

[1]

matar-: Mahrum etmek

M.-an 3036

[1]

matalcıy-: Kabarmak

M.-bat 72

[1]

maydaan: Çeşitli etkinlikler için kullanılan yer

M. 3111

M.+a 3462

M.+a+n 3237

M.+nara+n 231

[4]

maygılaax: Bir görünüşe, surete malik olmak

M. 3401

[1]

maygılan-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

M.-a olor-: Bir karaktere sahip olmak 2460

[2]

meeçik: Top

M. 3714, 4017

[2]

mekkis-: Mücadele etmek

M.-e 2775

M.-iex-pit 665

M.-en kör-: Mücadele etmek 760

[3]

melci: Durmadan

M. 3334

[1]

meligir: Değil

M. 837

[1]

melit-: Yok etmek, bitmek, tükenmek

M.-en 2528, 4899

M.-ti-bit 1891

(Beriiñiiri) m.-iñ 905

[4]

menegey: Obur

M. 3825

[1]	M. maan-: Başına bağlamak 398
menerik: Sara hastalığı	[1]
M. 1128	mındaa: Bir şeyin üst kısmı
[1]	M.+ta+gar 116, 2070, 2691, 433
menik: Aptal	[5]
M. 2794	mındaalaax: Sırtlı
M.+tere 2913	M. 69
[2]	[1]
meñe: Birleşik yapıda kullanılmıştır	mındaama: Geniş
(Aat) m. 3728	M. 1026, 1082, 1167
[1]	[3]
meñilee-: Birleşik yapıda kullanılmıştır	miçeerdee-: Birleşik yapıda kullanılmıştır
(Ağılaan) m.-n 2357	M.-ii allay-: Tebessüm etmek
[1]	3868
meñiy-: 1. Nefes almak	[1]
M.-en 1857	miçik: Birleşik yapıda kullanılmıştır
2. Uğraşmak	M. gn-: Gülümsemek 3273, 4245,
M.-en 315	4236
(İlgisten) m.-en (barbittara) 3451	[3]
[3]	miçiliy-: Birleşik yapıda kullanılmıştır
meyiileex: Beyinli, beyni olan	M.-en kebis-: Gülümsemek 2912
M. 1517, 35, 970	[1]
[3]	miere: Din, inanç
mılaççı: Birleşik yapıda kullanılmıştır	M. 91
	[1]

miigimsex: Bana meyili olan

M. 2595

[1]

miinin-: Binilmek

M.-er 2165

[1]

miile: Diş eti

M.+te+n 1694, 1888, 4013, 4832

[4]

miin: Çorba

M.+e+n 403

(Barbatax balık) m.+e+n 401

[2]

min: Ben

M. 1812, 2269, 2335, 2659, 3742,
4630, 1521, 2449

[8]

minñiges: Tatlı, lezzetli

M. 2912

[1]

minñigestik: Bkz. minñiges

M. 2912

[1]

mocoğoloox: Çıkıntı, tümsek

M. 64

[1]

mocu: Sağlam, kuvvetli

M.+ga 2395, 2853

[2]

modun: Kuvvetli, cesur

M. 1737, 2143, 3578

[3]

moxsoğol kıala: Şahin

M. kııla 2679

[1]

moluy: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Oluy) m. 2050

[1]

mondoğoy: En iyisi

M. 2843

[1]

moñol: Büyük

M. 436, 534

[1]

moonúk: Boyun, sakak

M.+ar 2677

[1]

mooy: Boyun

M.+a+gar 3701

[3]

mooyloox: Boyunlu

M. 3146, 3587

[2]

morsuonnaax: Endam

M. 2395, 2853

[2]

moybordoox: Boynunun etrafında beyaz çizgileri olan

M. 2677

[1]

möçökö: Güçlü

M. 4759

[1]

mögüs-: Çırpınmak

M.-te 1346, 3323

M.-ön 1536

[3]

mögüsünner-: İtmek

M.-bit+i+nen 3705

[1]

möx-: Kalbi atmak

M.-ön 1583

[1]

möl: Yumuşak

M. 4883-2, 1217-2

[4]

mölböy-: Konfora alışmak

M.-üñ 1324

[1]

möltöo-: Azalmak, eksilmek

M.-böt-ö 3736

M.-tö 1629

[3]

möltöt-: Azaltmak

M.-ön 4680

[1]

mönüönneex: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(**Ataannaax**) m. 1032, 1041, 76

[3]

mönüöne: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(**Ürdük xallaan**) m. 1987, 2062

[2]

mönürük: Büyük çember

M. 1121, 4738

[3]

mörsüön: Görünüş

M.+e+n 3573

[1]

mörsüönneex: Bir surete malik olma

M.+ter 2240

[1]

muhun-: Toplanmak, bir araya gelmek

M.-na 3325, 4749

[2]

muhut-: Toplanmak, bir araya gelmek

M.-an 169, 636

M.-but 4781

[3]

munúusun-: Toplanmak, bir araya gelmek

M.-but 1118, 1578

[2]

munus-: Toplanmak

M.-but-tar 2867

[1]

munutuur: Bir şeyin en iyisi olan

M.+a 833

[1]

mundu: Bir balık türü

M. 403

[1]

muñ: Sıkıntı

M.+mut+tan 2623

M.+a+n 2558

M.+uñ 2593

M. sor tördö: Felaket ve kahr ruhları 3174

[4]

muñaat: Birleşik yapıda kullanılmıştır**(Añaat)** m. 1081

[1]

muñxaat: Güçlü

M. 4416

[1]

muñnaax: Sıkıntılı

M. 2558

[1]

muñur: Kısa

M. 1253

[1]

muora: Deniz

M. 2690, 3604, 42, 43, 44, 45, 46, 3393

M.+nı 2718

[8]

muos: Boynuz

M. 2000

M. xoñoruuta cuxxar-: Burnunun kemiği sızlamak 2245

[3]

muostaax: Boynuzlu

M. 80

[1]

muosta: Zemin

M.+lara+n 2945

[1]

murun: Burun

M.+a+ttan 613

[2]

murunnaax: Burunlu

M. 1468

[1]

mus-: Toplamak, biriktirmek

M.-put+tara+n 1330

M.-a sılcanar: Biriktirmeye devam etmek 1330

[2]

mutuk: Dal

M.+tar+ı 2099

(Çuor) m. 1541, 730

[3]

muus: Buz

M. 2294, 3521

[2]

mühe: Sekiz parçaya ayrılmış hayvan bedeninin parçalarının her biri

M.+m+in 1639

[1]

mülçü: Birleşik yapıda kullanılmıştır

M. tut-: Elden kaçırmak 2527

[1]

mültüñnür: Kaygan

M. 2666, 3229, 3498, 500

[4]

mülürü-: Körleşmek

M.-en 2646

[1]

müöñü: Deri

M. 4204

N

[1]

naada: 1. İstek

N.+m 4085

2. Görev

N.+ta+n 2762

naadalaax: Gerekli

N. 2876

[1]

naardas-: Görüşmek

N.-a 4004

[1]

nağıdıy-: Büyülemek

N.-an 4418

[1]

nalıgır: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(**Alıgır**) n. 1033, 228, 78

[3]

nalıt-: Açmak

N.-an 3638

[1]

namılıy-: Hareket ettirmek

N.-dın 4249

[1]

namılğa: Süs

N. 2402

[1]

namırat-: Yavaşlatmak

N. 4655

[1]

narın: İnce

N. 2016

[1]

naskıs: Birleşik yapıda kullanılmıştır

N. gına tös-: Sorunsuz, düz, pürüzsüz zeminde yürümek 2857, 4690

[2]

nat: Birleşik yapıda kullanılmıştır

N. tatay: Seslenme ünlemi 1507, 966

[2]

nelbigiydee-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

N.-ii ket-: Kafasının arkasına takmak 4876

[1]

neleger: Geniş

N. 415

[1]

neñerik: Atik

N. 1408, 2768, 3232, 3298, 3681, 709, 932

[7]

nes: İnatçı

N. 3703

[1]

niççeğey: Yaş, sulu

N.+i+nen 1489

[1]

nihihahahahaax: Gülme sesi

N. 1528

[1]

nilbek: Uyluk

N.+e+nen 144

[1]

noxo: Bkz. Noxoy

N.+loor 1305, 1628, 2198

[3]

noxoy: Çocuk

N.+dor 838

[1]

noxtolloox: Kara kan damarı

N. 882

[1]

nokoy: Bkz. Noxoy

N.+door 1527

[1]

nomox: Efsane

N.+o+n 1413

[1]

noyoon: Seslenme ünlemi

N. 2655, 2568, 3907

[3]

nöñüö: Öteki tarafında, karşı tarafında

N.+te+ger 3604

[1]

nörüön: Birleşik yapıda kullanılmıştır

N. **körüs-:** Karşılaşmak 1652

[1]

nörüönneex: Gösterişli

N. 2653, 3713, 3791, 3938, 4881

[5]

nulcağay: Kuvvetsiz

N. 839

[1]

nuoğay: Tüylü, saçaklı

N. 2408, 2788, 4076

[3]

nuoğay-: Eğilmek

N.-a-bın 1327, 3214

N.-bit+tara+n 2239

(**Tonoğostoox beyem**) n.-an 2417

[4]

nuoğayaaxtaa-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

N.-n tur-: Bel bükme 276

[1]

nuoğaydaax: Bkz. nuoğay

N. 1748, 1854, 80

[3]

nuuçça: Rus

N. 149, 4743

[1]

ñaalbaan: Teneke

Ñ. 3959

[1]

ñaarsın: Karaçam kabuğunun altındaki ufak sivri kısımlar

Ñ. 142

[1]

ñağıdıy-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Cuon) n.-a (turbuta) 1303

[1]

ñaamaan: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Amaan) n. 1454, 1656

[2]

ñañıdıy-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Cuon) n.-a 2503

[1]

ñılbarañ: Gözü yaşlı

Ñ. 4412

[1]

ñikkireççi: Yüksek sesle ağlama

Ñ. 1757

[1]

ñilbek: Diz

Ñ.+er 593, 599, 4175

[3]

ñirey: Birleşik yapıda kullanılmıştır

Ñ. Oğo: Yeni doğan çocuk 1757

[1]

ñirihy-: Kalın bir ses çıkarmak

Ñ.-bit+e+n 3722

[1]

Ñukuola: Nikolay

Ñ. 96

[1]

ñuur: Yüz

Ñ.+uñ 3521

Ñ.+a 3466

(Ulaan) n.+a+n 1486

[3]

ñuurdaax: 1. Yanaklı

Ñ. 1484

2. Nurlu

Ñ. 2283

(Ulaan) ñ. 1511, 3368

[4]

O

obot: Birleşik yapıda kullanılmıştır

O. menegey: Açgözlü obur 3825

[1]

obuguduy-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

O.-an bar-: Sayıklamak 3863

[1]

obugunas-: Hızla koşmak

O.-pıt 4238

[1]

obun: Öfke

O.+nara+gar 1593

[3]

obunnaa-: Öfkelenmek

O.-n 2345

[1]

obunnaax: Öfkeli

O.+a+n 3613

[1]

obuyuk: Sulu

O. 2495, 2563, 4607

[2]

oçço: O zaman

O.+ğo 2626

[1]

oçur: Girintili çıkıntılı, çukur, engebe

O.+a+gar 872

O.+ga 4906

[2]

odun: Kuvvetli

O. 1818, 3216, 3275, 3653, 750

[5]

oduulaa-: Dikkatlice bakmak, incelemek

O.-n 2833

O.-n körön tur-: Aniden, birden dikkatlice bakmak 139, 4289

[2]

oğo: Çocuk

O. 4595, 659, 3159, 3284, 3287, 4021, 4265, 4575, 4596

O.+but+un 4857

O.+llor 1332

O.+loor 1273, 1507, 1520, 1658, 2549, 2642, 385, 4243, 806, 966, 994

O.+lor 169, 602

O.+loro 2313, 3867, 1245

O.+loro+n 1151, 586

O.+loro+ttan 1244

O.+m 676

O.+nu 3917, 571, 590

O.+ñ 3749, 3750, 4579

O.+to 2285, 2742, 696, 703, 707

O.+to+n 1241, 2511, 2854, 2895,
4101, 592

O.+lootor oĝo: öz evlat 1928-2

(Uol) o. 3747

[50]

oĝoluu: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Ñirey) o. 1757

[1]

oĝonńor: Yaşlı adam

O. 1236, 1689, 241, 303, 3209,
3260, 3295, 3417, 3443, 3678, 384, 3889,
4205, 468, 4714, 502, 545, 553, 1853, 332

O.+toro 165, 2101

O.+um 4919

[24]

oĝonńordoox: Bkz. oĝonńor

O. 356

[1]

oĝustar-: Birşeye takılmak, çarpmak

O.-imañ 872

O.-ar 4906

(Coruonan) o.-an 2145

[3]

oĝus-: Vurmak, dövüşmek, savaşmak

O.-o 1336

O.-on 1357, 2731

O.-or+loro+n 1552, 3363

O.-tax+a+n 3821

O.-on bar-: Vurmak 866

O.-on kel-: Öğrenip gelmek 487

O.-on kiiren bar-: Dövmeye
başlamak 3820

(Adaarıççı) o.-but 4165

(Aha) o.-on 2860

(Bile) o.-on **(taĝıs)** 507

(Bile) o.-ta 3966

(Dor gına) o.-or 4193

(İta) o. 4481

(İñıra) o.-on **(killer)** 2660

(İlte killere) o.-oor-uñ 573

(Kiiren) o.-uo-ñ 2671

(**Sulburuta**) o.-on 3333
 (**Tilln**) o. 769
 (**Tiiye**) o. 2978
 (**Tutuna**) o.-on (**kebistiler**) 438
 (**Tuura**) o.-ta 2085
 (**Toğuta**) o.-on 1158
 (**Tohuta**) o.-tar-an (**kebispite**)
 2100
 (**Uga**) o.-on (**kebistiler**) 3708
 (**Ukta**) o.-but 1721
 (**Uruyduu**) o.-on (**baran**) 3876
 (**Uora**) o.-on (**ılan**) 1720
 (**Xaaya**) o.-uñ 3688
 [30]
oğus: Öküz
 O. 496
 O.+tar+daax 3403
 (**Atur**) o. 3335
 [3]
oğut-: Düşmek, yıkılmak
 O.-on 223, 362
 O.-or 61, 3276
 O.-or-on 4734
 O.-bat 4263
 O.-mañ 876

O.-on bierbet oñoruulaa-:
 Yıkılmaz yapılar yapmak 4569
 (**Umsa**) o.-or+but+a+gar 949,
 1420
 [10]
oğuurdaa-: Birleşik yapıda kullanılmıştır
O.-n il-: Bağlamak 3702
 [1]
ohoğostoox: Hamile
 O. 470, 486, 547, 551, 577
 [5]
ohox: Ocak
 O.+o+n 4501
 (**Suorba xaan**) o.+o+n 956
 [2]
ohol: Felaket
 O. 3026, 33, 4270, 4561, 1909,
 3455
 O.+o+n 3373
 O.+u 4215, 4334, 4820, 4105
 [11]
oholloox: Felaketli
 O. 1650, 2030, 3182, 3207, 3248,
 3815, 4086, 3199, 3257, 3461, 3475,
 3494, 3515, 3770, 3895
 O.+o+n 05

[16]

ohuor: Süs, bezek

O.+daax 135, 2422, 4437

O. oyuu: süslü resim 168, 3814

[5]

ox: Ok

O. 3599, 3951

O. kurduk oñostoo-: Toplanmak
4866

[4]

oxsuhuu: Kavga, dövüş, savaş

O. 3613, 33, 1909, 1366

O.+ga 2987

O.+gun 3673

O +ga bar-: Kavgayaya girmek 1187

[7]

oxsuhuulaax: Savaş

O. 2976

O.+a+n 05

[2]

oxsulun-: Vurmak, dövüşmek, savaşmak

O.-ar 147

O.-but 3146

O.-ar-bın 2926

[3]

oxsun-: Vurmak

O.-nax+tara+n 3078

[1]

oxsuolaa-: Dövüşmek

O.-bit 1394

O.-n bar-: Vuruvermek 795**(İl il) o.-ta** 2832

[3]

oxsus-: Vurmak, dövüşmek, savaşmak

O.-an 3735

O.-an+m+ın 1249

O.-ar 3181, 1648, 3460, 3493,
3487

O.-ar+lara+n 3533

O.-put 1593, 3673, 2827

O.-put+u+nan 3615

O.-a tur-: Savaşmak, dövüşmek,
dövüşmeye devam etmek 3469, 3529,
3374, 3712**O.-an is-:** Dövüşmek 3344**O.-an kıayan bar-:** Dövüşmek
4118

[18]

oxtoox: Oklu, oku olan

O.+tor+ton 876

[1]

ol: O, işaret zamiri, sıfatı

O. 1244, 1445, 1450, 1469, 1474,
1650, 1895, 2161, 2236, 2757, 2764,
2799, 2913, 2923, 313, 3640, 3719, 4054,
4106, 4579, 4596, 4626, 4662, 621, 841,
1842, 2306, 2661, 360

O.+n+u 2298, 2702, 2879, 2881,
2883, 4602, 473, 601, 845, 507, 1057, 487,
597, 2307, 2833, 2805

O.+n+no 2271, 1366, 2691, 3514,
3811, 1364, 1377, 1365

O. bu dieki: Etraf 2251

O. buollağa: İşte 855

O. bu: İşte 3901

O. ereeri: Fakat 2557, 2661, 838,
2254

O. gınan baran: Dahası 2517,
3772

O. ikki ardıgar: O sırada, o
esnada 1665

O. kennitten: Sonra 2071, 4194

O. keriete: Daha iyisi 2815

[71]

olbox: Üzerinde yaşayan, oturan

O.+o+n 4279

O.+o+nuun 4189

olboxtoox: Bir yerde oturan, yaşayan

O. 1826, 2837, 4068, 4163, 4203,
4073

O.+m+un 1321

[7]

olboxton-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

O.-on olor-: Yaşamak 4383

[9]

oloduyar: Güçlü

O. 3633

[1]

olox: Hayat

O.+o+n 2878, 3235

O.+um 3485

O.+xut cahax: Hayatın ve saire;
hal-keyif 2435

(Oloror) o.+o+n (omsuolanan)
2878

O.+toox 467

[5]

oloxsuy-: Yaşamak, iskân edinmek,
yerleşmek

O.-an 292, 364

O.-ar 4396

O.-ba-tın 4270

O.-but 2423

O.-da 3379

O.-dax+xıt 4571

O.-dun 4273

O.-an kebis-: Yaşamak 443

O.-but çuoğuy-: Bir arada yaşamak 3967

[10]

oloxtoo-: Yaşamak, yaşamaya devam etmek

O. 4911

O.-but 4215

O.-but-a 3895, 4105

O.-n 3373, 3613, 4817

O.-ñ-ñut 4546

O.-uur-um 4338

O.-uur 4123

O.-n bar-: Kurulmak 4747

[11]

oloxton-: Yaşamak

O.-nun 4264

[1]

olomoottoo-: Ayırmak

O.-uox-put 777

[1]

olomun: Geçit

O. 3922

O. bulbat: Bitmek bilmeyen 3372

[2]

oloñxo: Saha destanlarının genel adı

O. 4754

[1]

oloñxohut: Oloñxo söyleyen kişi

O. 136, 1132

[2]

olor-: 1. Oturmak

O. 2442

O.-but-a 2567, 686, 805

O.-but-tara 4521

O.-dox+toro+na 640, 721

O.-du-lar 2871

O.-on 2441, 2444, 2872, 4187, 653, 957

O.-on+nor 1122

O.-or 1433, 2404, 4186, 4429, , 4431, 4433, 4435, 4934, 4941

O.-or+o+n 4172

2. Yaşamak

O.-but 1914, 1907, 893, 965

O.-but+a+n 4839

O.-do 2497

O.-dor 1840

O.-dor+loro+n 325

O.-on 1240, 1919, 2894, 4100

O.-on+nor 621

O.-or 3485, 835, 2615, 1213, 2583

O.-uox+a+n 88, 98

3. Durmak

O. 1459, 1463

O.- but-a 3205, 4143

O.-or oloğun omsuolan-: Başına
bir talihsizlik gelmek 2878

O.-o tús-: Oturmak 2070

O.-on bier-: Hareket etmemek
2200

O.-on kebis-: Oturmak 2447

(Adulaan) o. 2874

(Algu) o.-do 4198

(Amalya tuoya) o.-but-a 3000

(Ahu) o.-on 724, 786

(Aymana saymana) o.-du-lar 720

(Buola) o.-but-a 2600

(Bargıya) o.-or 1972

(Beyeñ xaydax) o.-o-ğün 2436

(Eriliççi körön) o.-on 4140, 740

(İra) o.-but-a 1865

(İllu tuoya) o.-but-a 4532

(İllu tuoya) o.-dox+o 655

(İtu) o.-or 1751, 1757

(İyitalaha) o.-but-a 2887

(İhiten) o. 747

(İsten) o.-on 679

(İsten) o.-on **(baran)** 2349

(İsten) o.-on+nor 1267

(Kötögün) o.-on 594

(Kepseete) o.-on 723

(Maygılaana) o.-or-um 2460

(Söhürgesteen) o.-on 3201, 4527,
3878

(Sügürüye) o.-o-bun 2546

(Sükünnereeri) o.-or 2670

(Sañara) o.-do 742

(Sañara) o.-on 787

(Saymahıta) o.-but-a 1765

(Saarıgran) o.-on 2510

(Tardıstan) o.-on 1750, 1756,

(Tutuulana) o.-on 791

(Tuuhugura) o.-or-o 2612

(Tüölünen) o.-on 4738

(Uosun kitta botuguruu) o.-or
2265

(Olboxtonon) o.-on 4383

(Xalxalaanan) o.-on+nor 1068

(Xoñnoro) o.-but-a 3881

[98]

olort-: Oturtmak

O.-on 599

O.-on kebis-: Oturmak 2863

(Ağalannar) o.-on (kebisiler)
4711

(Utarıta) o.-on (baran) 4512

[4]

ol tolugar: Bunu bize ödetmek için

O. tolugar 323

[1]

oluk: Kertik

O. 4367

O.+u 2104

[2]

oluktat-: Oymak

O.-an 2104

[1]

olus: Çok

O. 1120, 3824

[2]

oluy: Birleşik yapıda kullanılmıştır

O. Moluy: Kısa ve kalın 2050

[1]

omolloon: Seçkin, beğenilen

O. 1132

[1]

omsuolan-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Oloror oloğun) o.-an 2878

[1]

omuk: Millet, halk

O. 4739, 4742, 4743

O.+ka 1312

[4]

onçolğon: Yeteneksiz

O. 3411

[1]

onnuk: Öyle, bunun gibi

O. 291, 2323, 2335, 2567

O.+a 686

[5]

onoğos: Ok

O. 3750

O.+toro+n 2007

[2]

onolğon: Keder, dert

O.+o 3477

[1]

onon: Bu yüzden, bundan dolayı

O. 1253, 1641, 1915, 2331, 2534,
2664, 2671, 2776, 2903, 4127, 4473,
4929, 669, 1803, 1927, 2810, 3896, 4342,
4667, 4853, 4919

[14]

onton: Sonra

O. 2033, 2250, 2306, 2323, 2229,
4937

O. buollağına: Bundan sonra
1989

O. orduk: Daha fazla 4420

[8]

onuoxa: Sonra

O. 2443, 301, 336, 356, 2186,
2475, 2786, 2858, 2888, 2910, 384, 4921,
369, 860, 953

O. dieri: O zamana kadar 1654

[16]

oñunuoxtaa-: Birleşik yapıda
kullanılmıştır

O.-n kör-: Yıkamak 1487

[1]

oñohulun-: Yapılmak, hazırlanmak

O.-but 1980, 2463, 4449

(Captallan) o.-but 4507

[4]

oñohun-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

O.-on turan oymoo-: Engelleyip
rahatsız etmek 3758

(Ox kurduk) o.-on 4866

[2]

oñohuulaax: Yapılı, yapılmış

O. 2049

[1]

oñohuulan-: Bir kadere sahip olmak

O.-ar 1256

[1]

oñor-: 1. Yapmak, inşa etmek

O.-but 1442

O.-du-but 4397

O.-on 4017

O.-uo-m 349

2. Dönüştürmek

O.-on 3284

O.-on+ñut 3287

(Buoçarani) o.-uo-m 3756**(Captayan)** o.-but 4708

(Doğor) o.-on 4849	[2]
(Uhanan) o.-du-but 4402	oo: Kızgınlık, sitem ünlemi
[10]	O. 357
oñortoo-: Birleşik yapıda kullanılmıştır	[1]
O.-n kel-: Yapmak 4852	ook: Birleşik yapıda kullanılmıştır
[1]	O. sie: Seslenme ünlemi 2642
oñoruu: Kader	[1]
O.+but+a+n 1913	oonúoo-: Oynamak
[1]	O.-botox 192
oñoruulaax: Yapılı	O.-uu 4772
O. 4263	O.-uur 4576
[1]	O.-uur-bun 1525
oñoruulan-: Birleşik yapıda kullanılmıştır	O.-uu körülüü tur-: Oynayıp eğlenmek 170
(Oxton bierbet) o.-an 4569	O.-uu sataan bar-: Oynayabilmek 4779
[1]	(Xabıalaata) o.-tox+xo 1145
oños-: 1. Hazırlamak	(Oybonnoho) o.-tu-lar 1554
O.-toro+n 2441	[8]
2. Açmak	oonúuulaax: Neşeli
O.-to 2403	O. 2421
[2]	[1]
oñottor-: Kovdurmak	oonúoxoloo-: Oynamak
O.-ooru-gun 2879	O.-n 1166, 226
(Uhaattaran) o.-but 2037	[2]

op: Birleşik yapıda kullanılmıştır

O. toptoootuk: Sakin ve huzurlu bir şekilde 324, 442

[2]

orcoñnoot-: Dişlerini göstermek

O.-on 2495

[1]

ordootoo-: Bağırarak

O.-n 3415

[1]

ordor-: Bırakmak

O.-bokko 1725

[1]

orduk: Fazla

O. 527, 837

O.+a 1460, 2951, 304, 680

O.+a+n 618

(Onton) o.+u 4420

[8]

orduu: Ev

O. 2159, 2386

O.+but 2280

O.+lara+gar 2862, 2937, 4932,
4705

O.+lara+ttan 996

O.+ta+gar 1744

O.+ta+n 4397, 4427

[11]

orduu: Bkz. Orduk

O. 4446

[1]

orguy-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

O.-an bar-: Kaynamaya başlamak
1342

[1]

orodos: Birleşik yapıda kullanılmıştır

O.+o+n tiihik: Hastalığın ikinci
nöbeti 3488

[1]

orohu: Gelecek nesil, kuşak, torun

O. 4264, 4396, 4546, 4822

O.+gar 3756

O.+nu 4123, 4338

O.+ta 4911

[8]

oron: Yatak

O.+a+ttan 4793

O.+noro+gar 2863

O.+ño 1752, 2444, 2446, 4710,
4938, 4941

(Keteğeriin) o.+ño 1746

[9]

oronnoox: Yataklı

O. 4437

[1]

oroy: Kafa, baş, tepe, üst

O. 1554, 3359, 2913

O.+a+gar 1100, 181, 3446

O.+a+ttan 3098, 4773

O.+doro+n 1367

O.+doro+nan 864, 2915

O.+m+or 3489

O.+m+u+nan 2796

O.+o+gar 3285

O.+o+n 3217, 434

O.+o+nan 3370

O.+o+ttan 1064

O.+u+nan 3215

[19]

oroydoo-: Bilmek

O.-bokko 4820

O.-n kör-: Anlamak 1910

[2]

orto: Orta

O.+ku 2446

O.+ñ+un 777

O.+ta+gar 2849, 3770, 427, 4795,
3199

O.+to+nan 2724, 3369, 3464,
3524, 416, 424, 4179

O. aan doydu: Orta dünya 363

O. buor: Orta dünya 4112

O. daydı: Orta dünya 2153

O. doydu: Orta dünya 313, 3455,
4570, 517, 548, 781, 2692, 1431, 3025,
4333, 4560, 1401, 1684, 3301, 3786,
3935, 4533, 4845, 703, 722, 920, 2913

O. duguy buor: Orta dünya 2423

O. turuu doydu: Özyurt 224,
3234

(Xabıllar xaba) o.+loro+gar 1156

[45]

ortoloox: Bkz. orto

O. 1245

[1]

ortoluu: Yarı, yarım

O. 642

[1]

orulat-: Böğürtmek

O.-pıt+ı+nan 3820

[1]

ostuol: Masa

O. 4511

O.+ga 2472, 2481

O.+lara+n 635

O.+a+n tarta: Masa örtüsü 2465**(Sandalı)** o. 4709**(Sandalı)** o.+a+gar 4508

[8]

ostuollaax: Bkz. ostuol

O.+m+ın 1320

[1]

ot: Ot, yeşillikO. 1078, 3525, 3631, 2154, 4237,
4238

O.+o+n 3730

O.+o+nan 4298

(Aça) o. 1028, 1867, 1960**(Altan)** o. 1029, 4293**(Altay)** o. 1959**(Xoroñ)** o.+u 344**(Lokuora)** o.+kut 4251

[16]

otto: Bkz. orto

O.+ta+gar 4526

O.+to+n 856

O. duguy buor 4087

[3]

ottoluu: Bkz. ortoluu

O. 2493

[1]

ottom: Esenlik

O.+o+n 3485

[1]

ottomnoox: Dikkatli

O. 138

[1]

otton: SonraO. 360, 488, 552, 598, 852, 2557,
388

[7]

ottoox: Otlu

O. 142, 145, 148

[3]

otun-: Yanmak

O.-batax 198

O.-on 440

[3]

otunnar-: Yankmak

O.-ar+lara+n 329

[1]

otut: Otuz

O. 3734, 2049, 3456, 3631, 595

O. gına: Otuz parça 777

[6]

oy-: Birleşik yapıda kullanılmıştır**O.-on tağıs-:** Koşarak çıkmak
3046**O.-on tiiy-:** Sıçrayarak gitmek
1356**O.-on tur-:** Sıçrayarak kalmak
850, 2650, 1150**(Elietii) o.-on (tağısta)** 2831

[6]

oy: Birleşik yapıda kullanılmıştır**O. boduo:** Harika 4397

[1]

oybonnos-: Delmek

O.-tu-lar 1367

O.-on 3359

O.-o oonño-: Delmek 1554

[3]

oyxol: Uzak ülke

O. 3215

[1]

oymoo-: Sarmak

O.-but 1315

(Oñoston turan) o.-uo-m 3758

[2]

oymos-: Dolaşmak

O.-u-ma 4603

[1]

oyoğoloo-: Aynı anda gelmek

O.-bo-tun 4561

O.-tox+o+na 3026

O.-uu sırit-: Yan yan gitmek
1596, 3377

[4]

oyoğos: Böğür, yan

O. 2119

O.+a+gar 3501

O.+ñ+or 3895

O.+o+n 795

O.+o+nan 2351, 646, 1341, 1522

O.+put+un 752

O.+tor+u+nan 1087, 3143

O.+toro+gar 3071

O.+toro+n 1148, 1394, 1395, 3823

O.+toro+nan 1398, 3318

(Xaltan) o. 1086

[19]

oyox: Birleşik yapıda kullanılmıştır

O. il-: Evlenmek 3410

[1]

oyuokkalas-: Sekmek, zıplamak

O.-an 2102

[1]

oyuolas-: Zıplamak

O.-an 1018

[1]

oyut-: 1. Koşmak

O.-an 2127

2. Parçalamak

O.-an 4367

O.-but uol: Bekâr oğlan 4945

O.-o oyut-: Ayırmak 3746-2

[5]

oyuu: Birleşik yapıda kullanılmıştır

O. biçik: Süslü püslü 4239

(Ohuor) o. 168

[8]

oyuulaax: Süslü

O. 1111, 1113, 1973, 2031, 4721

(Ohuor) o. 3814

[6]

oyuun: Şaman

O. 1129

O.+u 561, 4416

[3]

oyuur: Orman

O.+dar+daax 171

O.+dar+ı 3799

[2]

Ö

öbüge: Ecdat

Ö.+ler 1810

[1]

ögürük: Birleşik yapıda kullanılmıştır

Ö. tögürük kör-: Süratle etrafına bakmak 2401, 2871, 4688, 2998, 4317, 4530

[6]

ögülün-: Bükülmek

Ö.-bet 68

[1]

öhögöydöox: Düşmanca

Ö.+3910, 4222

[2]	[9]
öhöxtöox: Kanlı	öhülüs-: Açmak
Ö. 3382	Ö.-e 2868
[1]	[1]
öhönneextik: İntikam	öhülün-: 1. Kuvvetten düşmek
Ö. 2781	Ö.-en 1677
[1]	Ö.-büt 1618, 3554, 3579
öhööbüt: Kin	Ö.-en 1677
Ö. 3671	2. Bitmek
[1]	Ö.-üü+te 4027
öhör-: Öldürmek	(Cüül) ö.-büt 3190
Ö.-ör 3683	[7]
(Ölörön) ö.-ön (barbittara) 1875	öhüö: Tavanı destekleyen ana giriş
[2]	Ö.+tö+n 3255
öhül-: 1. Açmak	(Toyon) ö.+tö+nen 4053
Ö. 2438	[2]
Ö.-e 3880	öhüön: Öfke, kin
Ö.-e 4803	Ö.+nere 1535, 3322
2. Kuvvetten düşmek	[3]
Ö.-lü-ler 1801, 2515	öhüönneextik: Öfkeli
Ö.-üöx-tere 1251	Ö. 2814
3. Halletmek	[1]
Ö.-bekke 3671	öksökü kıl: Çift başlı kartal
Ö.-e tur-: Açmak 2277, 4042	Ö. Kıl: 3052, 3940, 4613, 4682

(Öndölüyer) Ö. kıl 4641, 4959

[8]

öl-: Ölmek

Ö.-böt 3744, 711, 858

Ö.-büt 495, 1810

Ö.-ön 892

Ö.-ör 1381, 1399

Ö.-üü+ge 3450

Ö.-üü 1377, 3700

Ö.-üü buol-: Ölmek 3424

(İirer) ö.-üü+ge **(tepteren)** 3694

[13]

ölböodüy-: Kararmak

Ö.-en 797

[1]

ölbürgelex: Hayvan postunun kuyruğa yakın kısım

Ö. 1747, 1853, 2407, 2787, 4075, 1759

[6]

ölgöm : Bolca

Ö.+e+n 4026

[1]

öllöydöö-: Doyurmak

Ö.-büt+ñ+er 4902

Ö.-n bier-: Pay vermek 4555

[4]

öllöydös-: Bkz. öllöydöö-

Ö.-ö 2906

Ö.-ön 2929

[2]

ölör-: Öldürmek

Ö.-bötöx 2816

Ö.-büt-tere+n 1328

Ö.-büt+ten 2634, 2636, 2638

Ö.-dü-ler 1796, 2261, 2514

Ö.-ö 1328

Ö.-ön 1208

Ö.-ör 3683

Ö.-üm 2647

Ö.-ön erelin-: Öldürmek 1248

Ö.-ön öhörön bar-: Öldürüp mahvetmek 1875

Ö.-ön öpör-: Öldürüp katletmek 1161

[15]

ölöröoççü: Katil

Ö. 2203

[1]

ölörsör: Ölümçül

Ö.-ör 3322, 1345

[2]

ölörüs-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

Ö.-ön bar-: Öldürmeye başlamak
1382, 3383

[1]

ölöttö-: Öldürmek

Ö.-büt 1723

[1]

öndölüyer: Görkemli

Ö. 3052, 3940

[2]

önöy-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

Ö.-ön kör-: Bakmak 1205

[1]

ön: Renk

Ö.+ö 3388

[1]

önnöox: Renkli

Ö. 3586

[1]

öñön-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

Ö.-ön kör: Bakmak 1609, 3574

[2]

öñös: Birleşik yapıda kullanılmıştır

Ö. gına tüs-: Bir şeyin içine bakmak 2137

Ö. gnan kör-: Bakmak 3618

[2]

öñöy-: Uğramak

Ö.-döx+ö+ne 2203

[1]

öñün-: Terk etmek

Ö.-bekke 1915

[1]

öpör-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Ölörön) ö.-ön 1161

[1]

ör: Uzun zaman

Ö. 1023

Ö. ötür ağay: Ne uzun ne de kısa zaman 3981, 4350

Ö. ötür buolbakka: Uzun süre mi kısa süre mi geçtiği bilinmeden 4485

Ör-ötör gımmakka: Ne çok uzun zamandan ne de çok kısa zaman geçmeden 2130, 3981

[6]

örgös: Ucu sivri silah

Ö.+ö 2646

[1]

örgöstöox: Silahlı, silahı olan

Ö. 2018, 2637, 3145, 3331, 3347

Ö.+ü+nen 2193, 3137

(Üs) Ö.+e+nen 20

[8]

örö: Yukarı, üst

Ö. 1211, 1291, 2012, 21, 2185,
2789, 3053, 3065, 3718, 3769, 3797,
3809, 4040, 4048, 410, 412, 414, 418,
4223, 426, 4283, 4456, 4614, 4642, 516,
800, 946, 1445, 1450, 1544, 3397, 3719,
4382, 683, 734

Ö. anñan bar-: Yukarı kaldırmak
1856

Ö. tñnan kebis-: Ağır ağır nefes
almak 1858

[37]

örögöy: Talih

Ö.+büt+ün 4891

[1]

örögöydön-: Gerçekleşmek

Ö.-ön 4484

[1]

örögö: Karın

Ö.+lörö+nen 1546

Ö.+tö 2293

[2]

öröhö: Uç, kenar

Ö.+tö+ger 1577, 3064

[2]

öröhölö-: Yığın yapmak

Ö.-n 1211

[1]

öröö-: 1. İstirahat etmek, dinlenmek

Ö.-böt 178, 3995

Ö.-büt 4803, 2438

Ö.-n 4393

2. Susmak, ağzını kapamak

Ö.-büt 2277, 2868, 3880, 4041,
4290

Ö.-n sññanan kör-: Dinlenmek
1378

Ö.-büt tñs-: Dinlenip istirahat
etmek 891

[12]

öröy-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

Ö.-ön çöröy-: Büyük sevinç
duymak 918

[1]

örühüy-: Muhafaza etmek

Ö.-büt 4728

Ö.-en 4621

Ö.-üöx-tere 1881

Ö.-e battaan köör-: Hızla göz
atmak 1095

Ö.-e xarbaa: Çokça yakalamak
1140

[5]

örühülte: Koruma, muhafaza

Ö.+te+ger 3241

Ö.+te+n 1804, 2224, 3560

[4]

örüküs: Birleşik yapıda kullanılmıştır

Ö.-en tağıs-: Birden bire çıkmak
4638

[1]

örüölleex: Kartal

Ö. 3051, 3939, 4640, 4612, 4958

[5]

örüölleex manńıat: Gümüş para

Ö. manńıat 2398, 2995, 4036,
4528, 4685, 4314

[6]

örüt: Taraf, yan, yön

Ö.+e 2378

Ö.+e+ger 03, 06, 1361, 1469,
1474, 1835, 1979, 2117, 2119, 2121,

2161, 2689, 2690, 30, 3129, 3499, 3603,
4322, 4423, 4511, 4462, 467, 4693, 4701,
494, 819, 88, 98

Ö.+e+n 1094, 1445, 1450, 3876

Ö.+e+nen 3177, 3178, 3179, 3180,
407

Ö.+e+tten 2078, 4153

Ö.+güt+tten 1441

Ö.+lere+ger 1459, 1463

Ö.+lere+nen 1597

Ö.+ö 4963

(Beteree) ö.+e+ger 1839, 2132,
1647, 431

(İyetex) ö.+e+ger 3601

(Ulağa) ö.+e+ger 1645

[51]

ös I: Düşmanlık, kavga

Ö. 4027

Ö.+ñ+ün 3671

[2]

ös II: Söz

Ö.+ö+n 1220, 929, 2277

[3]

ös-: Yok olmak

Ö.-pöt 3743

Ö.-ör+e+ger 4116	[8]
[2]	ötörü: Bir yandan diğer yana, içinden
östöox: Bkz. ös I	Ö. 3017
Ö. 330, 789	[1]
[2]	ötörüte: Etraf
ötöx: Yaşanılan yer; ev, köşk, malikâne	Ö. 2194
Ö. 4558	[1]
[1]	öttügestee-: Birleşik yapıda kullanılmıştır
ötöxtöö-: Bir yerde yaşamak	Ö.-n bier-: Yan gelip yatmak 1630
Ö.-n 1915	[1]
[1]	öttüktes-: Birleşik yapıda kullanılmıştır
ötöxtöox: Bkz. ötöx	Ö.-en is-: Kalça üstü düşürmek
Ö. 2666, 3229, 500	1551
[3]	[1]
ötön: Kumru kuşu	öttüneex: Bkz. Örüt
Ö. 178	Ö.+i 3257, 3261, 3265
Ö.+ö 3995, 4290	[3]
[3]	ötür-: Birleşik yapıda kullanılmıştır
ötör: Yakın zaman, kısa süre	Ö.-en kör-: Karşısına bakmak
Ö. 1023, 3981	4362
Ö.+ü-nen ağay: Kısa süre içinde	[1]
1879	ötürü: Birleşik yapıda kullanılmıştır
(Ör) ö. 2130, 4485	Ö. üünen tağıs-: Delmek 862
(Ör) ö. (ağay) 4350	[1]
(Ör) ö. (gımmakka) 2130, 3981	ötürüte: Bir yandan bir yana

Ö. 3138, 1011

[2]

öy: Akıl, fikir, düşünce

Ö.+ö 1345, 2582, 4484

Ö.+ö+n 2295

Ö.+törö+n 1811

Ö.+ü 3910

Ö.+üñ 1930

[10]

öydöö-: Anlamak, düşünmek

Ö. 3560

Ö.-bökkö 1381

Ö.-büt 4484

Ö.-mö 3910

Ö.-n 101, 1440, 2781

Ö.-n+ñüt 4568

Ö.-ööröy 2224

Ö.-tö 785

Ö.-tü-ler 1399

Ö.-üö-m-üy 2814

Ö.-üür 1804

Ö.-bökkö xaal-: Anlamak 2204

Ö.-bökkö tur-: İncelemek 1630

Ö.-n cüülleen bil-: Araştırıp
bilmek 1901

Ö.-n cüülleen kör-: Araştırmak,
incelemek, dikkatlice bakmak 1286, 3985,
22, 1038, 4376, 4639, 512, 1057, 3474,
3810

Ö.-n cüülleen tur-: İncelemek
3139

Ö.-n köör-: Anlamaya,
kavramaya çalışmak 1025

Ö.-n kör-: Dikkatlice bakmak
2948, 3048

[30]

öydöox: Akıllı

Ö. 1089, 4222

[2]

öydööxtük: Akıllıca

Ö. 2400

[1]

öyöö-: Destek vermek

Ö.-üöx 1421

(Süüspütütten) ö.-r 950

[2]

S

saabilaa-: 1. Sıralamak

S.-n 3144

2. Delmek

S.-n 3384

[2]

saal: At boynundaki iç yağı

S.+ı+nan 1202

[1]

saalaax: Silahlı olan, silahlanmış

S.+tar+tan 877

[1]

saallaan-: Beslenmek

S.-mıt 3725

S.-na 4758

[2]

saalın-: Birleşik yapıda kullanılmıştır**S.-ar çağılğan:** Düşmüş yıldırım

3073

[1]

saamal: Birleşik yapıda kullanılmıştır**S. kısım:** Taze kırmızı 1200

[1]

saar: Geniş

S. 1727, 4448, 4503

[3]

saarat-: Ayırmak

S.-pakka 2440

[1]

saarba: Samur

S. 1862

[1]

saarır-: Büyüme, olgunlaşmak

S.-an 482, 1238, 2894, 4100

S.-bıt 3969

S.-an olor-: Büyüme 2510

[6]

saaru: Tereddüt

S. 337

[1]

saas I: Yaş, yıl, sene

S.+a+gar 4488

S.+a+n 1663

S.+a+ñ+ar 4477

S.+tara+n 607, 626

(Sallar) s.+a+gar 1485

[6]

saas II: Bahar

S.+ı 1021

[1]

saas III: Gözenek

S.+a+ttan 3827

[1]

saat: Bkz. Sart

S.+a+n 2000

[1]

saastaax: Tabakalı, katmanlı

S. 1059

[1]

saayılın-: Dikilmek

S.-bit 1110, 3147

[1]

saba: Birleşik yapıda kullanılmıştır**S. sañara sıt-:** Bağırmaq 335**S. sabın-:** Örtmek 4183**S. sırsan tağıs-:** Bir yere koşup çıkmak 509**S. sırt-:** Atılmak 919**S. sırsan tiyen is-:** Hemen cevap vermek 2918**S. tart-:** Bir şeyle örtünmek 1755**(Köbö) s. (süüren keler)** 4870**(Köbö) s. (süüren tiyer)** 4698**(Köbö) s. (süüren)** 1977

[9]

sabaanaydas-: Birleşik yapıda kullanılmıştır**S.-an kiiren is-:** Kalabalık bir şekilde dolaşmak, grup halinde dolaşmak, yürümek 150

[1]

sabağa: Büyük

S. 4501

[1]

sabağalaa-: Birleşik yapıda kullanılmıştır**S.-n kör-:** Henüz keşfetmek, bulmak 12

[1]

sabardaa-: Kaplamak, kapatmak

S.-bit 109, 1233, 2506, 2891, 3634, 3943, 4090

[7]

sabaray: Pençe

S. 2842, 3056

[2]

sabıdal I: İki katlı

S. 2678, 84

[2]

sabıdal II: Sarkmış

S. 4064

[1]

sabıtaa-: Üremek, türemek

S.-bit 173, 4811

[3]

sabutat-: Üretmek

S.-an 3073

[1]

sabilın-: Örtmek, kapatmak

S.-nın 4229

[1]

sabın-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(**Saba**) s.-bit 4183

[1]

sabırğax: Şakak etrafındaki saçlar, zülüf

S.+a+ttan 615

[1]

sabıta: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(**Sıt**) s. (**bierteleebit**) 1559

[1]

sadırın: Erimiş buz

S.+a+nan 1021

[1]

sağa I: Kenar

S. 2054

S.+ta+gar 2687

[7]

sağa II: Gibi, benzer

S. 1982, 1983, 1984, 1985, 1986,
2151, 2154, 2955, 3548, 3839, 4173,
1390, 1489, 1771, 2149, 2722, 4430,
4432, 4434, 4436, 987

S.+nı 2485, 1727, 2473

[24]

sağa III: Kadar

S. 2073, 2076, 2724, 2726, 3130,
3396, 3525

S.+nı 619, 1210, 2487

[10]

sağalaa-: Temizlemek

S.-tı-m 4543

[1]

sağalaax: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(**İileex**) s. 103, 227, 74, 816, 2765

[5]

sağana: ...olduğu vakit, zaman

S. 1642

[1]

sağanaax: Zaman

S.+ı 3335

[1]

sağiala: Torun

S. 1317

[1]
sağınax: Birleşik yapıda kullanılmıştır
(Xaxay) s. 3008

[1]
sahaan: Sayen; Rus ölçü birimi
 S. 1621

[1]
sahaannaax: Bkz. sahaan
 S. 1432, 1433

[2]
sahıar-: Gizlenmek, saklanmak
 S.-ba-tın 875
 S.-bit 1885
(Battaan) s.-an 1711

[3]
sahıl: Sarı
 S. 1027

[1]
sax I: Şeytan
 S. 1594, 3375
S. bıhalaana: Şeytani keşmekeş
 1375

[3]
sax II: Zaman, vakit

S. 1400
 S.+tar+ga 219

[2]
Saxa: Saha, Yakut
 S. 10, 4739

[2]
Saxalı: Sahaca, Yakutça
 S. 1322

[1]
saxsılın-: Silkelemek
 S.-a 803
 S.-an 3433
S.-an tühen is-: Büyük bir hızla
 düşmek 3537

[3]
sakkıraa-: Akmak
 S.-bit 1466
 S.-ta 3389, 3854

[3]
salaa: Dal, budak
 S.+ta+gar 3836

[1]
salaa-: Yalamak, yalayıp temizlemek
 S.-tax+a+n 3850

[1]

salaalaax: Dalli, budaklıS. 3023, 3675, 3690, 3808, 4246,
4248, 4250, 4297

[8]

salahn I: Bir yöne doğru

S.+a 399

[1]

salahn II: Birleşik yapıda kullanılmıştır**S.+nara-çalaxay-:** Salya 3854

[1]

salama: Üzerinde at yelesinden püsküller
asılmış sicim

S. 3105, 3270

[2]

salañ: Üşengeç

S. 1442

[1]

salay-: Döndürmek

S.-an 2115

S.-a battaa-: Birden döndürmek
2072

[2]

salbağır-: Zayıflatmak

S.-tı-lar 1802

[1]

salbax: Kalın

S. 2115

[1]

salgın: Hava, rüzgâr

S. 2055, 2074, 2469

[3]

salğaahınnaax: Eklenmiş, yekpare
olmayan

S. 522

[1]

salğan-: Dikilmek

S.-mit 3745

[1]

salıbir-: Titremek

S.-an 1678

[1]

salhınaax: Kaygan

S.+3467

[1]

sallar: Birleşik yapıda kullanılmıştır**S. saas:** Herhangi bir kişinin eski
hayatı 1485

[1]

sallañnat-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

S.-an ihit-: Yutmaya başlamak
2488

[1]

samanan: 1. Demek ki

S. 1005

2. İşte burada

S. 1732

[2]

samannıx: Bkz. samannık

S. 867

[1]

samannık: İşte böyle

S. 1223, 1405, 1764, 2413, 3551,
4649, 4884

[7]

samantan: Buradan

S. 2686

[1]

samır: Yağmur

S.+a+nan 1022

[1]

samın-: 1. Mahvolmak

S.-ar 1400

S.-ıax+a 2706

2. Düşmek, yıkmak, bozmak

S.-mañ 877

[3]

samınar-: Bozmak

S.-aarı 4891

S.-bat+a+n 2784

[2]

samsan-: Bitişmek

S.-mıt 3746

[1]

sanaa: Düşünce

S. 3561, 4028

S.+lara 1533, 1537, 3324

S.+lara+n 1200

S.+m+ar 2812

S.+nı 3911

S.+ñ+ın 3672

S.+ta 1343, 1736, 1737, 1738,
2461, 2581

S.+ta+gar 1191

S.+ta buol-: Düşünmek 2445

S.+ta tart-: Bir düşünceye
erişmek 1846

S.+ta tiy-: Düşüncesi
olgunlaşmak 11

(Aynı) s.+ta (tardan) 2321

(Kün) s.+ta 2319

[21]

sanaa-: Düşünmek

S.-ia-m 351

S.-ia-m-ıy 2813

S.-ıır 1806

S.-aaray 2223

S.-ba-tı-lar 1599

S.-bit 3672

S.-lara 3320

S.-ma 3911

S.-n 1906, 1913, 2782

S.-ta 2703, 784

S.-tı-lar 1400

[14]

sanaalaax: Düşünceli

S. 1258, 1509, 1923, 193, 2539,
3886, 4094, 4838, 4926

(Ayn) s.+a+n 1898

[10]

sanaalaa-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Ahumgas) s.-n 3913

[1]

sanaalan-: Düşünmek, bir düşünceye
sahip olmak

S.-an 2795

S.-mit 3684

(Kün) s.-an 2247

[3]

sandaar-: Parlamak

S.-bit 1698

[1]

sandalı: Parıltılı

S. 2465, 2472

S. ostuol: Eski ahşap masa 4508,
4709

[4]

sanılık: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Unñuk) s. 1682

[1]

sanılıy-: Sarkmak

S.-ar 943

S.-an tūs-: İnmek 524

[2]

saña: Ses

S.+m 4044

S.+ta 4483

S.+ta+n 3667

S.+ta+tan 787

S. duoraana: Sesin aksi 3721

S. sañar-: Söylemek, konuşmaya başlamak 685, 1764

S. sañara tur- : Konuşmak, konuşmaya başlamak 1405, 2749

(Ağıs) s.+ta+ttan 1950

[10]

saña: Birleşik yapıda kullanılmıştır

S. buol-: Söylemek, konuşmak 4384, 2600

S. buola is-: Söylemek 3551

S. buola tur-: Düşüncesini dile getirmek, söylemek 4649, 4884, 867

[6]

sañar-: Konuşmak, söylemek

S.-an 1764

S.-ar 3415, 3667

S.-a 803, 2411

S.-bıt 4044, 4483

S.-da 3762

S.-dax+a 2560

S.-iñ 1322

S.-a olor-: Konuşmak, konuşmaya başlamak 742, 787

S.-a tur-: Konuşmaya başlamak 1405, 2749, 4320

(Saba) s.-a (sıttağa) 335

(Saña) s.-a 685

[17]

sañas: Yenge

S.+ım 4058

S.+m+ar 4057

S.+tar+a+gar 539

[3]

sap: İp

S. 2151

[1]

sapsırıs-: Şapırdaratak yemek yemek

S.-a 718

[1]

sarahın: Soyulmuş yüzü, bulaşıcı hastalık

S. 374, 475

[2]

sarapaannaax: Entarili

S. 149

[1]

saraççı: Birleşik yapıda kullanılmıştır

S. üllüör dieri: Ağzına kadar 4504

[1]

sarat-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

S.-an bier-: Ayırmak 3278

[1]

sarayıkı: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(**Burayıkı**) s. 1125

(**Üreyiki**) s. 1127

[3]

sarbınax: Oymalı

S. 4182

[1]

sarbıy-: Budamak, kesmek

S.-an 4679

S.-ar 3040, 3684

S.-dı-lar 2516

[4]

sardaña: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(**Kün**) s.+ta 1969, 2058

(**Kümmüt**) s.+ta+n 2518

[3]

sardañalaax: Işık, parlak

S. 3634

[1]

sargı: İyi şans, saadet, talih

S.+lara+n 875

S.+m 2706

S.+m+ın 2784, 3040

S.+ta+n tayan-: Şans ihсан etmek
3925

[5]

sargılan-: Nasip olmak

S.-an 4483

[1]

sarial: Işıltı, parıltı

S. 13, 3389, 481

[3]

sarı: Güderi

S. 14, 250, 373, 3890, 3958, 4098,
474

[7]

sarımta-: Parça parça etmek

S.-n 2290

[1]

sarın: Omuz

S. 247, 444

S.+a+gar 4183

S.+a+nan 3634

S.+lara+gar 1728

S.+m+ar süken 2763

S.+ñ+ı+nan 4898

[7]

sarsıarda: Sabah

S. 2255, 631

[2]

sarsın: Yarın

S.+ñı 2670

[2]

sas-: Gizlenmek, saklanmak

S.-an 1238, 2510, 2894, 4100

S.-pıt 3969

[5]

sata: Yankı

S.+ta 3667, 4044

[2]

sataa-: -e bilmek

S.-ıır 2367

(Körülüü) s.-n **(baran)** 4777

(Oonúuu) s.-n **(baran)** 4779

(Tañıma) s.-ıax-xıt 2202

[5]

satan-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

S.-mat tıl: Sert konuşma 334

[1]

satana: Direk

S.+ğıt+tan 1981

[1]

satı: Kısa, küçük

S. 151

[1]

satulaa-: Gökten inmek

S.-bıt 1040

[1]

say: Yaz

S.+ın 65

S.+ın+ı 1022

[2]

sayam: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Bayam) s. 1296, 1955, 2384

[3]

sayğa-: Yıkamak

S.-ta 1199

[1]

saymahıt-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

S.-a olor: Duygusal konuşmak
1765

[1]

sayman-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Aymana) s.-a **(olordular)** 720

[1]

sebere: Şekil, görünüş, sima

S.+lere+n 3134

S.+te+n 1609

[4]

sebereleex: Görünüşlü, simalı

S. 2695

[1]

seberelen-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

S.-en bar-: Simaya malik olmak

751

[1]

sebergene: Kiriş

S.+te+n 2033

[1]

sebilee-: Silahlandırmak

S.-te 1988

[1]

sebirdex: Yaprak

S. 4242

S.+e 3992

S.+e+n 4301

S.+teeğ 3929

S.+tere+n 4253

[5]

segeex: Dinlenen, duyulan

S. 4752

[1]

segelcit-: Azıcık açmak

S.-en 1945

[1]

segelgen: Delik

S. 1781

[1]

seget-: Bulmak

S.-en 2112

[1]

segey-: 1. Dikkatle dinlemek

S. 694

S.-en is-: Cilvelenmek 162

[2]

seleer-: Azalmak

S.-bit 1128

[1]

seliik: Birleşik yapıda kullanılmıştır

S. at: Tırıs giden, yürüyen at 143

[1]

seliin-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

S.-en tepter-: Tırıs gitmek 2144

[1]

sellier-: Bırakmak

S.-pekke 3535

[1]

seme: Suç

S.-ñ 321

[1]

senñeke: Birleşik yapıda kullanılmıştır

S. xaya: Küçük tepe 2084

[1]

señiyeleex: Çene

S. 1483

[1]

seret-: Söylemek

S.-peter-git 989

[1]

serge: At bağlama direği

S. 1108

S.+ni 199, 4341

S.+te+ger 1974

S.+te+n 4424

[5]

sergexsiy-: Şenlenmek

S.-di-bit 3863

[1]

serii: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Suon) s.+ler 1580

(Suon) s.+te+n 3444

(Xaraña) s.+te+n 3419

[3]

setiilen-: Çeyiz olarak muayyen miktarda hayvan almak

S.-en 367

[1]

sette: Yedi

S. 1483, 160, 1690, 1709, 1942, 2034, 2043, 2046, 2111, 2210, 2427, 2689, 2720, 2942, 3029, 3253, 3266, 3517, 3601, 3704, 4009, 4109, 4243, 4246, 4347, 4353, 4381, 4412, 4442, 4752, 4768, 4776, 4828, 4877, 617, 825, 1633

[37]

setteleex: Yedi yaşında olan

S. 3159, 3284

[2]

setteli: Yedişer

S. 3422, 3448, 3693

[3]

sette uon: Yetmiş

S. uon 1940, 2990, 3066, 3195

[4]	S. 246
setinîi iy: Kasım ayı	[1]
S. 1941	sıalihar: Sazan balığı
[1]	S. 1323
seymextee-: Paralamak, parçalamak	[1]
S.-bit+tere+n 1329	sıana: Kıymet, değer
S.-iex-pit 773	S.+ta+n 1380, 2225
S.-ii 1329	[2]
S.-n 1162, 2668	sıanala-: Birleşik yapıda kullanılmıştır
[5]	S.-bakka tur-: Niyetinde olmak
seymektee-: Bkz. Seymextee-	1632
S.-ti-ler 1799	S.-n ırıt-: Vermek 3664
[1]	[4]
seymekten-: Paralamak, parçalamak	sıbaaybat: Dügün
S.-mit 1387, 1613, 3557	S.+a+n 4743
[3]	[1]
sıa: Yağ	sıbdıgras-: Hızlıca koşmak
S. 3116	S.-pıt 4240
S.+ta+n 4500	[1]
[3]	sıcaan: Çevik
sıalaa-: Sıyırmak	S. 4413
S.-n 4500	[1]
[1]	sıcaay: Işık, parlama, parıltı
sıalca: Kayış, kemer	S.+a+n 1696, 2521
	S.+bit 4323

[3]

sıhırı: Örtülü, örtülmüş

S.+na 754

[1]

sıhu: Ova

S.+ta+n 1333

S.+lar+daax 286

[2]

sıdam: Çabuk, çevik

S. 1134, 370, 462

[3]

sıha: Boş yere, nafîle

S. 2811

[1]

sır: Tepe

S. 1451, 1499

[2]

sıs-: 1. Ayrılmak

S.-an+nar 1289

2. Dinlenmek

S.-mit 895

S.-an aas-: Dinlendirmek 4669**S.-an kör-:** Çalışmak 4393**(Bihita)** s.-an 1279**(Öröön)** s.-an **(körbökkö)** 1378**(Sirite)** s.-an 1159**(Toğuta)** s.-an **(keestere)** 3428

[8]

sıy-: Birleşik yapıda kullanılmıştır**S.-ı+ta tart-:** Çekip çıkarmak
3332

[1]

sıyılm-: Zayıflamak

S.-bat-a 3737

[1]

sıkkıraa-: Birleşik yapıda kullanılmıştır**S.-ır tın:** Mırıldayan ruh; zor
yaşayan adam hakkında 1380

[1]

sıl: Yıl

S. 3422, 3448, 3693, 4597

[4]

sılaanńıy-: Isıtmak

S.-an 2562

[1]

sılaanńıgas: Düz

S. 286

[1]

sılaas: Sıcak

S. 1617, 2562

[2]

sillañnat-: Aşağı yukarı hareket etmek

S.-an 1500

[1]

sılay-: Dinlenmek

S.-bit+iñ 4668

[1]

sılbırğa: Hızlı giden, çevik

S. 371, 463, 4761

[3]

sılgı: Yılıkı, at

S. 1767, 4068, 4550

S.+m 1774

S.+nı 4413

(**At**) s. 1976, 4697, 4869

(**Sonoğos**) s. 672

[9]

sıllarıççı: Birleşik yapıda kullanılmıştır

S. tart-: Büzülmek 735

[1]

sıllas-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

S.-an bar-: Koklamak 4608

[1]

sıllastıgas: Sarkık

S. 1452

[1]

sıllan: Sarılmak

S.-ar+ga 2927

[1]

sımaan: Zarif

S. 4608

[1]

sımıhax: Alt dudak, dudağın alt kısmı

S.+a 735

S.+a+n 1500

[3]

sımıhaxtaax: Alt dudağı olan, alt dudaklı

S. 1452

[1]

sımüt: Yumurta

S.+taağar 1918

[1]

sımnaa-: Yumuşak olmak

S.-ñ 1323

[1]

sınalııt-: İnlmek

S.-pıt+i+n 4500

[1]

sınaly-: İnlemek

S.-ar 3478

S.-bit 3116, 3175

S.-an bar-: Bağırmaq 2013

[4]

sındaahn: Damar, sinir

S. 1631

S.+a 3737

[2]

sındaustaax: Kirişli

S. 63

[1]

sınılın-: Dövmek

S.-ar-bın 2927

[1]

sıntarı-: Körleşmek

S.-an 3341

[1]

sıñaax: ÇeneS.+a+n 1218, 1219, 1625, 1865,
2138, 3643, 4531, 928, 927

S.+ñ+ın 2437

[10]

sıppaat-: Körleşmek

S.-a 1631

[1]

sıray: 1. Yüz, alın

S.+dara+tın 4608

S.+ga 1824

2. Alan

S.+a+gar 1651

S.+ga as-: Yüzüne vurmak 2453

[4]

sırdat-: Aydınlatmaq

S.-ar 3846

[1]

sırdaan: Birleşik yapıda kullanılmıştır**(Tañara)** s. 2015

[1]

sırdura: Birleşik yapıda kullanılmıştır**(Xallaan)** s. 3395

[1]

sırdık: AydınS. 1389, 1696, 1824, 2225, 2288,
2453, 2521, 3547, 3664, 4115, 4323

[11]

sırğal: Şölen

S.+a+n 4741

[1]

sıru: 1. Yolcu

S. 4668

S.+ñ 2232

2. Datif halde eylemin zamanını niteler.

S.+m+ar 2811

(Ayanña) s.+ga 1848

(Ayammit) s.+bit 2182

(Silcibit) s.+lara+n 540

[6]

sırulaax: Yürüyen, yürüyüşlü

S. 370, 376, 462, 488

S.+tara+n 458

[5]

sırurgaa-: Dolaşmak

S.-ıax+xa 285

[1]

sırıs-: Bkz. Sırt-

S.-bit-tar 1134

S.-tı-lar 1567

S.-an kel-: Gelmek 2859

(Saba) s.-an **(tiyen istexpitine)**

2918

[3]

sırt-: Yürümek, yürüyerek gitmek

S.-an 314, 4787

S.-batax 3412

S.-bit 2457

S.-bit-tara 528

S.-bit+a+n 1848

S.-ıax+xa 285

S.-ta 2378

S.-tı-lar 3337

S.-ar buol-: Geçmek 884

S.-bit sıru: Macera 540

(Ahu) s.-ar 1151, 1967

(Batisa) s.-an 1594, 3375

(Cüögeleche) s.-an 4005

(Ekkiriete) s.-an 3376

(Ekkiriete) s.-an 1595

(Kiire) s.-ıı+m+ar 2255

(Körülüü) s.-ar 1153

(Kurdana) s.-ar 2008

(Keriye) s.-an 2692

(Keriesteextii) s.-aaya-ğıt 902

(Ketehe) s.-bit-a 3597

(Munña) s.-an+nar: 1330

(Oyoğoluu) s.-an 1596, 3377

(Sügen) s.-bat-kın 3657	S.-an 3640
(Süürte) s.-an 4497	S.-ar 2924, 3639, 4544, 4848
(Saba) s.-an 919	S.-pıt 895
(Saba) s.-an tağısannar 509	S.-tax+m+ına 2693
(Tuna) s.-an 2798	S.-an bar-: Hapis yatmak 2811
(Tuta) s.-ar 1359	S.-an bier-: Yan gelip yatmak 1632
(Ukta) s.-bıt+ın 4018	S.-ar xaya: hafif eğimli dağ 63
(Uobalata) s.-ta 1202	(Tiere bulkulla) s.-pıt 3695
(Üöle) s.-ar (buolaayağıt) 3280	(Tañnarı bulkulla) s.-pıt-tara 3425
(Xaraasta) s.-ar (buolaayağıt) 887	(Saba sañara) s.-tax+a 335 [14]
(Xaamtara) s.-an 4498 [39]	sıt: Ağır koku S. 1557, 1561
sırıya: Yavaş S. 2487 [1]	S. sabıta bier-: Koku sarmak 1559
sırsı: Birleşik yapıda kullanılmıştır S.+lara buol-: Koşuşmak, koşu yarışı yapmak 4762 [1]	(Caardaax) s.+a 4306 (İllaax) s.+a 4304 (Kuordaax) s.+a 4305 [6]
sıs-: Dövmek, dayak atmak, vurmak S.-tar-an 596, 600 [2]	sıtarı: Eğik S. 2013 [1]
sıt-: Yatmak S.-aaççı 2703	sıtı: Keskin S.+ta+ttan 1965

- [1]
sıty-: Çürüme, kokmak
 S.-an 896
- [1]
sıttık: Yastık
 S. 2487, 3003
- [2]
sibienneex: Hayaletli
 S. 3170
- [1]
sibignes-: Fısıldaşmak
 S.-pit 4242
- [1]
sibiligin: Şimdi
 S. 1274, 2339, 3675, 3691
- [4]
sibilin: Birleşik yapıda kullanılmıştır
S.+ñi kem: Şimdilerde 504
- [1]
sie- I: Yemek yemek
 S.-bit 1464
 S.-bit+e+n 618
 S.-n 4522, 718
 S.-ii 4513, 639
- S.-n ahaa-:** Yiyip içmek 1162
- [7]
sie- II: Birleşik yapıda kullanılmıştır
S.-n kees-: Yakmak 3421
- [1]
sie: Birleşik yapıda kullanılmıştır
(Ook) s. 2642
- [1]
siekeniy-: Endişe etmek
 S.-en 2880
- [1]
siel-: Koşmak
 S.-en 162
- [1]
siel: Yele
 S.+e+n 1768, 1775
- [2]
sielleex: Yeleli
 S. 216, 1116, 2112, 3105, 3270
- [5]
siere: Birleşik yapıda kullanılmıştır
S. uota: Kükürt ateşi 1352
- [1]
siet- I: Bkz. sie- I

S.-ti-ler 613	S.-en 1437
[1]	[1]
siet- II: Tutmak	siksilin-: Birleşik yapıda kullanılmıştır
S.-en-ner 4694	(Cölö) s.-en (tühen) 3447
S.-en ağal-: Tutup getirmek 4423	[1]
S.-en killer-: İçeri almak 2339	sil: Salya
[3]	S. 1489
siğil: Birleşik yapıda kullanılmıştır	[1]
(Ugul) s. 1221, 2410, 2497, 2565,	siley-: Birleşik yapıda kullanılmıştır
741	S.-e tardan bier-: Açmak 3028
[5]	S.-e tart-: Yandan açmak 2943
sigiliilen-: Bir huya sahip olmak	[2]
S.-e 2459	silelin-: Birleşik yapıda kullanılmıştır
[1]	S.-en bier-: Ayırmak 3518
siğilileex: Karakter	[1]
S. 3402	silge: Kalın boyun damarı
[1]	S.+bit 658
sihii: Birleşik yapıda kullanılmıştır	S.+ğit+i+nen 981
S. üöt: Kırmızı söğüt ağacı 163	S.+lere 1619
[1]	S.+lere+n 1243, 2512
siksikteex: Köşeli	[5]
S. 46	silgeleex: Damarlı
[1]	S.+tere 3483
siksiriy-: Silmek	[1]

sili: İlik

S.+te 1700

[1]

silikteex: Nakışlı

S. 2422

(**Aygıraastaax**) s. 77

[2]

silisteex: Köklü, kökü olan (ağaç kökü)

S. 1058

[1]

sillie: Birleşik yapıda kullanılmıştır

S. xoloruk: Fırtına 3066

[1]

simen-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(**Sip kurduk**) s.-en 4865

[1]

simex: Çiçek

S.+e+n 4110

[1]

similex: 1. Sık

S. 3625

2. Yıkık ağaçlı orman

S. 4586

[2]

similin: Toplanmak

S.-ne 1590

S.-en bar-: Toplanmaya başlamak
1589

[2]

simitin-: Korkmak

S.-en 2329

S.-er 2618

[2]

sin: Böyle

S. 1660

[1]

sinñelex: Çeşitli şekillerde

S. 1791

[1]

sinñiges: İnce

S. 3825

[1]

siñin-: Yıkamak

S.-en 3803

S.-en tñs-: Yıkamak 4585

[2]

siñneri: Birleşik yapıda kullanılmıştır

S. üktüörü gın-: Ayakları altında
ezmek 4111

[1]
siñnii: Taşkın
 S. 3152
 [1]
sip: Birleşik yapıda kullanılmıştır
S. kurduk simeen-: Hazırlanmak
 4865
 [1]
sippiir: Birleşik yapıda kullanılmıştır
S. talax: Söğüt çubuğu 1275
 [1]
sir: Yer
 S. 1034, 1042, 1053, 111, 115,
 132, 180, 279, 2799, 3986, 3996, 4109,
 432, 434, 983
 S.+der+ge 2066, 527
 S.+der+git 893, 895
 S.+der+i 1013
 S.+der+i+nen 2980
 S.+der+ik+kit 891
 S.+dere+tten 406
 S.+e 201, 217, 282, 284, 4308
 S.+e+ger 2614, 3191, 4628
 S.+e+nen 1054, 4176, 514, 518
 S.+e+tten 4329, 4331, 4540

S.+ge 1121, 2507, 2892, 4091,
 4336, 4738, 4752, 4753, 4754, 4835, 525,
 883, 1234, 4020
 S.+i 1438, 1621, 3530, 886, 889,
 3531, 3722
 S.+ñ+er 2978, 2979
 S.+ten 1102, 1169, 1584, 1679,
 2158, 3266, 3598, 4377, 4398, 4399,
 1123, 2149
S. iye doydu: Toprak ana 89, 1634
(Duguydammit) turuu s.+im 4961
(Xappit) s.+der+i 2088
(İye) s.+ge 2532
(Keler) s.+der+e+ger 2428, 826
(Keler) s.+dere+ger 1691, 2211,
 4010, 4829, 4878
 [84]
sircitten-: Lider yapmak
 S.-en 3067
 [1]
sirdee-: Öğrenmek
 S.-eerey 1072
 [1]
sirdirgee-: Titremek
 S.-ii 1352
 [1]

sirelgen: Parlayan

S. 3420

S. uot: Ateş, parlayan ateş 3327

[2]

sirem: Çim

S. 145, 4247

S.+e 1077, 3993

[4]

sirey: Yüz

S.+der+e+tten 3326

S.+e+n 1488, 2791

S.+e+tten 1351

S.+iñ 3517

[5]

siri: Deri

S.+te 3421

S. ihit: Deri kırmızı küpü 1115**S.+i çabıçax:** Deri kap 3620**S.+te sınıñ-:** Derisini yüzmek
1159

[3]

siriedit-: Hazırlatmak

S. 3919, 4910

S.-pit-ter 1124

[3]

siriediy-: Hazırlanmak

S.-bit 1077, 1115, 185, 2532, 4110

S.-din 4247, 4259, 4549

S.-er 4394, 4469

S.-en tağıs-: Saçmak 3327**S.-en tur-:** Hazırlanmak 4769

[15]

sis I: Bel, sırt

S. 3625

S.+tere+n 2897, 3421

[3]

sis II: Dağlık orman

S.+tere+n 1570

S. tıa: Sık orman 3802, 4585

[3]

sis III: Birleşik yapıda kullanılmıştır**S. üöse:** Ana damar 888, 1997,
3691, 3030

[4]

sit-: 1. Gelişmek, güçlenmek

S.-pit 1663

S.-te 658

2. Çıkmak

S.-pit 1076

3. Yetişmek

S.-pit+tere+n 1159	S. 3026
4. İyileşmek	[1]
S.-te 4757	soduom: Gürültü
[5]	S. 3379
siteri: Fethedilmez, zaptolunmaz	S.+a+n 3373
S. 1709	S.+u 4215, 4820, 3895
[1]	[9]
siter-: Gelişmek, güçlenmek	soduomnaax: Gürültülü
S.-bit-e 1243, 2512, 2897	S. 1646, 3082, 3101, 3523, 4086
[3]	[5]
sitii: Bağlı olma	soğoox: Sopa
S. 2149	S. 1443
[1]	[1]
sitim: İp	soğotox: Tek, bir, yalnız bir
S.+e 2150	S. 1173, 634, 683, 779, 861, 863
S.+e+ñ+en 3700	[6]
[2]	soğotoxto: Birden, aniden
soboloñ: Ödül	S.+to 2681, 2982, 520, 3977
S. 2334, 2629, 4404	[4]
[3]	soğuhun-: Birleşik yapıda kullanılmıştır
soboloñnoox: Açgözlü	(Kehiexteex) s.-an 2353
S. 3080, 3100	[1]
[2]	soğuruu: Güney
soduol: Bela, felaket	

S. 3257, 3668, 40, 4785, 1645,
1837, 210, 2134, 3177, 4965, 499

[11]

soğus: Biraz

S. 1526, 2493

[3]

soğustuk: Bkz. soğus

S. 2442

[1]

soho: Kırmızı

S. 3085, 3177, 4152, 4383

[4]

sohuoxtaax: Örgü

S. 4066, 4129, 4167, 4208

[4]

sohut-: Ürkütmek, korkutmak

S.-an 2804

[1]

sohuy-: Kızmak

S.-an 2698

[1]

sollonnoox: Cimri

S. 211, 40, 4232

[3]

solun: Havadis, haber

S.+nara+n 541

[1]

somoğo: Bütün

S. 3445

[1]

sonnuk: Böyle

S. 2197

[1]

sonoğos: Birleşik yapıda kullanılmıştır

S. sılğı: Genç at 672

[1]

soppoñ: Besin değeri olmayan, besin değeri düşük olan

S. 242

[1]

sor: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Muñ) s. (tördö) 3174

[1]

sordoñ: Turna balığı

S. 3467

[1]

sordoox: Bedbaht, mesut olmayan

S. 1647, 3081, 3099

S.+o 3379

[1]

sorgu: Kısmet

S.+m 4466

[1]

sorsuy-: İhtiyarlamak

S.-ar 4924

[1]

soruk: Amaç

S.+um 4084

S.+ñ+in 2270

(Boruk) s. 404

(Anallaax) s.+put 855

[4]

soruktaax: Bkz. soruk

S. 2323, 2335, 2502, 2877

S.+ñ+ın 2306, 2757

[6]

sostuoy: 1. Kaya

S. 3182, 3199, 3207, 3248, 3257,
3461, 3475, 3523, 3770

S.+a+gar 3507

S.+um 3515

S.+a+ttan 3494

2. Alan, savaş alanı

S.+ga 2976

(Taas) s. 3129

[15]

sostuoyuo: Zirve

S.+gar 1650

[1]

sot-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

S.-on bar-: Dolaşmak 3859

(Suuyan) s.-on **(taxsıbit)** 3169

[3]

sotun-: Silmek

S.-on 2494

[2]

soto: Baldır

S.+to+n 2051, 3258

[6]

sotoloox: Baldırlı, bacaklı

S. 975, 2741

(Corğono) s. 2172

(Corğono) s.+tor 2238

[4]

sotto: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Xardarı taarı) sotto s. 1863-2

[2]

sotuunnaa-: Çıban hastalığına yakalanmak

S.-n 495

[1]

soyuo: Birleşik yapıda kullanılmıştır

S. tumsun: Keskin gaga 780

[2]

soyoduçu: Birleşik yapıda kullanılmıştır

S. körön bar-: Bir yere bakmak
684

[1]

sögödüy-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

S.-en cippieren: Derin düşünceli
2348

[1]

sögölöön: Ziyafet çekme

S.+ö+n 4742

[1]

söhüöxteex: Dizli, dizi olan

S. 1512, 3699, 974, 1325, 2746,
4135, 4343, 4676

[8]

söhürgestee-: Diz çökmek

S.-n 1761, 3878

S.-n olor-: Diz çökmek 3201,
4527

[4]

söllöñnöt-: Buruşturmak

S.-e 2791

[1]

söptöox: Uygun

S. 764

[1]

sörüöhün: 1. Saklanmak

S.-ne 1592

2. Yerleşmek

S.-en 3990

[1]

sörüö: Keçeleşmiş

S. 2791

[1]

sörüöleex: Eyerli

S. 1982

[1]

sötörüçcü: Birleşik yapıda kullanılmıştır

S. tart-: Büzülmek 734

[1]

suba: Deri

S.+ta 1705

[1]

subalaax: Çehrelî

S. 2282, 3866

[2]

suban: Bekâr

S. 4633, 4661, 4692

[1]

suban süürük: Kısır sığır, öküz

S. süürük 1207, 1247

[2]

subay: 1. Taze

S. 3115

2. Pıhtılaşmış

S. 880

[2]

subu: İşte bu

S. 1066, 3126

S. kurduk: İşte böyle 1623, 926,
1302**(Aray)** s. 2620

[6]

subuçu: Uzatmak

S. 3632

[1]

subugurduk: İşte böyleS. 2600, 2790, 3879, 4318, 4384,
4767, 4802, 801

[8]

subulun: Birleşik yapıda kullanılmıştır**S.-an suoruyan tühe tur-:**
Hızlıca uçup düşmek 3952

[1]

subuñnat-: Açmak

S.-an 2563

[1]

suburğa: Uzun

S. 2403, 498

[2]

suburuçu: Uzatmak

S. 497

[1]

suburus-: Birleşik yapıda kullanılmıştır**S. gınan xaal-:** Uçup Gitmek 516,
2681**S.-put+u+nan suksurus-:** Birinin
ardından gitmek 3125

[1]

subus-: Arka arkaya gelmek

S.-tu-lar 4151

[1]	[2]
subut-: Uzatmak	sukkuy -: Konuşmak
S.-an 1007	S.-a 2566
[1]	S.-but 1132
subuu: Birleşik yapıda kullanılmıştır	[2]
(Utuu) s. 2411, 2489, 2566, 4320, 638, 742	sukkulun-: 1. Yayılmak
(Utuu) s.+kut+a 2496	S.-but 1557
[7]	2. Söylenmek
subuy-: 1. Çekmek	S.-na 4754
S.-a 2032, 3816	[2]
S.-a tartan il-: Çıkarmak 3817	suksurus-: Birbirinin ardı sıra gitmek
[12]	S.-an 1207
sugul: Birleşik yapıda kullanılmıştır	(Suburusputunan) s.-put+u+nan 3125
S. kuyaas: Aşırı sıcak 59	[2]
[1]	suksus-: Birleşik yapıda kullanılmıştır
suhuox: Örgü	S.-an tühen is-: Birbirlerini takip ederek gitmek 3084
S.+o+n 2403	(Toğö) s.-an (kelen) 3102
[1]	[2]
sukkuordaax: Bkz. sukkuurdaax	suksuy-: Uçmak
S. 3501, 4964	S.-an 2717
[2]	S.-an tühe tur-: Hızlıca uçup gitmek 4969
sukkuurdaax: Kana susamış	[2]
S. 1836, 2133	

sul: Çıplak

S. 1133

[1]

sulan-: Pişman olmak, ağlanıp sızlanmak

S.-mit 785

(**Sulanıtın**) s. 353-2

[3]

sulanı: Ağlama, sızlama

S.+ta+n 455

S.+ta+n sulan-: Ağlayıp

sızlanmak 353-2

S.+ñ+ın toluy-: Yalvarmak 4389

[3]

sulbu: Birleşik yapıda kullanılmıştır

S. tardan ıl-: Birden süratle çekip çıkarmak 591

[1]

sulburut-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

S.-a oğus-: Aniden çekmek 3333

[1]

sullaa-: Kabuğu soyulmak

S.-bıt 2740

[1]

sullas-: Dövüşmek

S.-pıt+ı+nan 3615

[1]

sulumax: Alelade, sıradan

S. 3951

[1]

sulus: Yıldız

S. 51, 52, 53

[1]

sumanan: İşte böyle

S. 3083, 3950

S. buoluo: Mutlaka oradadır 4968

[3]

sundulus-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

S. gına tūs-: Hızlıca gitmek 1000

[1]

suo: 1. Korkunç

S. 3213

2. Görkemli, saygın

S. 785

S. ceñke: Saygılı 693, 704, 4388

S. xaan surax: Saygın şöret 673

S. surax: Saygın şan 3962, 4418

[8]

suodas: Birleşik yapıda kullanılmıştır

S. gın-: Birden bire dikilmek 861,
1671

S. gına tús-: Birden bire dikilmek
1434

[3]

suoday: Büyük

S.+a 635

[1]

suoduy-: Çıkmak

S.-an 3455

S.-ar+a+gar 781

S.-an tağıs-: Çıkmak, gelmek 426,
3065, 3769, 4223

S.-an toğut-: Sızıp akmak 3566

(Cölö) s.-an 3431

[8]

suohaa-: Hiddetlenmek

S.-n 97, 212

S.-n kel-: Hiddetlenmek 2623

[3]

suox: Yok, değil

S. 1318, 1319, 2154, 2283, 2290,
2725

S.+a 1314, 1315, 2589, 2591,
3037, 3039, 341, 345, 347, 349, 351, 449,
451, 343

S.+o+na 92

Aata s.: İzin vermemek 325, 329

(Aanúa axtia) s.+a 2663

(Bokuoya) s. 1356

(Delegeyge dielitiexpit) s.+a 2375

(Xarsa) s.+ar **(tühen)** 2648

(Kıhania) s.+a 2662

[28]

suoku: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Uoku) s. 1683

[1]

suol: Yol

S. 4433

S.+a 1431

S.+a+n 3757, 3759

S.+but+tan 2631

S.+gut+un 1314, 1315

S.+lar+gıt 871

S.+lar+ı 663

S.+lara 205, 212

S.+lara+n 411

S.+m+ar 3043

S.+ñ+un 2234, 3751, 3752

S.+o+n 2342

S.+u 1009, 2113, 2227, 4603,
4604, 937, 4582

S.+u+nan 2801

S.+uñ 2233, 3921, 4590, 4905

S. aana: Kapı eşiği 4737

S. xotunu: Saygın yol 2108

S. kihi: Yolcu 4670, 4717

(Aççıgy) s.+u 2663

(Xaydar) s.+a 2550

(Kuhağan) s.+a+nan 2803

[41]

suollaax: Ünlü, öeşhur

S. 132, 3986, 4307

[3]

suollan-: Yola çıkmak

S.-ma-tın 4232

(Suoruma) s.-ar kihi 1257

[2]

suomax: Acıklı, üzüntülü

S. 1256

[1]

suon: Kalın

S. 1202, 3243, 4622, 4727, 4901

S.+tan 2361

S. serii: Birçok kişi 1580, 3444

[8]

suor: Kuzgun

S. 4434

[1]

suorba: Birleşik yapıda kullanılmıştır

S. xaan ohox: Büyük kaya parçasından yapılmış yekpare ocak 956

[1]

suordaax: Kuzgunlu

S. 3435

[1]

suorğan: Yorgan

S. 3004

[1]

suoruma: Birleşik yapıda kullanılmıştır

S. suollaamar kihi: Talihsiz adam 1257

[1]

suoruy-: Sessiz olmak

S.-an 3652, 4171, 4786

S.-an usta tur-: Hızla ayrılmak 4283

(Subullan) s.-an **(tühe turbuta)** 3952

(Toxton) s.-an (tühe turbuttara)

1734

[6]

suos: So hecesi ile başlayan kelimelerin manasını kuvvetlendirir

S. 3977

[1]

suptut-: Küçültmek

S.-an 1006, 2116

[1]

sur: Birleşik yapıda kullanılmıştır

S. börö: Bozkurt 999, 1206, 1301, 1246, 3124

[5]

sur II: Birleşik yapıda kullanılmıştır

S. gın-: Hızlıca, çabucak yapmak
2052

[1]

suraa-: Sorup öğrenmek, tahkikle öğrenmek, bildirmek

S.-n 674, 3213, 3962

[3]

surağır-: Ünlenmek, ün salmak

S.-an 86. 97

[1]

surax: Şan, şöhret

S.+a+n 3962

S.+pıt+a+n 673

S.+xıt+ın 693

S.+ñ+ın 3213

S.+tara+n 716

(Suo) s.+pıt+ın 4418

[6]

suraxay: Bkz. surax

S.+a+n 704

[1]

surcu: Küçük kardeş

S.+m 4535

S.+o+m 4573

[2]

surt: Ev

S. 4559

[1]

suru: Boz at

S. 4737

[1]

suruktaax: 1. Süslü

S. 1645

2. Talih

S. 1270

3. Yazılı

S. 3668

[3]

surulun-: Yazmak

S.-but-a 4599

[1]

sut: Kıtılık

S. 396

[1]

sutuora: Dizlik

S.+lara+n 396

[1]

suturuk: Yumruk

S.+tara+nan 3354

[1]

suullar-: Devirtmek

S.-an 4737

[1]

suunağalaa-: Yıkanmak

S.-ıır-ım 1188

S.-n 1164

S.-ñ 880

[2]

suut: Daire, çember

S.+ka 1607

[1]

suuy-: Birleşik yapıda kullanılmıştır**S.-an soton tağıs-:** Yıkayıp kurulamak 3169

[1]

suydaa-: Birleşik yapıda kullanılmıştır**S.-n ereylin-:** Yok etmek 1247

[1]

sübe: Çare

S.+ğit+i+nen 1265

S.+ni sübeles-: Usul öğretmek 2907

[1]

sübelee-: Danışmak, öğrenmek

S.-ñ 1265

[1]

sübeles-: Danışmak

S.-en 1147

(Sübeni) s.-eeri 2907

[2]

sücü: Bkz. Südü

S. 1124

[1]

südü: Büyük, önemli

S. 2450, 3191, 4398, 2799

[4]

süge: Balta

S.+lere 4369

[1]

sügünner-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

S.-eri olur-: Götmek 2670

[1]

sügüreydee-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

S.-n bar-: Diz çökerek selamlamak 1763

[1]

sügürüy-: Diz çökmek, diz çökerek selamlamak

S.-büt+tere+n 2241

S.-e-bin 1325, 4135

S.-e-bit 4676

S.-en 2747, 4343

S.-e olur-: Götmek 2546

[7]

sügüt-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(**Ünen**) s.-en (**turan**) 4345

[1]

sügütelee-: Yüklenmek

S.-n 1728

S.-n bar-: Yüklenmek 3715

S.-n kebis-: Sırtlanmak 3792

[3]

sühüöteex: Bkz. söhüöteex

S. 3188

[1]

sük-: Yüklenmek, sırtlanmak, taşımak

S.-en 3938

S.-püt+ü+nen 3767

S.-en sırit-: Sakin durmak, rahat durmak 3657

(**Sannıbar**) s.-en 2763

[4]

sükte: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(**Üñe**) s. 2546

(**Üñe**) s. (**turbuta**) 383, 4459

[3]

süller: Birleşik yapıda kullanılmıştır

S. etiñ: Gök gürültüsü 3072

[1]

süllüges: Sürgü, kilit

S.+i+nen 4227

S.+ñ+in 3032

[2]

sünnün: Boyun

S. 4497

[1]

süñken: Muhteşem

S. 3335, 4275

[1]

süödeñnee-: Ağır ağır hareket etmek

S.-iir+i 904

[1]

süöhü: Hayvan, büyükbaş besi hayvanı

S. 4266, 4408, 4550, 4552

S.+nü 3918, 4340

[6]

süöken-: Boşaltılmak

S.-ne 3853

[1]

süöl: Güzel

S. 982

[1]

süöm: Dört parmak kadar (ölçü bildirir)

S. 2726

S. tüs-: 4 parmak hayal kırıklığına uğramak 1675

[2]

süpsük: İtişme, kakışma

S.+e 1377

[1]

sürdeex: 1. Zalim, acımasız

S. 1829, 2456, 3190

2. Büyük

S. 4285

[4]

süre: Dehşetli

S. 2461

[1]

sürex: Yürek

S. 882, 4029

S.+e 1843, 2246, 2583

S.+e+n 2467

S.+i 2909

S.+pit 1886

S.+xit+i+nen 1266

S.+tere 1393, 1583

(Et) s.+e 2368

[12]

sürextée-: Yürekli olmak

S.-n 3912

[1]

sürexteex: Yürekli

S. 1226, 187, 1920, 2331, 2535

S.+e+n 1900

[6]

sürexten-: Kalbinde taşımak, kalbinde beslemek

S.-mit 3683

[1]

sügüör: Büyü

S. 4275, 4285

[2]

sügüördeex: Büyülü

S.+e+n 4206

[1]

sürgüy-: Büyü yapmak

S.-dex-im 4218

S.-er+ge 4132

[5]

süt-: Yitmek, mahvolmak, yok olmak

S.-en 255, 892

S.-pet 222, 711, 858

S.-püt 4030

[6]

süter-: Yitirmek, yok etmek

S.-di-bit 1892, 4855

S.-en 4330, 4900

S.-iñ 904

[5]

sütüs-: Birbirlerini kaybetmek

S.-püt+ter 2866

[1]

süül: Hayvanlarda çiftleşme arzusu, kızışmış olmak

S.+e+n 3335

[1]

süüne: Büyük, en büyük

S.+lere 1045

S.+lere+n 982

S.+lere+nen 2450

S.+te 4206

S.+te+n 2799, 4414

[6]

süür-: Koşmak

S.-dü-ler 1011

S.-en 1544, 3838

S.-er 1982, 2817, 3170, 3171

(Bürüüküü) s.-dü-ñ 3655**(Köbö saba)** s.-en 1977**(Köbö saba)** s.-en **(keler)** 4870**(Köbö saba)** s.-en **(tiyer)** 4698

[11]

süürelee-: Akmak

S.-n 2351

[1]

süürt-: Birleşik yapıda kullanılmıştır**S.-e sırt-:** Dörtnala gitmek 4497

[1]

süüs: Alın, yüz

S.+püt+ü+tten 950, 1421

S.+tere+n aalis-: Kafa kafaya
vermek 1147

[3]

süüsteex: Alınlı, yüzlüS. 1482, 3051, 3939, 4612, 4640,
4958

[6]

T**tağılaax:** Tüysüz

T. 1724

[1]

taarı: Birleşik yapıda kullanılmıştır**(Xardarı)** t. 637**(Xardarı)** t. **(xabıalaan)** 2490**(Xardarı)** t. **(sotto sotto)** 1863**(Töttörü)** t. 3198

[4]

taas: Taş, kayaT. 1497, 3466, 961, 1826, 2159,
2274, 2386, 2838, 2942, 2945, 3021,
3027, 3426, 3427, 3519, 3638, 4073,
4177, 4203**T. sostuoy:** Taşla kaplı yer 3129**(Deriespe)** t. 3517**(Kulgaax)** t.+tara+n 1357**(Ukulaat)** t. 2564

[23]

taayılın-: Görülmek, bilinmek

T.-bat 1141, 2152, 2723

T.-bat-a 3395

[4]

taay: Birleşik yapıda kullanılmıştır**(Xal)** t.+bıt 2266

[1]

taba: Tam yerinde

T. 4908

T. tebin: Ayağı kaymak 1739,
4695, 4872

[4]

tabıla: Kol

T.+ta+n 1299

[1]

tağıs-: 1. Çıkmak

T.-an 1237, 313, 2711, 2769, 2893,
3838, 4056, 4609, 4871, 4879, 4952,
2744, 919, 4454

T.-an+nar 1544, 3829

T.-bit 544

T.-bit+tara+n 2947

T.-bit-a 1429

T.-aaççı 513

2. Atlamak

T. 2057

3. Gelmek

T. 317

T.-ar+a+gar 782

4. Doğmak

T. 2658

T.-ar 2518

5. Götürmek

T.-ar-gın 367

6. Yaşamak

T.-ıax+m+ın 292

(Arğara kötön) t.-an 4065

(Bile oxson) t. 507

(Buolan) t.-an 3420

(Elietii oyon) t.-ta 2831

(Erge) t.-an 3408

(Xalhiyan) t.-an 3797

(Kunñan) t.-tı-lar 4155

(Külübüreen) t.-tı-lar 1354

(Kün) t.-an 2017, 3394

(Küüdepçileenen) t.-ta 3848

(Oyon) t.-an+nar 3046

(Örükühen) t.-bit+tara+n 4638

(Ötürü üünen) t.-bit 862

(Siriediyen) t.-tı-lar 3327

(Suuyan soton) t.-bit 3169

(Suoduyan) t.-an 426, 3065, 3769

(Suoduyan) t.-ar 4223

(Saba sırsan) t.-an+nar 509

(Tileri kötön) t.-an 4060

(Uhulu üünen) t.-bit 1065

(Uhauluta ıstanan) t.-an+nar 997

(Uhauluta üünen) t.-bit 1447

[52]

tahaataax: Endamlı

T. 73

[1]

tahaar-: Dışarı çıkarmak, serbest bırakmak

T. 2702

T.-an 1974, 2000, 2002, 2779

T.-bıt-tar 1211, 1291

T.-an bar-: Dışarı çıkarmak 2936

(Körön) t.-dax+xa 1445, 1450

[11]

tahaattar-: Çıkartmak

T.-bıt 3607

[1]

tahıl: Çıkış; destanlarda *abaahi*'nin çıkardığı ses

T.+iñ 310

[1]

tahıllık: Bkz. tahıl

T.+m+ın 272

T.+ım 289, 295, 687, 701, 868

T.+pıt 2965

[7]

tahılın-: Kavga etmek

T.-ar-bın 2928

(Tiere) t.-an 3423

[2]

tahırca: Dışarı, dışarıda

T. 2654, 2711, 509, 919, 3046

[5]

tahıy-: Kırbaçlamak, vurmak

T.-an 1276, 3818, 3835

T.-an bar-: Kırbaçlamak 3835

[4]

tal-: Seçmek

T.-bıt-a 2856

T.-ı talba: En güzel 2397

T.-ı talbata buol-: En iyisi olmak

4689, 2856

[4]

talaa-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Uoran) t.-n 587

[1]

talaaççı: Soyguncu

T. 2201

[1]

talax: Söğüt

T. 1362, 3610

(Sippiir) t.+a+nan 1275

[3]

talba: Seçkin

T. 2016

(Talu) t.+ta 2397

(Talu) t.+ta **(buolan)** En iyisi olmak 4689, 2856

[4]

tahlın-: Seçmek

T.-an 4647

[1]

tallan: Birleşik yapıda kullanılmıştır

T. erien: Alaca 518

[1]

tamalas-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

T.-a xaal-: Düşmek 3090

[1]

tamalu: Damla

T. 1217-2

[2]

taman: Deri ile yağ arasındaki et

T.+a 1698

[1]

tamana: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Xart) t. 1611, 3546

[2]

tamannaax: Etli

T. 2016

[1]

tammalaa-: Damlamak

T.-ıı 4883

[1]

tamnaattaa-: Atmak

T.-bit 1478

(Tañnarıta) t.-bit 2003

[2]

tanu: Burun deliği

T.+ta 1467

[1]

tañalay: Damak

T. 14, 250, 2838, 373, 3890, 3958, 4098, 474

T.+a+n 1498, 962

[10]

tañara: Tanrı

T. 100, 85, 96

T. sırdaan: Şafak vakti 2015

[4]

tañas: Elbise

T. 753, 1698

T.+a 2289

T.+a+n 4182

T.+tara+n 152

[7]

tañastaax: Elbiseli

T. 168, 3731

[2]

tañxalat-: Fal baktırmak

T.-pıt+tara+n 566

[1]

tañın-: Giyinmek

T.-ar 2289

T.-bit 152

T.-a sataa-: Giyinmek 2202

(Tap kurduk) t.-an 4864

[4]

tañnaarı: Bkz. Tañnarı

T. 524

[1]

tañnalık: Tümsek

T.+ım 688, 702, 848

T.+pıt 2966

[4]

tañnar: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Tappıtın) t.-an 1822

[1]

tañnarı: Alt, aşağı

T. 1476, 15, 2011, 2460, 27, 2957,
3090, 3121, 3433, 3537, 3627, 4157,
1441, 1456, 1557, 1561, 3389, 943

T.+ta 1478

T. bulkulla sıt-: Acı içinde
kıvrılmak 3425

T.+ta tamnaattaa-: Ters
çevrilmek 2003

(İñneri) t. (anñıalaan) 2325

[22]

tap-: 1. Taşımak

T.-pat 320, 354

2. Karşılaşmak

T.-pıt+tara+n 1160

T.-pıt+a+n tañnar-: Herkesin
üstesinden gelmek 1822

(Üreye) t.-pıt 1769

[5]

tap: Birleşik yapıda kullanılmıştır

T. kurduk tañın-: Giyinmek 4864

[1]

taptallaax: Sevimli

T. 390

[1]

taptan-: Sevmek

T.-ar+ga 2928

[1]
tar-: Birleşik yapıda kullanılmıştır
(Kıayan) t.-pat 669
(Çinese çinese) t.-pıt+tara+n 1944
 [2]
tar: Birleşik yapıda kullanılmıştır
(Ostuolun) t.+a 2465
 [1]
taraa: Birleşik yapıda kullanılmıştır
(Ürüö) t. 1567, 3350, 4787
 [3]
taraa-: Taramak
 T.-na 2402
 [2]
taraady-: Genişlemek
 T.-an 16
 [1]
taran-: Taramak
 T.-ar+a+n 2440
 [1]
tarañnaa-: Birleşik yapıda kullanılmıştır
(Ataaxtaan) t.-ıır+m+ar 813
 [1]
tarbax: Parmak

T. 248, 445, 907, 909
 T.+ıñ 3564
 [5]
tarbaxtaax: Parmaklı
 T. 4909
 [1]
tardias: Peltek
 T. 3436
 [1]
tardıñn-: Birleşik yapıda kullanılmıştır
T.-an olor-: Yaslanmak,
 dayanmak 1750, 1756
 [2]
tardı: Kenar
 T.+ta 1004
 T.+ta+gar 1035, 108, 1232, 1730,
 1785, 2505, 2890, 3942, 3996, 4089, 4211
 [12]
tardılık: Halat
 T.+a 2723, 2152
 [1]
tardılın-: Çekmek
 T.-an 15
(İñneri) t.-an 3532
 [2]

tardın-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(**Saba**) t.-an 1755

[1]

tardıs-: 1. Çekmek

T.-a 3357

2. Başvurmak

T.-an 1905

T.-a tur-: Çekmek 1606

[3]

tarğan-: Uzamak

T.-an 16

[1]

tart-: 1. Yenmek

T.-an 2806

2. Toplamak

T.-tı-lar 611

T.-an bier-: Açmak 2735

T.-an kees-: Koymak 4509

(**Arıya**) t.-an 2388, 2946

(**Arıya**) t.-ar (**buolaayıñıy**) 3022

(**Ayu sanaata**) t.+an 2321

(**Axçaha axçaha**) t.-an+nar 1951

(**Bara**) t.-ıy 2979

(**Çonoççu**) t.-an (**ılan**) 2140

(**Ete**) t. 768

(**Kiire**) t.-ıy 2376

(**Suyata**) t.-an 3332

(**Sıllarıççı**) t.-a 735

(**Sileye**) t.-an 2943

(**Sileye**) t.-an (**biereeyeñiy**) 3028

(**Sötörüççü**) t.-a 734

(**Subuya**) t.-an (**ılla**) 3817

(**Sulbu**) t.-an (**ılan**) 591

(**Sanaata**) t.-an 1846

(**Tölö**) t.-an 2058

(**Tölö**) t.-ar (**buolaayañıy**) 3256

(**Teleye**) t.-an 1743, 2861, 4702

(**Uhuluta**) t.-an 3330

(**Uocugannarın**) t.-ıax+m+ın

1249

(**Üreye**) t.-ar (**buolaayıkkn**) 3015

(**Xamiya**) t.-tı-lar 609

(**Xamiya**) t.-an 1143

[31]

tartannaa-: Genişlemek

T.-bit 1467

[1]

tartar-: Kriz geçirmek

T.-ar 3424	[3]
(Çonoççu) t.-da 731, 1350	tatınáxtat-: Bağirtmak
(Çonoruççu) t.-an 1542	T.-pıt+ı+nan 3818
(Çonoruççu) t.-da 650	[1]
(Kederiççi) t.-an 1540	tatıyık: Sahil kuşu
(Kederiççi) t.-da 648, 727	T. 2854
(Kedeççi) t.-da 1348	[1]
(Üöhün) t.-bit+tıı 799	tayax: Baston
[10]	T.+a+ttan 1750
tas: Dış	T.+ar 1756
T. 2161	T.+ı 612
T.+a+gar 2280	[3]
T.+a+n 1107	tayannar-: Birleşik yapıda kullanılmıştır
T.+a+nan 2051	(Sargıtın) t.-ıax-tın 3925
[4]	[1]
tahaa: Bkz. tas	tebiehir-: Sıçramak
T.+ta+gar 09	T.-e 1016-2
[1]	(Tehiirkeen) t.-en 2555
tataar: Birleşik yapıda kullanılmıştır	[3]
T. tillaax: Uyuz dilli 4908	tebielee-: Birleşik yapıda kullanılmıştır
[1]	(Köpürgeeççi) t.-n 794
tatay: Birleşik yapıda kullanılmıştır	[1]
(Hoort) t. 385	tebiir: Birleşik yapıda kullanılmıştır
(Nat) t. 1507, 966	(Matağa buorun) t. 1714, 252, 389

[3]

tebin-: 1. Tepinmek

T.-en 1016, 2061

2. Koşmak

T.-ne 2084

(Taba) t.-metex 1739, 4695, 4872

[6]

tebis: Birleşik yapıda kullanılmıştır**T. teñne:** Birden, aniden 535,
3127, 3458

[3]

tegil: Kat

T. 4816

[1]

tehiin: Dizgin

T. 3733

T.+e 2059

T.+e+n 2059

T.+nere+n 1606, 3357

[5]

tehiinneex: DizginliT. 1225, 1260, 189, 195, 2195,
2543, 4457, 4925

[8]

tehiirgee-: Mahmuzlamak

T.-n 4948

[1]

tehiirkee-: Birleşik yapıda kullanılmıştır**T.-ii turar buol-:** Cesaretini
kaybetmek 890**T.-n tebiehir-:** Öfkelenip kızmak
2555

[2]

textir: Taşlıklı yer

T.+ge 4907

[1]

teleer-: Salınmak

T.-en 3590

[1]

telehiy-: Uzaklaşmak

T.-en 406

[1]

teley-: Açmak

T.-en 2652

T.-ççi as-: Boydan boya geçmek
4453**T.-e battaa-:** Açmak 1947, 2390,
4931**T.-e tart-:** Çıkmak 1743, 2861,
4702**T.-en kiiren is-:** Gitmek 3984

[9]	temtey-: Yükselmek
telelin-: Açmak	T.-e 3591
T.-e 217	[1]
[1]	teniy-: Çoğalmak
тели: Kırdan biçilmiş ot sırası	T.-din 37
T.+te 2485	T.-en 1880
[1]	[2]
telibiree-: Salınmak	tenit-: Büyüme, çoğalmak
T.-n 3590	T.-en 4821
[1]	T.-en+ñit 4548
telit-: Yarmak	[2]
T.-pit+i+nen 4499	teñ: Uzak
[1]	T. 525
tellex: Yastık	(Tebis) t.+ne 535
T. 2485, 3002, 3089	[4]
T.+xe 4544, 4848	teñne: Birleşik yapıda kullanılmıştır
(Tütüm) t. 244	(Tebis) t. 3127, 3458
[6]	[2]
tellemeetteex: Ok yeleşti	teñneex: Bkz. teñ
T. 2006	T. 4545, 4849
[1]	[2]
telleñnet-: Birleşik yapıda kullanılmıştır	tep-: Gitmek
T.-en bar-: Atıştırmaya başlamak	T.-er 204
2486	T.-pet 2005
[1]	

[2]

tepter--: 1. Atılmak

T.-en 2129, 3450

2. Rast gelmek

T.-er 4907

(Emterite) t.-en **(kebispite)** 2090**(İirer ölüüğe)** t.-en 3694**(Seliinen)** t.-en 2144

[6]

terex: Birleşik yapıda kullanılmıştır**(Üöt)** t.+ñ+i+nen 3221

[1]

terii: Deri

T.+m+in 1800

T.+te 1610, 1747, 1754, 1759,
1853, 2407, 2787, 3545, 3875, 394, 395,
396, 4068, 4075

T.+te+n 2263

T.+te+nen 1862

T.+ti+nii 1324

[18]

terilin--: Yapılmak, kurmak, hazırlamak

T.-ne 4470

T.-nin 4260, 4262

(Tiye) t.-en 4448

[4]

terin--: Hazırlamak

T.-en 441

[1]

teritter--: Yaptırmak

T.-eeri 2881

[1]

teriy--: Hazırlamak

T.-di-bit 4395

T.-di-m 4542

T.-e 4625

T.-eeri 2908

T.-en 4337, 4843

T.-er 4121

T.-ie-m 3755

(Bastaan) t.-e 4520**(İlbihi idemeri)** t.-bit 4216

[16]

tehis--: Delmek, deşmek

T.-en 3360

T.-ti-ler 1368

T.-en is--: Delmek 1555

[3]

tetim: Kahramanlık

T.+e+nen 978
 [1]
tetiñ: Kayın ağacı
 T. 1066
T. mas: Kayın ağacı 1062
 [2]
tey-: Bırakmak
 T.-bekke 1916
 [1]
teyiekelee-: Birleşik yapıda kullanılmıştır
T.-n tieyen bar-: Fırlatmak 1439
 [1]
tia: Orman
 T. 2470, 2633, 3622, 3623, 3625,
 608, 610
 T.+ğa 3838
 T.+lar 1569
 T.+lar+gıt 4252, 4254
 T.+lar+ı 1011, 1012
 T.+ta 4300
(Aabilaan) t. 3624
(Aabilaan) t.+lar+ı 3801
(Xara) t.+lar+iñ 4587
(Kübe) t. 3804, 3844
(Sis) t.+lar 3802

(Sis) t.+lar+iñ 4585
 [21]
tial: Rüzgâr
 T. 2832, 4146
 [1]
tias: Ses, gürültü
 T.+a 1299
 T.+a+n 1300, 1495, 1545, 959, 961
 T.+a+nı 1497
 T.+aa-tar 3641
 T.+a+tan 1015, 4948
 [10]
tihı: İnce
 T. 1616
T. kıl: İnce at kılı 3548
 [2]
tun I: Ruh
 T. 1381, 1804, 1806, 2223, 2224,
 2225, 3241, 3242, 3243
 T.+a 2288, 3547
 T.+a+n 4727, 4728
 T.+ı 2905, 2906, 2929, 2930
 T.+ım 4115, 4116
 T.+iñ 3560, 3561
 T.+m+ın 4621, 4622, 2808

T.+mıt 941, 944

T.+ñıt 990

(Sıkkırır) t. 1380

[28]

tın II: Nefes, soluk

T.+mıt+ın 4901, 4902

[2]

tın-: Nefes almak

T.-a 1221, 2410, 2565, 741, 2497

T.-mıt-a 3215

T.-mıt-tara 2915

T.-a sırit-: Nefes almak 2798

T.-a tur-: Nefes alıp vermek 543

(Örö) t.-an (**kebiste**) 1858

[10]

tınaax I: Ruhlu, ruhu olan

T. 3743

[1]

tınnaax II: Nefesli

T. 59

[1]

tur-: İkiye bölmek, dilmek

T.-an 3088

[1]

turtalaa-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Bihita) t.-n 3091

[1]

tut-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Tölüte) t.-an 3331

[1]

tıl I: Dil

T. 542, 686

T.+a 1461

T.+a+n 305, 681

T.+a+ttan 862

T.+lara+n 2952, 532

[8]

tıl II: Söz, kelime

T. 686

T.+a+n 1273, 2196, 3203, 3204,
3666, 785

T.+a+nan 4458, 4517, 4731

T.+ı 1228, 2820, 3762, 3763, 792

T.+ım 1411, 1780, 746

T.+ım+ın 2366, 2544, 4054

T.+lar+m+ın 269

T.+lara+n 2243

T.+lara+nan 2869

(Satammat) t. 334

[25]

tillaa-: Söylemek

T.-iax-tın 4071

T.-tın 4057

T.-u oğus-: Haber vermek 769

[3]

tillaax: Sözlü

T. 134, 3365

T.+tura 4646

(Tataar) t. 4908

[3]

tımır: Damar

T.+dara+n 1615

[1]

tımnı: Soğuk

T. 2020

[1]

tıñ: Birleşik yapıda kullanılmıştır

T. xatıta: Gün ağarması 2019

[1]

tıña: Akciğer

T. 543

[1]

tıñırax: 1. Tırnak

T. 249, 446

T.+xıt+ın 3277

2. Pençe

T.+ar 4599

[4]

tıñıraxtaax: Tırnaklı

T. 3630

[1]

tıptı: Birleşik yapıda kullanılmıştır

T. kıl: İnce kıl 1390

[1]

tırgılın-: Akmak

T.-bit 1617

[1]

tırlaççı: Birleşik yapıda kullanılmıştır

T. kistee-: Çınlayarak kişnemek
4492

[1]

tıyıs: Sağlam

T. 2020

[1]

tibiileex: Ağır

T. 3197

[1]

tiehin-: Gezinmek

T.-ne 4750

T.-er 3104, 3113, 3269

[4]

tier-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

T. bulkulla sıt-: Tersine dönerek kıvrılmak 3695

T. kör: Tersine dönmüş gözlerle bakmak 530, 2950, 3449

T. tahılın-: Sırt üstü düşmek 3423

[5]

tierbes: Halka

T.+e+n 1181, 2392, 739

[3]

tiere: Arka

T. 3706

[1]

tiergen: Ahrır

T.+e+ger 4454

T.+ten 1916

[2]

tiey-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Teyiekeleyen) t.-en (baran) 1439

[1]

tiihik: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Orodohun) t. 3488

[1]

tiil: Sütten kesilmiş

T. 3155

[1]

tiis: Diş

T.+e 1222, 2025, 2412, 4319

T.+e+n 2494, 2564, 2792, 306

T.+kit 4832

T.+pit 1888

T.+tere 1457

T.+tere+n 1694, 4013

[13]

tiisteex: Dişli, dişli olan

T. 239, 3439

[2]

tiit: Karaçam ağacı

T. 2736, 2738, 2740

T.+ten 2296

T.+ter+deex 159

[5]

tiiy-: Ulaşmak, varmak

T.-en 2827, 2919, 3811, 3915

T.-er 1123, 1977

T.-er+e+nen 1930

T.-iex+xe 2807

T.-ien 1720

T.-e oğus-: Hızla gitmek 2978

T.-e terilin-: Yapılmak 4448

T.-en kel-: Ulaşmak, gelmek 526,
2744, 2729, 3192, 3276

(Ciregelcihen) t.-en+ner 856

(Daybaan) t.-en 2384

(Köbö saba süüren) t.-er 4698

(Oyon) t.-en 1356

(Saba sırsan) t.-en **(istexpitine)**
2918

(Sanaata) t.-en 11

[22]

tilex: Taban, topuk

T.+e+n 4948

T.+tere+n 1015, 3490

[3]

tilexteex: tabanlı, topuklu

T. 4750

[1]

tileri: Birleşik yapıda kullanılmıştır

T. kötön tağıs-: Dolanmak 4060

T. köt-: Dolanmak 3398

[2]

tiligirii: Arka

T. 3705

[1]

tilin-: Ayılmak

T.-ni-bit 3861

[1]

tilinñex: Besleme, evlatlık

T. 3155

[1]

timextes-: Bitmek

T.-en 4144

[1]

timir: Demir

T. 593, 1480, 2728, 3491

T. kilie: Baştan aşağı demirden
olan 2991, 3196

T. kilie kibi: Baştan aşağı
demirden olan adam 1434

[7]

tiñilex: Ayak tabanı

T. 378, 490

T.+e+nen 3197

[3]

tireebil: Direk

T.+e+n 3253

[1]

tirebillee-: Destek vermek

T.-iex 1423

T.-r 952

[2]

tirebilleex: Direkli

T. 4444

[1]

tirex: Güç, kuvvet, kuvvetlilik, sağlam kasları olan

T.+e 1678

T.+iñ 3555

T.+m+in 1252, 2516

T.+tere+n 1943

[5]

tiren-: Bir şeye dayanmak

T.-en 2296

[1]

tirii: Deri

T. 3832

T.+git 991

T.+lere 1385

T.+te+n 2669

[4]

tobox: Artık, bir şeyin artığı, fazlası

T.+o 242

T.+xo 791

[2]

tobuk: Diz

T.+a+nan 147

T.+ar 1298

T.+u+nan 3731

[3]

tobugulaa-: Topuğunun üzerine basmak

T.-n 1762, 3200, 3877

[3]

tobul-: Delmek

T.-an 2108

T.-ar 4582

T.-ar-bit 938

T.-u istan-: Yarmak 3524

T.-u kör-: Keskin gözlerle bakmak 4186

T.-a tur-: Bir sorunu çözmek üzere ayağa kalkmak, ayaklanmak 158

[6]

tobulun-: Delmek

T.-a 213

T.-ar-bit 664

T.-an bier-: Aralamak 3522

[3]

tobulut-: Delmek

T.-a 1148

T.-a kep-: Gömmek 1298

[2]

toburax I: Dolu

T. 3429

[1]

toburax II: Pislik

T. 94

[1]

toburgaççı: Tok diye ses çıkaran

T. 795

[1]

tobus: Birleşik yapıda kullanılmıştır

T. toluru: Ağzına kadar dolu 4722

[1]

toğo: 1. Neden

T. 2324

2. Her şey

T. 1733

3. Hızlıca

T. 2717

T. dağani: Ne diye 4944

T. suksuysan kel-: Ardarda hızlıca uçmak 3102

[5]

toğoydoox: Dönemeçli

T. 663, 937, 3920

[3]

toğulun-: Feryat etmek

T.-a 259

[1]

toğun-: Dökmek

T.-na 3852

T.-nu-lar 3826, 3831

[3]

toğus: Dokuz

T. 1044, 1054, 1174, 1281, 1391, 1581, 1603, 1607, 1672, 1707, 1937, 2036, 2048, 2107, 2187, 2213, 2303, 2380, 242, 2430, 2597, 2683, 2688, 2699, 2708, 2721, 2730, 2754, 2898, 2932, 2967, 322, 3249, 3304, 3355, 3521, 3559, 3603, 3708, 3773, 3856, 3920, 4250, 4297, 4474, 4615, 4633, 4635, 4636, 4644, 4658, 4661, 4692, 4754, 4806, 772, 828, 870, 93, 954, 1432, 4724

[62]

toğus uon: Doksan

T. uon 3070

[1]

toğustaa-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

T.-uu xono xono: Her dokuz günde bir 3168

[1]

toğut-: Dökmek

T.-but 1386, 1612, 3544, 3577

T.-on 2287, 2292

T.-or 1379, 1600

T.-a köt-: Delerek uçmak 3085

T.-a oğus-: Vurup itmek 1158

T.-a sınıan keester-: Parçalara ayrılmak 3428

T.-on suoruyan tühe tur-: Engellerin üstesinden gelmek 1734

(Kunnán) t.-o (xaallılar) 3093

(Suoduyan) t.-on-ñ+un 3566

[14]

toğutun-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

T.-an tühe tur-: Yıkılıp düşmek 3087

[1]

tohuy-: Karşılama

T.-du-lar 4657

2. Beklemek

T.-uo-m 3753

[2]

tohut-: Kırmak

T.-uo-m 345

T.-a daybaa-: Kırılmak 3345

T.-a oğustaran kebis-: Toplayıp götürmek 2100

[3]

tohuttar-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

T.-ar çağılğan: Yıldırım oku 57

[1]

tox-: Dökmek

T.-uox-put 774

T.-tu-lar 2264

T.-pot+o+n 2783

T.-or 3041

[4]

toxtoo-: Durmak, sükunet bulmak

T. 331, 3649

T.-bokko 1604, 3457, 94

T.-n 1239, 3356, 3572, 4171, 3811, 4786

T.-ñ 1305

T.-uox-a 2705	T. 427
T.-n tur-: Durmak 2192	T.+a+gar 4634
toxtot-: Azaltmak, eksiltmek	T.+nora+nan 225
T. 4654	T.+ño 1165
T.-on 4681	T.+o 4296
T.-pokko 3673	[6]
[17]	toloonnoox: Vadili
toxtun-: Birleşik yapıda kullanılmıştır	T. 123
(Labaa) t.-ar 3156	[1]
[1]	tolor: Birleşik yapıda kullanılmıştır
tokoğos: Bkz. tonoğos	(Tobus) t.+u 4722
T.+tora+gar 1391	[1]
[1]	tolugurdaax: Zayıf düşmüş
tolkuy-: Birleşik yapıda kullanılmıştır	T. 1725
T.-an bul-: Sezmek 1552	[1]
[1]	toluguraa-: Titremek
tolkuydaa-: Anlamak	T.-uu 1583
T. 1414	T.-bit 3559
T.-n kör-: Anlamak 2613	[2]
[2]	toluk: Kurtarma
tolomon: Dolgun	T.+ar 3243, 4112
T. 3921	[3]
[1]	tolun-: Korkmak
toloon: Vadi	T.-o 884

[1]
tolunnar-: Birleşik yapıda kullanılmıştır
(Culappıt) t.-bit 1671

[1]
toluu: Birleşik yapıda kullanılmıştır
(Iyan kılıl ini) t.+to+n 2972

[1]
toluy-: Kurtarmak, korumak
T.-but 4727
T.-but+ñ+ar 4901
T.-an bar-: Kurtarmak 4622
(Sulanıgın) t.-an 4389

[4]
tomoroon: Büyük, sağlam
T. 4196
T.+o+nan 2036

[2]
tomtor: Yüksek yer
T.+doro+gar 4359

[1]
tomtoy: Şişmek
T.-o 1607
T.+o üllüör: Görünme, görünür olma 1588

T.-o tuol-: Dolmak 4636

[3]
tomtorğoloo-: Büyüme
T.-uu 4721

[1]
tonoğos: Bel kemiği
T.+toro+gar 1581

[1]
tonoğostoox: Bel kemiği olan
T. 1327, 275, 3214
T. beyem nuoğay-: Önünde eğilmek 2417

[4]
toñ-: Donmak
T.+mut 4557

[1]
toñ xarıya: Köknar ağacı
T. xarıya 167

[1]
toñus: Tunguz
T. 165, 2101, 26, 3086

[4]
toptoxtuk: Birleşik yapıda kullanılmıştır
(Op) t. 324, 442

[2]

tor: 1. Güçlü

T. 1606,

2. Kararmış

T. 3357, 3733

[3]

torbos: Buzağı

T.+u 1725

[1]

torgohon: Şiddetli öfke

T. 1605

[1]

torğo: Kumaş

T. 3333

[1]

torğon: Sağlam

T. 3358

[1]

torğo tüürey: Oynak ve hafif kadın

T. Tüürey 3157

[1]

toroluy-: Büyütmek

T.-but 3730, 829

T.-dun 4251

T.-an bar-: Büyütmeye başlamak
4299**tot-:** Doymak

T.-on 4783

T.-to 4756

T.-on bar-: Doymak 2493

[3]

toyon: 1. Hürmetli, saygıdeğer, efendiT. 1410, 3210, 3258, 925, 934,
1779, 3011

T.+mut 4662

T.+o 1173

T.+toro 1044, 322

T.+toro+n 2574

T.+toro+nan 2451

2. Büyük

T. 1393, 159, 1583, 882

T. öhüö: Tavan altındaki ön giriş
4053

[18]

toyot: Birleşik yapıda kullanılmıştır**T. tühümet:** Soylu 157

[1]

toyuk: Şarkı, türkü

T. 1505

T.+a 4482

T.+u 4196

T.+um 1413, 4045

[5]

töbö: Kafa, tepe, başın üstü

T. 3006

T.+lörö+n 3446, 510

T.+lörö+n 3427

T.+m 3217, 3285

T.+nön 3147

T.+tö+ger 3279

[8]

töbölöox: Tepeli

T. 1060

[1]

töbürex: Yağın, etin bozulmuş kısmı

T.+e 1319

[1]

töhöö-: Rüya görmek

T.-n 3965

[1]

tögül: Defa, kere

T. 1763, 1857, 2747, 4019, 4170, 4191, 4192, 4814, 865

[9]

tögürük: Dönmek

T. 246, 1607

(Ögürük) t. (körbüt) 4688, 2998, 4317, 4530, 2401, 2871

[8]

tögürüy: Dönmek

T.-er 67

T.-üççü 866

T.-e 3337

[3]

töhö: Ne zaman

T.+nü 2921

T.+ttön 2571

T. xaşça buoluoy: Bu senin için nedir, ne önemi var 4920

[3]

tökünüs-: Yuvarlanmak

T.-en 3096

[1]

tölkölön-: Kader tayin etmek

T.-nün 4265

[1]

tölkölöö-: Kader tayin etmek

T. 3917

[1]	2. Ayrılmak
tölkölöx: Felekli	T.-e 928
T. 1661	3. Kurtarmak
[1]	T.-en 2935
tölö: Tamamen	T.-te 2752
T. 2735	T.-pet 2632
T. tart-: Birden tutmak 2058	T.-en tur-: Çıkmak 2780
T. tardar buol-: Yıkmak 3256	[6]
[3]	tölörütter-: Birleşik yapıda kullanılmıştır
tölönür-: Alevlenmek	T.-ter-er buol-: Açmak 3033
T.-er 2018	[1]
[1]	tölü: Birleşik yapıda kullanılmıştır
tölönür-: Alevlenmek	T.+te tut-: Çekip çıkartmak 3331
T.-er 2018	[1]
[1]	tönün-: Dönmek
tölörüy-: 1. Sarsılmak	T. 3670
T.-bet 4226	T.-betex 3509
2. Uzaklaşmak	T.-üöx-e 4666
T.-er-bit 1933	T.-ör 4629
3. Açmak	(Umsa) t.-ö (aspıppar) 2309
T.-te 1625	[5]
[3]	tönürges: Kök
tölörüt-: 1. Açmak	T.-e 4558
T.-e 1219	[1]

tördö: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(**Kentik**) t.+n 2122

(**Kirus xaan**) t. 3173

(**Muñ sor**) t. 3174

[3]

tördüs: Dördüncü

T. 255, 3338, 4373

[3]

töröö-: Doğmak

T.-büt 237

T.-n+m+ün 268

T.-töx+ö+ne 4575

T.-üöx+tere+n 1154

T.-n bar-: Doğmak 1177

[5]

töröt-: Doğmak

T.-ör 3917, 4265

[2]

törtör-: Biraz doğrulmak

T.-ü 1622

[1]

törtönnöö-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

T.-üü tur-: Kabartmak 1222, 2412

[2]

törtönnöt-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

T.-ö tur-: Kabartmak 2792

[1]

törüö-: Bkz. Töröö-

T.-büt+ü+nen 586

T.-n 4597

[2]

törüt: 1. Soy, nesil, ata

T. 451, 4628

T.+ö 4824, 4552

2. Kök, dip

T.+e+ger 1067, 3703

(**Tügeğın**) t.+e+n 24

[7]

törüt-: Bkz. Töröö-

T.-er 4590

[1]

törüttee-: 1. Yaratmak

T.-bit 1827

2. Karar vermek

T.-bit 4077, 4127

[3]

törütteex: Sülaleli, soylu, soya sahip

T. 1061, 1309, 2361, 2644

[4]	T.-n 3933
töttörü: 1. Aksi, negatif	[2]
T. 2053, 3039	tuhun-: Güreşmek
T.+te 1481	T.-but-tar 1133
2. -e doğru	[1]
T. 2824	tuhunan: Üzerine, hakkında
T. ergilin-: Ters dönmek 3717	T. 1229, 1263, 2216, 4080, 4328
T. taarı: İleri geri 3198	[5]
[6]	tuxarı: Boyunca, -den beri
tuburaabit: Aç, acıkmış	T. 1174, 1281, 1672, 1937, 2187,
T. 4296, 4756	2213, 2303, 2380, 2430, 2530, 2532,
[2]	2597, 2683, 2708, 2754, 2898, 2932,
tubus-: Güzelleşmek	2967, 3304, 3773, 4225, 4615, 4658,
T.-an 82	4724, 4806, 828
[1]	[26]
tuhax: Başlık	tula: Çevre
T.+ta 3959	T.+ta+gar 636, 1886
[1]	T.+ta+n 121, 4358
tuhugar: ...için	[4]
T. 1933	tulaahın: Direk, giriş
[1]	T.+a+n 3249
tuhulaa-: 1. Göndermek	[1]
T.-n 2124	tulaahınnaax: Direkli, kırıklı
2. Gitmek	T. 4445
	[1]
	tulalaax: Çevrili, kaplı

T. 1754, 3177

[2]

tulxa: Üstün zekâ

T.+ta+nan 979

[1]

tulxadıy-: Sarsılmak

T.-bat 2107

[1]

tulxadıt-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

T.-ar buol-: Sarsmak 3250

[1]

tullay-: Kızmak

T.-a 677

[1]

tulluk kıl: Şakayık kuşu

T. kıl 1739, 4695, 4872

[3]

tulumnaax: Kenarlı, köşeli

T. 67

[1]

tulun-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Kün) t.-ar-a 1416

[1]

tuman: Duman

T. 945

T.+a+n 4363

T.+nara 4374

[3]

tumsun: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Soyuo) t. 780

[1]

tumul: 1. Tepe

T. 1055, 1063

T.+ga 1543

T. 3179, 2026

[5]

tumus: Gaga

T. 2839

T.+tara+n 1006

[3]

tumustaax: Gagalı

T. 3627

[1]

tunax: Birleşik yapıda kullanılmıştır

T. ihıax: Zengin *ihıax* 829, 1175, 1282, 1673, 1938, 2188, 2214, 2304, 2381, 2431, 2598, 2684, 2709, 2755, 2899, 2933, 2968, 3305, 3774, 4616, 4659, 4725, 4807

[23]

tunalğannaax: Parlak

T. 123, 4359, 4493, 4634

[4]

tunaly-: Parlamak

T.-an 82

T.-ar 2027

[2]

tuñuy: El değmemiş, saf

T.+a+gar 3729

[1]

tuohaxta: Kadın kalpağının ön tarafına dikilen büyük gümüş

T.+ta+n 81

[1]

tuox: Ne, nasıl, neden

T. 1229, 1271, 1667, 2216, 2502, 2813, 2877, 3480, 3653, 3729, 4080, 4328, 979, 2271, 2306, 2757

T.+a+n 386, 387

T.+tan 677

T.+u 365, 676

T. xannık: Hepsi 437, 1803**T. xaya:** Herşey 186**(İni)** t.+uy 261, 263

[26]

tuol-: Dolmak

T.-but, 160, 2970

T.-la 628

T.-but ıy: Dolunay 54, 1587

[13]

tuoluu: Dolu, dolmuş, dolma

T.+ta 607

T.+ta+gar 626, 1607, 4144, 4776

(Tomtoyo) t.+ta+gar 4636**(Iy kihil)** t.+ta+n 1642

[7]

tuolaaxtaa-: Çıkma

T.-ıır+a 2973

[1]

tuomuy: Birleşik yapıda kullanılmıştır**(Alaatıgar emine)** t. 1508, 967**(Eçikiye emine)** t. 2974**(Emine ini)** t. 809**(Emine)** t. 3724**(Emine)** t.-a **(ini)** 689

[6]

tuora I: Etraf, çevre

T. 4181, 4175

T.+ta+gar 4905

[3]

tuora II: Aksine, tersine

T. 2005

T. maarı: Enlemesine 2102

(Uhatı) t. 314

[4]

tuoraa-: Dönmek

T.-n 1740

[1]

tuoraaxtas-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

T.-a tur-: Enlemesine durmak 2103

T.-an kiiren is-: Koşuşmak 166

[2]

tuorat-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

T.-an bar-: Savuşturmak 4334

[1]

tuoruta: Bkz. Tuora

T. 1360, 3346

[2]

tuos: Kayın ağacı kabuğu

T. 3086, 3095, 2006

T.+a 1993

(Enelihe) t.+a 2093

(Ariña) t.+a+nan 2462, 4707, 4506

[9]

tuos II: Tamamen

T. 514

[1]

tuostaax: Kayın ağacı kabuklu

T. 1993

[1]

tuoy-: Şarkı türkü söylemek

T.-a 4196

T.-an 1505, 4481

T.-ar 676, 1413

T.-but 4045, 4482

T.-da 4080

T.-dax+a 2558

T.-du-ñ 1229, 2216, 4328

(Amalya) t.-a **(olorbuta)** 3000

(Illu) t.-a **(olorbuta)** 655, 4532

(Illu) t.-a **(turbut)** 260, 2964

[17]

tuoyulun-: Şarkı türkü söylemek

T.-batax 4195

(**İñneri**) t.-an 3526

[2]

tur-: Durmak

T.-a-ğın 2503

T.-an 2588, 4794, 602

T.-ar 1432, 2297, 2980

T.-batax 3404

T.-but-tara 1384

T.-a tüs-: Durmak 861, 4684; getirmek 3771; birden düşmek 4494; inmek 428, 2849, 4360; birden bire ayağa kalkmak 1302

(**Alaarıççı körön**) t.-an 4801

(**Amalıya**) t.-but+taax+a 929

(**Anńan**) t.-an 2789

(**Asaan**) t.-aat 1274

(**Bıgan**) t.-an 2654, 4881

(**Bulunan**) t.-an 1943

(**Bürünen**) t.-an+nar 4364

(**Bolcoon**) t.-an+nar 580

(**Culayan**) t.-a-bın 2330

(**Cuon nağıdıya**) t.-but-a 1303

(**Diehe**) t.-du-lar 859

(**Dallayan**) t.-ar-ıy 1332

(**Eğetteydii anńan**) t.-an 2409

(**Elleexteehe**) t.-dax+tara+na 3459

(**Ergillen**) t.-an 2682

(**Eriliççi körön**) t.-but-a 2393

(**Eppekke**) t.-a-ğın 2324

(**Ete**) t.-but-a 2196

(**Illaa tuoya**) t.-du-lar 2964

(**Illu tuoya**) t.-but+taax+a 260

(**Iyaan**) t.-an 3813

(**Kuha ülünen**) t.-ara (**buoluo**) 3513

(**Kınçaatahan**) t.-du-lar 3300

(**Kıaybakka**) t.-but 1519

(**Kiiren**) t.-an 258

(**Kiiren**) t.-an (**eren**) 2358

(**Kördöhö ini**) t.-a-bın 294

(**Kördöhö**) t.-a-bın 4349

(**Körön**) t.-but-a 1440

(**Körön**) t.-dax+xa 2833

(**Körön**) t.-an 21, 4040, 4456, 4648

(**Körön**) t.-ar 1492

(**Kötö**) t.-but-a 3591

(**Kötön bara**) t.-but-a 4614

(**Kötön tuyaara**) t.-but-a 3934

(**Kudulutan tühe**) t.-but-a 2125

(Kün) t.-a t.-a 622-2
(Keğiten) t.-but 4254
(Keğiye) t.-da 2346
(Kelen) t.-a-bın 2228
(Kelen) t.-ar 2336, 2420
(Keniyen) t.-an 3760
(Kepsii) t.-ar 2206
(Nuoğayaaxtı) t.-a-bın 276
 139 **(Oduulaan körön)** t.-dax+a+na
(Oduulaan körön) t.-dax+xa 4289
(Oxsuha) t.-du-lar 3374
(Oxsuha) t.-ar 3469, 3529, 3712
(Oñoston) t.-an (**oymuom**) 3758
(Oyon) t.-du-lar 1150
(Oyon) t.- an 2650, 850
 170 **(Oonúuu körülüü)** t.-ar+lara+n
(Öhüle) t.-but+taax+a 2277
(Öhüle) t.-but-a 4042
(Öydöbökkö) t.-a-bın 1630
(Öydöön cüülleen) t.-but-tara
 3139
(Sıanalaabakka) t.-a-bın 1632
(Siriediyen) t.-an+nar 4769

(Subulunan suoruyan tühe) t.-
 but-a 3952
(Suksuyan tühe) t.-but-a 4969
(Suoruyan uhuta) t.-da 4283
(Sañalaax buola) t.-but-a 4649,
 4884, 867
(Sañara) t.-but+taax+a 1405
(Sañara) t.-but-a 2749, 4320
(Tuna) t.-du-lar 543
(Tölörüten) t.-an 2780
(Törtöñnüü) t.-but-a 1222, 2412
(Törtöñnötö) t.-but+taax+a 2792
(Tutan) t.-du-lar 2185
(Tutan) t.-an 1760, 2253
(Tuoraaxtaha) t.-du-lar 2103
(Tühe) t.-du-lar 3096
(Tartıha) t.-an+nar 1606
(Tehiirkii) t.-ar (**buolaayağıt**) 890
(Tobula) t.-ar+lara+n 158
(Toğutunan tühe) t.-du-lar 3087
(Toxtton suoruyan tühe) t.-but-
 tara 1734
(Toxtton) t.-an 2192
(Ubaya) t.-ar+lara+n 2993
(Unaarıççı körön) t.-an 1404

(Uyan) t.-bat 352	turaaxtaax: Kargalı, kargası olan
(Üñe sükte) t.-but-a 4459	T. 3436
(Üñe sükte) t.-da 383	[1]
(Üñen sükten) t.-an 4345	turağas: Kahverengi
(Üünen) t.-ar+a+n 3809	T. 4577
(Xalbarıççı) t.-an 1526	[1]
(Xagdariyan) t.-but 4252	turañ Birleşik yapıda kullanılmıştır
(Xarbu) t.-du-lar 1337	T. kırsı: Tuzlu toprak 1298
(Xarbaha) t.-du-lar 1573	[1]
(Xarabillaan) t.-ar-lar 2169	turtalcıy-: Parlamak
(Xaraxtaan) t.-uñ 1527	T.-an 2028
(Xayıhan) t.-an 857, 923	[1]
(Xaama) t.-but-a 1683	turtañnaa-: Beyazlaşmak
(Xoloburduu) t.-but-a 1627	T.-ıı 4319
(Xoñnoro) t.-but+taax+a 4804	[1]
(Xoxxullaaxtı) t.-a-bın 274	turtañnat-: Parlatmak
[127]	T.-an 2564
turuluççu: Birleşik yapıda kullanılmıştır	[1]
T. kör-: Gözlerini dikip bakmak	turtas-: Beyazlamak
653	T.-ıar 3856
[1]	[1]
turus-: Birleşik yapıda kullanılmıştır	turtay-: Parlamak
(Utarıta) t.-tu-lar 3313	T.-bıt 1699
(Utarıta) t.-an 3307	[1]
[2]	

turugur-: 1. Düzenlemek

T.-put 1175, 1282, 1673, 2188, 2214,
2304, 2381, 2431, 2598, 2684, 2709,
2755, 2899, 2933, 3305, 3774, 4616,
4659, 1938, 1074

2. Kuvvetlendirmek, sağlamlaştırmak

T.-da 4466

[21]

turugut-: Bkz. turugur-

T.-put 2968, 4725, 4807

[1]

turuk: 1. Dik, sarp

T. 3426, 955, 2688, 2721, 3603

[8]

turuktaax: Sağlam

T. 762, 1320

[2]

turuktan-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

T.-an kel-: Desteklemek 1667

[1]

tuor-: Koymak

T.-an 4634

T.-an kebis-: Koymak 4001, 4424

[5]

tutuortaa-: Koymak

T.-n 3858

T.-n bar-: Koymak 3779

[2]

tuoruta: 1. Değeri olan

T. 1113

2. Dik

T. 1443

[2]

tuuru: Ebedi

T. 427

T. doydu: Esas mahal, daimi
yaşayış, öz yurt 117

(Orto) t. (doydum) 224, 3234

(Duguydammit) t. (sirim) 4961

[5]

tuuya: Turna

T. 4633, 4661, 4692

T. kul: Turna 119, 4052, 4357

[6]

tus: Tam, tam da

T. 1733, 258, 3778, 460, 4637,
2686, 4683, 4798, 588

T. inniger: Tam önünde 2358

T. innileriger: Tam önlerinde
2192, 1301

[12]

tusaha: Avlu

T. 2848

T.+ğa 4873

T.+lara+gar 4493, 4696, 4952

T.+ta+n 1740

[6]

tuspa : Ayrı

T. 2328, 984

(Biir) t. 3380, 3382, 3384

[5]

tustaax: Yalvarma

T. 4084

[1]

tut-: 1. Tutmak, kavramak, yakalamak

T.-aarı 3593

T.-an 3098

T.-put 4178

T.-put-tar 4771

T.-put+tara+n 1158

T.-tax+xa 2011, 2012, 2013, 2014

T.-uu+ta+gar 3750

T.-uur+dara+n 1359

2. Koymak, doldurmak

T.-uñ 4719

T.-a sırt-: Elinde tutmak 1359**T.-an tur-:** Tutmak 1760, 2253,
2185**(Cörbölüü)** t.-put 2996**(Caaristu)** t.-put 3119,3262**(Xoppoluu)** t.-an 1531**(Umsarita)** t.-put 3629**(Üreye)** t.-put 4529

[22]

tuta: Hemen, derhal

T. 4404

[1]

tutaax: Kulp

T.+a 2725

[1]

tutax: Birleşik yapıda kullanılmıştır**T. tut-:** Değersiz hareketlerde
bulunmak 2777

[1]

tuttar-: 1. Açık olmak

T.-ıax-tın 3922

2. Söylemek, söz vermek

T.-bit 452

3. İnşa etmek, yapmak, kurmak

T.-1a 4348

T.-bit cohunnaax: Vakur görünme, mümkün olduğunca vakur olma 4427

[4]

tutuluk: Sap, kulp

T.+a 2154

[1]

tutum: Yarım, yarım yumruk

T. 3531, 883, 2724

[3]

tutun-: İnşa etmek, yapmak, kurmak

T.-an 191

T.-ar 2985, 2987

T.-batax 201

T.-a oxson kebis-: İnşa etmek 438

T.-an bar-: Bir araya gelmek 510

(Mülçü) t.-ar-an 2527

(Tutax) t.-but-pun 2777

(Umsarı) t.-na 780

(Umsa) t.-an 2250

[10]

tutus-: Tutmak, kavramak, yakalamak

T.-a 1605, 3358

T.-put+u+nan 1544

T.-tax-ım 3733

T.-uox+xa 762

[5]

tutuulan-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

T.-a olor-: Kullanmak 791

[1]

tutuurdaax: Elinde tutmuş olmak

T. 2588, 2610

[2]

tuuhugur-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

T.-a olor-: Tutkuyla, coşkuyla yaşamak 2612

[1]

tuullay-: Sıkışmak

T.-an 1538

[1]

tuura: Tamamen

T. 456

T. oğus-: Bütün kuvvetiyle yıkmak 2085

[2]

tuus: Tuz

T. 2839

[1]

tuuspannaax: Ateşli

T.+a+nan 653	T. 1101
[1]	[1]
tuut: Kayak	tübe: Birleşik yapıda kullanılmıştır
T. 26	T. bilin-: Görünmek 3394
T. xayıhar: Altına geyiğin ön bacağına derisi çakılmış büyük kayak 164	[1]
[2]	tübes-: 1. Rast gelmek, karşılaşmak
tuuyulun-: Engellenmek	T.-ti-bit 1415
T.-an 2582	2. Maruz kalmak
[1]	T.-pit-im 2456
tuyaar-: Birleşik yapıda kullanılmıştır	T.-pit+e+n tüñner-: Karşılaştığı herkesi yenmek 1821
(Kötön) t.-a (turbuta) 3934	[3]
[1]	tübehis-: Rast gelmek, karşılaşmak
tuyaxtaax: Tırnaklı	T.-tex+tere+y 3481
T.+tara+n 1152	[3]
[1]	tügex: Dip
tuygun: En iyi, mükemmel	T. 3499
T.+a+n 3732	T.+e+n 2666, 3525, 3620, 3631
T.+a+ttan 1964	T.+e+nen 3722
T.+tara+n 984	T.+e+tten 1857
[3]	T.+er 1575, 3651, 3975, 500
tuygutuur: En iyi	T.+e+n törüte: Ucu bucağı 24
T. 118, 182	[12]
[2]	tügexteex: Dipli
tuyguttuur: Bkz. Tuygutuur	T. 43

[1]

tühegey: Yumuşak

T. 3281

[1]

tühex: Baldır, bacak

T.+er 678

[1]

tühek: Bkz. Tühex

T.+ey 593, 599

[2]

tüher-: 1. Düşmek, inmekT.-en 533, 2953, 3072, 4363, 682,
3285

2. Dökmek

T.-imeñ 4856

[7]

tühümex: Birleşik yapıda kullanılmıştır**(Kırıl)** t. 3005

[1]

tühümet: Birleşik yapıda kullanılmıştır**(Toyot)** t. 157

[1]

tühüs-: Birleşik yapıda kullanılmıştır**T.-en bieris-:** Birbirlerine azgın
azgın bakmak 3336

[1]

tühütelee-: Birleşik yapıda kullanılmıştır**(Üünneriger)** t.-n 2184

[1]

tükterikeen: Birleşik yapıda
kullanılmıştır**T. beyeleex:** Suretli, görünüşlü
3864

[1]

tülehi: Kurban

T.+te+n 4745

[1]

tülün-: Şahlanmak

T.-er 43

[1]

tüm-: Birleştirmek

T.-eeri 2909

[1]

tümen: Büyük

T. 3480

[1]

tümük: Düğüm

T.+e+n 3806

[1]

tümükteex: Düğümlü

T.+e 2727
[1]
tüñner-: Birleşik yapıda kullanılmıştır
(**Tübespitin**) t.-en 1821
[1]
tüñnesin-: Ezilmek
T.-bit 3187
[1]
tüöhülün-: Gelmek
T.-en 4398
[1]
tüölbe: Birleşik yapıda kullanılmıştır
T. xaan dünür: Kıymetli büyük
davul 4174
[1]
tüölün-: Terbiyeli olmak
T.-en 1122
T.-en olur-: Sessizce oturmak
4738
[2]
tüörex: Kehanet
T. 4067
[1]
tüört: Dört

T. 23, 3221, 3712, 3766, 425, 551,
606, 393, 4153, 4598, 67
[11]
tüörten-: Dört yaşını doldurmak
T.-ni-ler 606
[1]
tüört uon: Kırk
T. uon 4598
[1]
tüört uon tüört: Kırkdört
T. uon tüört 4597
[1]
tüös: Göğüs
T. 1460, 2951, 304, 680, 3481
T.+e+ger 682, 2139
T.+e+n 862, 2829, 4160
T.+tere+ger 2953, 533
[13]
tüösteex: Göğüslü
T. 3187
[1]
tüp: Tat
T.+e+n 3484
T.+e+n bil-: Rahatına varmak
4366

[2]	T.-püt-ter 1476
tüpte: Tütsü	T.-püt+tere+n 2941
T. 245, 459	T.-tü-ler 1575
(Aar) t.+ni 200, 1109, 4257	2. Atlamak
[5]	T.-en 2636
tüptür: Sopa	3. Geçmek
T. 3221	T.-en+ner 4693, 4701
[1]	4. Doğmak
türbe: Birleşik yapıda kullanılmıştır	T.-er-gin 3892
(Xampa) t. 152	T.-er+lere+n 572
[1]	5. Kurtulmak
türbeleex: Tomar	T.-petex 4478, 4489
T. 3095	T.-e tur-: Düşmek 3096
[1]	T.-en bar-: Düşmek 337
türgen: Hızlı	T.-en is-: Geçmek 3652; düşmek 3538
T. 458	T.-er-en ılar buol-: Üstüne almak 3282
[1]	(Anıhıyan) t.-püt+e+n 3121
türgennik: Hızlıca	(Bu) t.-er+e+n 4495
T. 3930	(Cires gna) t.-tü-ler 3869
[1]	(Cölö siksillen) t.-en 3447
tüs-: 1. Düşmek, inmek	(Çolos gna) t.-eet 800
T.-er+e+n 1861	(Ekkiriehe) t.-tü-ler 3353
T.-püt 3716, 3768	
T.-püt-e 1430	

(**Ettespitinen elleextespitinen**) t.-
en (**isen**) 3616

(**Xabilla**) t.-tex+tere 3135

(**Xaris gına**) t.-tü-ler 1036

(**Xaris gına**) t.-eet 1157

(**Xarıha suoğar**) t.-en 2648

(**Xatansa**) t.-eet 1547

(**Xatana**) t.-eet 2065

(**Xayıtan**) t.-en 4587

(**İexillen**) t.-en 27

(**İiliste**) t.-tü-ler 1363

(**İiliste**) t.-te 3611

(**İñersiyen**) t.-te 3378

(**İñersiyen**) t.-en (**barda**) 3527

(**İtteni**) t.-er+bit+e+ger 951

(**İttenine**) t.-er-bit+e+ger 1422

(**İenigiyen**) t.-en (**baran**) 3997

(**Kılansa**) t.-tü-ler 3351

(**Kıntas gına**) t.-püt-e 4024

(**Kilehiyen**) t.-püt+e+n 3109

(**Kötön**) t.-püt-e 1744

(**Kötön**) t.-üü+te+ger 2938

(**Kötön**) t.-en 2274, 4932, 538

(**Kudulutan**) t.-e (**turbuta**) 2125

(**Küüpeğeli**) t.-eet 788

(**Naskıs gına**) t.-püt-e 4690

(**Naskıs gına**) t.-te 2857

(**Oloro**) t.-tex+e 2070

(**Öñös gına**) t.-üüt+e+ger 2137

(**Öröobüt**) t.-püt 891

(**Siñnen**) t.-en 4585

(**Subullan suoruyan**) t.-e
(**turbuta**) 3952

(**Suksuhan**) t.-en (**istiler**) 3084

(**Suksuyan**) t.-e (**turbuta**) 4969

(**Sundulus gına**) t.-eet 1000

(**Suodas gına**) t.-te 1434

(**Süöm**) t.-en 1675

(**Sanıılıyan**) t.-er 524

(**Saxsıllan**) t.-en (**istiler**) 3537

(**Tura**) t.-püt-tere 4360

(**Tura**) t.-püt-e 3771, 4494

(**Tura**) t.-tex+tere 428

(**Tura**) t.-üü+te+ger 4684, 2849

(**Tura**) t.-en (**baran**) 1302

(**Tura**) t.-eet 861

(**Toğuttan**) t.-e (**turdular**) 3087

(**Toxton suoruyan**) t.-e
(**turbuttara**) 1734

(**Ustan**) t.-te 3391

(**Ümüörühe**) t.-tü-ler 536

(**Ünkürüs küöhelis gna**) t.-te
2675, 2712, 4953

(**Ünkürüs küöhelis gna**) t.-
püt+tere+n 3047

(**Ünkürüs küöhelis gna**) t.-tü-ler
998

(**Üögülüü**) t.-er 2012

(**Üömextehe**) t.-tü-ler 2960

(**Üreline**) t.-püt+tere+n 511

(**Üünen**) t.-püt 1441

[86]

tühee-: Rüyada görmek

T.-een 993

[1]

tütüm: Birleşik yapıda kullanılmıştır

T. tellex: Çirkin post 244

[1]

tüü: Tüy

T. 3714, 4017

T.+te+n 2829, 2834, 4160, 4164

T.+teeğer 3930

[7]

tüül: Rüya

T.+e+ger 4600

[2]

tüüleex: Tüylü

T. 3406, 3585, 3622, 3623, 3624,
3625, 755, 757, 3281

T.+e+n 1204, 1205

T.+e 1086, 1092

T.+e+tten 1287

T.+ten 1142, 1139

T.+tere+n 1155

[17]

tüülleex: Bkz. tüül

T.+xe 4600

[1]

tüün: Gece

T. 993, 2046, 254, 4768, 4776

T.+e+n 3965

T.+ü 3846

[7]

tüünneex: Bkz. tüün

T. 1378, 1603, 3334, 4141, 4365,
4392

[6]

tüünükteex: Küflü

T. 1482

[1]

tüürülün-: Kıvrılmak

T.-en 3096

[1]

U

ubaay: Bkz. Ubay

U. 2359

[1]

ubaha: Tay

U.+nı 1724

[1]

ubay: Ağabey

U.+a+gar 925

U.+ıam 934

U.+ım 1410

[3]

ubay-: Yanmak

U.-a 1720

U.-da 1352

U.-a tur-: Yanmak 2993

(Külübürüü) u.-dı-lar 3329

[4]

uburaa-: Öpüşmek

U.-uur+ga 2926

[1]

uca: Çamçak, kımız kabı

U. 1486

[1]

ucuor: Nesil

U.+a+n 3244

U.+a 1316

[2]

udağan: Kadın şaman

U. 1130, 4055, 4070, 4169, 4209,
4464, 4184, 4277

U.+a+n 4131

U.+a+nan 4841

U.+ı 565

U.+ña 4050, 4069

[13]

udurğaççı: 1. Obur

U. 1537

2. Hırsız

U. 3324

[2]

ugul: Birleşik yapıda kullanılmıştır

U. sigil: Sık sık 1221, 2410, 2497,
2565, 741

[5]

ugun-: Takmak, giymek

U.-an 396

[1]

ugut-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

U.-a sırit-: Getirmek 4018

U.-a oğus-: girmek 1721

U.-an kebis-: yerleştirmek 2052

[3]

uguttaa-: Artmak

U.-uur 361, 60

2. Yerleştirmek

U.-ta 2009

[2]

uğalcı: Gösterişli

U. 3365

[1]

uğalcılaax: Yalancı

U. 134

[1]

uğarıy-: Dinmek, kesilmek

I.-an 2352

[1]

uhaardılın-: Sağlamlaşmak

U.-bit 2048

[1]

uhaattar-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

U.-an oñottor: Erittirmek 2037

[1]

uhan-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

U.-an kiir-: Ustaca yapmak 4372

U.-an oñor-: Özenle yapmak 4402

[2]

uhatı: Uzun

U. 1119, 1510, 3367

U. tuora: Enine boyuna 314

[4]

uhugun-: Uyanmak

U.-ar 3414

U.-nu-but 3862

[2]

uhugunnar-: Uyandırmak

U.-bit-ım 2804

[1]

uhuk I: Uç

U.+ar 3815

2. Ağız

U.+ar 2030

U.+m+u+nan dugun-: Ayak uçlarına basmak 2797

[3]

uhuk I: Silah

U.+tara+nan 2914

[1]

uhuktaax: Silahlı

U.+ 2018

U.+a+nan 3347

U.+tar 3142

U.+tara+n 2986, 3331

2. Cesur

U.+a 3747

[7]

uhuktan-: Uyanmak

U.-mın 2698

[1]

uhulu: Birleşik yapıda kullanılmıştır**U.+ta ıstanan tağıs-:** Sıçrayıp çıkmak 997**U.+ta ıstan-:** Sıçramak 1150**U.+ta tart-:** Birden çıkartmak 3330**U. üünen tağıs-:** Meydana gelmek, büyümek 1065**U.+ta üünen tağıs-:** Büyümek 1447

[5]

uhun: Uzun

U. 130, 1315, 2032, 2106, 3149, 3245, 3757, 3816, 3825, 4547, 4603, 4746, 4905, 4817

U. uygu: Zengin, varlıklı 62, 1912

[16]

uhun-: Akmak

U.-but 3151, 3153

[2]

uhuor: Nakış

U. 2031

[1]

uhut-: Akmak

U.-but 3115

U.-an tüs-: Kapanmak 3391**(Suoruyan) u.-a (turda)** 4283

[3]

uhuutaa-: 1. Püskürtmek

U.-bit+ı+nan 3131

2. Korkutmak

U.-ñ 1312

3. Gıcırdatmak

U.-n 4371

U.-n kebis-: Ağlamak 2014**U.-n kees-:** Püskürmek 3397

[5]

uk-: Sokmak

U.-an 3288, 3639

U.-put-a 2809

U.-a oxson kebis-: Kapatmak
3708

[4]

uk: Sap, kulp

U.+a+n 2031, 3814

[2]

ukkunax: Ateşi söndürmede kullanılan
kalın kütük

U.+a+n 1464

[1]

ukulaat: Birleşik yapıda kullanılmıştır**U. taas:** Çelik gibi sert taş 2564

[1]

ulaan: GriU. 1403, 1685, 3302, 3787, 3936,
3999, 4534, 4572, 4846, 705, 921

U.+ı 4735

U. nuur: kırmızı yanak 1486,
1511, 3368

[15]

ulaat-: Büyüme, daha fazla olmak,
artmak

U.-an 659

U.-ıax-a 316

[2]

ulaata: Abaahı kabilesi kadınlarının
şarkılarının nakaratlarında kullanılan bir
tabir; genellikle ah, vah anlamındadır.

U.+gar 271

[1]

ulaatınnar-: Beslemek

U.-bakka 4401

[1]

ulağa: Arka

U. 06, 1835, 2688, 2690, 3603

U.+ta 129, 3947, 419, 4286, 3080

U.+ta+gar 3100

U. öttüger: Ücra bir yer 1645

[12]

ulaxan: Büyük

U.+a 1366, 4446

[2]

ular: Dağ tavuğu

U. 4432

(Erdeğes) u. 2829, 4160

[3]

ularıt-: Ayırmak

U.-ar 3495	[12]
[1]	uluus: Kabile
ularıy-: Değişmek	U.+a 2332, 4222
U.-bat 1831, 2455	U.+a+gar 2579, 3910
[4]	U.+a+n 1836, 2135, 2536, 2773
ularıybattık: Değişmez	[8]
U. 4571	umat-: Birleşik yapıda kullanılmıştır
[1]	U.-an bar-: Yakmak 3857-2
ulay: 1. Engin, büyük	[2]
U. 1165, 225, 996	umsar-: Düşürülmek
2. Koyu	U.-an 4735
U. 1188	[1]
[4]	umsarı: Baş aşağı olma
ulluñax: Topuk, ayak tabanı	U. 1465
U.+a+n 4949	U.+ta tut-: Eğmek 3629
U.+tara+n 1017	U. tut-: Aşağı indirmek 780
[2]	[3]
ulluñaxtaax: Tabanlı	umun-: Unutmak
U. 1117, 1119, 1510, 3367, 3633	U.-an 456
[5]	[1]
uluu: Ulu, büyük, kocaman	umus-: 1. Baş aşağı eğmek, çevirmek
U. 1491, 1913, 2451, 2800, 308,	U.-a 2014
316, 423, 434, 455, 357	2. Ortalıktan kaybolmak
U.+ta 4184	U.-but 3185
U.+ta+n 4415	

U.-a oxtor-: Baş aşağı düşmek
949, 1420

U.-a tönünö as-: Silkelemek 2309

U.-a tut-: Baş aşağı düşmek, baş
aşağı tutmak 2250

U.-a uur-: Ters çevrilmiş 3511;
baş aşağı düşmek 1749

(Unaarıççı) u.-a (kördö) 779

[9]

unaarıy-: Dumanın, sisin yayılması

U.-ar 421

2. Uzatmak

U.-dın 4547

[5]

unaaris-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

U. gınan xaal-: Dumanı yayılıp
kalmak 520

[1]

unaarıççı: Birleşik yapıda kullanılmıştır

U. umsa kör-: Düşünceli bakmak
779

U. körön tur-: Düşünceli bakmak
1404

[1]

unñuxxay: Uzun

U. 1509

[1]

unñuk : Birleşik yapıda kullanılmıştır

U. sanñık-: Ağır ağır 1682

[5]

unñuktaax: 1. Sağlam, güçlü

U. 2988, 3330

2. Keskin

3142, 3343

[4]

unñulus-: Sürünmek

U.-a 3826

U. gınan xaal-: Bir yere doğru
gitmek, koşmak, kaçmak 2982, 3584,
3979

[4]

uña: Sağ, sağ taraf

U. 2051, 3288, 3507, 3874, 4003,
4178, 4431, 4735, 4941, 593, 596,1437,
2033

[13]

uñuox: Kemik

U. 1700, 4401, 3148, 3149

U.+a 1699, 3258

U.+xut 839

U.+ñ+un 771, 772

U.+tara 3855, 3856	[3]
U.+tara+n 3822	uoğur-: Kuvvet ve cesaret elde etmek
U.+xut+un 843	U.-a 1336-2
U.+uñ 3558, 3559	U.-an 3078
[15]	[3]
uñuoxtaax: Kemikli	uohaxtaax: Sütü; <i>uohax</i> , İneğin doğumdan sonraki ilk sütü
U. 2281, 32, 3865, 969	U. 840
[4]	[1]
uñuor: Karşı, karşı taraf	uohut-: Azalmak
U.+gu+ta 3948, 420, 4287	U.-bat 4273, 4775, 4817
U.+tan 2022, 2026	[3]
[5]	uohuy-: Yüzü kararmak
uñuordaa-: Ötesine, karşısına geçmek	U.-an 2347
U.-n 2721, 3399, 3799	[1]
[3]	uox: Kuvvet, kudret
uobala-: Ağza lokma almak	U.+a 3738, 4947
U.-n 638	U.+tara 4780
U.-n 2489	[5]
U.-ta sırt-: Bir parça, lokma almak 1202	uoxtaax: Güçlü, kuvvetli, kudretli
[3]	U. 1818, 1921, 697
uocugan: Gem	U.+a 3216
U.+nara+n 1605, 3358	U.+tan 3275
U.+nara+n tart-: Engellemeye çalışmak 1249	[5]
	uoxtaaxtik: Bkz. uoxtaax

U. 4118

[1]

uoxtan-: Güçlenmek

U.-an 750, 3653

[1]

uoku: Birleşik yapıda kullanılmıştır

U. suoku: Yavaş yavaş 1683

[1]

uol: Oğlan, çocuk

U. 1383, 2355, 2858, 3124, 3166,
3287, 3750, 4575

U.+a 1401, 1656, 1684, 2230,
2268, 2272, 2655, 2673, 2825, 3301,
3309, 3580, 3668, 3789, 3883, 4533,
4845, 641, 722, 920, 3929, 3786, 3935

U.+a+n 3871, 598

U.+a+naan 3612

U.+lara 1758

U.+tan 2230

U.+u 1435, 4945

U. kihi: Oğlan 2344

U. oğ: Delikanlı 3747

(İrbennik) u. 2818

(Oydubut) u. 4945

[42]

uol-: Azalmak

U.-an 221

U.-bat 4818

[2]

uolan: Bkz. uol

U. 1911, 361, 60

U.+tar 1137, 1723, 2170, 4106,
4239, 4692, 620, 788, 1066, 1328, 1359,
3822, 3842, 4683, 622, 850, 995

U.+tar+bit 2977

U.+tar+daax 3411

U.+tar+ga 2190

U.+tar+ı 1356, 3849, 3857

U.+tar+tan 4644

U.+tara 1790, 2168

U.+tara+bit 4661

U.+tara+n 242, 3812, 4633, 864

U. kihi: Oğlan 2025, 3505

[36]

uollaax: Bkz. uol

U. 4422, 4510

[2]

uoluk: Adem elması, gırtlak

U.+a+nan 729, 4947

U.+a+ttan 2308

U.+m+u+nan 2798

U.+tara+gar 1538, 3325

[6]

uon: On

U. 626, 3277, 3564, 3582, 3628,
3630, 4909, 909

U.+nara+n 160

[9]

uonçalaax: On yaşında olma

U. 3166, 169

[2]

uon tüört: Ondört

Uon t. 4477, 4488

[2]

uor-: Çalmak

U.-an 1241, 2179, 2511, 2895

U.-aaççı 2199

U.-a alcat-: Çalıp çırpma 315

U.-a oxson ıl-: Kaçmak, kaçmayı başarmak 1720

U.-an ıl-: kaçırmak 3892, 4101;
çalma 4016

U.-an talaa-: çalmak 587

[11]

uoraan: Uzun mesafeye kadar işitilen keskin gürültü

U.+a+ttan 1017

[1]

uoraannaax: Ciddi

U. 2442, 333

[2]

uorasty-: Acımasız olmak

U.-an 2548, 3416

[2]

uorday-: Kızmak, hiddetlenmek

U.-a 3344-2

U.-ax 3317

U.-an 3414

U.-ar 1341, 645, 2548, 728

U.-bit+kıt+ın 1312

U.-bit-a 2352

U.-an bar-: Kaynamaya başlamak

3319

[11]

uorğa: Sırt, tepe

U.+ta+gar 1101, 118, 182

[4]

uorğalaax: Sırtlı

U. 130

[1]

uoruk: Konforlu

U. 1104, 1171, 1586, 1681, 2937,
4379, 4932, 4348

[8]

uos: Dudak, ağız

U. 4946

U.+a 734, 1222, 2412, 4319

U.+a+n 1626, 2495, 2563, 3880,
3881, 4041, 4803, 2494, 2792, 4804

U.+a+ttan 4936

U.+ñ+un 2438, 2439

U.+o+n 2276, 2277

U.+tan 222

U.+tar+gıt 840

U.+tara+n 2868

U.+tara+ttan 4607

U.+o+n kitta botuguruu olor-:

Kısık sesle konuşmak 2265

[28]

uoskuy-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

U.-an kör-: Dinlenmek 3356

[1]

uostaax: Dudak, dudaklı

U. 135, 2025

U.+tara 4645

[3]

uostugan: Yular

U.+a+ttan 2253

[1]

uot: Ateş

U. 1464, 515, 3420, 3849

U.+tar 1354, 3329

U. buol-: Alevlenmek 3847

(Siere) u.+a 1352

(Sirelgen) u.+tar 3327

(Kutaalaax) u.+u 3131, 3397

[13]

uottan-: Ateşlenmek, alev almak

U.-na 1293

[1]

uottaax: Ateşli

U. 4185

[1]

uraanńık: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Kömüs) u.+ar 184

[1]

uraanńıktaax: 1. Benekli

U. 1064, 1054

2. Beyaz yüz

U. 424

[3]
uraha: Çadır
 U.+ta+n 3086
 [1]
uran: Güzel
 U.+a 4446
 [1]
urbaan: Kurnazlık, açığözlülük;
 destanlarda *abaahı*'nin çıkardığı ses
 U.+a+n 309
 [1]
urbaanık: Bkz. urbaan
 U.+ım 290, 296, 807, 847, 914
 U.+pıt 2975
 [6]
urgum: Birleşik yapıda kullanılmıştır
 (**Ergim**) u. (**kördöğüne**) 4428
 [1]
ursun: Çevre, etraf
 U.+a 3387
 U.+a+gar 2027, 4122
 [4]
ursunnaax: Kaplı, bir şeyle kuşatılmış
 olma
 U. 421

[1]
urtuus: Civa
 U. 3978
 [1]
urukku: Geçmiş
 U. 04, 3185, 3477, 1908
 [4]
urusxallan-: Öteye beriye atmak
 U.-mıt 3149
 [1]
urusxallat-: Öteye beriye atmak
 U.-ıax-xıt 843
 [1]
urut: Geçmiş
 U. 4933
 [1]
uruu: Akraba
 U.+ta 4574
 (**Et**) u.+gut 1311
 (**Xaan**) u.+gut 1310
 [3]
uruy: Sevinç haykırışı
 U.+um 4200
 [1]

uruydaa-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

U.-uu oxson bar-: Uruy diye bağırmaq 3876

[1]

uruydaax: Bereketli

U. 3235, 4067

[2]

usta: Hızlıca

U. 2731

[1]

ustalaax: Uzun, uzunluk

U. 1080, 4905

[2]

ustata: Boyunca

U. 3355, 3422, 3448, 3456, 3693, 4365, 4635

[7]

ustun: 1. Boyunca

U. 2031, 3532, 3716, 3814, 3830

2. -e doğru

U. 3109, 3121

[7]

usturuus: Pala

U.+tara 4371

[1]

utaar: Göndemek, kovarak defetmek

U.-a-bın 3514, 3909

U.-ıax-xıt 4419

[3]

utax: Birleşik yapıda kullanılmıştır

U.+ta ihen aas-: Su ihtiyacını gidermek 4671

[1]

utarı: 1. -e doğru

U. 1492, 4909

2. Karşılıklı

U.+ta 3300

U.+ta olordon bar-: Karşılıklı oturmak 4512

U.+ta turus-: Karşı karşıya durmak 3307, 3313

(Uun) u. 2190, 4001

[8]

utarılas-: Karşı çıkmak

U.-an 842

[1]

utat-: Susamak

U.-pıt 995

U.-an kel-: Susamak, acıkmak 4717

utuu: Birleşik yapıda kullanılmıştır

U. subuu: Azar azar, yavaş yavaş
2411, 2489, 2566, 4320, 638, 742, 2496

[7]

utuy-: Uyumak

U.-a 2693

U.-ar 3484, 4366

U.-an bar-: Uyumak 3862

[4]

uu I: Su

U. 1512, 2191, 3366, 4895

U.+m 3484

U.+ta 3392, 3393

U.+ta+n 3729

U. xorğolcun: Erimiş kalay 2981,
3565, 3583

(Kömüskeğit) u.+ta+n 4856

(Xarağın) u.+ta 4882, 1215, 1859,
2291

[16]

uu II: Uyku

U. 4366

[1]

uuhat-: Çoğalmak

U.-an 4822

[1]

uulaa-: İçmek

U.-batax 1402

U.-bit-tar 4775

[2]

uulaax: Sulu

U. 221, 361, 60, 3463

[4]

uulağas: Sıvı

U. 3978

[1]

uun-: 1. Uzatmak, yaymak

U.-an 1486

U.-uu+ta+nan 909

2. Dokunmak

U.-mat+a+n 4909

U.-an is-: Uzatmak 3595

U.-mut+u+nan bar-: Yakalamak
1532

[5]

uun: Birleşik yapıda kullanılmıştır

U. utarı: Tam karşısına 2190,
4001

[2]

uunaaxtaa-: Uzatmak

U.-ıax-xıt 910

[1]

uunnar-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(**Astaran**) u.-an (**kelen**) 2191

[1]

uur-: 1. Atmak

U.-an 3714

2. Dizmek

U.-but 3108

3. Koymak

U.-but 4175

U.-but-a 2481

4. İndirmek

U.-uu+ta+gar 4020

U.-an bar-: koymak 3873

U.-an bier-: bağlamak 589

(**Caaristu**) u.-but 3795

(**Umsa**) u.-but 3511

(**Üreye**) u.-but 2399, 4037, 4686

[12]

uurulun-: Yatırmak, yan yatırmak

U.-but 3143

[1]

uurtalaa-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

U.-n bar: Yayılmak 716

[1]

uuraa-: Öpmek

U.-an 4607

U.-n bar-: Öpmek 4940

U.-n il-: Öpmek 4936

(**Çup gına**) u.-aa-n ılaat 4943

[4]

uuraax: Karar

U.+a+nan 1831

U.+xa 2455

[2]

uuray-: Durmak, kesilmek, tükenmek

U.-bakka 1604, 3457

U.-bat 4772

[3]

uurun-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(**Umsa**) u.-an 1749

[1]

uus: Kabile, akrabalar

U.+a 2217, 2218, 3113, 3989,
3990, 4214, 4823, 899

U.+a+n 1834, 1838, 2131, 2133,
3399, 3500, 3501, 3954, 4541, 4962, 4964

U.+tura 3697

(**Biis**) u.+a+n 234, 493

(**Biis**) u.+a 19, 99

[30]

uus: Usta

U.+a 2038, 2039

[2]

uy-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

U.-an tur-: Dayanmak 352

(**Kıayan**) u.-bat 672

[2]

uyadıy-: Yumuşamak

U.-an 1316, 2246

U.-ar+a+n 4401

U.-ar buol-: Acı çekmek 900

[4]

uyağas: Merhametli

U. 2350

[1]

uyalan-: Yerleşmek

U.-na 3489

[1]

uygu: Bolluk, zenginlik

U. 4273, 4746, 4817, 62

U.+nu 4775

(**Uhun**) u. 1912

[6]

uygulaax: Bereketli

U. 222, 2421

[2]

uyuhuy-: 1. Çok hızlı gitmek

U.-a 1018-2

2. Heyecanlanmak

U.-an 4949

[3]

Ü

üçügey: Güzel

Ü. 382

[1]

ügex: Evin içindeki küçük ambar

Ü.+xe 1592

[1]

ügüs: Çok, çokluk, birçok

Ü. 52

Ü.+e 1120

Ü.+ey 386

Ü.+e cüüle: Sayı, miktar 1090,
1138

Ü. Elbex: Hadsiz hesapsız 1091

[6]

ühü: İmiş; “diyorlar ki, söylüyorlar ki, güya, sanki” gibi durumları ifade eder

Ü. 260, 2671, 2970, 2971, 4669, 4671, 4674, 686, 835, 965

[10]

ühüö: Şüpheli

Ü. 1667

[1]

ühüörüy-: Dağılmak

Ü.-en 4375

Ü.-er künneex: Merhametli1878

[2]

üksee-: Uzamak, miktarı artmak

Ü.-üöx-e 2182

[1]

üksüön: Yağmur, karla karışık yağmur

Ü.+e+nen 1019

[1]

üktee-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(İbilite) ü.-n 1297

(İbilite) ü.-te 2087

[2]

üktelleex: 1. Dayanlı, dayanmış

Ü. 2835, 4166

2. Verimli, cömert

Ü. 50

[3]

üktellen-: Dayanmak

Ü.-en 2157

[1]

ükten-: Adım atmak

Ü.-en 1295, 2383, 1956

[3]

üktet-: Adımlatmak

Ü.-en 2106

[1]

üktüölet-: Ayak basmak

Ü.-er 68

[1]

üktüörü: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Siñneri) ü. (gımmıttarıgar) 4111

[1]

ülen-: Kabarmak

Ü.-er 42

[1]

üllen: Yeniden

Ü. 4814

[1]

üller-: Azalmak

Ü.-bit 1127

[1]

üller: Birleşik yapıda kullanılmıştır

Ü. büöre: Bir şeyin merkezi, ortası
3807

[1]

üllüör: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Tomtoyo) ü. 1588

(Saraççı) ü. (dieri) 4504

[2]

ültü: Parça parça, ufak parça, toz halinde
parça

Ü. 596, 600, 1589

Ü. xomullan kel-: Birden toplanıp
gelmek 3698

Ü. üürülün-: Korkuyla kaçmak
1566

[5]

ülüger: Bela, felaket

Ü. 1376, 1852, 3480, 3482, 3653

Ü.+ten 1933

(Bıdan) ü. 1655

(Ütürüyen) ü.+bit+ten 2622

[9]

ülügerdeex: Belalı, felaketli

Ü. 1273

[1]

ülümnes-: Yemek yemek

Ü.-e 4518, 717

[2]

ülümnet-: Acımasızca yapmak

Ü.-en 1161

[1]

ülün-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Kuha) ü.-en (turara buoluo)

3513

[1]

ümüörüs-: Toplanmak

Ü.-en 2859, 3383

Ü.-e tüs-: Bir araya gelmek,
toplanmak 536

Ü.-en üöskee-: Bir arada yaşamak
2067

[4]

ümürük: Dar

Ü. 415, 435

[2]

üntü: Bkz. Ültü

Ü. 3349

[1]

üñ-: Dua etmek, tapınmak

Ü.-er 100

Ü.-en bar-: Bayılmak 3861

[2]

üñe: Birleşik yapıda kullanılmıştır

Ü. sükte tur-: Yalvarıp yakarmak
383, 2546, 4459, 4345

[4]

üñkürüs: Birleşik yapıda kullanılmıştır

Ü. küöhelis gına tüs-:
yuvarlanmak, yuvarlanıp yeryüzene
inmek 998, 3047, 4953, 2675, 2712

[5]

üñüü: Mızrak

Ü.+ler 3382

Ü.+nen 3339

[2]

üödüy-: Büyümek

Ü.-de 1852

(Bögöstöhüülere) ü.-de 4760

[2]

üögüle-: Bağırarak

Ü.-bit+i+nen 2959

Ü.-te 1597

Ü.-üü tüs-: Bağırarak 2012

[3]

üögüles-: Bağırarak

Ü.-e 1550-2, 3348-2, 3383-2

[6]

üöhe: Bkz. üöhece

Ü. 1450, 4382

Ü.+tten 1270, 1661, 2644, 1430

Ü. doydu: Yukarı dünya 2230,
2655

[8]

üöhece: Yukarı

Ü. 1094, 3012, 3453, 3618, 3656,
3657, 3908, 3928, 4352, 465, 4744, 513,
544, 734, 1445, 1463, 1469, 1474

Ü. doydu: Yukarı dünya 4562,
2272, 2673, 2825, 3309, 3580, 3612,
3789, 3871, 3883, 641, 696, 1245

[31]

üöl-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

Ü.-e sılcar buol-: Şişe dizip
kızartmak, pişirmek 3280

[1]

üölülün-: Şişe dizmek

Ü.-en 2638

[1]

üölühüs-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

Ü.-en is-: Batırmak 3348	Ü.+ñ+er 4474
[1]	[1]
üömextes-: Toplanmak	üörüü: Sevinç
Ü.-pit 3145	Ü. 4025
Ü.-e tüs-: Toplanmak 2960	Ü.+büt+ün 4892
[2]	Ü.+m 4465
üön: Sürüngen	Ü.+te+ger 2377
Ü.+ner 3828	Ü.+te+n 4740
Ü.+nere 3825	[5]
[2]	üös: Damar
üör-: Sevinmek	Ü.+e+n 3691
Ü.-e 2870, 4518	Ü.+e+n tartar-: Damarı daralmak
Ü.-en 4315, 717, 917, 4451, 4730,	799
4782	(Sis) ü.+e 888, 1997
[8]	(Sisterin) ü.+e+n 3030
üörsüs-: Sevinmek	[5]
Ü.-tü-ler 4026	üösteex: 1. Damar
[1]	Ü. 3744
üörbe: Mızrak	2. Öd
Ü.+ñ+i+nen 3016, 3029, 3219	Ü. 1565
[3]	[2]
üöre: Öğreti	üöskee-: Oluşmak, meydana gelmek,
Ü.+ğe 3898	yaratmak, yaratılmak
[1]	Ü.-bit 1072, 1093, 1207, 133,
üörü: Sürü	1392, 1396, 1470, 1582, 1815, 1896,
	1958, 2163, 2221, 238, 2415, 2500, 2603,

2758, 28, 3227, 3293, 3647, 3710, 4034,
4082, 4311, 4322, 4326, 4346, 4386,
4462, 4524, 4619, 4651, 4790, 482, 4887,
82

Ü.-bit-e 2157

Ü.-bit-kit 1308

Ü.-bit-pit 1926

Ü.-bit-ter 1088

Ü.-n 37, 1880

Ü.-tex+e+ne 4409

Ü.-tin 4814

(Körüleen) ü.-bit 2576

(Ümüörühen) ü.-üür 2067

[48]

üöt: Söğüt ağacı

Ü. 3836

Ü.+ten 2295

Ü. mas: Söğüt ağacı 3808

Ü. terex: Söğüt ağacı 3221

(Sihii) ü. 163

[5]

üöt-: Ötmek

Ü.-en 4417

Ü.-püt 179

Ü.-en bar-: Ötmek 4290

[3]

ür-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

Ü.-en bar-: Üflemek 4019

Ü.-en kebis-: Üfleyerek
söndürmek 3860

Ü.-en kees-: Üflemek 3928

[3]

ürbelee-: Sürmek; hayvan sürüsünü
sürmek

Ü.-n bier-: Öne sürmek 381

[1]

ürbelen-: Sürmek; hayvan sürüsü sürmek

Ü.-en 366, 457

[2]

ürbelex: Kaplı, birşeyle kaplı olma

Ü. 52

[1]

ürdee-: Artmak

Ü.-te 4465

[1]

ürdük: Yüksek

Ü. 1210, 1748, 1854, 1876, 2788,
4740, 3908, 1045, 116, 4039, 4076, 4316,
4568, 69, 4417, 433, 711, 2408

Ü.+ten 1269, 2643, 1660

Ü.+e+n 775

Ü. xallaan möñüöne: Gökkuşağı
1987, 2062

[24]

ürex: Nehir

Ü. 1494, 3150, 3152, 959, 1563

Ü.+e+n 1497, 961

[7]

ürelin-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

Ü.-e tüs-: Çeşitli yerlere gitmek
511

[1]

ürey-: Ayırmak

Ü.-iex-pit 775

Ü.-e köt-: Açılmak 2940

Ü.-e tap-: Ağarmak 1769

Ü.-e tartar buol-: Yıkmak 3015

Ü.-e tut-: Etrafa serpmek 4529

Ü.-e uur-: Etrafa saçılmak 2399,
4037, 4686

Ü.-ii+te keyen bar-: Çevirip
düzeltmek 2994

[9]

üreyiki: Birleşik yapıda kullanılmıştır

Ü. sarayıkı: Çabucak 1127

[1]

ürgünnexteex: Yağlı

Ü. 2467

[1]

ürgüör: Delik

Ü. 3013, 4563

2. Üfleme

Ü. 3453

[3]

ürgüy-: Üflemek

Ü.-be-tin 4563

Ü.-dex+e+ne 3013

Ü.-en 3453

[3]

ürk-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

Ü.-en köt-: Koşup uçmak 1564

[1]

ürümeççit: Kelebek

Ü.+e+n 1697, 2520

[2]

ürümetiy-: Donmak

Ü.-bet 4074

[1]

ürün: Bkz. Ürüñ

Ü.+ü+nen dieliççi: Işıl ışıl
ışıldayan 2400

[1]

ürün: Beyaz, ak

Ü. 1139, 1155, 1205, 1209, 1248,
1562, 1697, 1804, 2068, 2224, 2520,
2906, 2929, 3241, 3560, 4116, 4361,
4621, 4638, 4728, 4902, 757, 797, 944

Ü. ilge: Beyaz ilahî öz su 50, 3038**Ü. kömüs:** Gümüş 2989

Ü.+ü+nen dieliçi: Işıl ışıl
ışıldayan 4038, 2997, 4687

[35]

ürün süürük: Beyaz koşucu; at hayvvanı

Ü. süürük: At 1092, 2261, 2514,
1796, 1723, 4813, 2467

Ü. xara süürük: Siyah beyaz
koşucular; atlar ve sığırlar, hayvan sürüsü
1285

[7]

ürün tüüleex: Beyaz tüylü; atların halk dilindeki adı**Ü. tüüleex** 1874, 4554, 4409

[3]

ürüö: Birleşik yapıda kullanılmıştır

Ü. taraa: Çeşitli yönler 1567,
3350, 4787

[3]

ürüt: Üst, yukarı

Ü. 3064, 408, 1251, 1629, 1677,
1815, 2070, 2515, 3554, 4322, 4462, 467

Ü.+e 415, 435

Ü.+e+ger 3858, 4346, 3807

Ü.+e+nen 2718, 2726

Ü.+lere+nen 3859, 4170

Ü.+ñ+ün 3014

Ü.+tere+n 2939

[26]

ürütteex: Üstlü, tavanlı

Ü. 42, 4441

[2]

ürüye: Dere, küçük ırmak

Ü. 2066

Ü.+lere+n 408

[2]

ürüyeleex: Bkz. ürüye

Ü. 3437

[1]

üs: Üç

Ü. 1102, 1121, 1169, 1208, 1241,
1378, 1482, 1723, 1763, 1857, 19, 2155,
2165, 2168, 2193, 2230, 2511, 254, 2545,
2646, 2690, 2718, 2734, 2747, 2895,
2939, 2958, 2989, 2993, 3014, 3016,
3032, 3050, 3072, 3124, 3137, 3219,

3255, 3334, 3604, 3651, 3655, 3699, 380,
3806, 3808, 3974, 4019, 4046, 4101,
4141, 4176, 4191, 4204, 4226, 4344, 436,
4365, 4377, 4392, 4441, 4460, 4590,
4612, 4641, 4738, 4814, 4957, 508, 514,
518, 547, 575, 576, 585, 605, 865, 99,
1597, 1621, 2858, 4170, 4192, 465, 529,
571, 590, 792, 1475

Ü.+te 3859

Ü.+ten 2492

Ü.+üö 1250, 535

Ü.+üön 3046, 3064

Ü.+üöyex 4514

Ü.+üs 4144

Ü. örgöstöox: Üç ışıldayan göz 20

Ü. añı bar-: Üçe ayrılmak 581

Ü. gına: Üç parçaya 775

[99]

üs süüs: Üç yüz

Ü. süüs 4515

[1]

üskel: Birleşik yapıda kullanılmıştır

(Dülün baraan) ü.+lere 627

[1]

üskelleex: İri yarı

Ü. 2694

[1]

üsteex: Üç yaşında olan

Ü. 3287

[1]

üsten-: Üç yaşında olmak

Ü.-ni-ler 605

[1]

ütürüs-: 1. Kapışmak

Ü.-üöx-püt 666, 940

[2]

ütürüy-: Birleşik yapıda kullanılmıştır

Ü.-en ülüger: Karşılaşılan bela
2622

[1]

ütey-: Kovmak

Ü.-e-bin 3908

[1]

ütürüyüs: Artmak

Ü.-en 1093

[1]

ütüö: İyi, güzel

Ü. 115, 1265, 1988, 2069, 2183,
2196, 2240, 2544, 2645, 2869, 3573, 433,
4458, 4517, 4731, 916, 279, 291, 380, 858

Ü.+te 1089

Ü.+te+ger 2816	(Uhulu) ü.-en (taxsıbit) 1065, 1447
2. Adil	[9]
Ü. 2907, 4077, 4127	üün: Gem, dizgin
3. Cesur	Ü. 1181, 739
Ü. 1609	Ü.+ner+e+ger tühütelee-:
Ü.+lere 1592	Dizginleri kavramak 2184
Ü.+ler+de 1934	(Ereheleebit) ü. 2392
Ü.+ler+i 666, 940	[4]
Ü. cüül: Adil karar 1827, 1877	üünneex: Gemli, dizginli
[32]	Ü. 2195, 2543, 4457
üüçeeği: Küçük adam	[3]
Ü. 1662	üür-: Kovmak
[1]	Ü.-en 4541
üüçeen: Kulübe	(Kier) ü.-en (kebihem) 2343
Ü. 18	[2]
Ü.+e+n 1518	üürülün-: Birleşik yapıda kullanılmıştır
[2]	(Ültü) ü.-en 1566
üün-: Büyümek, yetişmek	[1]
Ü.-en 1476	üüs-aas: Kar beyazı
Ü.-er 362, 61	Ü. aas 1825
Ü.-müt+ter 1481	[1]
Ü.-en tur-: Büyümek 3809	üüs kiis: Samur
Ü.-en tüs-: Büyümek 1441	Ü. kiis 1324, 2787, 3875, 1759, 1853
(Ötürü) ü.-en (taxsıbit) 862	

Ü. kiis kul: Samur 1747, 2407,
4075

[8]

üüt I: Süt

Ü. 4047, 4363, 4374, 4455, 4461,
466, 3064, 4074

Ü.+e+ger 2044

Ü.+e+nen 1242, 4102, 3893

[12]

üütteex: Sütlü

Ü. 1826, 4073, 4203

[3]

üüt II: Çukur

Ü.+e+n 3716

Ü.+e+nen 3768

[2]

üütteex: Delik deşik

Ü. 18

[1]

üye: Yüzyıl

Ü. 1174, 1281, 1672, 1937, 2187,
2213, 2303, 2380, 2430, 2597, 2683,
2708, 2754, 2898, 2932, 2967, 3304,
3773, 4615, 4658, 4724, 4806, 828

Ü.+ler 4225

Ü.+ler+ge 4269

(Xayn) ü.+ğe 1287

[26]

4.2. Karakter ve Yer Adları Dizini

Aan Axtalıya: *Ayu* kabilesinden kadın bahadır.

A. Axtalıya 2659,2873, 2910, 3054, 3311, 3540, 3550, 3553, 3571

[9]

Aan Alaxçın Xatın: Orta Dünyanın en büyü ruhu. Kutsal ağaç *Aal Luuk Mas*'ta yaşar. *Olonxolarda* Orta Dünya kahramanlarının baş koruyucusudur. Kahramanlara tavsiyeler verir ve kahramanlar yolculuğa çıkmadan önce onları kutsar.

A. A. Xatın 4235

[1]

Aan Daadar Buxatır: *Ayu* kabilesinin bahadırı.

A. D. Buxatır 4594

[1]

Aan Uxxan: Ateş ruhu. İyilik beklenen ruhtur. Bir diğer adı *Xatan Temieriye*'dir.

A. Uxxan 3011

[1]

Acına Baay Toyon: *Ayu* kabilesinin kurucusu.

A. B. Toyon 2209, 1689, 1745, 2301, 2426, 4008, 4714, 4796, 4827, 824

A. B. Toyon+u 4939

[11]

Arğaa Sibiir: Orta Dünya'da bir ülke. Bu kavram, *olonxolarda* Sibiryada adının etkisiyle oluştuğu düşünülür. Bununla birlikte *Sibiir* kelimesi *olonxolardaki sir* "toprak, ülke" kelimesiyle eş anlamlı olup günümüzdeki coğrafi adlandırma ile aynı değildir.

S. 110, 113, 1234, 1786, 2507, 2892, 3944, 4091, 4212, 4335, 4835, 2327

S.+ge 4119, 4134, 4623

[15]

Arxaanıl Tañara: Baş melek. Hristiyanlık terminolojisine ait bir kavramdır. Ortodoks mitolojisinin metindeki izlerinden biridir.

A. Tañara 85

[1]

Arsan Duolay: *Abaahı* kabilesinin kurucusu. Aşağı Dünyanın lideri.

A. Duolay 1236, 2256, 2310, 241, 2508, 256, 262, 303, 3443, 3889, 3956, 4096

[12]

Ayu: Saha mitolojisinde dünyayı ve tüm canlıları yaratan iyi veya iyilik ruhlarının veya ilahlarının genel adı.

A. 1191, 1307, 1317, 1847, 1925, 2771, 318, 3239, 3900, 3911, 4108, 4624, 4841, 4927, 897, 1030, 1039, 2285, 2742, 2805, 2903, 4740, 592, 342, 196, 47, 1030, 822, 2696

A.+lar+bit 1876

A.+lar+gıt+ittan 4566, 1936

A.+lar+gıt+ın 4568

A.+lara 3123

A.+m 1261

A.+ta 2806

A.+ta+n 1197

[37]

Ayuhıt: Ev hayvanlarının ve insanoğlunun koruyucu ruhlarının veya ilahlarının genel adı.

A. 350, 1151, 822, 4057, 4058

A.+a 4550

[6]

Ayuhıt Xatın: Bkz. *Ayuhıt*.

A. Xatın 4553

A. Xatın+tar 4825, 4712, 2207, 2424, 1687, 4006

[7]

Ayu Cargıl: *Ayu* kabilesinin kadın şamanı.

A. Cargıl 4069, 4070

[2]

Ayuhıt Xotun: Bkz. *Ayuhıt*.

A. Xotun 1052

[1]

Ayu Xaan: Bkz. *Üriñ Ayu Toyon*

A. Xaan 1870

[1]

Ayतालun: *Ayu* kabilesinde kadın şaman.

A. 4131, 4169, 4209

[3]

Bakalaan Uus: Demirci. Birçok *Olonxoda Baltalaan* ismiyle yer alır. Üç dünyanın demircisi *Kıday (Kıtatay, Kıtay) Bahsı*'nın yardımcısı veya kardeşidir. Saha inanişına göre demircilerin kurucusu ve koruyucusudur.

B. Uus 2040

[1]

Buolak Xaya: Buolak dağı. Bahadırların savaşması için tahsis edilmiş alan.

B. xaya+ta 1649, 3182

B. xaya+ta+n 3493

[3]

Caañi: Yana ırmağı.

C. 3628

[1]

Cebin Kulaxay: *Arsan Duolay*'ın kızı, *Saraxana Küükennik*'in kız kardeşi.

C. Kulaxay 379, 491

[2]

Cebin Kulaxay Xotun: *Timir Cigisken* geçidinin koruyucu ruhu.

C. K. Xotun 3268

[1]

Cölörü Xaan: Aşağı Dünyaya açılan geçit.

C. Xaan 417

[1]

Çağya Xaan: Aşağı Dünyadan Orta Dünyaya açılan geçit.

Ç. Xaan 413

[1]

Çımarıttar Cılğa Xaan Toyon: İnsanların kaderinin belirleyen ruh veya ilah. Metinde *Çımarıttar Cılğa Toyon* ve *Cılğa Toyon* şeklinde de geçmektedir.

Ç. C. X. Toyon 3665, 4324

Ç. Cılğa Toyon+ño 4071

C. Toyon 4072, 4473

[5]

Çugdaan Buxatur: Ayı kabilesi bahadırı. Destanda *Kus Debiliye*'den sonra ikinci önemli isim.

Ç. Buxatur 1176, 1283, 1338, 1608, 1674, 1735, 1939, 2189, 2215, 2252, 2260, 2357, 2382, 2406, 2432, 2443, 2599, 2685, 2710, 2745, 2756, 2819, 2934, 2969, 3060, 4617, 4726, 4798, 4808, 830

Çugdaan B.+dın 3306

Çugdaan B.+ı 1437, 2900, 3775, 4942

Çugdaan B.+m+ın 2305

Ç. Buxatur+ga 2923

[37]

Çuguya Xaan: Bkz. *Çağya Xaan*

Ç. Xaan 411

[1]

Çukça: Çukça halkı; Sibirya'nın kuzeydoğusunda, Rusya'ya bağlı Çukotka Özerk Bölgesi'nde yaşayan halkın adı.

Ç. 4742

[1]

Değie: Bkz. *Caañi*

D. 3630

[1]

Degil mañan uustar: Yukarı dünyanın mitolojik ustaları; yapıların ağaç ile ilgili kısımlarını yapan ustalar, dülgerler.

D. M. Uustar 4411, 4347, 4353, 4381

Delbirge Xaan: Bir dağ geçidi.

D. Xaan 3106, 3271

[2]

Ecine Baay Xotun: *Ayu* kabilesinin kadın kurucusu.

E. B. Xotun 1692, 1753, 2212, 2302, 2429, 4011, 4797, 4830, 4879, 827

E. B. Xatın+ı 4935

[11]

Eriede Bergen: *Ayu* kabilesi bahadırı.

E. Bergen+i 3777

E. Bergen+a 3609

[2]

Xaadiat Bergen: *Ayu* kabilesi bahadırı.

X. Bergen 4578

[1]

Xaançılaan Kuo: *Ayu* kabilesi kadını.

X. Kuo 1713, 1890, 2523, 4537, 4834

X. Kuo+nu 4015

[6]

Xaan Çuguya: Bkz. *Çağıya Xaan*

X. Çuguya 3120, 3263, 3796

[3]

Xaan Eğirgen: Kanlı dağ geçidinin ruhu, sahibi.

X. Eğirgen 3264

[1]

Xamaan İmeen doydu: Bkz. *Kimeen İmeen doydu*

X. İ. doydu 1990, 3482

[2]

Xatan Temieriye: Bkz. *Aan Uxxan*

X. Temieriye 3009

[1]

Xoñoroy Cuorsun: Dar, uzun ve çıplak burun (coğrafi terim).

X. Cuorsun 1055, 1063, 1543, 3179

[3]

İeyiexsit: *Ayuhıt* gibi insanları, atları ve boynuzlu hayvanları koruyan dişi ruhların ve ilahların genel adı.

İ. 1189, 215, 2427, 3104, 3269, 348, 4061, 4062, 448, 569, 825, 1690, 4877, 2210, 4009, 4828, 825, 1690, 2427, 1001, 39, 3983, 4281, 4610, 477, 820

[26]

İlbis: Hunharlık ve savaş ilahı.

İ.+i 3894

[1]

İlbis Xotun: Bkz. *İlbis Kıs*

İ. Xotun+ña 2045

[1]

İlbis Kıs: Savaş ilahı *İlbis (Xaan)*'ın kızı, savaş ve ölüm ilahesi.

İlbis K_{11S}+a 1595, 3376, 3154

İlbis K_{11S}+a+n 2118, 3283

[5]

İñneli Balay: *Abaahı* kabilesinin kurucusu *Arsan Duolay*'ın eşi.

İ. Balay 257, 264

[2]

İtk Kıpsıydaan: *Arsan Duolay*'ın kızı, *Saraxana Küükennik*'in kız kardeşi.

I. Kıpsıydaan 372, 464

[2]

Kıs Debiliye Buxatur: *Ayu* kabilesinin kadın kahramanı. Destanın başkahramanı

K. D Buxatur 1897, 2164, 2318, 2501, 2641, 2759, 3049, 3294, 3539, 3605, 3711, 3761, 3961, 3980, 4035, 4083, 4137, 4327, 4387, 4496, 4525, 4620, 4652, 4663, 4888, 4312, 1816, 2222, 2347, 2416, 2604, 2764, 2888,

2984, 3193, 3228, 3617, 3648, 3998, 4422, 4609, 4791, 4921

4312

Kıs Debiliye B.+a+gar 2823

[45]

Keke Çuuraan: Destanda geçen epik kabile.

K. Çuuraan 3399

[1]

Kenierdeex: Bir kabile adı.

K. 2131, 3500, 3721, 3763, 4962

[5]

Key Suorun kula: Çift başlı mitolojik canavar.

K. S. K₁₁la 2714, 3062

[2]

Kırbukaan uus: Mitolojik demircilerden biri.

K. Uus 2042

[1]

Kırpaayka: Bkz. Kırpaayka

K. 1651, 3516

[2]

Kırpaayka: Kahramanların savaşları için belirlenmiş yer, alan.

K. 3183, 3208, 3462

[3]

Kileye Xaan: Aşağı dünyadan çıkılan geçit.

K. Xaan 409

[1]

Kimeen İmeen doydı: Kahramanın okunu hazırlamak için gerekli olan ağaç kökünün bulunduğu epik yer; birçok *olonxoda* kahramanın okunu tasvir ederken Tumaan-İmeen ve Hamaan-İmeen adları ile birlikte kullanıldığı görülür.

K. İ. doydı 1994

[1]

Kökölöön Uus: Mitolojik demircilerden biri.

K. Uus 2041

[1]

Kuo Kustuktay: Bkz. *İlbis Kuha*

K. Kustuktay 3158

[1]

Kün Ayı: Bkz. *Ayu*

K. Ayı 190, 3867, 48, 2584, 283

K. Ayı+gıt+tan 1935

K. Ayı+lar+gıt+ı+tan 4567

K. Ayı+tan 1309

[8]

Kün Cöhögöy: At ve aygırların koruyucusu ilahı. Diğer bir adı *Cösögöy Ayu Toyon*'dur. *Ayuhıt*'tan farklı olarak *Cösögöy* eril bir varlık sayılır. Bazen insanlara, açık renkli yüksek sesle konuşan aygır suretinde görünür.

K. Cöhögöy 1154, 468, 545

[3]

Kün Erili Buxatur: Yukarı Dünyanın *ayu* bahadırı.

Kün E. 3310, 3581, 3592, 3790, 698

Kün E. B. 3884

Kün Erili B.+ı 3872

[7]

Kün Küögelcin: Gök kadın şaman.

K. Küögelcin 4050, 4055

[2]

Kün Küögeldin: Bkz. *Kün Küögelcin*

K. Küögeldin 4464

[1]

Kün Toyon: Yukarı Dünya *ayu*'larının başı.

K. Toyon 4049, 4463

[2]

Kürüö Ceñke: *Kün Cöhögöy*'ün eşi.

K. Ceñke 469, 546

[2]

Kürüö Cöhögöy Toyon: Bkz. *Kün Cöhögöy*

K. C. Toyon 4551

[1]

Molcuruut Buxatır: Yukarı Dünya bahadırlarından biri.

M. Buxatır 2273, 2656, 2674, 2825

[4]

Moñoy kıl: Ateş çıkaran mitolojik yılan.

M. Kıl 515

[1]

Nelber İye Xotun: *İeyixsit*'lerin gezdiği dağ geçidinin iyi niyetli sahibesi, ruhu.

N. İ. Xotun 3272

[1]

Ñukuola Tañara: Hristiyanlık terminolojisine ait bir kavramdır. Ortodoks mitolojisinin metindeki izlerinden biridir.

Ñ. Tañara 96

[1]

Obot Menegey: Hunharlık iyelerinden biri.

O. Menegey 3164

[1]

Obottoox Urdus Xotun: Bkz. *İlbis Kuha*

O. U. Xotun+ña 2047

[1]

Ohol Uola: Savaş ve katliamın kana susamış iyesi; savaş ilahı. *İlbis Kuha* gibi savaşanların üzerine kana susamışlık duygusu serper, tutku ve öfkeyi alevlendirir.

O. Uola 1596, 3163, 3377

O. Uola+n 3286, 2120

[5]

Öksökü: İki veya üç başlı mitolojik kuş, kartal.

Ö. 3437, 408

[2]

Ölüü Ciribiney: Mitolojik bir balık.

Ö. Ciribiney 1996

[1]

Ölüü Ötümex kıla: Aşağı Dünyanın mitolojik vahşi hayvanı.

Ö. Ö. kıla 523

[1]

Ölüü Ötümextey: *Abaahu* kabilesinin başı, *Tınraxtaax Dıgıydaan Böğö*'nün babası.

Ö. Ötümextey 3295, 3678, 502,
553

[4]

Öndölüyer Öksökü kıl: Bkz. *Öksökü*

Ö. Ö. kılıla 4641, 4959

[2]

Sabiya Baay Xotun: *Ayu* kabilesinin kurucusu, *Saxa Saarin Toyon*'un eşi.

S. B. Xotun 484

S. B. Xotun+a 550

[2]

Saraxana Küükennik: *Abaahı* kadını, *Arsan Duolay*'ın kızı.

S. Küükennik 3960, 1237, 1789,
2258, 2312, 2509, 251, 336, 3891, 4099,
447, 557

[12]

Saxa Saarin Toyon: *Ayu* kabilesinin kurucusu.

S. S. Toyon 549, 483

[2]

Sayıp Kuturuk: *Abaahı* kadını, *Sarahana Küükennik*'in kız kardeşi.

S. Kuturuk 375, 476

[2]

Simexsin emeexsin: Hayvanlar bakan ihtiyar kadın, ataerkil ailenin kölesi, birçok *Olonho*'nun kahramanı

S. 161

[1]

Suluk Baatır: *Cılga Xaan Toyon*'un haberci oğlanı.

S. Baatır 3669

[1]

Suordaax Suksulla Xaan: Kanlı dağ geçidi.

S. S. Xaan 3259

[1]

Tınıraxtaax Dıgydaan Böğö: *Abaahı* kabilesi bahadırı.

T. D. Böğö 1409, 2667, 2769,
3233, 3682, 710, 924, 933, 958

T. D. Böğö+lütün 3299

[10]

Taas Eñsilgen: Bahadırların savaşmaları için belirlenmiş taşlı alanın sahip ruhu.

T. Eñsilgen 3209

[1]

Timir Temelekeen: *Abaahı* kabilesinin kurucusu, *Tınıraxtaax Dıgydaan Böğö*'nün annesi.

T. Temelekeen 3296, 3679, 503,
554

[4]

Timir Cigisken: Dağ geçidi.

T. Cigisken 3267

[1]

Toyon Turantay: Kanlı dağ geçidinin
sahip ruhu.

T. Turantay 3260

[1]

Tumaan İmeen doydu: Bkz. *Kimeen
imeen doydu*

T. İ. doydu 1992

[1]

Uluutuyar Uluu Toyon: Yukarı
Dünyadan *abaahı* kabilesinin kurucusu;
Saha mitolojisinin en karmaşık
figürlerinden biri. *Olonxolarda Ürüñ
Ayu*'nın kardeşi, insana ateş, ikinci ruh
(sur) veren, bazen onu cezalandıran; kara
şamanların atası olan ilah olarak
karşılaşılır.

U. U. Toyon 3417

[1]

Unaaritta Ebe Xotun: Mitolojik yer.

U. E. Xotun 131, 3949, 3982, 422

U. E. Xotun+u 137, 4288

[6]

Uot Kudulu: Mitolojik ateş denizi.

U. Kudulu 3506

[1]

Uot Soluonñay: Bkz. *İlbis Kırha*

U. Soluonñay 3165

[1]

Uraanxay: Bkz. *Uraañxay*

U. 2773, 4823

[2]

Uraañxay: Sahaların soyunun adı.

U. 1316, 1513, 833, 899, 977

[5]

Uraañxay Saxa: Bkz. *Uraañxay*

U. Saxa 3244, 3371

[2]

Urgunñuk Baatır: *Saraxana
Küükennik*'in yetiştirdiği *abaahı* bahadırı.

U. Baatır+a+n 4000

U. Baatır+ga 4847

U. Baatır+ı 3937, 1686, 3303,
3788, 4535, 4573, 706, 922

[10]

üöden: Bkz. *ütügen*

Ü. 3651, 3975, 4222, 1597, 2666,
3229, 3498, 500

[8]

Ü. A. Toyon+ño 4078

[4]

ütügen: Cehennem

Ü. 3703, 4224, 3976

Ü.+ten 3430

[4]

Ürün Aar Toyon: Saha mitolojisindeki
en büyük ilah.

Ü. A. Toyon 1828, 4205

Ü. A. Toyon+mut+tan 4128

5. SONUÇ

Bu tezde, Türkiye Türkçesine uzak, genel Türkçe içerisinde ise diğer Türk lehçelerine göre müstakil bir yeri olan Saha Türkçesine ait bir destan metninin gramatikal hususiyetleri belirlenmeye çalışılmıştır. Sonuçta, incelenen metnin, çağdaş Saha Türkçesinden farklılık gösteren, kendine has özellikleri üzerinde durulmuştur. İnceleme, ses ve şekil bilgisi ile sınırlandırılmış olmasına rağmen, sözvarlığına ait metin içerisinde göze çarpan özelliklere de sonuçta yer verilmiştir. Ayrıca gramatikal dizinin, bugüne kadar yapılan diğer dizinlerden farklı bir özellik göstermesi ve bu özellik ile kazandığı işlevsellik de sonuçta belirtilmiştir. İncelenen metin ile elde edilen sonuçlar şunlardır:

1. Metinde bazı kelimelerin ikili yazımları tespit edilmiştir:

aattaax 111, 132, 2363, 279, 3946, 3972 ve *aartaax* 235 “meşhur, ünlü, şöhretli”

aartık 498, 3120, 3259, 3263, 3267, 3271, 3924 ve *aattık* 2425 “yalçın kayalar arasında bulunan dar geçit; dağ geçidi, yolu”

ayuhıt 350, 1151, 4550 ve *ayusıt* 822 “ev hayvanlarının ve insanoğlunun koruyucu ruhlarının veya ilahlarının genel adı”

cölörköy 3217, 4179 ve *cölökköy* 416 “delikli”

cusxannaax 1740, 1819, 25, 2848, 4696, 4873, 4952 ve *culusxannax* 4321 “düz”

cüül 1829, 2456, 2575 ve *düül* “1381, 4127 “karar”

xaalcık 2822, 4576 ve *xolcuk* 273 “boyun bölgesindeki ilk omur, atlas kemiği”

kien 2105, 3386, 2713, 3061, 3398 ve *gien* 4021 “geniş”

kördö- 2554, 4142, 4420 ve *körcö-* 386 “istemek, dilemek”

kurduk 1194, 1216, 1290, 1300, 1328, 1329, *kördük* 2829 ve *kurğuk* 401 “gibi”

kündee 2690, 2718, 3604 ve *künde* 2635 “parlak, parlayan”

kün 1805, 1844, 1922, 1979, 2332 ve *küñ* 1209 “güneş”

orto 2849, 3770, 427, 4795, 3199 ve *otto* 856, 4526, 2493 “orta”

samannık 1223, 1405, 1764, 2413, 3551, 4649, 4884 ve *samannıx* 867 “işte böyle”

seymektee- 1799 ve *seymextee-* 1329, 773, 1162, 2668 “parçalamak, paralamak”

sukkuurdaax 1836, 2133 ve *sukkuordaax* 3501, 4964 “kana susamış”

südü 2450, 3191, 4398, 2799 ve *sücü* 1124 “büyük, önemli”

söhüöxteex 1512, 3699, 974, 1325, 2746, 4135, 4343, 4676 ve *sühüöxteex* “dizli, dizi olan”

tañnarı 1476, 15, 2011, 2460, 27, 2957 ve *tañnaarı* 524 “alt, aşağı”

tonoğos 1581, 1327, 275, 3214 ve *tokoğos* “bel kemiği” 1391

tühex 678 ve *tühek* 593, 599 “baldır, bacak”

ültü 596, 600, 1589 ve *üntü* 3349 “parça parça, ufak parça, toz hâlinde parça”

üöhe 1094, 3012, 3453, 3618, 3656 ve *üöhe* 1450, 4382 “üst, yukarı”

Yukarıdaki ikili şekillerin birinci hâlleri çağdaş Saha Türkçesinde kullanılan şekillerdir.

2. Metinde bahadır, güçlü, kuvvetli, cesur vb. anlamlarda kullanılan ve aynı kökten gelen iki kelime birlikte yer almıştır: *baatır* 3937, 1686, 3303, 3788, 4535, 4573, 706, 922, 3669 ve *buxatır* 1648, 3181, 3460, 3127, 3452, 3493. Bunlardan *baatır* sadece bir ismin unvanı olarak kullanılmışken *buxatır* hem unvan hem de “bahadır, güçlü, kuvvetli, cesur” anlamlarında kullanılmıştır.
3. Bazı kelimelerin karşılığı Sahaca hiçbir sözlüklerde bulunamamıştır:

kiapças gın- “kibirlemek” 1670

xaata tur- “yürümek” 1683

cierbeñ “yerinde durmayan” 2768

neñerik “atik” 2768

morsuonnaax “endamlı” 2853

daybur “tüy” 3057

tilinnex “besleme, evlatlık” 3155

onçolğon “yeteneksiz” 3411

xaalımıar “yaşam alanı” 3834

kimiris gın- “çekilmek, hareket etmek” 338

diexeydee- “denmek” 830

kineriy- “ükselmek” 410

4. Metin baştan sona Saha inanç sistemiyle örülmesine karşın Hristiyanlık terminolojisine ait *Nukuola Tañara* (95) ve *Arxaanhal Tañara* (86) gibi iki kavram göze çarpmaktadır.
5. Saha Türkçesinde çıkma hâli eki *+tAn* ve *+ttAn* olmasına rağmen *+taan* şeklinde çıkma hâli eki tespit edilmiştir: *arğahıtaan tehiinneex* “omzundan dizginli” 1260¹².
6. Gelecek zamanın olumsuz çekimi üç türlü yapılmaktayken incelenen metinde bunlardan sadece *suox* “yok” kelimesi ile çekimlenmiş örnekler tespit edilmiştir.
7. *sellierpekke* “bırakmadan” 3535 örneğinde, *-pekke* sıfat-fiili, Saha Türkçesi ünsüz uyumuna göre *-bekke* şeklinde (*sellierbekke*) eklenmesi gerekirken bu kelimedeki ünsüz uyumu kuralının uygulanmadığı tespit edilmiştir.
8. Genel temayül göz önünü alındığında Türkçe’de çekim eki üzerine yapım eki gelmemektedir. Genel temayül denmesinin sebebi istisnaların bulunmasıdır. Örneğin: *annemsiz*, *annemgil* (Gülsevin, 2004, s. 1267). Bu istisnalara bir örnek de Saha Türkçesinden göstermek mümkündür. İncelenen metinde çokluk eki *+LAR* üzerine isimden isim yapım eki *+dAAx* gelmiştir:

attardaax “atlı” 705

atırdardaax “aygırlı” 3407

ayulardaax “günahkâr”

baaydardaax “çok, çokça” 832

cielerdeex “evleri olan” 826

connordoox “halklı” 3413

dorğoonnordoox “gürültülü” 871

iliilerdeex “elli, eli olan” 1449

kustardaax “kızıl” 3409

küüsterdeex “güçlü” 831

oğustardaax “öküzlü” 3403

oyuurdardaax “ormanlı” 171

sihulardaax “ovalı, geniş” 286

tütterdeex “karaçam ağaçlı” 159

uolannardaax “oğullu” 3411

altalardaax “altılı, altı yaşında olan” 812

¹² Metinde tek örneği bulunması bakımından bu durumun bir yazım yanlışından kaynaklanabileceği de göz önünde bulundurulabilir.

9. Saha Türkçesi ile ilgili Türkiye’de yapılmış çalışmalarda, *manna*, *itinne* ve *onno* gibi işaret zamirlerinin hâl ekli çekimindeki ek, partitif eki +*DA* olarak gösterilmiştir. Esasında bu ek bugün çağdaş Saha Türkçesinde kullanılmayan yer hâli eki (*mieste tühüük*) +*TA*’dır.
10. Saha Türkçesi ile ilgili Türkiye’de yapılmış çalışmalarda, Şart kipinin 2. tipinin teşkilinde, karmaşık bir vazifet söz konusuydu. Şart ekinden sonra gelen şahıs eki, zamir kökenli şahıs ekleriyle karıştırılmakta veya türü bilinmemekteydi. Esasında bu ek, çeşitli ses olayları neticesinde son şeklini almış iyelik ekidir. İyelik ekinden sonra gelen ekin ise yönelme hâli eki olduğu görüşü hâkimdi. Aslında bu ek de bugün çağdaş Saha Türkçesinde kullanılmayan yer hâli eki (*mieste tühüük*) +*TA*’dır
11. Metin bir destan metni olduğundan Saha Türkçesinde daha çok Rusça kelimelerde kullanılan /v/, /j/, /z/, /f/, /ts/, /sç/ ve /ş/ ünsüzlerin yer aldığı kelime tespit edilmemiştir.
12. Gramatikal dizindeki madde başlarının altında sıralanan çekim eklerin gösterimi bugüne kadar gramatikal dizinde gösterilen şekilden farklıdır. Klasik gramatikal dizinlerde kök veya gövdenin üstüne gelen ekler bir bütün olarak, üst üste gösterilmekteydi: *gel-ecektim*. Bu tezde, bundan farklı olarak, kök veya gövdenin üzerine gelen ekler isim üzerine geliyorsa (+), fiil üzerine geliyorsa (-) işaretleri kullanılarak tek tek gösterilmiştir: *gel-ecek-ti-m*, *masa+sı+n+da*. Bu yöntem ile Türkiye Türkçesine, diğer Türk lehçelerine göre daha uzak olan Saha Türkçesinin ek sistematüğini açık bir şekilde gösterilmiş ve böylece gramatikal dizin, diğer gramatikal dizinlere göre daha işlevsel hâle getirilmiştir.

KAYNAKLAR

- Acaloğlu, A. (2007). “Saha/Yakut Tarihine Kısa Bir Bakış”. V. Seroşevsky, *Saka-Yakutlar*, İstanbul: Selenge Yayınları içinde, 259-308.
- Afanasyev, P. S., Daçkovskay, N. D. ve Sosin, G. D. (1972). *Saxa Tıla: Morfolojiya*. Yakutsk: Saxa Sirineeği Kinige İzdatelstvota.
- Anderson, D. S. (1998). “Historical Aspects of Yakut (Saxa) Phonology”. *In Turkic Languages 2(2)*, 1-32.
- Antonov, N. (1982). “Yakutlar (Sahalar)'ın Olonkho Destanı Hakkında Bazı Notlar”. (Çev. M. Tezcan). *Kardaş Edebiyatlar* (4), 28-30.
- Antonov, N., Korkina, E., Sleptsov, P., Filippov, G., Danilova, N. ve Vinokurov, N. (2009). *Saxa Biliñni Tıla. Morpoluguya*. Cokuuskay: Biçik.
- Arjakova, S., Pesterev, V. ve Lıtkin, V. (2012). *İllustrrovannıy Atlas Reslublika Saxa*. Yakutsk: Biçik.
- Atabay, N., Kutluk, İ. ve Özel, S. (1983). *Sözcük Türkleri*. (Yayına haz. D. Aksan). Ankara, TDK Yay.
- Atasoy, E. (2008). “Rusya Federasyonu Sınırları İçinde Yer Alan Özerk Cumhuriyetlerin Etnocoğrafya Işığında Değerlendirilmesi”. *Turkish Studies*, 3(7), 83-124.
- Atasoy, E. ve Soykan, A. (2008). “Saha (Yakut) Cumhuriyeti: Coğrafı Kimlik Analizi Denemesi”. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (21), 33-60.
- Banguoğlu, T. (2007). *Türkçenin Grameri*. Ankara: TDK Yay.
- Bosikov, V., İvanova, R. ve Koryakina, L. (2011). *Entsiklopediya Kulturu i İskusstva Yakutii*. Yakutsk: Biçik.
- Böhtlingk, O. (1851). *Über Die Sprache Der Jakuten*. S. Petersburg.
- Coşkun, M. V. (2015). *Türkçenin Ses Bilgisi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Çolak, D. (2016). “Saha Türkçesinde İsim + Yardımcı Fiil Yapısındaki Birleşik Fiiller”. *I. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu*, Elazığ, 966-984.
- Daçkovskay, N. (2000). *Saxa Biliñni Tıla Fonetika*. Cokuuskay: Saxa Goudarstvennay Universitetin İzd-ta.
- Daçkovskiy, N. D., Sleptsov, P. A., Fedorov, K. F., Çerosov, M. A. ve Kolodeznikov, S. K. (2008). *Pogovorim Po-Yakutski: Samouçitel Yazıka Saxa*. Yakutsk: Biçik.
- Danilova, N. İ., Popova, N. İ. ve Efremov, N. N. (2004). *Kurs Yakutskoy Grammatiki: Sistema Morfolojişeskix Kategoriy İ Sintaksişeskix Konstruktsiy*. Yakutsk: İGİ AN RS.
- Demir, N. ve Yılmaz, E. (2003). *Türk Dili El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Eker, S. (2010). *Çağdaş Türk Dili*. Ankara: Grafiker Yayınları.

- Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ergin, M. (2011). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Ergun, M. (2013). *Yakut Destan Geleneği ve Er Sogotoh*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ergun, M., Zakharov, T. ve Gavriliev, Ç. (2017). *Ehe Khara Atlı Eles Bootur Sakha Kahramanlık Destanı*. Konya: Kömen Yayınları.
- Filippov, G. ve Vinokurov, İ. (1996). *Saxa Tıla Tıl Baaya Saña Dorğoono Tıl Tutula*. Cokuuskay: Biçik.
- Germogenov, G. U. ve Moruo, İ. D. (1930). *Samouçitel Yakutskogo Yazıka*. Yakutsk: Yakutskoe Gosudarstvennoe İzdatelstvo.
- Gömeç, S. (2003). *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gülsevin, G. (2004). "Türkçede 'Sıra-dışı' Ekler ve Eklerin Tasnif-Tanımlanma Sorunu Üzerine". *V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı*. Ankara: TDK Yayınları, 1267-1283.
- Güz, N., Huber, E., Senemoğlu, O. ve Öztokat, E. (1980). *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. (Yayına Haz. B. Vardar) Ankara: TDK Yay.
- Hacıeminoğlu, N. (1984). *Türk Dilinde Edatlar*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Hayit, B. (1987). *Türklüğün ve İslam'ın Bugünkü Meseleleri*. İstanbul.
- Karaağaç, G. (2010). *Türkçenin Ses Bilgisi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karaağaç, G. (2012). *Türkçenin Dilbilgisi*. Ankara: Akçağ Yay.
- Karataş, M. (2019). *Her Yönüyle Türk Dili*. Kayseri: Kimlik Yayınları.
- Kıçkina, E. (2012). *Töröbüt Literatura: Oonnuular, Viktorinalar, Stsenariydar*. Cokuuskay: Biçik.
- Killi, G. (2006). "Saha Cumhuriyetinde Dil Durumu ve Saha Türkçesinin Konumu". *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 61-70.
- Kırgelejev, M. I. (1938). *Saxa Tılın Kramaatikata*. Moskva.
- Kirişçioğlu, F. (1999). *Saha (Yakut) Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kirişçioğlu, F. (1999). "Saha Yerinde Alfabe Çalışmaları". *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi Himmet Biray Özel Sayısı*, 122-129.
- Kirişçioğlu, F. (2003). "Olonkho Metinlerinin Toplanması ve Araştırılması". *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun'a Armağan(13)*, 227-233.
- Kirişçioğlu, F. (2004). "Saha Kahramanlık Destanı "Oloñxo"". *Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu 2002*. Ankara: AÜ DTCF Yayınları, 1267-1283.
- Komisyon (1993). *Yakutskiy Geoişeskiy Epos Kus Debeliye*. Novosibirsk: NAUKA.
- Korkina, E., Ubryatova, E., Xaritonov, L. ve Petrov, N. (1982). *Grammatika Sovremennogo Yakutskogo Literaturnogo Yazıka*. Moskva.
- Korkmaz, Z. (2007). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: TDK Yay.
- Korkmaz, Z. (2010). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.

- Krueger, J. (1962). *Yakut Manual*. Indiana: Indiana University Publications.
- Ksenofontov, G. (1992). *Uraanghay Saxalar Oçerki po Drevney İstorii Yakutov*. Yakutsk.
- Neustroyev, N. N., Vasilyev, E. K. ve Semenova, S. S. (2009). *Saxa Tıla: Morfolojiya*. Cokuuskay: Biçik.
- Neustroyev, N. N., Yadrinskaya, A. G. ve Semenova, S. S. (2009). *Saxa Tıla: Morfolojiya*. Cokuuskay: Biçik.
- Okorokova, V. ve Popova, M. (2011). *Biliñni Saxa Literaturata (XX. üye bütüüte - XXI. üye sağalanuta)*. Cokuuskay: XİFU izdatelskay ciete.
- Özergin, M. K. (1982). “Sahalar'da Destan: Olonho”. *Kardaş Edebiyatlar*(3), 32-35.
- Özkan, N. (2007). *Türk Dilinin Yurtları*. Ankara: Akçay Yayınları.
- Pekarskiy, E. (1945). *Yakut Dili Lûgati* (Cilt VI). Ankara: TDK etütleri.
- Pekarskiy, E. K. (1959). *Slovar Yakutskogo Yazıka* (Cilt III). Leningrad: Akademiya Nauk SSSR.
- Petrov, N. E., İvanov, S. A., Neustroyev, N. N. ve Semenova, S. S. (2009). *Saxa Tıla*. Cokuuskay: Biçik.
- Puhov, İ. V. (2015). *Yakut Kahramanlık Destanı Olonho Genel Tipler*. (Çev. M. Ergun) Konya: Kömen Yayınları.
- Radloof, W. (1908). *Die Jakutische Sprache*. St. Petersburg.
- Schöning, C. (2013). “Modern Türk Dillerinin Eş Zamanlı Tasnifi ve Tarihsel Yönleri”. (Çev. İ. Sarı) *Dil Araştırmaları* (12), 221-257.
- Seroşevsky, V. (2007). *Saka Yakutlar*. (Çev. A. Acaloğlu) İstanbul: Selenge Yayınları.
- Sleptsov, P. (2007). *Saxa Tılın İstoriyata*. Cokuuskay: Saxa Gosuniversitetin İzdatelstvota.
- Şirobokova, N. N. (2001). *İstoriçeskoe Razvitie Yakutskogo Konsonantizma*. Novosibirsk: Nayka.
- Tavkul, U. (2003). “Türk Lehçelerinin Sınıflandırılmasında Bazı Kriterler”. *Kırım Dergisi*, 12(45), 23-32.
- Tekin, T. (1989). “Türk Dil ve Dialektlerinin Yeni Bir Tasnifi”. *Erdem*, 5(13), 141-168.
- Tekin, T. (1995). *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*. İstanbul: Simurg.
- Topsakal, İ. (2017). *Sibirya Tarihi*. Ankara: Ötüken Neşriyat.
- Tural, S., Tural, G. Ve Çobanoğlu, Ö. (2001). *Türk Dünyası Edebiyatı Tarihi* (Cilt I). Ankara: AYK Atatürk Kültür Merkezi.
- Ubryatova, E. İ. (1972). “Kratkiy Grammatičeskiy Oçerk Yakutskogo Yazıka”. P. A. Sleptsov. *Yakutsko-Russkiy Slovar*. Moskva: İzdatelstovo Sovetskaya Entsiklopediya içinde, 571-606.
- Uçar, F. (2009). *Geçmiş-Günümüz ve Geleceğin Türk Dünyası*. İstanbul: IQ Yayıncılık.

- Uşnitskiy, V. (2016). “Saha ve Yakut Etnonimleri: Tarihçilik ve Etnogenetik Yönler”. (Çev. R. Adzhumerova, & E. Atmaca) *Gazi Türkiyat* (18), 223-232.
- Vinokurov, İ. P., Filippov, G. G. ve Filippova, M. E. (2009). *Saxa Tıla*. Cokuuskay: 2009.
- Xaritonov, L. (1947). *Sovremenniy Yakutskiy Yazık*. Yakutsk: Gosizdat YASSR.
- Xaritonov, L. (1960). *Formı Glagolnogo Vida B Yakutskom Yazıke*. Moskva: İzdateletvo Akademii Nauk SSSR.
- Xaritonov, L. N. (1987). *Samouçitel Yakutskogo Yazıka*. Yakutsk: Yakutskoe Knijnoe İzdatelstvo.
- Xitrov, D. (1858). *Kratkaya Grammatika Yakutskogo Yazıka*. Moskva.
- Yıldız, N. (2015). *Türk Dünyası Destancılık Geleneği ve Destanlar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yılmaz, E. (2004). *Türkiye Türkçesinde Niteleme Sıfatları*. İstanbul: Değişim Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Çolak, Doğan
Uyruğu : Türkiye Cumhuriyeti
Doğum tarihi ve yeri : 26.06.1987 İstanbul
Medeni hali : Evli
e-mail : dogan_colak@hotmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Gazi Üniversitesi SBE	06.09.2013
Lisans	Ankara Üniversitesi DTCE	20.06.2010
Lise	Sağmalcılar Lisesi	15.06.2004

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2010-2012	Nevşehir HBV Üniversitesi	Araştırma Görevlisi
2012-2017	Gazi Üniversitesi	Araştırma Görevlisi
2017-hâlen	Nevşehir HBV Üniversitesi	Araştırma Görevlisi

Yabancı Dil

İngilizce

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR..

